FONTES HISTORIAE DACO-ROMANAE CHRISTIANITATIS

IZVOARELE ISTORIEI CREŞTINISMULUI ROMÂNESC

Lucrare publicată în cadrul grantului CNCSIS 1205 / 2006-2008

(director: prof. univ. dr. Nelu ZUGRAVU)

ISBN 978-973-703-378-9

700511 Iaşi, Str. Păcurari nr. 9, tel./fax ++ 40 232 314947

UNIVERSITAS IASSIENSIS „ALEXANDRU IOAN CUZA”
FACULTAS HISTORIAE
CENTRUM STUDIIS CLASSICIS CHRISTIANISQUE FOVENDIS

FONTES HISTORIAE DACO-ROMANAE CHRISTIANITATIS

Dacoromanice primum verterunt

MIHAELA PARASCHIV, CLAUDIA TĂRNĂUCEANU,
WILHELM DANCĂ

Versionum revisio

MIHAELA PARASCHIV

Textuum revisio

CLAUDIA TĂRNĂUCEANU

Textus collegit, praefationem, notas, commentarios indicesque composuit

NELU ZUGRAVU

AEDES EDITRICES UNIVERSITATIS „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IASSIIS, MMVIII

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAŞI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE STUDII CLASICE ŞI CREŞTINE

IZVOARELE ISTORIEI CREŞTINISMULUI ROMÂNESC

Traduceri inedite din latină şi greacă
de
MIHAELA PARASCHIV, CLAUDIA TĂRNĂUCEANU,
WILHELM DANCĂ

Revizuirea traducerilor

MIHAELA PARASCHIV

Revizuirea textelor

CLAUDIA TĂRNĂUCEANU

Selecţia textelor, studiu introductiv, notiţe biobliografice,
note şi comentarii, indice

NELU ZUGRAVU

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAŞI, 2008

BIBLIOTHECA PATRISTICA IASSIENSIS I
Conditor / Fondator: Nelu Zugravu

Pe supracopertă: *Al doilea conciliu ecumenic de la Constantinopolis – pictură din pronaosul bisericii mânăstirii Suceviţa*

Redactor: Dana Lungu
Tehnoredactor: Nelu Zugravu
Supracoperta: Manuela Oboroceanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Fontes historiae Daco-romanae christianitatis = Izvoarele istoriei creştinismului românesc, trad. inedite din lat. şi grc. de Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu, Wilhelm Dancă; selecţia textelor, studiu introductiv, notiţe biobliografice, note şi comentarii, indice de Nelu Zugravu – Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2008
Bibliogr.
Index.
ISBN 978-973-703-378-9
I. Paraschiv, Mihaela (trad.)
II. Tărnăuceanu, Claudia (trad.)
III. Dancă, Wilhelm (trad.)
IV. Zugravu, Nelu (ed. şt)

281.95

CUPRINS

ABREVIERI

1. Dicţionare, enciclopedii

BS	*Bibliotheca Sanctorum*, Roma, 1965
DACL, I/1-2; IV/1; V/1; XI/1; XIII/1; XV/1	*Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, I/1, *A – Amende*, I/2, *Amict – Azymes*, 1924; IV/1, *D – Domestici*, 1920; V/1, *Encaustique – Feux*, 1922; XI/1, *Maximin (Édit de) – Miniaturistes*, 1933; XIII/1, *Os – Papyrus*, 1937; XV/1, *Ronchinne – Smedt (de)*, Paris, 1950
DB	*Dicţionar biblic*, traducători: L. Pup, J. Tipei, Oradea, 1995
DECA, I-II	*Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien*, sous la direction de A. di Berardino, adaptation française sous la direction de F. Vial, I, *A-I*; II, *J-Z*, 1990
DELC	R. Rus, *Dicţionar enciclopedic de literatură creştină din primul mileniu*, Bucureşti, 2003
DHGE, II; XIII; XXIV	*Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Paris, II, *Alcaini – Aneurin*, 1914; XIII, *Clinge – Czorna*, 1956; XXIV, *Herlet – Hubert*, 1993
DHP	*Dictionnaire historique de la Papauté*, sous la direction de Ph. Levillain, Paris, 1994
DIVR	*Dicţionar de istorie veche a României (paleolitic – secolul X)*, coordonator D. M. Pippidi, Bucureşti, 1976
DPAC, I	*Dizionario patristico e di antichità cristiane*, diretto da A. Di Berardino, I, *A-F*, Roma, 1983
DTC, 11/1	*Dictionnaire de théologie catholique*, 11/1 (*Naasséniens – Ordalies*), Paris, 1931
EAIVR, 1-2	*Enciclopedia şi arheologia istoriei vechi a României*, coordonator C. Preda, Bucureşti, 1, *A-C*, 1994; 2, *D-L*, 1996
EC, VI, X	*Enciclopedia cattolica*, Città del Vaticano, VI, *Geni – Inna*, 1951; X, *Pri – Sbi*, 1953
EEC	*Encyclopedia of Early Christianity*, Second Edition, Editor E. Ferguson, Associate Editors M. P. McHugh, F. W. Norris, New York and London, 1998
G-ELNT	*A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, a translation and adaptation of Walter Bauer's *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur, fourth revised and augmented edition, 1952,* by William F. Arndt and F. Wilbur Gingrich, Chicago-Cambridge, 1957
GLS, I-III	*Il grande libro dei santi. Dizionario enciclopedico*, diretto da C. Leonardi, A. Riccardi, G. Zarri, a cura di E. Guerriero, D. Tuniz,

	I, *A-F*, II, *G-M*, III, *N-Z*, seconda edizione, Torino, 2002
LALC	*Lexicon der antiken christlichen Literatur*, Herausgegeben von S. Döpp und W. Geerlings unter Mitarbeit von P. Bruns, G. Röwekamp und M. Skeb, Freiburg im Bresgau – Basel – Wien, 1998
LTK, I	*Lexikon für Theologie und Kirche*[2], I, *A bis Bartholomäer*, Freiburg im Bresgau, 1930
NDPAC, I-III	*Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane*, diretto de A. Di Berardino, I, *A-E*, II, *F-O*, III, *P-Z*, II edizione aggiornata e aumentata, Genova-Bologna, 2006
ODB, 1-3	*The Oxford Dictionary of Byzantium*, A. P. Kazhdan, editor in chief, 1-3, New York – Oxford, 1991
RE	Paulys *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa, Stuttgart
ThRE, 24	*Theologische Realenzyklopädie*, 24, *Napoleonische Epoche – Obrigkeit*, Berlin-New York, 1994

2. Colecţii de izvoare

ACO, II-1/1-3	*Acta Conciliorum Oecumenicorum* edidit Eduardus Schwartz, II, *Concilium universale Chalcedonense*, 1-1, *Epistularum collectiones. Actio prima*; 1-2, *Actio secunda. Epistularum collectio B. Actiones III-VII*; 1-3, *Actiones VIII-XVII. 18-31*, Berlin-Leipzig, 1933
A-NF, VIII	*The Ante-Nicene Fathers:* translations of *The Writings of the Fathers down to A.D. 325*, A. Roberts and J. Donaldson editors, revised and chronologically arranged, with brief prefaces and occasional notes by A. Cleveland Coxe, VIII, *Fathers of the Third and Fourth Centuries. The Twelve Patriarchs, Excerpts and Epistles, The Clementina, Apocrypha, Decretals, Memoirs of Edessa and Syriac Documents, Remains of the First Ages*, Michigan, 1978
BHG	*Bibliotheca Hagiographica Graeca*
Biblia Epigraphica	A. E. Felle, Biblia Epigraphica. *La Sacra Scrittura nella documentazione epigrafica dell'*Orbis christianus antiquus *(III-VIII secolo)*, Bari, 2006
CBO[2]	I. N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*, Sibiu, 1993
CCCM	*Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, Turnhout
CCSA	*Corpus Christianorum. Series Apocryphorum*, Turnhout
CCSG	*Corpus Christianorum. Series Graeca*, Turnhout
CCSL	*Corpus Christianorum. Series Latina*, Turnhout
CFHB	*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Berlin
CI	*Corpus iuris civilis*, II, *Codex Iustinianus* recognovit et retrac-

	tavit P. Krueger, Frankfurt am Main, 1967
CIL	*Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin
COD	*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, a cura di G. Alberigo, G. L. Dossetti, P. P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, consulenza di H. Jedni, edizione bilingue, Bologna, 1991
CSEA	*Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis*, CSEA-Aquileia
CSEL	*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien
CTh	*Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, edidit adsumpto apparatu K.T. Mommsen, I, Berlin, 1905
EDH	*Epigraphische Datenbank Heidelberg. Forschungsstelle der Heidelberger Akademie der Wissenschaften* – http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/
FHDR, I-II	*Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes*, Bucureşti, I (1964), II (1970)
FHDRCh	*Fontes historiae Daco-romanae Christianitatis*
GCS	*Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten (drei) Jahrhunderte*, Berlin-Leipzig
IAA	E. Sironen, *The Late Roman and Early Byzantine Inscriptions of Athens and Attica*, Helsinki, 1997
ICS	A. M. Corda, *Le iscrizioni cristiane della Sardegna anteriori al VII secolo*, Città del Vaticano, 1999
IDRE, II	*Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptiones extra fines Daciae repertae Graecae et Latinae (sec. I.II.III)*, II, *Illyricum–Oriens–Africa septentrionalis (IDRE, II)*, collegit, commentariis indicibusque intruxit Constantinus C. Petolescu, Bucarest, 2000
IGCVO	*Inscriptiones graecae christianae veteris Occidentis* edidit C. Wessel, curaverunt A. Ferrua – C. Carletti, Bari, 1989
IGLR	*Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, ed. Em. Popescu, București, 1976
IPel	D. Feissel et A. Philippidis-Braat, *Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance, III. Inscriptions de Péloponnèse (à l'exception de Mistra)*, în *T&MByz*, 9, 1985, p. 267-395
ISM, I	*Inscripţiile din Scythia Minor greceşti şi latine*, I, *Histria şi împrejurimile*, culese, traduse, însoţite de comentarii şi indici de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1983
LP	L. Duchesne, *Le* Liber pontificalis, I, Paris, 1955
Mansi, 2-8, 15-16	J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, ristampa anastatica, Graz, 1960
MGH	*Monumenta Germaniae Historica* editit Theodorus Mommsen, Berlin, ^{2}1961
PG	*Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Paris

PL	*Patrologiae cursus completus. Series Latina*, Paris
PSB	*Părinţi şi scriitori bisericeşti*, Bucureşti
SC	*Sources chrétiennes*, Lyon
SHA	*Scriptores Historiae Augustae* (*Histoire auguste. Les empereurs romains des II*e *et III*e *siècles*, édition bilingue latin-français, traduction du latin par A. Chastagnol, Paris, 1994)
SSIB	*Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Herausgegeben V. Beševliev, Berlin, 1964
TU	*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, Leipzig
VRP	*Vitae romanorum pontificum a beato Petro ad sanctum Paulum I Perductae*, în *PL* 128, col. 1405-1424

3. Reviste[1]

ABan	*Altarul Banatului*. Revista eparhiilor din Mitropolia Banatului, Arhiepiscopia Timişoarei, Episcopia Aradului şi Episcopia Caransebeşului, Timişoara
AIIAC	*Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Cluj-Napoca
ArhBulg	*Archaeologia Bulgarica*, Sofia
ArhVest	*Arheološki vestnik*, Ljubljana
ARR	*Arheološki radovi i rasprave*, Zagreb
BOR	*Biserica Ortodoxă Română*. Buletinul oficial al Patriarhiei Române, Bucureşti
BP	*Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań
Cl&Chr	*Classica et Christiana*. Periodico annuale del Centro di Studi Classici e Cristiani, Iaşi
Dacoromania	*Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, Freiburg/München
Diadora	*Diadora*. Glasilo arheološkoga Muzeja u Zadru, Zadar
EphNap	*Ephemeris Napocensis*, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
GB	*Glasul Bisericii*. Revistă oficială a Sfintei Mitropoliei a Ungrovlahiei, Bucureşti
MA	*Mitropolia Ardealului*. Revistă oficială a Mitropoliei Ardealului, Sibiu
MB	*Mitropolia Banatului*. Revistă oficială a Mitropoliei Banatului şi a Arhiepiscopiei Caransebeşului şi Episcopiei Aradului, Timişoara
MemAntiq	*Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis*, Complexul muzeal judeţean Neamţ, Muzeul de Istorie Piatra-Neamţ

[1] Cu excepţia celor din *L'Année philologique*.

MiscBulg	*Miscellanea Bulgarica*, Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich, Wien
MO	*Mitropolia Olteniei*. Revistă oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Râmnicului şi Argeşului, Craiova
Pontica	*Pontica*, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa
Radovi	*Radovi. Razdio povijesnih znanosti*, Sveučilište u Splitu, Filozofski Fakultet, Zadar
RT	*Revista teologică*. Revista oficială a Mitropoliei Ardealului, Sibiu
SAA	*Studia Antiqua et Archaeologica*, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi
SAI	*Studii şi articole de istorie*, Societatea de ştiinţe istorice, Bucureşti
SCIVA	*Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti
ST	*Studii teologice*, Bucureşti
SUBB. Th. Cath.	*Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Catholica*, Cluj-Napoca
TD	*Thraco-Dacica*, Institutul Român de Tracologie Bucureşti
TV	*Teologie şi viaţă*, S. N., Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, Iaşi

4. Volume

ANRW	*Ausftieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, II, *Prinzipat*, Berlin-New York
DID, II	R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, *Romanii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1968
HEO, I-II	G. Fedalto, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis*, I, *Patriarchatus Constantinopolitanus*, II, *Patriarchatus Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus*, Padova, 1988
PCBE, 1, 2/1-2	*Prosopographie chrétienne du Bas-Empire*, 1, *Prosopographie de l'Africa chrétienne (303-533)*, sous la direction de A. Mandouze, Paris, 1982; 2, *Prosopographie de l'Italie chrétienne (313-604)*, sous la direction de Ch. Pietri et L. Pietri, 1, *A-K*, 2, *L-Z*, par J. Desmulliez, Ch. Fraisse-Coué, É. Paoli-Lafaye, Ch. Pietri, L. Pietri, C. Sotinel, Paris-Roma, 1999
PIB, I	S. Cosentino, *Prosopografia dell'Italia bizantina (493-804)*, I, *A-F*, Bologna, 1996
PIR	*Prosopographia Imperii Romani Saec. I.II.III*, Berlin
PLRE, I-III A-B	*The Prosopography of the Later Roman Empire*, Cambridge, I, *A. D. 260-395*, by A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, 1971; II, *A. D. 395-527*, by. J. R. Martindale, 1980 [2006]; III A-B, *A. D. 527-641*, by J. R. Martindale, 1992 [2006]

Nelu Zugravu

CUVÂNT ÎNAINTE

Editarea izvoarelor reprezintă unul dintre obiectivele fundamentale ale oricărei istoriografii. În cazul celei româneşti, importanţa editării e mult sporită datorită numărului redus al surselor, anumite perioade, precum Antichitatea şi intervalul subsecvent, de trecere spre medievalitate, caracterizându-se printr-o penurie exasperantă de informaţii, cele existente fiind adeseori prolixe, posterioare evenimentelor şi contradictorii. Chiar şi de-o asemenea calitate, ele trebuie cunoscute, pe cât posibil, în integralitatea lor, interpretate în contextul istoric şi cultural şi corelate cu date de altă natură (epigrafică, arheologică, numismatică, sfragistică etc.), putându-se reconstitui astfel, fie şi parţial, dar credibil, momente, personalităţi, idei. De aceea, excerptarea şi adunarea în *corpora* a acestor fărâme de menţiuni sunt absolut necesare, dar nu uşor de realizat. Exemplul clasic este cel al lui G. Popa-Lisseanu, care în perioada interbelică, singur, a adunat extrase din autorii clasici şi postclasici referitoare la istoria „Daciei”. După cea de-a doua conflagraţie mondială, proiectul *Izvoare privind istoria României. Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes* (*FHDR*) început în 1964 sub auspiciile Academiei, la care au colaborat clasicişti, bizantinologi şi medievişti de prestigiu, încă de-o mare utilitate, ar fi trebuit să constituie un stimulent pentru întreprinderi similare, tematice. Sfârşitul acestuia în 1982, după patru tomuri, a însemnat şi încetarea a aproape oricărei iniţiative în domeniu. Este drept însă că, prin strădainţele unor filologi clasici eruditi, posedând o solidă cultură istorică, au văzut lumina tiparului ediţii ale operelor unor autori latini şi greci care conţin referinţe la istoria antică şi postantică a spaţiului românesc.

Totuşi, în contextul în care, la posibilităţile actuale oferite de cultura română, publicarea integrală a izvoarelor antice este, practic, imposibilă, realizarea unor *corpora* tematice rămâne un deziderat mereu actual. E un demers pe care şi-l permit chiar şi medii istoriografice cu tradiţii îndelungate în editarea surselor. Dar a forma astăzi un colectiv care să se preocupe de tălmăcirea şi editarea după standarde cât de cât comparabile cu cele ale unor mari edituri a scrierilor antice sau care să-şi asume sarcina căutării cu răbdare prin colecţii de surse, periodice, ediţii vechi sau noi ştiri mărunte, lacunare, unele infime, dar care pot consolida demonstraţii încă fragile, genera intrepretări noi sau evidenţia şubrezenia unor prejudecăţi considerate adevărate axiome ţine de domeniul fanteziei. Într-o vreme în care studiile clasice riscă să-şi piardă chiar statutul universitar, doar pasiunea nedisimulată mai poate motiva angajarea la finalizarea unui proiect precum cel de faţă.

Fontes historiae Daco-romanae Christianitatis. Izvoarele istoriei creştinismului românesc (*FHDRCh*), realizat în cadrul Centrului de Studii Clasice şi Creştine al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi prin colaborarea dintre un istoric al Antichităţii, doi filologi clasici şi un teolog, încheie eforturile a şase ani de documentare prin biblioteci din Germania, Italia, Grecia şi România şi de eforturi de traducere, înţelegere şi comentare a peste o sută de texte greceşti şi latineşti. Cele mai multe dintre ele, extrase din scrieri care n-au fost in-

cluse în *FHDR*, I-IV, unele necunoscute în istoriografia românească sau utilizate prin intermediari, traduse acum pentru prima dată în cultura română, conţin informaţii despre creştinismul din regiunea Dunării Inferioare în mileniul I – origini, martiri, participanţi la concilii, clerici, dispute doctrinare etc. Câteva dintre cele mai importante probleme ale acestui important fenomen istoric, cultural şi lingvistic le-am discutat în *Studiul introductiv*. Sunt însă şi fragmente din diferiţi autori – tălmăcite, de asemenea, pentru întâia oară în româneşte – care se referă la evenimente petrecute în Antichitatea clasică şi târzie în spaţiul de referinţă sau în proximitatea acestuia, prezintă diferite populaţii care au locuit un timp mai mult sau mai puţin îndelungat aici, înfăţişează genealogii biblice, descriu itinerarii şi spaţii geografice, amintesc de aspecte de viaţă religioasă şi spirituală precreştină ş.a., completând datele din izvoarele narative recenzate în *FHDR*, I-IV.

Corpus-ul de faţă nu este unul exhaustiv. Sunt numeroase alte surse greceşti şi latineşti care trebuie excerptate, ca să nu mai vorbim de cele în limbile orientale (coptă, siriacă, armeană, georgiană), complet necunoscute în istoriografia românească. Cel puţin pentru acestea din urmă, ar trebui pregătiţi tineri filologi şi istorici, care să cunoască idiomurile respective şi apoi să-şi asume dificila sarcină a identificării, excerptării şi traducerii izvoarelor respective. Sperăm însă că, punând la îndemâna istoriografiei naţionale acest instrument de lucru, să stimulăm întreprinderi de acelaşi gen şi să contribuim la aprofundarea studierii creştinismului din spaţiul românesc în mileniul I.

Nelu Zugravu

STUDIU INTRODUCTIV

CÂTEVA PROBLEME ALE CREŞTINISMULUI DIN SPAŢIUL ROMÂNESC ÎN MILENIUL I ÎN LUMINA IZVOARELOR LITERARE

Cercetarea creştinismului din regiunea Dunării de Jos în mileniul I are o vârstă deja seculară. Interesul a sporit constant, pe măsură ce descoperirile arheologice, epigrafice şi sfragistice se înmulţeau, ridicând noi probleme[1]. În ultimul deceniu şi jumătate însă, paralel cu reanalizarea izvoarelor literare cunoscute, au fost puse în circulaţie şi surse nevalorificate sau mai rar utilizate în istoriografia românească, care au permis reluarea dezbaterii asupra unor aspecte controversate ale istoriei creştinismului timpuriu din aria menţionată – misionarism şi convertire, martiri[2], aspecte doctrinare şi de disciplină ecleziastică[3], jurisdicţie[4], terminologie[5], ierarhie şi organizare ecleziastică[6], personalităţi şi scrieri bisericeşti[7] ş.a. Astfel,

---

[1] Vezi, în ultimă instanţă, E. Popescu, *Aperçu sur l'archéologie et l'épigraphie chrétienne au XXe siècle en Roumanie*, în *Civilisation grecque et culture antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, édité par A. Avram et M. Babeş, Bucarest, 2000, p. 349-358; N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creştinismului la români. Mărturii arheologice*, Cluj-Napoca, 2002; N. Zugravu, *Creştinismul din regiunea dunăreană în mileniul I: trei probleme*, în *SAI*, 67, 2002, p. 79-81; R. Ardevan, *Christliche Denkmäler in der Provinz Dakien. Heutiger Forschungsstand*, estratto da *Acta Congressus internationalis XIV archaeologiae christianae*, editionem curaverunt R. Harreither, Ph. Pergola, R. Pillinger, A. Pülz, Città del Vaticano-Wien, 2006, p. 817-823.

[2] N. Zugravu, E. Setnic, *Câteva consideraţii privind martirii din Scythia Minor*, în *MemAntiq*, 20, 1995, p. 239-247; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 214-224; idem, *Martyrs d'Occident vénérés en Scythie Mineure*, în *SAA*, V, 1998, p. 73-80; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003; vezi şi *infra*.

[3] N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Iaşi, 1999; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 85-87.

[4] Vezi *infra*.

[5] T. Diaconescu, *Termenul creştin* basilica*. Studiu de lexicologie diacronică în spaţiul romanic*, în *Philologos*, Iaşi, 3-4, 2005, p. 31-42; S. Goicu, V. Goicu, *Cuvântul „Crăciun" în onomastica românească*, în *ABan*, 7 (46), 1996, 10-12, p. 58-65; I. Ionescu, *Începuturile creştinismului românesc daco-roman (sec. II-VI, VII)*, Bucureşti, 1998; idem, *Începuturile creştinismului românesc (sec. II-VII)*, ediţia a II-a, Bârda, 2003; S. Goicu, *Termeni creştini în onomastica românească*, Timişoara, 1999; C. Opreanu, Paganus *şi* basilica. *Puncte de vedere referitoare la vechimea înţelesului creştin în limba română*, în *EphNap*, 11, 2001, p. 67-74; idem, *Transilvania la sfârşitul antichităţii şi în perioada migraţiilor. Schiţă de istorie cultuală*, cu colaborarea lui C. Gaiu, Cluj-Napoca, 2003, p. 30-41; N. Zugravu *Din nou despre* basilica-biserică, în *Cl&Chr*, 2, 2007, p. 251-303; idem, *Din nou despre* basilica-biserică, în *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata*, editori: S. Nemeti, F. Fodorean, E. Nemeth, S. Cociş, I. Nemeti, M. Pîslaru, Cluj-Napoca, 2007, p. 473-489; idem, *Di nuovo dal latino* basilica *al romeno* biserică, în *InvLuc*, 29, 2007, p. 289-308. Vezi şi *infra*.

[6] I. Holubeanu, *The Byzantine monachism in Scythia Minor-Dobruja in the IVth-XVth centuries*, în *Études byzantines et post-byzantines*, V, Bucureşti, 2006, p. 243-289. Vezi şi *infra*.

[7] Th. Damian, *Some Critical Considerations and New Arguments Reviewing the Problem of St. John Cassian's Birthplace*, în *OCP*, 57, 1991, p. 257-280; C. Zuckerman, *Cappadocian Fathers*

dacă excludem lucrările mai puţin reuşite[8], se poate spune, pe ansamblu, că istoriografia temei a făcut progrese notabile. Desigur, unele aspecte rămân insuficient fundamentate, fapt explicabil, în parte, prin condiţiile istorice specifice de dezvoltare a creştinismului din spaţiul carpato-dunărean (bulversările etno-demografice şi politice, absenţa unor structuri ecleziastice superioare, încetarea culturii creştine scrise)Acestea au dus la puncte de vedere a căror viabilitate a generat scepticismul îndreptățit al unor istorici[9].

Unele subiecte pot fi încă analizate, publicarea prezentului *corpus* constituind un bun prilej pentru o nouă reflecţie asupra lor.

I. ORIGINEA „APOSTOLICĂ” A CREŞTINISMULUI DIN SPAŢIUL ROMÂNESC

Dintre toate problemele repuse în discuţie, cea mai spectaculoasă şi cu impactul cel mai puternic dincolo de sfera mediului ştiinţific este aşa-zisa origine apostolică a creştinismului din spaţiul românesc. Meritul incontestabil îl are preotul Nicolae Dănilă, care a valorificat pentru prima dată informaţii ignorate până la el[10], acestea având darul de a da un nou impuls reflecţiei pe seama temei amintite, creionând astfel mai ferm tendinţele divergente afirmate anterior în această privinţă, respectiv cea care susţine posibilitatea prezenţei unuia sau chiar a doi dintre apostolii Mântuitorului în teritoriul menţionat şi cea care o neagă. Lăsând deoparte convingerile inoculate ale unor teologi[11], producţiile purtând girul interesat al unor înalte

---

and the Goths. A Scythian Presbyter Ascholius, the Biographer of St. Sabas, în *T&MByz* 11, 1991, p. 473-479; E. Popescu, *Cine a fost autorul Actului martiric al Sfântului Sava „Gotul”? Consideraţii pe marginea unei ipoteze*, în *Pontica*, 33-34, 2000-2001, p. 515-523 = *Qui est l’auteur de l’Acte du martyre de Saint Sabas “le Goth”? Quelques considéretions autour d’une nouvelle hypothèse*, în *Études byzantines et post-byzantines*, IV, recuillies et publiées par E. Popescu et T. Teoteoi, Iaşi, 2001, p. 7-19; I. Holubeanu, *Dionysius Exiguus şi monahismul dobrogean*, în *Studia historica et theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 229-254; C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *Jean Cassien entre l’Orient et l’Occident. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec la Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 27-28 septembre 2001)*, Iaşi, 2003; M. Girardi, *Basilio di Cesarea, la* passio *di S. Saba «il Goto» e la propagazione del cristianesimo nella regione del Basso Danubio fra III e IV sec.*, în *Italia e Romania. Storia, Cultura e Civiltà a confronto. Atti del IV Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 21-23 ottombre 2002)*, a cura di S. Santelia, Bari, 2004, p. 157-171.

[8] Vezi, de exemplu, M. Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, Bucureşti, 1999; V. Itineanţ, *Viaţa creştină la Dunărea de Jos (secolele IV-VI d. Hr.)*, Timişoara, 2006; A.-C. Cîteia, *Instituţii ecleziastice pe litoralul vest-pontic, în lumina izvoarelor arheologice, literare şi epigrafice în secolele IV-VII*, Constanţa, 2006; M. Turcu, *Religie şi cultură în spaţiul românesc în secolele II-VI*, Piatra-Neamţ, 2008.

[9] A. Andrei Rusu, *Creştinismul românesc în preajma Anului O Mie: în căutarea identităţii*, în *Vocaţia Istoriei. Prinos Profesorului Şerban Papacostea*, volum îngrijit de O. Cristea, Gh. Lazăr, Brăila, 2008, p. 39-67.

[10] Vezi *infra*.

[11] Vezi, mai nou, N. Cojocaru, *Cultul în comunităţile creştine de pe teritoriul ţării noastre în primele veacuri*, în *TV*, 5 (71), 1995, 10-12, p. 129-130; S. Verzan, *Sfântul Apostol Andrei*, Con-

feţe bisericeşti[12] sau părerile celor mai puţin orientaţi în domeniu[13], să-l amintim în acest context pe cel mai dârz apărător al apostolicităţii creştinismului românesc, Emilian Popescu, care şi-a pus întreaga ştiinţă în slujba demonstrării cu orice chip a acestei idei. Cum vom avea prilejul să arătam mai jos, metoda Domniei sale nu e dintre cele mai reuşite, căci adesea informaţiile din surse sunt contorsionate, elementele care nu-i convin sunt camuflate în note, regulile logicii sunt încălcate, contri-

stanţa, 1998, p. 173-197; A. Isvoranu, *Cuvântul lui Dumnezeu propovăduit de Sfântul Apostol Andrei strămoşilor neamului românesc*, în *MO*, 52, 2000, 5-6, p. 97-105; A. Gabor, *Biserica şi statul în primele patru secole*, Bucureşti, 2003, p. 55-58; N. Morlova, *Sfântul Andrei, părintele creştinismului românesc*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, Constanţa, 2003, p. 11-28; Petroniu Sălăjanul, *Începuturile vieţii creştine la „gurile Dunării"*, în *Omagiu Profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani*, Constanţa, 2006, p. 573-575; N. V. Dură, *„Scythia Minor" (Dobrogea) şi Biserica ei apostolică. Scaunul arhiepiscopal şi mitropolitan al Tomisului (sec. IV-XIV)*, Bucureşti, 2005, *passim*; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 36-44; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, Iaşi, 2004, p. 58-60, 128; S. Dumitru, *Creştinismul românesc din primele secole. Puncte de vedere*, în *Revista Teologică*, Sibiu, 2, 2008 (http://www.revistateologica.ro/blog.php?id=143). Vezi şi *infra*.

[12] Vezi fantasmagoriile publicistului Dumitru Manolache (*Andrei, apostolul lupilor*, Bucureşti, 2000 – „carte apărută cu binecuvântarea Î. P. S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului"; *Sfântul Apostol Andrei la Dunărea de Jos*, Galaţi, 2001 – „tipărită cu binecuvântarea P. S. dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos"; *Sfântul Apostol Andrei în tradiţia populară*, în *Creştinismul – sufletul neamului românesc. Lucrările simpozionului naţional „Sfântul Andrei – Apostolul românilor", ediţia I, Mânăstirea Brâncoveanu, 2002*, Făgăraş, 2004, p. 50-59; *Sfântul Andrei, praznic creştin, dar şi un adevărat Halloween românesc*, în *Gardianul*, 30 noiembrie 2006; *Mărturii despre cele mai vechi biserici creştine din lume*, în *Gardianul*, 24 februarie 2007) şi Ştefan Mărculeţ (*Apostolul care L-a adus pe Hristos românilor*, în *Ziarul Lumina*, 19 iunie 2008, p. 1) sau articolele demne de romanele science-fiction ale lui Petru David (*Despre originea geto-dacilor şi începutul creştinării lor*, în *MO*, 30, 1978, 1-3, p. 154-161; *Moş Andrei, părintele spiritual al strămoşilor noştri*, în idem, *Din istoria sfinţilor poporului român*, Bucureşti, 1992, p. 4; *Sfinţi români în calendarul creştin. Sf. Apostol Andrei*, în *Magazin istoric*, S.N., anul XXV, nr. 8 (293), august 1991, p. 67).

[13] Vezi bibliografia citată în N. Zugravu, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 81 (notele 23-24), 82 (nota 25); adaugă V. Lungu, *Creştinismul în Scythia Minor în contextul vest-pontic*, Sibiu-Constanţa, 2000, 14-15, p. 90, 100-101; idem, *Începuturile creştinismului în Scythia Minor în lumina descoperirilor arheologice*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 41-42; R. Negrilă, *Sfântul Andrei, apostolul românilor (consideraţii istorice)*, în *Analele Universităţii „Dimitrie Cantemir"*. Seria *Istorie*, 2, 1998, p. 229-232; M. Diaconescu, *op. cit.*, p. 407-414; P. Zugun, *Un fapt istoric excepţional: primii europeni creştinaţi de apostolul Pavel au fost strămoşi ai viitorilor români*, în *Revista română*, Iaşi, VI, 2000, nr. 1 (19), p. 4; idem, *Strămoşi ai viitorilor români au fost primii europeni creştinaţi de Apostolul Pavel*, în *România liberă*, 26 iulie 2003, p. 6; idem, *Protoromâni în „Faptele apostolilor" şi în epistole ale „Noului Testament"*, în *Românii din afara graniţelor ţării. Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european, Iaşi-Cahul-Chişinău, 1-4 noiembrie 2007*, volum editat de I. Pruteanu-Isăcescu şi M.-C. Ghenghea, prefaţă de I. Prutescu-Isăcescu, postfaţă de Gh. Zbuchea, Iaşi, 2007, p. 231-235; V. V. Muntean, *Creştinism primar la Dunărea inferioară. Noi revizuiri*, în *Slujitor al Bisericii şi al neamului. Părintele Prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, 2002, p. 203-207; D. Gh. Teodor, *Unele precizări privind începuturile creştinismului la est şi sud de Carpaţi*, în *Credinţă, istorie şi cultură la Dunărea de Jos*, Galaţi, 2005, p. 13; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, Bucureşti, 2005, p. 121-125; idem, *Istoria creştinismului la nordul Dunării de Jos (secolele I-XIV) (Curs universitar)*, Bucureşti, 2008, p. 52-55; M. Turcu, *op. cit.*, p. 71, 80-82, 84, 100-101.

buţiile altor cercetători nu sunt apreciate iar prioritatea pe care o au unii dintre ei în exprimarea anumitor puncte de vedere nu este recunoscută[14].

Asupra aşa-zisului caracter apostolic al creştinismului ne-am pronunţat şi noi acum mai bine de un deceniu[15], editarea volumului de faţă oferindu-mi prilejul de a relua discuţia.

1. APOSTOLATUL SFÂNTULUI ANDREI ÎN *SCYTHIA*

Punctul de plecare al dezbaterii privitoare la aşa-zisa origine apostolică a creştinismului din spaţiul românesc îl reprezintă un pasaj din *Istoria bisericească* a lui Eusebius din *Caesarea*, redactată în mai multe versiuni în primul sfert al veacului al IV-lea: Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν· τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρός οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ, Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς [ἐν] διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας ποθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι του Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥωμη ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος; Ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται („Aşa stăteau lucrurile în aceste privinţe la iudei, în timp ce sfinţii apostoli ai Mântuitorului precum şi ucenicii lor s-au împrăştiat în toată lumea locuită pe atunci. După Tradiţie, lui Toma i-a fost dat să meargă în Parthia, lui Andrei în Scythia, lui Ioan în Asia, unde a şi petrecut vreme mai îndelungată murind în oraşul Ephesus. Petru pare a fi predicat iudeilor din dispora, în Pontus, Galatia, Bithynia, Cappadocia şi Asia, în cele din urmă, ajungând la Roma, a fost răstignit cu capul în jos, aşa cum el a socotit de cuviinţă să pătimească. Ce se cuvine să mai zicem de Paul, care, începând «de la Ierusalim şi împrejurimi şi până în Illyricum»[16] a plinit Evanghelia lui Hristos şi a dat mărturie despre Domnul pe vremea lui Nero la Roma? Aşa ne spune textual Origene în cea de a treia carte a Comentariului său la Cartea Facerii.")[17].

---

[14] Vehiculându-şi opiniile în medii sociale şi culturale şi în mijloace de informare diverse şi beneficiind de sprijinul necondiţionat al slujitorilor altarului şi al numeroşilor compilatori din cinul preoţesc cu titluri universitare şi doctori în teologie unşi chiar de el, Emilian Popescu trebuie să fi fost unul dintre inspiratorii forurilor ecleziastice care în 1995 l-au înscris pe apostolul Andrei în calendar cu cruce roşie, considerându-l unul dintre marii sfinţi ai Ortodoxiei, apoi în 1997 l-au proclamat „Ocrotitorul României" iar în 2001 au instituit drept „sărbătoare bisericească naţională" celebrarea sa de la 30 noiembrie – vezi N. V. Dură, *op. cit.*, p. 59.

[15] N. Zugravu, *Apostolotul Sfântului Andrei în „Sciţia". Geneza şi evoluţia unei tradiţii*, în *MemAntiq*, 20, 1995, p. 215-238; idem, *Geneza…*, p. 143-155, 160-171; vezi şi idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 82-85.

[16] *Rom* 15,19.

[17] Eus., *HE*, III, 1, 1-3 (***FHDRCh*, V.2**).

Atât informaţia în ansamblul ei, cât şi aria misionară a Sfântului Andrei au trezit interesul îndreptăţit al numeroşi învăţaţi, care au formulat puncte de vedere diferite cu privire la valoarea relatării istoricului din *Caesarea Palestinae* pentru expansiunea creştinismului în *Scythia*. Astfel, unii consideră că Eusebius nu este suficient de clar în citarea lui Origene şi, deci, prezenţa apostolului în *Scythia*, echivalată – avant la lettre – cu provincia diocleţiană cu acelaşi nume, aşadar, în linii generale, cu Dobrogea, e acceptată doar ca pe o simplă posibilitate[18]. Mulţi teologi şi istorici apreciază că ştirea scriitorului bisericesc se face ecoul unei tradiţii care circula demult în mediile creştine, astfel încât ea poate fi apreciată ca veridică, identificând, astfel, *Scythia*, fie cu regiunea de la nordul Mării Negre, fie cu ţinutul dobrogean, în special zona coloniilor greceşti vest-pontice, fie cu un teritoriu mult mai vast, care ar include, deopotrivă, atât regiunea dobrogeană, cât şi spaţiul danubiano-pontic septentrional[19].

Sunt şi învăţaţi care au adoptat un punct de vedere mai nuanţat faţă de eventualitatea misionarismului lui Andrei în *Scythia* – în ţinuturile româneşti în special. Ei nu resping în totalitate acest fapt, considerând că informaţia lui Eusebius

[18] Vezi N. Zugravu, *Geneza…*, p. 143, 161 (notele 5-9, bibliografia).

[19] În afara bibliografiei citate *supra* și *ibidem*, p. 143-144, 161-162 (notele 10-14), vezi P. B. T. Bilaniuk, *The Apostolic Origin of the Ukrainian Church*, Ohio, 1988, p. 61-70; idem, *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluß auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, în R. Pillinger, A. Pültz, H. Vetters (Hrsg.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter. Referate des dritten, vom 16. Bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions*, Wien, 1992, p. 128-129 (cu trimiterile de la notele 27-29); R. Netzhammer, *Antichităţile creştine din Dobrogea*, în româneşte de G. Guţu, ediţie îngrijită de A. Barnea, Bucureşti, 2005, p. 5-7; E. Popescu, *Creştinismul la români. Rădăcinile lui răsăritene*, în *BOR*, 109, 1991, 4-6, p. 100; idem, *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc: Sfântul Apostol Andrei şi Tomisul*, în *ST*, 46, 1994, 1, p. 80-88; idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucarest, 1994, p. 74-91, 201, 204; idem, *Sources concernant la mission du Saint apôtre André sur le territoire de la Roumanie*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, Bucarest, 1997, p. 9-18; idem, *Creştinismul timpuriu pe teritoriul României. 1. Originile apostolice. 2. Bizanţul sau Roma?*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, Iaşi, 2000, p. 195-206; idem, *Apostolicitatea creştinismului românesc*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 7-15 = în *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 11-24; idem, *La mission chrétiennes aux premiers siècles dans le sud-est européen (aperçu historique)*, în *Aspects of Spiritual Life in South East Europe from Prehistory to the Middle Age*, edited by V. Cojocaru and V. Spinei, Iaşi, 2004, p. 232; K. Ilski, *Pierwsza misja chrześcijańska nad dolnym Dunajem*, în *Studia Moesiaca*, II, editores L. Mrozewicz et K. Ilski, Poznań, 1994, 85-91; A. Suceveanu, *Contributo alla storia del cristianesimo nella Scizia Minore*, în *Timpul istoriei*, I, *Memorie şi patrimoniu*, Bucureşti, 1997, p. 174-174; idem, *Cercetări recente în Histria creştină*, în *Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani*, coordonator P. H. Stahl, II, Bucureşti, 2002, p. 282-283; idem, *L'évolution du christianisme histrien*, în *Histria. Les résultats des fouilles*, XIII. *La basilique épiscopale*, par A. Suceveanu avec la collaboration de l'architecte G. Milośevič, O. Bounegru, C. Muşeţeanu et Gh. Poenaru Bordea et la participation de A. Bâltâc, M. Dima et I. Iaţcu, Bucarest, 2007, p. 130-131; L. Trofin, *Viaţa spirituală a comunităţilor de la nordul Dunării în lumina izvoarelor scrise în secolele IV-XI*, în *Analele Universităţii «Dimitrie Cantemir»*. Seria *Istorie*, 3, 1999, p. 150-152; *DELC*, p. 47 (*Andrei, Sf. Apostol*); V. H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanţa, 2004, p. 32-33.

trebuie privită ca atare, respectiv ca o consemnare a unei tradiţii (παράδοσις) care, fie nu are valoare probatorie[20], fie e necesar să fie confirmată prin date mai sigure[21].

În sfârşit, există cercetători care apeciază că informaţia lui Eusebius este „dificil de verificat” (J. Daniélou), astel încât tradiţia care s-a format despre misionarismul Sfântului Andrei în ţinuturile scitice, cu precădere în zona dunăreană, „frizează legenda” (P. Ş. Năsturel); Protocletul – consideră ei – trebuie legat mai ales de pământul elenic, unde a fost martirizat[22].

Revenind la prezenţa lui Andrei în *Scythia*, în afara surselor literare asupra cărora ne vom opri mai jos, adepţi dintr-o grupare sau alta au invocat în sprijinul tezei lor şi alte argumente, precum tradiţia ecleziastică menţionată pentru prima dată de mitropolitul Dosoftei al Moldovei († 1693) în *Proloagele* sale pe luna noiembrie sau anumite creaţii folclorice, credinţe populare şi toponime din Dobrogea şi sudul Moldovei („pârâiaşul Sfântului Andrei”, „Apa Sfântului”, „Peştera Sfântului Andrei”)[23]. Recent, s-a accentuat asupra faptului că *Scythia* menţionată de Eusebius trebuie să fie identificată fără rezerve cu Dobrogea, întrucât „teritoriul dintre Mare Neagră şi Dunăre a purtat întotdeauna numele de Scythia”, cum o arată un document epigrafic histrian – „deci inatacabil” – de pe la aprox. 200 î. H.[24] şi Strabon[25]. Nici unul dintre aceste argumente nu rezistă. Astfel, consemnarea învăţatului prelat moldovean nu se sprijină pe o tradiţie antică locală, izvorâtă din conştiinţa credincioşilor est-carpatici despre misionarismul apostolului Andrei în zonă, ci are un caracter cult, originându-se în literatura ecleziastică bizantină. Absenţa tradiţiei despre care vorbeam se observă şi din aceea că pe parcursul Evului Mediu, când multe aspecte ale vieţii publice şi private purtau amprenta unei simbolistici creştine indiscutabile, Cel dintâi chemat nu s-a bucurat de o cinstire deosebită printre românii ortodocşi, nefiindu-i închinată nici o ctitorie iar numele neregăsindu-i-se în repertoriul onomastic al familiilor voievodale sau având o incidenţă foarte scăzută printre credincioşii de rând[26]. Cât priveşte creaţiile folclorice, ele n-au nici o valoa-

---

[20] J.-M. Prieur, *Praefatio*, în *Acta Andreae. Praefatio-Commentarius*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 5), p. 88-89; N. Dănilă, *Sfântul apostol Andrei şi Scythia Minor*, în *Viaţa creştină*, anul IV, nr. 9 (79), mai, 1993, p. 5; idem, *Martyrologium Daco-Romanum*, p. 69, nota 7.

[21] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 144, 163 (nota 17, bibliografie).

[22] Idem, *op. cit.*, în *MemAntiq*, 20, 1995, p. 215-238; idem, *Geneza…*, p. 143-155, cu bibliografia; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 82-85; A. Madgearu, *Rolul creştinismului în formarea poporului român*, Bucureşti, 2001, p. 18. Vezi şi *infra*.

[23] N. Dascălu, în *Sfântul Andrei, apostolul românilor*, Iaşi, 1996, p. 13-18; S. Verzan, *Sfinţii Apostoli în faţa îndatoririi de a propovădui Evanghelia la toate neamurile*, în *ST*, 48, 1996, 1-2, p. 11-12; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 144, 163 (notele 15-16, bibliografia); E. Popescu, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 9-10, cu bibliografie; V. Chirica, *Creştinismul la est de Carpaţi. Secolele II-X*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 215; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism…*, p. 129; N. Morlova, *op. ct.*, p. 14, 20-26; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 59-60; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 44.

[24] *ISM*, I, 15.

[25] Str., VII, 4, 5; 5, 12 ; L. Trofin, *op. cit.*, p. 128-129; A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 131.

[26] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 154, 171 (notele 131-133, bibliografia). Cauzele invocate de Liliana Trofin în explicarea absenţei numelui Andrei – „trecerea timpului”, „deplasările de populaţii”,

re pentru demonstrarea apostolatului lui Andrei în spaţiul românesc[27], cei care le utilizează acoperindu-se de ridicol. În sfârşit, părerea că „Dobrogea actuală” a fost sinonimă cu *Scythia* (*Mikrà Skythia*) e mai mult decât o exagerare, căci noţiunea din urmă desemna, aşa cum a demonstrat şi mai recent Mihai Irimia pe baze arheologice, numismatice şi literare, doar o zonă restrânsă din proximitatea coloniilor greceşti, *cele din urmă aflându-se în afara ei*[28]; o probă, în acest sens, o constituie însuşi decretul epigrafic invocat – *ISM*, I, 15 –, din care aflăm, într-adevăr, că tracii lui Zoltes pătrunseseră „în Scythia, *către oraşele greceşti*”[29], dar acestea, deşi aflate „sub oblăduirea regelui Rhemaxos”[30], erau entităţi separate, compuse, după toate regulile unei *polis*, din oraşul propriu-zis şi teritoriu (τήν [τε χ]ώραν καὶ τὴν [πόλ]ι[ν])[31], administrate şi apărate de grecii înşişi[32], dincolo de care se găseau „ţara străină” şi „pământurile mai multor noroade” ([διὰ τῆς] πολεμίας ἔθνη πλείονα)[33]. Strabon însuşi face distincţie între „μικρὰ Σκυθία”[34] şi „partea de pe ţărmul Pontului, de la «gura sacră» a Istrului până la şirul de munţi Haemus şi strâmtoarea Bizanţului” (ἡ Ποντικὴ παραλία, ἡ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ στόματος τοῦ Ἴστρου μέχρι τῆς περὶ τὸν Αἷμον ὀρεινῆς καὶ μέχρι τοῦ στόματος τοῦ κατὰ Βυζάντιον), unde se găseau oraşele greceşti[35]. În context, este absurd să credem că grecii vest-pontici au avut vreodată conştiinţa că sunt altceva decât „poporul histrienilor” (δῆμος Ἰστριηνῶν) şi că locuiesc în *Scythia*, iar nu în „cetatea histrienilor” (Ἰστριηνῶν πόλις)[36]; raţionamentul este valabil, credem, şi pentru locuitorii autohtoni din interiorul sau de pe malul dunărean al ţinutului dintre Dunăre şi Mare. De altfel, pe vremea împăratului Tiberius şi a urmaşilor acestuia, când apostolul trebuie să fi săvârşit călătoriile sale misionare şi când oraşele greceşti fuseseră deja incluse în Imperiu, o unitate administrativă romană cu numele *Scythia* nu exista. Este drept că, uneori, Ovidius foloseşte acest termen pentru ţinutul exilului său[37], dar aceeaşi

„distrugerile efectuate de migratori”, „fenomenul «roirii» satelor”, „calamităţile naturale”, „noile realităţi etnice şi culturale dintr-o anumită epocă”, „sporul negativ înregistrat în diferitele etape istorice”, „necunoaşterea unor aspecte ale vieţii bisericeşti în perioada formării statelor medievale româneşti”, „caracterul oficial al documentelor de cancelarie şi al cronicilor medievale” (*op. cit.*, p. 128-129) – sunt simple clişee.

[27] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 154, 171 (notele 129-130, bibliografia).

[28] M. Irimia, *Despre sciţi şi Sciţia Mică în ultimele secole ale mileniului I a. Chr.*, în *Pontica*, 33-34, 2000-2001, p. 299-317; idem, *Das Gebiet Skythia Minor in hellenistischer Zeit*, în *Studia historiae et religionis daco-romanae. In honorem Silvii Sanie*, ediderunt L. Mihailescu-Bîrliba, O. Bounegru, Bucureşti, 2006, p. 69-97.

[29] R. 15-16, subl. n.

[30] R. 16-17.

[31] R. 10.

[32] R. 10-14.

[33] R. 16-17.

[34] VII, 4, 5; 5, 12.

[35] VII, 6, 1.

[36] *ISM*, I, 89-93.

[37] *Trist.*, I, 3, 61; 8, 40; II, 1, 3; III, 2, 1; 4, 49 etc.

denominaţie o aplică şi spaţiului nord-pontic[38]; şi pentru el, „oraşele greceşti” (*Graiae urbes*) erau unităţi distincte[39], aşezate pe ţărmul stâng al Pontului (*cum maris Euxini positos ad laeua Tomitas*)[40]. *Scythia* diocleţiană nu a fost echivalentă cu *Scythia* preromană dobrogeană, denumirea fiind una livrescă[41], fără valoare pentru istoria timpurie a creştinismului dobrogean.

Aşa cum am arătat din momentul în care am început să ne ocupăm de istoria creştinismului în mileniul I, acum peste un deceniu, acceptarea sau respingerea ideii originii apostolice a creştinismului din spaţiul românesc depind strict de vechimea şi calitatea izvoarelor literare, ale căror informaţii trebuie analizate critic şi cât mai detaliat, secol cu secol, în contextul istoric, al genului literar şi al operei autorului în ansamblul său. S-a reproşat celor care neagă prezenţa lui Andrei în arealul menţionat faptul că exagerează importanţa surselor care nu pomenesc misiunea acestuia în *Scythia* comparativ cu cele care o afirmă[42], dar fenomenul este exact invers. Noi înşine am subliniat necesitatea ca, indiferent de mediu de provenienţă, caracter, conţinut şi vechime, izvoarelor să li se acorde un credit egal, fiind tratate cu un spirit critic nediscriminatoriu[43]. Exagerarea se întâlneşte, negreşit, la cei care absolutizează fără nici un discernământ datele despre prezenţa lui Andrei în *Scythia* din surse de cea mai îndoielnică probitate, sacrificând calitatea în favoarea cantităţii; mai mult, s-a ajuns până acolo, încât găsesc dovezi în sensul misiunii Protocletului chiar şi în surse care nu conţin nici măcar o aluzie la aşa ceva sau a căror seriozitate e discutabilă.

Astfel, unii istorici de formaţie teologică au pretenţia de a fi „găsit” „argumente noutestamentare în favoarea sfinţilor apostoli pe teritoriul României”[44]. Care sunt aceste aşa-zise „argumente”? În afara unor pasaje din diverse scrisori pauline, din Evanghelii şi din *Faptele apostolilor* care pentru problema noastră nu au nici o relevanţă, ci doar ajută la înţelegerea a ceea ce a însemnat trecerea în general de la *Ecclesia ex circumcisione* la *Ecclesia ex gentibus*[45], se apelează la paragraful 3,10-11 din *Epistola către coloseni* a lui Paul, în care acesta scria despre „omul nou” „care se înnoieşte după chipul creatorului pentru a ajunge la cunoaştere, unde nu mai este nici grec, nici iudeu, nici circumcizie, nici necircumcizie, nici barbar, nici *scit*, nici sclav, nici liber, ci Hristos care este totul în toate” (subl. n.). Nu încape

---

38 *Trist.*, III, 4, 49; *Epist. ex Ponto*, III, 2, 45-47.

39 *Trist.*, III, 9, 1-4.

40 *Trist.*, IV, 10, 97.

41 Vezi şi M. Irimia, *op. cit.*, *Pontica*, 33-34, 2000-2001, p. 308; idem, *op. cit.*, în *Studia historiae et religionis daco-romanae...*, p. 83.

42 A. Suceveanu, *op. cit.*

43 N. Zugravu, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 82-83.

44 S. Verzan, *Propovăduirea Evangheliei în Sciţia Mică (Dobrogea). Argumente şi temeiuri noutestamentare*, în *ST*, 47, 1995, 4-6, p. 79-118; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 197-198 (citatul de la p. 197).

45 B. Seboüé, *Ecclesia ex circumcisione, Ecclesia ex gentibus*, în *Istina*, 36, 1991, p. 182-201; S. Verzan, *op. cit.*, în *ST*, 48, 1996, 1-2, p. 3-32.

nici o îndoială că invocarea lui în sprijinul creştinării timpurii a „sciţilor" (mijlocul secolului I) – prin extensie, a locuitorilor din Dobrogea şi de la nordul Gurilor Dunării[46] – e mai mult decât ridicolă, mesajul apostolului neamurilor fiind cu totul altul, anume identitatea noii umanităţi în credinţa întru Hristos, care, eliminând orice barieră etnică, socială, culturală, face posibilă o nouă demnitate[47]. Cum era firesc, ideea paulină a avut un ecou considerabil în literatura ecleziastică ulterioară, numeroşi scriitori bisericeşti, dintre care unii au fost incluşi în volumul de faţă, reproducând pasajul din *Col.* 3,11 sau augmentându-i conţinutul cu nume ale altor populaţii care puteau accede la mesajul evanghelic; „sciţii" devin astfel un nume generic al comuniunii universale creştine[48].

Nu există nici o informaţie în izvoarele neotestamentare (în primul rând scrisorile pauline şi *Acta Apostolorum*) despre traseul parcurs de Andrei în misiunea de propovăduire a mesajului evanghelic. Ultima menţiune despre el se referă la momentul când se găsea cu ceilalţi apostoli, după Înălţare, aşteptând coborârea Sfântului Duh[49]. Anumiţi cercetători, pornind de la sugestiile unor izvoare despre misionarismul apostolic binar[50], au presupus că ar fi însoţit pe fratele său Petru în *Pontus*, *Galatia*, *Cappadocia*, *Asia*, *Bithynia*[51], iar, după plecarea acestuia la *Roma*, s-ar fi îndreptat spre popoarele „din jurul Mării Negre"[52], dar aceasta nu e decât o simplă supoziţie. Putem fi siguri că până în momentul redactării *Faptelor apostolilor* – cel mai devreme în 65 şi cel mai târziu în 80-85 sau 93-95[53] – nu există date despre prezenţa lui Andrei în *Scythia*.

---

[46] I. I. Rămureanu, *Predicarea Sfintei Evanghelii la poporul român*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, Bucureşti, 1987, p. 102, 113; D. Gh. Teodor, *Creştinismul la est de Carpaţi de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi, 1991, p. 51; idem, *op. cit.*, în *Credinţă, istorie şi cultură la Dunărea de Jos*, p. 13-15; S. Verzan, *Câteva date introductive asupra Sfintei Scripturi*, în *ST*, 44, 1992, 3-4, p. 31; P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 128; E. Popescu, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14, 15 (nota 46) = în *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 21, 24 (nota 46); N. Morlova, *op. cit.*, p. 13; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 59.

[47] H. Leclercq, *Scythie*, în *DACL*, XV/1, col. 1100: „Cette allusion aux Scythes (Col. 3, 11) prouve que S. Paul voyait déjà le christianisme substituant à l'unité de la communauté judaïque, de la civilisation hellénique et de l'empire romain, une unité nouvelle, plus compréhensive et plus profonde. Les peuples les plus barbares, dont les Scythes sont le type, sont appelés à y entrer comme les autres"; aceeaşi idee şi în idem, *Mésie*, în *DACL*, XI/1, col. 501; vezi şi M. Girardi, *Gli «sciti» fra mito e storia nei Cappadoci*, în *Cl&Chr*, 1, 2006, p. 112-113.

[48] Vezi *infra*.

[49] *Fap* 1,13; R. E. Nixon, *Andrei*, în *DB*, p. 38.

[50] De exemplu, *ATh*, 1 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, *Acta Philippi et Acta Thomae accedunt Acta Barnabae*, edidit M. Bonnet, Hildesheim-New York, 1972, p. 99-100 = în *Écrits apocryphes chrétiens*, I, édition publiée sous la direction de F. Bovon et P. Geoltrain, index établis par S. J. Voicu, Gallimard-Brepols, 1997, p. 1331); Epiph. Mon., *VA*, 3 (***FHDRCh*, CIV**).

[51] *1Pt*, 1,1; Eus., *HE*, III, 1, 2; 4, 2; Hier., *Vir. ill.*, I; Nik., *HE*, II, 39 (***FHDRCh*, CXIX**).

[52] B. Zimmermann, *André (Saint)*, în *DACL*, I/2, col. 2031-2032; F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of Apostle Andrew*, Cambridge (Massachusetts), 1958, p. 199; P. I. David, *op. cit.*, în *Magazin istoric*, S. N., anul XXV, nr. 8 (293), august 1991, p. 67.

[53] F. F. Bruce, *Faptele Apostolilor*, în *DB*, p. 442; L. M. McDonald, *Acts of Apostles*, în *EEC*, p. 14.

Rămânând însă în epoca apostolică, trebuie să ne referim la o opinie foarte recentă a lui Emilian Popescu, care, grăbit, ignorând regulile oricărui demers ştiinţific onest şi uzând de-o logică foarte curioasă, proclamă descoperirea unui nou „argument” în favoarea prezenţei lui Andrei în *Scythia* (Dobrogea). Este vorba despre o informaţie din *Martyrologium*-ul lui Usuardus (cca 800 – cca 877), compus între cca 850 şi cca 865, cu numeroase retuşuri ulterioare, informaţie aflată în dreptul datei de 30 noiembrie: *In civitate Patras, provintiae Achaiae, natalis sancti Andreae apostoli, qui etiam Scythiam praedicavit. Hic beatissimus ab Egea proconsule comprehensus, primo in carcere est clausus, ac deinde gravissime caesus, ad ultimum vero in cruce appensus, biduo inibi supervixit.* („În oraşul Patras, din provincia Achaia, ziua de pomenire a sfântului Andrei apostolul, care a evanghelizat chiar şi Scythia. Acest preafericit, arestat de proconsulul Egea, mai întâi a fost închis în temniţă şi apoi bătut groaznic, atârnat în cele din urmă pe cruce, a supravieţuit tot acolo timp de două zile.”)[54]. Cercetând prosopografia Imperiului roman din secolul I, Emilian Popescu a ajuns la concluzia că guvernatorul Egea ar putea fi identificat cu un personaj istoric – eventual C. Eggius Marull[us] din ginta *Eggii*-lor, care, după ce în timpul lui Claudius (41-54), între 41 şi 47, exercitase magistratura de *curator riparum et alvei Tiberis*[55], pe timpul lui Nero, poate după anul 62, a devenit *proconsul Achaiae*, „implicându-se” „în martiriul Sfântului Apostol Andrei”; pe cale de consecinţă inversă, dacă notiţa lui Usuardus conţine un element autentic[56], înseamnă că şi celelalte date pot fi caracterizate aidoma, inclusiv cea despre aria misionară a apostolului; am avea, astfel, o dovadă foarte veche despre „activitatea sfântului Andrei în Scythia”[57].

Opinia e vulnerabilă din cel puţin două puncte de vedere. Astfel, crucificarea lui Andrei de către C. Eggius Marull[us], identic cu Egea, *după 62* este discutabilă, întrucât, conform unor scrieri apocrife, apostolul murise *înainte de sfârşitul domniei lui Tiberius* (14-37)[58]. Prin urmare, el n-a luat parte la conciliul de la Ierusalim de la începutul lui 48, când – susţin unii teologi – s-ar fi făcut tragerea la sorţi

---

54 ***FHDRCh,*** **CVI**.

55 *CIL*, VI, 31545; *PIR*², E 7.

56 Nu există însă nici o informaţie că vreun membru din *domus Eggiorum* ar fi fost în acea vreme guvernator al provinciei *Achaia*, dar, desigur, faptul nu este exclus.

57 E. Popescu, *Din pătimirile Sfântului Apostol Andrei la Patras: guvernatorul roman care l-a condamnat la moarte pe cruce*, în *Slujitor al Bisericii şi al neamului…*, p. 225-230, citatele fiind de la p. 227, respectiv 226.

58 De exemplu, în evanghelia apocrifă *Cuvântul Sfântului Ioan Teologul despre Adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, care ar data din veacul al IV-lea, se spune că, pentru a participa la momentul adormirii Mariei, „Andrei, fratele lui Petru, Filip, Luca, Simon Cananeanul şi Tadeu, *care erau morţi*, au fost sculaţi din mormintele lor de către Duhul Sfânt” (subl. n.); evenimentul s-a petrecut în timpul „Cezarului Tiberius”, pe care evreii îl invocau pentru a-l determina pe guvernator „să-i alunge pe apostoli din Bethleem” – *Cuvântul Sfântului Ioan Teologul despre Adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, XIII, respectiv XXX – cf. *Evanghelii apocrife*, traducere, studiu introductiv, note şi prezentări de C. Bădiliţă, ediţia a IV-a adăugită, Iaşi, 2007, p. 237, 241; despre datare, cf. C. Bădiliţă, în *ibidem*, p. 231.

a teritoriilor de misionat între apostoli[59], dar la care n-au participat decât apostolii şi preoţii din oraşul amintit şi delegaţia Bisericii din *Antiochia* (Antakye, Turcia) condusă de Paul şi Barnaba şi al cărui scop a fost rezolvarea problemei statutului convertiţilor dintre neamuri[60].

Dacă această cronologie poate fi contestată – data morţii apostolului e nesigură[61], unele scrieri apocrife amintesc împărţirea regiunilor de misionat între apostoli prin tragere la sorţi la Ierusalim[62] –, analiza informaţiei din martirologiul lui Usuardus arată mult mai bine şubrezenia ei. Fără să ţină seama de observaţiile pertinente ale editorului scrierii respective, Jacques Dubois, care a făcut o critică internă foarte amănunţită a datelor din scrierea călugărului de la Saint-Germain-des-Près, arătând numeroasele greşeli comise de acesta („abrevierea", „extinderea", „divizarea" sau „fuzionarea" informaţiilor, „lecturi inexate", „înrudiri fanteziste" între personaje, „erori de transcriere", „apropieri forţate", „ipoteze nedemonstrabile") şi subliniind, astfel, caracterul mediocru al acestei compilaţii, inferioară izvoarelor din care s-a inspirat[63], Emilian Popescu, pentru a da greutate opiniei sale, scrie că „lucrarea lui /a lui Usuardus – n.n./ este considerată foarte valoroasă", „un document istoric demn de crezare", iar despre sursele folosite de autor pentru pasajul citat mai sus – „este greu, dacă nu imposibil, de detectat în izvoarele utilizate de Usuardus pentru alcătuirea martirologiului său, care dintre ele a stat, de fapt, la baza informaţiei care ne interesează şi cât de veche a fost"[64]. Se ştie însă cu precizie de unde s-a inspirat Usuardus pentru ziua de 30 noiembrie: prima parte a informaţiei, respectiv cea despre locul de pomenire şi despre predicarea în *Scythia*, provine din martirologiul lui Florus (790-860), alcătuit în jurul anului 837[65], şi din cel al lui Adon (799-875), redactat către 855 şi republicat, cu adăugiri, în 859[66], aşa cum a arătat J. Dubois[67]; aceştia, la rândul lor, s-au inspirat din surse mai vechi, printre care *Martyrologium Hieronymianum* (jumătatea secolului al V-lea, cu adăugiri de la sfârşitul secolului al VI-lea)[68]. Cea de-a doua, respectiv pătimirea sub Egea, este preluată după martirologiul lui Beda Venerabilul (672/3-735), care – fapt necunoscut

[59] S. Verzan, *op. cit.*, în *ST*, 47, 1995, 4-6, p. 80-81, 117-118; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 197; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 15.

[60] *Fap* 15; F. F. Bruce, *Conciliul din Ierusalim*, în *DB*, p. 250-251; G. Ogg, *Cronologia Noului Testament*, în *DB*, p. 302-303.

[61] Unii istorici o plasează la 30 noiembrie 60 – B. Kraft, *Andreas*, în *LTK*, I, col. 411.

[62] *ATh*, 1 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 99 = în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1331).

[63] J. Dubois, *Le martyrologe d'Usuard*, texte et commentaire, Bruxelles, 1965 (*Subsidia Hagiographica* 40), p. 38-52, în special p. 39, 120-122, de unde provin şi expresiile dintre ghilimele.

[64] E. Popescu, *op. cit.*, p. 225, 226-227, 230. Vezi şi idem, *Sfântul Apostol Filip – misionar pe pământul românesc*, în *Logos. Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Cluj-Napoca, 2001, p. 397.

[65] ***FHDRCh*, Addenda 1**.

[66] ***FHDRCh*, CV.1-2**.

[67] J. Dubois, *op. cit.*, p. 351.

[68] ***FHDRCh*, LIII**.

lui E. Popescu – conţine şi numele proconsulului – Egeus; iată textul: *Prid. kal. decemb. In civitate Patras provinciae Achaiae, natale beati Andreae Apostoli, qui interpretatur virilis, vel decorus, frater Petri. Hic praedicavit in Scythia, qui ab Egeo proconsule comprehens, cum perseveranter in fide Christi et Evangelio duraret, carcere clausus primum, inde coram proconsule gravissime caesus, ad ultimum cruce ligatis manibus et pedibus, funibusque toto corpore tenus, ut longius cruciaretur, biduo inibi supervixit, non cessans ea quae Dei sunt, populum docere.* („30 Noiembrie. În oraşul Patras din provincia Achaia, ziua de pomenire a fericitului apostol Andrei, al cărui nume înseamnă „bărbătescul” sau „arătosul”, fratele lui Petru. Acesta a predicat în Scythia; prins de proconsul Egeus, fiindcă persista cu încăpăţânare în credinţa în Hristos şi în Evanghelie, mai întâi a fost închis în temniţă, apoi a fost lovit cu cruzime de faţă cu proconsulul, în cele din urmă, pe cruce, cu mâinile şi picioarele legate, cetluit cu funii pe tot corpul, ca să se chinuie mai îndelung, a supravieţuit acolo vreme de două zile, neîncetând să-i înveţe pe oameni cele dumnezeieşti.”)[69]. Prin urmare, Usuardus a mixat informaţii disparate, preluate din surse diverse, care nu permit stabilirea unor legături de cauzalitate între ele în interiorul noii construcţii. Nici chiar faptul că Beda, al cărui martirologiu e mai vechi decât cel al lui Usuardus, pomeneşte predica lui Andrei în *Scythia* şi numele proconsulului, pe care trebuie să-l fi preluat din scrieri latineşti anterioare – de exemplu, *Passio sancti Andreae apostoli* (*PA*) (începutul secolului al VI-lea)[70], epitoma *Liber de Miraculis Beati Andreae Apostoli* (*Virtutes Andreae*) a lui Gregorius Turonensis (540-594)[71] sau *De fide contra Manichaeos* a lui Evodius, episcop de *Uzali* (astăzi, Bordy Bou Chateur, în Tunisia) până pe la cca 426/7[72] –, nu îngăduie o asemenea conexiune. O lege nescrisă, depistabilă în multe creaţii hagiografice, este colportarea informaţiilor corecte şi fanteziste, a numelor reale şi inventate, probând fenomenul interesat de prelucrare şi elaborare operat de multiplii autori de-a lungul timpului şi care nu poate da decât o credibilitate relativă acestor compilaţii. Un exemplu concludent îl reprezintă chiar apocrifa reconstituită *Acta Andreae*, datând din veacul al II-lea[73], care, alături de numele proconsulului – *Aegeas* (Αἰγεάτης), face cunoscute şi pe cele – cu siguranţă, inventate – ale altor membri ai familiei acestuia: *Stratocles* – fratele său (nume grecesc într-o *gens* lati-

---

[69] ***FHDRCh***, **XCI.2**.

[70] *Acta Apostolorum Apocrypha,* II/1, *Passio Andreae, Ex Actis Andreae, Martyria Andreae, Acta Andreae et Matthiae, Acta Petri et Andreae, Passio Bartholomei, Acta Ioannis, Martyrium Matthaei*, edidit M. Bonnet, Hildesheim, 1972, p. 3-37; J.-M. Prieur, *Les Actes apocryphes de l’apôtre André: Présentation de diverses traditions apocryphes en état de la question*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4397-4398: Aegeas.

[71] Greg. Tur., *VA*, 30-36: Aegeas (*CCSA* 6, p. 642-649; *Écrits apocryphes chrétiens,* p. 963-972; *The Apocryphal New Testament. A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation based on M. R. James,* edited by J. K. Elliott, Oxford University Press, 1993, p. 282-283).

[72] Evodius, *De fide contra Manichaeos*, 38: Egetes (*CSEL*, XXV/2, Praga-Vindobona-Leipzig, 1892, p. 968-969); despre Evodius, vezi V. Saxer, *Evodius d’Uzali*, în *DECA*, I, p. 938; *PBCE,* 1, p. 366-373 (*Evodius 1*).

[73] Vezi *infra*.

nă la mijlocul veacului I!), *Maximilla* – soţia, *Iphidam(i)a* (*Efidama*) – sora acesteia, *Euclia* – sclava Maximillei, *Alcman* – sclavul lui Stratocles[74]. Prin urmare, *numele proconsulului care l-a crucificat pe Andrei din martirologiul lui Beda şi din cel al lui Usuardus*, dar care apare şi în alte surse târzii[75], *nu este sub nici o formă un argument în favoarea misiunii lui Andrei în Scythia*, opinia lui Emilian Popescu fiind forţată şi în afara unui demers ştiinţific corect. Nu-i rămâne decât să caute şi „istoricitatea" predecesorilor lui Egeas – Virinus (Varianus) şi Lesbios (Lesbius)![76]

În concluzie, *în veacul I al erei creştine nu exista o tradiţie a evanghelizării Scythiei de către Andrei*. Este de presupus însă că, din a doua jumătate a secolului amintit, cultul sfântului Andrei trebuie să se fi dezvoltat la *Patras*, locul pătimirii, întrucât se ştie că, de timpuriu, comunităţile creştine păstrau un registru de episcopi şi martiri pentru a celebra amintirea lor (*natalia*)[77].

Secolul al II-lea marchează naşterea literaturii apocrife (*Evanghelii*, *Fapte*, *Epistole*, *Apocalipse*), printre ale cărei obiective s-a aflat, aşa cum au arătat patrologii, crearea unor tradiţii paralele celei a Bisericii, menite să justifice vechimea apostolică şi „ortodoxia" unor comunităţi iudeo-creştine şi eretice[78]. Tot după opinia specialiştilor, dintre genurile enumerate mai sus, *Faptele apostolilor* utilizează cel mai puţin „materialul tradiţional", „elementele preexistente", „prevalentă" fiind „invenţia literară"; motivul central al naraţiunii era „călătoria", punctată de fapte miraculoase, săvârşită de apostoli prin ţinuturi îndepărtate şi printre populaţii stră-

---

[74] *AP*, 11; 13; 15 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 26, 29, 35, 36); *Ex actis Andreae* (*ibidem*, p. 38-45); *Martyrium Andreae alterum* (*ibidem*, p. 58-64); *CCSA* 6, *passim*; *The Apocryphal New Testament…*, p. 232-283.

[75] De exemplu, *Martyrium Andreae prius*, 7-18 (secolul al VIII-lea) (*CCSA* 6, p. 694-703), *Narratio* (către jumătatea secolului al VIII-lea sau începutul secolului al IX-lea) (***FHDRCh*, XCVII**: *Aegeates*), la Epiphanios monahul (prima jumătate a secolului al IX-lea) (*PG* 120, col. 221: *Egeates*, *Egea*), Pseudo-Sofronius (secolul al IX-lea) (***FHDRCh*, XCVIII**: *Aegaea*), Pseudo-Procopius (cca 800) (***FHDRCh*, CIII**: *Egea*), *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (secolul al X-lea?) (***FHDRCh*, CXIV.1**: *Aigeatos*), Moise de Bergam (secolul al XII-lea) (***FHDRCh*, CXVI**: *Egea*); Iacobus de Voragine (1230-1298), *Legenda Aurea*, *De Sancto Andrea Apostolo* (http://www.thelatinlibrary.com/voragine/andrea. shtml: *Aegeas*, tradus *Egeu* în ediţia românească – Jacques de Voragine, *Legenda de aur*, I, traducere, îngrijire şi prefaţă de L. Titieni, Cluj-Napoca, 1998, p. 29-32); *Martyrologium Romanum* (secolul al XVI-lea) (***FHDRCh*, CXX**: *Aegea*). Vezi şi J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 71, 78, 178, 179; *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 309-310 (*Index graecus*: *Αἰγέας*, *Αἰγεάτης*), 383 (*Index latinus*: *Aegeas*, *Aegeata*); *CCSA* 6, *passim*; E. Popescu, *op. cit.*, p. 228, nota 16.

[76] Greg. Tur., *VA*, 18, 22-26; 30; *Pap. Utrecht 1*; *Martyrium Andreae prius*, 4; 6-8 *Laud.*, 35 (*CCSA* 6, p. 606-607, 620-621, 622-623, 630-631, 634-635, 642-643, 656-659, 686-691, 720-723; *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 951-952, 957-963; *The Apocryphal New Testament…*, p. 278-281).

[77] N. Zugravu, *Geneza…*, p. 145, 164 (nota 28, bibliografie).

[78] Eus., *HE*, III, 25, 6; S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 192-195. Despre apocrife, vezi şi bibliografia citată în N. Zugravu, *Geneza…*, p. 164-165, nota 37 (bibliografia).

ne şi ostile[79]. Printre creaţiile amintite se numără şi *Acta Andreae* (gr. *Πράξεις Ἀνδρέου*) (*AA*)[80]. Deşi menţionate pentru prima dată de Eusebius de *Caesarea*[81], sunt indicii indirecte că aceste *Fapte* erau cunoscute la începutul secolului al III-lea[82], data compunerii lor coborând în veacul anterior, după unii – mai aproape de anul 150, după alţii – nu mai târziu de 190[83]; locul redactării ar putea fi Grecia, Asia Mică, *Syria* sau, cu mai multă probabilitate, Egipt (*Alexandria*)[84]. Din perspectiva problemei care ne interesează aici, această apocrifă, păstrată parţial în textul grecesc primitiv, dar reconstituită pe baza mai multor scrieri şi recenzii din secolele VI-XV redactate în latină, greacă, coptă sau armeană (în special, biografia lui Gregorius Turonensis)[85], este importantă prin faptul că *Scythia nu figurează în aria misionară a apostolului*. Acesta şi-a început activitatea în oraşele din *Pontus* – *Amasea* (unde a înviat pe sclavul unui anume Demetrius, l-a salvat pe un creştin Sostratus de la legătura incestuoasă cu mama sa şi a convertit proconsulul şi familia acestuia), *Sinope* (unde a exorcizat pe fiul lui Gratinus), *Nicaea* (unde l-a sfinţit episcop pe Callistus) şi *Nicomedia* (unde a înviat un mort), a poposit apoi la *Byzantium* îmblânzind marea, a parcurs *Thracia*, ajungând în oraşul *Perinthus*, de unde s-a îmbarcat spre *Macedonia*, vizitând de cel puţin două ori *Philippi* şi *Thessalonica* (unde a săvârşit mai multe minuni) – în sfârşit, pe mare, a ajuns în *Achaia*, la *Patras*, a vizitat *Corinthus* şi *Megara* (unde a exorcizat mai multe persoane) şi a revenit la

---

[79] C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 175-180, citatele fiind de la p. 177.

[80] Despre ele, vezi *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. XI-XIV, 1-127; J. Flamion, *op. cit.*; *Écrits apocryphes sur les Apôtres*, traduction de l'édition arménienne de Venise, I, *Pierre, Paul, André, Jacques, Jean*, par Dom Louis Leloir, Brepols-Turnhout, 1986 (*CCSA* 3), p. 191-265; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4384-4414; *Acta Andreae. Praefatio-Commentarius* (*CCSA* 5); *Acta Andreae. Textus*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 6); J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament*…, p. 231-283; *Actes de l'apôtre André*; *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 877-972; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 179; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 305-306.

[81] Eus., *HE*, III, 25, 6; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae*…(*CCSA* 5), p. 97-98; idem, *Introduction*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 18-19; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 878.

[82] Idem, *op. cit.*, în *Acta Andreae*…(*CCSA* 5), p. 93; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 18; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 878.

[83] Către 150: J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae*…(*CCSA* 5), p. 413-414; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 51-53; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 881; nu mai târziu de 190: S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 306; sfârşitul secolului al II-lea: F. W. Norris, *Acts of Andrew*, în *EEC*, p. 10; secolul al II-lea: C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*; s-a propus însă şi începutul secolului al III-lea – J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament*…, p. 236; *DELC*, p. 47 (*Andrei, Faptele Sf. Apostol*).

[84] J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae*…(*CCSA* 5), p. 414-416; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 53; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 881; vezi şi J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament*…, p. 235; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*

[85] J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 55-61; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 882-883; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament*…, p. 232-235.

Patras, unde a fost răstignit de proconsulul Aegeates[86]. Unii istorici au afirmat că prezenţa *Scythiei*, respectiv regiunea de la nordul Mării Negre, printre ţinuturile parcurse de Andrei trebuie subînţeleasă, aşa explicându-se debutul misiunii sale în *Pontus*[87], însă, după cum a arătat Jean-Marc Prieur, o asemenea ipoteză ignoră „dificultatea" pe care o ridică: „pourquoi – scrie el –, s'il était informé, le narrateur n'a-t-il pas éprouvé le besoin de raconter également le passage d'André en Scythie?"; şi conchide: „L'objection nous semble avoir du poids"[88].

În concluzie*, în cea mai veche scriere apocrifă privitoare la Andrei, databilă între cca 150 şi 190, nu există nici o informaţie despre trecerea apostolului prin Scythia*.

Însă caracterul său „propagandistic", dat de focalizarea pe activitatea misionară a apostolului[89], i-a asigurat, cum au arătat exegeţii, o largă difuziune în secolele III-IX (*Africa*, Egipt, *Palaestina*, *Syria*, *Armenia*, Asia Mică, Grecia, *Italia*, *Gallia*, *Hispania*), influenţând, totodată, alte *Acta* apocrife[90]. Aceste aspecte au contribuit la dilatarea treptată a traseului protagonistului, inclusiv în afara spaţiului roman. Astfel, două apocrife inspirate din *AA* realizate în spaţiul egiptean – una intitulată *Acta Andreae et Matthaei apud antropophagos* (gr. *Πράξεις ᾿Ανδρέου καὶ Ματθεία εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀνθρωποφάγων*) (*AAMt*), datând de pe la cca 400 sau, după aprecieri mai recente, din secolul al III-lea, iar cealaltă numită *Acta Petri et Andreae* (gr. *Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστὸλων Πέτρου καὶ ᾿Ανδρέα*) (*APeA*), compusă, de asemenea, pe la anul 400[91] – fac pentru prima dată aluzie la prezenţa apostolului într-un oraş populat de antropofagi. Varianta grecească a scrierii apocrife *Martyrium Matthaei* desemnează localitatea respectivă Μύρνη (Μυρμήνη) (*Myrna*, *Myrmene*), pe când cea latinească – *Mermidonia* (*Mirmidonia*)[92]. În ultimul deceniu al secolului

---

[86] *CCSA* 6; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 39-55; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 55-203; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 882-972.

[87] F. Dvornik, *op. cit.*, p. 208; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 71-72; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 236.

[88] J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 72.

[89] Idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 15-17.

[90] *Ibidem*, p. 26; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 91, 92-94.

[91] Despre *AAMt*: *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 65-116; J. Flamion, *op. cit.*, p. 311, 318; *Écrits apocryphes sur les Apôtres*, I, p. 191, 205-227; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 94; D. R. MacDonald, *The Acts of Andrew and the Acts of Andrew and Matthias in the City of the Cannibals*, Atlanta, 1990; *The Apocryphal New Testament…*, p. 240, 283-299; A. Hilhorst and P. J. Lalleman, *The Acts of Andrew and Matthais: Is it part of original Acts of Andrew?*, în *The Apocryphal Acts of Andrew*, J. N. Bremmer (ed.), Peeters, Leuven, 2000, p. 1-14; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 244. Despre *APeA*: *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 117-127; J. Flamion, *op. cit.*, p. 311; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 94; *The Apocryphal New Testament…*, p. 240, 242-243, 299-301; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*

[92] *MMt*, 4; 9 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 220, 227), respectiv *AMt*; F. Dvornik, *op. cit.*, p. 205; D. R. McDonald, *op. cit.*, p. 35; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 240, 251.

al VI-lea, în epitoma *Virtutes Andreae*, Gregorius Turonensis (540-594) o numea *Mermidona*[93]. Două veacuri mai târziu, în apocrifa *Martyrium Andreae prius* apare Μυρμηνίδα (*Myrmenida*)[94]. În scrierea unui anonim irlandez din ultima parte a secolului al VIII-lea apare ca *Mermedonia*[95]. Puţin după mijlocul veacului al XIII-lea, Iacobus de Voragine (1230-1298) vorbea despre *Margundia*[96]. În sfârşit, în prima treime a secolului al XIV-lea, Nikephoros Kallistos Xanthopoulos (înainte de 1256 – cca 1335) amintea forma veche *Myrmene*[97]. Unii istorici au echivalat oraşul respectiv cu aşezarea Μυρμήκιον (*Myrmekion*) din Chersonesul tauric, întemeiată de greci la nord de *Panticapaeum* în prima jumătate a secolului al VI-lea î. H.[98]. Cu alte cuvinte, acţiunea din *AAMt* şi *APeA* s-ar desfăşura la nordul Mării Negre, apocrifa confirmând o tradiţie orală despre activitatea lui Andrei în *Scythia*[99]. S-a demonstrat însă că *AAMt* reprezintă o interesantă juxtapunere de arhaism istoric (misterioşii antropofagi)[100], geografie imaginară (oraşul antropofagilor), *topoi* proveniţi din romanul antic şi eposul homeric (voiajul pe mare, mirmidonii) sau de sorginte biblică (mesagerul divin, intervenţia lui Iisus), care fac din ea o compoziţie literară lipsită de valoare istorică[101]. Pe de altă parte, cea mai veche dovadă a prezenţei creştinismului în Chersonesul tauric nu e mai timpurie de secolul al IV-lea, deşi elemente evreieşti sunt atestate din veacul I d.H.[102]. În acest caz, echivalenţa antro-

---

[93] Greg. Tur., *VA*, 1 (*CCSA* 6, p. 568-571; *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 936); F. Dvornik, *op. cit*.

[94] *Martyrium Andreae prius*, 2 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 47; *CCSA* 6, p. 685).

[95] ***FHDRCh, Addenda 3***.

[96] ***FHDRCh*, CXVIII.**

[97] *HE*, II, 41 (*PG* 145, col. 865); F. Dvornik, *op. cit.*, p. 205, nota 69.

[98] F. Dvornik, *op. cit.*, p. 202, 205-206; despre oraşul respectiv, cf. Str., VII, 4, 5; XI, 2, 6 şi 8; J. Boardman, *Grecii de peste mări. Colonizarea greacă şi comerţul timpuriu*, traducere de M. Alexandrescu-Vianu şi P. Alexandrescu, introducere, note, dosar pentru Marea Neagră şi glosar de P. Alexandrescu, Bucureşti, 1988, p. 332. Această localizare l-a condus pe B. Zimmerman la formularea opiniei că adevăratul loc de martiraj al apostolului ar fi avut loc la aheenii Tauridei (pentru ei, vezi Str., XI, 2, 1; 2, 12-14; XVII, 3, 21; Amm., XXII, 8, 25), dar la sfârşitul secolului al III-lea sau la începutul celui următor s-a produs confuzia între *Achaia* puţin cunoscută din *Taurida* şi cea din Peloponez, astfel încât cei mai mulţi Părinţi ai Bisericii admit misiunea Protocletului în Grecia continentală – *op. cit.*, col. 2032.

[99] F. Dvornik, *op. cit.*, p. 205 şi nota 69; P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 129; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 69 (cu bibliografie).

[100] Izvoarele îi localizează dincolo de extremitatea răsăriteană a *Scythiei*, în apropierea serilor (chinezilor) – Amm., XXII, 6, 66; XXXI, 2, 15.

[101] J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 68-69, cu bibliografie; D. R. MacDonald, *The Acts of Andrew…*; idem, *Christianizing Homer. The Odyssey, Plato and The Acts of Andrew*, New York and Oxford, 1994; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 145; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 244-245.

[102] R. Pillinger, *Die Anfänge des Chrsitentums auf der taurischen Chersones (Krim) demonstriert am Beispiel von Pantikapaion / Bospor / Kerč*, în *Fremde Zeiten, Festschrift für Jürgen Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996 dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden*, Herausgegeben von F. Blakolmer, K. R. Krierer, F. Krinzinger, A. Landskron-Dinstl, H. D. Szemethy, K. Zhuber-Okrog, Wien, II, 1996, p. 309, 311; P. D. Diatroptov, *The Spread of Christianity in the Bosporus in the 3rd-6th Centuries*, în *ACSS*, 5, 1993, 3, p. 224-227.

pofagi–sciţi este neîndreptăţită, chiar dacă, pe urmele lui Herodot, numeroşi autori antici, inclusiv creştini, au vorbit despre canibalismul sciţilor[103]. Abia mai târziu, pe măsură ce popularitatea apocrifei în discuţie a crescut, fiind tradusă în latină, siriacă, coptă, georgiană, etiopiană, armeană, arabă, contaminată de alte scrieri apropiate ca tematică sau utilizată în compunerea altora, tradiţiei despre prezenţa lui Andrei printre antropofagi i-au fost adăugate elemente „istorice”. Astfel, pe la 550, un pelerin în Ţara Sfântă pe nume Theodosius identifica *Myrmidona* cu *Sinope* din *Pontus*[104]. Către mijlocul secolului al VIII-lea sau la începutul celui următor, un autor anonim al unei compilaţii cunoscute sub titlul *Narratio* caracteriza locuitorii aceluiaşi oraş „sângeroşi”[105]. În prima jumătate a secolului al IX-lea, călugărul Epiphanios restrângea comportamentul antropofag doar la evreii sinopeeni[106]. O variantă armeană prescurtată şi târzie a apocrifei *AAMt* menţiona trecerea apostolului prin *Byzantium*, unde l-ar fi consacrat episcop pe Eustakius – unul dintre cei 70 de discipoli ai Mântuitorului[107]. În sfârşit, abia în secolul al XIV-lea, Nikephoros Kallistos Xanthopoulos echivala „ţara antropofagilor” cu „pustiul sciţilor”[108].

În concluzie, *pe baza AAMt şi APeA nu se poate susţine nici prezenţa lui Andrei în Scythia, nici existenţa în secolul al III-lea – în spaţiul egiptean, cel puţin – a unei tradiţii despre misionarismul scitic al Protocletului*.

Prin contribuţiile dedicate „în anii din urmă” aşa-zisei „origini apostolice” a creştinismului românesc, Emilian Popescu a introdus în istoriografie opinia potrivit căreia „un temei puternic” în favoarea acceptării misiunii lui Andrei la sciţi ar fi o informaţie din lucrarea *Περὶ τῶν ΙΒ´ ἀποστόλων* (lat. *De duodecim apostolis*), atribuită lui Hippolytus (?170-236)[109], după care ’Ανδρέας, Σκύθαις, Θρᾴκαις κηρύξας, ἐσταυρώθη ἐν Πάτραις τῆς ’Αχαΐας ἐπὶ ἐλαίας ὄρθιος, καὶ θάπτεται ἐκει... („Andrei, după ce a predicat la sciţi şi la traci, a fost crucificat în <oraşul> Patras din Achaia, <fiind> ridicat pe un măslin şi este îngropat acolo…”)[110]. Alăturând pe sciţi şi traci şi „provinciile” *Scythia* şi *Thracia*, Hippolytus – conchide amintitul istoric – „are meritul de a confirma activitatea sfântului Andrei în Scythia Minor”[111]. Întreaga demonstraţie arată modul defectuos în care Emilian Po-

---

[103] Hdt., IV, 100; Str., VII, 3, 6; VII, 3, 7 şi 9; despre antropofagia sciţilor la autorii creştini vezi M. Girardi, *op. cit.*, p. 116-118, cu trimiteri. Unii cercetători, pornind de la faptul că *AAMt* au fost compuse în Egipt, presupun că regiunea unde s-a deplasat Andrei ar fi cea din sudul Egiptului Superior, ocupată de triburile etiopiene, caracterizate în unele izvoare ca antropofage (Ptol., IV, 8, 3; Plin., VI, 195; Phil., *VA*, VI, 25) – F. Dvornik, *op. cit.*, p. 204, cu bibliografie.

[104] Theod., *De situ Terrae Sanctae* (*Itinera Hierosolymitana*, editit P. Geyer, Viena, 1898 (*CSEL* XXXIX), p. 144); F. Dvornik, *op. cit.*, p. 206.

[105] J. Flamion, *op. cit.*, p. 64; F. Dvornik, *op. cit.*, p. 206-207

[106] Epiph. Mon., *VA*, 3-4 (***FHDRCh*, CIV**); F. Dvornik, *op. cit.*, p. 207.

[107] *Écrits apocryphes sur les Apôtres*, I, p. 265.

[108] Nik., *HE*, II, 39 (***FHDRCh*, CXIX**).

[109] Vezi şi *FHDR*, I, p. 712-713.

[110] ***FHDRCh*, CII**.

[111] E. Popescu, *Christianitas…*, p. 76, 201; idem, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 15-16; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 200-201; idem, *op. cit.*,

pescu înţelege să se abată de la cercetarea critică a izvoarelor şi trecerea sub tăcere a exegezei care nu-i convine; prin urmare, ea evidenţiază grave deficienţe de metodă. Invocarea acestui catalog de apostoli în atribuirea amintită ca argument al evanghelizării apostolice a teritoriului românesc[112] este un abuz nepermis din următoarele motive: *scrierea respectivă nu aparţine teologului roman*[113], cum, cu obstinenţă şi eronat, susţine Emilian Popescu[114], *ci, aşa cum au demonstrat patrologii, unui autor anonim de pe la cca 800*[115]; *alăturarea sciţilor şi tracilor e un loc comun în izvoare*[116]; *a susţine că sursa respectivă menţionează una lângă alta „provinciile" Scythia şi Thracia este fals, întrucât – chiar dacă am accepta atribuirea catalogului respectiv lui Hippolytus – acesta nu vorbeşte de nici o „provincie"*; mai mult, *în primele decenii ale veacului al III-lea nu exista provincia Scythia*; în sfârşit, nici în perioada romană târzie, când a fost creată această provincie, ea nu era vecină cu *Thracia*, ci cu *Moesia Secunda*.

O altă scriere creştină timpurie invocată în sprijinul misionarismului lui Andrei în *Scythia* este *Didascalia apostolorum syriaca* (*Învăţătura siriacă a apostolilor*), compusă de un creştin (episcop?) de extracţie iudaică în primele decenii ale secolului al III-lea şi destinată unei comunităţi de curând convertite din *Syria* septentrională[117]. Într-un manuscris achiziţionat de British Museum de la Mânăstirea *Nitria* din Egipt (*Cod. Add. 14,644, fol. 10 = A*) care conţine o variantă a acestei scrieri[118], se afirmă că apostolul Andrei a consacrat preoţii din *Nicaea*, *Nicomedia*, întreaga *Bithynie*, *Gothia* şi toate ţinuturile din jur[119]. În timp ce Dionisie M. Pippidi considera că menţiunea respectivă reprezintă „o revenire … într-o formă învăluită"

în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 12 = în *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 17, de unde provin expresiile dintre ghilimele.

[112] Vezi şi D. Gh. Teodor, *Creştinismul…*, p. 50; M. Păcurariu, *Sfântul apostol Andrei, propovăduitorul Evangheliei în Scythia Minor (Dobrogea)*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, p. 21; M. Diaconescu, *op. cit.*, p. 408-409; N. Morlova, *op. cit.*, p. 12; A. Gabor, *op. cit.*, p. 56; L. Trofin, *op. cit.*, p. 121-122; idem, *Istoria creştinismului…*, p. 54-55; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 58; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 42-43. El este invocat şi pentru a susţine originea apostolică a altor populaţii nord-pontice – P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 128.

[113] Vezi lista operelor lui Hippolytus la M. Simonetti, *Ippolito (170 ca. – 235 ca.)*, în *NDPAC*, II, col. 2584-2593; I. G. Coman, *Patrologie*, II, Bucureşti, 1985, p. 51-62; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 261-266; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 355-359.

[114] Conştient însă că o asemenea opinie greşită nu poate fi pe placul cercetătorilor serioşi, Emilian Popescu are grijă să menţioneze *în notele* studiilor sale că acel catalog este inserat de patrologi la categoria *dubia*.

[115] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 146, 165 (nota 41, bibliografia).

[116] Vezi şi *infra*.

[117] Despre această scriere, cf. F. Nau, *Introduction*, în *La didascalie des douze apotres*, traduit du syriaque pour la première fois par F. Nau, deuxième édition revue et augmentée de la traduction, Paris, 1912, p. XX-XXIII; J. Quasten, *Patrologia*, I, *I primi due secoli (II-III)*, Roma, 1983, p. 407-411; I. G. Coman, *op. cit.*, p. 518-519; P. Nautin, *Didascalia degli apostoli*, în *DPAC*, I, col. 947; *DELC*, p. 174-175 (*Didascalia Apostolorum*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 152; II/1, p. 213-219; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 361-362.

[118] *A-NF*, VIII, p. 667, nota 1.

[119] *Did. Add.*, IV, 11, ed. F. Nau, p. 232; *A-NF*, VIII, p. 671.

la tradiţia eusebiană, fără a-i acorda însă credit[120], Emilian Popescu şi compilatorii săi au preluat-o întocmai, incluzând-o printre „argumentele” despre prezenţa lui Andrei în spaţiul românesc antic, *Gothia* definind mai ales „teritoriile din răsăritul Daciei, până la Nistru”[121]. În lucrarea *Geneza creştinismului popular al românilor* publicată în 1997, am avansat ipoteza că termenul *Gothia* nu poate fi decât o interpolare târzie, făcută de vreun eretic audian, ştiut fiind că grupul audianilor utiliza această constituţie apostolică şi că membrii săi au fost exilaţi de împăratul Constantius II (337-361) „prin părţile Scythiei” sau în „Gothia”, de unde, în timpul persecuţiilor declanşate în jurul anului 370 de Athanaricus, au fost alungaţi pe teritoriul roman[122]. Consultând, între timp, ediţia franceză a lui F. Nau din 1912 şi reeditarea americană din 1978 a scrierii respective, am găsit un element mult mai convingător pentru a respinge acest izvor dintre „dovezile” apostolatului sfântului Andrei în *Scythia*: lecţiunea *Gothia* aparţine lui W. Cureton, editorul din 1864 al *Didascaliei*, fiind determinată de imprecizia manuscrisului *A*, forma corectă trebuind să fie *Galatia* – „accidentally omitted” din *A* –, aşa cum o arată manuscrisul *Cod. Add. 14,173, fol. 37 = C* al scrierii respective[123], unde se citeşte „Galatia interioară”[124]. Autorul anonim a împrumutat datele despre aria misionară a lui Andrei în primul rând din apocrifa *Acta Andreae*, analizată mai sus, unde apar oraşele *Nicaea* şi *Nicomedia*, includerea provinciilor *Bithynia* şi *Galatia* datorându-se, foarte probabil, ideii că Andrei l-a însoţit pe Petru[125]. De altfel, lectura pasajelor *Învăţăturii* despre răspândirea Evangheliei şi întemeierea de comunităţi de către apostoli „în cele patru colţuri ale lumii”[126] nu lasă nici un dubiu că autorul anonim s-a inspirat atât din literatura neotestamentară, cât şi din cea vehiculată de diferite producţii heterodoxe. Interesante sunt, în acest context, nu numai faptul că teritoriile acceptate prin tradiţie ca fiind misionate de Andrei (*Thessalonica*, regiunea Corinthului, *Achaia* şi zonele adiacente) sunt încredinţate evanghelistului Ioan[127], ci şi următoarea informaţie: „Au primit sacerdoţiul apostolilor: Byzantium, toate ţinuturile Thraciei şi din apropierea ei până la fluviul Dunăre /în unele manuscrise, „marele fluviu” – n.n./, care desparte Thracia de barbari, de la Luca, discipolul apostolilor, care le-a întemeiat o Biserică şi le-a fost conducător”[128]. O asemenea tradiţie să stea la baza menţiunii dintre-o variantă a *Martirologiului hieronimian*, inspirat din *Breviarium Sy-*

---

[120] D. M. Pippidi, *În jurul izvoarelor literare ale creştinismului daco-roman*, în idem, *Contribuţii la istoria veche a României*, ediţia a doua revăzută şi mult sporită, Bucureşti, 1967, p. 489.

[121] E. Popescu, *op. cit.*, în *ST*, 46, 1994, 1, p. 84; *Christianitas…*, p. 76; idem, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 13, nota 30; I. I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 108; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 50, de unde provine citatul; N. Morlova, *op. cit.*, p. 12; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism …*, p. 122; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 40.

[122] Epiph., *Pan.*, 70, 14, 5; 15, 4-5; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 146-147. Vezi şi F. Nau, *op. cit.*, p. XX-XXI.

[123] *A-NF*, VIII, p. 667, nota 1.

[124] *Did. Add.*, ed. cit., p. 232, nota 10; *A-NF*, VIII, p. 671.

[125] *1Pt* 1,1.

[126] *Did. Add.*, III, 5, ed. F. Nau, p. 231; *A-NF*, VIII, p. 671.

[127] *Did. Add.*, III, 6, ed. F. Nau, p. 232; *A-NF*, VIII, p. 671.

[128] *Did. Add.*, IV, 8, ed. F. Nau, p. 232; *A-NF*, VIII, p.671.

riacum, conform căreia la 18 octombrie *in Axiopoli natale Lucae evangelistae* („În Axiopolis, ziua de prăznuire a lui Luca evanghelistul”)[129]? Cu siguranţă, aceste date vor răsturna sau – cine ştie? – vor complica teoria adepţilor despre prezenţa lui Andrei în spaţiul dunărean!

Printre informaţiile din literatura creştină cultă a veacurilor II-III aduse în discuţie în problema apostolatului lui Andrei în *Scythia* se numără şi un fragment din *Comentariile la Geneză* ale lui Origene (?184-253) conservat în *Istoria bisericească* a lui Eusebius, pe care l-am citat mai sus. Cum tratatul teologului alexandrin nu s-a păstrat, iar paragraful din istoria eusebiană ridică semne de întrebare în privinţa acurateţei, problema fundamentală în stabilirea paternităţii informaţiei este relaţia dintre textul eusebian şi opera lui Origene. Istoriografia, atât cea străină, cât şi cea românească, este divizată, unii cercetători susţinând că Eusebius nu e suficient de clar în citarea cuvintelor lui Origene, inspirându-se şi din tradiţie (παράδοσις), pe când alţii consideră că pasajul din *HE*, III, 1, 1-3 e unitar, fiind preluat integral din *Comentariile* alexandrinului[130]. Din grupul celor dintâi, amintim aici, dintre istoricii străini, doar pe Adolf Harnack, care aprecia că informaţia lui Eusebius e eterogenă din punct de vedere al surselor ei, putându-se distinge o parte provenită din tradiţia anonimă, respectiv pasajul despre apostolii Toma, Andrei şi Ioan, şi alta de la Origene, anume precizările despre Petru şi Paul[131], iar, dintre cei români, pe Dionisie M. Pippidi, care, urmându-l pe învăţatul german, a susţinut aceeaşi idee[132]. Noi înşine am împărtăşit opinia lor[133]. Dintre adepţii coerenţei fragmentului eusebian şi al dependenţei lui integrale de *Comentariile* lui Origene vom menţiona, dintre cercetătorii străini, pe Éric Junod, iar dintre cei români pe Emilian Popescu, deşi mulţi alţii împărtăşesc aceeaşi opinie[134]. Cel dintâi a ajuns la concluzia că citatul de la „Toma” la „Nero” din Eus., *HE*, I, 1, 1-3 se găsea efectiv la Origene, care, pentru Paul, şi-a cules informaţiile din apocrifa *Acta Pauli* şi *Rom.* 15,19, pentru Petru – din

[129] ***FHDRCh*, LII**.

[130] Vezi, în ultimă instanţă, E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 198-200; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11-12 = în *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 16-17; idem, *Adolf von Harnack şi începuturile creştinismului românesc. Sfârşitul unei epoci*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, volum îngrijit de I. Cândea, P. Cernovodeanu şi Gh. Lazăr, Brăila, 2003, p. 521-530.

[131] *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhundert,* I, Leipzig, [4]1924, p. 109-110; II, p. 548.

[132] *În jurul izvoarelor literare ale creştinismului daco-roman,* în idem, *Contribuţii la istoria veche a României*, p. 486-488, studiu apărut iniţial în limba italiană în *RHSEE*, 20, 1943.

[133] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 146; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 83.

[134] Pentru istoriografia străină, vezi F. Dvornik, *op. cit.*, p. 197-200; P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 128-129, cu bibliografia de la nota 24; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire,* p. 198-199; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11 = în *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 16; idem, *op. cit.* în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 526-528. Pentru istoriografia românească, vezi *FHDR*, I, p. 716-717; Origene, *Omilii la Cartea Facerii*, *Omilia IX* (*PSB* 6, p. 41-48); Origene, *Omilii, comentarii şi adnotări la Geneză*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere şi note de A. Muraru, Iaşi, 2006, 514-515; D. Gh. Teodor, *op. cit.*; M. Diaconescu, *op. cit.*, p. 409; A. Gabor, *op. cit*; N. Morlova, *op. cit.*, p. 12-13; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 41-43.

apocrifa *Acta Petri* şi *1Pt* 1,1, în schimb, pentru Toma, Andrei şi Ioan, ale căror teritorii de misionat nu corespund datelor din apocrifele *Acta Thomae* (*India*), *Acta Andreae* (din *Pontus* în *Achaia*) şi *Acta Iohannis* (*Ephesus*)[135], a citat o „tradiţie" (παράδοσις) de origine edesiană[136]. În ceea ce-l priveşte pe Emilian Popescu, el a criticat opţiunea noastră[137], un tratament asemănător aplicându-l şi celei a lui Dionisie M. Pippidi[138], al cărui prestigiu ştiinţific ar fi „paralizat" – după el – timp de jumătate de secol orice progres în cercetarea serioasă a textului eusebian[139]. Mai mult, el l-a pus la zid şi pe Adolf Harnack – personalitate ştiinţifică şi socială „uriaşă", a cărei carte despre *Misiunea şi răspândirea creştinismului în primele trei veacuri* este „cea mai bună lucrare în domeniu"[140], dar care, totuşi, a făcut o „mică greşeală"[141] – „s-a înşelat"[142] *exact* în legătură cu pasajul din Eusebius care se referă la misiunea lui Andrei, nerecunoscându-i „paternitatea origenistă"[143]. Şi pentru a spulbera această poziţie „şubredă", „singulară" şi „exagerată"[144], a invocat autoritatea specialiştilor care au susţinut omogenitatea textului şi a adus drept „argument hotărâtor", „neobservat până acum"[145], expresia *kata lexin* („întocmai") de la finalul lui, prin care istoricul bisericesc ar fi dorit să sublinieze că totul a fost preluat de la Origene; astfel a pus capăt „unei epoci" – cea dominată de renumitul profesor şi teolog german – în cercetarea începuturilor creştinismului românesc[146].

Noi credem că opinia lui Harnack nu şi-a pierdut actualitatea. Indicarea tradiţiei (παράδοσις, παλαιὸς κατέχει λογος etc.) şi citarea „literară" a surselor (κατὰ

---

[135] După unii istorici, această scriere apocrifă a fost redactată în a doua jumătate a secolului al II-lea, iar după alţii – în a doua jumătate a veacului următor în Egipt, *Syria* sau Asia Mică – J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 303-310; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 179; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 453-454. Conţinutul ei în *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 151-216; *Acta Iohannis*, cura É. Junod, J.-D. Kaestli, Brepols-Turnhout, 1983 (*CCSA* 1-2); *The Apocryphal New Testament…*, p. 310-347.

[136] É. Junod, *Origène, Eusèbe et la tradition sur la répartition des champs de mission des apôtres (Eusèbe,* Histoire écclesiastique, III, 1-3*)*, în F. Bovon et alii, *Les actes apocryphes des Apôtres. Christianisme et monde païen*, Genève, 1981, p. 233-248; vezi şi J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 68, 96; E. Popescu, *op. cit.*, p. 528-529.

[137] Idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 198; idem, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 525, 529-530.

[138] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 486-488, studiu apărut iniţial în 1943.

[139] E. Popescu, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 15; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 198, 199-200; idem, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, p. 524-526, 529-530. Vezi şi idem, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 388; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 16-17.

[140] Idem, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 523.

[141] *Ibidem*, p. 526.

[142] Idem, *op. cit.*, *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 16.

[143] Idem, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 524.

[144] Idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 199; idem, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 526.

[145] *Ibidem*.

[146] *Ibidem*, p. 521-530; vezi şi idem, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 15; idem, *op. cit.*,în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 11-12 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 16.

λέξιν, ὧδέ πως γράφων κατὰ λέξιν, ὧδέ πως γράφων, ὧδέ πως λέγων etc.) fac parte din ceea ce Hervé Inglebert a numit „metoda demonstraţiei erudite" create de Eusebius[147]; ambele procedee sunt întâlnite *în numeroase pagini* din *Istoria bisericească*[148]. În III, 1, 1-3, o parte a informaţiilor e preluată din tradiţia Bisericii, iar alta din *Commentaria in Genesis* ale lui Origene. E neîndoielnic că ştirea despre aria misionară a lui Andrei provine din *paradosis*. Admiţând însă că Eusebius datorează întregul pasaj exegetului alexandrin, al cărui admirator devotat a fost[149], *Origene însuşi utiliza tradiţia ca izvor în lucrările sale, cum o arată clar chiar istoricul bisericesc*[150]; or, şi în acest caz, ştirea despre prezenţa Protocletului în *Scythia* îşi are originea tot în tradiţie[151].

O întrebare, însă, nu poate fi evitată: putem accepta că, într-adevăr, această παράδοσις a fost introdusă de teologul alexandrin în cartea a III-a a *Comentariile* sale, redactate în 229/30[152], şi, astfel, că el ar fi avut cunoştinţă despre un creştinism atât de vechi printre sciţi? Un principiu elementar de metodă cere ca orice informaţie dintr-o lucrare a unui scriitor bisericesc să fie judecată în contextul operei acestuia, pentru a vedea în ce măsură corespunde altor date similare care să-i sporească credibilitatea. Or, lucrurile nu se întâmplă astfel la Origene. Într-un fragment păstrat în latină din *Comentariile la Matei*, compuse în 249[153], asupra cărora vom mai reveni, el scrie că, dintre „barbarii daci, sarmaţi şi sciţi", „cei mai mulţi *încă n-au auzit cuvântul Evangheliei*" (*quorum plurimi nondum audierunt Evangelii verbum*)[154]. Nici încercarea mai veche, a lui Anton D. Velcu, nici cea mai nouă, a lui Emilian Popescu şi Mihai-Ovidiu Căţoi, pe marginea acestui text[155] nu pot ob-

---

[147] H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 170.

[148] *Paradosis*: *HE*, II, 9, 2; III, 4, 6; 19; 20, 9; 23, 4; 28, 3; 36, 4; 37, 4; 39, 7; 39, 8; 39, 11; IV, 5, 1; 8, 2; 14, 4; V, 6, 5; 8, 1; 23, 1; 24, 1; 24, 6; 24, 11; 25; VI, 9, 1; 13, 2; 13, 9; 14, 5; VII, 7, 1; *kata lexin*: *HE*, III, 10, 8; 29, 1; IV, 25, 1; 25, 3; 38; VII, 25, 4.

[149] Fapt atestat clar în cartea a VI-a din *HE*; vezi şi L. Perrone, *Eusebius of Caesarea as a Christian Writer*, în *Caesarea Maritima. A Retrospective after Two Millennia*, edited by A. Raban and K. G. Holum, Leiden-New York-Köln, 1996, p. 516-518.

[150] Eus., *HE*, VII, 25, 3-4: „În primul volum /din *Explanatio* a psalmului întâi – n.n./, *Despre Evanghelia după Matei*, el /Origene – n.n./ păstrează ordinea canonică bisericească dovedind că n-a cunoscut decât patru Evanghelii, scriind *textual*: «După cum am prins din *tradiţie*... /ὡς ἐν παραδόσει μαθὼν... - n.n./»" (subl. n.) (textul românesc după *PSB* 13, p. 248; textul grecesc după *SC* 31).

[151] Vezi *supra*; adaugă S. Verzan, *op. cit.*, în *ST*, 48, 1996, 1-2, 8 (nota 2), 9, 10; E. Popescu, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel…*, p. 528; A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 130-131.

[152] C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 304; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 391.

[153] C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 396.

[154] *In Matth.*, 39 [858], în *FHDR*, I, p. 717, subl. n.

[155] În linii generale, toţi trei consideră că pasajul trebuie interpretat în sensul că o parte dintre sciţi auzise Evanghelia, cealaltă urmând s-o audă (A. D. Velcu, *Contribuţii la studiul creştinismului daco-roman în secolele I-IV d. Hr.*, Bucureşti, 1936, p. 20; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 200; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 12 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 17; M.-O. Căţoi, *Tertullian şi Origene, izvoare ale creştinismului românesc?*, în *Studia historica et theologica…*, p. 151-153; vezi şi M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 62). Pe drept cuvânt Dionisie M. Pippidi, în consens cu alţi exegeţi, a respins această interpretare (*op. cit.*, p. 482-483),

nubila realitatea: când un autor scrie într-un loc că sciţii au primit Cuvântul cel Bun de la un apostol al Mântuitorului, iar în alt loc că încă nu-l cunosc, atunci, fie una dintre informaţii nu-i aparţine, fie ceea ce spune nu poate fi, *în nici un caz*, crezut. După opinia noastră, tradiţia despre apostolatul lui Andrei în *Scythia* nu provine de la Origene, fiind citată direct (dacă n-a fost inventată) de către Eusebius. Am arătat mai sus că, începând din a doua jumătate a secolului al II-lea şi pe parcursul veacului următor, teritoriul respectiv nu este menţionat în scrierile apocrife sau în literatura cultă ca fiind misionat al Protoclet. Putem admite, împreună cu Éric Junod amintit mai sus, că, la un moment dat, la *Edessa* (astăzi, Urfa, în sud-estul Turciei), capitala micului regat aramaic *Osrhoene* (*Mesopotamia* Superioară), unde au circulat mai multe tradiţii despre evanghelizările întreprinse de diferiţi apostoli – Toma, Bartolomeu, Matei, Filip, Simon Cananeanul, Iuda – fratele lui Iacob, Addai, Mari[156] –, a putut fi compusă şi una despre trecerea lui Andrei prin *Scythia*. În acest caz, ea era o tradiţie locală, nonapostolică, a cărei valoare istorică este – cum scria Jean-Marc Prieur – „incontrolabilă"[157]. De altfel, Eusebius însuşi era foarte atent la nuanţe, făcând o distincţie clară între tradiţia autentică a Bisericii, de origine apostolică sau păstrată şi transmisă de ucenici ai apostolilor[158], dar care poate fi uneori confuză[159], şi „tradiţiile eretice" – pline de nelegiuiri[160], sau cele locale, orale[161], care suferă de imprecizie[162] sau pot colporta „unele pilde stranii ale Mântuitorului, precum şi unele învăţături ciudate şi alte fapte cu totul legendare"[163], inclusiv despre apostoli[164], şi, deci, nu trebuie să li se dea crezare, în ciuda vechimii lor[165]. Asemenea tradiţii erau vehiculate mai ales de apocrife, izvorâte, cum am spus deja, din medii eretice, care, prin antedatare şi pseudonimie, urmăreau să-şi justifice vechimea şi ortodoxia învăţăturii. Or, *Eusebius respingea apocrifele, inclusiv Acta Andreae, considerându-le „ab-*

---

căci textul este ambiguu: nu ştim *care* dintre „barbarii daci, sarmaţi şi sciţi" auziseră şi care nu auziseră cuvântul Evangheliei.

156 M.-L. Caumont, *La christianisation de l'Empire iranien des origines aux grandes persécutions du IVe siècle*, Louvain, 1988, p. 9-29; S. H. Griffith, *Doctrine of Addai*, în *ODB*, 1, p. 643.

157 J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 71, 88.

158 El foloseşte mai multe expresii: „tradiţia înaintaşilor" (*HE*, II, 9, 1), „tradiţia Bisericii" (*HE*, II, 13, 6; III, 24, 5; 36, 3; IV, 14, 4; V, 8, 1), „tradiţiile celor care fuseseră ei înşişi privitori şi slujitori ai cuvântului" (*HE*, III, 4, 6) (după *Lc* 1,2), „vechea tradiţie creştină" (*HE*, III, 19; 20,9; VII, 2-3), „tradiţia apostolică" (*HE*, III, 23, 4; V, 23, 1), „tradiţia bisericească" (*HE*, III, 25, 6; VI, 25, 4), „tradiţia de demult" (*HE*, III, 28, 3), „tradiţia apostolilor" (*HE*, III, 36, 4; V, 6, 5), „tradiţia vestirii evanghelice" (*HE*, III, 37, 4), „tradiţia nefalsificată a învăţăturii apostolice" (*HE*, IV, 8, 2), „tradiţia cea adevărată, care vine direct de la sfinţii apostoli" (*HE*, V, 11, 4), „tradiţia vechilor presbiteri" (*HE*, VI, 13, 2; 13, 9; 14, 5).

159 *HE*, VI, 25, 14.

160 *HE*, VII, 7, 1.

161 *HE*, II, 1, 13; III, 39, 7-8; V, 18, 4; 19, 1; 23, 1; 24, 1; 24, 6; 24, 11; 24, 14-16; 25; VI, 9, 1.

162 *HE*, IV, 5, 1.

163 *HE*, III, 39, 11.

164 *HE*, III, 25, 6; 39, 12; 39, 14.

165 *HE*, III, 25, 6; 39, 13.

surde şi nelegiuite”[166]. Dacă *Scythia* lui Andrei a luat-o dintr-o scriere de acest gen, nu e de mirare că el n-a mai amintit-o niciodată în opera sa, ceea ce înseamnă că a acordat puţin credit sursei sale. Atitudinea respectivă este de presupus dacă o comparăm cu cea manifestată faţă de *AA*: din *Istoria bisericească* deducem că prelatul din *Caesarea Palaestinae* nu a utilizat sub nici o formă datele ei, căci, dacă ar fi acceptat că Andrei a trecut prin *Byzantium* şi ar fi întemeiat o comunitate, atunci ar fi fost imposibil ca el, apropiatul împăratului Constantinus I, admiratorul oraşului ce purta numele suveranului şi al edificiilor sale creştine (inclusiv Biserica Sfinţii Apostoli)[167] şi autorul ideologiei imperiale bizantine[168], să nu fi pomenit nimic despre apostolicitatea Constantinopolisului. Or, în opera sa, aminteşte apostolii întemeietori de Biserici şi urmaşii lor din *Hierosolyma*[169], *Edessa*[170], *Roma*[171], *Caesarea Palaestinae*[172], *Antiochia*[173], *Alexandria*[174], *Corinthus*[175], *Ephesus*[176], *Creta*[177], pe ucenicii apostolilor sau pe cei care „zideau Biserici «pe temeliile apostolilor»”[178] prin diferite alte zone[179], evocă „numele celor pe care tradiţia vestirii evanghelice” i-a transmis până în vremea sa[180], dar păstrează totală tăcere în privinţa Bisericii Constantinopolisului, la fel cum procedează cu activitatea misionară a apostolului Andrei, comparativ cu cea a lui Toma, Ioan, Petru şi Paul[181]. Nu era singurul; în anul 203,

---

166 *HE*, III, 25, 6; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 97-98; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 18-19; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 878.

167 *VC*, III, 48-49; *Tricenn.*, 9, 8; 9, 14; G. Dagron, *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, 2e édition, préface par P. Lemerle, Paris, 1984, p. 391-408; M. A. Crippa, *La première architecture chrétienne. IVe – Ve siècle*, în M. A. Crippa, M. Zibawi, *L'art chrétien. Des origines à Byzance*, *Introduction* de J. Ries, Milan, 1998, p. 213, 215, il. 180a.

168 T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge (Mass.) – London, 1981, p. 261-271; idem, *From Eusebius to Augustine. Selected Papers 1982-1993*, Variorum, 1994, nr. XI; H. Ahrweiler, *Eusebius of Caesarea and Imperial Christian Idea*, în *Caesarea Maritima. A Retrospective after Two Millennia*, edited by A. Raban and K. G. Holum, Leiden-New York-Köln, 1996, p. 541-546; V. Saxer, *L'Église et l'empire chrétien au IVe siècle. La difficile séparation des compétences devant les problèmes doctrinaux et ecclésiologiques*, în *RSR*, 77, 2003, 1, p. 20-21.

169 *HE*, II, 1, 2; 23, 1; III, 5, 2; 11; 32, 1-6; 35; IV, 5, 1-4; 22, 4; V, 12, 1-2; 22; 23, 3; 25; VI, 8, 7; 9-11; 27; 39, 2; VII, 14; 28, 1; 32, 29.

170 *HE*, I, 13, 4 şi 11; II, 1, 6-7.

171 *HE*, III, 2; 4, 8-9; 13; 15; 34; IV, 1; 4; 5, 5; 10; 11, 6-7; 19; 23, 9-10; V, *Proem.*, 1; 3, 1; 6, 1-4; 22; 23, 3; 24, 1; 24, 9-10; 27, 3; VI, 21, 1-2; 23, 3; 36, 4; 39, 1; VII, 2; 14; 32, 1.

172 *HE*, II, 3, 3; V, 22; 23, 3; 25; VI, 27; VII, 14; 28, 1.

173 *HE*, II, 3, 3; III, 22; 36, 2; IV, 19; 24; V, 22; VI, 21, 2; 23, 3; 29, 4; 39, 4; VII, 14; 32, 2; 32, 4.

174 *HE*, II, 16, 1; 24, 1; III, 14; 21; IV, 1; 4; 5, 5; 11, 6; 19; V, 9; 22; VI, 26; 29, 4; 35; VII, 28, 3; 32, 30-31; VIII, 13, 7.

175 *HE*, II, 25, 8; III, 4, 10; IV, 21; 23, 1; V, 22; 23, 3.

176 *HE*, III, 4, 5; 23, 4; V, 22.

177 *HE*, III, 4, 5; IV, 21; 23, 5; 25.

178 *HE*, III, 37, 3.

179 *HE*, III, 4, 8; 36, 1; IV, 14, 3; V, 23, 3; 24, 11.

180 *HE*, III, 37, 4.

181 Toma: *HE*, I, 13, 4; 13, 11; II, 1, 6; Ioan: *HE*, III, 18, 1; 23; Petru: *HE*, II, 14-15; 25, 5; 25, 8; III, 4, 2; Paul: *HE*, II, 22; 25, 5; 25, 8; III, 4, 1; 4, 8. Vezi şi N. Zugravu, *op. cit.*, p. 149.

când a redactat *De praescriptione haereticorum* (*Despre respingere ereticilor*)[182], Tertullianus nu avea cunoştinţă despre existenţa la *Byzantium* a unui *thronos* apostolic: „Tu – îşi îndemna el cititorul –, cel care voieşti să-ţi îndrepţi spre lucrarea mântuirii tale năzuinţa către o cunoştinţă cât mai adâncă, mergi în Bisericile apostolilor, unde până astăzi scaunele apostolilor stau în locurile cele mai de cinste, unde sunt citite şi scrierile lor proprii, care fac să răsune cuvintele lor şi ne înfăţişează chipul fiecăruia dintre ei. Dacă e mai aproape de tine Achaia, ai Corinthus; dacă nu eşti departe de Macedonia, ai Philippi; dacă poţi trece în Asia, ai Ephesus, iar dacă se află lângă tine Italia, ai Roma, a cărei autoritate ne este nouă sprijin”[183]. Nici nu e de mirare: apologetul respingea categoric erezia, a cărei învăţătură, raportată la cea a Bisericii, o considera ilegală[184] şi, prin urmare, „contesta” lucrările provenite din mediul eretic, fapt care constituie o dovadă indirectă că şi pentru el tradiţiile care ar fi putut circula în acea vreme despre originea andreană a scaunului bizantin (vezi *AA*) şi, prin extensie, despre posibila trecere a Celui dintâi chemat prin *Scythia* n-aveau nici o valoare. Și autori ecleziastici din veacurile IV-V recunosc apostolicitatea Romei[185], dar scriu despre Biserica din *Constantinopolis* ca una recent întemeiată[186].

Revenind la *Scythia* din textul eusebian, se pune întrebarea unde se găsea aceasta? Dacă, aşa cum a presupus Éric Junod, tradiţia se originează la *Edessa*, la fel ca şi cea care-i atribuie lui Toma *Parthia* în loc de *India*, atunci *Scythia* nu poate fi decât teritoriul din proximitatea Parthiei, aşadar cel de la nordul Mării Negre, căci izvoarele antice consemnează această vecinătate[187]. O asemenea soluţie oferă, de altfel, însuşi Eusebius din *Caesarea*. Astfel, în cartea a VI-a din *Praeparatio evangelica*, redactată între 314 şi 320, aşadar la puţin timp după finalizarea *Istoriei bisericeşti*[188], el localizează *precis Scythia pe ţărmul septentrional al Pontului*, în vecinătatea Sarmaţiei şi a Alaniei: ... καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ καὶ ἐν τῇ Σκυθία καὶ ἐν πάσι τοῖς ἐξ ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι καὶ ὅλῃ τῇ ᾿Αλλανίᾳ... („şi în Sarmaţia superioară şi în Scythia şi la toate neamurile din nordul Pontului, şi în întreaga Allanie ...”)[189]. La fel, în *Vita Constantini* scria despre „întreg ţinutul sciţilor cel fărâmiţat *spre*

---

[182] S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 345.
[183] Tert., *De praes. haer.*, XXXVI, 1-2 (*PSB* 3, p. 164).
[184] S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 346.
[185] Hier, *Contra Vigil.*, 2 (*PL* 23, col. 341).
[186] Theod., *HE*, V, 9, 15.
[187] Vezi, de exemplu, Epiphanios de *Salamis*, în *De XII gemmis*: *Inveniuntur autem lapis isti in interiore barbarie Scytharum. Scythiam vero soliti sunt veteres appelare cunctam septemtrionalem plagam, ubi sunt Gothi et Dauni, Venni et Arii usque ad Germanorum Amazonumque regionem* („Iar pietrele acestea se găsesc în interiorul ţinutului barbar al sciţilor. Cei vechi au obişnuit să numească Scythia toată partea dinspre miazănoapte, unde sunt goţi şi dauni, venii şi arii, până în regiunea germanilor şi amazoanelor”) – Epiph. *De XII gemmis*, CCXLIV, 36 (*FHDR*, II, p. 174-175).
[188] *Istoria* a fost finalizată în 313 – cf. T. D. Barnes, *The Editions of Eusebius Ecclesiastical History*, în *GRBS*, 21, 1980, p. 191-201.
[189] Eus., *Praep. ev.*, VI, 10, 31 (***FHDRCh*, V.1.d**).

miazănoapte între mii de neamuri barbare nestatornice”[190]. De asemenea, urmând o veche tradiţie istoriografică, menţiona că la sciţi s-a născut vestitul filosof Anacharsis şi că aici se practicau sacrificiile umane şi antropofagia, rituri abandonate o dată cu răspândirea cuvântului lui Hristos[191]. Prin urmare, *Scythia* misionată de Andrei conform *HE*, I, 1, 1-3 pare a fi *teritoriul care s-a numit întotdeauna aşa – cel nord-pontic*, unde prezenţa populaţiei evreieşti este atestată din veacul I d.H.[192]. Mai ales *acesteia* putea apostolul să-i transmită mesajul evanghelic, cum lasă să se înţeleagă şi unele surse – e drept, destul de târzii[193]. Dar şi o asemenea localizare – împărtăşită şi de alţi învăţaţi[194] – este incertă, despre creştinismul de aici Eusebius însuşi nemaiştiind nimic altceva; în schimb, despre progresele acestuia în alte regiuni este bine informat. Cum am arătat în alt loc într-o analiză detaliată a paragrafului tocmai menţionat, *Scythia* episcopului din *Caesarea Palaestinae* e mai degrabă produsul unei geografii imaginare, valabilă doar într-o istorie a Mântuirii[195]. În ciuda criticilor care ni s-au adus, neîntemeiate însă pe exegeza serioasă a textului eusebian, după mai bine de un deceniu de la formularea acestei opinii, nu avem convingerea că trebuie să renunţăm la ea.

Prin urmare, până la Istoria bisericească *a lui Eusebius, nu există nici un izvor literar care să vorbească explicit despre apostolatul sfântului Andrei în Scythia.*

Oficializarea creştinismului şi triumful acestuia în veacul al IV-lea, cultul sfinţilor şi devoţiunea faţă de relicve, instituirea sărbătorilor cu valoare universală şi alcătuirea calendarelor locale, integrarea în creştinătate a noi populaţii, afirmarea treptată a pretenţiile la întâietate ale scaunului constantinopolitan şi conflictul generat în acest sens cu *thronos*-ul roman şi alte aspecte legate de dezvoltarea ascendentă a creştinismului şi a Bisericii în mileniul I au constituit premisele dezvoltării fără precedent a tradiţiilor referitoare la apostoli. Datele primare, conţinute în scrierile neotestamentare, apocrife sau de altă natură, au fost juxtapuse şi îmbogăţite, faptele reale sau imaginare au fost dezvoltate şi extrapolate la comunităţi diverse, aria misionară a fost substanţial îmbogăţită. Creativitatea populară debordantă, ignoranţa autorilor în materie de istorie sacră şi de geografie antică, greşelile de transcriere şi, nu în ultimul timp, interesele meschine (rivalităţi între comunităţi, pretenţii de vechime şi întâietate, justifi-

---

[190] Eus., *VC*, I, 8, 2 (*PSB* 14, p. 66, subl. n.).

[191] Anacharsis: Eus., *Praep. ev.*, XII, 49, 6 (*SC* 307, p. 172); sacrificiile şi antropofagia: Eus., *Praep. ev.*, I, 4, 6; IV, 16, 9; 17, 3-4 (***FHDRCh*, V.1a-c**); *De sepulchro Christi*, 13, 8; 16, 9 (*PSB* 14, p. 231, 242-243); vezi şi M. Girardi, *op. cit.*, p. 117 (nota 13), 118 (nota 21).

[192] R. Pillinger, *op. cit.*, p. 309; P. D. Diatroptov, *op. cit.*, p. 217-222; D. I. Dan'shin, *The Jewish Community of Phanagoria*, în *ACSS*, 3, 1996, 2-3, p. 133-138.

[193] Epiph. Mon., *VA*, 4 (***FHDRCh*, CIV**).

[194] F. Dvornik, *op. cit.*, p. 196-208. Emilian Popescu a respins această atribuire în următorii termeni: „ceho-americanul” Francisc Dvornik, „slavofil înveterat”, a făcut „greşeala” de a limita *Scythia* „doar la zona rusească a Crimeii şi Mării de Azov” şi de a fi redus misiunea Protocletului doar la „sudul Rusiei şi al Ucrainei de astăzi”, excluzând „Scythia Mică (Dobrogea)” – E. Popescu, *op. cit.*, în *Închinare lui Petre Ş. Năstrurel…*, p. 527-528; cf., de asemenea, idem, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 13, nota 30.

[195] N. Zugravu, *Geneza…*, 147-149, 166-168 (notele 54-73, izvoare şi bibliografie).

carea posesiunii unor relicve ş.a.), au făcut ca numeroase *Vitae*, *Passiones*, martirologii, cronici şi alte scrieri ecleziastice compuse în diferite locuri ale lumii creştine să colporteze, fără prea multe complexe de scrupulozitate, tradiţii de autenticitate îndoielnică şi informaţii de caracter legendar, pe care sursele literare credibile şi descoperirile arheologice le contrazic categoric[196].

Din acest punct de vedere, „istoria" misiunii apostolului Andrei a suferit acelaşi proces treptat de amplificare întâmplat şi cu alte personaje biblice sau din perioada postapostolică. Astfel, un pas important în naşterea ulterioară a legendei despre misionarismul său extins l-a constituit dezvoltarea deosebită, începând de la mijlocul secolului al IV-lea, a cultului moaştelor. Se ştie, în acest sens, că în anul 357, împăratul Constantius II (337-361) i-a transferat relicvele de la *Patras* la *Constantinopolis*, în Biserica Sfinţii Apostoli[197]. De asemenea, conform unor surse, spre sfârşitul aceluiaşi veac şi în secolele următoare, fragmente din relicvele sale au ajuns în diferite locuri din Occident (*Aquileia*, *Mediolanum* ş.a.)[198]. În egală măsură, popularitatea cultului s-a materializat în introducerea sărbătorii de la 30 noiembrie în toate calendarele, inclusiv în cel al populaţiei gotice de curând convertite la creştinismul arian[199]. Cinstirea s-a tradus şi în închinarea unor lăcaşuri de cult[200], în reprezentarea chipului şi inscrip-

---

[196] Vezi F. Dvornik, *op. cit.*; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 150.

[197] Paul. Nol., *Carm.* XIX, 336-338 (*CSEL* XXX/2, p. 130); Hier., *Contra Vigil.*, 3 (*PL* 23, col. 343); Philostorg., *HE*, III, 2; *Cons. Const.*, a. 357 (***FHDRCh*, LXVI**); Prosper Tiro, *Chron.*, a. 357; Florus, *Martyrologium*: *II Kalendas Decembris* [30 nov.]: *Cujus sacra ossa, vigesimo Constantii imperatore anno, Constantinopolis translata sunt* (J. Dubois et G. Renaud, *Edition pratique des martyrologes de Bede, de l'Anonyme lyonnais et de Florus*, Paris, 1976, p. 217) (***FHDRCh*, Addenda 1**); *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (***FHDRCh*, CXIV.1**); B. Zimmerman, *op. cit.*, col. 2033; E. Peretto, *Andrea apostolo*, în *NDPAC*, I, col. 285; F. Dvornik, *op. cit.*, subcap. *The transfer of Andrew's relics and its meaning*; G. Dagron, *op. cit.*, p. 401-408; P. Maraval, *Lieux Saint et pèlerinages d'Orient. Histoire et géographie des origines à la conquête arabe*, Paris, 1985, p. 49, 93J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae*... (*CCSA* 5, p. 76-78).

[198] *Martyrologium Hieronymianum*: *VII id. Mai* [9 mai]. *Mediolano de ingressu reliquiarum apostolorum Iohannis Andreae et Thomae in basilica ad portam Romanam*; *III non. Sept.* [3 sept.] *in Aquileia dedicatio basilicae et ingressio reliquiarum sanctorum Andreae apostoli*; *K kal. Dec.* [26 nov.] *In Mediolano, Lucae, Andreae, Ioannis* … (***FHDRCh*, LII**); J. V. Saxer, *L'utilisation par la liturgie de l'éspace urbain et suburbain: l'exemple de Rome dans l'Antiquité et le Haut Moyen Âge*, în *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste (21-28 septembre 1986)*, II, Roma, 1989, p. 1022; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 151, 168 (nota 85, bibliografie).

[199] ***FHDRCh*, XXXIX**.

[200] *Exempli gratia*: ***Italia***: *Roma* (sub papii Simplicius (468-483) (*LP*, XLIX, 1; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XLIX, în *PL* 128, col. 363), Gelasius (492-496) (*LP*, LI, 5) şi Symmachus (498-514) (*LP*, LIII, 6; 8; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, în *PL* 128, col. 452); *PL* 30, col. 481 (*Martyrologium Hieronymianum*); N. Zugravu, *op. cit.*, p. 168-169, nota 93 (bibliografia); L. Reekmans, *L'implantation monumentale chrétienne dans le paysage urbain de Rome de 300 à 850*, în *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne…*, II, p. 868, 869); *Ravenna* (Ravenna, Italia) (sec. V) (G. Cuscito, *Vescovo e cattedrale nella documentazione epigrafica in Occidente*, în *ibidem*, p. 764); ***Venetia et Histria***: Betika (sec. V) (B. Marušić, *Kršćanstvo i paganstvo na tlu Istre u IV i V stoljeću*, în *ArhVest*, 29, 1978, p. 566, fig. 15; B. Marušić, J. Šašel, *De la cella trichora au complexe monastique de St. André à Betika entre Pula et Rovinj*, în *ArhVest*, 37, 1986, p. 307-342); *Pola* (Pula, Slovenia) (sec. VI) (R. Bratož,

ţionarea numelui pe diferite monumente de artă majoră sau minoră[201], în creşterea incidenţei antroponimului *Andrei* în onomastică[202].

Este locul să ne întrebăm dacă, în această conjunctură, cultul sfântului Andrei s-a bucurat de o atenţie specială în provincia *Scythia* sau printre creştinii nord-danubieni, atenţie care să divulge amintirea unei evanghelizări a teritoriului de către Protoclet. *În stadiul actual al informaţiei, răspunsul este categoric negativ*. Înscrierea sa de către Nicolae Dănilă într-un *Martyrologium Daco-Romanum* alcătuit artificial e, desigur, o exagerare[203]. Încă înainte de prima conflagraţie mondială, Hippolyte Delehaye constata în studiul *Saints de Thrace et de Mésie* lipsa oricărui indiciu pentru o veneraţie aparte a Celui dintâi chemat în regiune[204], iar analizele mai recente, bazate pe inscripţii, asupra cultului lui Iisus Hristos, al Maicii Domnului, al sfinţilor şi al apostoli-

The development of the early Christian research in Slovenia and Istria between 1976 and 1986, în *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne…*, III, p. 2375); ***Dalmatia***: *Iader* (Zadar, Croaţia) (sec. V-VI) (I. Petricioli, S. Vučnović, *Crke Sv. Andrija i Sv. Petar Stari u Zadaru*, în *Diadora*, 5, 1970, p. 177-202; *Salona II. Recherches archéologiques franco-croates à Salone*, P. Chevalier, Ecclesiae Dalmatiae. *L'architecture paléochrétiene de la province romaine de Dalmatie (IVe – VIIe s.) [En dehors de la capitale, Salona]*, 1, *Catalogue*, Rome-Split, 1995, p. 112-114; A. Uglešić, L. Črina, *Istraživanje crkve sv. Andrije u Zatonu kod Zadra*, în *Radovi*, 36 (23), 1998, p. 89-99), *Tarsatica* (Rijeka, Croaţia) (sec. V-VI) (*Salona II…*, p. 27), Pumat (Croaţia) (sec. VII) (*ibidem*, p. 37), Spliska (Croaţia) (sec. VI) (*ibidem*, p. 274-276), Čiovo, Nerežišća, Split (Lovret), Vrgada, Filipjakov, Jadrtovac, Preko, Split (Grad) (B. Migotti, *Naslovsnici ranokršćanskah crkava u Dalmaciji*, în *ARR*, 12 (1995), 1996, p. 215-216); ***Praevalis***: Krimovice (sec. VI) (P. Mijović, *Ranohrišćanski spomenici Praevalisa*, în *ArhVest*, 29, 1978, p. 651-652, fig. 7); ***Pannonia II***: *Emona* (Ljubljana, Slovenia) (sec. VI) (I. Petricioli, *I più antici edifici cristiani a Zadar (Zara)*, în *ArchVest*, 23, 1972, p. 334, fig. 3); ***Dacia Mediterranea***: *Sardica* (Sofia) (sec. V-VI) (*SSIB*, 14).

201 *Exempli gratia*: Las Vegas de Pueblamueva (Spania) (H. Schlunk und Th. Hauschild, Hispania antiqua. *Die Denkmäler der frühchristlichen und westgotischen Zeit*, Mainz am Rhein, 1978, p. 129, Taf. 21a), *Roma* (*IGCVO*, 421), *Ravenna*, *Bylis* (*Epirus*) (S. Muçaj, *Les mosaïques de Bylis et leur place en Epir*, estratto da *XL Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna, 29 aprile / 5 maggio 1993*, p. 592), *Salona* (*Dalmatia*) (Solin, Croaţia) (sec. VI) (*Repertorium der christlich-antiken Sarkophage*, II, *Italien mit einem Nachtrag Rom und Ostia, Dalmatien, Museen der Welt*, Bearbeitet von J. Dresken-Weiland, Vorabeiten von G. Bovini und H. Brangenburg, Mainz am Rhein, 1998, nr. 366, p. 166, Taf. 106/3 = *Biblia Epigraphica*, 584), *Philippi* (*Macedonia*) (Grecia) (G. Gounaris, G. Velenis, *Casa paleocristiana di Philippi*, în *Acta XIII Congressus internationalis archaeologiae christianae, Split-Poreč (25.9. – 1.10.1994)*, III, editionem curaverunt N. Cambi et E. Marin, Città del Vaticano – Split, 1998, p. 357, fig. 8); vezi şi J. Irmsher, A. Kazhdan, A. Weyl Carr, *Andrew*, în *ODB*, 1, p. 92; R. Pillinger, *Der Apostel Andreas. Ein Heiliger von Ost und West im Bild der frühen Kirche (Ikonographisch-ikonologische Studie)*, Wien, 1994.

202 I. Kajanto, *Onomastic Studies in the Early Christian Inscriptions of Rome and Carthage*, Helsinki, 1963, p. 95; *PLRE*, I, p. 63; II, p. 87-88; III A, p. 74-80. Câteva exemple pe provincii: ***Lusitania***: *Myrtilis* (Mertola, Portugalia) (a. 525) (*Biblia Epigraphica*, 785); ***Sardinia***: *Carales* (Cagliari, Italia) (*ICS*, CAR 006); ***Sicilia***: *Syracusae* (Siracusa, Italia) (*IGCVO*, 41); ***Italia***: *Roma* (*IGCVO*, 1275); *PCBE*, 2/1, p. 125-137; *PIB*, I; ***Africa***: *PBCE*, 1, p. 69; ***Cilicia***: *Korykos* (Korgos, Turcia) (*Biblia Epigraphica*, 137); ***Palaestina*** (Y. E. Meimaris, *Sacred Names, Saints, Martyrs and Church Officials in the Greek Inscriptions and Papyri Pertaining to the Christian Church of Palestine*, Athens, 1986, p. 115).

203 N. Dănilă, *op. cit.*, p. 60, 67-68.

204 H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *AB*, 31, 1912, p. 277.

lor în provincia dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră au ajuns la aceeaşi concluzie[205]. Fără îndoială, apostolul era cunoscut, căci se bucura de o deosebită veneraţie în Orient[206], dar reprezentarea sa apare pe puţine obiecte[207], numele *Andrei* are o incidenţă extrem de redusă în onomastica regiunii[208] iar bisericile purtând hramul său lipsesc. Dimpotrivă, *toate datele arată cinstirea excepţională pe care Întâiul chemat o avea pe pământul elenic. Numeroşi scriitori bisericeşti de limbă greacă şi latină din veacurile IV-VI vorbesc despre apostolatul său în Achaia şi despre martirajul de la Patras*[209]. Nu e de mirare, prin urmare, că în veacurile III-VII cel mai popular antroponim creştin din Peloponez şi Attica este *Andrei* ['Ανδρέας][210], că *Martyrologium Hieronymianum* consemnează, pe lângă alte aspecte legate de sărbătorirea Protocletului în oraşul amintit, o informaţie cu totul singulară despre orânduirea lui ca episcop de *Patras*[211] – informaţie întâlnită şi mai târziu, la Notkerius Balbulus (840-912)[212] – şi că hagiografia medievală debordează de legende despre minunile săvârşite de apostol aici[213]. Pe de altă parte, cercetări mai vechi sau mai recente ale surselor patristice din secolele menţionate subliniază la unison faptul că, în ciuda ocurenţelor ridicate ale termenilor *scit(ţi)* şi *Scythia*, *ele păstrează tăcerea privitor la even-*

---

[205] I. G. Coman, *Scriitori bisericeşti din epoca străromână*, Bucureşti, 1979, p. 284-294.

[206] J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, p. 513.

[207] *IGLR*, 53, 54 (= *Biblia Epigraphica*, 525).

[208] Un martir cu acest nume atestat de *Martyrologium Hieronymianum*: *VIII id. Iun. [6 iun.] Niveduno Amanti Luci Alexandri Andreae Donati Peregrinae* („Cu opt zile înainte de idele lui iunie [6 iunie] La Nivedunum, <ziua de prăznuire> a lui Amantus, Lucius, Alexander, Andrei, Donatus, Peregrina") – ***FHDRCh*, LII**. Vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 38; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 152, 376-377; A. Barnea, Prosopographia Scythiae Minoris *nach den epigraphischen und sphragistischen Quellen von 284 bis zum 7. Jh.*, în *Siegel und Siegler. Akten des 8. Internationalen Symposium der Byzantinische Sigillographie*, Frankfurt am Main, 2005, p. 5.

[209] Greg. Naz., *Or.* XXXIII, 11 (*PG* 36, col. 228); Theod., *In Ps. CXVI*, 1 (*PG* 80, col. 1805-1806); Ps.-Chrys., *Sermo in duod. apost.* (*PG* 64, col. 495); Gaud. Brix., *Trac.*, XVII, 11 (***FHDRCh*, XXIII**); Hier., *Ep.* LIX, 4, 4 (***FHDRCh*, XXXII.1**); Paul. Nol., *Carm.* XXVII, 406-410 (*CSEL* XXX/2, p. 280); Greg. Magn., *In Evan.*, II, 17 (*PL* 76, vol. 1148 B). Vezi şi B. Zimmerman, *op. cit.*, col. 2032; H. Leclercq, *Achaïe*, III. *Récits légendaires*, în *DACL*, I/1, col. 329; B. Kraft, *op. cit.*, col. 410-411; B. Zimmerman, *op. cit.*, col. 2032; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 488-489; F. Dvornik, *op. cit.*, subcap. *St. Gregory of Nazianus, Cyril of Jerusalem, Theodoret and Basil of Seleucia on Andrew*, *Western writers on Andrew*; E. Paretto, *op. cit.*, p. 121; N. Dănilă, *op. cit.*, în „Viaţa creştină", anul IV, nr. 9 (79), mai, 1993, p. 3.

[210] *IPel*, 20; *IAA*, 80, 87, 110, 113, 118, 121, 122, 132, 148, 169, 179, 192, 231, 242, 257, 282, 286, 303, 317; M. Guarducci, *Epigrafia greca*, IV, *Epigrafi sacre pagane e cristiane*, Roma, 1978, p. 304 (nota 1), 331.

[211] *Non. Feb. In Oriente Patras civitate ordinatio episcopatus sancti Andreae apostoli* („5 februarie. În Orient, în oraşul Patras, orânduirea ca episcop a sfântului Andrei apostolul") – ***FHDRCh*, LII**.

[212] ***FHDRCh*, CX**: *Non. Febr. In civitate Patris ordinatio episcopatus S. Andreae apostoli.*

[213] S. Turley, *The Legendary Motif in the Tradition of Patras. St. Andrew and the Dedication of the Slavs to the Patras Church*, în *Byzantinoslavica*, 60, 1999, p. 374-399.

tuala evanghelizare de către Andrei a sciţilor (Scythiei)[214]. Aceasta e o dovadă mai mult decât de „prudenţă" faţă de o tradiţie care purta girul unui istoric precum Eusebius, dar care rămânea necredibilă[215]. De asemenea, foarte mulţi Părinţi ai Bisericii din mileniul I, inclusiv din spaţiul grecesc, au respins categoric informaţiile colportate de diferite apocrife despre „călătoriile" misionare ale Celui dintâi chemat[216].

Dar pentru un apărător al originii apostolice a creştinismului din spaţiul românesc precum Emilian Popescu toate aceste elemente au puţină importanţă. Faptul că scriitorii bisericeşti din veacurile IV-VI stabilesc misiunea lui Andrei în sudul Peninsulei Balcanice nu are drept consecinţă – după el – pierderea din credibilitate a tradiţiei despre evanghelizarea de către Protoclet a teritoriului dunărean, întrucât aria misionară putea fi mai largă[217]. Şi, pentru a-şi susţine părerea, a adus în discuţie informaţii neanalizate critic şi distorsionate în mod grosolan de la sensul lor. Aşa a procedat cu notiţa aflată sub data de 29 noiembrie din *Calendarul gotic* (a doua jumătate a secolului al IV-lea sau începutul celui următor) – *Andriins apaustaulus*[218]. Încă Jacques Zeiller se întreba dacă „această menţiune a sfântului Andrei nu este un ecou al tradiţiei care face din el apostolul Thraciei şi Scythiei"; răspunsul era negativ[219]. Emilian Popescu însă, aplicând o logică având principii doar de el ştiute, a făcut din consemnarea tocmai citată un alt „argument" în favoarea „apostolicităţii creştinismului românesc": „propovăduirea sfântului Andrei în Dobrogea (*Scythia*) – scrie el – şi-a găsit ecou şi la goţii din nordul Dunării, căci în cel mai vechi calendar al lor se face menţiune despre acest lucru"[220]; după el, germanicii l-ar fi înscris în calendar pe Andrei ca urmare a influenţei populaţiei din provincia *Scythia*, „cu care goţii nord-dunăreni erau în raporturi religioase şi economice", iar Protocletul ar fi

---

[214] F. Dvornik, *op. cit.*, subcap. *No trace of Andrew tradition in Chrysostom's writings, The Andrew Legend unknown in th sixth century*; M. Girardi, *op. cit.*, p. 111-126, în special 118. Vezi şi *infra*.

[215] M. Girardi, *op. cit.*, p. 118.

[216] Eus., *HE*, III, 25, 6; Filastrius, *Diversarum hereseon liber*, LXXXVIII [60], 1-7 (***FHDRCh*, XXXIII**); Epiph., *Pan.*, 47, 1, 5; 61, 1, 5; 63, 2, 1; Evodius, *De fide contra Manichaeos*, 38, ed. cit.; Aug., *Contra Adimantum*, 17 (recensuit I. Zycha, Praga-Viena-Leipzig, 1892 (*CSEL* XXV/2), p. 166); idem, *Contra Felicem de natura boni*, II, 6 (*ibidem*, p. 833); idem, *De sermone Domini in monte secundum Mathaeum*, 65 (*PL* 34, col. 1261); idem, *Contra adversarium legis et prophetarum*, I, 20, 39 (*PL* 42, col. 626); Innocentius I, *Ep.* VI, 7, 15 (*PL* 20, col. 501-502); Turribius, *Epistola ad Idacium et Ceponium episcopos*, 5 (*PL* 54, col. 694); Theod., *Haer. fabul. comp.*, III, 4 (*PG* 83, col. 405); Leon I, *Ep.* XV, 15 (*PL* 54, col. 688); Gelasius, *Decreta*, V (*PL* 59, col. 162); Ioan de *Thessalonica*, *Adormirea stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu şi-n veci fecioară Maria*, I (*Evaghelii apocrife*, p. 260). Vezi şi J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…* (*CCSA* 5), p. 25-28, 91-128; idem, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, introduction, traduction et notes par J.-M. Prieur, Brepols, 1995, p. 18-26; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 878-879; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 231-232.

[217] E. Popescu, *Christianitas…*, p. 76.

[218] ***FHDRCh*, XXXIX**.

[219] J. Zeiller, *op. cit.*, p. 513, nota 1.

[220] E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 201 (în general, p. 200-201).Vezi şi idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 13 (în general, p. 12-13) = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 18 (în general, p. 17-18). Despre Filip vom discuta mai jos.

predicat „aici"[221]. Unii s-au şi grăbit să-i împărtăşească opinia[222]. E neîndoielnic că totul este o invenţie a lui Emilian Popescu, un istoric serios neputând accepta acest raţionament eronat. Tot astfel, nu putem fi de acord cu înscrierea apostolului într-un *Martyrologium Daco-Romanum* neautentic[223]. *Din notiţa amintită nu se poate extrage nici o informaţie despre eventuala prezenţă a lui Andrei în Scythia* (noţiune care nici nu apare în sursa respectivă!), înscrierea lui în calendar fiind firească, căci sărbătoarea sa, ca şi a celorlalţi apostoli, era una dintre marile celebrări ale Bisericilor de pretutindeni. Până târziu, în mediul germanic arian, Andrei, simbolul credinciosului ales a fi întâiul discipol al Mântuitorului, „primul misionar în ţara lui şi primul misionar printre străini"[224], s-a bucurat de o cinstire deosebită, aşa cum o dovedeşte ridicarea la *Ravenna*, de către regele Theodoricus (474-526), a unei biserici şi a unei mânăstiri puse sub patronajul Protocletului[225]. *Dar un lucru este sărbătoarea lui Andrei şi altceva este misionarismul acestuia*[226].

Rămânând în acelaşi spaţiu geografic – regiunea nord- şi sud-dunăreană – şi aproximativ în aceeaşi perioadă – secolul al IV-lea –, să amintim o altă opinie – de data aceasta, ceva mai reţinută – privitoare la legătura dintre Andrei şi *Scythia*. Într-o variantă a actului martiric al sfinţilor goţi Inna, Rimma şi Pinna[227], aceştia sunt prezentaţi ca discipoli ai apostolului Andrei şi locuitori ai unui ţinut barbar[228]. Unii istorici au văzut în această informaţie o dovadă a evanghelizării Crimeii de către Întâiul chemat[229]. Nicolae Dănilă scria că ştirea respectivă „este interesantă, indicând o supravieţuire a tradiţiei predicării apostolului în *Scythia* sau o preluare a acesteia în mediul sud-dunărean, imperial bizantin"[230]. Lăsând deoparte anacronismul (cei trei nu puteau fi ucenici ai apostolului) şi faptul că *Scythia* nu e menţionată în mod explicit, ele însele suficiente pentru a respinge o supoziţie precum cea tocmai citată, să precizăm că se cunosc şi alte scrieri hagiografice redactate târziu care vorbesc despre discipoli ai lui Andrei şi care din punct de vedere istoric n-au nici o valoare, slujind didacticii binecunoscute a producţiilor ecleziastice de acest gen. De exemplu, o *Passio* din 1065 a sfinţilor Zoticus, Hereneus şi Iacinthus vorbeşte despre ucenici ai lui Andrei veniţi din *Achaia*, pe care cei trei i-ar fi întâlnit la *Roma*, unde au fost martirizaţi sub Decius

[221] Idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 202.

[222] L. Trofin, *op. cit.*, p. 123-124; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 32.

[223] N. Dănilă, *op. cit.*, p. 59, 75.

[224] *In* 1,42; 12,21-22; R. E. Nixon, *op. cit.*, de unde provine citatul.

[225] G. D. Gordini, *Andrea, apostolo, sancto*, în *BS*, I, col. 1098.

[226] Tocmai *vechimea sărbătorii, nu a misionarismului*, explică perpetuarea în limba română a unei forme foarte arhaice a numelui Andrei – *Undrea, Udrea, Îndrea* – P. Ş. Năsturel, *Pentru ce luna Decembrie se chiamă şi Undrea*, în *Dorul*, Aalborg, VII, 1997, p. 27.

[227] ***FHDRCh*, CXIV.2**.

[228] ***FHDRCh*, CXIV.4**.

[229] J. Zeiller, *op. cit.*, p. 410; F. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Prague, 1933, p. 190-197.

[230] N. Dănilă, *op. cit.*, p. 73.

(!)[231]. De asemenea, într-un elogiu al sfintei Horevzela realizat în primele decenii ale secolului al XIV-lea de Constantin Akropolites († înainte de mai 1324) se arată că protagonista era o discipolă a Celui dintâi chemat, care ar fi convertit numeroşi păgâni la *Byzantium*, devenit capitală a Imperiului; ea ar fi murit tot pe vremea lui Decius (!)[232]. În sfârşit, trebuie spus că *goţii, un conglomerat etnic, n-au avut niciodată conştiinţa că locuiesc în Scythia sau că se numesc sciţi*; *Kalendarium Gothicum* din a doua jumătate a secolului al IV-lea sau începutul celui următor vorbeşte clar de *Gutþiuda* (*Gutthiuda*)[233].

Printre informaţiile din izvoarele patristice invocate de unii istorici pentru a susţine prezenţa lui Andrei în *Scythia* este şi cea conţinută într-o omilie atribuită mult timp unui Pseudo-Athanasius (*Encomium in sanctum Andream apostolum*), dar care s-a dovedit a aparţine lui Vasile de *Seleucia* (*Isauria*) (? – după 468)[234]; conform acesteia, după ce apostolii şi-au împărţit lumea locuită (τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες), Andrei „a umplut de har deopotrivă Elada şi <neamul> barbar” (Ἑλλάδα τε ὁμοῦ καὶ βάπβαϱον ἐμπλήσας τῆς χάϱιτος), convertind apoi *Achaia*[235]. Dacă pentru Dionisie M. Pippidi ştirea era „vagă”[236], pentru Emilian Popescu şi compilatorii săi teologi printre „barbarii (sic !)” la care face aceasta referire s-ar putea înţelege şi sciţi[237]. Noi am respins acest izvor din seria „argumentelor” despre misionarismul lui Andrei, dar explicaţia ne apare astăzi complicată şi neverosimilă[238]. Jean-Marc Prieur aprecia că termenul „barbar” ar putea fi o manieră de a desemna „nordul Mării Negre”, dar cum scrierea despre care tocmai vorbim descinde din apocrifa *AAMt*, conchidea: „il n’est pas possible de tirer grand chose de cette information”[239]. Acceptând întrutotul această observaţie, noi adăugăm şi opinia că, la fel ca în alte scrieri de limbă greacă, termenul *barbar*, aflat în conjuncţie cu *Elada*, desemnează pe *non-grec* din Imperiul roman[240], *iar nu o populaţie din afara acestuia*.

Aşadar, după Eusebius de *Caesarea*, *pe parcursul secolelor IV-V, nu există nici o scriere patristică în care să se reia ideea misiunii scitice a apostolului Andrei*. În schimb, aşa cum am menţionat mai sus, în intervalul amintit şi în veacurile urmă-

---

[231] F. Dolbeau, *Notes sur deux collections hagiographiques conservées à la Bibliothèque Vaticane*, în *MEFRM*, 87, 1975, 2, p. 419.

[232] F. Halkin, *L’éloge de sainte Horévzèle par Constantin Acropolite BHG 2180*, în idem, *Six inédits d’hagiologie byzantine*, Bruxelles, 1987 (*Subsidia hagiographica* 74), p. 6-13.

[233] ***FHDRCh*, XXXIX**.

[234] Despre Andrei în omiletica lui Vasile de *Seleucia*, cf. F. Dvornik, *The Idea...*, cap. IV, subcap. *St. Gregory of Nazianzus, Cyril of Jerusalem, Theodoret and Basil of Seleucia on Andrew*.

[235] ***FHDRCh*, LVI**.

[236] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 489.

[237] E. Popescu, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 13. Vezi şi N. Morlova, *op. cit.*, p. 13; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 40.

[238] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 150-151.

[239] J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…*(*CCSA* 5), p. 70-71.

[240] Vezi, de exemplu: *Epistola către Diognet*, V, 4 (*PSB* 1, p. 340); Iustin Martirul şi Filosoful, *Apologia întîi*, LXI (*PSB* 2, p. 67); Origene, *Filocalia*, I, 1 (*PSB* 7, p. 340); idem, *Peri arhon*, IV, 1, 1 (*PSB* 8, p. 263); idem, *Contra lui Celsus*, VIII, 72 (*PSB* 9, p. 567). Vezi şi *infra*.

toare au continuat să circule diferite apocrife care localizau călătoria evanghelizatoare a apostolului fie în teritoriul roman, fie înafara graniţelor Imperiului. Acest din urmă aspect a fost reluat de cataloagele de apostoli întocmite în Bizanţ, de *Sinaxarul Bisericii din Constantinopolis* şi de hagiografi şi istorici orientali. Creativitatea din jurul lui Andrei a fost favorizată în Imperiul oriental de rivalitatea, devenită în timp din ce în ce mai ascuţită, dintre *Roma* şi *Constantinopolis* pentru supremaţie în Biserica universală, pe parcursul veacurilor VII-IX născându-se şi difuzându-se legenda originii apostolice a patriarhiei de pe malurile Bosforului, respectiv sfinţirea de către Andrei drept episcop de *Byzantium* a lui Stachys – unul dintre cei 70 (72) de discipoli ai lui Hristos[241]. Substratul politic şi ideologic al acestei invenţii este evident: dacă scaunul roman îşi revendica originea de la apostolul Petru, tot astfel cel constantinopolitan îşi susţinea cu egală îndreptăţire anterioritatea de la Cel dintâi chemat ca apostol; sunt elemente pe care istoriografia le-a reliefat convingător şi asupra cărora nu este cazul să insistăm[242]. Sub influenţa acestor factori, spaţiul parcurs de apostol s-a dilatat considerabil, cuprinzând provincii şi oraşe stăpânite de Imperiu (*Achaia*, *Bithynia*, *Pontus*, *Asia*, *Cappadocia*, *Galatia*, *Thracia*, *Macedonia*, *Thessalia*, *Ephesus*, *Nicaea*, *Nicomedia*, *Daphnousia*, *Amastris*, *Sinope*, *Amisos*, *Sebastopolis*, *Neocaesarea*, *Samosata*, *Byzantium*, *Odyssopolis*, *Patras* ş.a.)[243], dar şi populaţii îndepărtate, străvechi, unele dispărute de mult timp, altele imaginare, având obiceiuri sălbatice – sciţi, sogdiani, gorsini, saci, sousi, etiopi „din interior" (?), „fusti" (?), evrei canibali (?), antropofagi (?) ş.a.[244]. *Niciodată în aceste texte termenul* ***scit*** *nu desemnează populaţia din*

[241] *Narratio* (J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4400); Ps.-Hipp., *De LXX apostolis*, 23 (***FHDRCh***, **CII**); Nik., *HE*, II, 39 (***FHDRCh***, **CXIX**); *Propheten- und Apostollegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwander Texte*, berabeitet von Th. Schermann, Leipzig, 1907 (*TU* 31/3), p. 292-321, 347 (nr. 125); B. Zimmerman, *op. cit.*, col. 2032; L. Clugnet, *André (Saint)*, în *DHGE*, II, col. 1601; J. Irmscher, A. Kazhdan, A. Weyl Carr, *Andrew*, în *ODB*, 1, p. 92; S. W. Reinert, *Constantinople, Patriarchate of*, în *ODB*, 1, p. 520; F. Dvornik, *op. cit.*, cap. IV (*The Birth of the Andrew Tradition Concerning Byzantium*), VI (*The Growth of the Andrew Legend*); E. Popescu, *op. cit.*, în *Aspects of Spiritual Life…*, p. 231.

[242] F. Dvornik, *op. cit.*; J. H. Hussey, *Le monde de Byzance*, traduction de F. Vaudon, Paris, 1958, p. 20, nota 1; F. Dölger, *Rom in der Gedankenwelt der Byzantiner*, în *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Darmstadt, 1964, p. 111-115; A. Ducellier, *Le drame de Byzance. Idéal et échec d'une société chrétienne*, Paris, 1976, p. 186; idem, *Bizantinii. Istorie şi cultură*, traducere din limba franceză de S. Nicolae, Bucureşti, 1997, p. 61; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 150-151, 152-153

[243] De exemplu: *Martyrium Andreae prius* (secolul al VIII-lea) (***FHDRCh***, **XCIV**), *Martyrium Andreae alterum* (secolul al IX-lea) (J. Flamion, *op. cit.*, p. 56-57; *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 58-64; J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 4399; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 233).

[244] Vezi *Narratio* (către mijlocul secolului al VIII-lea sau începutul celui de-al IX-lea) (***FHDRCh***, **XCVII**), Pseudo-Sophronius (secolul al IX-lea) (***FHDRCh***, **XCVIII**), Pseudo-Hippolytus (cca 800) (***FHDRCh***, **CII**), Pseudo-Procopius (cca 800) (***FHDRCh***, **CIII**), Epiphanios Monachos (prima jumătate a secolului al IX-lea) (***FHDRCh***, **CIV**), Niketas David Paphlagon (sfârşitul secolului al IX-lea – începutul secolului al X-lea) (J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 4402-4403; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 233), *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (secolul al X-lea?) (***FHDRCh***, **CXIV.1**), Symeon Metaphrastes (sfârşitul secolului al X-lea) (J. Flamion, *op. cit.*, p. 85-87; J. M. Prieur, *op. cit.*, p. 4403), Moise de Bergam (secolul al XII-lea) (***FHDRCh***, **CXVI**), Pseudo-Ieronimus (către mijlocul secolului al XII-lea) (***FHDRCh***, **CXVII**), Nikephoros Kallistos Xantho-

provincia romano-bizantină Scythia, ci, prin arhaismul lui, se referă la seminţia de origine iraniană nord-pontică.

În sfârşit, intrarea în sfera de influenţă a Imperiului bizantin şi a Bisericii constantinopolitane a unor populaţii răsăritene şi traducerea în limba acestora a unora dintre scrierile apocrife referitoare la activitatea apostolului au generat, la rându-le, apariţia legendelor creştinării de către Protoclet a slavilor răsăriteni sau a altor neamuri din proximitatea ţărmului nord- şi est-pontic[245].

În ceea ce priveşte spaţiul occidental al creştinătăţii, din secolul al VI-lea apare în mod explicit ideea misionarismului lui Andrei în *Scythia*. Faptul nu este întâmplător: sub impulsul venit de la *Roma*, unde cultul lui Andrei, alături de cel al lui Petru şi Paul, se bucura de o atenţie specială[246], sărbătoarea sa de la 30 noiembrie a devenit în Bisericile vestice „cea mai importantă şi cea mai răspândită" dintre celebrările consacrate apostolilor[247]. Prin urmare, faptele sale – reale sau inventate – trebuiau cunoscute. Astfel, traducerilor latineşti ale *AA* care circulau în Occident din

poulos (înainte de 1256 – cca 1335) (***FHDRCh,*** **CXIX**), *Martiriul Sfîntului Andrei în Scythia* – scriere hagiografică în limba etiopiană realizată după un model din coptă trecut prin arabă (J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 244), literatură ecleziastică siriană (*Propheten- und Apostollegenden...*, p. 249; ***FHDRCh, Addenda 2***) ş.a.; vezi şi F. Dvornik, *op. cit.*, cap. VI (*The Growth of the Andrew Legend*); R. W. Thomson, *Sebastopolis*, în *ODB*, 3, p. 1862; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 153-154.

[245] Vezi N. Zugravu, *op. cit.*, p. 154, 161 (nota 12), 171 (notele 123-128); adaugă: G. D. Dragas, *Andrew*, în *EEC*, p. 51; V. Vodoff, *Naissance de la Chrétienté ruse. La conversion du prince Vladimir de Kiev (988) et ses conséquences (XIe – XIIIe siècles)*, Paris, 1988, p. 291-294; I. S. Chichurov, *Khozhdenie apostolata Andreja' v vizantijskoj i drevnerusskoj literaturnoj traditsii*, în *The Legacy of Sants Cyril and Metodius to Kiev and Moscow: Proceedings of the International Congress on the Millenium of the Conversion of Rus' to Christianity, Thessaloniki, 26-28 November 1988*, edited by A.-E. N. Tachiaos, Thessaloniki, 1992, p. 195-213; G. Fedalto, *La Chiese d'Oriente da Giustiniano alla caduta di Costantinopoli*, secunda edizione italiana riveduta e aggiornata ottobre 1991, Milano, 1991, p. 26-27; O. Alexandropoulou, *The Legend of the Arrival of St. Andrew the Apostle in Rus': A Greek Detail from the Seventeenth Century*, în *Cyrillomethodianum. Recherches sur l'histoire des relations helléno-slaves*, Thessaloniki, 17-18, 1993-1994, p. 163-172; A. A. Tuallagov, *Alaniya (Osetiya) i missionerskaya deytel'nost' sv. Andreya*, în *Alania. Istoria i kul'tura* (*Alanika* III), Vladikavkaz, 1995, p. 59-64; I. Arzhantseva, *The Christianization of North Caucasus (Religious Dualism Among the Alans)*, în *Die Christianisierung des Kaukasus. The Christianization of Caucas (Armenia, Georgia, Albania). Referate des Internationalen Symposions (Wien, 9.-12. Dezember 1999)*, Herausgegeben W. Seibt, Wien, 2002, p. 18.

[246] *Martyrologium Hieronymianum* consemnează nu mai puţin de șase sărbători închinate lui Andrei: 5 februarie: ordonarea ca episcop la *Patras*; 9 mai: depunerea moaştelor, împreună cu cele ale lui Ioan şi Toma, în biserica de la *Porta Romana* din *Mediolanum*; 3 septembrie: sfinţirea bisericii din *Aquileia* unde au fost depuse moaştele apostolului Andrei, ale lui Luca şi Ioan Evanghelistul; 3 noiembrie: sfinţirea bisericii Sf. Andrei apostolul; 26 noiembrie: celebrarea la *Mediolanum* împreună cu Luca şi Ioan; 30 noiembrie – *natalis* la *Patras* – ***FHDRCh,*** **LII**. Vezi şi Greg. Magn., *Antiqui Libri Rituales Sanctae Romanae Ecclesiae* (*PL* 78, col. 851-1408); idem, *Liber Sacramentorum* (*PL* 78, col. 25-240).

[247] L. Duchesne, *Origines du culte chrétien. Étude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, cinquiéme édition, revue et augmentée, Paris, 1925, p. 299-300.

veacul al IV-lea[248] li s-au adăugat, din secolul al VI-lea, mai multe scrieri care, eliminând elementele doctrinare incomode din *Faptele* andreene, au acceptat minunile[249], narând „cu o credulitate ce atinge limitele neverosimilului şi naivităţii"[250] călătoriile misionare pline de peripeţii ale apostolului pe pământul elenic sau în afara Imperiului roman. Este vorba despre apocrifa *Passio sancti Andreae apostoli* (*Passio Andreae*) redactată în *Sardinia*, la începutul secolului, sub forma unei scrisori adresate de toţi preoţii şi diaconii Bisericii din *Achaia uniuersis ecclesiis quae sunt in oriente et occidente et meridiano et semptetrione*[251] şi *Conversante et docente et praedicante verbum dei beato apostolo apud Achaiam*, integrată unei culegeri de *passiones* ale apostolilor compuse în *Gallia* la mijlocul veacului[252], şi epitoma lui Gregorius Turonensis (540-594) la *Acta Andreae* intitulată *Liber de Miraculis Beati Andreae Apostoli* (*Virtutes Andreae*), bazată, foarte probabil, pe o mai timpurie *De virtutibus S. Andreae* şi scrisă prin 592[253]. Cele din urmă au fost încorporate, spre sfârşitul secolului, în aşa-numita „colecţie Pseudo-Abdias" întocmită de un autor anonim din spaţiul galic (?)[254]. Aşa se explică faptul că printre adaosurile făcute la finele veacului al VI-lea în mediul galic la *Martyrologium Hieronymianum*, în *incipit*-ul acestuia apare şi menţiunea: *Andreas qui interpraetatur virilis vel decorus, frater Petri; hic praedicavit Scythiam et Achaiam ibique in civitate Patras cruce suspensus occubuit pridie kalendas decembres* („Andrei, care se traduce „bărbătescul" sau „arătosul", fratele lui Petru; acesta a predicat în Scythia şi Achaia şi acolo a murit ridicat pe cruce, în oraşul Patras, cu o zi înaintea calendelor lui decembrie")[255]. Din literatura apocrifă, din traducerea rufiniană ((401-)403) a *Istoriei bisericeşti* eusebiene, unde apărea notiţa despre tragerea la sorţi a *Scythiei* de către Andrei[256], din *incipit*-ul *Martirologiului hieronimian*, din epitoma lui Gregorius sau din „colecţia Pseudo-Abdias" ideea evanghelizării *Scythiei* de către Protoclet a trecut în martirologiile redactate de Beda Venera-

---

[248] Filastrius de *Brixia*, *Diversarum haereseon liber*, LXXXVIII [60], 6 (***FHDRCh*, XXXIII**); J.-M. Prieur, în *Acta Andreae…* (*CCSA* 5), p. 104-105.

[249] Aşa cum declară în mod explicit Pseudo-Meliton în *Passio Iohannis* – cf. *ibidem*, p. 118.

[250] C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 178.

[251] J. Flamion, *op. cit.*, p. 3-43; *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 1-37; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4397-4398: idem, *op. cit.*, în *Acta Andreae…* (*CCSA* 5), p. 13-14, 117; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 233-234.

[252] J. Flamion, *op. cit.*, p. 43-50; J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 14, ; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 234.

[253] *CCSA* 6, p. 562-651; J. Flamion, *op. cit.*, p. 50-55; J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 119; *Acta Andreae. Textus*, p. 569-651; *Actes de l'apôtre André*, p. 55-58, 67-125; *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 936-972; *The Apocryphal New Testament...*, p. 272-283; J. K. Elliott, în *ibidem*, p. 232.

[254] J.-M. Prieur, *op. cit.*; vezi şi *infra*.

[255] ***FHDRCh*, LII**.

[256] Ruf., *HE*, I, 1: *Thomas, sicut nobis traditium est, sortius est Parthos, Matthaeus Aethiopiam, Bartholomaeus Indiam citeriorem, Andreas Scythiam, Iohannes Asiam, unde apud Ephesum et commoratus est et defunctus. Petrus Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam ceterasque confines provincias Iudaeis dumtaxat praedicans circumcisse deprehenditur…* (*PL* 21).

bilis (672/3-735)[257], Florus de Lyon (790-860)[258], Rabanus Maurus (cca 780 – 856)[259] şi Usuardus (cca 800 – cca 877)[260], în cel compus în secolul al X-lea la mânăstirea Saint-Benoît-sur-Loire, Fleury[261], în *Liber de ortu et obitu patriarcharum* a unui autor anonim irlandez din ultima parte a secolului al VIII-lea[262], în diferite *Cărţi* de sărbători – de exemplu, *Liber Sacramentorum Gellonensis* (secolul al VIII-lea)[263], *Liber Sacramentorum Augustodunensis* (cca 800)[264] şi *Libellus de festivitatibus sanctorum apostolorum et reliquorum qui discipuli aut vicini successoresque ipsorum apostolorum fuerunt* (*Opusculul spre sărbătorile sfinţilor apostoli şi ale celorlalţi care au fost discipoli sau apropiaţi şi urmaşi ai apostolilor înşişi*) a lui Adon de Vienne (799-875)[265] –, iar mai târziu în creaţii precum *Legenda Sanctorum* a lui Iacobus de Voragine (1230-1298)[266] şi în *Martyrologium Romanum* (secolul al XVI-lea)[267]. Mai mult, la fel ca şi în Orient, popularitatea a stimulat creativitatea, alimentată pe alocuri de pretenţiile originii apostolice ale unor comunităţi, ducând la apariţia şi larga circulaţie a unor legende despre prezenţa sfântului Andrei în Spania, Burgundia, Franţa, Anglia şi Scoţia, cea din urmă ţară revendicându-l până astăzi drept apostolul şi patronul ei[268]. Dar din această bogăţie de surse nu trebuie să deducem că ideea misionarismului lui Andrei în *Scythia* era unanim acceptată în Occidentul creştin; existau scrieri care, urmând cea mai veche şi autentică tradiţie patristică, limitau aria evanghelizatoare a apostolului la *Achaia* – de exemplu, în *Missa in natali sancti Andreae apostoli* dintr-o colecţie de rugăciuni cunoscută sub titlul *Missale Gothicum* compilată în jurul anului 700 în *Gallia* merovingiană[269], în *Liber de mortu et obitu patriarcharum* a unui irlandez (ultimele decenii ale secolului al VIII-lea)[270], în *Liber Generationis* a lui *Christianus dictus Stabulensis* (sfârşitul

[257] ***FHDRCh*, XCI.2**.

[258] *In civitate Patras, provinciae Achaiae, natale beati Andreae apostoli, qui etiam apud Scythiam praedicavit* – J. Dubois et G. Renaud, *op. cit.*, p. 217 (***FHDRCh*, *Addenda 1***); vezi şi E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 203, nota 54; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 13 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 18-19.

[259] ***FHDRCh*, XCVI**; vezi şi E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 203; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 13-14 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 19.

[260] ***FHDRCh*, CVI**; vezi şi E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 203; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 19.

[261] ***FHDRCh*,**

[262] ***FHDRCh*, *Addenda 3***.

[263] ***FHDRCh*, XCIII**.

[264] ***FHDRCh*, CI**.

[265] ***FHDRCh*, CV.1**.

[266] ***FHDRCh*, CXVII**.

[267] ***FHDRCh*, CXX**.

[268] Vezi bibliografia la N. Zugravu, *op. cit.*, p. 169, nota 96; adaugă *DELC*, p. 47 (*Andrei, Sf. Apostol*).

[269] *Missale Gothicum*, XVII, 128 – cf. *Missale Gothicum e codice Vaticano Reginensi latino 317 editum*, cura et studio Els Rose, Turnhout, 2005 (*CCSL* CLIX D), p. 402.

[270] ***FHDRCh*, *Addenda 3***.

secolului al IX-lea)[271] şi în *Summa de ecclesiasticis officiis* a lui Iohannes Beleth (secolul al XII-lea)[272].

În concluzie, privite în contextul spiritual şi literar specific spaţiului creştin occidental în ultimele secole ale mileniului I şi judecate din perspectiva dependenţei lor unele din altele, a caracterului encomiastic şi moralizator al unora dintre ele şi al conţinutului legendar, scrierile amintite mai sus *nu reprezintă „izvoare credibile cu privire la propovăduirea sfântului Andrei în Scythia (Dobrogea)" şi, deci, nu pot fi considerate „un temei puternic în favoarea apostolicităţii"*, cum scria Emilian Popescu[273]. Cine-i împărtăşeşte opiniile[274] ar trebui să dea dovadă de mai mult spirit critic.

Prin urmare, apostolatul sfântului Andrei în *Scythia* nu este decât o frumoasă poveste hagiografică.

2. APOSTOLATUL SFÂNTULUI FILIP ÎN *SCYTHIA*

Una dintre cele mai valoaroase contribuţii din ultimele două decenii aduse la cercetarea creştinismului antic din spaţiul românesc este punerea în circuitul ştiinţific de către Nicolae Dănilă a unor izvoare necunoscute, provenite din spaţiul literar al Occidentului premedieval şi medieval, care vorbesc despre misiunea în *Scythia* a unui alt apostol – Filip[275]. Reacţia asupra valorii informaţiilor conţinute de aceste surse nu s-a lăsat aşteptată. În 1997, la nivelul de informare avut atunci la dispoziţie, realizând analiza internă a datelor din cea mai veche scriere care relatează despre prezenţa lui Filip în *Scythia*, anume apocrifa cu titlul neautentic *De histo-*

[271] *LG*, 10: *Praedicauit in Achaia, occisus in Patras, ubi et sepultus est, sed Constantino* (sic!) *defendere in Constantinopolim iacet* – Christianus dictus Stabulensis, *Liber generationis*, édition critique par R. B. C. Huygens, Turnhout, 2008 (*CCCM* 224), p. 216.

[272] În *Capitulum 164. De festo Andree et Thome apostolorum* (*Capitolul 164. Despre sărbătoarea apostolilor Andrei şi Toma*) scria: *Predicauit autem in Achaia et Athenis et circa partes illas* („A predicat în Achaia şi Athena şi în jurul acelor părţi") – Iohannis Beleth *Summa de ecclesiastici officiis* edita ab Heriberto Douteil, Brepols, 1976 (*CCCM* XLI A) (**traducere**: Claudia Tărnăuceanu).

[273] E. Popescu, *op. cit.*, p. 204; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc...*, p. 19.

[274] V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 32-33.

[275] N. Dănilă, *A predicat Apostolul Filip în Scythia Minor?*, în *Unirea*. Revistă editată de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, cu sediul la Blaj, S. N., anul VII, nr. 5 (58), mai 1996, p. 5; *Din nou despre predica Apostolului Filip în Scythia Minor*, în *ibidem*, nr. 8 (61), august 1996, p. 5; Addenda et corrigenda *la predica Apostolului Filip în Scythia*, în *ibidem*, nr. 10 (63), octombrie 1996, p. 5; *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc (I)*, în *Credinţa străbună*. Foaie religioasă editată de Episcopia ortodoxă română a Albei Iuliei, anul VII, nr. 9 (126), septembrie 1996, p. 4, 5; *(II)*, în *ibidem*, nr. 10 (127), octombrie 1996, p. 3; *(III)*, în *ibidem*, nr. 11 (128), noiembrie 1996, p. 2, 5; *(IV)*, în *ibidem*, nr. 12 (129), noiembrie 1996, p. 4; *(V)*, în *ibidem*, anul VIII, nr. 1 (130), ianuarie 1997, p. 7; *Un nou document despre predica Apostolului Filip în Scythia Minor*, în *ibidem*, anul IX, 11 (152), noiembrie 1997, p. 7; *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 33-49; Passio Sancti Philippi Apostoli *(BHL 6814) şi începuturile creştinismului în Scyhia Minor*, în *Studia Univesitatis Babeş-Bolyai. Studia Theologica Graeco-Catolica Varadiensis*, 1, 2002 (*non vidi*). Vezi ***FHDRCh*, LXXXVII, CVII, CX, CXV, CXVII**.

ria certaminis apostolici din secolul al VI-lea[276], din care s-au inspirat autori ulteriori, am ajuns la concluzia că ştirile respective sunt neverosimile iar aşa-zisul apostolat – „o simplă tradiţie, mai degrabă legendară”[277]. Opinia noastră a fost acceptată de unii cercetători[278]. În schimb, cum era de aşteptat, istoricii de formaţie teologică, au îmbrăţişat ideea[279], părerea lor fiind preluată şi de cei lipsiţi de orientare în privinţa criticii de text[280].

Vom urma aceeaşi cale de analiză ca şi în cazul lui Andrei, încercând să stabilim când, unde şi în ce împrejurări s-a făcut legătura dintre Filip şi *Scythia*. Aprofundarea problemei în timpul deceniului care s-a scurs de la prima discuţie pe marginea subiectului ne-a condus la nuanţarea punctului de vedere formulat anterior.

În *Noul Testament* sunt amintite două personaje care poartă numele Filip: unul din *Betsaida* (*Galileia*), ajuns între cei doisprezece apostoli[281], şi altul din *Hierosolyma*, inclus printre cei şapte diaconi ai Bisericii din Cetatea Sfântă[282]. Cum a remarcat şi Frédéric Amsler, prezenţa apostolului în scrierile neotestamentare este foarte „discretă”[283]. El joacă un rol mai important în *Evanghelia după Ioan*, unde, o dată îndemnat de Iisus să-l urmeze a doua zi după chemarea lui Andrei şi Simon-Petru[284], îl aduce pe Natanael (Bartolomei?) la Mântuitor[285] iar apoi, asociat cu

[276] ***FHDRCh*, LXXXVII**.

[277] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 155-160, 171-174 (notele 135-180); idem, *Apostolatul Sfântului Filip în „Scythia”*, în *Timpul istoriei*, I, *Memorie şi patrimoniu*, Bucureşti, 1997, p. 192-202; vezi şi idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 82-84.

[278] N. Gudea, *Creştinismul vechi românesc între mit şi realitate. I. Despre legenda referitoare la predicarea apostolului Filip în Dobrogea*, în *SUBB. Theol. Cat.*, 44, 1999, 2, p. 127-132; A. Suceveanu, *op. cit.*, în *Omagiu Virgil Cândea…*, p. 283; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism…*, p. 126.

[279] Nicolae Dănilă a avut o atitudine oscilantă – vezi lucrările citate *supra*, la care adaugă idem, *Martyrologium Daco-Romanum*, p. 69 (nota 7). Emilian Popescu, care, altădată, habar nu avea despre Filip şi *Scythia*, căci altfel nu l-ar fi declarat pe Andrei „părintele creştinismului românesc” (*op. cit.*, în *BOR*, 109, 1991, 4-6, p. 100), a îmbrăţişat necondiţionat ideea (*op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 204-205; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14-15 = în *Creştinismul - sufletul neamului românesc…*, p. 19-21; idem, *op. cit.* în *Logos…*, p. 386-398; idem, *op. cit.*, în *Aspects of Spiritual Life…*, p. 232). Vezi, de asemenea, A. Gabor, *op. cit.*, p. 58-60; V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 206; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 60; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 44.

[280] M. Diaconescu, *op. cit.*, p. 418-423; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *Credinţă, istorie şi cultură la Dunărea de Jos*, p. 13.

[281] Vezi şi F. Spadafora, *Filippo, apostolo, santo*, în *BS*, V, col. 706-711; R. Trevijano, *Philippe, Apôtre*, în *DECA*, II, p. 2012-2014; D. H. Wheaton, *Filip*, în *DB*, p. 457; *DELC*, p. 268 (*Filip, Apostolul*); F. Amsler, *Introduction*, în *Actes de l’apôtre Philippe*, introduction et notes par F. Amsler, traductions par F. Bovon, B. Bouvier et F. Amsler, Brepols, 1996, p. 16; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1181; N. Zugravu, *op. cit.*, în *Timpul istoriei*, p. 194, 195.

[282] *Fap* 6,5; D. H. Wheaton, *op. cit.*, p. 458; F. Amsler, *op. cit.*, în *Actes de l’apôtre Philippe*, p. 16; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1181; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 194; B. Kollmann, *Philippus der Evangelist und die Anfänge der Heidenmission*, în *Biblica*, 81. 2000, 4, p. 551-565 (http://www.bsw.org/?l=71811&a=Ani21.html).

[283] *Mt* 10,2-4; *Mc* 3,16-19; *Lc* 6,14-16; *Fap* 1,13; F. Amsler, *op. cit.*, în *Actes de l’apôtre Philippe*, p. 16.

[284] *In* 1,43.

[285] *In* 1,45-48.

Andrei, intervine în episodul multiplicării pâinilor[286], îi conduce pe greci la Iisus[287] şi, în sfârşit, oferă acestuia ocazia de a se numi Fiul Tatălui[288]. În schimb, despre cel de-al doilea informaţiile sunt mai numeroase, accentul căzând pe *misiunea* sa – răspândirea Cuvântului cel Bun în *Samaria*[289], botezul eunucului etiopian[290], predica în *Azotus* şi în cetăţile de pe coasta palestiniană[291] –, fapt care l-a determinat pe Paul să-l numească „evanghelistul”[292]; stabilindu-se la *Caesarea Maritima*[293], alături de cele patru fiice, l-a primit pe Paul, care venea de la *Ptolemais*[294]. Prin urmare, *nu există nici o informaţie despre itinerariul parcurs de Filip apostolul în scrierile neotestamentare*, orice ştire despre el încetând, ca şi în cazul lui Andrei, din momentul în care, împreună cu ceilalţi apostoli, dar asociat cu Toma, aştepta Coborârea Sfântului Duh[295]. Aşadar, *în secolul I nu se formase o tradiţie despre prezenţa lui Filip în Scythia*.

„Discreţia” Evangheliilor cu privire la apostolul Filip a fost, foarte probabil, cauza pentru care în veacurile II-III nu sunt atestate scrieri apocrife despre *Faptele* sale, cum este cazul altor apostoli. În schimb, s-a produs un alt fenomen – *confuzia dintre apostol şi diacon chiar în scrierile patristice*, fapt ce a condus la îmbogăţirea biografiei celui dintâi, „atribuirea” unei arii misionare şi naşterea, pe seama sa, a unor „istorii” catalogate de Eusebius de *Caesarea* ca „ieşite din comun” şi „miraculoase”[296]. Astfel, Papias, episcop de *Hierapolis*, în *Phrygia* (astăzi, Pamukkale, Turcia), în timpul împăratului Hadrianus (117-138), pe care istoricul bisericesc amintit îl caracteriza ca „foarte mărginit”[297] şi îl făcea responsabil de a fi vehiculat, „încrezându-se în vechimea lor”[298], „fapte cu totul legendare” despre Mântuitor şi apostoli[299], consemna primul existenţa unei tradiţii despre prezenţa lui Filip *şi a fiicelor sale* înzestrate cu puteri supraomeneşti în oraşul episcopatului său[300]. Spre sfârşitul secolului al II-lea, Polycrates, episcop de *Ephesus*, bazat pe aceleaşi tradiţii anecdotice, menţiona pentru prima dată moartea la *Hierapolis* a apostolului şi a fiicelor sale

[286] *In* 6,5-7.
[287] *In* 12, 20-22.
[288] *In* 14,8-9.
[289] *Fap* 8,5-13.
[290] *Fap* 8,26-39.
[291] *Fap* 8,40.
[292] *Fap* 21,8.
[293] *Fap* 8,40.
[294] *Fap* 21,9.
[295] *Fap* 1,13.
[296] Eus., *HE*, III, 39, 8; 39, 9.
[297] Eus., *HE*, III, 39, 13.
[298] Eus., *HE*, III, 39, 13.
[299] Eus., *HE*, III, 39, 11. Vezi şi Hier., *Vir. ill.*, XVIII.
[300] Eus., *HE*, III, 39, 9; F. Bovon, *Les Actes de Philippe*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4457; F. Amsler, *op. cit.*, p. 17-18; B. Kollmann, *op. cit.*, p. 561; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 183.

(două sau trei) „îmbătrânite în fecioria lor”[301]. Pe vremea papei Zephyrinus (199-217), Gaius, autorul unei lucrări intitulate *Dialog cu Proclus*, în care combate erezia montanistă[302], foarte răspândită în *Phrygia*[303], aducea un element în plus: conform ereticului Proclus, la *Hierapolis* se găsea mormântul lui Filip şi al fiicelor sale proorociţe[304]. În sfârşit, Clemens de *Alexandria* (cca 140/50 – cca 215/6) scria că Filip şi-a măritat cele două fete „cu doi bărbaţi”[305].

Figura apostolului apare episodic în diferite scrieri gnostice – *Evanghelia după Filip* (*Κατὰ Φίλιππον Εὐαγγέλιον*) (spre sau puţin după mijlocul secolului al II-lea), *Epistola lui Petru pe care a trimis-o lui Filip* (*’Επιστολὴ Πέτρου, τὴν ὁποίαν ἔστειλεν εἰς Φίλιππον*) (secolul al II-lea), *Pistis-Sophia* (*Πίστις σοφία*) (secolul al III-lea), *Înţelepciunea lui Iisus Hristos* (*Σοφία ’Ιησοῦ Χριστοῦ*) (a doua jumătate a secolului al II-lea sau începutul celui de-al III-lea)[306] –, dar informaţiile conţinute de ele nu au relevanţă pentru problema discutată aici.

La fel de „discretă” (F. Bovon) este prezenţa lui Filip în vechile *Acta* apocrife ale apostolilor; el apare doar în *Faptele lui Iuda Toma [numit] şi Geamănul* (*Πράξεις ’Ιούγα Θωμᾶ τοῦ καὶ Διδύμου*) (lat. *Acta Thomae*) (*ATh*) (începutul sau prima jumătate a secolului al III-lea), unde, în episodul tragerii la sorţi a regiunilor de misionat, este alături de Bartolomeu[307].

Prin urmare, *în veacul al II-lea şi în prima parte a celui de-al III-lea, se stabilise o relaţie specială între Filip apostolul şi Hierapolis, ceea ce conduce la ideea că apostolatul său trebuie să se fi desfăşurat aici şi, prin extensie, în provincia Phrygia*[308]. Cum a arătat Bernd Kollmann, prezenţa lui Filip în oraşul amintit nu trebuie să fi fost întâmplătoare, de vreme ce aici se găsea o importantă comunitate

---

[301] Eus., *HE*, III, 31, 3; V, 24, 2; Hier., *Vir. ill.*, XLV, conform căruia cea de-a treia fiică a fost înmormântată la *Ephesus*; F. Bovon, *op. cit.*; F. Amsler, *op. cit.*, p. 19; B. Kollmann, *op. cit.*, p. 562; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*

[302] Eus., *HE*, II, 25, 6; Hier., *Vir. ill.*, LIX; *DELC*, p. 288 (*Gaius sau Caius*); S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 317.

[303] *The „Christians for Christians”. Inscriptions of Phrygia*, Greek Text, Translation and Commentary by E. Gibson, Ann Arbor, 1978; W. Tabbernee, *Montanist Inscriptions and* Testimonia. *Epigraphic Sources Illustring the History of Montanism*, Mercer University Press, Macon, 1997.

[304] Eus., *HE*, III, 31, 4; V, 17, 3; Hier., *Ep.* XLI, 2: Filip a avut patru fete proorociţe; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4456, 4457-4458; F. Amsler, *op. cit.*, p. 20-21; B. Kollmann, *op. cit.*

[305] Eus., *HE*, III, 30, 1; Clem., *Strom.* III, 52, 5; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4458; F. Amsler, *op. cit.*, p. 21-22.

[306] F. Bovon, *op. cit.*, p. 4458-4459, 4465; J. Hartenstein, *Die zweite Lehre. Erscheinungen des Auferstandenen als Rahmenerzählungen früchristlicher Dialoge*, Berlin, 2000 (*TU* 146), p. 48, 137-142. Pentru datarea scrierilor respective, cf. S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 200 (*Pistis-Sophia*), 206 (*Evanghelia după Filip*), 213 (*Epistola lui Petru către Filip*), 306-307 (*Înţelepciunea lui Iisus Hristos*).

[307] *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 99; *The Apocryphal New Testament…*, p. 450; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4459. Pentru datare, vezi C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 179; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 369.

[308] Vezi şi F. Bovon, *op. cit.*

evreiască, din rândurile căreia se recrutaseră, foarte probabil, primii creştini[309]. Toate informaţiile ulterioare, provenite atât din scrieri heterodoxe, cât şi din cele patristice, au făcut referinţă la acest element definitoriu şi, neîndoielnic, real al misiunii lui Filip – *Hierapolis*, oraşul unde ar fi fost martirizat[310], în amintirea acestui eveniment dedicându-i-se, la sfârşitul secolului al IV-lea sau la începutul celui următor, un *martyrium*[311].

La finele veacului al III-lea (sau începutul celui de-al IV-lea?), într-un psalm dintr-o culegere maniheană de psalmi, apare o scurtă menţiune despre prezenţa lui Filip în afara cadrului teritorial tocmai amintit, anume *în ţara antropofagilor*[312]. Ea nu permite însă nici o conexiune cu misiunea lui Andrei printre antropofagi (vezi *AAMt* (cca 400) discutată mai sus), întrucât *în acelaşi psalm* rândurile care amintesc de Protoclet fac aluzie la prezenţa lui în *Achaia*, la *Patras*[313]. Este dificil de spus cum s-a născut această tradiţie, *independentă de cea a lui Andrei*, despre misiunea lui Filip printre canibali şi la fel de greu este de ştiut ce ţinut şi ce populaţie avea în vedere autorul anonim[314]. Putem presupune doar că ea a fost cunoscută de unele comunităţi ortodoxe. Abia mai târziu, după anul 400, de când datează *AAMt*, cele două tradiţii s-au putut intersecta; aceasta e o simplă presupunere.

Oficializarea creştinismului în secolul al IV-lea şi consecinţele sale pentru dezvoltarea cultului trebuie să fi determinat o schimbare şi în privinţa devoţiunii faţă de Filip, dar elementele ei se proiectează într-un registru minor. Cum arăta Frédéric Amsler, figura lui e aproape „ignorată” în Occident şi „mai mult decât discretă” în Orient[315]. În acest sens, e sugestiv faptul că *în sursele patristice din veacurile IV-V menţiunile sunt aproape absente*[316]. Exceptând *Hierapolis*, unde, cum s-a spus deja, amintirea martirajului a generat venerarea timpurie a mormântului[317] şi instituirea unor celebrări la 22 aprilie şi 1 mai[318], *abia din secolul al VI-lea* se

---

[309] *Col.* 4,13; B. Kollmann, *op. cit.*, p. 562-563.

[310] Conform unei variante din *Acta Philippi*, evenimentul s-a produs în timpul celui de-al optulea an al domniei lui Traianus, aşadar 105 sau 106 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 41-90; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4438-4441, 4448, 4493-4521; *The Apocryphal New Testament…*, p. 512, 517-518; F. Amsler, *op. cit.*, p. 52-80; *Actes de Philippe*, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1286-1299; *Acta Philippi. Textus*, a cura di F. Bovon, B. Bouvier, F. Amsler, Turnhout, 1999 (*CCSA* 11), p. 342-343).

[311] F. Spadafora, *op. cit.*, col. 708; D. De Bernadi Ferrero, *Asie Mineure. Archéologie*, în *DECA*, I, p. 269; F. Amsler, *op. cit.*, p. 79-80; B. Kollmann, *op. cit.*, p. 564.

[312] F. Bovon, *op. cit.*, p. 4459, 4467; pentru datare, vezi şi J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…* (*CCSA* 5), p. 100.

[313] *Ibidem*, p. 101-102.

[314] Să fie responsabilă contaminarea dintre apostol şi diacon, acesta din urmă convertind eunucul etiopian, aşadar reprezentantul unei populaţii cunoscute ca antropofagă (Ptol., IV, 8, 3; Plin., VI, 195; Phil., *VA*, VI, 25)?

[315] F. Amsler, *op. cit.*, p. 22; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1182.

[316] Vezi Hier., *Vir. ill.*, XLV, dar care redă informaţia transmisă de Polycratus de *Ephesus*; Paul. Nol., *Carm.* XIX, 82: *Phryges accepere Philippum* (*CSEL* XXX/2, p. 121).

[317] *Supra*; vezi şi *BS*, I, col. 711.

[318] *Martyrologium Hieronymianum* (***FHDRCh*, LII**).

constată o creştere a interesului faţă de acest apostol în plan liturgic. Astfel, în Răsărit, o dată cu ridicarea de către împăratul Anastasius I (491-518) a *apostoleion*-ului său din cartierul Meltiadou din *Constantinopolis*, s-a instituit şi sărbătoarea de la 14 noiembrie, care marca debutul ciclului Nativităţii[319]. În Occident, *natalis* de la 1 mai era celebrată la *Roma* probabil de timpuriu, cum a încercat să demonstreze Frédéric Amsler, dar răspândirea sa treptată în această arie a creştinătăţii s-a făcut abia sub impulsul recuceririi bizantine de la mijlocul secolului al VI-lea şi al depunerii relicvelor sale de la *Hierapolis*, împreună cu cele ale lui Iacob cel Mic aduse de la *Hierosolyma*, în biserica purtând numele celor doi apostoli începută de papa Pelagius I (556-561) şi finalizată de urmaşul său, Ioannes III (561-574)[320], iar apoi al altor fragmente *in variis ecclesiae* vestice[321]. Nu întâmplător, de exemplu, toate lăcaşurile sfinte construite în *Dalmatia*, eparhie dependentă de scaunul roman, poartă hramul Sfinţii Filip şi Iacob[322], pe mozaicurile de la San Vitale din *Ravenna* cei doi sunt figuraţi împreună[323], iar *kalendaria* şi *martyrologia* de la începutul Evului Mediu consemnează celebrarea comună la 1 mai[324].

Cât priveşte *Scythia Minor*, *nu există nici o informaţie care să reflecte vreo cinstire specială acordată apostolului şi care să amintească de misionarismul său*[325], deşi, în mod firesc, era cunoscut în regiune[326]. Incluzându-l într-un *Martyrologium Daco-Romanum* reconstituit ca fiind cinstit în *Scythia* la 1 mai, Nicolae Dănilă a creat un fals[327]. Uzând de aceeaşi logică greşită şi distorsionând conţinutul surselor, Emilian Popescu a poluat recent istoriografia problemei afirmând că fragmentul din *Kalendarium Gothicum* amintit deja în cazul lui Andrei este „cel mai vechi izvor care atestă propovăduirea sfântului Filip în *Scythia*”[328], slujindu-se în acest sens de indicaţia aflată în dreptul datei de 15 noiembrie – *Filippaus apaustaulus in Jairupu-*

---

[319] J. Irmscher, A. Kazhdan, A. Cutler, *Philip*, în *ODB*, 3, p. 1651; F. Amsler, *op. cit.*

[320] *VRP*, LXII-LXIII (*PL* 128, col. 1418); Anas. Bibl., *Hist.VRP*, LXII-LXIII (*PL* 127, col. 613, 623); F. Amsler, *Remarques sur la réception liturgique et folklorique des Actes de Philippe (APh VIII-XV et Martyre)*, în *Apocrypha*, 8, 1997, p. 251-264; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 195, 200-201 (nota 30, bibliografia).

[321] *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur quae ex latinis et graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis*, collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus, Theologus, editio novissima, curante Joanne Cormandet, Paris, *Maii*, I, p. 11-12.

[322] B. Migotti, *op. cit.*, în *ArhVest*, 12 (1995), 1996, p. 221.

[323] M. L. Casanova, *Fillipo, apostolo, santo. Iconografia*, în *BS*, V, col. 712-713.

[324] Vezi, de exemplu, *Kalendarium Stabulense* (*PL* 138, col. 1196), *Martyrologium Ecclesiae Antissiodorensis* (*PL* 138, 1225 = ***FHDRCh*, CXV.2**), *Kalendarium Mantuanum* (*PL* 138, col. 1260), *Fragmentum alterium multo antiquioris Vallumbrosani kalendarii* (*PL* 138, col. 1287).

[325] Încă J. Zeiller scria că acest apostol n-a avut „de relations spéciales” cu acest teritoriu – *op. cit.*, p. 513, nota 1.

[326] Un opaiţ din secolele IV-V cu reprezentarea colegiului apostolului în jurul Mântuitorului la *Tomis* (*IGLR*, 53, 54 (= *Biblia Epigraphica*, 525)); un relicvariu de argint din secolul al IV-lea de la Jabălkovo (Bulgaria), care are pe una dintre laturi inscripţia *Andreas-Phili(i)ppos* (R. Pillinger, *Der Apostel Andreas…*, p. 8).

[327] N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, p. 31, 67-68.

[328] E. Popescu, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 394.

lai[329]. După el, înscrierea acestei sărbători în calendar s-ar fi datorat, ca şi în cazul celei dedicate lui Andrei de la 29 noiembrie, nu „ecoului" „influenţei populaţiei din *Thracia*", unde s-au aşezat germanicii, „ci a celei din *Scythia*, cu care goţii norddunăreni erau în strânse raporturi religioase şi economice, iar cei doi apostoli au predicat aici"[330]. Ideea lui a pătruns deja în literatura de specialitate[331]. După cum se poate lesne observa, *menţiunea respectivă nu face sub nici o formă referire la misionarismul lui Filip în Scythia*; dimpotrivă, ea arată cinstirea deosebită acordată acestuia în oraşul din *Phrygia*, unde tradiţia păstrase amintirea apostolatului şi martiriului său. Mai mult, faptul că sărbătoarea din calendarul gotic nu este plasată la 22 aprilie sau 1 mai, când, conform unui izvor relativ contemporan, *Martyrologium Hieronymianum*, se celebra *In Frigia civitate Hierapoli Philippi apostoli*, respectiv *Natale sancti Philippi apostoli in civitate Hierapoli provinciae Asiae*[332], ci la 15 noiembrie, cu o zi după cea stabilită la începutul secolului al VI-lea la *Constantinopolis* (14 noiembrie), ne dă convingerea că *ea trebuie să fie un adaos tardiv, realizat în comunităţile gotice sud-balcanice sub influenţa Bisericii din Capitala Imperiului oriental*. Supoziţia lui Emilian Popescu, după care „înscrierea sfântului Filip în Calendarul gotic putea să aibă loc chiar înainte de refugierea goţilor în sudul Dunării, în ultimul sfert al secolului al IV-lea", este, ca mai toate opiniile sale, o speculaţie exagerată, neîntemeiată şi, deci, lipsită de valoare.

În concluzie, *Calendarul gotic trebuie exclus categoric dintre sursele privind aşa-zisa apostolicitate a creştinismului din spaţiul românesc*.

Dar dacă în Biserica oficială figura apostolului Filip a „câştigat" teren treptat, ea s-a bucurat de o atenţie specială în mediile heterodoxe, mai ales în cele monastice encratiste microasiatice, ostile autorităţilor ecleziastice. Aşa se face că între a doua jumătate a secolului al IV-lea şi prima parte a celui de-al V-lea, în aceste comunităţi mânăstireşti contaminate de influenţe gnostice şi inspirate de tradiţii apocrife, au fost „redactate sau rescrise" *Faptele apocrife ale lui Filip* (lat. *Acta Philippi*) (*APh*)[333]. Îmbinând piese iniţial autonome, redactorul anonim, „en peine d'inspiration" (F. Bovon), a mixat elemente preluate mai ales din alte *Acta* neoficiale, realizând confuzia definitivă dintre apostol şi diacon şi, pentru a-şi atinge obiectivul teologic, a inventat evenimente, întâmplări şi personaje, ignorând complet ade-

---

329 ***FHDRCh*, XXXIX**.

330 E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 202.

331 A. Gabor, *op. cit.*, p. 60.

332 ***FHDRCh*, LII**.

333 R. Trevijano, *op. cit.*; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4522; F. Amsler, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre Philippe*, p. 80; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1184; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 512-513; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 246; I. Ramelli, *Mansuetudine, grazie e salvezza negli* Acta Philippi, în *InvLuc*, 29, 2007, p. 215-216. Bazat pe o bibliografie depăşită, Emilian Popescu scrie că „timpul de redactare al Faptelor lui Filip este fixat cel mai devreme la începutul sau la mijlocul secolului al III-lea" – E. Popescu, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 392.

vărul istoric[334]. Din perspectiva problemei discutate aici, trebuie menţionat că din spaţiul misionar destul de vast atribuit lui Filip (*Galileia*, ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν Ἀθηνῶν („Ellada Athenei"), *Parthia*, oraşele *Azotus* şi *Nicatera* („oraş din Ellada"), „ţara elenilor", εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀφιανῶν („ţara ofianilor"), „oraşele şi satele *Lydiei*", ἐν πόλει Ὀφιορύμῃ, ἥτις καλεῖται Ἱεράπολις τῆς Ἀσίας („în oraşul Ophiorymé, numit şi Hierapolis din Asia")), *Scythia sau oricare alt indiciu care ar putea fi pus în legătură cu acest teritoriu lipsesc*[335]. Nici în traducerile făcute ulterior acestor *Acta* în coptă, arabă, etiopiană, siriacă, armeană, georgiană, slavă, irlandeză sau în alte variante greceşti târzii, care, uneori, au adăugat noi puncte itinerariului (*Samaria*, *Caesarea*, *Carthagena* (*Martagena*) (!), „care este în *Azotus*" (!), *Phrygia*, *Syria*, *Africa* (*Afrikia*) (!), *Assakia* (!), *Armenia*, *Gallia*)[336], *Scythia nu figurează*. De asemenea, în ciuda „intersecţiei", pe alocuri, a itinerariului apostolic cu cel al lui Andrei, cunoscut din alte apocrife (Grecia, *Asia*, *Phrygia*, *Hierapolis*)[337], sau a similitudinii unor personaje (Stachys din *Hierapolis* (= *Ophiorymé*)[338] – Stachys din *Byzantium*), *nu există elemente care să susţină deplasarea împreună a celor doi*. Observaţia este valabilă şi pentru scrierile de acelaşi gen contemporane sau mai târzii dedicate lui Andrei unde apare Filip – *Acta Petri et Andreae* (cca 400)[339] sau *Martyrium Andreae prius* (secolul al VIII-lea)[340]. Apostolul însoţitor cvasiprezent este Bartolomeu; episodic, apar Petru, Ioan Evanghelistul şi Iacob cel Mic[341]. Prin urmare, opinia lui Emilian Popescu conform căreia „Sfântul Andrei l-a ajutat pe Filip, concetăţeanul şi prietenul său, în misiunea desfăşurată de acesta în Phrygia"[342] nu se întemeiază pe nimic. Mai mult, în conformitate cu alte scrieri patristice şi apocrife, *Acta Philippi* VIII precizează că lui Andrei i s-a repartizat spre misiune *Achaia* (Ἀνδρέαν εἰς τὴν Ἀχαΐαν; Ἀνδρέας δὲ εἰς τὴν Ἀχαΐαν)[343].

O situaţie aparte, diferită de cea înfăţişată de variantele greceşti, se întâlneşte în versiunea latină a *Faptelor lui Filip*, inserată într-o culegere de texte relative la

---

[334] F. Bovon, *op. cit.*, p. 4525: „ils /les Actes de Philippe – n.n./ pèchent théologiquement, ils font fi de la vérité historique".

[335] Vezi *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 3-90; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4475-4521; *Actes de l'apôtre Philippe*; *Écrits apocryphes chrétiens*, p. 1189-1299; *The Apocryphal New Testament*…, p. 513; *Acta Philippi. Textus*, a cura di F. Bovon, B. Bouvier, F. Amsler, Turnhout, 1999 (*CCSA* 11).

[336] F. Bovon, *op. cit.*, p. 4438-4456.

[337] De exemplu, *Phrygia* apare în *Didascalia apostolorum syriaca* (*Did. Add.*, III, 4, ed. F. Nau, p. 230; *A-NF*, VIII, p. 670). Vezi şi J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Ata Andreae*… (*CCSA* 5), p. 81-89.

[338] *APh* XIV (*CCSA* 11, p. 318-329), XV (*CCSA* 11, p. 330-341), *Mart.* (*CCSA* 11, p. 342-431).

[339] *APeA*, 16 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 124); C. Moreschi, E. Norelli, *op. cit.*, p. 244.

[340] *MAp*, 2 (*Acta Apostolorum Apocrypha*, II/1, p. 47); F. Bovon, *op. cit.*, p. 4459-4460.

[341] Vezi ediţiile citate *supra* şi F. Bovon, *op. cit.*, p. 4439-4440, 4465-4466.

[342] E. Popescu, *op. cit.*, p. 398; vezi şi idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 15 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 20; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 204.

[343] *APh* VIII, 1 (*CCSA* 11, p. 237, 239).

vieţile celor doisprezece apostoli cunoscută actualmente drept „colecţia Pseudo-Abdias". Autorul şi titlul acesteia i-au fost atribuite de primul editor, Wolfgand Lazius, în a doua ediţie a acesteia, publicată la Bâle în 1552 – *Abdiae Babyloniae episcopi et apostolorum discipuli de historia certaminis apostolici libri decem*. Tot Lazius a compus, pornind de la fragmentele autentice, o prefaţă falsă, pusă sub numele lui Abdias, şi a ordonat diferitele texte, „deşi această ordine nu este nici antică, nici autentică"[344]. De fapt, aşa cum au arătat specialiştii, compilaţia provine din mediul franc (galic) (sau irlandez?) şi a fost compusă după mijlocul ultimului deceniu al secolului al VI-lea, întrucât ea încorporează epitoma lui Gregorius Turonensis (540-594) *Liber de Miraculis Beati Andreae Apostoli* încheiată prin 592[345]. După unii exegeţi recenţi, prin viziunea pe care o propun asupra vieţii şi societăţii, proprie culturii medievale (clişee ale geografiei legendare, structuri de guvernământ, gustul pentru miraculos ş.a.), anumite elemente ale culegerii ar putea fi datate chiar mai târziu, în secolele IX-X[346]. Este însă plauzibil să credem că redactorul anonim a putut cunoaşte un *Actus nomine Philippi apostoli apocryphi* anterior, de vreme ce acesta apare în mod explicit în aşa-numitul *Decret gelasian* (*Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*), text originar din *Gallia* meridională şi datat în secolul al VI-lea, care conţine o listă de cărţi compuse şi citite de eretici şi schismatici, respinse însă ca apocrife de către Biserică[347].

Notiţa despre Filip menţionează pentru prima dată Scythia ca teritoriu misionat de apostol. Pentru acurateţea analizei, iată rezumatul ei: Filip a predicat Evanghelia timp de douăzeci de ani păgânilor din *Scythia*; prins de autorităţi, a fost dus în faţa statuii lui Marte şi pus să sacrifice, moment în care de sub simulacrul divinităţii a ieşit un demon (şarpe), ucigând pe fiul preotului şi „pe doi tribuni care se aflau în fruntea provinciei" şi provocând multora suferinţă; apostolul i-a convins să distrugă statuia şi să pună în loc, pentru a fi adorată, crucea lui Hristos, alungând, în acelaşi timp, pe demon în loc pustiu; drept urmare, cei morţi au înviat, cei bolnavi s-au însănătoşit, cu toţii au făcut penitenţă; apostolul i-a învăţat timp de un an dogmele religiei sale, convertind şi botezând „multe mii de oameni", care au distrus statuia lui Marte; Filip le-a hirotonisit preoţi şi diaconi şi chiar le-a consacrat un epis-

---

344 Pentru toate acestea, vezi G. Besson, *La collection dite du Pseudo-Abdias. Un essai de définiton à partir de l'étude des manuscrits*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 181-183, citatul fiind de la p. 183. Vezi şi E. Popescu, *op. cit.*, p. 390-391; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 243-245.

345 P. Bruns, G. Röwekamp, *Ps.-Abdias (von Babylon)*, în *LACL*, p. 1; E. Popescu, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 391-392; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 243, 245. Despre data compoziţiei epitomei lui Gregorius, cf. J. Flamion, *op. cit.*, p. 52; J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre André*, p. 24; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 178-179.

346 D. Alibert, *Vision du monde et imaginaire dans quelques textes de la collection dite du Pseudo-Abdias*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 207-226.

347 Gelasius, *Decreta*, V (*PL* 59, col. 162, 175, 176); J.-M. Prieur, *op. cit.*, în *Acta Andreae…* (*CCSA* 5), p. 115-116.

cop, a întemeiat comunităţi (Biserici); în urma unei revelaţii, s-a reîntors în *Asia*, la *Hierapolis*, unde a combătut erezia ebionită şi a murit de moarte naturală[348].

Apelând la o bibliografie învechită, Emilian Popescu tinde să dea crezare multora dintre elementele naraţiunii de mai sus[349]. Aşa cum a demonstrat recent Michèle Brossard-Dandré, notiţa despre Filip din colecţia Pseudo-Abdias este nu numai „la plus brève", dar şi „la moins originale"[350], o biografie „«pauvre», composeé avec un amalgame de «topoi», qui se contente de proposer une histoire pour un nom"[351]. Necunoscând legenda apostolului şi în contradicţie cu tradiţiile orientale despre acesta, redactorul a inventat, pe de o parte, teritoriul de misionat, trimiţându-l „vers un peuple dont le nom même atteste, dans l'imaginaire latin, le statut de barbare: celui de Scythes"[352], iar, pe de alta, sfârşitul natural, copiind „son récit sur la mort du seul autre des Douze à ne pas avoir connu le martyre, c'est-à-dire Jean"[353].

Toate acestea ar fi suficiente pentru a respinge autenticitatea informaţiei despre apostolatul lui Filip în *Scythia*, teritoriu care, asemenea Indiei, Arabiei, Persiei şi Ethiopiei din celelalte „biografii" ale culegerii, este descris după „clişeele legendare" formulate în Evul Mediu despre aceste tărâmuri îndepărtate[354]. Dar sunt şi alte elemente de conţinut care pledează în acelaşi sens, aşa cum am arătat acum mai bine de un deceniu[355]. În ciuda criticilor neîntemeiate ale lui Emilian Popescu[356] şi ale diletantului universitar Vasile V. Muntean[357], analiza noastră nu şi-a pierdut consistenţa; iată, cu minime adăugiri, determinate de observaţiile eronate ale celor doi, principalele idei: în secolul I d. H. nu exista o provincie romană cu numele *Scythia*; nici un moment din istoria administraţiei romane la Dunărea de Jos provincia nu a fost condusă de doi tribuni; în primul veac al stăpânirii romane cultul lui Marte nu se răspândise; divinitatea menţionată n-are nici o legătură cu religia geto-dacică, aşa cum susţin greşit Popescu şi Muntean pe baza lui Vergilius şi Ovidius[358], informaţiile celor doi autori latini fiind simple metafore[359]; distrugerea statuii unei zeităţi oficiale şi adorarea, în locul ei, a

---

[348] ***FHDRCh*, LXXXVII**. Completează cu F. Bovon, *op. cit.*, p. 4437-4438.

[349] E. Popescu, *op. cit.*, p. 392-393.

[350] M. Brossard-Dandré, *La collection du Pseudo-Abdias. Approche narative et cohérence interne*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 201.

[351] *Ibidem*, p. 202.

[352] *Ibidem*, p. 201.

[353] *Ibidem*. Acest fapt era în contradicţie cu însăşi tradiţia Bisericii occidentale, care accepta martirajul cu capul în jos amintit de unele apocrife, aşa cum o arată nu numai textele, dar şi arta – cf. F. Bovon, *op. cit.*, p. 4438.

[354] D. Alibert, *op. cit.*, p. 209-210.

[355] N. Zugravu, *Geneza…*, p. 158-159; idem, *op. cit.*, în *Timpul istoriei*, p. 196-197.

[356] E. Popescu, *op. cit.*, p. 393-394.

[357] V. V. Munteanu, *op. cit.*

[358] E. Popescu, *op. cit.*, p. 393; V. V. Muntean, *op. cit.*

[359] Am demonstrat acest lucru de peste două decenii (*Despre Marte la geto-daci (pe marginea unor opinii)*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, Vaslui, 7-8, 1985-1986, p. 187-193; *În legătură cu Ares la traci*, în *Istorie şi civilizaţie. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iaşi, 1988, p. 463-466), opinia noastră fiind confirmată de analiza mai recentă, bazată pe surse mai numeroase, întreprinsă de colegul Dan Dana (Mars Geticus. *Realitate istorică sau literară?*, în *EphNap*, 11, 2001,

crucii chiar de către reprezentanţii autorităţii imperiale nu pot fi decât scenarii izvorâte dintr-o ignoranţă completă în privinţa religiei romane; dogmele inserate în propovăduirea lui Filip sunt foarte târzii. Din „istoria" lui Filip înfăţişată de Pseudo-Abdias, doar două aspecte pot fi – raportate la tradiţia orientală – considerate autentice, provenite din nucleul primar al *Faptelor*: menţionarea dragonului (şarpelui) şi deplasarea apostolului la *Hierapolis*. În unele surse oraşul amintit este numit şi *Ophiorymos*, iar *Phrygia* – „ţara ofianilor" – aşadar, oraşul şi, respectiv, ţara şerpilor, iar în altele se povesteşte despre o viperă adorată la *Hierapolis* şi ucisă apoi de apostol; informaţiile respective au fost raportate de exegeţi la cultul Cybelei practicat în *Phrygia*[360].

Explicaţiei date de Michèle Brossard-Dandré privind relaţia Filip-*Scythia* i s-ar putea găsi alternative? Cândva am avansat ideea că ea s-ar datora asocierii făcute în Evanghelii între Andrei şi Filip[361], idee preluată şi de alţii, inclusiv de Emilian Popescu, care nu i-a recunoscut paternitatea[362]. Nu credem că astăzi ea mai poate fi susţinută. Avem acum un alt element, pe care l-am amintit deja mai sus: apostolatului lui Filip printre antropofagi menţionat de culegerea maniheană de psalmi – explicaţie deja formulată de François Bovon[363]. Maniheii au constituit o problemă în Occidentul latin, mai mulţi pontifii romani din secolele IV-VI procedând la expulzarea lor, la condamnarea şi arderea publică a scrierilor acestora[364]. În context, este credibilă cunoaşterea activităţii lui Filip printre antropofagi, identificaţi adesea, chiar în scrierile patristice, cu sciţii, prin intermediul maniheilor, ştiut fiind că aceştia au realizat de timpuriu o culegere a faptelor apostolilor, care s-a bucurat de atenţie chiar şi în mediile ortodoxe, *mai ales mânăstireşti*[365].

În concluzie, *notiţa despre Filip din colecţia Pseudo-Abdias nu reprezintă un izvor demn de încredere pentru a susţine apostolatul lui Filip în Scythia*. De altfel, este interesant de observat că, chiar în vremea când s-a pus în circulaţie ideea misiunii

p. 15-39; vezi şi idem, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului*, prefaţă de Z. Petre, Iaşi, 2008, p. 353).

360 Cf. *Acta Apostolorum Apocrypha*, II/2, p. 41; F. Bovon, *op. cit.*, p. 4440, 4448, 4451; F. Amsler, *op. cit.*, în *Actes de l'apôtre Philippe*, p. 55-69; J. K. Elliott, în *The Apocryphal New Testament…*, p. 515; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 246.

361 N. Zugravu, *Geneza…*, p. 157-158; idem, *op. cit.*, în *Timpul istoriei*, p. 195.

362 E. Popescu, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 398; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism…*, p. 126.

363 F. Bovon, *op. ci.*, p. 4437.

364 Aşa au procedat papii Miltiades (310/1-314) (Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XXXIII, în *PL* 127, col. 1003), Siricius (384-399) (*Epistola Maximi imperatorisad Siricium papam*, în *PL* 13, col. 592; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XL, în *PL* 128, col. 109), Anastasius I (399-402) (Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XLI, în *PL* 128, col. 129; Rabanus Maurus, *Martyrologium*, în *PL* 110, col. 1141), Gelasius I (492-496) (Anast. Bibl., *Hist.VRP*, LI, în *PL* 128, col. 413: *Quorum codices ante fores basilicae sanctae Mariae incendio concremavit*), Symmachus (498-514) (Anast. Bibl., *Hist.VRP*, LIII, în *PL* 128, col. 451: ... *vel codices ante fores basilicae Constantinianae incendio concremavit* …), Hormisdas (514-523) (Anast. Bibl., *Hist.VRP*, LIV, în *PL* 128, col. 475: *Quorum codices ante fores basilicae Constantinianae incendio concremavit*).

365 Phot., *Contra Manich.*, I, 14 (*PG* 102, col. 41); Pt. Sic., *Hist. Manich.*, XVI (*PG* 104, col. 1265); J.-M. Prieur, *op. cit.*, p. 102, 103, 126; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, I, p. 179-180; II/1, p. 243.

scitice a lui Filip, *Martyrologium Hieronymianum nu a reţinut demn de încredere acest fapt*, indicând în *breviarium* pe gali /citeşte – corect – galati/ drept populaţie evanghelizată de apostol[366].

Dar această culegere, care satisfăcea interesul pentru miraculos al omului medieval şi, drept urmare, a avut destui cititori, *mai cu seamă în mânăstiri*, a stat la baza preluării, uneori integrale, a „istoriei" lui Filip în *Scythia* în mai multe scrieri ecleziastice, redactate în special în mediul abaţial: *Martyrologium*-ul benedictinului Beda Venerabilis (672/3-735)[367], *Libellus de festivitatibus sanctorum apostolorum et reliquorum qui discipuli aut vicini successoresque ipsorum apostolorum fuerunt* (*Opuscul despre sărbătorile sfinţilor apostoli şi ale celorlalţi care au fost discipoli sau apropiaţi şi urmaşi ai apostolilor înşişi*) al arhiepiscopului (fost călugăr) Adon de Vienne (799-875)[368], *Martyrologium*-ul benedictinului Usuardus (cca 800 – cca 877)[369], *Poeziile* benedictinului Walafrid Strabo (808-849)[370], *Martyrologium*-ul benedictinului Notkerius Balbulus (840-912)[371], *Vitae Sanctorum* din secolele X-XII[372], *Legenda sanctorum* ale lui Iacobus de Voragine (1230-1298)[373], *Catalogus sanctorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus collectus* (*Catalogul sfinţilor şi al faptelor lor întocmit după diverse volume*) al lui Petrus de *Natalibus* († 1406)[374], *Martyrologium Romanum* (secolul al XVI-lea)[375]. Că „povestea" misiunii scitice a lui Pseudo-Abdias era foarte populară se poate vedea şi din următoarea epigrafă parietală datând din secolul al XII-lea aflată la San Marco, în Veneţia: *Mars ruit. Anguis abit. Sergunt. Gens scitica credit – Scythe. S(an)c(tu)s Philippus Apostolus rediens a Scitis Iherapoli in pace quievit*[376]. Dar, ca şi în cazul apostolului Andrei, nici despre Filip nu exista o unanimitate cu privire la misiunea sa în *Scythia*: de exemplu, *Liber Sacramentorum Gellonesis* (secolul al VIII-lea), *Liber Sacramentorum Augustodunensis* (cca 800) şi *Liber de mortu et obitu patriarcharum* conservau însemnarea din *Martyrologium Hieronymianum* despre apostolatul său printre „gali" (corect, galati)[377], o recenzie a martirologiului lui Florus

---

366 ***FHDRCh*, LII**.

367 ***FHDRCh*, XCI.2**.

368 ***FHDRCh*, CV.1**; N. Dănilă, *op. cit.*, în *Cultura creştină*, S. N., 3, 1997, 1, p. 35-36; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 204; idem, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 395-397; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 19-20.

369 ***FHDRCh*, CVI**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 36; E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 204; idem, *op. cit.*, în *Logos…*, p. 397-398; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 14-15 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 20.

370 ***FHDRCh*, CVII**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 35.

371 ***FHDRCh*, CX**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 36.

372 *Ibidem*, p. 38, 42-44.

373 ***FHDRCh*, CXVII**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 38.

374 *Ibidem*, p. 38, 40.

375 ***FHDRCh*, CXX**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 40.

376 J. Ronke, *Wenn aus Götten Götzen werden*, în *Rom und die Provinzen. Gedenschrift für Hanns Gabelmann*, herausgegeben von G. Brands, J.-N. Andrikopoulou-Strack, D. Dexheimer und G. Bauchhenß, Mainz, 2001, p. 135, Taf. 31/1-2.

377 ***FHDRCh*, XCIII, CI, *Addenda 3***.

(790-860) posterioară anului 837 menţiona decesul apostolului la *Hierapolis*[378], călugărul fuldens Rabanus Maurus (cca 780 – 856) păstra din apocrifă doar informaţia despre combaterea ereziei ebionite (*qui Ebionitarum haeresin exstinxit*) şi decesul *in pace* al apostolului la *Hierapolis*[379], *Christianus dictus Stabulensis* (sfârşitul secolului al IX-lea) scria că Filip *in Galatia praedicauit, in Gerapoli urbe lapidatus et crucifixus ibi sepultus est*[380], iar Moise de Bergam (secolul al XII-lea) reducea, conform datelor tradiţiei, propovăduirea Evangheliei doar la „Phrigia Superior"[381].

În concluzie, *apostolatul lui Filip în Scythia este o creaţie de la începuturile medievalităţii, lipsită de orice suport real*. Că între acest apostol şi teritoriul românesc n-a existat nici o conexiune se reflectă şi în absenţa oricărei biserici purtând hramul Sf. Filip în mediul ortodox medieval, răspândirea mai mult decât infimă a antroponimului[382] şi inexistenţa vreunei consemnări în scrierile bisericeşti despre misiunea lui Filip în *Scythia*.

Prin urmare, *aşa-zisa origine apostolică a creştinismului românesc este una dintre marile erori istoriografice.*

II. METAFORA CONVERTIRII – CREŞTINAREA SCIŢILOR ŞI A DACILOR[383]

Pentru istoria creştinismului din spaţiul carpato-pontic înainte de „pacea Bisericii" două texte, neincluse în *corpus*-ul de faţă, fiind deja editate în *FHDR*, I, au devenit cu adevărat „celebre" – ca să utilizăm un determinativ aplicat lor recent[384] – prin atenţia îndreptăţită care li s-a acordat în istoriografia românească. Primul dintre ele este un pasaj din *Adversus Iudaeos* (*Împotriva iudeilor*), scris în vara anului 197, al apologetului Tertullianus (cca 150/60 – cca 240/60), unde acesta se întreba: *In quem enim alium universae gentes crediderunt nisi in Christum qui iam venit? Cui etenim crediderunt gentes…, «Parthi, Medi, Elamitae, et qui habitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam; incolentes Pontum, et Asiam, et Pamphyliam; immorantes Aegyptum, et regiones Africae quae est trans Cyrenen inhabitantes, Romani et incolae; tunc et in Hierusalem Iudaei*[385] *et ceterae gentes: ut iam Gaetulorum varietates, et Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita, et Sarmatarum, et Dacorum, et Germanorum, et Scytharum, et abditarum multarum gentium et*

---

378 Florus, *Martyrologium*, în J. Dubois et G. Renaud, *op. cit.*, p. 77 (***FHDRCh, Addenda 1***).

379 Rabanus Maurus, *Martyrologium*, în *PL* 110, col. 1142 = *CCCM*, XLIV, p. 41.

380 *LG*, 10 (*CCCM* 224, p. 217).

381 ***FHDRCh*, CXVI**.

382 N. Zugravu, *Geneza…*, p. 160, 174 (nota 179, bibliografia); idem, *op. cit.*, în *Timpul istoriei*, p. 197, 202 (nota 52, bibliografia).

383 Capitol dezvoltat din contribuţia noastră Histria *XIII şi câteva probleme ale creştinismului timpuriu dobrogean*, în *Cl&Chr*, 3, 2008, p. 274-278.

384 A. Suceveanu, *op. cit.*, în *Histria…*, XIII, p. 132.

385 *Fap*, 2,9-11.

provinciarum et insularum multarum nobis ignotarum et quae enumerare minus possumus? In quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat („Căci în cine altul au crezut toate neamurile decât în Hristos care a venit? Căci în cine altul s-au încrezut neamurile? … diferitele neamuri ale galilor şi britanilor inaccesibile romanilor, dar supuse lui Hristos, şi cele ale sarmaţilor, şi dacilor, şi germanilor, şi sciţilor şi ale multor altor neamuri şi provincii îndepărtate şi ale multor insule necunoscute nouă şi pe care abia putem să le enumerăm? În toate aceste locuri <este cinstit> numele lui Hristos care a venit şi stăpâneşte")[386]. Cel de-al doilea este un pasaj dintr-o copie latină a *Comentariilor la Evanghelia după Matei* redactate în 249 de Origene (?184-253), unde acesta scria: *Non enim fertur praedicatum esse Evangelium apud omnes Aethiopes, maxime apud eos qui sunt ultra flumen; sed nec apud Seras, nec apud Orientem audierunt Christianitatis sermonem. Quid autem dicamus de Britannis, aut Germanis, qui sunt circa Oceanum, vel apud Barbaros Dacos et Sarmatas et Scythas, quorum plurimi nondum audierunt Evangelii verbum, audituri sunt autem in ipsa saeculi consummatione* („Căci nu se spune că Evanghelia a fost propovăduită la toţi etiopienii, mai ales la cei care sunt dincolo de fluviu; nici la seri, nici la cei din răsărit nu s-a auzit cuvântul creştinităţii. Ce să mai spunem de britani sau de germani, care locuiesc lângă Ocean; ori de barbarii daci, sarmaţi sau sciţi, dintre care cei mai mulţi n-au auzit cuvântul Evangheliei, dar îl vor auzi, chiar la sfârşitul lumii")[387].

Despre valoarea menţiunilor respective pentru istoria creştinismului din spaţiul românesc a curs multă cerneală, unii cercetători, observând contradicţia dintre ele, acceptându-le, fie şi parţial, alţii, dimpotrivă, considerându-le îndoielnice[388]. Şi în alte spaţii istoriografice se observă aceeaşi oscilaţie[389]. O contribuţie originală la studierea celor două informaţii a adus în ultimii ani Alexandru Suceveanu, care a ajuns la încheierea că, departe de a se contrazice, ele se completează[390]. Referindu-se doar la menţiunile despre sciţi, el respinge „cette inadmissible – tant du point de vue méthodologique, que de celui historique – confusion entre les messages des deux sources"[391], arătând că Tertullianus, utilizând o terminologie specifică limbajului administrativ roman (*provinciae*, *fines*, *termini*), îi are în vedere pe sciţii din provincie, „autrement dit de cette partie de la province *Moesia Inferior* qui a portè

---

[386] Tert., *Adv. Iud.*, VII, 4: text latin după *PL* 2, col. 610-611; text românesc tradus parţial după *FHDR*, I, p. 641.

[387] *In Math.*, 39 [858] (*FHDR*, II, p. 716-717).

[388] Cf., în ultimă instanţă, D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 481-483; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 175, 195 (notele 5-6, bibliografia); M.-O. Căţoi, *Tertullian şi Origene, izvoare ale creştinismului românesc?*, în *Studia historica et theologica…*, p. 135-156. Adaugă: A. Madgearu, *op. cit.*, p. 18-19; L. Trofin, *op. cit.*, p. 119; M- Păcurariu, *op. cit.*, p. 62; E. Popescu, *op. cit.*, în *Aspects of Spiritual Life…*, p. 248.

[389] Vezi N. Zugravu, *op. cit.*, p. 175, 195 (nota 7, bibliografia).

[390] A. Suceveanu, *op. cit.*, în *Timpul istoriei*, p. 172-173; idem, *op. cit.*, în *Omagiu Virgil Cândea…*, p. 284; idem, *Consideraţii asupra vieţii spirituale*, în A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *Halmyris. Monografie arheologică*, I, Cluj-Napoca, 2003, p. 108-109.

[391] Idem, *op. cit.*, în *Histria…*, XIII, p. 133.

depuis longtemps le nom de Scythie”[392], care, deci, „auraient pu être christianisés”[393], pe când, scriind despre „barbarii sciţi” care n-au auzit încă Vestea cea Bună, „il est clair qu'Origène nous parle des Scythes vivants en dehors de l'Empire, sans doute ceux du nord de la Mer Noire”[394]. Aceeaşi „armonie” între cei doi autori vede şi Emilian Popescu[395].

Pentru a stabili dacă ştirile respective au vreo relevanţă pentru istoria timpurie a creştinismului din spaţiul românesc ele trebuie judecate atât în contextul scrierilor în cauză şi al operelor celor doi autori, cât şi din perspectiva literaturii ecleziastice în general. *Noi afirmăm de la început că ambele texte desemnează populaţii din afara Imperiului şi au un caracter retoric, fără valoare în realitatea istorică*. Iată argumentele noastre. Despre lipsa de identitate dintre *Scythia* şi Dobrogea am vorbit mai sus, răspunzând astfel şi lui Emilian Popescu, care apără similitudinea[396]. Apoi, împărtăşim opinia mai tânărului coleg Mihai-Ovidiu Căţoi, conform căreia cei doi autori ecleziastici „nu pot fi comentaţi în paralel, ci numai individual, deoarece nu ne permite genul literar, motivul, scopul şi destinatarii lucrărilor care, în ambele cazuri, diferă”[397]. Dar chiar admiţând că *Scythia* e totuna cu partea dobrogeană a *Moesiei Inferior* şi aplicând metoda cercetării paralele, între cele două surse incongruenţa e evidentă, dată de înţelesul ambiguu al etnonimelor „sciţi” şi „daci”. Căci, dacă aceştia sunt „barbari”, aşa cum îi califică Origene, atunci trebuie să admitem că cei doi scriitori *nu au în vedere locuitorii Scythiei (Dobrogei romane) şi ai Daciei*; dacă sunt „barbari” din statul roman, *adică alte neamuri decât grecii*, cum, fără echivoc, se poate vedea din semnificaţia dată termenului respectiv de Origene în opera sa[398], atunci incongruenţa e la fel de evidentă, căci Tertullianus arată că *populaţiile amintite sunt „îndepărtate” şi „necunoscute”*. De asemenea, din analiza internă şi a contextului în cazul textului apologetului nord-african, singura posibilă, cel al teologului egiptean fiind fragmentar, se desprinde fără echivoc că autorul îi avea în vedere pe sciţii *extra fines*. Astfel, în finalul paragrafului, el menţionează pe „sciţi” alături de multe alte „neamuri şi provincii îndepărtate” (*abditarum multarum gentium et provinciarum*) şi de multe insule „necunoscute” romanilor şi, din acest motiv, dificil de enumerat (*insularum multarum nobis ignotarum et quae enumerare minus possumus*). Mai departe, în aceeaşi notă retorică specifică întregului tratat teologic, arată că numele lui

---

392 *Ibidem*, p. 132.
393 *Ibidem*, p. 133.
394 *Ibidem*.
395 E. Popescu, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 200, 208; idem, *op. cit.*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 12 = *Creştinismul – sufletul neamului românesc…*, p. 17.
396 E. Popescu, *op. cit.*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, p. 16-17.
397 M.-O. Căţoi, *op. cit.*, p. 153.
398 Origene, *Filocalia*, I, 1: „ … în întreaga Grecie şi *în ţinuturile barbare din întreaga lume*” (*PSB* 7, p. 90, subl. n.); idem, *Peri arhon*, IV, 1, 1 (*PSB* 8, p. 263); idem, *Contra lui Celsus*, VIII, 72: „Iată, dar, ce am socotit potrivit să amintesc cu cuviinţă şi fără sublnieri amănunţite din pricina cuvântului lui Celsus, care crede că nu-i cu putinţă ca locuitorii Asiei, Europei şi Asiei /= Imperiul roman – n.n./, *eleni şi barbari*, să se înţeleagă şi să adopte o singură limbă” (*PSB* 9, p. 567, subl. n.).

Hristos domnește pretutindeni – „în toate locurile” (*omnibus locis*), lui deschizându-i-se porţile tuturor oraşelor (*ante quem omnium civitatium portae sunt apertae*)[399]. Căci cine ar fi putut domni în toate locurile – se întreabă, în continuare, Tertullianus – dacă nu Hristos, fiul lui Dumnezeu, despre care s-a prevestit că va domni veşnic peste toate neamurile? (*Quis enim omnibus gentibus regnare potuisset, nisi Christus dei filius qui omnibus regnaturus in aeternum nuntiabatur?*)[400]. Toate celelalte domnii au fost limitate spaţial: a lui Solomon doar în *Iudaea*, stăpânirea sa întinzându-se de la *Beerşeba* la hotarele lui Dan; Darius i-a condus pe babilonieni şi parţi, neputând supune toate populaţiile; Pharaon şi urmaşii săi s-au limitat la *Aegyptus*; Nabuchodonosor şi „regişorii” săi n-au depăşit *India* şi *Aethiopia*; dacă Alexandru Macedon a stăpânit pentru un timp *Asia* toată şi regiunile adiacente, cei de după el nu le-au putut menţine (*Nam si Solomon regnavit, sed in finibus Iudaeae tantum: a Bersabee usque Dan termini regni eius signantur; si vero Babyloniis et Parthis regnavit Darius, ulterius ultra fines regni sui non habuit potestatem in omnibus gentibus; si Aegyptiis Pharao vel quisque ei in hereditario regno successit, illic tantum potitus est regni sui dominium; si Nabuchodonosor cum suis regulis, ab India usque Aethiopiam habuit regni sui terminos; si Alexander Macedo, non amplius quam Asiam universam et ceteras regiones quas postea devicerat tenuit*)[401]. Acest fapt se adevereşte şi în cazul unor *gentes* externe precum germanii, britanii, maurii şi getulii, ca şi în cel al romanilor înşişi, care nu-şi pot extinde dominaţia asupra populaţiile amintite (*si Germani, adhuc usque limites suos transgredi non sinuntur. Britanni intra oceani sui ambitum clausi sunt, Maurorum gentes et Gaetulorum barbariae a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de ipsis Romanis dicam, qui legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt?*) („dacă germanii încă nu-i lasă pe alţii să treacă peste hotarele lor. Britanii au fost închişi în împresurarea Oceanului lor, neamurile maurilor şi getulilor barbari sunt blocate de romani ca nu cumva să depăşească hotarele ţinuturilor lor. Ce să spun despre romanii înşişi care îşi întăresc puterea legiunilor lor cu posturi de apărare şi nu pot să-şi întindă forţele dominaţiei lor *dincolo* de aceste neamuri?”)[402]. Or, chiar folosind noţiuni din sfera administraţiei romane (*limites*, *fines*), este cât se poate de clar că, enumerând aceste populaţii, *alături de care în pasajul VII, 4 figurau şi sciţii*, Tertullianus nu are în vedere „les provinces et les habitans des celles-ci”[403], ci locuitorii unor ţinuturi din afara Imperiului. De altfel, *toate incidenţele termenului „scit” din opera apologetului din Carthago privesc exclusiv cunoscuta populaţie de origine iraniană din spaţiul nord*-*pontic*: sciţii trăiesc într-o zonă cu aer rece (*Ceterum si aeris rigor*

[399] Tert., *Adv. Iud.*, VII, 5.
[400] Tert., *Adv. Iud.*, VII, 6.
[401] Tert., *Adv. Iud.*, VII, 7.
[402] Tert., *Adv. Iud.*, VII, 8, subl. n.; **traducere**: Claudia Tărnăuceanu.
[403] A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 132.

thesaurus est animae, extra… Scythias… nemo debuit nasci)[404]; la ei, se sacrifică victime omeneşti Dianei (*Sed enim Scytharum Dianam … hominum victima plecari apud saeculi licuit*)[405], slujită de preotese de-o abstinenţă absolută (*Sunt et quae de tota continentia iudicent nos… Dianae Scythicae*)[406]; se spune că acolo cel mort este mâncat de ai săi (*Aiunt et apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis comedi*)[407]; ei au invadat teritoriile parţilor (*Scythae Parthicas*)[408], covârşindu-i ca număr pe perşi (*Scythae exuberant Persas*)[409]; nu filosofează (*quasi non et Scythae… philosophentur*)[410]? dimpotrivă, aici a trăit Anacharsis, care a preferat filosofia domniei asupra Scythiei (*An aliter mutauit Anacharsis, cum regno Scythiae philosophiam praeuertit?*)[411]; la ei, se găsesc pietre preţioase (*Scythicas… gemmas*)[412]; mai detestabil decât un scit a fost ereticul Marcion, născut în *Pontus* (*apud Pontum quam quod illic Marcion natus est, Scytha tetrior*)[413].

În concluzie, rezultă că, într-adevăr, între textele lui Tertullianus şi Origene există „armonie" – ca să folosim acest cuvânt foarte potrivit al lui Emilian Popescu –, dar în sensul că ambele se referă la sciţii „barbari"; dezacordul se observă în faptul că scriitorul african susţine creştinarea lor[414], pe când teologul alexandrin o neagă. Astfel, *informaţiile tocmai discutate nu sunt relevante pentru istoria creştinismului din spaţiul românesc în timpul Principatului*, fără ca aceasta să însemne că nu pot fi găsite elemente – indirecte, desigur – în sursele contemporane care să lase posibilitatea acceptării ideii prezenţei unor adepţi ai religiei creştine în provinciile dunărene[415].

Modul în care informaţiile tocmai discutate integrează aşa-zisa creştinare a sciţilor şi dacilor în geografia convertirii reprezintă o caracteristică a multor scrieri

[404] Tert., *De anima*, XXV, 7 (***FHDRCh*, I.6**).
[405] Tert., *Scorpiace*, VII, 6 (***FHDRCh*, I.2**).
[406] Tert., *Monog.*, XVII, 7 (***FHDRCh*, I.7**).
[407] Tert., *Apol.*, IX, 9 (***FHDRCh*, I.1**).
[408] Tert., *De anima*, XXX, 2.
[409] Tert., *Pall.*, II, 6 (***FHDRCh*, I.3**).
[410] Tert., *De anima*, XXXI, 6 (***FHDRCh*, I.4**)
[411] Tert., *Pall.*, V, 1 (***FHDRCh*, I.3**)
[412] Tert., *Resurr. carnis*, VII, 8 (***FHDRCh*. I.5**).
[413] Tert., *Adv. Marc.*, I, 1, 4 (***FHDRCh*, I.6**).
[414] Vezi şi Tert, *Adv. Iud.*, VII, 9: *Christi autem nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur; omnibus ubique tribuitur aequaliter; non regis apud illum maior gratia, non barbari alicuius inferior laetitia; non dignitatum vel natalium cuiusquam discreta merita; omnibus aequalis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus et dominus est. Nec dubites credere quod adseveramus, cum videas fieri.* („Numele lui Hristos însă se întinde peste tot, este crezut peste tot, este cinstit pretutindeni de toate neamurile enumerate mai sus, domneşte pretutindeni, e adorat în orice loc; în mod egal e acordat tuturor oriunde; pe lângă El, nu <este> mai mare recunoştinţa unui rege, nu <este> mai mică bucuria unui barbar oarecare; meritele demnităţilor sau ale originii cuiva nu <sunt> deosebite; este la fel pentru toţi, rege pentru toţi, judecător pentru toţi, Dumnezeu şi Domn tuturor. Să nu stai la îndoială să crezi ceea ce susţinem, deoarece vezi că există."); **traducere**: Claudia Tărnăuceanu.
[415] Vezi chiar Tert., *Apol.*, XXXVII, 4-5 (*PSB* 3, p. 90).

bisericeşti. Asupra ei a atras atenţia Ursula Maiburg, care, analizând listele de populaţii şi ţinuturi creştinate menţionate de autori din secolele II-IV, a stabilit că, fundamentată atât pe surse profane (geografice, filosofice, istoriografice etc.), dar mai ales vetero- şi neotestamentare (*Ps.* 19,5[416]; *Rom* 10,12[417]; *1Cor* 12,13[418]; *Gal* 3, 28[419]; *Col* 3,11[420]; *Fap* 1,8[421] şi 2,9-11[422]), cele din urmă imprimate cu o pronunţată tentă eshatologică, „enumerarea popoarelor barbare" („die Aufzählung von Barbarenvölkern") trecute la noua religie are mai mult o „funcţie stilistică" („die stilische Funktion"), un „efect retoric" („die rhetorische Wirkung") – pe scurt, în scrierile patristice geografia reală s-a transformat adesea într-o geografie a mântuirii[423]. La opinii apropiate au ajuns şi alţi exegeţi, precum Françoise Thelamon[424], Bruno Luiselli[425], Mario Girardi[426] şi noi înşine într-un studiu dedicat sciţilor în omiletica lui Ioannes Chrysostomos[427]. Numeroase texte, care coboară în perioada apologeticii[428] şi ajung până la începuturile Evului Mediu, vin în sprijinul ideii de mai sus; unele dintre cele care pomenesc populaţii de pe teritoriul românesc antic (daci, sciţi, traci, sauromaţi, goţi) au fost inserate în *corpus*-ul de faţă[429]. Iată aici două exemple semni-

---

416 „Pe tot pământul a răsunat glasul lor / şi cuvintele lor până la marginile lumii".

417 „Într-adevăr, nu este o deosebire între iudeu şi grec, căci el este Domnul tuturor, darnic faţă de toţi cei care îl invocă".

418 „Căci noi toţi am fost botezaţi într-un singur Duh spre a forma un singur trup, fie iudei, fie greci, fie sclavi, fie liberi, şi toţi am fost adăpaţi într-un singur Duh".

419 „Aşadar, nu mai este nici iudeu, nici grec, nici sclav, nici liber, nici bărbat şi nici femeie: voi toţi sunteţi una în Hristos Iisus".

420 „Unde nu mai este nici grec, nici iudeu, nici circumcizie, nici necircumcizie, nici barbar, nici scit, nici sclav, nici liber, ci Hristos care este totul în toate".

421 „Însă, când va veni Duhul Sfânt asupra voastră, voi veţi primi o putere şi îmi veţi fi martori în Ierusalim, în toată Iudeea şi Samaria, şi până la marginile pământului".

422 „Parţi, mezi, elamiţi şi locuitori din Mesopotamia, Iudeea şi Cappadocia, din Pontus şi Asia, din Phrygia şi Pamphylia, din Egipt şi din părţile Libyei, care sunt aproape de Cyrene, romani în trecere, atât iudei cât şi prozeliţi, cretani şi arabi îi auzim vorbind în limbile noastre despre faptele minunate ale lui Dumnezeu"

423 U. Maiburg, *»Und bis an die Grenzen der Erde…«. Die Ausbreitung des Christentums in den Länderlisten und deren Verwendung in Antike und Christentum*, în *JbAC*, 26, 1983, p. 38-53.

424 F. Thelamon, *Païens et chrétiens au IVe siècle. L'apport de l'"Histoire ecclésiastique" de Rufin d'Aquilée*, Paris, 1981, p. 58-60, 148-149.

425 B. Luiselli, *Storia culturale dei rapporti tra mondo romano e mondo germanico*, Roma, 1992, p. 478.

426 M. Girardi, *op. cit.*, p. 111-126.

427 N. Zugravu, *Gli Sciti nella geografia e nella retorice della conversione*, în *Cl&Chr*, 4, 2009 (sub tipar).

428 Vezi, de exemplu, Ign. Ant., *Eph.* 3,2; Iust., *Dial.* 117, 5; *1 Apol.*, 1, 39; 1, 50; Theoph. Antioch., *Ad Autol.* 2, 32; Iren., *Haer.*, 1, 10, 1-2; Arnob., *Nat.*, I, 4, 3; 16, 1; II, 12; IV, 14, 1; 25, 1; VI, 11, 1 etc.; vezi şi U. Maiburg, *op. cit.*, p. 45-51.

429 Vezi ***FHDRCh*, I** (*Tertullianus*), **V.1.a** (*Eusebius de Caesarea*), **XV** (*Athanasius, arhiepiscop de Alexandria*), **XVI.3** (*Hilarius de Pictavium*), **XIX** (*Cyrillus, arhiepiscop de Hierosolyma*), **XX.2** (*Vasile, arhiepiscop de Caesarea Cappadociae*), **XXI.2** (*Gregorius Theologus, episcop de Nazianzus*), **XXII.1.4** (*Ambrosius de Mediolanum*), **XXIV** (*Asterius de Amaseia*), **XXVII.2-3** (*Aurelius Prudentius Clemens*), **XXX** (*Ioannes Chrysostomos, arhiepiscop de Constantinopolis*), **XXXII.2-4, 7**

ficative. Referindu-se la apostolatul lui Paul, Ioannes Chrysostomos (cca 347-407) scria în *Homilia de capto Eutropio*: „Străbătea Paul lumea şi tăia spinii necredinţei, arunca seminţele credinţei celei drepte /ecou din *Parabola semănătorului* din Evangheliile sinoptice – n.n./[430] având, ca un minunat plugar, plugul învăţăturii. – Şi la cine s-a dus? – La traci, la sciţi, la inzi, la mauri, la sarzi, la goţi, la animale sălbatice, şi le-a schimbat pe toate ... S-a dus pe râuri, s-a dus în locurile pustii de pe întinsul întregii lumi. Nu este pământ, nu este mare lipsită de faptele lui mari"[431]. Iată „l'*amplificatio* retorica", despre care scria Girardi[432]: Paul n-a convertit nici pe traci, nici pe sciţi, nici pe inzi, nici pe mauri, nici pe sarzi, nici pe goţi /la acea dată goţii nici nu existau – n.n./; acest catalog de populaţii vizitate de Paul nu e mai mult decât o figură de stil. La rându-i, scriind despre răspândirea mesajului evanghelic, Theodoretos de Cyros (393 – cca 460/6) menţiona: „Pescarii noştri şi colectorii de taxe şi cizmarul au adus tuturor oamenilor legile Evangheliei. Şi au convins nu numai pe romani şi pe cei care au ajuns în puterea lor, ci şi neamurile scitice şi sauromatice şi pe inzi, etiopieni, perşi, seri, hircani şi bactrieni, bretoni, cimbri şi germani şi, într-un cuvânt, orice popor şi rasă de oameni să primească legile celui Crucificat, nu folosindu-se de arme şi de multe mii de soldaţi, nici folosindu-se de violenţa cruzimii persane, ci convingând şi dezvăluind legile avantajoase şi făcând aceasta nu fără riscuri ..."[433].

Atragem astfel atenţia asupra prudenţei de care trebuie dată dovadă în folosirea informaţiilor de acest gen. Ele trebuie considerate elemente ale unui discurs retoric, menit să evidenţieze dimensiunile ecumenice ale răspândirii mesajului evanghelic, puterea integrativă, supraetnică, suprasocială şi supraculturală a Bisericii, proporţiile nelimitate spaţial, lingvistic şi etnic ale misiunii apostolilor, *iar nu dovezi ale creştinării efective a populaţiilor enumerate*.

III. PROBLEMA PARTICIPĂRII EPISCOPULUI SCIT LA CONCILIUL DE LA *NICAEA* (325)

Într-un pasaj din *Vita Constantini*, istoricul bisericesc Eusebius de *Caesarea*, enumerând episcopii participanţi la primul conciliu ecumenic de la *Nicaea* (Iznik,

(*Eusebius Hieronymus*), **XXXV.1** (*Ambrosiaster*), **XXXVI** (*Pacianus de Barcino*), **XLIV.1** (*Theodoretos, episcop de Cyros*), **LXXI.1** (*Magnus Felix Ennodius*), **LXXX** (*Verecundus de Iunca*), **LXXXII** (*Martinus de Bracara*), **CXII** (*Anonymus*). Vezi şi Rabanus Maurus, *Homilia LXXVIII. Feria IV. Lectio Epistolae B. Pauli apostoli ad Colossenses* (*PL* 110, col. 299); Cosmas Indicopluestes, *Topogr. chr.*, III, 169 C-D (*FHDR*, II, p. 398-399).

430 *Mt* 13,3b-9; *Mc* 4,3-9; *Lc* 8,5-8.

431 *Homilia de capto Eutropio*, 14 (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre desfătarea celor viitoare. Să nu deznădăjduim. Nouă cuvântări la Cartea Facerii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2008, p. 116; parţial în ***FHDRCh*, XXX**).

432 M. Girardi, *op. cit.*, p. 119.

433 Theod., *Ther.*, IX, 15 (***FHDRCh*, XLIV.1**)

Turia) din 325, scria că „nu lipsea din ceată nici cel al sciţilor”[434]. La începutul secolului trecut, Jacques Zeiller aprecia că acest prelat anonim era titularul unui scaun al unei populaţii creştine din afara Imperiului, foarte probabil goţii din Crimeia[435]. A. A. Vasiliev îl echivala chiar cu Theophilus *Gothiae*, aceasta din urmă fiind însă localizată în regiunea de la nordul Dunării de Jos[436]. Alţi cercetători au plasat scaunul acestui episcop fără nume în provincia dintre fluviu şi mare, denumită în Antichitatea târzie *Scythia Minor*. Încă Raymund Netzhammer împărtăşea asemenea opinie[437], iar după el mulţi alţii, printre care se numără istoricii de orientare ecleziastică din România, dar şi cei de formaţie laică[438]. Pornind de la o idee a lui Jacques Zeiller, Emilian Popescu a făcut o adevărată echilibristică printre surse, cu scopul de a-l identifica pe „scitul” eusebian cu Marcus de *Comea*, pomenit de unele manuscrise ale listelor de Părinţi niceeni[439], toponimul din urmă fiind considerat o coruptelă de la *Tomea-Tomis*[440]. Doar A. A. Bolşacov-Ghimpu considera că „scitul” lui Eusebius nu era episcop nici din *Scythia Minor*, nici din Crimeia, ci din „Scythia” situată în zona de stepă ce se întindea din Ucraina până în Asia Centrală[441], idee prezentă şi la Petro B. T. Bilaniuk[442].

După părerea noastră, nu e deloc sigur că la sinodul general din 325 *Scythia Minor* a fost reprezentată, în listele de participanţi reconstruite nefigurând vreun prelat din această provincie[443]. Apoi, în ciuda a ceea ce susţine aproape la unison istoriografia românească, biografia eusebiană nu e izvorul cel mai potrivit pentru a postula o eventuală participare a unui prelat din *Scythia Minor* la adunarea conciliară de la *Nicaea*, aşa cum am atras atenţia în mai multe rânduri, avertizând, totodată, asupra unui principiu metodologic elementar după care trebuie judecată informaţia transmisă de Eusebius, anume în contextul ei[444].

---

[434] Eus., *VC*, III, 7, 1 (***FHDRCh*, V.3**).

[435] J. Zeiller, *op. cit.*, p. 172.

[436] V. V. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge (Massachusets), 1936, p. 18-19.

[437] R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918, p. 10, 11, 26, 75 = ed. rom., 2005, p. 8, 9, 22, 64.

[438] *Exempli gratia*: *HEO*, I, p. 340; Ş. Nicolae, *Pătrunderea şi dezvoltarea creştinismului în Scythia Minor*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice şi monumente de artă creştină*, Galaţi, [2]1979, p. 29; I. G. Coman, *op. cit.*, p. 87, 300-301; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 54; I. I. Rămureanu, *Istoria bisericească universală*, Bucureşti, 1992, p. 111, 125; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 108, 129; E. Popescu, *op. cit.*, p. 181-182, 186, 202; V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 207-208; A. Gabor, *op. cit.*, p. 214; N. V. Dură, *op. cit.*, p. 18, 65; L. Trofin, *op. cit.*, p. 170; idem, *Istoria creştinismului…*, p. 150-151; V. Itineanţ, *op. cit.*, p. 192; A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 207.

[439] ***FHDRCh*, VI.2, 4, 5, 7**.

[440] E. Popescu, *Christianitas…*, p. 186, 202, 214; vezi şi V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 207-208; N. V. Dură, *op. cit.*, p. 106-107; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 108, 129.

[441] A. A. Bolşacov-Ghimpu, *Episcopul de Tomis a participat la sinodul I ecumenic de la Niceea (325)?*, în *GB*, 33, 1974, 5-6, p. 443-444

[442] P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 129.

[443] ***FHDRCh*, VI**; vezi şi Socr., *HE*, VI, 13, 11-12 (***FHDRCh*, XLVII**).

[444] N. Zugravu, *op. cit.* , p. 239; idem, *Erezii şi schisme…*, p. 50-51; idem, *Regiunea Gurilor Dunării şi Asia Mică în secolele IV-VI*, în *MemAntiq*, 22, 2001, p. 481-482; idem, *O notă despre*

Punctul de plecare îl constituie, aşadar, pasajul din *Vita Constantini*, III, 7, 1, a cărui lectură integrală şi atentă nu lasă nici un dubiu că „scitul” era un prelat din afara Imperiului; iată-l însoţit de comentariile noastre: după ce arată că la *Nicaea Bithyniae* au venit reprezentanţi ai tuturor Bisericilor din Imperiu (τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν, αἳ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν Λιβύην τε καὶ τὴν ᾿Ασίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνῆκτο τῶν τοῦ θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια – „s-au adunat acolo, laolaltă, trimişi de toate Bisericile, care umpleau Europa întreagă, Libya şi Asia, cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu”), Eusebius începe enumerarea lor cu sinodalii din provinciile Orientului semitic (εἷς τ᾿ οἶκος εὐκτήριος ὥσπερ ἐκ θεοῦ πλατυνόμενος ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους ἅμα καὶ Κίλικιας, Φοίνικάς τε καὶ ᾿Αραβίος καὶ Παλαιστινούς – „în una şi aceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni, şi cilicieni, şi fenicieni, şi arabi, şi palestinieni”), continuă cu cei din Africa nordică grecească (ἐπὶ τούτας Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας – „iar o dată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni”), după care revine la prelaţii orientali, amintindu-i întâi pe cei „veniţi tocmai din Mesopotamia” (τούς τ᾿ ἐκ μέσης τῶν ποταμῶν ὁρμωμένους·); de aici, prezentarea urmează acelaşi criteriu al proximităţii geografice: astfel, în mod firesc, lângă ultimul ţinut amintit localizează *Persia* (ἤδη καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν – „mai era de faţă şi un episcop al Persiei”), apoi, vecina acesteia, cum se cunoaşte din toate izvoarele antice, anume *Scythia, care nu poate fi decât cea nord-pontică,* nu provincia ecleziastică dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră (οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας – „nu lipsea din adunare nici cel al sciţilor”); revenind în Imperiu, cum era normal, înşiruie participanţii din diocezele microasiatice (Πόντος τε καὶ Γαλατία, Καππαδοκία τε καὶ ᾿Ασία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ᾿ αὐτοῖς παρεῖχον ἐκκρίτους – „Pontus, Galatia, Cappadocia şi Asia, Phrygia şi Pamphylia îşi aveau şi ele trimişii lor”), *abia apoi înfăţişându-le pe cele europene*, începând cu cele din zona balcanică şi sfârşind cu cele din extremitatea vestică (ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες, ᾿Αχαιοί τε καὶ ᾿Ηπειρῶται, ταύτων θ᾿ οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀπήντων, αὐτῶν τε Σπάνιον ὁ πάνυ βοώμενος εἰς ἦν τοις πολλοῖς ἅμα συνεδρεύων – „la fel tracii şi macedonenii, aheii şi epiroţii, precum şi celelalte neamuri, aflate încă şi mai departe; până şi foarte cunoscutul episcop de Hispania era unul dintre cei care se alăturaseră laolaltă mulţimii”)[445]. Această enumerare de-o corectitudine geografică impecabilă a fost reluată întocmai de Socrates Scolasticus (cca 380 – cca 450)[446] şi, după el, de Gelasius din *Cyzicus* (Erdek, Turcia) (secolul al V-lea)[447] şi Cassiodorus (cca 485 – cca 580)[448].

episcopul „scit” participant la Conciliul de la Nicaea (325), *Tyragetia*, Chişinău, S. N., 2 (17), 2008, 1, p. 293-296; idem, *op. cit.*, în *Cl&Chr*, 3, 2008, p. 278-282.

[445] ***FHDRCh*, V.3**.

[446] ***FHDRCh*, XLVII**.

[447] ***FHDRCh*, LXVII**.

[448] Cassiod., *HE*, II, 1 (*PSB* 75, p. 82).

Pentru a susţine participarea episcopului din *Scythia* la conciliul universal de la *Nicaea*, Emilian Popescu şi Vasile V. Muntean au invocat şi o informaţie furnizată de Gelasius din *Cyzicus*, autor prin 475 al unei *Istorii bisericeşti* compilate după scrierile similare ale lui Eusebius de *Caesarea*, Rufinus de *Aquileia*, Socrates de *Constantinopolis* şi, poate, Gelasius de *Caesarea*, dar modul cum au făcut-o dovedeşte în mod clar necunoaşterea contextului în care aceasta apare[449]. O redăm în prezentul *corpus* în varianta latină din cunoscuta colecţie Mansi. Gelasius ne informează că printre episcopii semnatari ai credinţei stabilite la *Nicaea* (*subscriptiones episcoporum fidem approbatium*) prin intermediul cărora sinodalii au informat comunităţile din întreaga lume cu cele hotărâte (*catalogus sanctorum episcoporum, per quos sancta, magna et universalis synodus Nicaeae coacta, misit omnibus in toto orbe terrarum Dei ecclesiis ea, quae ab ipsis per Spiritum sanctum in ea constituta sunt*) se afla şi Alexander de *Thessalonica*, care a trimis scrisori Bisericilor (*ecclesiae*) din mai multe dioceze (*Macedonia I et II*, *Graecia*, *Europa tota*, *Illyricum*, *Thessalia*, *Achaia*), inclusiv *in utraque Scythia* („din cele două Scythiae")[450]. Dacă istoricul bisericesc a avut în vedere aici *Scythia Maior* şi *Scythia Minor*, iar nu *Gothia* şi *Bosporus*, ai căror titulari – Theophilos, respectiv Cadmos – figurează pe listele de participanţi de la *Nicaea*[451], atunci e neîndoielnic că reprezentantul diocezei dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră *nu luase parte la conciliu*, de vreme ce prelatul tesalonican îi trimisese o epistolă de notificare a hotărârilor adunării episcopale. Aşadar, „siguranţa" celor care susţin prezenţa episcopului din *Scythia Minor* la primul conciliu ecumenic de la *Nicaea* e serios subminată.

Cât priveşte identificarea episcopului respectiv cu *Marcus* (*Markos*) de *Comea*, respectiv *Tomea*, acest fapt nu se poate susţine, sursele latineşti localizându-l în provincia *Europa*[452], pe când cele greceşti şi siriene – în *Dacia*, ca episcop de *Calabria* (!)[453]. De asemenea, Gelasius din *Cyzicus* afirmă foarte clar: întâistătătorii din cele două *Scythiae* au primit scrisori din partea lui Alexander de *Thessalonica*, pe când cei din *Dacia* şi *Calabria* – de la Protogenes de *Sardica* (Sofia, Bulgaria)[454].

IV. STRUCTURI ŞI IERARHII ECLEZIASTICE

Cercetată, iniţial, pornindu-se de la sursele literare, ierarhia ecleziastică şi structurile corespunzătoare de pe teritoriul antic al României, ca şi de pe linia Dunării, în general, au fost întregite pe baza unor epigrafe, astfel încât, astăzi, aceste probleme

[449] E. Popescu, *op. cit.*, p. 186; V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 208.
[450] ***FHDRCh*, LXVII**.
[451] ***FHDRCh*, VI**.
[452] ***FHDRCh*, VI.4**.
[453] ***FHDRCh*, VI.2** şi **5, XLVII**.
[454] ***FHDRCh*, LXVII**.

sunt relativ bine cunoscute[455]. Prin urmare, nu este locul să le reluăm aici, oprindu-ne doar asupra unor aspecte care comportă încă discuţii.

Astfel, în ceea ce priveşte *Scythia Minor*, descoperirea recentă a unui *martyricon* la Murighiol (fost Independenţa, jud. Tulcea), anticul *Halmyris*[456], constituie un argument convingător pentru autenticitatea unor date din *Passio Epicteti et Astionis*, printre care şi existenţa episcopului Evangelicus şi a preotului Bonosus din *Halmyris* (?)[457]. De asemenea, actul martiric respectiv demonstrează faptul că în jurul anului 300 începuse procesul de suprapunere dintre circumscripţia administrativ-civilă şi provincia ecleziastică (ἐπαρχία), căci *Passio* menţionează: *cujus provinciae tunc pon-*

---

[455] Ch. Auner, *Dobrogea*, în *DACL*, IV/1, col. 1240-1260; H. Leclercq, *op. cit.*, în *DACL*, XI/1, col. 506-508; idem, *Pannonie*, în *DACL*, XIII/1, col. 1054-1055; idem, *op. cit.*, în *DACL*, XV/1, col. 1100-1102; I. Barnea, *Scythie Mineure*, în *DECA*, II, p. 2254; idem, *Date despre Mitropolia Tomisului*, în *Pontica*, 24, 1991, p. 277-282 = *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 203-209; V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911 = în idem, *Studii de istoria culturii antice*, ediţie, studiu introductiv, note, comentarii, indice de N. Zugravu, cuvânt înainte de A. Zub, Bucureşti, 1992, p. 182-201 (trimiterile se vor face la această ediţie); R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 18-58; J. Zeiller, *op. cit.*, *passim*; idem, *Sur l'ancien évêché de Sirmium*, în *OCP*, 13, 1947, p. 669-674; J. Śrutwa, *Starożytna organizacja kościelna na terenach dzisiejszeg Bulgarii*, în *BP*, 1, 1984, p. 311-312; E. Popescu, *Începuturile îndepărtate ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române: Tomisul, arhiepiscopie autocefală*, în *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. 1885-1985*, Bucureşti, 1987, p. 327-353 = *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 171-200 = *Christianitas…*, p. 124-186, 200-234; P. Schreiner, *Das Christentum in Bulgarien vor 864*, în *MiscBulg*, 5, 1987, p. 51-57; R. Hošek, *Das Christentum in Thrakien und Mösien vor der Entstehung der Reichskirche*, în *BP*, 5, 1990, p. 309-323, în special p. 316-318; K. Ilski, *W sprawe uzupełnienia listy biskupów mezyjskich*, în *Studia Moesiaca*, editores L. Mrozewicz et K. Ilski, Poznań, 1994, p. 137-140; R. Popović, *Le christianisme sur le sol de l'Illyricum Oriental jusqu'à l'arrivée des Slaves*, Thessaloniki, 1996; K. Dimitrov, *Novae on the Lower Danube as an Early Christian Centre (5th – 6th Century AD)*, în *Akten des XII. Internationalen Kongresses für christliche Archöologie. Bonn, 22. – 28. September 1991*, II, Città del Vaticano-Münster, 1995, p. 700-704; N. Zugravu, *Geneza…*, *passim*; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 98-99, 105-107, 108, 109, 128-135; C. D. Mateş, *Viaţa bisericească în sudul Dunării şi relaţiile cu nordul Dunării în secolele IV-VI p. Chr.*, Deva, 2005; G. Atanasov, *Dorostorum and the Dorostorum Bishopric throught the Early Byzantine Period (end of the 4th-7th Century)*, în R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *The Ancient Dorostorum*, I, Silistra-Sofia, 2006 (în bulgară şi engleză), p. 317-334; idem, *The Christian Durostorum-Drastar*, Varna, 2007 (în bulgară, cu rezumat în engleză), p. 79-95 (text bulgar), 399-400 (text englez).

[456] M. Zahariade, O. Bounegru, *The Basilica Episcopalis and the Martyrs'Tombs from Halmyris*, în *Studia historica et theologica…*, p. 157-162; idem, *Despre începuturile creştinismului la Dunărea de Jos:* Martyrium-*ul de la Halmyris*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 115-126; A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 81, 108; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 48-49, 55-58.

[457] ***FHDRCh*, CXXI**: Evangelicus – *Passio*, III, 26; IV, 47; Bonosus – *Passio*, IV, 43; 47; 48. Existenţa acestora fusese acceptată încă de Vasile Pârvan (*op. cit.*, p. 161, 199) şi Raymund Netzhammer (*op. cit.*, p. 18-21), în timp ce Jacques Zeiller, nedând credit actului martiric, refuza să-l recunoască pe Evangelicus (*Les origines…*, p. 171). Vezi şi E. Branişte, *Martiri şi sfinţi pe pământul Dobrogei de azi*, în *De la Dunăre la Mare…*, p. 47-49; I. Barnea, *op. cit.*; E. Popescu, *Christianitas…*, p. 92-99, 201-202, 214; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 184, 238; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 129. Semnul de întrebare din paranteză se explică prin faptul că, aşa cum ne informează *Passio*, la un moment dat, Bonosus a plecat în cetatea părinţilor lui Astion (IV, 48).

tifex et praepositus sanctarum Dei ecclesiarum, beatissimus Euangelicus habebatur („În acea provincie era pe atunci episcop, păzitor al sfintelor lui Dumnezeu Biserici, preafericitul Evangelicus”)[458]. Mai mult, arătând că, după opt zile petrecute la *Halmyris*, timp în care s-a informat despre pătimirea credincioşilor de origine răsăriteană Epictetus şi Astion[459] şi a botezat pe părinţii celui din urmă[460], prelatul s-a dus „în alt oraş, care era în apropiere” (*in aliam civitatem, quae in proximo habetur, remeavit*)[461], *Passio* evidenţiază o caracteristică a evoluţiei ecleziastice din acel moment, anume organizarea din punct de vedere ierahic şi cultic a tinerelor „filiale” dependente de „Biserica-mamă” din oraşul de reşedinţă al provinciei[462]. Se confirmă, în acest mod, existenţa, şi în provincia dunăreană, a aşa-numitului „episcopat monarhic”[463]. În actul martiric, comunităţile subordonate Bisericii episcopale sunt numite *ecclesiae* – perfect concordant cu terminologia epocii[464] – şi erau conduse de *presbyteri*, precum Bonosus de la *Halmyris* (?). În scrierile vremii, mai sunt numite *dioecesis* (διοίκησις), apoi *paroecia* (παροικία); după modelul celor din alte părţi – cazul roman e cel mai bine documentat –, putem presupune că ele erau autonome iar preoţii sfinţiţi pentru bisericile lor aveau „dreptul de a conferi botezul”[465]. Un asemenea *clericus* ar putea fi Serapio de la *Tomis*, amintit în mai multe *martyrologia* ca fiind martirizat la 27 august[466].

Cum s-a creat scaunul de *Tomis*, cum a fost consacrat titularul, cum şi-a delimitat teritorial circumscripţia, care a fost rolul nucleelor ş.a. sunt întrebări la care sursele nu ne dau nici cel mai vag răspuns, lăsând loc ipotezelor[467]. Situaţia e comparabi-

---

458 *Passio*, III, 26 (***FHDRCh*, CXXI**).

459 *Passio*, IV, 49 (***FHDRCh*, CXXI**).

460 *Passio*, IV, 47 (***FHDRCh*, CXXI**).

461 *Passio*, IV, 47 (***FHDRCh*, CXXI**).

462 O. Pasquato, *Organisation ecclésiastique*, I. *Diocèses*; III. *Provinces ecclésiastiques*, în *DECA*, II, p. 1821, 1822.

463 H. Leclercq, *Épiscopat*, în *DACL*, V/1, col. 226-233. Pentru cazul special al *Scythiei Minor* vezi A. Suceveanu, *Contribuţii la istoria oraşelor romane din Dobrogea. Note de geografie istorică*, în *Historia urbana*, 1, 1993, 2, p. 146; idem, *op. cit.*, în *Omagiu Virgil Cândea…*, p. 285; idem, *op. cit.*, în *Histria*, XIII, p. 134-135; A. Suceveanu, Iuliana Barnea, *Contributions à l'histoire des villes romaines de la Dobroudja*, în *Dacia*, N. S., 37, 1993, p. 176.

464 Clem. Alex., *Ped.*, 10, 2 (*PSB* 4, p. 172); *Str. VII*, 28, 4 (*PSB* 4, p. 493); O. Pasquato, *Organisation ecclésiastique*, I. *Diocèses*, în *DECA*, II, p. 1820; N. Zugravu, *op. cit.*, în *Cl&Chr*, 2, 2007, p. 251, 253, 271.

465 O. Pasquato, *op. cit.*; H. J. Vogt, *Organisation ecclésiastique*, II. *Paroisses*, în *DECA*, II, p. 1822. Nu este cazul lui Bonosus, botezul fiind administrat de episcopul Evangelicus – vezi *supra*.

466 ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*), **CV.2** (*Adon de Vienne*), **CVI** (*Usuardus*) (fără indicarea funcţiei clericale), **CX** (*Notkerius Balbulus*), **CXV.2** (*Martyrologium Ecclesiae Antissiodorensis*), **CXX** (*Martyrologium Romanum*) (fără indicarea funcţiei clericale), ***Addenda 1***; vezi şi E. Branişte, *Martiri şi sfinţi pe pământul Dobrogei de azi*, în *De la Dunăre la Mare…*, p. 41; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, p. 51, 65. Doar în *ASS* sunt menţionaţi ca originari din *Oxyrynchus*, în Egipt – E. Branişte, *op. cit.*; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 51.

467 De exemplu, noi am presupus că, având în vedere menţinerea timp îndelungat (până sub împăratul Anastasius I) în *Scythia Minor* a „episcopatului monarhic”, după modelul egiptean şi sirian, întemeierea *thronos*-ului din Pontul Stâng s-ar fi datorat unor impulsuri venite dinspre spaţiul ecle-

lă chiar şi cu acele teritorii unde creştinismul era deosebit de înfloritor, cum e cazul provinciilor africane, unde izvoarele atestă la mijlocul secolului al III-lea peste 150 de episcopate, însă, aşa cum scria Yvette Duval, „les modalités de l'insertion locale de l'évêque dans son territoire nous échappent complétement"[468]. Putem încerca să soluţionăm însă alte două probleme: când a păstorit Evangelicus şi dacă a purtat şi un alt titlu decât cel de *episcopus*. În legătură cu prima dintre ele, *Passio* nu e suficient de explicită, arătând doar că Epictetus şi Astion au pătimit pe vremea împăratului Diocletianus (284-305) – *temporibus Diocletiani*[469]; *temporibus Diocletiani tyranni, sub duce Latroniano*[470]. Cea din urmă precizare nu e de vreun folos: cum s-a observat deja[471], nici un *dux* Latronianus nu este inventariat în cunoscutul *corpus* de antroponime *PLRE*, în schimb apare un Domitius Latronianus, *v.c.*, *corrector Siciliae* puţin înainte de 314, apoi *proconsul Africae* sub Constantinus I, probabil pe la 314/324[472]; dacă e să judecăm după informaţiile din *Passio*, *dux* Latronianus „şi-a dat duhul" la scurt timp după uciderea celor doi creştini[473]. Nu e de mirare, aşadar, că istoricii contemporani oscilează între (8 iulie[474]) 290 sau 303[475]. Cea din urmă dată pare mai plauzibilă[476]: în actul martiric se spune că Epictetus şi Astion au vieţuit împreună 17 ani[477] pe vremea împăratului Diocletianus; domnia acestuia se plasează între 20 noiembrie 284 şi 1 mai 305[478], cel de-al şaptesprezecelea an căzând între 20 noiembrie 301 şi 19 noiembrie 302. A credita însă autorul anonim cu acurateţe cronologică e prea mult; putem accepta că martirajul s-a produs după promulgarea primului edict de persecuţie din 23 februarie 303[479]. Prin urmare, Evangelicus era titular de *Tomis* la începutul veacului al IV-lea[480].

---

ziastic egipteano-sirian (*Geneza…*, p. 241). Ideea a fost preluată aproape cuvânt cu cuvânt, fără să citeze, de Adriana Câteia (*op. cit.*, p. 322).

[468] Y. Duval, *Densité et répartition des évêchés dans les provinces africaines au temps de Cyprien*, în *MEFRA*, 96, 1984, 1, p. 521.

[469] *Passio*, I, 1 (***FHDRCh*, CXXI**).

[470] *Passio*, IV, 49 (***FHDRCh*, CXXI**).

[471] E. Popescu, *op. cit.*, p. 99, nota 25; A. Sucevenau, *op. cit.*, p. 134, nota 224.

[472] *PLRE*, II, p. 496 (*Domitius Latronianus 2*).

[473] *Passio*, IV, 32 (***FHDRCh*, CXXI**).

[474] Cf. *Passio*, IV, 49 (***FHDRCh*, CXXI**).

[475] Vezi, în ultimă instanţă, E. Popescu, *Martiri şi sfinţi din Dobrogea (I)*, în *ST*, 41, 1989, 3, p. 46, 53-54 (290); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 71, notele 12-13 (303); A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 134 (290); N. V. Dură, *op. cit.*, p. 17 (290), 136 (8 martie (sic!) 303); V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 47 (290); I. Holubeanu, *Lista ierarhilor care au păstorit în Dobrogea şi a scaunelor ierarhice dobrogene*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 419 (303); N. Zugravu, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cathol.*, 52, 2007, 3, p. 9, 11 (303); I. Holubeanu, *Despre aria misionară a Sfântului Episcop Mucenic Ephraim*, în *Pontica*, 40, 2007, p. 423 (anii 303-304).

[476] Pornim de la sugestia lui N. Dănilă, *op. cit.*, p. 71, nota 13.

[477] *Passio*, III, 30 (***FHDRCh*, CXXI**).

[478] Vezi N. Zugravu, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 440 (nota 727), 458 (nota 782), 495.

[479] Lact., *Mort.*, XIII, 1; Eus., *HE*, VIII, 2, 4-5; *Mart. Pal.*, *prooem.*, 1-2.

[480] Fără nici un temei, N. V. Dură scrie că acesta „a păstorit între anii 290-300" – *op. cit.*, p. 139.

Cât priveşte titlul său, *Passio* nu-l numeşte altfel decât *pontifex et paepositus* sau *sacerdos Domini*[481]. Dintr-o lucrare recentă a lui Nicolae V. Dură deducem că Evangelicus trebuie să fi purtat şi titlul de *arhiepiscop*, „care era în vigoare" înainte de conciliul de la *Nicaea* din 325 „pentru ierarhii principalelor metropole ale lumii creştine"[482]. Cu o nuanţă uşor nesigură, aceeaşi titulatură o propune şi Alexandru Suceveanu, sprijinindu-se pe o afirmaţie care s-ar găsi, după el, într-o scrisoare din 256 a lui Firmilianus de *Caesarea Cappadociae* (230-268) adresată lui Cyprianus de *Carthago* (248/9-258), conform căreia episcopii metropolelor civile aveau titlul de *arhiepiscop*; or, din epoca lui Antoninus Pius (138-161), *Tomis* s-a intitulat *metropolis*, încât Evangelicus, „având probabil predecesori pe scaunul episcopal de Tomis", era „potenţial arhiepiscop"[483]. *Epistula* la care face trimitere Alexandru Suceveanu – a 75-a în *corpus*-ul ciprianic – *nu conţine nici o informaţie în acest sens*[484]. Specialiştii în drept canonic afirmă că titlul de ἀρχιεπίσκοπος apare *în secolul al IV-lea*, fiind folosit iniţial pentru a desemna episcopii celor mai vechi şi mai ilustre centre – *Antiochia*, *Alexandria*[485], *Roma*, iar din secolul al V-lea, o dată cu ridicarea la statutul patriarhal a scaunelor de *Constantinopolis* şi *Aelia Capitolina* (*Hierosolyma*), aplicându-se aproape exclusiv acestora; uneori, însă, titlul este asociat mitropoliţilor sau episcopilor unor centre mai importante, autonome sau independente – *Ephesus*, *Caesarea Palaestinae*, *Thessalonica*, *Seleucia-Ctesiphon*, *Athena*, *Cypros* (începând din 431) ş.a.[486]. Atât cât cunoaştem astăzi, până după mijlocul veacului al IV-lea, episcopia de *Tomis* nu s-a remarcat prin nimic între celelalte sedii episcopale, încât e puţin probabil ca titularul ei să-şi fi asumat calitatea de *archiepiscopus* înainte de „pacea Bisericii".

La data de 7 martie, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* şi *Acta Sanctorum* menţionează că, sub împăratul Diocletianus (284-305) – după unele manuscrise, în cel de-al şaisprezecelea an al domniei [20 noiembrie 300-19 noiembrie 301] –, Hermon al Ierusalimului (300-314) a trimis mai mulţi episcopi, printre care şi pe Ephraem, a cărui destinaţie a fost *Scythia*; scopul nu este clar precizat, notiţa respectivă incluzându-l în şirul episcopilor care au păstorit şi pătimit în *Chersonesus*[487]. Unii istorici îl consideră pe Ephraem o „fantomă", alţii îl leagă de teritoriul nordic al Mării Negre, în timp cei mulţi îl încadrează în şirul episcopilor din provincia diocleţiană ca predecesor sau urmaş al lui Evangelicus, fiind martizirat la 7 martie 304[488].

---

[481] *Passio*, IV, 47 (***FHDRCh*, CXXI**).

[482] N. V. Dură, *op. cit.*, p. 12, 18 (de unde provine citatul), 31, 48, 49, 55, 65, 83, 105, 124.

[483] A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 135.

[484] Sancti Cypriani Episcopi *epistularum* edidit G. F. Diercks, Turnholt, 1996 (*CCSL* III C), p. 581-604.

[485] Aşa îl numeşte Epiphanios de *Salamis* (*Constantia*) (*Cypros*) (cca 315-403) pe Petrus de *Alexandria* (300-311) – *Pan.*, 3, 140, 11.

[486] A. Di Berardino, *Archevêque – ἀρχιεπίσκοπος*, în *DECA*, I, p. 221; A. Papadakis, *Archbishop*, în *ODB*, 1, p. 155.

[487] ***FHDRCh*, CXIV.3 = CXXII.2.1**. Vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 20-21, 86.

[488] Vezi bibliografia la N. Zugravu, *op. cit.*, p. 261-262, notele 90 şi 92; I. Holubeanu, *op. cit.*, p. 416-417, 423. Vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 20-21, 66; M. Păcurariu, *op. cit.*; L. Trofin, *Romanitate şi creştinism…*, p. 169; idem, *Istoria creştinismului…*, p. 147.

Pentru a-i face loc în „schema ierarhiei ecleziastice" întocmite de el, Emilian Popescu a situat episcopatul lui Evangelicus „env. 290", deşi tot el arăta că nu există nici o „justificare" pentru a susţine această dată, iar pe cel al lui Ephraem - „début IVe siècle, env. 300-304"[489]. Foarte recent, discutând mai amănunţit informaţia din *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae,* Ionuţ Holubeanu vedea în Ephraem un contemporan al lui Evangelicus de *Tomis*, dar fără să deţină vreun scaun, ci un simplu „episcop misionar" în *Scythia Minor* pe la cca 303-304[490]. Asemenea opinie este greşită din mai multe motive: de la sfârşitul secolului I, episcopatul era în relaţie strictă cu un *territorium* precis delimitat (*fines episcopatus*)[491]; nu se sfinţea niciodată un episcop pentru a fi trimis într-o misiune de evanghelizare, ci pentru a organiza nucleele deja existente, aşa cum au procedat, spre exemplu, Athanasius de *Alexandria* (328-373) cu Frumentius pentru *Ethiopia* şi Eusebius de *Nicomedia-Constantinopolis* (cca 318 – cca 341) cu Ulfila pentru *Gothia*[492]; chiar şi la această dată timpurie, când încă nu se stabiliseră prin canoane cu valoare universală principiul stabilităţii şi cel al teritorialităţii[493], interferenţele jurisdicţionale sunt greu de admis; trimiterea de către un episcop de Ierusalim a unui misionar tocmai în provincia de la Dunărea de Jos fără o motivaţie serioasă (care nu se degajă de nicăieri) e lipsită de orice logică. Există, apoi, şi alte elemente, care se desprind din analiza informaţiilor din *Synaxarium*: în preambul, Ephraem figurează ultimul, după Aetherius, care ar fi fost trimis ἐκ τῆς χώρας Χερσῶνος („în ţara Chersonesului") sub Constantinus Magnus (306-337)[494], eveniment care nu poate fi datat decât după preluarea de către acesta a controlului asupra Orientului, aşadar după 324, dar despre care se ştie sigur că a semnat actele celui de-al doilea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din mai-iulie 381 ca episcop de *Chersonesus* (Aetherius *Tersonitanus*)[495]; în fraza următoare, în schimb, Ephraem este menţionat primul, iar Aetherius – ultimul; prin urmare, lista de episcopi e suspectă. În unele manuscrise ale *Sinaxarului*, se specifică faptul că Ephraem a fost trimis ἐπὶ τὴν τῶν Ταυροσκυθῶν χώραν („în ţara taurosciţilor") sau chiar μὲν εἰς Τουρκίαν („în Tourkia")[496]. *In Tau-*

[489] E. Popescu, *Christianitas…*, p. 99, 201, 214.

[490] I. Holubeanu, *op. cit.*, p. 415-428; idem, *op. cit.*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 419.

[491] O. Pasquato, *op. cit.*; R. P. Crouzel, *Les origines de l'episcopat: fin du Ier siècle, début de IIe*, în *L'évêque dans l'histoire de l'Eglise. Actes de la Septième rencontre d'Histoire religieuse tenue à Fonrevraud les 14 et 15 octobre 1983*, Presses de l'Université d'Angers, 1984, p. 13-20.

[492] Ruf., *HE*, I, 9; Sozom., *HE*, II, 24; Socr., *HE*, I, 19; ***FHDRCh,*** **XXV**; R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur le Concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 147; F. Thelamon, *op. cit.*, p. 85-122; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 91; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 296.

[493] *Ibidem*, cu trimiteri.

[494] *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano*, opera et studio Hippolyti Delahaye, Bruxelles, 1902, col. 517-518; vezi şi I. Holubeanu, *op. cit.*, în *Pontica*, 40, 2007, p. 418, 422.

[495] ***FHDRCh,*** **XVIII**.

[496] *Propylaeum…*, col. 516, respectiv 515; vezi şi I. Holubeanu, *op. cit.*, p. 424-425.

roscythicam regionem apare şi în *Acta Sanctorum*[497]. Informaţia respectivă se circumscrie unei literaturi hagiografice care a proliferat foarte mult în secolele IX-X şi în care evanghelizarea *Scythiei* şi a altor teritorii sau populaţii cu nume arhaice ocupă un loc aparte[498]. În concluzie, ar fi corect, credem, să eliminăm pe Ephraem din istoria ierarhiei ecleziastice a *Scythiei Minor* şi să acceptăm, eventual, ceea ce spun alte scrieri bisericeşti, anume prezenţa lui într-o localitate de pe litoralul nordic al Mării Negre[499].

Dacă e să dăm crezare surselor ecleziastice, neunitare din punct de vedere al consistenţei informaţiilor şi cu o cronologie care lasă mult de dorit, în *Scythia Minor* erau prăznuiţi mai mulţi episcopi care au suferit martirajul – Eutricius la *Tomis* (27 mai)[500], Cyrinus şi Rusticus la „*Nividunum*” (*Noviodunum*) (4 iunie)[501], Cyrillus la *Axiopolis* (9 mai)[502] şi „*Thomis*” (9 iulie)[503], Philus (Filus) sau Titus la *Tomis* (3 ianuarie)[504], Gordianus la „*Nivedunum*” (*Noviodunum*) (17 septembrie)[505] şi „*Thomis*” (15 septembrie)[506]. *Niciunul dintre prelaţii tocmai amintiţi nu poate fi inclus în şirul episcopilor din Scythia*[507]. Cyrinus este Quirinus, episcop de *Siscia* (Sisak, Slovenia), în provincia *Savia*, iar Rusticus este Rustulus (Rustilus, Rutulus), ambii pătimind în *Savaria* (Szombathely, Ungaria) (*Pannonia II*)[508]. Gordianus este sigur de origine

---

[497] ***FHDRCh*, CXXII.2.1**.

[498] Vezi *supra*.

[499] *Martyrologium Romanum*: *Quarto Nonas Martii* [4 martie]. *Apud Chersonesum passio sanctorum Episcoporum Basilii, Eugenii, Agathodori, Elpidii, Aetherii, Capitonis, Ephraem, Nestoris et Arcadii* (http://members.aol.com/liturgialatina/martyrologium/13.htm); vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 20. Pentru alte scrieri bisericeşti care fac aceeaşi precizare, cf. *ibidem*, p. 21; I. Holubeanu, *op. cit.*, p. 425.

[500] ***FHDRCh*, XCI.2** (*Beda Venerabilis*); vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 35.

[501] ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*); vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 37, 69.

[502] ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*) (fără titlul episcopal), **XCVI** (*Rabanus Maurus*) (fără titlul episcopal); *ASS*, *Apr.*, III, 419 (*FHDR*, II, p. 718-719) (fără titlul episcopal); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 21, 22, 30, 31.

[503] ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 44, 45, 47, 65.

[504] *ASS*, *Ian.*, I, 133-134 (*FHDR*, II, p. 704-705, 706-707); ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*), **XCVI** (*Rabanus Maurus*), **CX** (*Notkerius Balbulus*); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 14, 65-66.

[505] ***FHDRCh*, CV.2** (*Adon de Vienne*) (fără titlul episcopal; localizat într-un *Noviodunum* din *Gallia*), **CVI** (*Usuadrus*) (fără titlul episcopal), **CX** (*Notkerius Balbulus*) (fără titlu episcopal), **CXX** (*Martyrologium Romanum*) (fără titlul episcopal); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 54.

[506] ***FHDRCh*, LII** (într-o variantă din *Martyrologium Hieronymianum*); *ASS*, *Sept.*, IV, 55 (*FHDR*, II, p. 718-719) (fără titlul episcopal); *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (*FHDR*, II, p. 720-721) (fără titlul episcopal); N. Dănilă, *op. cit.*, 45, 52, 53, 65.

[507] Pentru existenţa unora dintre ei ca episcopi tomitani s-au pronunţat, printre alţii: E. Branişte, *op. cit.*, p. 36 (Gordianus), 38-39 (Filius (Filus, Titus)); E. Popescu, *op. cit.*, în *ST*, 41, 1989, 3, p. 56 (Gordianus), 57 (Titus (Philus)); idem, *Christianitas…*, p. 214 (Gordianus, Titus (Philus)), 215 (Cyrillus de la *Axiopolis*); N. Dănilă, *op. cit.*, p. 65-66, nota 1 (acceptă pe Philus); L. Trofin, *op. cit.*, p. 131-132 (Gordianus, Titus, Philus); V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 50-51 (Philus sau Titus); I. Holubeanu, *op. cit.*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 419 (Titus (Tit) sau Philus); M. Păcurariu, *op. cit.* (Titus).

[508] ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*): *Prid. non. Iun.* [4 iunie]: *In Sabaria civitate Pannoniae Quirini... Rustuli Camae ... in Sabaria civitate Rutuli cum aliis duobus*; *Martyro-*

microasiatică (*Paphlagonia*), fiind doar exilat în *Scythia*, unde a suferit martirul, cum spune foarte clar *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*[509]. Eutricius apare doar la Beda Venerabilis (*In Tomis Heliæ, Luciani, Eutrici episcopi*), dar, inspirându-se din *Martyrologium Hieronymianum*, unde lista este mai completă (*in Thomis Heliae Luciani Zotici Marcialis Victuri et Murinae*)[510], a comprimat informaţia, creând o coruptelă. Cyrillus de la *Tomis* apare doar în *Martirologiul hieronimian*, alte surse localizându-l fără echivoc la *Gortyna*, în *Creta*[511]. Martirul cu nume similar de la *Axiopolis*, care nu pare a fi acelaşi cu anteriorul, de vreme ce se bucura de o cinstire deosebită[512], fapt confirmat epigrafic[513], ridică, într-adevăr, o problemă. Dacă a fost episcop – titlul apare doar într-un manuscris al martirologiului hieronimian[514] – şi a fost martirizat sub Diocletianus (284-305) prin 303-304, cum se presupune[515], atunci e, neîndoielnic, că episcopatul său se suprapune peste cel al lui Evangelicus de *Tomis*, venind în contradicţie cu informaţia din *Passio Epicteti et Astionis*, conform căreia prelatul tomitan era singurul episcop din provincie[516]. Este mult mai plauzibil să credem că a fost un credincios local, titlul episcopal fiind atribuit prin contaminare cu vreun episcop martir

---

logium Romanum: *Pridie Nonas Iunii* [4 iunie]: *Sisciae, in Illyrico, sancti Quirini Episcopi, qui, sub Galerio Praeside, pro fide Christi (ut Prudentius scribit), molari saxo ad collum ligato, in flumen praecipitatus est; sed, lapide supernatante, cum circumstantes Christianos, ne ejus terrerentur supplicio neve titubarent in fide, diu fuisset hortatus, ipse, ut martyrii gloriam assequeretur, precibus a Deo, ut mergeretur, obtinuit… In Pannonia sanctorum Martyrum Rutili et sociorum.* (http://members.aol.com/liturgialatina/martyrologium/16.htm); *Acta Quirini*, în *Passiones et acta martyrum*, curavit Anda Gonzato, Città Nuova, 2002 (*CSEA* II), p. 151-159; ***FHDRCh*, XCI.2**, **CX**; vezi şi M. Jarak, Martyres Pannoniae. *The Chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian's Persecution*, în *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit. Zahodni Ilirik in severovzhodna Italia v poznorimski dobi*, R. Bratož (Hrsg.), Ljubljana, 1996, p. 278-280; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 37, 82-83.

[509] *FHDR*, II, p. 720-721; N. Zugravu, *op. cit.*, în *MemAntiq*, 22, 2001, p. 474; idem, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cathol.*, 52, 2007, 3, p. 24. Nu pare întâmplător, în acest sens, că el era aniversat şi în alte aşezări din Asia Mică – *Ancyra* (*Galatia*) (N. Dănilă, *op. cit.*, p. 52), *„Calcedonia Bithiniae"* (***FHDRCh*, LII**: *Martyrologium Hieronymianum*).

[510] ***FHDRCh*, LII**.

[511] *Martyrologium Romanum*: *Septimo Idus Iulii* [9 iulie]: *Gortynae, in Creta, sancti Cyrilli Episcopi, qui, in persecutione Decii, sub Lucio Prseside, flammis est injectus, et, cum ab igne, incensis vinculis, illaesus evasisset, ac stupore tanti miraculi a iudice dimissus esset, rursus ab eodem, pro instanti et alacri fidei praedicatione facta de Christo, comprehensus et capite plexus est.* (http://members.aol.com/liturgialatina/martyrologium/17.htm); vezi şi E. Branişte, *op. cit.*, p. 41; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 216; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 44.

[512] Era sărbătorit la 8, 9 şi 11 martie, 26 aprilie, 9, 10 şi 12 mai – vezi *supra*; adaugă: E. Branişte, *op. cit.*, p. 42-43; E. Popescu, *op. cit. (II)*, în *ST*, 41, 1989, 4, p. 64-67; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 21-22, 30, 31, 72; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 51-53.

[513] *IGLR*, 194.

[514] Ch. Auner, *op. cit.*, col. 1240; E. Branişte, *op. cit.*, p. 44, 59 (nota 65).

[515] N. Dănilă, *op. cit.*, p. 72.

[516] În *IGLR*, p. 205, Emilian Popescu scria că informaţia care îl arată pe Cyrillus ca episcop „trebuie privită cu rezervă, întrucât înainte de sfârşitul secolului al V-lea nu pare să fi existat un alt episcopat în Scythia, înafară de cel de la Tomis"; mai târziu, pare să-şi fi modificat opinia (*Christianitas…*, p. 215).

omonim[517]. În sfârşit, un episcop cu numele Philus sau Titus nu a existat[518]. Cercetătorii au fost induşi în eroare de inconsecvenţa surselor, dar şi pentru că nu le-au corelat între ele. Această fantomă antroponimică apare întotdeauna în relaţie cu trei fraţi martiri – Argaeus, Narcissus şi Marcellinus, căzuţi sub Licinius (308-324)[519], însă numai despre cel din urmă unele izvoare oferă detalii, printre care şi că era „fiul episcopului". Dar această indicaţie e redată uneori greşit din punct de vedere gramatical, precum în martirologiul lui Rabanus Maurus (cca 780 – 856) – *Fili episcopi* (cu varianta *Titi episcopi*)[520], sau în cel al lui Notkerius Balbulus (840-912) – *Phili episcopi*[521], când, corect, ar fi fost *filii episcopi*, întrucât *întreaga naraţiune subsecventă se referă la martirajul lui Marcellinus*. Informaţia corectă se găseşte în *Martyrologium Hieronymianum*, care este şi cel mai vechi izvor care pomeneşte *passio* respectivă: *et in civitate Tomis Claudionis Eugenis Rodi et trium fratrum Argei Narcissi et Marcellini pueri christiani* ***filii episcopi*** *qui sub Licinio inter tyrones comprehensus cum nollet militare caesus ad mortem carcere mancipatus missus in ceppo est donec relatione esset responsum demersoque in mare delato corpore eius in litore a religiosissimis viris depositum est in villa Amanti religiosi viri ubi fiunt orationes magnae* („Şi în oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Claudio, Eugenis, Rodus şi a celor trei fraţi, Argeus, Narcissus şi Marcellinus, tânărul creştin, *fiul episcopului*, care, luat între recruţi sub Licinius, cum nu voia să servească la oaste, lovit de moarte, aruncat în închisoare, a fost pus în lanţuri până să se primească răspuns la raport[522] şi, după ce a fost scufundat în mare, fiind adus la mal corpul acestuia, a fost înmormântat de nişte oameni foarte credincioşi în gospodăria de la ţară a lui Amantus, un bărbat pios, unde s-au făcut mari rugăciuni")[523]. Putem conchide, aşadar, că la *Tomis*, cândva între

---

[517] Este interesant de observat că la 9 şi 10 mai era sărbătorit împreună cu Zenon (***FHDRCh*****, LII, XCVI**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 31, 72), care era celebrat şi la *Tomis* la 9 iulie alături de Cyrillus, episcopul din *Gortyna* (***FHDRCh*****, LII**; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 44). Un alt episcop Cyrillus a fost martirizat şi aniversat în *Africa* la 8 martie (cf. *Martyrologium Hieronymianum – PL* 30, col. 447; *Martyrologium Romanum* – http://members.aol.com/liturgialatina/martyrologium/13.htm) (vezi şi N. Dănilă, *op. cit.*, p. 21-22).

[518] Existenţa lui a fost presupusă şi pe baza unei epigrafe greceşti tomitane (*IGLR*, 22; vezi bibliografia citată de noi în *Geneza…*, p. 262, nota 94), dar Petre Ş. Năsturel i-a dat acesteia o nouă lectură, mult mai plauzibilă, eliminând-o dintre argumentele atestării acestui prelat (P. Ş. Năsturel, *De la o inscripţie creştină din Tomis la pătimirea Sf. Teogene*, în *Pontica*, 24, 1991, p. 283-286 = idem, *Înşiruiri istorice*, I, Aalborg, 2000, p. 59-64).

[519] *ASS*, *Ian.*, I, 82 (*FHDR*, II, p. 704-705); ***FHDRCh*****, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*), **XCI** (*Beda Venerabilis*), **XCVI** (*Rabanus Maurus*), **CV.2-3** (*Adon de Vienne*), **CVI** (*Usuardus*), **CX** (*Notkerius Balbulus*), **CXV.2** (*Martyrologium Ecclesiae Antissiodorensis*), **CXX** (*Martyrologium Romanum*), ***Addenda 1*** (Florus, *Martyrologium*: *IV Nonas Januarii* [2 ian.] – J. Dubois et G. Renaud, *op. cit.*, p. 6). Vezi şi E. Branişte, *op. cit.*, p. 38-39; E. Popescu, *op. cit.*, în *ST*, 41, 1989, 3, p. 57; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 13-14, 66.

[520] ***FHDRCh*****, XCVI**.

[521] ***FHDRCh*****, CX**.

[522] Este vorba despre raportul tribunului trimis împăratului Licinius.

[523] ***FHDRCh*****, LII**, subl. n.

308 şi 324, când *Scythia Minor* a intrat în domeniul controlat de Licinius[524], a existat un episcop al cărui nume rămâne, deocamdată, necunoscut[525].

O problemă care a suscitat discuţii este cea a statutului episcopilor tomitani, mai precis de când aceştia au primit titlurile de arhiepiscop şi de mitropolit. Cum am menţionat deja mai sus, unii istorici coboară la o dată timpurie, respectiv înainte de „pacea Bisericii”, asumarea de către scaunul tomitan a statutului de arhiepiscopat. Emilian Popescu a presupus, iniţial, că acest lucru s-ar fi putut întâmpla în timpul păstoririi lui Gerontius (Terentius) (Terennius) (- 381 -) sau Theotimus I (cca 390 – cca 407) sau poate mai târziu, optând în cele din urmă pentru Gerontius[526]. Noi am considerat că evenimentul s-a produs sub Theotimus I (cca 390 – cca 407), atunci când a avut loc şi instituirea jurisdicţiei arhiepiscopiei constantinopolitane asupra *Scythiei Minor*[527]. Cât priveşte titlul de mitropolit, Nicolae V. Dură apreciază că ierarhul din Pontul Stâng s-a intitulat astfel imediat după cel dintâi conciliu ecumenic de la *Nicaea* din 325, invocând în sprijin canoanele 4-7 ale acestuia[528], în timp ce alţii, inclusiv noi, au optat pentru perioada domniei lui Anastasius I (491-518), primul mitropolit tomitan cunoscut fiind Paternus (498-520)[529]. Aceste divergenţe au drept cauze, printre altele, lacunele şi inconsecveţele din izvoarele ecleziastice, dintre care multe sunt incluse în *corpus*-ul de faţă.

Din punct de vedere al istoriei titlurilor şi structurilor ecleziastice câteva aspecte sunt destul de bine evidenţiate de specialişti pe baza prevederilor conciliare şi a altor scrieri bisericeşti: titlurile de mitropolit şi de arhiepiscop apar, *în această ordine, din secolul al IV-lea*, în contextul naşterii unor noi centre episcoaple organizate de „Biserica episcopală centrală” (O. Pasquato) dintr-un teritoriu şi, deci, a dezvoltării din ce în ce mai complexe şi mai ierarhizate a provinciei ecleziastice (gr. ἐπαρχία, lat. *provincia*); în context, episcopul Bisericii-mame (μυτρόπολις) se numeşte mitropolit (ἐπισκοπος μητροπολίτης), *iar mai târziu* arhiepiscop (ἀρχιεπίσκοπος), având sub jurisdicţie alţi episcopi (ἐπαρχιῶται)[530]. Mitropolitul confirma alegerea unui episcop, convoca şi prezida sinoadele eparhiale[531].

Privită din această perspectivă, situaţia din *Scythia Minor* nu e suficient de clară. Iată un tablou al informaţiilor despre statutul ierarhic al prelaţilor din eparhia dunăreană:

---

524 Anonymus Valesii, *Origo Consta.*, V, 18 (*FHDR*, II, p. 46-47).

525 Unii istorici au presupus că ar putea fi vorba de episcopul „scit” participant la conciliul de la *Nicaea* (325) (Ch. Auner, *op. cit.*; E. Branişte, *op. cit.*, p. 38), dar, pe baza demonstraţiei făcute *supra*, asemenea posibilitate trebuie exclusă.

526 E. Popescu, *Christianitas…*, p. 153, 214.

527 N. Zugravu, *Geneza…*, p. 241-243, 364-365.

528 N. V. Dură, *op. cit.*, *passim*.

529 I. Barnea, *op. cit.*, în *Pontica*, 24, 1991, p. 278; E. Popescu, *op. cit.*, p. 154-155, 214; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 365; A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 140-141.

530 O. Pasquato, *op. cit.*, p. 1822-1823.

531 C. 4-5 *Nicaea* (325) (*CBO*^{2}, p. 53-54 = *COD*, p. 7-8), c. 20 *Antiochia* (*CBO*^{2}, p. 213), c. 12 *Laodicaea* (343) (*CBO*^{2}, p. 219); c. 1 şi 37 apostolic (după 381) (*CBO*^{2}, p. 7, 28); vezi şi O. Pasquato, *op. cit.*, p. 1823; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 240.

Anul	Nume	Titlul	Poziția	Sursa
cca 303/4	Evangelicus (- 303/4 -)	*pontifex et praepositus sanctarum Dei ecclesiarum*; *pontifex*		***FHDRCh*, CXXI**
cca 308-324	Anonymus	*episcopus*		***FHDRCh*, LII**
368/9	Bretanio (- 368/9 -)	τοῦ παντὸς ἔθνους ἕνα τὰς ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖν;		Sozom., *HE*, VI, 21, 3[532]
		ἐπίσκοπος;		Sozom., *HE*, VI, 21, 6[533]
		ἕνα πάντες ἐπίσκοπον ἔχουσιν;		Sozom., *HE*, VII, 19, 2[534]
		πάσης δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς;		Theod., *HE*, IV, 35, 1[535]
		episcopus;		*ASS*, *Ian.*, III, 235[536]
		ut unus Episcopus totius illius gentis Ecclesiis praesit		*ASS*, *Ian.*, III, 235[537]
04-07. 381	Gerontius (- 381 -)	Gerontius *Tomensis [episcopus]*		***FHDRCh*, XVIII**
30.07. 381	Terennius (- 381 -)	*episcopus Scythiae*		***FHDRCh*, XLVI**
30.07.381	Terentius (- 381 -)	καὶ Σκυθίαν Τερεντίῳ τῷ Τομέων		Sozom., *HE*, VII, 9, 6[538]
392	Theotimus I (cca 390 - cca 407)	*Theotimus*, *Scythiae Tomorum episcopus*		Hier., *Vir. ill.*, CXXXI[539]
1.09.399-31.08.400		ἐπισκοπος; μητροπολίτης;	poz. 1 din 22	***FHDRCh*, XL**
cca 400		δὲ Τόμεως καὶ τῆς ἄλλης Σκυθίας τὴν ἐκκλησίαν ἐπετρόπευε Θεότιμος Σκύθης		Sozom., *HE*, VII, 26, 6[540]
402		Θεότιμος ὁ Σκυθίας ἐπίσκοπος;		***FHDRCh*, XLVII**
402		Θεόθιμος δὲ ὁ Σκυθίας ἐπίσκόπος;		***FHDRCh*, XLVIII**
sub ini-		*Theotimus Episcopus*; *Tomi-*		*ASS*, *Apr.*, II, 53[541]

[532] *FHDR*, II, p. 224.
[533] *FHDR*, II, p. 224.
[534] *FHDR*, II, p. 228.
[535] *FHDR*, II, p. 234.
[536] *FHDR*, II, p. 706, 708.
[537] *FHDR*, II, p. 706, 708.
[538] *FHDR*, II, p. 226.
[539] *FHDR*, II, p. 185.
[540] *FHDR*, II, p. 228.
[541] *FHDR*, II, p. 710.

tium saeculi V		*tanam et reliquae Scythiae Eclesiam gubernabat Theotimus Scytha*		
451		*sanctus Theotimus in Tomis*		***FHDRCh*, LIII.2**
29.06.547-11.04.548		*Theotimus Tomitianus Scythiae*		***FHDRCh*, LXXXI**
Sec. IV-V	Anonymus	ἐπίσ[κοπος]		*IGLR*, 22
22.06.431	Timotheus (- 431 -)	*Timotheus episcopus provinciae Scythiae* / Τιμόθεος ἐπίσκοπος ... ἐπαρχίας Σκυθῶν	173	***FHDRCh*,XLV.I.1.a**
22.07.431		Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐπαρχίας Σκυθίας	172	***FHDRCh*,XLV.II.1**
22.07.431		Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐπαρχίας Σκυθίας πόλεως Τομέων	173	***FHDRCh*,XLV.II.4**
22.07.431		*Timotheus episcopus provinciae Scythiae civitatis Tomorum*	170	***FHDRCh*,XLV.II.5**
22.07.431		*Timotheus episcopus prouinciae Scythiae ciuitatis Tomorum*	173	***FHDRCh*,XLV.II.6**
22.07.431		*Timotheus episcopus prouinciae Scythiae ciuitatis Tomorum*	168	***FHDRCh*,XLV. II.7**
06-07.431		*Timotheus episcopus provinciae Scythiae civitatis Tomorum*	171	***FHDRCh*,XLV.I.3.a**
06-07.431		*Timotheus episcopus prouinciae Scythiae ciuitatis Tomorum*		***FHDRCh*,XLV.II.6**
445/6-448	Ioannes (445/6-448)	*Ioannes Tomitanae urbis episcopi provinciae Scythiae*		***FHDRCh*, XLIX, nota 1**
8.11.448	Alexander (448-452)	*Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis, provinciae Scythiae*	7	***FHDRCh*, L**
13.10.451		*Alexander episcopus Tomitanorum, provinciae Scythiae*		***FHDRCh*, LIII.1**
458	Theotimus II (- 458 -)	*episcopus metropolitanus*; *Theotimo reuerentissimo episcopo Tomitano*	65	***FHDRCh*, LVII.1**
		Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus		***FHDRCh*, LVII.2**
480	-	Πᾶσαν πόλιν εἴτε ἀνανεωθεῖσαν κατὰ τοὺς προλα-		*CI*, I, 3, 35 (36)[542]

[542] *FHDR*, II, p. 372.

		βόντας χρόνους εἴτε οὐκ οὖσαν μὲν πρότερον, διὰ δὲ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἀποδειχθεῖσαν πόλιν ἔχειν ἐκ παντὸς τρόπου ἀχώριστον καὶ ἴδιον τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν κατ' αὔσην ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπισκοπον θεσπίζομεν· ... τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν τῶν διακειμένων ὑπὸ Τόμιν τῆς τῶν Σκυθῶν ἐπαρχίας καὶ ὅτι οὐκ ἐγχοεῖ τὰς αὐτὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας συνεχέσι βαρβάρων ἐπιδρομαῖς καταβλαπτομένας ἢ καὶ ἄλλως πῶς πενία συζώσας ἑτέρως διασώζεσθαι, εἰ μὴ διὰ τῆς θεοφιλοῦς ἐπισκόπου Τόμεος, ἥτις ἐστὶ καὶ τοῦ ἔθνους μητρόπολις, τυγχάνοιεν προμηθείας, θεσπίζομεν ὑπεξαιρεῖσθαι τῆς παρούσης θείας νομοθεσίας καὶ μηδαμῶς αὐτὰς ὑπάγεσθαι τῇ ταύτης ἀνάγκῃ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ οἰκείου σχήματος μένειν.	
după nov. 496	Petrus (- 496 -)[543]	*Petrus episcopus*	***FHDRCh*, LXXII.1**
sec. V?, VI?		ἐ(πίσκοπος) Π(έ)τρ(ος) (?)	*IGLR*, 89 [*Callatis*]
498-518	Paternus (498-520)	*Paternus reverentissi(imus) episc(opus)*	*IGLR*, 64
29.06.519		*Paternus Tomitanae civitatis*	Horm., *Ep. 217*, 6-

[543] Episcopatul acestuia, puţin cunoscut în istoriografia Dobrogei romano-bizantine, a fost datat de Emilian Popescu între cca 470 şi 496 (E. Popescu, *Christianitas…*, p. 212 (nota 60), 214), în funcţie de biografia lui Dionisius Exiguus. Astfel, pentru momentul de început, s-a pornit de la dedicaţia din *Prefaţa la traducerea latinească a «Epistolei sinodale» a sfântului Cyrillus, episcopul Alexandriei, împotriva lui Nestorius*, făcută „preafericitului stăpân, părintele episcop Petrus", drept mulţumire pentru „sfintele strădanii cheltuite cu mine pentru a mă îndruma când eram mic" (***FHDRCh*, LXXII.1**); or, Dionsisus s-a născut pe la cca 460/70, dar nu există nici o raţiune pentru a considera că acum a debutat episcopatul lui Petrus. Pentru final, s-a avut în vedere anul când Dionisius a ajuns la *Roma* – 496. Trebuie arătat însă că monahul scit a ajuns la *Roma după noiembrie 496* (*PCBE*, 2/1, p. 566, *Dionysius Exiguus 4*), traducerea *Epistolei sinodale* şi *Prefaţa* neputând fi expediate lui Petrus mai devreme de 497. Putem presupune că a rămas în scaun până în 498, când şi-a început magisteriul Paternus, dar nici acest eveniment nu e sigur.

		antistes; *Paternus episcopus*		7[544]
9.09.520		*Paternus misericordia Dei episcopus prouinciae Scythiae metropolitus*	7	***FHDRCh*, LXXVI.4**
29.06.519		*provincia episcopos*		Horm., *Ep. 217*, 7
sec. VI		*episcopi* *[episcopus] Stefanus*		*IGLR*, 91 [*Callatis*]
15.03.553	Valentinianus (- 550, 553 -)	*Valentinianus episcopus de Tomis provinciae Scythiae*		Vigil., *Ep. ad Valent. episc. tomit.*[545]
sec. VII-VIII	-	ὁ αὐτοκεφάλος ἀρχιεπισκόπος		***FHDRCh*, XC.1**
prima treime a sec. IX	-	ὁ αὐτοκεφάλος ἀρχιεπισκόπος		***FHDRCh*, XC.2**
sec. IX	-	ὁ αὐτοκεφάλος		***FHDRCh*, XC.4**[546]
sec. IX		ὁ αὐτοκεφάλος ἀρχιεπισκόπος		***FHDRCh*, XC.5**
sec.. IX	-	Τόμη μητρόπολις		***FHDRCh*, XC.3**
sec. X-XI	Anicetus	᾿Ανικήτῳ μητροπολί(τῃ) Τόμεως		I. Barnea, în *Pontica*, 24, 1991, p. 279-280
sec. XI	Vasile	Βασιλείῳ μ[η]τροπολ(ίτῃ) Τόμε[ως]		I. Barnea, în *Pontica*, 24, 1991, p. 280

După cum se poate lesne observa, fie că este vorba de acte oficiale, purtând sau nu semnătura prelaţilor sciţi, fie că sunt scrieri sau însemnări particulare, titularii scaunului tomitan poartă în majoritatea zdrobitoare a cazurilor titlul de episcop, însoţit uneori de epitete onorifice. Alexandru Suceveanu, care, aşa cum am amintit deja, apreciază că titlul de arhiepiscop putea fi purtat încă din secolul al III-lea, pornind de la informaţia lui Theodoretos de *Cyros* (393 – cca 490/6) conform căreia Bretanio (-368/9 -) „conducea ca episcop oraşele întregii Sciţii" (πάσης δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις **ἀρχιερατικῶς**), considera că acesta ar fi „posedat" rangul arhiepiscopal[547], dar există câteva elemente care nu permit o asemenea apreciere. Întâi, fiind un titlu acordat de împărat, el nu putea fi conferit unui episcop ortodox – cum, după exemplul lui Bretanio, bănuim că au fost şi ceilalţi *pontifices* tomitani – de către suveranii arieni Constantius II (337-361) şi Valens (364-378)[548]. Nici episcopii de *Constantinopolis* nu-l puteau conferi, căci până la 381 au depins de *Heraclea Thraciae* şi au fost eretici arieni şi, deci, în divergenţă cu *Roma*, *Alexandria* şi *Antiochia*[549]. Nici în actele conci-

544 *FHDR*, II, p. 330; Fr. Glorie, *Prolegomena*, în Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholti, 1978 (*CCSL* LXXXX A), p. XXVII.

545 *FHDR*, II, p. 400.

546 Vezi aici lista episcopatelor subordonate.

547 A. Suceveanu, *op. cit.*, în *Historia urbana*, 1, 1993, 2, p. 145; A. Suceveanu, Iuliana Barnea, *op. cit.*, p. 175.

548 Vezi *infra*.

549 G. Dagron, *op. cit.*, p. 410-453; E. Popescu, *op. cit.*, p. 93.

liilor ecumenice – o altă instanţă care putea recunoaşte statutul respectiv – din secolul al IV-lea nu există vreo informaţie în acest sens. În sfârşit, titlul de arhiepiscop autocefal apare în mod explicit abia într-o *notitia* datată în secolele VII-VIII, când eparhia *Scythia Minor* ieşise, practic, de sub controlul Imperiului, dar care, după aprecierea unor specialişti, ar conţine elemente mai vechi, ce pot coborî până la sfârşitul secolului al IV-lea – începutul secolului al V-lea[550]. Or, din punct de vedere al istoriei ierarhilor din *Scythia*, acest fapt ar corespunde episcopatului lui Theotimus I (cca 390 – cca 407). Într-adevăr, la finele veacului al IV-lea, au existat anumite circumstanţe care ţin de evoluţia Bisericii orientale ce au îngăduit afirmarea episcopului tomitan. Astfel, primul împărat catolic care a recunoscut prestigiul în plan dogmatic al conducătorului bisericesc al Scythiei Minor a fost Theodosius I (379-395), care într-un decret din 30 iulie 381 includea pe Terennius, *episcopus Scythiae* (- 381 -), printre garanţii ortodoxiei din Orient. În acelaşi an, prelatul amintit semna actele celui de-al II-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* împreună cu apărătorii credinţei adevărate. Recunoaşterea primatului de onoare (τά πρεσβεῖα τῆς τιμῆς), după scaunul roman, pentru episcopul din *Constantinopolis* prin canonul 3 al celui de-al doilea conciliu ecumenic din mai-iulie 381, pe motivul că rezida în noua Romă (νέα Ῥωμη; *iunior Roma*)[551], a dus nu numai la creşterea influenţei şi autorităţii *thronos*-ului de pe malurile Bosforului[552], dar şi la începutul ofensivei pentru instituirea jurisdicţiei superioare asupra diocezelor orientale, printre care *Thracia*, din care făcea parte şi *Scythia Minor*, fenomen care a cunoscut o amploare deosebită în timpul lui Ioannes Chrysostomos (398-404)[553]. Dintre episcopii tomitani, primul care s-a bucurat de o faimă deosebită a fost Theotimus I (cca 390 – cca 407), care s-a remarcat printre contemporanii atât din Orient, cât şi din Occident prin înţelepciunea, lucrările teologice şi fidelitatea faţă de crezul nicean[554], dar şi prin relaţia specială avută cu Ioannes Chrysostomos (398-404), de a cărui parte s-a situat în timpul sinodului constantinopolitan din 400 dedicat clarificării situaţiei eparhiilor din dioceza *Asia*, asupra căreia întreprinzătorul arhiepiscop îşi extin-

---

[550] În ultimă instanţă, E. Popescu, *op. cit.*, p. 139-150 = *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 171-189.

[551] *CBO*[2], p. 93 = *COD*, p. 100; Evagr., *HE*, II, 4; *Novella CXXXI*; R. Janin, *Constantinople*, II. *Patriarcat grec*, în *DHGE*, XIII, col. 638; O. Pasquato, *Organisation ecclésiastique*, IV. *Patriarcats*, în *DECA*, II, p. 1824.

[552] Ch. Pietri, *Damase et Théodose. Communion ortodoxe et géographie politique*, în idem, Christiana Respublica. *Éléments d'une enquête sur le christianisme antique*, I, Rome, 1997, p. 347-354; R. Malcolm Errington, *Church and State in the First Years of Theodosius*, în *Chiron*, 27, 1997, p. 62.

[553] Vezi Pallad., *Dial.*, XIII-XIV; Socr., *HE*, VI, 11; 15; Sozom., *HE*, VIII, 6; Theod., *HE*, V, 28, 2; Cassiod., *HE*, X, 4; 10; R. Janin, *op. cit.*, col. 638-639; G. Dagron, *op. cit.*, p. 454-473; N. Zugravu, *Cu privire la jurisdicţia asupra creştinilor nord-dunăreni în secolele II-VII*, în *Pontica*, 28-29, 1995-1996, p. 173-174; idem, *Geneza…*, p. 241-243, cu bibliografie; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 88-89; vezi şi *infra*.

[554] Sozom., *HE*, VII, 26, 6; 26, 9; Hier., *Vir. ill.*, CXXXI; *ASS*, *Apr.*, III, 753; ***FHDRCh*, LIII.2**, **LXXXI, CXX**; *PSB* 11, p. 342-351; E. Popescu, *op. cit.*, p. 118-123, 203, 214, 228; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 241-243.

sese controlul[555], şi din 402 în privinţa origenismului[556]. În context, să notăm efortul deosebit depus de patriarhul Ioannes Chrysostomos (398-404) pentru convertirea şi organizarea structurilor ierarhice ale „sciţilor" de la nordul Gurilor Dunării şi al Mării Negre[557], acţiune în care a implicat şi pe conducătorul spiritual al *Scythiei*, Theotimus I de *Tomis*[558]. De asemenea, trebuie evidenţiată preocuparea arhiepiscopilor constantinopolitani pentru uniformizarea celebrărilor religioase în Orient, precum sărbătoarea Nativităţii de la 25 decembrie[559], data, liturghia şi practicile ciclului pascal[560], Cincizecimea (Rusaliile) ca amintire a Coborârii Sfântului Duh asupra apostolilor şi Bisericii[561], care trebuie să fi rezonat şi în eparhia dunăreană.

Întrebarea legitimă care se pune este: în condiţiile tocmai amintite, episcopului de *Tomis* i s-a acordat titlul de *arhiepiscop*? Cum am spus şi mai sus, răspunsul ar putea fi afirmativ, deşi nu există nici o dovadă indubitabilă care să-l susţină. În acest caz, imediat, o altă întrebare se naşte: era arhiepiscopul tomitan autocefal? Pe urmele lui Emilian Popescu, am admis şi acest fapt, dar acum ne îndoim de o asemenea posibilitate, întrucât ea s-a bazat pe o eroare metodologică. Conform dreptului canonic, titlul de αὐτοκέφαλος desemna, în ultimă instanţă, dreptul fiecărei eparhii de a-şi alege propriul primat (*kephale*) şi de a consacra proprii episcopi – cu alte cuvinte, autoguvernarea sau independenţa sacramentară şi administrativă. Iniţial, toţi întâistătătorii unei eparhii erau autocefali, fiind orânduiţi de propriul sinod[562]. Din secolul al V-lea însă, pe măsura creării unităţilor ecleziastice superioare (patriarhatele), acest statut era acordat de către un conciliu ecumenic (*Cypros* în 431[563]), de împărat (*Prima Iustiniana* (Caričin Grad, Serbia) în 535[564]; Bulgaria în secolul al X-lea) sau Biserica-mamă (*Georgia* în secolul al VIII-lea)[565]. Astfel, titlul de arhiepiscop autocefal a ajuns superior celui de mitropolit. Isidorus de *Hispalis* (cca 560/70-636) distingea, în acest sens, patru categorii de episcopi (*ordo episcoporum*): patriarhi (*patriarcha*), arhiepiscopi (*archiepiscopi*), mitropoliţi (*metropolitani*) şi episcopi (*episcopi*); arhiepiscopul era numit *summus episcoporum* sau *princeps episcoporum*, întrucât avea preeminenţă

---

555 ***FHDRCh*, XL**; N. Zugravu, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 14.

556 ***FHDRCh*, XLVII**, **XLVIII**; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 15-16.

557 ***FHDRCh*, XXX, CXX**; Theod., *HE*, V, 31; V. Grumel, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I/1, *Les actes de patriarches. Les regestes de 381 à 715*, Paris, 1972, nr. 17, 17a (p. 16); J. Zeiller, *op. cit.*, p. 415, 544-547; V. Gh. Sibiescu, *Activitatea misionară a Sfântului Ioan Hrisostom printre goţi*, în *GB*, 32, 1973, 3-4, p. 375-388; G. Dagron, *op. cit.*, p. 463, 465, 466; E. Popescu, *op. cit.*, p. 65, 187-194; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 242.

558 Sozom., *HE*, VII, 26, 6-8; *ASS, Apr.*, II, 753; N. Zugravu, *op. cit.*, 241, 265 (nota 129, bibliografie).

559 V. Grumel, *op. cit.*, nr. 33 (p. 25).

560 W. Rordorf, *Pâques*, II. *La célébration de la fête*, în *DECA*, II, p. 1904.

561 V. Saxer, F. Cocchini, *Pentecôte*, în *DECA*, II, p. 1989-1991.

562 Cf. c. 4 *Nicaea* (*CBO*^{2} = *COD*, p. 7); c. 9 *Antiochia* (341) (*CBO*^{2}, p. 209); c. 2 *Constantinopolis* (381) (*CBO*^{2}, p. 65-66 = *COD*, p. 31-32); c. 34 ap. (*CBO*^{2}, p. 26).

563 C.8 *Ephesus* (*COD*^{2}, p. 75-76 = *COD*, p. 66-67).

564 *Novella XI* (*FHDR*, II, p. 376-377).

565 A. Papadakis, *Autocephalous*, în *ODB*, 1, p. 234-235.

asupra mitropoliţilor şi a altor episcopi (*Tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam metropolitanis quam episcopis ceteris*), în timp ce mitropolitul îşi limita aria de competenţă doar la o provincie (*singulis enim provinciis praeeminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes subiecti sunt*)[566]. În listele episcopale constantinopolitane arhiepiscopii autocefali figurează uneori după mitropoliţi[567].

Pentru ca toate aceste aspecte să fie îndeplinite, pentru ca un episcop să poate fi arhiepiscop autocefal, trebuia ca o eparhie să îndeplinească o condiţie indispensabilă, stabilită ferm de cel de-al 4-lea canon al primului conciliu ecumenic de la *Nicaea* din 325 – *existenţa a cel puţin trei episcopi care să aleagă şi să hirotonisească capul Bisericii lor autocefale*[568]. Or, cum se desprinde foarte clar din *Istoria bisericească* a lui Sozomenos (cca 380 – înainte de 448) şi din legea împăratului Zenon din 480, *în secolele IV-V Scythia Minor nu îndeplinea această condiţie sine qua non a obţinerii autocefaliei*, aici menţinându-se „vechiul obicei" (ἔϑος παλαίον, *vetus consuetudo*) al coincidenţei dintre episcopat şi eparhie, funcţionând doar *thronos*-ul tomitan. *Sfinţirea episcopului trebuie să fi avut loc în afara eparhiei*. Mai mult, de la sfârşitul secolului al IV-lea, există suficiente elemente care denotă *dependenţa* episcopiei tomitane de o instanţă superioară, respectiv arhiepiscopia constantinopolitană. Astfel, aşa cum am amintit deja, intrarea *Scythiei Minor* sub jurisdicţia scaunului de pe malurile Bosforului poate fi acceptată ca efectivă sub păstorirea lui Ioannes Chrysostomos (398-404), de vreme ce istoricul bisericesc Theodoretos de *Cyros* (393 – cca 460/6) scria că acesta îşi exercita autoritatea asupra tuturor celor şase eparhii din *Thracia*[569]. Faptul era pe deplin acceptat în secolul al V-lea, aşa cum o ateastă Socrates Scholasticos (cca 380 – cca 450) prin 439/40, când a redactat *Historia ecclesiastica*[570], şi canonul 28 al celui de-al IV-lea conciliu ecumenic de la *Chalcedon* din 451[571]. De asemenea, începând cu episcopatul lui Theotimus I (cca 390 – cca 407), contemporanul şi apropiatul lui Ioannes Chrysostomos, titularul din oraşul vest-pontic este atestat adesea la *Constantinopolis* (la conciliile din 400, 402, 448 şi 520), demonstrând participarea acestuia la sinodul permanent (σύνοδος ἐνδημοῦσα) prezidat de arhiepiscopul Capitalei – una dintre practicile prin care acesta din urmă şi-a consolidat „puterea efectivă"[572]. În sfârşit, faptul că în anul 519 călugării sciţi, adepţi ai formulei theopas-

---

566 Isid., *Etym.*, VII, 12, 4-10; vezi şi A. Di Berardino, *op. cit.*; A. Papadakis, *op. cit.*, p. 235.

567 ***FHDRCh*, XC**.

568 *CBO*^{2}, p. 53 = *COD*, p. 7.

569 Theod., *HE*, V, 28, 2; R. Janin, *op. cit.*, col. 640.

570 Socr., *HE*, V, 8; R. Janin, *op. cit.*, col. 639.

571 *CBO*^{2}, p. 93 = *COD*, p. 100; Evagr., *HE*, II, 4: G. Dagron, *op. cit.*, p. 477-478; P. Maraval, *Le concile de Chalcédoine*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 102-104; Ch. Fraisse-Coué, *L'incompréhension croissante entre l'Orient et l'Occident*, în *ibidem*, p. 150-153; B. Flusin, *Évêque et patriarches. Les structures de l'Église impériale*, în *ibidem*, p. 513-525.

572 Despre această instituţie, cf. c. 9 IV *Chalcedon* (451) (*CBO*^{2}, p. 83 = *COD*, p. 91); O Pasquato, *op. cit.*; R. Janin, *op. cit.*, col. 642-543; A. Papadakis, *Endemousa synodos*, în *ODB*, 1, p.

chite *Unus de Trinitate passus est*, despre care va fi vorba mai jos, i-au acuzat pe episcopii din provincie, în frunte cu Paternus de *Tomis* (498-520), în faţa patriarhului Ioannes II (518-520), determinându-l pe prelatul scit să vină în Capitală[573], aplicând astfel hotărârile canoanelor 9 şi 17 ale celui de-al IV-lea conciliu ecumenic de la *Chalcedon* din 451 privind apelul la „scaunul împărăteştei cetăţi a Constantinopolului" ca ultimă instanţă în caz de litigiu în materie de dogmă şi disciplină în interiorul unei eparhii[574], e o dovadă a subordonării mitropolitului scit. În concluzie, începând de la sfârşitul secolului al IV-lea, este posibil ca *uneori* episcopii de *Tomis*, singurii prelaţi de acest rang din provincia *Scythia Minor*, să fi purtat titlul *onorific* de *arhiepiscop, dar nu au fost arhiepiscopi autocefali*. Despre momentul când s-a putut întâmpla acest lucru vom vorbi îndată.

În ceea ce priveşte titlul de *mitropolit*, aşa cum se poate observa din tabelul de mai sus, el este aplicat pentru prima dată lui Theotimus I (cca 390 – cca 407) în *Dialogul istoric* despre viaţa lui Ioannes Chrysostomos scris prin 405-408 de un apropiat al arhiepiscopului *Constantinopolului*, contemporan şi, probabil, cunoscut al prelatului tomitan, Palladius de *Helenopolis* (363/4 – înainte de 431). Autorul arată că la conciliul din 400 au participat mai mulţi episcopi din *Asia*, alături de care s-au aflat şi „Theotimus din Scythia, Ammonius Egipteanul din Thracia şi Arabianus din Galatia, *toţi mitropoliţi bătrâni* (πάντων μητροπολιτῶν γεγηρακότων)"[575]. Informaţia n-a fost valorificată până acum de istoriografia românească. Ea este confirmată, într-o manieră oarecum indirectă, de scrisoarea împăratului Leon I Tracul (457-474) din 458 adresată *metropolitanis totius orbis episcopis* („episcopilor metropolitani din întreaga lume"), printre care este menţionat şi Theotimus II de *Tomis* (- 458 -), dar care, în scrisoarea de răspuns, semnează ca *Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus* („Theotimus, episcopul smerit al regiunii Scythia"). Cum am arătat deja, titlul de mitropolit e în strânsă conexiune cu existenţa într-o eparhie a altor episcopi. Or, în *Scythia Minor*, abia în anii 519-20 izvoarele consemnează explicit atât funcţionarea în eparhie a mai multor scaune episcopale, cât şi titlul de *metropolitus* pentru episcopul Paternus de *Tomis* (498-520). Dacă informaţia din *Dialogul* lui Palladius şi cea din epistola împărătească reflectă realitatea, rămâne de explicat cum un episcop fără ἐπαρχιῶται a primit sau doar a fost asimilat rangului de mitropolit[576]. Cert este că, la începutul secolului al VI-lea, tabloul ecleziastic al eparhiei dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră era modificat, în sensul existenţei a

697; P. J. Hajjar, *Le Synode permanent (ΣΥΝΟΔΟΣ ΕΝΔΕΜΟΥΣΑ) dans l'Église byzantine des origines au Xe siècle*, Roma, 1962; G. Dagron, *op. cit.*, p. 475-476; B. Flusin, *op. cit.*, p. 522-523.

[573] Horm., *Ep. 217*, 6-7 (29.VI.519), *224*, 1 (15.X.519) (*FHDR*, II, p. 330-331, 332-333); Fr. Glorie, *op. cit.*, p. XXIV-XXXIV; M. Salamon, *Mnisi scytyjsy w Konstantynopolu (519-520 r.)*, în *BP*, 1, 1984, p. 325-338.

[574] *CBO*^{2}, p. 83, 87-88 = *COD*, p. 91, 95; R. Janin, *op. cit.*, col. 643; P. J. Hajjar, *op. cit.*, p. 80-114.

[575] Pallad., *Dial.*, XIII, 150-156 (***FHDRCh*, XL**, subl. n.).

[576] Emilian Popescu considera că episcopul *Tomis*-ului „era privit ca un «mitropolit de onoare»" – *Christianitas…*, p. 154 = *op. cit.*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, p. 197.

cincisprezece episcopate în frunte cu cel de *Tomis*, care purta şi titlul de *mitropolit*. Reorganizarea s-a datorat împăratului Anastasius I (491-518), intervenind atât pe fondul unor evoluţii fireşti (progresul evanghelizării, stabilitatea politică şi militară, reactivarea vieţii urbane, creşterea importanţei episcopului în viaţa citadină)[577], cât mai ales în contextul tulburărilor cu substrat religios, economic şi social care au afectat *Scythia* şi *Moesia Secunda* între anii 513-518 şi care au îmbrăcat forma armată, concretizată în revolta condusă de Vitalianus[578]. Cum a arătat recent Ventzislav Dintchev, introducând o „diferenţiere administrativă" între localităţile *Scythiei*, „provincie limitrofă şi militarizată", autoritatea imperială a încercat să stingă mişcarea şi să prevină răbufniri similare viitoare[579].

Prin urmare, singurul element cert privitor la evoluţia titulaturii episcopului de *Tomis* este că la începutul veacului al VI-lea acesta purta titlul de *mitropolit*. A devenit însă *arhiepiscop autocefal*? Cum rezultă din tabelul de mai sus, mai multe *notitiae* constantinopolitane din secolele VII-IX rânduiesc scaunul tomitan din eparhia *Scythia* printre arhiepiscopii autocefali dependenţi de patriarhia de *Constantinopolis*. Acest statut trebuie conexat cu o măsură de ordin administrativ-bisericesc instituită de autoritatea imperială sau de un conciliu ecumenic *posterior ridicării la rangul de mitropolit*, întrucât, aşa cum am arătat, sub Anastasius I, scaunul tomitan depindea încă de *thronos*-ul de pe malurile Bosforului, *şi înainte de sfârşitul secolului al VI-lea-începutul celui al VII-lea*, când întreaga textură ecleziastică dunăreană a fost bulversată, eparhia *Scythia Minor* încetând să mai existe. Cum cel de-al V-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 553 n-a adoptat nici o hotărâre de natură administrativă, ci doar măsuri de ordin teologic[580], rezultă că, dacă, într-adevăr, mitropolitul de *Tomis* a devenit arhiepiscop autocefal, atunci acest lucru nu se putea întâmpla decât sub Iustinianus I (527-565), în contextul măsurilor de reorganizare teritorială, militară şi ecleziastică a zonei balcanice luate o dată cu declanşarea războiului pentru recucerirea Italiei în 535, care a dus la slăbirea apărării provinciilor de pe *limes*-ul danubian. Se ştie, în acest sens, că, paralel cu activitatea edilitară, de fortificare a frontierei şi a ţinuturilor din interior[581], împăratul a procedat la modificări în geografia civilă şi ecleziastică

---

[577] N. Zugravu, *op. cit.*, 241, 365-366, 387-389 (bibliografie).

[578] I. Miculescu, *Revolta lui Vitalian în contextul politicii religioase şi economice a lui Anastasius I (491-518)*, în *GB*, 63, 1987, 3, p. 569-583; N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 101-103, cu izvoare şi bibliografie; vezi şi *infra*.

[579] V. Dintchev, *Sur les limites de la forme de vie urbaine dans les diocèses de Thracia et de Dacia au Basse Antiquité: les centres surestimés*, în АРХЕОЛОГИЯ, 40, 1999, 1-2, p. 13-31 (în bulgară, cu rezumat francez).

[580] O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Weimar-Wien, 2001, p. 529-533.

[581] Proc., *De aedif.*, IV, 5-7; 11, 14; 11, 20; V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (Studies and Materials)*, Amsterdam, 1977, *passim*; P. Petrović and M. Vasić, *The Roman Frontier in Upper Moesia: archaeological investigations in the Iron Gate area – Main Results*, în *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, edited by P. Petrović, Belgrade, 1996, p. 22-23; M. Mirković, *The Legionary Camps at Sigidunum and Viminacium in the Defensive System in the fourth-fith and sixth Centuries: Romans and Barbarians*, în *The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th*

a regiunii. Astfel, la 14 aprilie 535, a creat arhiepiscopia autocefală *Prima Iustiniana*, căreia i-a pus sub „oblăduire" (*sub eius auctoritate*) eparhiile *Dacia Mediterranea*, *Dacia Ripensis, Moesia Prima, Praevalis, Macedonia Secunda* şi „partea din *Pannonia Secunda* care se află în *civitas Bacensis*"[582]. Cu acelaşi prilej, episcopia de *Aquae* (Prahovo, Serbia) din *Dacia Ripensis*, pe malul drept al Dunării, a fost emancipată de sub autoritatea celei de la *Meridium* (Rimski Grad, Šarkamen, Serbia), sporindu-i-se, totodată, controlul asupra propriei cetăţi şi a tuturor fortificaţiilor, teritoriilor şi bisericilor ei (*omnia eius castella et territoria et ecclesias*)[583]. Un an mai târziu, prin *Novella XLI* din 18 mai 536, suveranul a desfiinţat *vicarium Thraciarum*, instituind o vastă unitate administrativă, economică, militară şi financiară, numită *quaestura Iustiniana exercitus*, formată din provinciile *Scythia* şi *Moesia Secunda* din regiunea dunăreană, *Caria* din Asia Mică, *Cypros* şi insulele Cyclade, având în frunte un *quaestor Iustinianus exercitus* ce rezida la *Odessos* (Varna, Bulgaria)[584]. *Acesta trebuie să fi fost momentul când Tomisul a fost ridicat la rangul de arhiepiscopat autocefal*. Este interesant de observat că în cea mai veche *notitia* în care episcopul tomitan apare cu acest statut, un alt sediu episcopal, *Odessos*, este menţionat cu acelaşi rang, ocupând poziţia a 39-a, înaintea *Tomis*-ului, aflat pe cea de-a 40-a treaptă[585], fapt perfect explicabil prin aceea că *Odessos* era sediul noului „prefect al Scythiei"[586] – acel *quaestor Iustinianus exercitus*. Că e vorba, neîndoielnic, de o intervenţie imperială, făcută în acord cu noul context administrativ al regiunii, se poate uşor verifica în cazul *Odessos*-ului. Astfel, în 458, acesta figurează printre episcopii din *Moesia Secunda* semnatari ai scrisorii de răspuns adresate împăratului Leon I Tracul (457-474) în legătură cu alegerea ca episcop de *Alexandria* a monofizitului Timotheos Aelurus (457-458/60; 476-477) şi cu hotărârile conciliului de la *Chalcedon* din 451, titularul semnând Dizza – *episcopus ciuitatis Odyssae Scythiae*[587]. Iustinianus a procedat la sustragerea

---

centuries. The second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996), Bucharest, 1998, p. 117-120; Ph. Rousseau, *Procopius'Buildings and Justinian's Pride,* în *Byzantion,* 68, 1998, 1, p. 121-130; *De aedificiis: le texte de Procope et les realités,* în *AntTard,* 8, 2000; O. Mazal, *op. cit.*, p. 341-343; F. Curta, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII,* traducere: E. S. Teodor, Târgovişte, 2006, p. 130-164.

[582] *Novella XI* (*FHDR,* II, p. 376-377); A. A. Munteanu, *Arhiepiscopia Justiniana Prima şi jurisdicţia ei*, în *ST,* 14, 1962, 7-8, p. 441-470; Gh. Ştefan, *Justiniana Prima şi stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea e. n.*, în *Drobeta,* 1, 1974, p. 65-70; Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (Ve-VIe siècles),* în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983),* Roma, 1984, p. 48-50; E. Băbuş, *Justiniana Prima în lumina noilor cercetări*, în *ST,* 39, 1987, 1, p. 84-92; R. Popović, *op. cit.*, p. 216-217; O. Mazal, *op. cit.*, p. 357-358; F. Curta, *op. cit.*, p. 67; vezi şi *infra*.

[583] *Novella XI,* 5 (*FHDR,* II, p. 378-379); F. Curta, *op. cit.*, p. 67-68.

[584] *Novella XLI,* 5-30; Ioan. Lyd., *Mag.*, II, 28; III, 29; S. Torbatov, Quaestura Exercitus: *Moesia Secunda and Scythia Minor under Justinian,* în *ArhBulg,* 1, 1997, 3, p. 78-87; O. Mazal, *op. cit.*, p. 187, 316, 359-360; F. Curta, *op. cit.*

[585] ***FHDRCh*, XC.1**.

[586] F. Curta, *op. cit.*, p. 67.

[587] ***FHDRCh*, LVIII**.

Odessos-ului de sub autoritatea mitropolitului *Moesiei Secunda*, episcopul de *Marcianopolis*, căci în *notitia* despre care am amintit acesta din urmă apare al 37-lea cu titlul mitropolitan, dar fără *Odessos* ca sugrafan, devenit arhiepiscopat autocefal subordonat patriarhiei de *Constantinopolis*[588].

Cumularea titlului de mitropolit şi a celui de arhiepiscop nu era contrară practicilor bisericeşti[589]. Astfel, prin *novella* de înfiinţare a arhiepiscopiei *Prima Iustiniana*, împăratul hotăra ca titularul ei (*sacrosanctus antistes*) „să devină nu numai mitropolit, ci şi arhiepiscop" (*non solum metropolitanus, sed etiam arhiepiscopus fiat*)[590], având asupra provinciilor sale întreaga autoritate şi libertate în problemele de natură sacramentară şi instituţională, fără nici o legătură cu vicarul apostolic de *Thessalonica*[591]. Aceasta ar putea fi un argument în plus că măsura de care tocmai vorbim în cazul *Tomis*-ului s-a petrecut sub Iustinianus. Ea trebuie integrată politicii mai largi a suveranului de transfer a unor importante atribuţii de natură administrativă, militară şi financiară din sfera administraţiei civile provinciale şi urbane în cea a episcopilor, acţiune începută sub Anastasius I, în timpul căruia capii bisericilor din oraşe deveniseră ἔκδικοι τῆς πόλεως (*defensores civitatis*), fiind însărcinaţi cu distribuirea prestaţiilor anonare destinate trupelor staţionate în centrele de reşedinţă[592]. Iustinianus a mers mai departe, printr-o serie de legi din 535 (*Novella VIII*), 538 (*Novella LXV*) şi 545 (*Novella CXXVIII*) făcând din episcopi conducătorii deplini ai administraţiei urbane şi adevăraţii reprezentanţi ai puterii imperiale în teritoriu, iar din centrele ecleziastice importanţi poli în jurul cărora „gravitau" provincii şi „regiuni" întregi[593]. Episcopatul tomitan poate fi considerat un asemenea pol, ridicarea la statutul de arhiepiscop autocefal contribuind la creşterea prestigiului şi rolului său în regiunea Dunării de Jos.

Autocefalia despre care vorbim nu echivala însă cu o sustragere totală de sub autoritatea patriarhiei constantinopolitane. Comparaţia cea mai potrivită o oferă tot arhiepiscopia *Prima Iustiniana*. Hotărând prin *Novella CXXXI*, c. 3 din 545 ca „preafericitul arhiepiscop" „să aibă acelaşi rang cu scaunul apostolic din Roma în conformitate cu hotărârile date de sfântul papă Vigilius", împăratul ţinea să precizeze că privilegiul respectiv era valabil doar „în eparhiile supuse lui" (ἐν αὐταῖς ταῖς ὑποκειμέναις

---

588 ***FHDRCh*, XC.1**.

589 De exemplu, la conciliile provinciale din anii 530 şi 533, episcopul Honorius II de *Salona* (Split, Croaţia) (527-547) semna ca arhiepiscop şi mitropolit – cf. J. Lučić, *Illyricum*, în *DHGE*, XXIV, col. 864.

590 *Novella XI* (*FHDR*, II, p. 376-377).

591 *Novella XI*, 4 (*FHDR*, II, p. 378-378).

592 H. Leclercq, *Defensor civitatis*, în *DACL*, IV/1, col. 406-427; A. Di Berardino, *Defensor*, I. *Defensor civitatis*, în *DECA*, I, p. 640-641; C. Capizzi, *L'imperatore Anastasio I (491-518). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalità*, Roma, 1969, p. 149; D. Feissel, *L'évêque, titres et fonctions d'après les inscriptions grecques jusq'au VIe siècle*, în *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne…*, II, p. 819.

593 F. Curta, *op. cit.*, p. 106-107. Pentru situaţia generală din Balcani în secolul al VI-lea vezi D. Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, München, 1969, p. 131-132; V. Gjuzelev, *Städte und Wegnetz in Moesien, Dakien und Thrakien nach dem Zeugnis des Theophylaktos Simokates*, în *MiscBulg*, 2, 1986, p. 62-63, 65-66; D. Feissel, *op. cit.*, p. 801-828.

αὐτῷ ἐπαρχίας)[594]. Aşadar, nu era impietată în mod esenţial jurisdicţia superioară a *thronos*-ului petrin, manifestată, de altfel, încă din momentul înfiinţării arhiepiscopiei de către papa Agapetus I (13 mai 535 – 25 aprilie 536)[595], aceasta devenind, cum o demonstrează *novella* amintită şi documentele emise de pontifii romani în secolul al VI-lea şi la începutul celui de-al VII-lea, un al doilea vicariat papal în centrul şi vestul Peninsulei Balcanice (*locum obtinere… sedis apostolicae Romae*)[596]. Acelaşi lucru trebuie să fi fost valabil şi pentru arhiepiscopia autocefală de *Tomis* în relaţia sa cu patriarhia de *Constantinopolis*. Nu există nici o dovadă particulară, dar faptul că prin două legi civile – *Novella CXXIII*, c. 22 şi *Novella CXXXI*, c.2 din 545 – Iustinianus a confirmat canonul 9 al conciliului de la *Chalcedon* privind sinodul permanent şi caracterul de instanţă ultimă a episcopului de *Constantinopolis* şi, respectiv, canonul 28 al aceluiaşi conciliu care stipula jurisdicţia superioară a episcopului Noii Rome asupra diocezelor *Thracia, Asia* şi *Pontus*[597] nu lasă nici un dubiu despre autoritatea scaunului din Capitală asupra mitropolitului şi arhiepiscopului autocefal de la *Tomis*.

În concluzie, *este posibil ca episcopul de Tomis, mitropolitul Scythiei Minor, să fi devenit arhiepiscopat autocefal în timpul lui Iustinianus*. Aceasta ar corespunde perfect dezvoltării generale a provinciei în vremea suveranului respectiv[598].

În ceea ce priveşte treptele ecleziastice inferioare din *Scythia Minor*, cunoscute mai ales pe baze epigrafice[599], în *corpus*-ul de faţă sunt inventariate şi altele. Este vorba, mai întâi, de un *uenerator* pe nume Sanctulus, prin intermediul căruia Dionisius Exiguus (cca 460/70 – cca 527/45) a trimis de la *Roma* episcopului Petrus de *Tomis* (- 496 -) traducerea latinească a *Epistolei sinodale* a lui Cyrillus de *Alexandria* împotriva lui Nestorius[600]. Nu este exclus ca, în contextul dezbaterilor teologice care au animat secolul al V-lea, acesta – foarte probabil un călugăr, cum o arată calificativul *frater*[601], să fi fost un trimis al prelatului tomitan pe lângă scaunul roman, un fel de

---

594 *Novella CXXXI*, III (*FHDR*, II, p. 382-382).

595 Ch. Fraisse-Coué, *Agapet Ier ou Agapit*, în *DHP*, p. 58; J. Hofmann, *Der hl. Papst Agapit I. und die Kirche von Byzanz*, în *OS*, 40, 1991, 2/3, p. 119, 131.

596 ***FHDRCh*, LXXVI.2**. L. Duchesne, *Autonomies ecclésiastiques. Églises séparées*, Paris, 1896, p. 242-243; Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 50; Ch. Frazee, *The Popes and the Balkan Churches Justinian to Gregory the Great, 525-604*, în *ByzF*, 20, 1994, p. 53-54; B. Flusin, *op. cit.*, p. 539. În istoriografia română se consideră că arhiepiscopul de *Prima Iustiniana* nu a fost vicar, ci doar „locţiitor" al papei (*locum tenens*; τόπον ἐπέχων) – A. A. Munteanu, *op. cit.*, p. 452; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 158.

597 R. Janin, *op. cit.*, col. 638, 643.

598 A. Barnea, *Une province chrétienne sous Justinien: la Scythie Mineure*, în *Acta XIII Congressus internationalis archaeologiae christianae…*, II, p. 809-812; idem, *Scythia minor unter Justinian*, în *MiscBulg*, 11, 1997, p. 40-45.

599 *IGLR*, 27, 32, 45, 48, 67; *SSIB*, 84; E. Popescu, *Christianitas…*, p. 215; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 244, 367.

600 ***FHDRCh*, LXXII.1**; *PBCE*, 2/2, *Sanctulus 4*.

601 Tot astfel îi numeşte Dionisius pe doi dintre monahii care făceau parte din delegaţia venită la *Roma* în 519-520 – ***FHDRCh*, LXII.2**.

apocrisiar, cum ştim că avea la *Constantinopolis* episcopul Valentinianus[602]. De asemenea, din epistolarul păstrat de la călugării sciţi, aflăm despre un Petrus *diaconus*, un Ioannes *diaconus* şi un Ioannes *lector*[603].

În sfârşit, textele adunate în volumul de faţă permit, împreună cu cele publicate deja în *FHDR*, II şi în culegerea de *Scrieri ale «călugărilor sciţi»*[604], întregirea listei monahilor implicaţi în disputa din jurul formulei theopaschite prin anii 519-520[605]; aceştia sunt: Achilles[606], Io(h)annes[607] (= Ioannes Maxentius *abbas*)[608] (?), alt Ioannes[609], Ioannes *lector*[610], Leontius[611] (identificat de unii specialişti cu teologul origenist Leontius de *Byzantium* (cca 480/90-543)[612] iar de alţii, mult mai plauzibil, cu Leontius de Ierusalim (prima jumătate a secolului al VI-lea)[613]), Mauritius[614], Petrus *diaconus*[615], Ioannes *diaconus*[616].

---

[602] E. Popescu, *Biserica Tomisului în vremea mitropolitului Valentinian. Ambasada (apocrisiarul) de la Constantinopol*, în *Pontica*, 40, 2007, p. 407-414 = în *Dacia*, 51, 2007 (în limba franceză).

[603] ***FHDRCh*, LXXVII.3**.

[604] *Scrieri ale «călugărilor sciţi» daco-romani din secolul al VI-lea*, introducere de D. Stăniloae, traducere de N. Petrescu şi D. Popescu, Craiova, 2006, unde sunt adunate traducerile publicate anterior în *MO*, 37, 1985, 3-4, p. 244-254; 5-6, p. 391-400; 9-10, p. 683-707; 11-12, p. 783-792.

[605] Vezi *infra*.

[606] Horm., *Ep. 187*, 3 (*FHDR*, II, p. 326-327); *PIB*, I, p. 92 (*Achilles*); E. Popescu, *Christianitas…*, p. 231, 232.

[607] Horm., *Ep. 187*, 3 (*FHDR*, II, p. 326-327) = ***FHDRCh*, LXXII.2** (?) = ***FHDRCh*, LXXVII.3** (?) = ***FHDRCh*, LXXVIII** (?).

[608] Maxentius: Horm., *Ep. 187*, 3 (*FHDR*, II, p. 326-327), *224*, 11 (*FHDR*, II, p. 332-333); Ioannes Maxentius: *CCSL*, LXXXV A, p. 5-25 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 87-104), 29-30 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 105-106), 33-36 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 107-109), 39-40 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 110-111), 43-47 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 112-117), 51-72 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 118-191), 123-153 (= *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, p. 197-223 = ***FHDRCh*, LXXVII.1**); E. Popescu, *op. cit.*, p. 231-232. Despre Ioannes Maxentius şi opera sa vezi M. Simonetti, *Jean Maxence*, în *DECA*, I, p. 1314; idem, *Giovanni Massenzio*, în *NDPAC*, II, col. 2245-2246; M. P. McHugh, *John Maxentius (sixth century)*, în *EEC*, p. 624; *DELC*, p. 415-418 (*Ioan Maxenţiu*); J. Meyendorff, *Cristos în gândirea creştină răsăriteană*, traducere din limba engleză de N. Buga, Bucureşti, 1997, p. 75, 77-78; D. Stăniloae, *Introducere*, în *Scrieri ale «călugărilor sciţi»* …, p. 32-79.

[609] ***FHDRCh*, LXXVII.2-3**.

[610] În epistola călugărilor sciţi către episcopii africani exilaţi în *Sardinia* el semnează explicit Ioannes *lector*, dar în răspunsul prelaţilor gradul ecleziastic nu mai apare, fiind indicat de expeditori prin „alt Ioannes" – ***FHDRCh*, LXXVII.3**; E. Popescu, *op. cit.*, p. 232.

[611] Horm., *Ep. 187*, 3 (*FHDR*, II, p. 326-327), *216*, 6 (*FHDR*, II, p. 328-329); ***FHDRCh*, LXXII.2**, **LXXVII.3**; E. Popescu, *op. cit.*, p. 231, 232.

[612] L. Perrone, *Léonce de Byzance*, în *DECA*, II, p. 1427-1429; *DELC*, p. 498 (*Leonţiu de Bizanţ*); J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 64-65; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 278-282.

[613] L. Perrone, *Léonce de Jérusalem*, în *DECA*, II, p. 1429-1430; *DELC*, p. 500 (*Leonţiu de Ierusalim*); J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 64-65, 78; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 282-285.

[614] Horm., *Ep. 187*, 3 (29.VI.519) (*FHDR*, II, p. 326-327); E. Popescu, *op. cit.*, p. 231, 232.

[615] ***FHDRCh*, LXXVII.3**; E. Popescu, *op. cit.*, p. 231, 232.

[616] ***FHDRCh*, LXXVII.3**; E. Popescu, *op. cit.*

Ierarhia şi structura ecleziastică din spaţiul nord-danubian sunt mai greu de creionat, datorită prolixităţii izvoarelor scrise; reconstituirile propuse pentru anumite segmente teritoriale şi cronologice se sprijină mai ales pe dovezi indirecte (arheologice, epigrafice, lingvistice), dar şi pe exploatarea puţinelor informaţii literare[617]. Nu vom insista aici din motive lesne de înţeles, subliniind doar câteva elemente. Astfel, pentru secolul al III-lea, în afara teritoriului roman nord-dunărean, respectiv în mediul barbar din stânga fluviului şi de la nordul Mării Negre, textele demonstrează prezenţa captivilor creştini originari mai ales din provinciile balcanice şi microasiatice, printre care se găseau şi clerici[618]; nu sunt alte date despre eventuale structuri ecleziastice. Credem însă, cum am susţinut în alt loc, că acest fapt a stat la baza formării tradiţiei legăturilor dintre această *diaspora* şi locurile de origine, confirmate pe deplin în veacul al IV-lea de „dosarul epistolar” din jurul lui Sava Gotul şi de transferurile de relicve din *Gothia* în aşezări din Imperiu[619]. Nici pentru perioada postromană (secolele IV-VII) sursele nu sunt foarte generoase în informaţii despre ierarhi şi organizarea credincioşilor daco-romani şi romanici. Putem accepta fără nici un dubiu progresul – nu întotdeauna linear însă – al creştinismului atât în fosta provincie romană *Dacia*, cât şi în spaţiul extracarpatic fie datorită dezvoltării şi expansiunii nucleelor deja existente, fie datorită unor factori adjuvanţi care au stimulat convertirea – proximitatea *limes*-ului, refugieri de creştini din Imperiu, deplasări voluntare, deportări efectuate de barbari, perindarea negustorilor romani ş.a.[620]. În context, putem de asemenea accepta fără pro-

---

[617] Vezi *supra*, la care adaugă: E. Popescu, *op. cit.*, p. 157-176, 178-186, 204-211, 215-216, 407-420; N. Zugravu, *Geneza…*, *passim*; idem, *Deux notes de géographie ecclésiastique. 1. „Les Tomitans” de Walafrid Strabus. 2. L’Évêché des Avares*, în *Cercetări istorice*, Iași, 17, 1998, 1, p. 151-161; D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV. Interferenţe spirituale*, Timişoara, 1999, p. 138-155; M. O. Căţoi, *Un cleric „scit” de pe teritoriul României într-un manuscris bizantin din secolul al XII-lea*, în *GB*, 64, 2005, 5-8, p. 141-162 = *Études byzantines et post-byzantines*, V, p. 223-242; S. Marţian, *Biserica pe teritoriile fostelor provincii dacice (Transilvania, Banat, Oltenia) în secolele VII-XI. Aspecte de istorie, organizare bisericească, rit şi cult*, Târgu Lăpus, 2006, p. 119-127.

[618] Philostorg, *HE*, II, 5 (*FHDR*, II, p. 200-201); ***FHDRCh*, IV, XXI, XLVIII**. Analiza acestor surse la H. Wolfram, *op. cit.*, p. 91; E. Popescu, *op. cit.*, p. 77-79, 158-161; P. D. Diatroptov, *op. cit.*, p. 223; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 184-185, 204-205; A. Schwarcz, *Cult and Religion among the Tervingi and the Visigoths and their Conversion to Christianity*, în *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century. An Ethnographic Perspective*, edited by P. Heather, San Marino, 1999, p. 450; E. Prinzivalli, *L’arinismo: la prima divisione fra i romani e la prima assimilazione dei popoli germanici*, în *Cristianità d’Occidente e cristianità d’Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 47-48.

[619] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 185, 335; idem, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 17-18, 20-21; M. Girardi, *op. cit.*, în *Italia e Romania…*, p. 157-171.

[620] ***FHDRCh*, LXXXIX**; M. Maas, *Fugitives and ethnography in Priscus of Panion*, în *BMGS*, 19, 1995, p. 146-160; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 287-288, 331, 332, 410-412; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 33-137; idem, *Expansiunea creştinismului în afara mediului post-urban din Dacia (secolele IV-VI)*, în *Slujitor al Bisericii şi al neamului…*, p. 191-202; idem, *The Spreading of the Christianity in the Rural Areas of Post-Roman Dacia (4th-7th Centuries)*, în *Archaeus*, Bucureşti, 8, 2004, 1-4, p. 41-59; D. Gh. Teodor, *Realités ethno-culturelles du nord du Bas-Danube aux Ve-VIIe siècles ap. J.-C.*, în *Ehnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, edited by V. Cojocaru, Iaşi, 2005, p. 417-423; F. Curta, *Before Cyril and Me-*

bleme că nucleele creştine nord-fluviale posedau o anumită ierarhie, cum o dovedesc descoprirea unor biserici (Slăveni, jud. Olt – secolul al IV-lea[621], *Porolissum* (Moigrad, jud. Zalău) – sfârşitul secolului al IV-lea[622], *Sucidava* (Celei, jud. Olt) – secolul al VI-lea[623]) sau posibilitatea funcţionării altora în diferite puncte din teritoriul intra- şi extracarpatic, mai ales în veacurile al IV-lea şi al VI-lea, caracterizate printr-o relativă prosperitate şi dezvoltare a comunităţilor autohtone[624], vechimea unor vocabule referitoare la ierarhia ecleziastică şi la clădirea de cult – „piscup" < *episcopus*, „preot" < *presbyter*, „biserică" < *basilica* ş.a.[625] – ori, cu probabilitate, unele indicii epigrafice[626], însă gradul, modalitatea de alegere şi aria jurisdicţională a membrilor ei rămân necunoscute[627]. Izvoarele ecleziastice sau de altă natură nu consemnează nici un prelat nord-danubian participant la vreun conciliu

thodius: Christianity and Barbarians beyond the Sixth- and Seventh-Century Danube Frontier, în *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, edited by F. Curta, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2005, p. 181-219.

[621] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 288-289; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 200; D. Benea, *op. cit.*, p. 121, fig. 23/2.

[622] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 289; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 199-200; N. Gudea, *Das dakisch-römische Christentum. 2. Der Klech von Moigrad und die Frage der Verbreitung des Christentums auf dem Gebiet der Ehemaligen dakischen Provinzen im 4. Jh. (275-380 n. Chr.)*, în *Interregionale und kulturelle Beziehungen im Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. – 1. Jahrtausend n. Chr.)*, Herausgeber: A. Rustoiu und A. Ursuţiu, mit einem Vortwort von N. Gudea, Cluj-Napoca, 2002, p. 161, fig. 11; D. Benea, *op. cit.*, p. 122-132.

[623] O. Toropu, C. Tătulea, *Sucidava-Celei*, Bucureşti, 1987, p. 219-220, fig. 22/2; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 413, 422; D. Benea, *op. cit.*, p. 132-133, fig. 26; P. Gherghe, *Bazilica de la Sucidava-Celei*, în *MO*, 54, 2002, 1-4, p. 91-95; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 203-204.

[624] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 290-291, 337, 414-416; N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 202 (bazilicile (?) de la *Drobeta*); D. Benea, *op. cit.*, p. 114-117 (bazilica de la *Tibiscum*), 117-119 (bazilica din aşezarea rurală de la Gornea, dar caracterul creştin al acestui habitat a fost respins de N. Gudea, *Notiţe de arheologie creştină. 1. O clădire din aşezarea rurală de la Gornea între locuirea rustică şi basilica creştină*, în *Banatica*, 16/I, 2993, 263-272); I. Stângă, *O bazilică paleocreştină la Izvoarele (judeţul Mehedinţi). Consideraţii preliminare*, în *Drobeta*, 17, 2007, p. 178-189.

[625] I. Fischer, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, 1985, p. 152; I. Ionescu, *op. cit.*, p. 35-36, 39-40, 64; N. Zugravu, *op. cit.*, în *Cl&Chr*, 2, 2007, p. 249-299. După unii, şi cuvântul „popă" provine din latină (< *popa* – „sacrificator") (I. Popinceanu, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, Nürnberg, 1964, p. 62-67), pe când, după alţii, îşi are originea în bulgară veche (P. Ş. Năsturel, *De unde se trage românescul POPĂ?*, în *Mărturie ortodoxă*, Haga, 11, 1992, 16, p. 26-29 = *Verbum*, Bucureşti, 3-4, 1992-1993, p. 159-161).

[626] Ne gândim la posibilitatea ca Zenovius atestat pe *donarium*-ul de la Biertan (jud. Sibiu) (N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 136-138; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 290, 312; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 115) şi Paulus sau tot Zenovius de pe un fragment de vas de la *Porolissum* (N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.*, p. 138-140; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 289; A. Madgearu, *op. cit.*) să fi fost doi prelaţi (N. Zugravu, *op. cit.*, p. 296; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 41). Preoţii de la *Sucidava* sunt atestaţi epigrafic pe vase de import (*IGLR*, 316, 332, 342, 382, 392) şi, deci, nu pot fi consideraţi sacerdoţi locali, cum susţine E. Popescu (*op. cit.*, p. 211, 216).

[627] Am făcut anumite sugestii pe baza canoanelor bisericeşti şi a studierii structurilor administrativ-bisericeşti de la Dunărea Inferioară în lucrarea noastră *Geneza creştinismului…*, p. 294-296, 418-422.

ecumenic[628] sau măcar la vreo adunare bisericească desfăşurată în aşezări din proximitatea frontierei romane – *Sardica* (343)[629], *Sirmium* (Srijemska Mitrovica, Serbia) (347, 351, 357, 358, 359, 377-378)[630] sau *Singidunum* (Belgrad, Serbia) (366)[631].

Informaţii mai satisfăcătoare se găsesc în legătură cu Biserica din *Gutþiuda* (*Gutthiuda*)[632] (*Gothia*)[633] – termen insuficient de bine conturat din punct de vedere geografic, vizând un spaţiu destul de vast, întins de pe litoralul crimean până în zona nord-danubiană[634]; asupra ei istoriografia a insistat îndeajuns. Trebuie subliniat însă, ca pe o caracteristică a organizării ecleziastice a teritoriului pomenit, existenţa unor structuri ecleziastice paralele, specifice confesiunilor diferite împărtăşite de membrii diversele comunităţi[635]. Astfel, cea mai veche „Biserică” de dincolo de Istru a fost cea catolică. După unii istorici, în cel dintâi sfert al secolului al IV-lea, aceasta era deja organizată într-un episcopat, în fruntea căruia se găsea Theophilus, participant la sinodul ecumenic de la *Nicaea* din 325[636]. Dacă este greu să acceptăm că prelatul amintit îşi avea scaunul în proximitatea fluviului, el rezidând în Crimeia[637], putem fi siguri că, pe parcursul veacului respectiv, în condiţiile favorabile ale încheierii *foedus*-ului cu goţii în 332[638], în regiunea extracarpatică s-

---

628 Petru I. David scria despre păstorirea la *Romula* a mai multor episcopi: Ştefan – la anul 328, Valentin, care ar fi participat la cel de-al III-lea conciliu ecumenic de la *Ephesus* (431), şi Chrisippus, martor la sinodul universal de la *Chalcedon* (451) – *Coincidenţe şi relaţii generale (indirecte) între tracodaci-celtobritani şi Anglia-Dacoromania (sec. IV – sec. XIII d. Hr.)*, în *BOR*, 93, 1975, 5-6, p. 766. Această opinia a fost respinsă de N. Dănilă, *Viaţa creştină în Oltenia în secolele IV-VI în lumina documentelor romano-bizantine*, în *MO*, 36, 1984, 5-6, p. 329 = idem, *Daco-Romania Christiana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 2001, p. 49. Fantoma antroponimică Valentin are la bază, foarte probabil, informaţia din actele conciliului, unde este pomenit un Valeanius din *Moesia* (***FHDRCh*, XLV.5**), care, însă, după H. Leclercq, *op. cit.*, în *DACL*, XI/1, col. 508, ar fi putut ocupa scaunul de *Odyssos*, *Nicopolis* sau *Appiaria*.

629 ***FHDRCh*, IX**.

630 M. Simoneti, *Sirmium*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 2300-2301; R. Gryson, *op. cit.*, p. 107-121.

631 ***FHDRCh*, XIV**.

632 Termenul gotic specific pentru denumirea propriei „ţări” – ***FHDRCh*, XXXIX**.

633 Termenul circula la sfârşitul secolului al III-lea şi începutul celui de-al IV-lea inclusiv în mediul creştin din *Scythia Minor* – *IDRE*, II, 384; E. Popescu, *Un militar creştin în armata Scythiei Minor la sfârşitul secolului al III-lea*, în *TV*, S.N., 9 (75), 1999, 1-6, p. 29-42.

634 Echivalat în unele izvoare cu *Dacia* – Iord., *Get.*, 74; Isid., *Etym.*, XIV, 4, 3; ***FHDRCh*, XCII**.

635 Vezi N. Zugravu, *op. cit.*, p. 334-337.

636 ***FHDRCh*, VI**; *Pătimirea Sf. Niceta*, 2 şi 4 (*FHDR*, II, p. 722-723); E. Popescu, *Christianitas…*, p. 178-186, 206, 215; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 207.

637 Vezi, mai recent, P. Heather, *Goths and Romans*, Oxford-Malden, 1991, p. 93; A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 450-451.

638 Socr., *HE*, I, 18, 4; Theod., *HE*, I, 25, 12; Cassiod., *HE*, III, 3; Theoph. Conf., *Chron.*, anul 5818 (326); E. K. Chrysos, Gothia Romana. *Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4. Jh.*, în *Dacoromania*, 1, 1973, p. 53-64; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 74-76; E. Popescu, *op. cit.*, p. 84, 162, 206-207; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 333; E. L. Wheeler, *Constantine's Gothic Treaty of 332: A Reconsideration of Eusebius VC 4,5-6*, în *The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th centuries.*

au format mai multe parohii ortodoxe (catolice), diseminate în interiorul diferitelor triburi germanice (*kunja*). Ele se aflau sub jurisdicţia unei episcopii, al cărei sediu se găsea, foarte probabil, în „regatul" (*reiks*) lui Aorich şi Athanaricus, localizat de Herwig Wolfram în Moldova, de o parte şi de alta a Prutului[639]. Aici este menţionat un episcop pe nume Goddas (cca 348)[640], ai cărui predecesori şi urmaşi nu sunt cunoscuţi[641]; în caz de vacanţă a *thronos*-ului, conducerea o avea un *presbyterium*[642]. Legăturile foarte strânse, bazate pe rădăcini mai vechi, ale Bisericii din *Gothia* cu cea din *Cappadocia*, atestate foarte clar de izvoare (epistolarul basilian, *Passio s. Sabae Gothi*)[643], lasă să se întrevadă posibilitatea ca sfinţirea întâistătătorului să se fi făcut de către episcopi din provincia microasiatică. Deşi nu există informaţii concrete, este de presupus că, la rândul lui, episcopul ordona preoţii pentru grupurile creştine locale, izvoarele amintind pe Sansalas, Guththicas[644], Bathusios şi Vercas[645]. Ei erau sprijiniţi de cler inferior, precum lectorul Ulfila[646]. În sfârşit, atestarea unui eremit pe nume Arpyla[647] demonstrează întemeierea unor structuri monastice. Având în vedere întinderea destul de mare a ariei jurisdicţionale a episcopului, bănuim că unele servicii liturgice şi taine care, în mod normal, erau săvârşite de acesta, fuseseră preluate de preoţi[648]; interdicţiile conciliare sau, dimpotrivă, concesiile făcute de autorităţile ecleziastice superioare arată că asemenea practici aveau loc şi în Imperiu[649]. Biseri-

---

The second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996), Bucharest, 1998, p. 81-94.

639 H. Wolfram, *op. cit.*, p. 109.

640 Acest episcop este atestat cu prilejul martirajului credincioşilor Inna, Rhimma şi Pinna (***FHDRCh*, CXIV.4, CXXII.1**), petrecut, foarte probabil, în 348; sunt şi istorici care cred că pătimirea celor trei a avut loc în 369-372, fixând episcopatul lui Goddas în deceniul opt al secolului al IV-lea – vezi J. Zeiller, *op. cit.*, p. 438, 439, 601; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 93, 95; E. Popescu, *op. cit.*, p. 207-208 (nota 40), 215; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 334, 351 (nota 194).

641 Unii istorici români apreciază – cu totul greşit – că Goddas, un episcop ortodox, ar fi fost succesorul lui Ulfila, un episcop arian – vezi I. G. Coman, *op. cit.*, p. 241, 242; E. Popescu, *Christianitas…*, p. 167, 171, 207, 215.

642 *Martiriul Sfântului Sava Gotul*, VIII, 2 (*PSB* 11, p. 324); I. G. Coman, *op. cit.*, p. 251, 252; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 334-335.

643 M. Girardi, *op. cit.*

644 *Martiriul Sfântului Sava Gotul*, IV, 1-2; 4-5; VI, 1; VII, 1 (*PSB* 11, p. 321, 322, 324 = *FHDR*, II, p. 712-713); E. Popescu, *op. cit.*, p. 208, 209, 215; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 335.

645 *Martyres Gothorum Ecclesiae* (*FHDR*, II, p. 726-727); ***FHDRCh*, XXXIX, CXXII.2.2**; N. Zugravu, *op. cit.*

646 ***FHDRCh*, XXV**; E. Popescu, *op. cit.*, p. 209, 216. Poate că pe aceeaşi treaptă clericală s-a aflat şi Sava, despre care actul de martiraj spunea că, încă din tinereţe, „cânta psalmi în biserică" – *Martiriul Sfântului Sava Gotul*, II, 2 (*PSB* 11, p. 312).

647 *Martyres Gothorum Ecclesiae* (*FHDR*, II, p. 726-727); ***FHDRCh*, CXXII.2.2**; E. Popescu, *op. cit.*, p. 209, 223.

648 Despre Sansalas se spune că revenise din „ţara romanilor" „în patrie" „pentru sfânta sărbătoare a Paştelui" (*FHDR*, II, p. 713), ceea ce presupune săvârşirea tuturor riturilor pe care le impunea această mare celebrare.

649 C. 18 *Nicaea* (325) (*COD*, p. 14 = *CBO*2, p. 62); c. 21 şi 25 *Laodicaea* (343) (*CBO*2, p. 221, 222); *Test. Dom.*, I, 28; II, 10; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 317, nota 195.

ca ortodoxă a Gothiei şi-a încetat existenţa o dată cu trecerea vizigoţilor în Imperiu sub presiunea hunilor (375-381), rămând la nord de fluviu doar mici comunităţi dispersate. Foarte probabil că şi la acestea se gândiseră Părinţii reuniţi în cel de-al doilea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 381, când hotărau: *Ecclesias autem Dei in barbaricis gentibus constitutas gubernari convenit iuxta consuetutidem, quae est patribus instituta*[650].

Alături de o episcopie catolică, în *Gothia* a luat fiinţă şi una eretică, ariană. Primul titular al acesteia a fost Ulfila (311-383)[651]. Scriitori bisericeşti din veacul al V-lea şi, pe urmele lor, unii istorici contemporani susţin că Ulfila a succedat ortodoxului Theophilus de *Gothia*, dar că, din raţiuni politice, a fost nevoit să îmbrăţişeze erezia abia la conciliul arian din 360 de la *Constantinopolis*[652]. Că a provenit dintr-o familie ortodoxă, poate fi acceptat, dar că a succedat lui Theophilus, rezident printre goţii din Crimeia, trebuie respins ca pe o legendă a istoriografiei „ortodoxiei triumfante”, cum scria Roger Gryson, nedispusă să accepte că un act atât de important precum convertirea goţilor s-ar fi putut datora unui eretic[653]. Mai mult, aşa cum a precizat recent Andreas Schwarcz, între mandatele lui Theophilus şi cel al lui Ulfila trebuie să fi fost un interval de timp semnificativ, determinat şi de statutul diferit al lor faţă de Imperiu, căci, deşi ambii au fost episcopi *intra gentes*, Ulfila a păstorit peste goţii federaţi (*Tervingi*), pe când Theophilus şi-a exercitat ministeriul independent de politica imperială faţă de barbari, respectiv asupra părţilor sudice ale teritoriului controlat de *Greuthungi*, deci în spaţiul nord-pontic[654]. Cât priveşte momentul consacrarii lui Ulfila, cercetătorii sunt divizaţi, dintre anii propuşi – 336, 337, 338, 341 – primul şi ultimul având cei mai numeroşi adepţi[655]. Dar indiferent că se optează pentru 336, integrându-l şirului evenimentelor glorioase care au marcat *tricennalia* celebrate de Constantinus I (306-337), fie pentru 341, în conexiune cu urmările conciliului arian de la *Antiochia*[656], spre care înclinăm şi noi,

---

650 *COD*, p. 32.

651 ***FHDRCh*, XXV**.

652 Socr., *HE*, II, 41, 23; Sozom., *HE*, IV, 24, 1; VI, 37, 8-9; Theod., *HE*, IV, 37, 3; *Pătimirea Sf. Nichita*, 4 (*FHDR*, II, p. 722-723); R. Gryson, *op. cit.*, p. 165-167; E. Popescu, *op. cit.*, p. 86, 168-170, 206; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 207.

653 R. Gryson, *op. cit.*, p. 167, de unde provine şi expresia dintre ghilimele; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 336.

654 A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 451.

655 Sursele acestei dispute sunt Philostorg., *HE*, II, 5 (*FHDR*, II, p. 200-201) şi Auxentius de *Durostorum*, *Epistola de fide, vita et obitu Ulfilae* (*FHDR*, II, p. 110-113); vezi E. A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1966, p. XV-XVII; R. Gryson, *op. cit.*, p. 146; K. Schäferdiek, *Wulfila. Vom Bischof von Gotien zum Gotenbischof*, în *ZKG*, 90, 1979, p. 253-292 T. D. Barnes, *The consacration of Ulfila*, în *JThS*, N.S., 41, 1990, p. 541-545 = idem, *From Eusebius to Augustine. Selected Papers 1982-1993*, Variorum, 1994, nr. X; E. Popescu, *Christianitas…*, p. 164, 169, 206, 215; H. Sivan, *Ulfila's Own Conversion*, în *HThS*, 89, 1996, p. 373-386; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 333, 336; A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 453; M. Guidetti, *Vivere tra i barbari. Vivere con i romani. Germani e arabi nella società tardoantica IV-VI secolo d.C.*, Milano, 2007, p. 67-68.

656 Athan., *De synodis*, 25, 1; Socr., *HE*, II, 8; Sozom., *HE*, III, 5-6; vezi şi *infra*.

sfinţirea ca episcop a fost făcută în momentul de apogeu al influenţei cunoscutului şef al partidei antiniceene Eusebius, episcop de *Berytos* (*Phoenicia*), apoi de *Nicomedia* (*Bithynia I*) (cca 318) şi *Constantinopolis* (cca 338/9), omul de încredere al suveranilor Constantinus I (306-337), pe care l-a şi botezat ca arian la 12 mai 337, şi Constantius II (337-361)[657]. Din această perspectivă trebuie înţeleasă aserţiunea istoricului bisericesc Philostorgios (368-439), adept al ereziei lui Arius, conform căreia Ulfila a fost „primul episcop" al goţilor[658]. *Credo*-ul său nu lasă nici un dubiu asupra confesiunii împărtăşite[659].

Răspândirea noii religii a fost văzută ca o subminare a valorilor tradiţionale ale societăţii germanice şi ca o imixtiune a Imperiului, încât creştinii din *Gutthiuda* au fost persecutaţi şi alungaţi, prima acţiune de acest gen fiind declanşată de regele Aorich în 348[660]. Ulfila a fost nevoit să treacă în *Románia*, aşezându-se, împreună cu fidelii săi, în *Moesia*, „în regiunea Nicopolis, la picioarele Haeminontului"[661].

Cea de-a doua evanghelizare ariană a început sub împăratul Valens (364-378), care, trimiţând „episcopi" şi „propovăduitori" ai învăţăturii lui Arius, a convertit pe Fritigern, conducătorul unei facţiuni gotice situate în apropierea Dunării, care, la rândul său, îi sili „şi pe cei de sub ascultarea sa să facă acest lucru"; evenimentul s-a petrecut în jur de 376[662]. Noua Biserică ariană a fost desfiinţată la scurt timp, o dată cu invazia hunilor; conform informaţiilor, ea reuşise să-şi creeze structuri proprii, în frunte cu episcopi, preoţi, monahi[663]; în schimb, este dificil să i se atribuie artefacte şi monumente creştine[664].

---

[657] Vezi izvoarele şi bibliografia despre el în ***FHDRCh*, IX.2**, nota 3; aici doar Ch. Kannengiesser, *Eusèbe de Nicomédie*, în *DECA*, I, p. 920-922; idem, *Eusebio di Nicomedia*, în *NDPAC*, I, col. 1857-1860; *DELC*, p. 243 (*Eusebiu de Nicomedia*).

[658] Philostorg., *HE*, II, 5 (*FHDR*, II, p. 200-201).

[659] ***FHDRCh*, XXV**.

[660] ***FHDRCh*, CXXII.1**; *Dissertatio Maximini*, 59 (*SC* 267, p. 246-247 = *FHDR*, II, p. 112-113); Philostorg., *HE*, II, 5; Aug., *Civ.*, XVII, 52; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 334; A. Schwarcz, *op. cit.*; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 16, 41, 72; M. Guidetti, *op. cit.*, p. 69.

[661] Iod., *Get.*, LI, 267. Vezi şi *infra*.

[662] ***FHDRCh*, XXXIX**; Socr., *HE*, IV, 33, 4; Theod., *HE*, IV, 37, 1-3; Cassiod., *HE*, VIII, 13; Iord., *Get.*, XXV, 131-132; Oros., VII, 33, 19; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 277; Theoph. Conf., *Chron.*, anul 5869 (377); Leo Gramm., *Chron.*; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 424; Z. Rubin, *The Conversion of the Visigoths to Christianity*, în *MH*, 38, 1981, 1, p. 34-54, în special 53; P. Heather, *The crossing of the Danube and the Gothic conversion*, în *GRBS*, 27, 1986, p. 289-318; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 94-95; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 333-334; Ph. Régerat, *La conversion d'un prince germanique au IV*[e] *siècle: Fritigern et les Goths*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, *Le baptême de Clovis, l'événemet*, sous la direction de M. Rouche, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1997, p. 171-184; A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 454-455; M. Guidetti, *op. cit.*, p. 70-72.

[663] Oros., VII, 33, 19; Eunapius, *Istoria după Dexip*, frg. 55 (*FHDR*, II, p. 244-245); Amm., XXXI, 12, 8-9; 15, 6; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 336.

[664] Germanicilor li s-au atribuit mai multe aşa-zise „biserici": astfel, Dan Gh. Teodor a presupus că locuinţa A1 descoperită în aşezarea de la Iaşi-*Nicolina* ar fi putut servi, datorită dimensiunilor sale, ca locaş creştin de cult (*Creştinismul…*, p. 81, 158-159), dar, după opinia noastră, ea este o locuinţă germanică de tip *Stallhaus* (N. Zugravu, *Geneza…*, p. 354, nota 235). De asemenea, Octavian Liviu Şovan a propus aceeaşi destinaţie unei construcţii de piatră din partea sud-vestică a necropolei

În sfârşit, la nord de Dunăre, în *Gothia*, foarte probabil în deceniile IV-VII ale secolului al IV-lea, a fost întemeiată şi o Biserică a adepţilor lui Audius, ascet din *Mesopotamia* ale cărui idei au parcurs traseul de la schismă la erezie[665]. Astfel, conform unei informaţii destul de confuze a lui Epiphanios de *Salamis* (*Constantia*) (*Cypros*) (cca 315-403), împăratul Constantius al II-lea (337-361) l-a exilat pe Audius „prin părţile Scythiei /*Scythia Minor* – n.n./”[666], unde a stat o perioadă nedefinită. De aici, a trecut la nordul fluviului, în „ţara goţilor”, unde a desfăşurat acţiuni de misionarism, instruind „pe mulţi dintre goţi în lucrurile credinţei”, şi a întemeiat mânăstiri „în sânul cărora a înflorit regula călugărească, deprinderea de a trăi în feciorie şi o asceză deosebit de severă”[667]. Comunităţile audiane nord-dunărene s-au dezvoltat continuu, formându-şi structuri episcopale proprii. După moartea lui Audius, ucenicii acestuia au atras de partea lor mai mulţi episcopi, printre care Uranios din *Mesopotamia* şi Silvanus. Despre cel dintâi, Epiphanios scria că era „cel

de la Mihălăşeni (jud. Botoşani) (*Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani)*, rezumatul tezei de doctorat, Iaşi, 1998, p. 2, 23; *Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (jud. Botoşani)*, Târgovişte, 2005, p. 147, 229-231, 285, 337), dar noi ne-am exprimat categoric îndoiala faţă de o asemenea atribuire, care e o ipoteză nefericită a autorului (N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 65, nota 249). În sfârşit, Alexandru Popa a avansat opinia că un edificiu de piatră că la Sobari (Republica Moldova) ar putea reprezenta „les vestiges d’une «basilique sans abside»” (A. Popa, *Die Siedlung Sobari, Kr. Soroca (Republik Moldau)*, în *Germania*, 75, 1997, 1, p. 119-131; idem, *Le complexe de Sobari (R. Moldova) datant de la période romaine tardive et Ulfila, l’évêque de Gothes*, în *Congresul al IX-lea Internaţional de Tracologie. Tracii şi lumea circumpontică. IX-th International Congress of Thracology. Thracians and Circumpontic World (Chişinău-Vadul lui Vodă, 6-11 sept. 2004). Rezumate-Summaries*, Chişinău, 2004, 133-134, de unde provine citatul). Ion Ioniţă s-a străduit să descopere „elemente creştine” în materialele arheologice atribuite goţilor, în special în riturile funerare, dar concluziile nu sunt altceva decât banalităţi, izvorâte dintr-o lipsă de informare minimă în materie de creştinism în lumea barbară şi de istorie a doctrinei şi a riturilor de înmormântare specifice creştinismului (*Elemente creştine în practica riturilor de înmormântare din Moldova în secolele IV-V e.n.*, în *TV*, N.S., 3 (69), 1993, 3-4, p. 59 = *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 262; *Archéologie des Goths en Roumanie: paganisme et christianisme*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, p. 159-170) (opinia recentă a lui Alexandru Madgearu, *op. cit.*, p. 62-66, despre caracterul creştin al unor morminte orientate V-E şi lipsite de inventar trebuie privită cu reticenţă). În sfârşit, Rolf Hachmann, acceptând lectura lui E. Seebold *gutanio [ing]wi hailag* a cunoscutei inscripţii latino-runice de pe unul dintre colanele tezaurului de la Pietroasele (jud. Buzău), a avansat ipoteza că ea conţine particula *Ing*, interpretată ca o formă germanică a numelui sacru Hristos, ceea ce ar fi un indiciu indubitabil al creştinismului arian propovăduit de Ulfila (*Goten und Runen. Die gotischen Runeninschriften und die Schrift des Ulfilas*, în *Dacia*, N.S., 38-39, 1994-1995, p. 163-183, în special 167-169, 180), dar este mult mai plauzibilă descifrarea lui Hermann Reichert bazată pe lecţiunea *gutane jer weih hailag* – „binecuvântare pentru un an bogat şi prosper”, aşadar o urare păgână (*Gutani? Wihailag*, în *Sprache*, 35, 1991-1993, p. 235-247 *apud* A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 450). Despre obiectele creştine de la est şi sud de Carpaţi din secolul al IV-lea, cf. N. Zugravu, *op. cit.*, p. 337-338; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 66-68, 117, 119-120.

665 Vezi *infra*.

666 Epiph., *Pan.*, 70, 14, 5; I. Rămureanu, *Mişcarea audienilor în Dacia pontică şi nord-dunăreană (sec. IV-V)*, în *BOR*, 96, 1978, 9-10, p. 1062-1063.

667 Epiph., *Pan.*, 70, 14, 5-6; I. G. Coman, *Misionari creştini în Scythia Minor şi Dacia în secolele III-VI*, în *MO*, 31, 1979, 4-6, p. 264-265; E. Popescu, *op. cit.*, p. 166-167, 208, 215, 222-223; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 337; A. Schwarcz, *op. cit.*, p. 452.

mai de seamă dintre toţi episcopii” din *Gothia* şi „se bucura de un mare renume în sânul acelei tagme”; el a sfinţit episcopi chiar dintre localnici[668], fapt care demonstrează amploarea luată de comunitatea audiană. Declinul Bisericii audiane a început o dată cu dispariţia episcopilor Uranios şi Silvanus, mulţi adepţi părăsind gruparea[669], fenomenul accelerându-se cu prilejul persecuţiilor declanşate împotriva creştinilor de către conducătorii diferitelor clanuri germanice în al treilea sfert al secolului al IV-lea; „într-adevăr – scria Epiphanios –, din Gothia cei mai mulţi audiani au fost alungaţi … fiindcă se iscase prigoana regelui Hellenos”[670]. Adepţii s-au retras în Imperiu, în *Chalcis* şi în regiunea Eufratului[671], unde au continuat să vieţuiască în secolele V-VI, aşa cum o probează menţiunile exprese sau aluzive din scrierile vremii[672].

Aşadar, pe parcursul veacului al IV-lea, în spaţiul extracarpatic izvoarele consemnează o interesantă coexistenţă de structuri ecleziastice cu doctrine diferite. Acestei caracteristici i se adaugă încă una – caracterul polietnic al comunităţilor creştine, fapt dovedit nu numai arheologic, dar şi antroponimic; în acest sens, sursele atestă nume de origine germanică (Goddas, Guththicas, Bathusis, Vereca, Sansalas, Fritigern ş.a.), greacă (Niceta), latină (Constans, Therma, Virgo, Anna, Dulcilla) şi, eventual, geto-dacică (Egathrax?, Sigetza?)[673].

Anumite similitudini cu situaţia din *Gothia* se regăsesc în regiunea centrală şi vestică a teritoriului nord-danubian pe parcursul secolelor V-VII, până la invazia slavilor. Astfel, în perioada amintită, în spaţiul fostei provincii *Dacia* au continuat să supravieţuiască şi să se dezvolte nuclee creştine daco-romane adepte, cu multă probabilitate, ale credinţei ortodoxe şi având în frunte o ierarhie inferioară[674]. După mijlocul secolului al V-lea însă, misionarii vizigoţi au răspândit erezia lui Arius printre conaţionalii lor ostrogoţi şi gepizi[675], astfel încât arianismul a reînviat în regiunea dunăreană în timpul staţionării ostrogoţilor în *Pannonia*, *Dacia Ripensis* şi *Moesia Secunda* (456-488), apoi după formarea regatului gepidic şi a episcopiei *Gepidiei* (474-567) cu centrul în *Pannonia*, la *Sirmium*[676]; singurul episcop cunoscut al acesteia, Trasaricus (- 567 -), s-a refugiat la *Constantinopolis* împreună cu Rep-

---

[668] Epiph., *Pan.*, 70, 15, 2; E. Popescu, *op. cit.*, p. 208, 215; N. Zugravu, *op. cit*.

[669] Epiph., *Pan.*, 70, 15, 3.

[670] Epiph., *Pan.*, 70, 15, 4.

[671] Epiph., *Pan.*, 70, 15, 3; 15, 5.

[672] *CTh*, XVI, 10, 24 (= *CI*, I, 11, 6) (8 iunie 423); XVI, 5, 65 (= *CI*, I, 5, 5; I, 6, 3) (30 mai 428); Theod., *HE*, IV, 10, 4; Cassiod., *HE*, VII, 11.

[673] ***FHDRCh*, XXXIX, CXIII, CXXII1, 2.2**; *FHDR*, II, p. 712-713, 720-727; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 24, 57, 72-74; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 336.

[674] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 410-418.

[675] Iord., *Get.*, XXV, 133; Proc., *De bellis*, III, 2, 5.

[676] J. Zeiller, *op. cit.*, p. 542; W. Pohl, *Die Gepiden und die* gentes *an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches*, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung 24. bis 27. Oktober 1978, Stift Zwettl, Niederösterreich*, Hrg. von H. Wolfram und F. Daim, Wien, 1982, p. 240-306; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 418, 439 (notele 212-217, bibliografie).

tila, fiul regelui Cunimundus (560-567)[677]. Tot pentru etapa regatului gepidic, s-a presupus că în podişul Transilvaniei (bazinul Someşului) a putut exista o episcopie catolică a acestui neam germanic, aflată în raporturi strânse cu Imperiul[678]. S-a adus în sprijin vestitul tezaur din mormântul nr. I de la Apahida, interpretat de Mircea Rusu ca aparţinând unui episcop – Omharus – înmormântat cu însemnele sale[679], dar e neîndoielnic că obiectele respective pot fi catalogate ca „insigne de autoritate" (σύμβολα) trimise de autorităţile imperiale unui conducător germanic intracarpatic[680]. Izvoarele literare şi descoperirile arheologice oferă numeroase exemple în acest sens[681]. Oricum,

[677] ***FHDRCh*, LXXXIV**; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 538, 585, 601.

[678] M. Rusu, *Paleocreştinismul nord-dunărean şi etnogeneza românilor*, în *AIIAC*, 26, 1983-1984, p. 35-39, 45, 50-51; M. Sâmpetru, *Vestul României în secolele IV-X e.n.*, în *TD*, 13, 1992, 1-2, p. 143; C. Opreanu, *Creştinismul şi neamurile germanice în secolele IV-V în Transilvania*, în *EphNap*, 5, 1995, p. 245-246.

[679] M. Rusu, *op. cit.*, p. 35-39. Autorul consideră că cele trei inele găsite în mormânt, dintre care două au inscripţie – Omharus, Marcus (*IGLR*, 437a-b) –, au aparţinut la trei episcopi, stabilind o adevărată succesiune episcopală, formată din titulari îmbrăţişând dogme diverse. Astfel, Omharus ar fi fost un episcop catolic got (ostrogot) hirotonit pe la 404 de către Ioannes Chrysostomos, care ar fi păstorit peste ostrogoţii „aflaţi în Transilvania ca federaţi sau aliaţi credinioşi hunilor" (*op. cit.*, p. 38, 46), dar la acea dată ostrogoţii nu se găseau în Transilvania şi nici hunii nu-şi aveau centrul de putere în zonă. El ar putea fi, totodată, un discipol al lui Ulfila (*ibidem*) – deci un arian – sau „unul dintre episcopii nenominalizaţi, hirotonit de către episcopii audieni Uranius sau Silvanus" (*ibidem*) – aşadar, un audian. Marcus ar fi fost „episcopul novaţienilor din Scythia" (localizată şi în Dobrogea!) pe la 438 (*op. cit.*, p. 37, 47), care şi-ar fi exercitat ministeriul după Omharus (vezi critica şi la N. Zugravu, *op. cit.*, p. 440, nota 227). Noi considerăm că inelele au aparţinut unuia şi aceluiaşi personaj – Omharus (Omahar, după lectura lui Coriolan Opreanu), antroponimul Marcus fiind forma latinizată a celui germanic. Se cunosc numeroase exemple de barbari care şi-au latinizat numele (J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bischops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford, 2001, p. 8), inclusiv după creştinare: Grod, prinţul hunilor nomazi din Bosforul cimerian, a devenit Gordius, herulul Grepes sau Gretes apare ca Agrippa, prinţesa ostrogotă Erelieua (Ereriliua) a primit numele de botez Eusebia (*Gothica catholica quidem erat, quae in baprismo Eusebia dicta*) – J. Zeiller, *op. cit.*, p. 577, 578; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 439-440, nota 225; I. König, *Aus der Zeit Theodorichs des Grossen*, Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar einer anonymen Quelle, Darmstadt, 1997, p. 78; *The Chronicle of Zugnīn*, *Parts III and IV A. D. 488-775*, Translated from Syriac with Notes and Introduction by A. Harrak, Toronto, Ontario, 1999, p. 74-75.

[680] A. Kiss, *Über ein Insigne des Gepidenkönigs Omharus von Apahida (Siebenburgen)*, în *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkenwanderung*, Herausgegeben von W. Schuller, Köln-Weimar-Wien-Böhlau, 1994, p. 145-169; idem, *Die «barbarischen» Könige des 4.-7. Jahrhunderts im Karpatenbecken, als Verbündeten des Römischen bzw. Byzantinischen Reiches*, în *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*, textes réunis par F. Vallet et M. Kazanski, Condé-sur-Noireau, 1995, p. 182-183; C. Opreanu, *op. cit.*, p. 237-248; idem, *Transilvania la sfârşitul antichităţii…*, p. 172-180 = în idem, *Relaţii interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori: Z. K. Pinter, I. M. Ţiplic, M. E. Ţiplic, Bucureşti, 2005, p. 9-17; M. Eggers, *Das siebenbürgische „Omharus"-Grab (Apahida 1) und seine Beziehungen zut altenglischen und altnordischen Heldensage*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 22, 1999, 2, p. 157-174; R. Harhoiu, D. Gora, *Aurul migraţiilor / Das Gold der Völkerwanderungszeit*, Bucureşti, 2000, p. 38-44.

[681] Greg. Tur., *HF*, II, 38; Proc., *BV*, I, 25, 3-8; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 440; C. Morrison, *Les insignes du pouvoir impérial au Ve et au VIe siècle*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, *Le baptême de Clovis, l'événement*, sous la direction de M. Rouche, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1997, p. 764-767; M. Schmauder, *Imperial representation or barbaric imitation? The imperial broches*

prezenţa gepizilor în spaţiul intracarpatic şi în nord-vestul României între mijlocul secolului al V-lea şi prima treime a celui de-al VII-lea a fost o realitate[682], obiectele având caracter creştin atribuite acestui neam germanic fiind destul de consistente[683], ceea ce poate fi un indiciu al existenţei unei structuri ecleziastice de genul episcopatului (catolic).

V. ORTODOXIE ŞI ABATERI DOGMATICE ÎN REGIUNEA DUNĂRII DE JOS[684]

Comunităţile creştine din regiunea dunăreană au cunoscut, în linii generale, aceleaşi avataruri la care a fost supusă întreaga Biserică universală în mileniul I. Creştinismul din acest spaţiu a fost, indiscutabil, o parte a creştinismului catolic şi ortodox, aşa cum o dovedesc, printre altele, profesiunea de credinţă a unora dintre martirii de pe linia fluviului[685], consecvenţa de care au dat dovadă în apărarea teologiei adevărate episcopii de *Tomis* ori din alte centre ale eparhiilor dunărene în veacurile IV-VI[686] sau statornicia în valorile Bisericii a unor simpli fideli din provinciile nord-balcanice şi din comunităţile din stânga fluviului[687]. În acest sens, în *corpus*-ul de faţă au fost adunate câteva surse, cele mai multe traduse pentru prima dată în limba română, care, împreună cu cele publicate anterior în volumul al II-lea

---

(Kaiserfibeln), în *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, edited by W. Pohl with H. Reimitz, Leiden-Boston-Köln, 1998, p. 281-296; G. Ripoll López, *Symbolic Life and Signs of Identity in Visihothic Times*, în *The Visigoths…*, p. 403-431, în special 424-426; O. Mazal, *op. cit.*, p. 248-249.

[682] Iord., *Get.*, 74; Ravenn. Anon., *Cosm.*, IV, 14; Theoph. Conf., *Chron.*, anul 6085 (593). În ceea ce priveşte descoperirile arheologice, în afară de bibliografia citată de noi în *Geneza…*, p. 70-71, 73, 75, 418-419, adaugă A. Madgearu, *op. cit.*, p. 86-87, 88; S. A. Luca, Z. K. Pinter, I. M. Ţiplic, A. Georgescu, D. Diaconescu, *Descoperiri gepide la Miercurea Sibiului*-Petriş *(jud. Sibiu)*, în *Relaţii interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, p. 19-28; S. Nemeti, *Gepizii şi „Potaissa” (sec. VI d. Hr.)*, în *ibidem*, p. 33-39; S. Dumitraşcu, F. Sfrengeu, *Relaţiile interetnice din Dacia occidentală în secolele IV-VI*, în *Relaţii interetnice în spaţiul românesc*, II, *Populaţii şi grupuri etnice (sec. II î.Hr. – V d.Hr.)*, coordonatori: I. M. Ţiplic, S. I. Purece, Alba Iulia, 2006, p. 195-217; S. Marţian, *op. cit.*, p. 36-38; F. Curta, *Apariţia slavilor…*, p. 166-178.

[683] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 419; A. Madgearu, *op. cit.*, p. 86.

[684] Despre această problemă am tratat pe larg în lucrarea *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Iaşi, 1999; reluăm aici câteva probleme reieşite din izvoarele literare.

[685] *ASS*, *Apr.*, 2, 8* (968), 2-4 şi 8-9 (*FHDR*, II, p. 716-719); *Sept.*, 5, 29 (*FHDR*, II, p. 718-719); ***FHDRCh*, CXXI**; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 189.

[686] Sozom., *HE*, VI, 21, 2-6; VII, 9, 5-7; Socr., *HE*, IV, 17; Theod., *HE*, IV, 35, 1; Cassiod., *HE*, VIII, 13; X, 11; Vigilius, *Epistola (olim XII) ad Valentinianus episcopum Tomitanum* (*FHDR*, II, p. 400-405); *ASS*, *Ian.*, 3, 235 (*FHDR*, II, p. 706-709); *Apr.*, 2, 753 (*FHDR*, II, p. 710-711); *PSB* 11, p. 335-341; I. G. Coman, *Scriitori bisericeşti…*, p. 72-73, 87-88, 281-314; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 239, 241, 263 (nota 103, bibliografie), 264 (notele 122-123, bibliografia), 365, 372; A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 143-144, 151-152, pl. LXII/9. Vezi şi *infra*.

[687] *IGLR*, 45, 140; Sozom., *HE*, VI, 31, 3; *ASS*, *Ian.*, III, 235 (*FHDR*, II, p. 706-707); *Apr.*, 2, 2 (= 962) (*FHDR*, II, p. 710-715); *Pătimirea Sf. Nichita* (*FHDR*, II, p. 722-725); N. Zugravu, *op. cit.*, *passim*.

din *FHDR*, permit cunoaşterea mai profundă a implicării credincioşilor din regiunea ponto-danubiană în dezbaterile teologice din veacurile IV-VI: liste cu prelaţi participanţi la conciliile ecumenice de la *Nicaea* (325)[688], *Constantinopolis* (381)[689], *Ephesus* (431)[690] şi *Chalcedon* (451)[691] sau la cele locale de la *Sardica* (343)[692], *Singedunum* (366)[693] şi *Constantinopolis* (noiembrie 448)[694], care au subscris condamnarea diferitele erezii sau, dimpotrivă, au apărat pe promotorii acestora sau au avansat propriile abateri doctrinare; decretul împăratului Theodosius I (379-395) din 30 iulie 381, unde episcopul Terennius al *Scythiei* figurează printre garanţii ortodoxiei în Orient[695]; fragmentul (în limba latină) din *Epistola archimandritarum ad Chalcedonense Concilium* în care arhimandritul Carosus laudă credinţa niceană a episcopului Theotimus I de *Tomis* (cca 390 – cca 407)[696]; micul tratat, concis şi clar, al lui Ioannes de *Tomis* (445/6–448) despre ereziile nestoriană şi eutihiană[697]; epistola de răspuns a lui Theotimus II de *Scythia* (- 458 -) şi cea a episcopilor *Moesiei Secunda* adresate în 458 împăratului Leon I Tracul (457-474) în care îşi afirmau adeziunea la hotărârile conciliului de la *Chalcedon* din 451 şi denunţau alegerea ca patriarh de *Alexandria* a monofizitului Timotheos Aelurus (457–458/60; 476-477)[698]; scriitori ecleziastici despre atitudinea unora dintre prelaţii tomitani faţă de diferite devianţe doctrinare – Palladius de *Helenopolis* (363/4 – înainte de 451), Socrates Scolastichos (cca 380 – cca 450) şi Sozomenos (cca 380 – cca 448) despre poziţia lui Theotimus I de *Tomis* (cca 390 – cca 407) cu privire la acuzaţiile de origenism aduse lui Ioannes Chrysostomos şi la ortodoxia învăţăturilor teologului alexandrin[699], Facundus de *Hermiane* (? – puţin după 571) despre opinia aceluiaşi episcop privind operele lui Diodorus de *Tarsus* (cca 378 – cca 394) şi Theodoros de *Mopsuestia* (392-428)[700]; „schiţa" biografică a lui Dionisius Exiguus (cca 460/70 – cca 527/45) făcută de Cassiodorus (cca 485 – cca 580), în care denunţă „vicleniile celor necinstiţi" în privinţa „regulilor credinţei" împărtăşite de monahul scit[701]; *Prefaţa la traducerea în latineşte a celor două epistole ale Sfântului Cyrillus, episcop de Alexandria, adresate episcopului Successus* a lui Dionisius Exiguus (cca 460/70 – cca 527/45), în care acesta elogiază „puterea neştirbită" pe care „dogmele dreptei-credinţe" au avut-o

688 ***FHDRCh*, VI**.
689 ***FHDRCh*, XVIII**.
690 ***FHDRCh*, XLV**.
691 ***FHDRCh*, LIII**.
692 ***FHDRCh*, IX, CXI**.
693 ***FHDRCh*, XIV**.
694 ***FHDRCh*, L**.
695 ***FHDRCh*, XLVI**.
696 ***FHDRCh*, LIII**.
697 ***FHDRCh*, XLIX**.
698 ***FHDRCh*, LVII, LVIII**.
699 ***FHDRCh*, XL, XLVII, XLVIII**.
700 ***FHDRCh*, LXXXI**.
701 ***FHDRCh*, LXXIII.2**.

printre locuitorii *Scythiei*[702]; fragmente din *Răspunsul* lui Ioannes Maxentius, unul dintre călugării sciţi, dat scrisorii adresate de papa Hormisdas (20 iulie 514 – 6 aprilie 523) la 13 august 520 episcopului Possessor de *Zabensis* (*Byzacaena*) (484-520), în care pontiful roman vorbea în termeni negativi despre monahii sciţi şi teologia lor[703], şi din *Scrisoarea* adresată de călugării din *Scythia* episcopilor africani exilaţi în *Sardinia* şi răspunsul acestora, în care este aprobată ca ortodoxă învăţătura acestora despre Întrupare[704]; *Epistola* preotului roman Trifolius (prima jumătate a secolului al VI-lea) către senatorul Faustus în legătură cu formula theopaschită a călugărilor sciţi[705] ş.a.

Zona Dunării Inferioare nu s-a putut sustrage disputelor doctrinare manifestate imediat după „pacea Bisericii". Prima dintre ele a fost, neîndoilnic, erezia ariană. „Aproape întreg Orientul – scria Vasile de *Caesarea Cappadociae* în 371 – (şi prin Orient înţeleg ţinuturile din Egipt până în Illyricum) e bântuit şi zguduit de o puternică furtună, din pricina ereziei semănate altădată de acel duşman al adevărului, care a fost Arius"[706]. Dar în eparhiile dunărene, la fel ca şi în alte părţi ale lumii creştine, conducătorii bisericilor şi comunităţile au avut atitudini diferite faţă de învăţătura „propusă" de „preotul din cetatea Alexandriei din Egipt"[707]. Astfel, în provincia *Scythia Minor*, informaţiile referitoare la evoluţia creştinismului în veacul al IV-lea conduc la concluzia că Biserica de aici, condusă de episcopii de *Tomis*, a fost ataşată valorilor credinţei adevărate, chiar dacă participarea întâistătătorului „scit" la cel dintâi conciliu ecumenic de la *Nicaea* din 325, la care s-a condamnat erezia ariană, nu e convingătoare[708] iar implicarea prelaţilor tomitani în disputele ce au opus pe ortodocşi arienilor la sinoadele desfăşurate în provinciile sud-est-europene, în special la *Sardica*, nu e suficient de bine documentată[709]. Se ştie însă că, prin 368-369, pe când împăratul Valens (364-378), adept al arianismului[710], se afla în provincie pentru a pregăti războiul cu goţii nord-dunăreni, episcopul Bretanio de *Tomis* (- 368/9 -), „barbat destoinic şi renumit prin virtutea vieţii sale", a refuzat să

---

[702] ***FHDRCh,*** **LXXII.2**.
[703] ***FHDRCh,*** **LXXVII.1**
[704] ***FHDRCh,*** **LXXVII.2-3**.
[705] ***FHDRCh,*** **LXXVIII**.
[706] Vasile cel Mare, *Ep.* 70 (*PSB* 12, p. 241).
[707] Sozom., *HE,* I, 15, 1.
[708] Vezi *supra*.
[709] Conform izvoarelor, printre episcopii care l-au sprijinit pe Athanasius de *Alexandria* s-au numărat şi cei din *Thracia*, termen prin care trebuie să înţelegem dioceza civilă, din care făcea parte şi *Scythia Minor* – Athan., *Apol. contra Arianos,* 1 (*FHDR,* II, p. 41); Theod., *HE,* II, 8, 1; Cassiod., *HE,* IV, 24 (***FHDRCh,*** **LXXIII.1**); ***FHDRCh,*** **IX.1-2** (*Concilium Sardicense*), **CXI** (*Synodicon Vetus,* 45); R. Popović, *op. cit.*, p. 153-165.
[710] Sfântul Vasile cel Mare, *Ep. 59,* 3 (*PSB* 12, p. 228); *Ep. 70* (*PSB* 12, p. 241); *Ep. 90,* 2 (*PSB* 12, p. 264); *Ep. 242*, 2 (*PSB* 12, p. 501); Ruf., *HE,* II, 13 (***FHDRCh,*** **XXXI**); Oros., VII, 33, 1-4; Socr., *HE,* IV, 2-9; Theod., *HE,* IV; Cassiod., *HE,* VII-VIII; Ioann. Anioch., *Hist. chron.*, frg. 274; 278; N. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A. D.*, Berkeley-Los Angeles-London, 2002, p. 211-263.

împărtăşească credinţa principelui, afirmându-şi ataşamentul pentru învăţătura niceană; exilat pentru aceasta, a fost repede repus în scaun, datorită nemulţumirii celor păstoriţi de el[711].

Este de presupus, prin urmare, că majoritatea locuitorilor provinciei dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră, urmând modelul întîistătătorilor lor, au împărtăşit credinţa statornicită la *Nicaea*[712]. Arianismul a putut găsi totuşi ecou atât printre provinciali, cât mai ales în rândurile străinilor ajunşi din diferite motive în ţinutul respectiv. Astfel, conform unei informaţii a istoricului bisericesc Philostorgios (368-439), episcopul Leontius de *Tripolis* (*Lydia*) (- 340 -), „devotat … al nebuniei sale ariene", era „moesian de neam, din cei care locuiesc lângă Istru"[713]. Scriitorul nu e suficient de clar privitor la originea prelatului; acesta putea proveni atât din *Moesia* (*I* sau *II*), dar tot atât de bine şi din *Scythia Minor*. Supoziţia noastră porneşte tot de la o ştire a lui Philostorgios, după care episcopul Eunomius de *Cyzicus* († 394), susţinător fervent al formulei semiariene Fiul este „asemănător <Tatălui> în toate" (ὅμοιος κατὰ πάντα) consacrată în şedinţa din 22 mai 359 a conciliului de la *Sirmium*[714], a fost exilat de împăratul Theodosius I (378-395) la *Halmyris* – „un loc al Mysiei din Europa situat în ţinutul Istrului"[715]; or, *Halmyris* era un oraş aflat „la extremitatea *Scythiei* /*Minor* – n.n./", cum scria Procopius din *Caesarea*[716], identificat cu Murighiol (fost Independenţa) (jud. Tulcea)[717]. Prezenţa lui Leontius şi Eunomius nu trebuie să fi avut vreo consecinţă notabilă asupra profesiunii de credinţă a locuitorilor provinciei.

Textele adunate în volumul de faţă permit să se observe şi atitudinea faţă de arianism a episcopilor din celelalte eparhii situate de-a lungul Dunării. Astfel, Pistus, episcop de *Marcianopolis* (Devnia, Bulgaria), în *Moesia Secunda*, a semnat actele conciliului de la *Nicaea*, îmbrăţişând ortodoxia[718], dar urmaşul său atestat de

---

[711] Sozom., *HE*, VI, 21, 2-6; Socr., *HE*, IV, 17; Theod., *HE*, IV, 35, 1; Cassiod., *HE*, VIII, 13; *ASS*, *Ian*., 3, 235 (*FHDR*, II, p. 706-709); ***FHDRCh*, CXX**; *PSB* 11, p. 335-341; E. Popescu, *op. cit.*, p. 111-116; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, p. 17; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 129-130; N. Zugravu, Itineraria ecclesiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 24-25.

[712] Indiciile „polemicii antiariene" nu sunt foarte numeroase în *Scythia Minor* (A. Ferrua, *La polemica antiariana nei monumenti paleocristiani*, Città del Vaticano, 1991, nr. 146, p. 147-148), situaţie similară cu cea din provincia învecinată *Moesia Secunda* (*SSIB*, 114 = A. Ferrua, *op. cit.*, nr. 345, p. 258).

[713] Philostorg., *HE*, VII, 6 (*FHDR*, II, p. 203).

[714] Sfântul Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomie*, traducere şi note de L. Carp, Piatra Neamţ, 2007; Epiph., *Ank.*, 13; Hier., *Vir. ill.*, CXX; *Contra Vigil.*, 8; Ruf., *HE*, I, 25; Sozom., *HE*, IV, 25, 6; Socr., *HE*, IV, 7; Theod., *HE*, II, 27, 21; II, 29; V, 11, 2; Vincent. Lerin., *Comm.*, II; Cassiod., *HE*, V, 37; 42; 43; VII, 19; IX, 16; *COD*, p. 31; *CBO*^{2}, p. 64, 72; B. Studer, *Homoiosis Theô*, în *DECA*, I, p. 1189-1190; M. Simonetti, *Sirmium. Concile*, în *DECA*, II, p. 2301; *DELC*, p. 233-235 (*Eunomiu de Cyzic*).

[715] Philostorg., *HE*, X, 6 (*FHDR*, II, p. 204-205).

[716] Proc., *De aedif.*, IV, 7, 20 (*FHDR*, II, p. 470-471).

[717] Vezi *supra*.

[718] ***FHDRCh*, VI.1-2, 4-5, 7**; H. Leclercq, *op. cit.*, în *DACL*, XI/1, col. 507.

izvoare, Domninus (- 367 -), a fost protectorul arianului Eunomius amintit mai sus pe lângă împăratul Valens[719].

Erezia ariană a avut o mare aderenţă în eparhiile panonice, moesice şi dacice din prefectura *Illyricum*, unde Arius şi adepţii săi au fost exilaţi între 325 şi 335[720]. Unii dintre episcopi au rămas fideli taberei catolice, chiar cu riscul intrării în conflict cu autoritatea imperială[721]; este cazul titularilor de *Sirmium* (*Pannonia II*) Domnus (cca 325-335)[722], Eutherius (cca 335-347)[723] şi Anemius (376-392)[724], al lui Zosimos (- 343 -) de *Horreum Margi* (Čuprija, Serbia)[725], al celor de la *Viminacium* (Kostolac, Serbia) (*Moesia I*) – Amantius (- 343 -)[726] şi Cyriacus (- 356 -)[727], al celor din *Dacia Ripensis* de la *Ratiaria* (Arčar, Bulgaria) – Paulinus (până la 340)[728] şi Silvestrus (340-346)[729], de la *Oescus* (Ghighen, Bulgaria) – Valens (- 343 -)[730], de la *Aquae* (Prahovo, Serbia) – Vitalis (- 343 -)[731] şi de la *Castra Martis* (lângă Kula, Bulgaria) – Calvus (- 343 -)[732], al celor din *Dacia Mediterranea* – Protogenes de *Sardica* (316-343)[733] şi Gaudentius de *Naissus* (- 343 -)[734]. Alţii, în schimb, au aderat la învăţătura lui Arius sau formulele apropiate acesteia apărute în urma disputelor din numeroasele concilii desfăşurate pe parcursul veacului al IV-lea, aşa cum se poate vedea şi din documentele editate în acest volum. Cei mai cunoscuţi adepţi ai ideii nonconsubstanţialităţii Fiului cu Tatăl au fost episcopii Gaius de *Savaria*, în

---

719 *Ibidem*.

720 ***FHDRCh*, LXXXIII**; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 1: *nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi… in perfidia eorum coniurauerunt*; 40, 2; *VM*, 6, 4; Ambr., *Ep. III*, 3 (*PSB* 53, p. 76); *De fide [Ad Gratianum Augustum]*, II, 16, 140 (*PL* 16, col. 613); H. Leclercq, *Pannonie*, în *DACL*, XIII/1, co. 1059; R. Gryson, *op. cit.*, p. 101-172; R. Popović, *op. cit.*, p. 146-187; N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 54-59.

721 Athan., *Apol. contra Arianos*, 1; 36 (*FHDR*, II, p. p. 41); *Hist. Arian.*, 28 (*FHDR*, II, p. 41); *Ep. 91* (*PSB* 12, p. 265); Theod., *HE*, II, 8, 1; IV, 3, 8; Cassiod., *HE*, IV, 24; VII, 3; ***FHDRCh*, IX.1-2**, **XII**, **CXI**.

722 ***FHDRCh*, VI.1-2, 4-5, 7**.

723 ***FHDRCh*, IX.3**.

724 Ambr., *Ep.*VIII; Paul., *Vita Ambr.*, 11 (*PL* 14, col. 32); H. Leclercq, *op. cit.*, col. 1054; *Scolies ariennes…*, p. 228; R. Popović, *op. cit.*, p. 65, 180, 184-185, 187.

725 H. Leclercq, *op. cit.*, în *DACL*, XI/1, col. 506; R. Popović, *op. cit.*, p. 156.

726 H. Leclercq, *op. cit.*; R. Popović, *op. cit.*, p. 95, 156, 184.

727 H. Leclercq, *op. cit.*; R. Popović, *op. cit.*, p. 96.

728 H. Leclercq, *op. cit.*, R. Popović, *op. cit.*, p. 108.

729 Athan., *Apol. conra Arianos* (*FHDR*, II, p. 40-41); H. Leclercq, *op. cit.*, col. 507; R. Popović, *op. cit.*

730 ***FHDRCh*, IX.1, 3**.

731 ***FHDRCh*, IX.3**.

732 ***FHDRCh*, IX.3**.

733 Athan., *Apol. contra Arianos* (*FHDR*, II, p. 40-41); Theoph. Conf., *Chron.*, anul 5849 (357); ***FHDRCh*, VI.1-2, 4-5, 7** (*Concilium Nicaenum Generale*), **IX.3** (*Concilium Sardicense*), **LXVII** (*Gelasius de Cyzicus*), **CXI** (*Synodicon Vetus*); A. Di Berardino, *Protogene di Serdica*, în *NDPAC*, III, col. 4378-4379; S. Stoytcheva, *Protogenes of Serdica: his life and theological view (335-351)*, în *ByzSlav*, 60, 1999, p. 308-314.

734 ***FHDRCh*, IX.1**.

Pannonia I[735], Valens de *Mursa* (Osijek, Croaţia) (cca 335 – cca 370/5)[736] şi Germinius de *Sirmium* (351-376)[737] din *Pannonia II*, Ursacius de *Singidunum* (cca 335 – 370/5)[738] şi urmaşul său Secundianus (cca 370/5–381)[739] din *Moesia Prima* şi Palladius de *Ratiaria* (346 – după 383) din *Dacia Ripensis*[740]. Aceştia, ca şi alţii, mai puţin notorii, deşi condamnaţi de ortodocşi la conciliile de la *Sardica* (343)[741], *Ariminium* (Rimini, Italia)[742], *Lutaecia Parisiorum* (Paris, Franţa) (360)[743] şi din *Illyricum* (365)[744], oscilând adesea în funcţie de conjunctura politică şi de hotărârea partidei catolice în apărarea dogmei niceene[745], au fost foarte activi mai ales în intervalul 351-360 – „perioada de glorie” a arianismului iliric, cum scria Roger Gryson[746], căci atunci s-au bucurat şi de sprijinul împăratului Constantius al II-lea (337-361), adept al ereziei[747], aflat în prefectura *Illyricum*[748]. Astfel ei au reuşit să

---

[735] Faust., *De confessione verae fidei*, 14; Socr., *HE*, II, 37; Sozom., *HE*, IV, 17, 3; 17, 7; 18, 8; Theod., *HE*, II, 19, 7; Cassiod., *HE*, V, 20.

[736] M. Simonetti, *Valens de Mursa et Ursace de Singidunum*, în *DECA*, II, p. 2506-2507; idem, *Valente di Mursa e Ursacio di Singidunum*, în *NDPAC*, III, col. 5525-5527; R. Popović, *op. cit.*, p. 145, 149, 155-158, 166-171, 173-176, 178, 180, 187.

[737] ***FHDRCh*, XIV**; Faust., *De confessione verae fidei*, 14; Socr., *HE*, II, 37; Sozom., IV, 12, 6-7, 15, 2; 17, 3; 17, 7; 18, 8; 24, 6; Theod., *HE*, II, 19, 7; Cassiod., *HE*, V, 8; 20; M. Simonetti, *Germinius de Sirmium*, în *DECA*, I, p. 1053-1054; idem, *Germinio di Sirmio*, în *NDPAC*, II, col. 2106-2107; *DELC*, p. 298-299 (*Germinius de Sirmium*); R. Popović, *op. cit.*, p. 65, 168, 171, 174, 175-181, 183, 187.

[738] M. Simonetti, *Valens de Mursa et Ursace de Singidunum*, în *DECA*, II, p. 2506-2507; idem, *Valente di Mursa e Ursacio di Singidunum*, în *NDPAC*, III, col. 5525-5527; R. Popović, *op. cit.*, p. 104, 155-158, 166-171, 173-177, 178, 180, 187.

[739] M. Simonetti, *Secundianus de Singidunum*, în *DECA*, II, p. 2256; *DELC*, p. 760 (*Secundianus de Singidunum*); R. Popović, *op. cit.*, p. 104, 181, 183-187.

[740] Ambr., *Ep.* VIII; M. Simonetti, *Palladius de Ratiaria*, în *DECA*, II, p. 1870; idem, *Palladio di Ratiaria*, în *NDPAC*, II, col. 3784; *DELC*, p. 738-639 (*Palladiu de Ratiaria*); R. Gryson, *op. cit.*, p. 81-83; R. Popović, *op. cit.*, p. 104, 108, 169, 179, 183-185; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 295; II/2, p. 78.

[741] ***FHDRCh*, IX, LXXIII.1**, **CXI.**

[742] ***FHDRCh*, X**; Hilar., *Frg. hist.*, A.V.1, 3, 1 (5); A.VII.

[743] ***FHDRCh*, XI**.

[744] ***FHDRCh*, XIII**.

[745] ***FHDRCh*, IX.1**; Hilar., *Frg. hist.*, B.II.6 (*Exemplum epistulae, quam post renuntiationem Orientalium Athanasium reum non esse in Urbe Roma olografa manun Ualens perscripsit et Ursacius subscripsit*) (= Athan., *Apol. contra Arianos*, 58), B.II.8 (*Epistola Ualentis et Ursacii ad Athanasium* [a. 349]) (= Athan., *Apol. contra Arianos*, 58 = *PL* 13, col. 563-564); Sozom., *HE*, III, 2; Socr., *HE*, 24, 4-8.

[746] R. Gryson, *op. cit.*, p. 101.

[747] Athan., *Apol. contra Arianos*, 89; Hilar., *In Constantium*; Socr., *HE*, II-III, *passsim*; Ruf., *HE*, I, 15; 19; Sozom., *HE*, II-IV, *passim*; Theod., *HE*, II, *passim*; Oros., VII, 29, 2-4; Cassiod., *HE*, IV-V, *passim*; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5849 (357); ***FHDRCh*, CXI**; M. Michaels-Mudd, *The Arian Policy of Constantius II and its Impact on Church-State Relations in the Fourth Century Roman Empire*, în *Byzantine Studies*, Pittsburg, 6, 1979, 1-2, p. 95-111; Ch. Pietri, *La politique de Constance II: un premier ‘césaropapisme’ ou l’*imitatio Constantini*?*, în idem, Christiana Respublica..., p. 281-340; V. Saxer, *L’Église et l’empire chrétien au IVe siècle. La difficile séparation des compétences devant les problèmes doctrinaux et ecclésiologiques*, în *RSR*, 72, 2003, 1, p. 23-25.

abată de la dreapta-credinţă numeroşi credincioşi din *Italia*, *Illyricum* şi Orient[749], să domine conciliile desfăşurate la *Tyros* (Tyre, Liban) (335)[750], *Arelate* (Arles, Franţa) (353)[751], *Mediolanum* (Milano, Italia) (355)[752], *Sirmium* (351, 357, 358-359)[753] şi *Nikè* (*Thracia*) (359)[754], să determine exilarea mai multor ortodocşi din provinciile occidentale, să întroneze în reşedinţele imperiale de la *Mediolanum* şi *Sirmium* episcopi arieni – Auxentius din *Cappadocia* (345-374)[755], respectiv Germinius de *Cyzicus* (351-376)[756], să impună la sinoadele din 359 de la *Ariminium* şi *Seleucia* (Sifilke, Turcia) o formulă care declara că „Fiul este asemenea în toate /gr. *hómoios katà pánton*; lat. *similis per omnia* – n.n./ Celui ce l-a născut" şi să proscrie termenii *ousia*, *homoousios* şi *homoiousios*[757].

În acest context, este normal ca, în zona despre care vorbim, să există indicii materiale care atestă, pe de o parte, adeziunea unor creştini la doctrina lui Arius[758], iar, pe de alta, „polemica antiariană"[759].

După moartea lui Constantius II în 361, sub noua dinastie valentiniană, arianismul a început să decadă[760], fenomenul accentuându-se după dispariţia împăratului

---

[748] Aur. Vict., *Caes.*, 41, 1-5; 42, 10; 42, 21; Amm., XVII, 12-13; XIX, 11; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 3; Socr., *HE*, II, 29, 23; 31, 5; 32, 2.

[749] Sulp. Sev., *Chron.*, II, 40, 2: *Nam Italiam, Illyricum atque Orientalem Valens et Vrsatius ceterique… infecerant.*

[750] Sozom., *HE*, II, 25, 19; 28, 13; M. Simonetti, *Tyr*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II; p. 2498.

[751] Sulp. Sev., *Chron.*, II, 39; *Conciles gaulois du IVe siècle*, texte latin de l'étion C. Munier, introduction, traduction et notes par J. Gaudemet, Paris, 1977 (*SC* 241), p. 82.

[752] Ruf., *HE*, I, 20; Sozom., *HE*, IV, 8-9; Sozom., *HE*, II, 36; Theod., *HE*, II, 15; Cassiod., *HE*, V, 15; A. Di Berardino, *Milan*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 1641-1642.

[753] ***FHDRCh*, XVI.2**; Philostorg., *HE*, IV, 3; Socr., *HE*, II, 29-31; Sozom., *HE*, IV, 6; 16, 6-7; 15, 2; 17, 3; Cassiod., *HE*, V, 6-8; M. Simonetti, *Sirmium*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 2300-2301; R. Popović, *op. cit.*, p. 168-175; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 277.

[754] Socr., *HE*, II, 37, 90-92; 37, 95-97; Sozom., *HE*, IV, 19, 4-8; VI, 11, 3; Theod., *HE*, II, 21; 26, 1-3; Cassiod., *HE*, V, 25; 29; R. Popović, *op. cit.*, p. 176.

[755] Hilar., *Liber contra Auxentium* (*PL* X, col. 610-618); Socr., *HE*, II, 37, 14; 37, 28; 37, 51; 37, 64; IV, 30; Sozom., *HE*, III, 13, 3; 14, 39; IV, 17, 3; 17, 7; 18, 8; Theod., *HE*, II, 19, 7; 22, 5; 23, 4; Cassiod., *HE*, V, 20; 25; ***FHDRCh*, XI, XXII.1.1**; *PCBE*, 2/1, p. 238-241 (*Auxentius 1*); M. Simonetti, *Aussenzio di Milano*, în *NDPAC*, I, col. 662-663; *DELC*, p. 100 (*Auxenţiu I de Milan*).

[756] Vezi *supra*.

[757] ***FHDRCh*, X**; citatul este din Theod., *HE*, II, 18, 2.

[758] În legătură cu acest aspect a fost pusă o cărămidă datând din ultima treime a secolului al IV-lea descoperită într-un mormânt din aşezarea panonică de la Kisdorog (Ungaria), care are incizată o figură masculină costumată cu o *dalmatica* decorată cu *clavi* şi aflată în poziţie orantă – aşadar, un cleric –, deasupra având inscripţia *ARIO* („lui Arius"); s-a presupus că ea a fost utilizată la decorarea vreunui edificiu de cult arian (E. B. Thomas, în A. Lengyel and G. T. B. Radan editors, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Budapest, 1980, p. 201, 203-204, fig. 5, pl. CL-CLI). Totuși, aceasta nu e o dovadă sigură, unii epigrafiști citind *ARSQ(ue)* sau, mai degrabă, *ARCO* (< *ARCUS*) și coborând datarea piesei în secolul al III-lea – Gáspár Dorottya, *Pannóniai téglakarcolatok*, extras din *Pannoniai Kutatások*, Wosinsky Mór Múzeum Szekszárd, 1999, p. 37-44.

[759] *SSIB*, 35; A. Ferrua, *op. cit.*, nr. 113-116 (p. 128-129), 347 (p. 259-260).

[760] ***FHDRCh*, XII-XIV**.

Valens în 378[761] şi urcarea pe tron a lui Theodosius I (379-395)[762]. Astfel, după ce noul suveran a impus în Orient alinierea tuturor Bisericilor la credinţa împărtăşită de cei mai cunoscuţi titulari, printre care figurau şi episcopul marcianopolitan şi cel scitic[763], al II-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 381, la care au participat şi episcopii Martyrius de *Marcianopolis* şi Gerontius de *Tomis*[764], întărea prin canonul 1 sentinţa stabilită la *Nicaea*, în 325, de condamnare a oricărei forme a învăţăturii ariene[765], iar prin canoanele 5, 7 şi 8 hotăra primirea în rândurile comunităţii catolice a arienilor, ca şi a altor eretici, dacă dădeau anatemei erezia pe care o împărtăşiseră până atunci (*dantes quidem libellos, et omnem haeresim anathematizantes, quae non sentit ut sancta Dei catholica et apostolica ecclesia…*)[766]. În *Illyricum*, soarta adepţilor lui Arius a fost pecetluită prin conciliul de la *Aquileia* din toamna anului 381, aici fiind convocaţi, judecaţi şi depuşi doi dintre cei mai recalcitranţi arieni – Palladius de *Ratiaria* (*Dacia Ripensis*) şi Secundianus de *Singidunum* (*Moesia Prima*), acesta din urmă împreună cu preotul său Attalos[767]. Cu toate acestea, arianismul nu a dispărut complet din regiune. Prin 395, un adept al acestuia, episcopul Maximinus (cca 360/5 – după 428), a criticat într-o *Dissertatio* pe Ambrosius de *Mediolanum* (339-397), conducătorul conciliului aquileiens, şi actele acestuia[768]; culegerea lui Maximinus se numără printre puţinele scrieri ariene semnate de teologi de această orientare din zona dunăreană care s-au păstrat[769].

Erezia ariană a supravieţuit timp mai îndelungat în regiunea danubiană datorită triburilor germanice[770]. Cum s-a arătat deja, convertirea vizigoţilor nord-fluviali sub semnul arianismului s-a datorat lui Ulfila (311-383), fiind continuată, după trecerea acestuia în Imperiu, de „episcopii" şi „propovăduitorii" învăţăturii lui Arius veniţi sub împăratul Valens (364-378). Fidelii întemeietorului Bisericii ariene din *Guththiuda* trecuţi în Imperiu în 348 au supravieţuit până cel puţin în secolul al VI-lea în *Moesia*, fiind cunoscuţi drept *Gothi minores*; despre aceştia, istoricul Iordanes

---

761 ***FHDRCh*, XXXI**, **XXXII.2**, **LXVI**; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007.

762 ***FHDRCh*, LXI**, **LXVI**, **CXI**; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999; A. Gabor, *Biserică şi stat în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395)*, Bucureşti, f.a.

763 ***FHDRCh*, XLVI**.

764 ***FHDRCh*, XVIII**.

765 *COD*, p. 31; *CBO*², p. 64.

766 *COD*, p. 32, 35; *CBO*², p. 68, 70-71.

767 ***FHDRCh*, XXII.1.2-3**, **CXI**; *PL* 13, col. 387-390; Ambr., *Ep.* VIII-XII; Theod., *HE*, V, 8; 9, 9; Mansi, 4, col. 599-618; G. Cuscito, *Aquileia*, II. *Concilio*, în *NDPAC*, I, col. 455-457; R. Gryson, *op. cit.*, p. 121-143; Y.-M. Duval, *Aquilée et Sirmium durant la crise arienne (325-400)*, în *Aquileia, la Dalmazia e l'Illirico*, II, Udine, 1985, p. 372-377; V. Saxer, *op. cit.*, p. 26-27; R. Popović, *op. cit.*, p. 182-185, 187; A. Gabor, *op. cit.*, p. 266-268; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 295-296.

768 *SC* 267; *DELC*, p. 563-565 (*Maximin*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 295, 314.

769 ***FHDRCh*, XXXVII**.

770 Vezi şi K. Schäferdiek, *L'arianisme germanique et ses conséquences*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, p. 185-197; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 61-76.

(secolul al VI-lea) scria că formau „un popor mare, dar sărac şi nerăzboinic, neavând altă bogăţie decât turme de diferite feluri, păşuni şi păduri cu lemne” (*gens multa, sed paupera et inbellis nihilque habundans nisi armenta diuersi generis pecorum et pascua siluaque lignarum*)[771]. Germanicii arieni ajunşi după 376 pe solul roman, în proximitatea Dunării, aflaţi o vreme sub păstorirea lui Mercurinus, discipolul lui Ulfila, au ajuns în nordul Italiei, unde episcopul lor, cu numele schimbat în Auxentius, s-a bucurat de sprijinul împărătesei Iustina, intrând în conflict cu Ambrosius de *Mediolanum* (339-397)[772]. Spre deosebire de alte teritorii, la sud de Dunăre nu se cunosc edificii de cult sau obiecte liturgice care să fi aparţinut germanicilor arieni[773]. În schimb, sunt indicii epigrafice că unii dintre alogeni au îmbrăţişat la un moment dat dreapta-credinţă: este vorba despre un epitaf latin din secolele IV-V de la *Tomis*, pus pentru un anume Terentius, fiul germanicului Gaione[774], înmormântarea la *Axiopolis*, cândva în veacurile V-VI, într-o capelă ataşată bazilicii care adăpostea osemintele martirilor Cyrillus, Chindeas şi Dasius, a comitelui federat Gibastes şi a fiicei sale Anthusa[775] şi o inscripţie creştină de la *Odessos* din secolul al VI-lea, care conţine un nume germanic terminat în –ιγιλδι (-ιγιλδη)[776].

Marea divergenţă dintre catolicism şi arianism era de natură teologico-dogmatică şi viza natura persoanelor Treimii şi raporturile dintre ele. Din acest punct de vedere, pe baza documentelor inserate în culegerea lui Maximinus amintită mai sus, între care se găseşte şi biografia episcopului got Ulfila semnată de Auxentius de *Durostorum*, specialiştii au încercat să încadreze teologia prelatului germanic în una dintre diversele curente ariene. Conform mărturiei lui Auxentius şi a *Credo*-ului reprodus de noi în volum, Ulfila susţinea că, după Tradiţie şi învăţătura Sfintei Scripturi, Tatăl este singurul Dumnezeu adevărat şi nenăscut, Dumnezeul tuturor,

---

[771] Iord., *Get.*, LI, 267; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 528; V. Velkov, *Wulfila und die* Gothi minores *in Moesien*, în *Klio*, 71, 1989, 2, p. 525-527; idem, *Der Wohnsitz der* Gothi minores *(der Wulfila-goten) in Moesien*, în *Studia in honorem Georgii Mihailov*, Sofia, 1995, p. 491-496; M. Kazanski, *Les Goths (Ier – VIIe siècles ap. J.-C.)*, Paris, 1991, p. 117.

[772] ***FHDRCh*, XXII.1.1**; Ruf., *HE*, II, 15; M. Simonetti, *Aussenzio di Durostorum*, în *NDPAC*, I, col. 662; *PCBE*, 2/1, p. 241-243 (*Auxentius (Mercurinus) 3*); *DELC*, p. 99-100 (*Auxenţiu de Durostor*); G. Atanasov, *op. cit.*, în R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *op. cit.* p. 321-325, 333; idem, *The Christian Durostorum-Drastar*, p. 81-86, 399.

[773] O singură informaţie ar putea fi luată în calcul: este vorba despre acea „clădire a creştinilor cu drept de azil” aflată în afara zidurilor oraşului *Tomis*, unde s-au refugiat goţii federaţi atacaţi în 386 de generalul Gerontius (Zos., IV, 40, 5; *PLRE*, I, p. 393-394 (*Gerontius 4*)); e posibil ca ea să fi slujit cultului arian, de vreme ce se afla *extramuros*. În alte provincii sunt informaţii literare şi arheologice despre monumente şi obiecte de cult ariene – Greg. Tur., *HF*, III, 31; R. Giordani, *Hérétiques (Monuments)*, în *DECA*, I, p. 1141-1143; B. Gabričević, *Les origines du christianisme sur la côte orientale de l’Adriatique*, în *Radovi*, 16 (1976/1977), 1977, p. 215; M. Cecchelli, *Edifici di culto ariano in Italia*, în *Actes du XIe Congrès international d’archéologie chrétienne…*, I, p. 233-243; M. Duval, *L’évêque et la cathédrale en Afrique du Nord*, în *ibidem*, p. 346; G. Bertelli, *L’arianismo nell’Italia meridionale longobarda: il caso di Benevento*, în *ibidem*, p. 244-247.

[774] *IGLR*, 30.

[775] *IGLR*, 41.

[776] *SSIB*, 92.

Dumnezeul Dumnezeului nostru, cu o divinitate deosebită de cea a Fiului, unul născut, Domnul şi Dumnezeul nostru, care este creatorul tuturor creaturilor şi căruia nimeni nu-i este asemenea, supus şi ascultător în toate de Dumnezeu Tatăl, iar Sfântul Duh nu este nici Tată, nici Fiu, nici principiu, nici creator, nici Dumnezeu, nici Dumnezeul nostru, nici primul, nici al doilea, ci al treilea, făcut de primul prin cel de-al doilea, nici nenăscut, nici născut, ci creat de nenăscut prin unul născut, puterea luminătoare şi sfinţitoare anunţată de Hristos apostolilor săi după Înviere, învăţător, conducător, ajutător, mângâietor, creat de Tatăl înaintea tuturor lucrurilor prin intermediul Fiului, al cărui slujitor şi ascultător este[777]. „C'est l'arianisme le plus net", scria Jacques Zeiller[778], iar analize mai recente, datorate lui Manlio Simonetti şi Knut Schäferdiek, au ajuns la încheieri apropiate: Ulfila profesa un arianism de tip subordinaţionist, apropiat de cea de-a doua formulă de credinţă (*ekthesis*) adoptată la conciliul din 341 de la *Antiochia*[779]; prin ambiguitatea sa, prin apelul constant la citate din Biblie, aceasta din urmă nu dădea posibilitatea nici partizanilor lui Arius, nici celor ai credinţei niceene să o atace prea puternic, mai ales că declara pe Hristos Dumnezeu, Fiu unul născut (τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Θεόν), imaginea perfect asemănătoare a divinităţii, esenţa, puterea, voinţa şi gloria Tatălui (ἀναλλοίωτον τῆς θεότητος, οὐσίας τε καὶ δυνάμεως καὶ βουλῆς καὶ δόξης τοῦ πατρὸς ἀναράλλακτον εἰκόνα)[780]. Din formula lui Ulfila s-au tras anumite concluzii privitoare la originea cuvântului *Crăciun* în limba română (< *creatio*, *dies Creationis Christi* din doctrina ariană)[781], respinse însă de analize foarte recente[782].

---

[777] Cf. ***FHDRCh*, XXV**, la care adaugă *Dissertatio Maximini*, 42-52: *Secundum traditionem et auctoritatem diuinarum scriburarum hunc* /Hristos – n.n./ *secundum d(eu)m et auctorem omnium a Patre et post Patrem et propter Patrem et ad [g]loriam Patris esse numquam celauit… differentia[m] esse diuinitatis Patris et Fili, D(e)i i[n]geniti et d(e)i unigeni[ti], et Patrem quidem creatorem esse creatoris, Filium uer[o] creatorem esse totius creationis, et Patrem esse D(eu)m D(omi)ni, Filium autem d(eu)m uniuersa(e) creature… et Sp(iritu)m S(an)c(tu)m non esse nec Patre(m) nec Filium, sed a Padre per Filium ante omnia factum, non esse primum nec secundum, sed a primo secundum in tertio gradu subbstitutu(m), non esse ingenitum nec genitum, sed ab ingenito per unigenitum in tertio gradu creatum… non auctor neque creator, sed inluminator, sed sanctificator, doctor et ducator, adiutor et postulator… Cr(ist)i minister et gratiarum diuisor* (*SC* 267, p. 236, 238, 240, 242); J. Zeiller, *op. cit.*, p. 451; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 339; idem, *Erezii şi schisme…*, p. 74.

[778] J. Zeiller, *op. cit.*

[779] M. Simonetti, *L'arianesimo di Ulfila*, în *RomBar*, 1, 1976, p. 297-323; K. Schäferdiek, *Gotien. Eine Kirche in Vorfeld des frühbyzantinichen Reiches*, în *JbAC*, 33, 1990, p. 37, 49.

[780] Această formulă a fost transmisă de Athanas., *De synodis*, 23, 2-10 şi de Socr., *HE*, II, 10, 10-18, de unde provin cuvintele greceşti; la Sozom., *HE*, III, 5, 8 se găseşte un rezumat.

[781] T. Diaconescu, *Motivaţia semantică a cuvântului românesc Crăciun «Noël». Studiu asupra terminologiei creştine din Romania Orientală*, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Iaşi, 32 A, 1988-1991, p. 29-69, în special p. 42-53 = în *SAA*, 5, 1998, p. 165-174, în special p. 167-170 (în limba italiană); N. Zugravu, *Geneza…*, p. 340; idem, *Păgâni şi creştini în spaţiul extracarpatic în veacul al IV-lea (II)*, în *AIIAX*, 34, 1997, p. 317-318; idem, *Erezii şi schisme…*, p. 75.

[782] M. Căţoi, *Sur une opinion concernent la signification sémantique du terme Crăciun (Noël)*, în *Pontica*, 40, 2007, p. 429-446.

Pe vremea când la *Nicaea* se întrunea primul conciliu ecumenic, un călugăr din *Mesopotamia* pe nume Audius (Audios) sau Uda, vestit pentru viaţa sa ascetică exemplară şi pentru ţinuta morală deosebită[783], întemeia o grupare religioasă pe care izvoarele o califică fie „schismă”, fie „sectă”, fie „erezie”[784]. Cert este că, despărţindu-se de Biserica catolică şi formându-şi propria *tagma*[785], Audius n-a contestat iniţial doctrina recunoscută. Cu timpul însă, audianii (odianii) au început să împărtăşească idei şi să desfăşoare anumite practici cultuale care intrau în contradicţie cu dogma ortodoxă, precum antropomorfismul dumnezeirii, dualismul de inspiraţie maniheană, celebrarea Paştelui după obiceiul evreiesc la 14 Nissân (aprilie) şi săvârşirea tainelor după reguli bizare; astfel s-a deschis calea ereziei[786]. Cum am amintit deja, Biserici audiane s-au întemeiat şi în ţinuturile dunărene, dar în *corpus*-ul de faţă nu am inclus texte despre acestea, ele fiind deja editate în volumul al II-lea din *FHDR*. Consecinţele acestei erezii pentru credinţa creştinilor din regiunea dunăreană au fost minore.

În tomul pe care tocmai îl edităm se găsesc doar câteva dintre numeroasele izvoare care fac referire la o altă erezie manifestată în regiunea dunăreană, mai precis în *Pannonia Secunda*, anume cea a episcopului Photinus de *Sirmium* (343-351, 361-364). Este vorba despre texte care prezintă personalitatea şi doctrina prelatului panonic[787]. Posedând o vastă cultură teologică şi având un discurs foarte elocvent, el considera că Logosul nu este decât raţiunea personală a lui Dumnezeu, extinderea sau dilatarea dumnezeirii care se manifestă în lume prin intermediul lui Hristos – omul cu virtute superioară –, după care se contractă sau se restrânge în forma indistinctă iniţială. Mântuitorul poate fi numit, de aceea, Λογοπατωϱ, adică Logos (Cuvânt) şi Tată în acelaşi timp. Astfel, ereticul panonic nega, în ultimă instanţă, divinitatea lui Iisus Hristos, accentuând asupra naturii sale umane[788]. Această teologie s-a bucurat în *Pannonia* şi în provinciile învecinate de o aderenţă deloc de neglijat. Photinus a fost depus şi exilat[789], iar erezia a fost condamnată de conciliile

---

[783] Epiph., *Pan.*, 70, 1, 1-2.

[784] Epiph., *Pan.*, 70, 1, 1; *Ank.*, 13-14; Theod., *HE*, IV, 10, 1; Cassiod., *HE*, VII, 11.

[785] Epiph., *Pan.*, 70, 1, 1.

[786] Epiph., *Ank.*, 14; Ps.-Epiph., *Anak.*, 70; Ioann. Chrys., *Omilii la Facere. Omilia a VIII-a*, 3 (*PSB* 21, p. 101); Aug., *Ep. CXLVIII* (*PL* 33, col. 622-630); Theod., *HE*, IV, 10, 2; 10, 4; *Haer. fab. comp.*, IV, 83 (*PG* 83, col. 428-429); Cassiod., *HE*, VII, 11; T. Orlandi, *Audiens*, în *DECA*, I, p. 296; *DELC*, p. 91 (*Audiani*); N. Zugravu, *op. cit.*, p. 122-123.

[787] ***FHDRCh*, XVI.1**, **XXVI**, **XXXIII**, **LX**.

[788] Vezi şi Lucif. Calarit., *De non parcendo in deum delinquentibus*, XVIII, 1-10; XXVI, 4-8; XXVIII, 42-45; Leon Magn., *Serm.*, 4 (XXIV) (*Nativitate Domini sermo IV*), 5; Marius Mercator, *Appendix ad contradictionem XII anathematismi nestoriani* (*PL* 48, col. 927-930); Theod., *Haer. fab. comp.*, II, 10 (*PG* 83, col. 397); Sozom., *HE*, IV, 6, 1; Socr., *HE*, II, 18, 7; *Consultationum Zacchaei christiani et Apollonii philosophi*, II, 11; 13 (*PL* 20, col. 1127, 1131-1132); Arnob. iun., *Praed.*, I, 44-45; Cassiod., *HE*, V, 5; M. Simonetti, *Photin de Sirmum*, în *DECA*, II, p. 2025-2026; *DELC*, p. 702 (*Photinos de Sirmium*); N. Zugravu, *op. cit.*, p. 77-78; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 68-69.

[789] G. Fernández, *La deposición de Fotino de Sirmio*, în *Gerión*, 16, 1998, p. 338-343.

locale de la *Antiochia* (344)[790], *Mediolanum* (345, 347, 355)[791], *Sirmium* (347, 351, 357)[792], *Ancyra* (Ankara, Turcia) (358)[793], din *Illyricum* (365)[794] şi de la *Arelate* (442)[795], de sinoadele universale de la *Constantinopolis* (381)[796] şi *Ephesus* (431)[797], de legislaţia imperială[798] şi de numeroşi Părinţi şi scriitori bisericeşti[799]; printre aceştia din urmă se numără şi Ioannes Cassianus (cca 360/5 – în jur de 435), teolog originar din *Scythia Minor*[800].

Spre sfârşitul secolului al IV-lea, Biserica din *Illyricum* era din nou agitată, de data aceasta de episcopul Bonosus de *Naissus* (Niš, Serbia) sau de *Sardica* (cca 344 – cca391) din *Dacia Mediterranea*[801]. Elementul nou introdus de prelatul dacic faţă de erezia lui Photinus, de care o legau teologii vremii, era negarea virginităţii perpetue a Mariei, care, după naşterea lui Iisus, ar fi avut alţi copii de la Iosif; cu alte cuvinte, Bonosus invoca un nou argument pentru a pune sub semnul îndoielii divinitatea deplină a lui Hristos[802]. Necombătută cu suficientă determinare la conciliile de la *Thessalonica* (389), *Capua* (iarna lui 391-392) şi *Mediolanum* (392)[803],

---

[790] Sozom., *HE*, III, 23, 4; Socr., *HE*, II, 19, 16.

[791] Sozom., *HE*, IV, 8-9.

[792] ***FHDRCh*, XVI.2**; Sozom., *HE*, IV, 6, 4-5; 6, 14-16; 15, 2; Socr., *HE*, II, 29; 30, 42-48; VII, 1; Cassiod., *HE*, V, 6; 8; Mansi, 3, col. 179-196.

[793] Mansi, 3, col. 270.

[794] ***FHDRCh*, XIII**.

[795] C. 16 (*CCSL* CXLVIII, p. 117).

[796] *CBO*², p. 64; Theod., *HE*, V, 9, 19.

[797] Mansi, 5, col. 972.

[798] *CTh*, XVI, 5, 6 (= *CI*, I, 1, 2) (10 ian. 381); XVI, 5, 65 (= *CI*, I, 5, 5; 6, 3) (30 mai 428); Socr., *HE*, V, 2; Cassiod, *HE*, IX, 2; 14; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 278.

[799] ***FHDRCh*, LXII.2**; Eus. Vercell., *Trin.*, III, 39; 55; Faust., *De Trinitate*, 41 (V, 4); Lucif. Calarit., *De non conveniendo cum haereticis*, IX, 41; *De non parcendo in deum delinquentibus*, XVIII, 1-10; Ps.-Hegem., *Adv. haer.*; Ruf., *Exp. symb.*, 1; 37; Appon., *In Cant. Cant.*, II (I, 6), 10; 12; IX (VI, 8), 28; XII (VIII, 6), 12-13; Damasus, *Ep.* IV, 5 (*PL* 13, col. 359); Epiph., *Ank.*, 13 Ps.-Epiph., *Anak.*, III, 1, 71; Hier., *Vir. ill.*, CVII; Ambr., *Ep. XLVIII*, 5; Aug., *De baptismo*, IV, 16, 23; idem, *Despre adevărata religie*, V, 9 (traducere din latină de C. Beja, studiu introductiv şi note de A. Tat, control ştiinţific al traducerii de L. Wald, Bucureşti, 2007, p. 46-47); Papa Innocentius I, *Ep.* VII, 14 (*PL* 20, col. 535-536), XXII (Mansi, 3, col. 1062-1063); Sozom., *HE*, VI, 11, 3; Theod., *HE*, V, 11, 3; Leporius, *Libellus emendationis*, 10; Caes. Arel., *Sermo XCVI*, 5; Papa Felix, *Ep.* III (*PL* 58, col. 909); Cassiod., *HE*, IX, 16; Facund. Herm., *Pro def. trium cap.*, VIII, 7, 18; Iohann. Caesar., *Apol.*, 65; Eus. Gall., *Hom. XXIV (23), De latrone beato*, 5; *XXVIII (27), De Ascensione Domini, II*, 2; *LXXXVIa*, *De symbolo*, 3 etc.; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 45, 289; II/2, p. 78, 246.

[800] *DI*, I, 2, 3.

[801] Marius Mercator (sec. V) scrie *Sardicensis Bonosus* (*Appendix ad contradictionem XII anathematismi nestoriani*, în *PL* 48, col. 928); vezi şi M. Gara, *Bonosus*, în *DECA*, I, p. 583.

[802] Marius Mercator, *Appendix ad contradictionem XII anathematismi nestoriani* (*PL* 48, col. 928); Ambr., *Ep.* LXV; Greg. Magn., *Ep.* LXVII; Isid., *Vir. ill.*, XXXII; M. Gara, *op. cit.*; *DELC*, p. 116-117 (*Bonosus*); N. Zugravu, *op. cit.*, p. 79-81.

[803] Siricius, *Ep.* IX (*PL* 13, col. 1176-1178); Ambr., *Scrisoare despre procesul lui Bonosus, care trebuie judecat potrivit hotărârilor date de sinodul de la Capua* (*PSB* 53, p. 236-237) = *Ep. LXXI* (56*a*) (*CCSL* LXXXII, p. 7-10); Mansi, 3, col. 683-686, 689-690; E. Pelekanidou, C. Nordi, *Thessalonique*, I. *Cité et christianisme*, în *DECA*, II, p. 2437.

această învăţătură s-a răspândit atât printre locuitorii provinciilor ilirice[804], cât şi printre germanici, care au transplantat-o în vestul Europei, unde a supravieţuit până în secolul al VII-lea, fiind combătută de *concilium Arelatense* din 442[805], *concilium Aurelianense* (Orleans, Franţa) din 538[806] şi *concilium Clippiacense* (Chalons sur Saône, Franţa) din 27 septembrie 626 sau 627[807]. Ea este amintită în zona dunăreană în *Novella XI* din 16 aprilie 535 a împăratului Iustinianus I (527-565), prin care noul episcop rânduit la *Aquae*, în *Dacia Ripensis*, de către arhiepiscopul de *Prima Iustiniana* (Caričin Grad, Serbia)[808], trebuia să aibă sub jurisdicţie „numita cetate şi toate castelele, teritoriile şi bisericile ei, spre a putea izgoni din acea cetate şi de pe acel pământ fărădelegea bonosiacilor şi a o aduce la credinţa cea mai adevărată" (*Aquiensis autem episcopus habeat praefatam civitatem et omnia castella et territoria et ecclesias, ut posit Bonosiacorum scelus, ex ea civitate et terra repellere vel in orthodoxam fidem transformare*)[809].

Un impact mai redus a avut în zona dunăreană o altă erezie trinitară, apărută în jurul anului 360 în sânul unei grupări ariene în frunte cu episcopul Macedonius de *Constantinopolis* (342-362) şi Marathonius de *Nicomedia* (342-358), anume cea a macedonienilor sau a pneumatomahilor. Aceasta nega divinitatea Sfântului Duh, susţinând că el nu este de aceeaşi substanţă (*ousía*) şi putere (*exousía*) cu Tatăl şi Fiul, fiind creat (*ktistós*)[810]. Ea a fost condamnată de Părinţi ai Bisericii[811] şi de mai multe concilii, prin care şi unul desfăşurat la *Sirmium*, în *Pannonia Secunda*, în 378, care nu a făcut decât să confirme regula de credinţă elaborată de conciliile de la *Roma* din 369 şi 370 conduse de papa Damasus I (366-384), prin care se stabilise că „Tatăl şi Fiul sunt de o fiinţă, de o dumnezeire, de o putere şi de o singură înfăţişare. Şi de acelaşi ipostas şi fiinţă este şi Duhul Sfânt"[812]. Această profesiune de credinţă a provocat reacţia violentă a unuia dintre cei mai înverşunaţi arieni illyrici – Palladius de *Ratiaria* (*Dacia Ripensis*) –, care a calificat învăţătura de la *Sirmium* despre consubstanţialitatea celor trei persoane ale Treimii drept *blasphemia*[813]. Macedonismul (pneumatomahismul) a fost condamnat de cel de-al doilea conciliu general de la *Constantinopolis* din 381, care statua ca regulă universală dumnezeirea

---

[804] Papa Innocentius I, *Ep.* XVI, XXI-XXII (Mansi, 3, col. 1057-1063).
[805] C. 17 (*CCSL* CXLVIII, p. 117).
[806] C. 34 (31) (*CCSL* CXLVIII A, p. 126).
[807] C. 5 (*CCSL* CXLVIII A, p. 292).
[808] ***FHDRCh*, LXXXVI**.
[809] *Novella XI*, 5 (*FHDR*, II, p. 378-379). N. Zugravu, *op. cit.*, p. 80.
[810] Ps.-Epiph., *Anak.*, III, 1, 74; Ioann. Cass., *DI*, I, 1, 3; Sozom., *HE*, II, 25, 19; III-IV; V, 14, 1; VI, 22; Socr., *HE*, II, 12-13; 16; 28; 45, 1-7; III, 10, 4-11; Theod., *HE*, II, 6; V, 11, 1; Cassiod., *HE*, IV, 22; M. Simonetti, *Macedonius-Macédoniens*, în *DECA*, II, p. 1515; idem, *Pneumatomaques*, în *DECA*, II, p. 2078-2079; idem, *Semi-ariani*, în *DECA*, II, p. 2261-2262; *DELC*, p. 521-522 (*Macedoniu*); A. Gabor, *Biserica şi statul…*, p. 220-221.
[811] *Ibidem*.
[812] Sozom., *HE*, VI, 10, 3; Theod., *HE*, II, 22, 7.
[813] J. Zeiller, *op. cit.*, p. 315.

Sfântului Duh[814]. Printre cei 150 de participanţi care au subscris această profesiune s-au numărat episcopii Martyrius de *Marcianopolis* şi Gerontius de *Tomis*[815]. De asemenea, într-una din scrierile sale, *Despre Întruparea Domnului*, Ioannes Cassianus (cca 360/5 – cca 435) o includea printre „firele de neghină înăbuşitoare /ereziile – n.n/” care au năpădit „semănătura de pe ogorul Domnului /dreapta-credinţă – n.n./”, propovăduitorul lor rostind „cu îngrozitoare lipsă de evlavie cuvinte de hulă împotriva Sfântului Duh”[816].

Pe fondul discuţiilor referitoare la natura persoanelor Treimii şi la relaţiile dintre ele, s-a născut o altă controversă, al cărei obiect era raportul dintre cele două firi – divină şi umană – ale lui Iisus Hristos; consecinţa directă privea maternitatea divină sau umană a Mariei[817]. Astfel s-au născut aşa-numitele erezii cristologice, care au provocat puternice convulsii şi în Bisericile din regiunea Dunării Inferiore. Prima dintre ele a fost nestorianismul sau dioprosopismul, al cărei iniţiator a fost călugărul antiochian Nestorius (381-451), ajuns patriarh de *Constantinopolis* în 428. În ultimă instanţă, acesta susţinea că Hristos este unul, o persoană (*prosôpon*), dar în care există două firi distincte – cea divină şi cea umană, istorică, născută din Fecioara Maria, unită prin „asociere” cu Dumnezeu; fiind „om” şi, deci, „cu totul imposibil ca Dumnezeu să fie născut de un om”, Maria nu poate fi numită Născătoare de Dumnezeu, ci mama lui Hristos[818]. Această erezie a fost violent combătută de Cyrillus de *Alexandria* (episcop între 412-444) şi condamnată de sinodul roman din 10 august 430 desfăşurat sub conducerea papei Caelestinus I (422-432) şi de cel de-al III-lea conciliu ecumenic de la *Ephesus* din 431[819].

În eparhiile din zona Dunării Inferioare, în „războiul Bisericii” declanşat odată cu erezia lui Nestorius, cum scria istoricul Evagrios[820], conducătorii comunităţilor au avut o atitudine oscilantă, aşa cum se poate observa şi din *acta* ale conciliului de la *Ephesus*. Printre apărătorii patriarhului s-au numărat Dorotheus de *Marcianopolis* – mitropolitul din *Moesia Secunda*, şi sufraganii săi Iacobus de *Durostorum* (Silistra, Bulgaria) (- 431 -), Marcianus de *Abritus* (Razgrad, Bulgaria) (cca 431 – cca 458), Petronius de *Novae* (către 431) şi alţi doi întâistătători, ale căror reşedinţe

[814] *COD*, p. 24: *Expositio fidei CL patrum*: … *et in spiritum sanctum, dominum et vivificatorem, ex patre procedentem, cum patre et filio coadorandum et conglorificandum, qui locutus est per prophetas…*; ***FHDRCh,* XVIII**; A. Gabor, *op. cit.*, p. 221-224; idem, *Biserică şi stat…*, p. 231-265.

[815] ***FHDRCh,* XVIII**.

[816] *DI*, I, 2, 3.

[817] În ultimă instanţă, *DELC*, p. 594-597 (*Nestorianism, Nestorie*); C. Schönborn, *Icoana lui Cristos. O introducere teologică*, traducere şi prefaţă de V. Răducă, 1996, p. 68-93; J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 9-17, 74; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 85; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 223-228. Vezi şi bibliografia citată în ***FHDRCh,* XLV**.

[818] *Nestorii epistula altera ad Cyrillum*, în *COD*, p. 45-49; Cassiod., *HE*, XII, 4, de unde provine citatul; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 86-87.

[819] ***FHDRCh,* XLV**; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 87-88; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 194-211, 218-219, 243-244.

[820] Evagr., *HE*, I, 2.

nu se cunosc – Valeanius (Baleanius) (- 431 -) şi Eudocius (- 431 -)[821]. Alături de titularul scaunului constantinopolitan au fost şi Iulianus de *Sardica* (424-431) – mitropolitul din *Dacia Mediterranea*, şi Timotheus – *episcopus provinciae Scythiae*[822]. Atitudinea lor reprezintă mai degrabă o reacţie împotriva grabei lui Cyrillus de *Alexandria* de a-l depune pe Nestorius, respectiv înaintea ajungerii orientalilor conduşi de Ioannes de *Antiochia* (429-441/2), decât o convingere cu substrat dogmatic, fapt care explică trecerea, la un moment dat, cel puţin a prelatului scit, în tabăra catolicilor şi adeziunea sa la sentinţa de condamnare dată de conciliu[823]. Lui i s-au alăturat Saturninus de *Marcianopolis* (431-448), înlocuitorul lui Dorotheus[824], şi Polycarpus de *Sexanta* (*Sexaginta*) *Prista* (Ruse, Bulgaria) (- 431 -), transferat apoi la *Nicopolis ad Istrum* (Nikup, Bulgaria)[825].

În contextul disputei provocate de nestorianism, care trebuie să fi afectat şi o parte a credincioşilor de rând din eparhiile pomenite mai sus[826], amintim şi scrierile episcopului Ioannes de *Tomis* (445/6-448), foarte apreciate pentru claritatea şi consistenţa lor[827], tratatul cristologic *Despre Întruparea Domnului* al lui Ioannes Cassianus (cca 360/5 – cca 435)[828] – în sfârşit, mărturisirile de credinţă şi epistolele călugărilor sciţi[829].

O erezie cu ramificaţii mult mai întinse şi consecinţe mult mai mari a fost eutihianismul sau monofizitismul, iniţiată de călugărul constantinopolitan Eutyches (cca 378-454). Exagerând învăţătura antinestoriană a lui Cyrillus de *Alexandria* (412-444) despre unirea celor două firi din persoana Mântuitorului, el a ajuns să susţină că, după Întruparea din Fecioara Maria, firea dumnezeiască a absorbit-o total pe cea umană; prin urmare, Hristos a avut doar o singură fire (μονοφυσις) – cea dumnezeiască, concluzie ce conducea în mod automat la negarea consubstanţialităţii naturii sale umane cu umanitatea noastră, făcând astfel imposibilă mântuirea. Această învăţătură a fost percepută în mod aparte în diferitele colţuri ale lumii creştine, ceea ce a făcut ca aprecierea caracterului său – eretic sau ortodox – să urmeze

[821] ***FHDRCh*, XLIV.2, XLV.I.1.b-c, 2, 3.b-c, 4a, 5-6, II.2, 3, 6**; H. Leclercq, *op. cit.*, în *DACL*, XI/1, col. 508; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 89.
[822] ***FHDRCh*, XLV.II.6**; N. Zugravu, *op. cit.*; idem, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 13-14.
[823] ***FHDRCh*, XLV.1a, 3a, II.1, 4-7**.
[824] ***FHDRCh*, L**.
[825] Socr., *HE*, VII, 36, 18; J. Darrouzès, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, în *REByz*, 42, 1984, p. 173, nr. 10.
[826] N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 90-92, cu trimiteri la surse epigrafice.
[827] ***FHDRCh*, XLIX**.
[828] *DI*, în *MO*, 37, 1985, 7-8, p. 577-606; 38, 1986, 1, p. 44-83; 38, 1986, 3, p. 71-94; M.-A. Vannier, *Le* De Incarnatione Domini *de Jean Cassien*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec la Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 27-28 septembre 2001)*, Iaşi, 2003, p. 49-63; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 87-88.
[829] ***FHDRCh*, LXXVII**; *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…, passim*.

un drum sinuos[830]. Ne mărginim să evocăm aici doar momentele în care au fost implicaţi şi prelaţii din regiunea dunăreană. Astfel, Eutyches a fost condamnat de sinodul local de la *Constantinopolis* din noiembrie 448, la care au participat şi au subscris depunerea şi episcopii Saturninus de *Marcianopolis* (431-448) şi Alexander *reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis, provinciae Scythiae* (449-452)[831]. Prelatul din urmă a succedat lui Ioannes (445/6-448), care dezavuase noua erezie într-o *disputatio* foarte apreciată de ortodocşi[832]. În 449, la conciliul de la *Ephesus* condus de episcopul Dioscorus de *Alexandria* (444-454), conciliu numit de papa Leon I (440-461) *latrocinium*, ereziarhul a fost reabilitat, printre semnatari numărându-se şi Diogenianus, episcop de *Remesiana* (Bela Palanka, Serbia)[833]. Monofizitismul a fost condamnat la cel de-al IV-lea conciliu ecumenic de la *Chalcedon* din 451, ale cărui acte din şedinţa din 13 octombrie (*Actio tertia*), prin care era condamnat Dioscorus, le-a semnat şi episcopul Alexander, *episcopus Tomitanorum, provinciae Scythiae* (449-452)[834]; un an mai târziu, le-a subscris pe toate celelalte[835].

În ciuda măsurilor punitive luate împotriva monofizitismului, inclusiv printr-o lege civilă din 1 august 455[836], erezia a cuprins numeroase comunităţi, divizând Orientul creştin[837]. Aceasta a determinat autoritatea imperială să intervină, dar soluţiile propuse n-au fost întotdeauna dintre cele mai fericite, adâncind neînţelegerile. Astfel, împăratul Leon I Tracul (457-474) a adresat în 458 o scrisoare *metropolitanis totius orbis episcopis* („episcopilor metropolitani din întreaga lume”), prin care sonda opinia prelaţilor în legătură cu alegerea ca patriarh de *Alexandria* a monofizitului Timotheus Aelurus („Motanul”) (457-458/60; 476-477) şi cu hotărârile conciliului de la *Chalcedon* din 451; printre destinatari, se aflau Valerianus, *reuerentissimus episcopus Marcianopolis* (- 458 -), şi Theotimus, *reuerentissimus episcopus Tomitanus* (Theotimus II) (- 458 -)[838]. Răspunsurile au fost în zdrobitoare majoritate în favoarea păstrării regulii de credinţă stabilită de adunarea episcopală şi pentru înlăturarea noului întâistătător alexandrin. Aceeaşi poziţie au avut episcopul tomitan[839] şi mitropolitul marcionopolitan împreună cu sufraganii săi Marcianus – *episcopus ciuitatis Abryti* (431-458), Martialis – *episcopus ciuitatis*

[830] Vezi bibliografia citată în ***FHDRCh,* L**.

[831] ***FHDRCh,* L**; N. Zugravu, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cathol.*, 52, 2007, 3, p. 15.

[832] ***FHDRCh,* XLIX**.

[833] ***FHDRCh,* LI**.

[834] ***FHDRCh,* LIII.1**.

[835] N. Zugravu, *op. cit.*, p. 14.

[836] *CI*, I, 5, 8.

[837] J. Meyendorff, *Unité de l’Empire et divisions des Chrétiens. L’Église de 450 à 680*, traduction de l’anglais par F. Lhoest, revue par l’auteur, Paris, 1993, p. 185-312; P. Maraval, *L’échec en Orient: le développement des Églises dissidentes dans l’Empire*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, p. 457-481.

[838] ***FHDRCh,* LVII.1**.

[839] ***FHDRCh,* LVII.2**.

Appiarensis (- 458 -), Monophilus – *episcopus ciuitatis Dorostoli* (- 458 -), Marcellus – *episcopus ciuitatis Nicopoleos* (- 458 -), Petrus – *episcopus ciuitatis Nouensis* (- 458 -), Dizza – *episcopus ciuitatis Odyssae Scythiae* (!) (- 458 -)[840]. După ce uzurpatorul Basiliscus (ianuarie 475 – august 476) şi-a manifestat deschis atitudinea promonofizită[841], Zenon (a doua oară, 476-491) a încercat o soluţie de compromis, publicând la 28 ianuarie 482, cu sprijinul patriarhului Acacius (472-489), un „edict al unirii" (*Echtesis*) – celebrul *Henotikon* –, dar acesta n-a făcut decât să sporească nemulţumirea simultană a monofiziţilor şi diofiziţilor şi, în acelaşi timp, să declanşeze prima schismă dintre Orient şi Occident, cunoscută ca „schisma lui Acacius" (484-519)[842]. Cu această ocazie, o parte dintre episcopii din provinciile ilirice (*Pannonia Secunda*, *Moesia Prima*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *Dardania*), aflate din a doua jumătate a secolului al IV-lea sub obedienţa scaunului roman prin intermediul vicariatului apostolic de *Thessalonica*[843], a îmbrăţişat poziţia patriarhului constantinopolitan, ieşind de sub jurisdicţia scaunului petrin; aşa lasă să se înţeleagă o scrisoare a papei Symmachus (498-514) din 8 octombrie 511 şi alte două, din 515 şi, respectiv, 517, ale papei Hormisdas (514-523), prin care pontifii notificau revenirea lor la unitatea romană[844].

În momentul urcării pe tron a lui Anastasius I (491-518), „dezbinarea era generală în Biserici", nota istoricul bisericesc Evagrios (536/7-594)[845]. Noul principe, deşi a jurat că va respecta ortodoxia[846], a alunecat treptat spre o politică promonofizită, dând satisfacţie creştinilor sirieni şi copţi, dar adâncind şi mai mult divergenţele dintre *Constantinopolis* şi *Roma*[847]. În teritoriile dunărene ale *Thraciei* a provocat o ostilitate generală, care, amplificată şi de alte cauze, s-a materializat într-o revoltă armată condusă de scitul Vitalianus, „feciorul lui Patriciolus, originar din Zaldapa /Abtaat, Bulgaria – n.n./, un mic orăşel din Moesia Inferioară"[848], izbuc-

[840] ***FHDRCh*, LVIII**; N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 100, cu bibliografie.

[841] Marc. Comes, *Chron.*, a. 476 (*PL* 51, col. 932); M. Redies, *Die Usurpation des Basiliskos (475-476) im Kontext der aufsteigenden monophysitischen Kirche*, în *AntTard*, 5, 1997, p. 211-221; P. Maraval, *La réception de Chalcédoine dans l'empire d'Orient*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, p. 115-117; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 231.

[842] Evagr., *HE*, III, 14; J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 214-222; P. Maraval, *op. cit.*, p. 119-122; Ch. Fraisse-Coué, *op. cit.*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, p. 167-188; D. Plakale, *The Schismes Between the Eastern and Western Church. A Contribution to Therir Study*, în *ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΜΟΣ*, Thessalonike, 10-11, 1998-2000, p. 182-185; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 232.

[843] ***FHDRCh*, XLII**.

[844] ***FHDRCh*, LXX, LXXVI.1-2**; Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique…*, p. 37-44; Ch. Fraisse-Coué, *op. cit.*, p. 179-180, 189-191.

[845] Evagr., *HE*, III, 14.

[846] Theod. Lect., *HE*, II.

[847] Marc. Comes, *Chron.*, a. 494 (*PL* 51, col. 934); C. Capizzi, *op. cit.*, p. 100-137; J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 222-226; P. Maraval, *op. cit.*, p. 123-133; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 232-233.

[848] Ioann. Antioch., *Chron.*, 214 e.

nită în 513/4 şi care s-a prelungit până în timpul domniei lui Iustinianus I (527-565)[849]. Revolta a găsit simpatizanţi nu numai în rândurile călugărilor din provincia *Scythia,* ci şi printre unii dintre episcopii dunăreni, precum Domnio de *Sardica*, Alcissus de *Nicopolis*, Gaianus de *Naissus* şi Evangelus de *Pautalia* (Kjustendil, Bulgaria) – toţi trei suportând în 516 răzbunarea împăratului Anastasius[850]. Recent, s-a avansat opinia că şi episcopul Paternus de *Tomis* (498-520) ar fi îmbrăţişat orientarea suveranului[851], dar nu există nici o informaţie care să probeze monofizitismul acestuia[852].

Noua politică religioasă a împăratului Iustinus I (518-527), bazată pe restaurarea doctrinei chalcedoniene, reconcilierea cu *Roma* şi sfârşitul schismei acaciene în 518-519[853], a găsit episcopatul dunărean în tabăra ortodoxă. Astfel, asemenea patriarhului Ioannes II de *Constantinopolis* (518-520) şi legaţilor papali din capitala Imperiului, Paternus a respins în 519 formula theopaschită *unus de Trinitate passus est* (*unus de Trinitate crucifixus*; *unus de Trinitate passus est carne pro nobis*), pe care călugării din dioceza sa o integrau efortului de a impune ortodoxia unei alte sintagme – „Hristos este unul din Treime (*unus ex Trinitate*)”[854], care amintea însă de expresia aproape similară „Unul din Treime a suferit în trup” din *Henotikon*-ul împăratului Zenon (476-491) din 482 şi din textele apolinariste, aşadar, în ultimă instanţă, de monofizitismul împotriva căruia luptaseră episcopii adunaţi la *Chalcedon*[855]. În acelaşi an, aflat la *Constantinopolis*, a reuşit, datorită stăruinţelor împăratului Iustinus I (518-527), să se reconcilieze cu generalul Vitalianus, sprijinitor al monahilor

---

[849] ***FHDRCh***, **LXXIV**; Marc. Comes, *Chron*., a. 514-517; Vict. Tonn., *Chron*., a. 510-511, 514; Iord., *Rom*., 360; Ioann. Lyd., *Despre semnele cereşti*, 6; Ioann. Malalas, *Chron.*, XVI; Ioann. Antioch., *Hist. chron*., frg. 311; *PLRE*, II, p. 1171-1176 (*Fl. Vitalianus 2*); I. Barnea, în *DID*, II, p. 412-414; I. Miculescu, *Revolta lui Vitalian în contextul politicii religioase şi economice a lui Anastasius I (491-518)*, în *GB*, 63, 1987, 3, p. 569-583; P. Maraval, *op. cit*., p. 132; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 101-103; O. Mazal, *op. cit*., p. 40.

[850] Marc. Comes, *Chron*., a. 516 (*PL* 51, col. 939).

[851] A. Suceveanu, *op. cit*., p. 143. Vezi şi N. V. Dură, *op. cit*., p. 45.

[852] Într-o scrisoare din 516 sau 517 a papei Hormisdas (514-523) se vorbeşte despre „convertirea provinciilor” *Dardania*, *Illyricum* şi *Scythia* (***FHDRCh***, **LXXVI.1**), dar nu există nici o certitudine că indicaţia respectivă priveşte revenirea episcopului Paternus la ortodoxism.

[853] Evagr., *HE*, V, 4; M. V. Anastos, *The Emperor Justin. Its Role in the Restoration of Chalcedonian Doctrine, 518-519*, în *Byzantina*, 13, 1985, 1, p. 125-139; J. Speigl, *Synoden im Gefolge der Wende der Religionspolitik unter Kaiser Justinus (518)*, în *OS*, 45, 1996, p. 3-20; P. Maraval, *op. cit*., p. 133-145; C. Capizzi, *La politica religiosa ed ecclesiastica di Giustiniano*, în *The Christian East, Its Institutions and Its Thought. A Critical Reflection. Papers of the International Scholary Congress for the 75th Anniversary of the Pontifical Oriental Institute Rome, 30 May – 5 June 1993*, edited by R. F. Taft, Roma, 1996, p. 62-64; K.-H. Uthemann, *Kaiser Justinian als Kirchenpolitiker und Theologe*, în *Augustinianum*, 39, 1999, 1, p. 7-10; O. Mazal, *op. cit*., p. 38-41.

[854] Horm., *Ep*. *188*, 2 (15.X.519); *216*, 6 (29.VI.519); *217*, 7 (29.VI.519); *224*, 5 (15.X.519); ***FHDRCh***, **LXXVII**, cu bibliografie; Maxentii aliorumque…, *passim*; *Scrieri ale «călugărilor sciţi»…*, *passim*.

[855] C. Sotinel, *Hormisdas*, în *DHP*, p. 827; J. Meyendorff, *Cristos…*, p. 75; Ch. Fraisse-Coué, *op. cit.*, p. 191-192; N. Zugravu, *op. cit*., p. 106-113; O. Mazal, *op. cit*., p. 37-38.

sciţi, dar nu s-a putut pune de acord cu aceştia din urmă[856]. În sfârşit, a participat la sinodul din 520 de la *Constantinopolis*, în urma căruia a foat ales patriarh Epiphanius (520-535), semnând apoi, împreună cu alţi episcopi, scrisoarea din 9 septembrie 520 prin care papa Hormisdas (514-523) era informat despre hotărârea respectivă[857]. Cum se ştie, acest fapt a dus la reconcilierea dintre Biserica romană şi cea constantinopolitană, luând sfârşit aşa-numita „schismă a lui Acacius", titularii celor două scaune putându-şi conjuga eforturile împotriva monofizitismului şi tuturor devianţelor neochalcedoniene, printre care şi theopaschitismul călugărilor sciţi. Nu întâmplător, demersul acestora era considerat periculos pentru unitatea abia restabilită a Bisericii[858], formula lor era privită ca o inovaţie[859] iar pledoaria făcută de reprezentanţii lor în 519-520 la Roma pentru ortodoxia acesteia[860] n-a avut nici un succes, papa, convins că sintagma susţinută împarte Treimea, deci este nestoriană şi eretică, alungându-i pe monahi din Cetatea Eternă[861]. Mai multe texte reunite în acest volum fac cunoscută o parte din complicatul „dosar" al călugărilor sciţi.

„Pacea" fragilă stabilită sub Iustinus I a fost repede tulburată de intervenţiile în disputele teologice ale urmaşului său, Iustinianus I (527-565)[862]. Acesta, deşi ataşat profund valorilor credinţei catolice, a stârnit o adevărată furtună în încercarea, bine intenţionată, de altfel, de a elimina divergenţele dintre diferitele facţiuni din sânul Bisericii. Astfel, el a propus în mai multe etape (august 527, 15 martie 533, 551) o *formula* theopaschită (σαρκωθέντος τοῦ ἑνὸς τῆς τριάδος θεοῦ λόγω) care a întâmpinat refuzul a numeroşi clerici şi monahi, mulţi dintre aceştia fiind scoşi din funcţie[863]. La 6 august 536, a emis o *Ordonanţă* care confirma hotărârile unui

---

[856] Horm., *Ep. 216*, 5-6 (29.VI.519); *217*, 6-11 (29.VI.519); ***FHDRCh*, LXXVI.3**; Fr. Glorie, *op. cit.*, p. XXVI-XXVII.

[857] ***FHDRCh*, LXXVI.4**.

[858] Horm., *Ep. 187*, 4 (29.VI.519); J. Speigel, Formula Iustiniani. *Kircheneinigung mit kaiserlichen Glaubensbekenntnissen (*Codex Iustinianus *I 1, 5-8)*, în *OS*, 44, 1995, p. 107-111.

[859] Horm., *Ep. 231*, 8 (13.VIII.520); ***FHDRCh*, LXXVII.1, LXXVIII**.

[860] Horm., *Ep. 231*, 9 (13.VIII.520); ***FHDRCh*, LXXII, LXXVII.1**; Fr. Glorie, *op. cit.*, p. XXXVI; Ch. Fraisse-Coué, *op. cit.*, p. 192-194; N. Zugravu, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cathol.*, 52, 2007, 3, p. 16-17.

[861] Horm., *Ep. 187* (29.VI.519), *188* (15.X.519), *189* (2.IX.519), *190* (2.IX.519), *216* (29.VI.519), *217* (29.VI.519), *227* (3.XII.319), *231* (13.VIII.520); ***FHDRCh*, LXXVII.1**; Fr. Glorie, *op. cit.*, p. XXVI-XXIX, XXX-XXXI, XXXII-XXXIII, XXXVI; C. Sotinel, *op. cit.*; C. Capizzi, *op. cit.*, p. 66; Ch. Fraisse-Coué, *op. cit.*, p. 195; K.-H. Uthemann, *op. cit.*, p. 17; P. Maraval, *op. cit.*, p. 136-137.

[862] Despre politica religioasă a lui Iustinianus I vezi, în ultimă instanţă, C. Capizzi, *op. cit.*, p. 55-84; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 359-360, cu izvoare şi bogată bibliografie; adaugă: J. Meyendorff, *op. cit.*, p 49-98; idem, *Unité de l'Empire…*, p. 227-270; P. Maraval, *La politique religieuse de Justinien*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, p. 389-426; idem, *L'empereur Justinien*, Paris, 1999, p. 106-120; K.-H. Uthemann, *op. cit.*, p. 5-83; O. Mazal, *op. cit.*, p. 195-252; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 234-236, 273-276.

[863] *CI*, I, 1, 5-8; 1, 8, 14; Vict. Tunn., *Chron.*, a. 529; J. Speigl, *op. cit.*, p. 105-134; C. Capizzi, *op. cit.*, p. 64-67; J. Meyendorff, *Cristos…*, p. 88-90; P. Maraval, *op. cit.*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours,* sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A.

sinod ţinut la *Constantinopolis* în acelaşi an de anatemizare a unor adepţi ai monofizitismului, nemulţumind pe adepţii acestei erezii[864]. La sfârşitul lui 542 sau începutul lui 543 şi în martie sau aprilie 553, a condamnat ideile cosmologice, antropologice şi eshatologice ale lui Origene, trezind ostilitatea mediului monahal[865]. În 544-545 şi apoi în 551, a proclamat anatema împotriva aşa-ziselor „Trei Capitole" (scrierile suspecte de nestorianism ale lui Theodoros de *Mopsuestia*, Theodoretos de *Cyros* şi Ibas de *Edessa*), prin care făcea concesii monofiziţilor[866]. În această privinţă, a reuşit să-l determine şi pe papa Vigilius (537-555) să accepte condamnarea prin *Iudicatum*-ul din 11 aprilie 548 şi, parţial, prin *Constitutum*-ul din 14 mai 553, producând un val de indignare şi fronde în rândurile episcopilor sufragani ai scaunului roman[867]. În sfârşit, prin cel de-al V-lea conciliu ecumenic deschis la *Constantinopolis* în 5 mai 553, punându-se în lumină importanţa unirii ipostatice a Cuvântului întrupat, s-a realizat o sinteză între diferitele concepţii dogmatice afirmate timp de peste un secol, fără însă să se reuşească restabilirea unităţii Bisericii[868].

Această politică religioasă şi ecleziastică foarte intensă a reverberat şi în spaţiul dunărean. Astfel, cu acceptarea, în cele din urmă, de către împărat a formulei theopaschite a călugărilor sciţi, zbuciumul acestora s-a văzut răsplătit; cea de-a zecea anatematismă a celui de-al V-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 553 va marca introducerea oficială a theopaschitismului în dogma creştină – *Si qui non confitetur Dominum nostrum Iesum Christum, qui crucifixus est carne, Deum esse verum, et Dominum gloriae, et unum de sancta Trinitate, talis a.e.*[869]. În schimb, *Iudicatum*-ul papei Vigilius (537-555) a dus la reacţia episcopilor ilirici, care au ţinut un conciliu în 549, depunându-l pe Benenatus de *Prima Iustiniana*, superiorul lor, adept al politicii concesioniste pontificale, unii separându-se defini-

Vauchez, M. Venard, III, p. 399-402; K.-H. Uthemann, *op. cit.*, p. 16-24, 34-37; O. Mazal, *op. cit.*, p. 206; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 234, 273-274.

[864] P. Maraval, *op. cit.*, p. 405-406; K.-H. Uthemann, *op. cit.*, p. 38-44; O. Mazal, *op. cit.*, p. 206-209; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 274.

[865] C. Capizzi, *op. cit.*, p. 69-70; J. Meyendorff, *Unité de l'Empire…*, p. 250-255; idem, *Cristos…*, p. 49-72; K.-H. Uthermann, *op. cit.*, p. 71-72, 75-76; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 234-236, 275-276; O Mazal, *op. cit.*, p. 211-215, 229.

[866] ***FHDRCh*, LXXXI**, cu bibliografia citată la nota 1; adaugă: C. Capizzi, *op. cit.*, p. 70-77; J. Meyerdorff, *Unité de l'Empire…*, p. 255-264; idem, *Cristos…*, p. 87; P. Maraval, *op. cit.*, p. 414-417; C. Sotinel, *L'échec en Occident: l'affaire de Trois Chapitres*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, p. 426-455; K.-H. Uthermann, *op. cit.*, p. 65-68; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 236, 274-275.

[867] Mansi, 9, col. 923-927 (*Concilium Gradense*); *PBCE*, 2/2, p. 1617 (*Patricius* 6); J. Meyerdorff, *Unité de l'Empire…*, p. 255-264; C. Capizzi, *op. cit.*; K. Schatz, *Der päpstliche Primat*, Würzburg, 1990, p. 72-74; P. Maraval, *op. cit.*, p. 416-417; K.-H. Uthermann, *op. cit.*; O. Mazal, *op. cit.*, p. 221-223, 232-233; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 274, 275.

[868] *COD*, p. 107-122; Evagr., *HE*, IV, 38; J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 260-264; idem, *Cristos…*, p. 90-98; C. Capizzi, *op. cit.*, p. 76-77; P. Maraval, *op. cit.*, p. 419-422; K.-H. Uthermann, *op. cit.*, p. 73-75; O. Mazal, *op. cit.*, p. 529-533; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 275.

[869] *COD*, p. 118; J. Meyendorff, *op. cit.*, p. 90.

tiv de Biserica romană şi intrând în comuniune cu scunul schismatic de *Aquileia*[870]. O atitudine negativă a stârnit documentul papal şi în rândurile prelaţilor din *Scythia Minor*[871], fapt care l-a determinat pe mitropolitul Valentinianus de *Tomis* (cca 550-553) să ceară explicaţii. Din răspunsul suveranului pontif se poate deduce că atât episcopul Valentinianus, cât şi alţii aflaţi sub autoritatea sa (*universos ad tuam pertinentes ordinationem commoneas*) primeau „scrieri” (*scripta*) din partea lui Rusticus şi Sebastianus, însoţitori ai papei la *Constantinopolis* care protestaseră împotriva *Iudicatum*-ului, dar şi de la alţii care le împărtăşeau atitudinea, înaltul prelat sfătuindu-l să nu mai accepte asemenea mesaje (*hoc quoque fraternitatem tuam credimus adhortandam, ne ulterius praedictorum Rustici et Sebastiani, aut illorum qui pravae eorum praesumprionis probans esse participes, scripta suscipiat*)[872].

Din evocarea acestor momente din lupta desfăşurată între ortodoxism şi monofizitism se poate deduce ataşamentul conducătorilor Bisericii din *Scythia*, dar şi din alte eparhii dunărene la dogmele catolice, în speţă la cele stabilite la cel de-al IV-lea conciliu ecumenic de la *Chalcedon*. Aceeaşi poziţie a avut şi cinul monahal din eparhia scitică, aşa cum o demonstrează mai multe epistole şi mărturisiri de credinţă[873]. În sfârşit, atitudinea antimonofizită se poate observa şi din alte mărturii, precum formula καθολικὴ ἐκκλησία de pe un epitaf al unui ἀναγνώστης al bisericii tomitane[874], imnul *trisaghion* reprodus pe reversul unui fragment de cruce de marmură de la *Callatis*[875] sau pe un platou de marmură descoperit în biserica episcopală de la *Histria*[876] şi expresiile apropiate Σω[τήϱ] κύ(ϱιος?) ἀθά(νατος) („Mântuitorul, Stăpânul fără de moarte…”) de pe o amforă fragmentară de la *Histria*[877] şi Χϱ(ιστέ), σ(ῶσον), ἐ(λέησον) („Hristoase, mântuieşte, miluieşte!”) de pe un vas de granit de la *Noviodunum*[878].

VI. PROBLEMA JURISDICŢIEI SUPERIOARE

Problema jurisdicţiei superioare în spaţiul creştinătăţii ponto-danubiene în mileniul I nu are o istoriografie foarte abundentă. Faptul se explică prin preponde-

[870] Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 53-59; R. Popović, *op. cit.*, p. 213; C. Sotinel, *op. cit.*, p. 431; O. Mazal, *op. cit.*, p. 240-241; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 274, 275.

[871] Aşa rezultă din scrisoarea adresată de Vigilius lui Valentinianus: *et convocatus eos quos scandalizari diversis rumoribus retulisti* – Vigilius, *Epistola (olim XII) ad Valentinianus episcopum Tomitanum* (*FHDR*, II, p. 400).

[872] Vigilius, *Epistola (olim XII) ad Valentinianus episcopum Tomitanum* (*FHDR*, II, p. 400-405); R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 52-58; N. Zugravu, *op. cit.*, în *SUBB. Th. Cathol.*, 52, 2007, 3, p. 19-20.

[873] ***FHDRCh*, LXXVII.2**; *Scrieri ale «călugărilor sciţi» …, passim*; N. Zugravu, *Erezii şi schisme…*, p. 104-105.

[874] *IGLR*, 45.

[875] I. Barnea, *Note de epigrafie romano-bizantină*, în *Pontica*, 10, 1977, nr. 10.

[876] A. Suceveanu, *op. cit.*, p. 143-144, 151-152, pl. LXII/9.

[877] *IGLR*, 140; E. Popescu, *Christianitas…*, p. 383-384, nr. 2.

[878] I. Barnea, *op. cit.*, *Pontica*, 10, 1977, nr. 24.

renţa ortodoxă a populaţiei voievodatelor medievale, a României moderne şi contemporane şi prin legăturile canonice cu Patriarhia de *Constantinopolis,* care au dus, în plan epistemic, la acceptarea tacită a aceleiaşi jurisdicţii şi pentru vremurile de la sfârşitul Antichităţii şi începutul Evului Mediu. Contribuţiile pe această temă, datorate aproape exclusiv istoricilor de formaţie teologică, nu au depăşit respectiva prejudecată, crisparea, îmbinată cu atitudinea evazivă, intervenind atunci când dovezile sunt categoric împotriva ei[879]. Este meritul lui Dimitrie Onciul de a fi atras atenţia, acum peste un secol, pe baza tradiţiei consemnate în cronistica medievală, asupra unui „moment catolic" în istoria bisericească a poporului român[880], idee reluată apoi de Vasile Pârvan[881] şi de alţi cercetători[882]. Începând din 1995, noi înşine am pus în discuţie de mai multe ori problematica dependenţei canonice a comunităţilor creştine sud- şi nord-dunărene în mileniul I, aducând anumite contribuţii în domeniu[883], motiv pentru care nu vom sublinia aici decât puţine elemente. Pe de altă parte, sperăm ca textele incluse în prezentul volum pe această temă să constituie un stimulent pentru ca alţi istorici să aprofundeze subiectul.

Din punct de vedere metodologic, jurisdicţia superioară nu trebuie abordată într-o manieră globală, valabilă pentru întreaga regiune a Dunării Inferioare, întrucât evoluţia istorică n-a fost unitară, geografia administrativă şi ecleziastică a fluc-

---

[879] M. Seșan, *Ilirícul între Roma şi Bizanţ*, în *MA*, 5, 1960, 3-4, p. 211-215; *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1987, în special p. 327-353; E. Popescu, *op. cit.*, în *BOR*, 109, 1991, 4-6, p. 102; idem, *Christianitas…, passim*; idem, *op. cit.*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, p. 206, 209-210; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 40-42, în special p. 41: afirmaţiile unor istorici că Biserica „daco-romană" a fost „sub jurisdicţia Romei" sunt „netemeinice"; „Adevărul este că Biserica daco-romană şi apoi cea românească – deşi de limbă latină – s-a dezvoltat în strânse legături şi în dependenţă canonică faţă de Patriarhia de Constantinopolis, atât înainte cât şi după 1054. Cu alte cuvinte, poporul român a fost legat de Roma numai prin *origine şi limbă*, iar prin *credinţă* a fost integrat în spaţiul sud-est european, mai precis în Patriarhia de Constantinopolis"; idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 121-123, 158; M. Cojoc, *Teritoriile illyro-danubiene după sinodul IV ecumenic şi până la reformele lui Justinian*, în *MO*, 54, 2002, 9-12, p. 65-82; idem, *Papa Grigorie cel Mare şi Illyricul Oriental*, în *Studia historica et theologica…*, p. 255-271.

[880] D. Onciul, *Papa Formosus în tradiţia noastră istorică*, în idem, *Scrieri istorice*, II, ediţie critică îngrijită de A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, p. 5-18; vezi şi *ibidem*, p. 161-163.

[881] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 273, 256 (nota 734), 283.

[882] A. Sacerdoţeanu, *Barbari, sciţi sau români în anul 865*, în *Revista macedo-română*, 3, 1931, p. 54-69 (extras); idem, *Români şi barbari în secolul IX. Un început de diferenţiere*, în *Revista arhivelor*, 4, 1937, 1, p. 108-122; I. C. Drăgan, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1993, p. 58; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1993, p. 77-81; B. Mihoc, *Din relaţiile românilor cu papalitatea (de la origini până la autocefalia Bisericii Ortodoxe din 1885)*, în *Crisia*, 25, 1995, p. 95-116; A. Falangas, *Tradition and reality in the Romanian chronicles of the 16th-17th centuries. The legend of Roman and Vlahata*, în *In memoriam – Εἰς μνήμην Alexandru Elian. Omagiere postumă a reputatului istoric şi teolog, la zece ani de la trecerea sa în veşnicie (8 ianuarie 1998)*, volum îngrijit de V. V. Muntean, Arhiepiscopia Timişoarei, 2008, p. 214-220.

[883] N. Zugravu, *op. cit.*, în *Pontica*, 28-29, 1995-1996, p. 163-181; idem, *Geneza…*, p. 241-243, 296-297, 334, 367, 421-422, 488-489; idem, *Erezii şi schisme…*, p. 127-132; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 87-90.

tuat, opţiunile doctrinare au fost diverse. Din această perspectivă, situaţia cea mai deosebită o prezintă nucleele situate în stânga fluviului, al căror statut canonic, real sau ipotetic, a fost determinat de frământările politico-militare şi demografice din zonă. Pe de altă parte, instituirea instanţelor de preeminenţă canonică reprezintă finalizarea treptată a procesului – nu lipsit de asperităţi – de concentrare şi ierarhizare a unităţilor bisericeşti locale şi provinciale în jurul unor scaune episcopale de prestigiu – capitale imperiale, centre apostolice, sedii de prefecturi sau dioceze civile (*Roma*, *Mediolanum*, *Ravenna*, *Augusta Treverorum*, *Aquileia*, *Sirmium*, *Alexandria* ş.a.) –, în urma căruia se vor naşte patriarhatele de *Roma*, *Alexandria*, *Antiochia*, *Constantinopolis* şi *Aelia Capitolina* (*Hierosolyma*)[884]. În context, comunităţile dunărene s-au aflat la interfenţa de interese a celor doi poli ai creştinătăţii – scaunul roman şi cel constantinopolitan –, care-şi vor disputa jurisdicţia asupra lor timp îndelungat, implicând şi autoritatea imperială, dar s-au găsit şi într-un spaţiu de manifestare a unor divergenţe teologice, care, cel puţin în anumite momente, au determinat opţiuni diferite în planul dependenţei canonice din partea unora dintre Bisericile locale.

Având ca punct de plecare aceste elemente, vom sublinia doar câteva aspecte. Astfel, aşa cum se desprinde din izvoarele vremii, despre o jurisdicţie superioară în regiunea Dunării Inferioare se poate vorbi abia de la sfârşitul secolului al IV-lea şi în prima parte a celui de-al V-lea, o dată cu extinderea, în urma unui proces de câteva decenii, a ariei jurisdicţionale a episcopiei de *Constantinopolis* asupra diocezei civile *Thracia* şi a „ţinuturile barbare” dependente de aceasta[885] şi a scaunului roman asupra diocezei *Illyricum* (*Illyricum* occidental) şi a prefecturii cu acelaşi nume (diocezele *Dacia* şi *Macedonia*) (*Illyricum* oriental) prin intermediul vicariatului de *Thessalonica*[886]. În consecinţă, eparhiile *Scythia Minor* şi *Moesia Secunda* şi nucleele catolice situate la nord de fluviu în spaţiul controlat direct sau indirect de acestea au intrat sub obedienţa episcopului constantinopolitan, pe când provinciile ecleziastice *Dacia Ripensis* şi *Moesia Prima*, împreună cu centrele daco-romane din stânga Dunării, s-au găsit sub autoritatea pontifilor romani[887]. În

---

[884] H. Leclercq, *op. cit.*, col. 233-237; O. Pasquato, H. J. Vogt, *Organisation ecclésiastique*, în *DECA*, II, p. 1820-1826; F. R. Gahbauer, *Die Pentarchie-Theorie. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main, 1993; B. Flusin, *op. cit.*, p. 485-543.

[885] Vezi *supra*.

[886] Vezi ***FHDRCh*, XLII** (*Papa Innocentius I*) şi **CVIII.1**, cu trimiterile aferente, la care adaugă Papa Innocentius I, *Ep.* XVI (*PL* 20, col. 519-521), XVII (*PL* 20, col. 526-537); L. Duchesne, *op. cit.*, p. 229-279; W. Völker, *Studien zur päpstlichen Vikariatspolitik*, în *ZKG*, 46, 1927, p. 370-380; R. Honig, *Beiträge zur Entwicklung des Kirchenrechts*, Göttingen, 1954; V. Grumel, *Le vicariat de Thessalonique et le premier rattachement de l'Illyricum oriental au patriarcat de Constantinople*, în *Annuaire de l'École de Législations Religieuses*, Paris, 1952, p. 48-63 (extras); O. Pasquato, *op. cit.*, în *DECA*, II, p. 1823, 1825; Ch. Pietri, Roma Christiana. *Recherches sur l'Eglise de Rome, son organisation, sa politique, son idéologie de Miltiade à Sixte III (311-440)*, II, Roma, 1976, p. 1077, 1172-1173; idem, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique…*, p. 24-27; J. Gaudemet, *Vicariat apostolique*, în *DHP*, p. 1718-1719; B. Flusin, *op. cit.*, p. 538.

[887] N. Zugravu, *op. cit.*, în *Pontica*, 28-29, 1995-1996, p. 174, 175; idem, *Geneza…*, p. 241-243, 296-297; idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 89.

ciuda tensiunilor generate de divergenţe doctrinare şi jurisdicţionale dintre cele două centre creştine, a intervenţiilor puterii seculare, a modificărilor din geografia administrativă şi ecleziastică a Peninsulei Balcanice, a perturbărilor etno-demografice, acest statut canonic binar al ţinutului amintit a rămas neschimbat până la mijlocul secolului al VIII-lea. Istoricii români ai Bisericii Ortodoxe – clerici de formaţie – susţin însă că, din veacul al V-lea, toată regiunea balcano-dunăreană a intrat sub jurisdicţia scaunului de *Constantinopolis*, context în care şi creştinii din dreapta şi din stânga fluviului ar fi trecut sub aceeaşi dependenţă. Se aduce în sprijin o constituţie promulgată de împăratul Theodosius II (408-450) la 12 iulie 421 la inspiraţia patriarhului Atticus (407-425), dar care are un evident substrat politic, generat de conflictul pentru controlul *Illyricum*-ului oriental, prin care provinciile din această prefectură, supuse – canonic – urmaşului lui Petru, erau atribuite *thronos*-ului de pe malurile Bosforului[888]. Dar, aşa cum a demonstrat acum mai bine de un secol L. Duchesne[889], *această lege a rămas literă moartă în chiar anul promulgării ei*, întrucât, la protestele papei Bonifacius I (418-422), împăratul Honorius (395-423) a cerut anularea ei[890], fapt pe care Theodosius II l-a şi făcut, hotărând „a fi respectată în mod deosebit vechea rânduială … pentru ca preasfânta venerabilă Biserică a Romei să nu piardă privilegiile hotărâte de cei de demult, ea care ne-a hărăzit domnia veşnică în numelui său” (*antiquum ordinem specialiter faciant custodiri: ne venerabilis ecclesia sanctissima Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quae perenne nobis sui nominis consecravit imperium*)[891]. O scrisoare din 11 martie 422 adresată de papa Bonifacius „preacinstiţilor fraţi Rufus şi celorlaţi episcopi rânduiţi în Macedonia, Achaia, Thessalia, Epirus Vetus, Epirus Nova, Praevalis şi Dacia” (*Dilectissimis fratribus Rufo et caeteris episcopis per Macedoniam, Achaiam, Thessaliam, Epirum veterem, Epirum novam, Praevalis et Daciam constitutis*) arată pe deplin restabilirea autorităţii pontificale în *Illyricum*[892]. Prin urmare, a mai susţine astăzi ideea preconceputǎ a întinderii ariei jurisdicţionale a arhiepiscopiei constantinopolitane în spaţiul balcanic într-o perioadă atât de timpurie este nefondat; *ea trebuie definitiv abandonată*.

Este drept că în secolele V-VI raporturile dintre episcopul Romei şi cei din eparhiile ilirice au trecut prin momente tensionate, că s-au manifestat uneori divergenţe teologice, abateri disciplinare şi tendinţe schismatice[893], că intervenţiile autorităţii civile au pus în umbră prestigiul pontifului roman[894], că patriarhul Proclus de

888 ***FHDRCh*, XLIII.1**.

889 L. Duchesne, *op. cit.*, p. 229-279; vezi şi R. Janin, *op. cit.*, col. 640, 649; Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 24-27.

890 ***FHDRCh*, XLIII.2**.

891 ***FHDRCh*, XLIII.3**; B. Flusin, *op. cit.*

892 ***FHDRCh*, XLIII.4**.

893 Vezi *supra*.

894 De exemplu, *Illyricum* oriental a fost definitiv trecut sub administraţia Imperiului de la *Constantinopolis*, iar între 437-441 sediul prefecturii a fost mutat de la *Thessalonica* la *Sirmium* – Ch. Pietri, Roma Christiana…, p. 1132, 1134; idem, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique…*, p. 49.

Constantinopolis (434-466) a cerut explicit respectarea decretului teodosian din 421[895], că raidurile populaţiilor barbare au bulversat organizarea ecleziastică ş.a., care au slăbit poziţiile scaunului petrin în Balcani, dar niciodată titularii acestuia nu şi-au pus problema abandonării controlului asupra regiunii, găsind de fiecare dată resurse pentru a-l reînnoi: apelul la tradiţie şi la respectarea regulilor bisericeşti, încurajarea la rezistenţă a unor prelaţi şi la respingerea devianţelor doctrinare ale orientalilor[896], confirmarea alegerilor locale prin trimiterea *pallium*-ului[897], convocarea în faţa curiei a unor clerici indisciplinaţi, trimiterea unor *rectores*, susţinerea întrunirii unor concilii la *Thessalonica*, solicitarea respectării ierarhiei scaunelor apostolice[898], respingerea pretenţiilor universaliste ale arhiepiscopilor constantinopolitani, bazate pe raţiuni politice (δευτέρα Ῥώμη, νέα Ῥώμη, βασιλεύουσα)[899] etc. O bogată corespondenţă papală probează pe deplin acest fapt[900], evidenţiind, totodată, crearea în jurul vicariatului a unei adevărate teologii de inspiraţie paulină, ce-l făcea intangibil în raport cu scaunul constantinopolitan: Biserica romană era capul, iar cea tesalonicană şi cea ilirică – mădularele[901]. Conciliul desfăşurat sub Bonifacius II (530-

---

[895] Aceasta a trezit reacţia vehementă a lui Sixtus III (432-440) – *Ep.* IX din 18.12.437 *ad Proclum Constantinopolitanum episcopum* (*PL* 50, col. 612-613 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. XIII, p. 39-40); *Ep.* X din aceeaşi dată *ad totius Illyrici episcopos* (*PL* 50, col. 617-618 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. XIV, p. 41-43); J. Gaudemet, *op. cit.*, p. 1719; Ch. Pietri, Roma Christiana…, p. 1145.

[896] Gelasius, *Ep.* LXXIX, 4-11: *apud Graecos, quibus multas haereses abundare non dubium est… qui talibus communicauerint meritoque secundum Calchedonensis decreta concilii ab apostolica sede damnati sunt obstinatisque in eadem damnatione defuncti, pernicioso furore defendunt et eorum recitationem ecclesiae catholicae moliuntur ingerere… ut et, quae orthodoxae definitioni competunt, intemerata seruentur est, quatenus errantibus deceat subueniri, rationabili deliberatione noscatur. haec autem uestra dilectio etiam ad contiguas sibi quasque prouncias uicinosque pontifices prudentur faciat peruenire, ut ecclesiarum praesules uniuersi ueritatis instructione percepta mortiferam declinare ualeant falsitatem – Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab A. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae Avellana quae dicitur collectio,* I, *Prolegomena. Epistulae I-CIV*, recensuit commentario critico instruxit indices adiecit Otto Guenther, Praga-Viena-Leipzig, 1895 (*CSEL* XXXV), p. 223.

[897] ***FHDRCh*, LXXXVI.2**.

[898] Vezi Damasus, *De explanatio fidei* (*PL* 13, col. 374-376); Innocentius I, *Decreta ex epistola ex concilio Nicaeno*, VI şi VIII (*PL* 20, col. 624); Leon Magn., *Ep.* CVI, 5 (*PL* 54, col. 1007); Gelasius, *Ep.* XCV, 21 (*Epistulae imperatorum pontificum…*, p. 380). E interesant de observat că în scrisoarea de răspuns adresată împăratului Leon I Tracul, episcopii din *Meosia Secunda* numeau pe urmaşul lui Petru – „cu adevărat, capul episcopilor” (*qui uere caput est episcoporum*) (***FHDRCh*, LVIII**).

[899] ***FHDRCh*, LXIX**; R. Janin, *op. cit.*, col. 644-645; F. Gahbauer, *Die Teilung des Imperium Romanum als Ursache für die ost-westliche Kirchenspaltung*, în *OS*, 34, 1985, 2/3, p. 110-112; O. Pasquato, *op. cit.*, p. 1826; Ch. Pietri, *La géographie de l’Illyricum ecclésiastique…*, p. 57; Ch. Frazee, *op. cit.*, p. 55-57.

[900] ***FHDRCh*, LXX, LXXVI.1-2, LXXXVI, CVIII.1** (trimiteri); Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 24-59.

[901] Sixtus, *Ep.* X: *Nullum corpus est, quod capite non regatur… Sed ut omne corpus capite regitur, ita ipsam caput, nisi suo corpore sustentetur firmiter, et vigorem suum perdit, et non tenet quam habuerat dignitatem* (*PL* 50, col. 617, 618 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. XIV, p. 42, 43); J. Speigl, *Die Päpste in der Reichskirche des 4. und früheren 5. Jahrhunderts*, în *Das Papsttum*, I, *Von den Anfängen bis zu den Päpsten in Avignon*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, 1984, p. 54.

532) în 7 şi 9 decembrie 531 a reexaminat autenticitatea documentelor adunate de episcopul Stephanus de *Larissa* care susţineau vechimea instituţiei vicariale şi atribuţiile titularului, combătând intervenţiile celei de-a doua Rome[902]. Iustinianus I însuşi, deşi în 529 a integrat decretul lui Theodosius II în *Codex*–ul său[903] şi a redesenat geografia ecleziastică a *Illyricum*-ului prin înfiinţarea arhiepiscopiei *Prima Iustiniana*[904], a confirmat prin *Novella CXXXI* din 545 canonul 3 al celui de-al II-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* (381) şi canonul 28 al celui de-al IV-lea conciliu ecumenic de la *Chalcedon* (451), care recunoşteau, pe de o parte, preeminenţa de onoare a episcopului constantinopolitan, *după cel roman*, şi, pe de alta, autoritatea *doar* asupra diocezelor *orientale Thracia*, *Asia* şi *Pontus*[905]. Încercările de a atrage în sfera de influenţă a întâistătătorului Capitalei cel puţin a episcopatului grec din *Illyricum* s-au soldat cu succese mediocre, în cele din urmă această politică imperială dând faliment[906]. Abia spre mijlocul secolului al VIII-lea, prin 732/3, 741 sau 756, jurisdicţia papală încetează în *Illyricum*-ul oriental şi se instituie cea constantinopolitană, în strânsă determinare cu divergenţele de natură teologică dintre cele două sfere ale creştinătăţii, respectiv criza iconoclastă[907], dar şi cu politica bazileilor isaurieni de orientare a resurselor provinciilor ecleziastice din *Illyricum*, ca şi din *Sicilia* şi *Calabria*, către *Constantinopolis*, în condiţiile nevoilor economice impuse de luptele împotriva arabilor şi bulgarilor. Cu toate acestea, confruntarea dintre papalitate şi patriarhi pentru jurisdicţia asupra teritoriului balcanic s-a prelungit până în Evul Mediu sub forma competiţiei pentru creştinarea slavilor şi bulgarilor sau pentru câştigarea unuia sau altuia dintre statele din regiune pentru ritul latin sau cel oriental[908].

În sfârşit, pentru a încheia acest subcapitol al jurisdicţiei superioare, trebuie arătat, urmând concluziile lui K. Schäferdiek, că atât episcopia gotică ariană de la nord de Dunăre condusă de Ulfila între 341-348 şi Biserica aşa-numiţilor *Gothi minores* din *Moesia Secunda* păstorită până în 383 de acelaşi prelat, ca şi cea a tervingilor lui Fritigern din stânga fluviului şi cea vizigotă care i-a succedat în dreapta

---

[902] Mansi, 8, col. 739-772; C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, p. XIII; Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 51-52.

[903] *CI*, I, 2, 6 = ***FHDRCh*, XLIII.1**; R. Janin, *op. cit.*, col. 649; Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 50; B. Flusin, *op. cit.*

[904] Vezi *supra*.

[905] R. Janin, *op. cit.*, col. 638, 643.

[906] Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 50-54, cu exemple.

[907] ***FHDRCh*, CIX**; R. Janin, *op. cit.*, col. 649-651; E. Popescu, *op. cit.*, p. 397-406; F. Gabhauer, *op. cit.*, p. 121; N. Zugravu, *Geneza…*, p. 489, 514 (nota 180, bibliografia).

[908] ***FHDRCh*, CVIII, CIX**; V. Grumel, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I, *Les actes de patriarches*, fasc. II et III, *Les regestes de 715 à 1206*, deuxième édition revue et corrigée par J. Darrouzès, Paris, 1989, N. 496 [480] (p. 119), 987 [481] (p. 119-121), 498 [482] (p. 121), 501 [485] (p. 122), 562 [531] (p. 151); G. Fedalto, *op. cit.*, p. 83-98, 109-113; Ch. A. Frazze, *The Balkans between Rome and Constantinople in the Early Middle Ages 600-900, A. D.*, în *Balkan Studies*, Thessaloniki, 34, 1993, 2, p. 213-228; V. Gjuselev, *Notizen über die Rolle des Papsttums in der bulgarischen Geschichte im Mittelalter*, în *Thracia*, Sardica, 11, 1995, p. 517-526; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 489-490, cu bibliografie; idem, *Erezii şi schisme…*, p. 127-132, cu bibliografie; D. Plakale, *op. cit.*, p. 185-192.

acestuia până în momentul deplasării în Occident a goţilor depindeau de episcopia ariană de *Constantinopolis*, care a subzistat până după anul 430[909].

Sperăm ca textele reunite între coperţile acestui *corpus* să fie puncte de plecare pentru aprofundarea altor probleme ale istoriei creştinismului din spaţiul românesc în mileniul I.

Nelu Zugravu

[909] K. Schäferdiek, *op. cit.*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, p. 187.

EDIŢII DE IZVOARE LITERARE FOLOSITE[1]

Acta Andreae. Textus, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 6)
Actele martirice, studiu introductiv, traducere, note şi comentarii de I. Rămureanu, Bucureşti, 1982 (*PSB* 11)
Anastasius Bibliothecarius Abbas, *Historia de vitis romanorum pontificum* (*PL* 127, col. 1003-1527; 128, col. 9-1403)
Sancti Ambrosii *Opera*, VIII, *De fide [Ad Gratianum Augustum]*, recensuit O. Falles, Viena, 1962 (*CSEL* LXXVIII)
Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, studiu introductiv, traducere, note şi indice de D. Popescu, Bucureşti, 1982
Apologeţi de limbă greacă, traducere, introducere, note şi indice de T. Bodogae, O. Căciulă, D. Fecioru, Bucureşti, 1980 (*PSB* 2)
Apologeţi de limbă latină, traducere de N. Chiţescu, E. Constantinescu, P. Papadopol şi D. Popescu, introducere, note şi indici de N. Chiţescu, Bucureşti, 1981 (*PSB* 3)
Apponii *In Canticum Canticorum expositionem* ediderunt B. de Vregille et L. Neyrand, Turnholt-Brepols, 1986 (*CCSL* XIX)
Arnobius, *Adversus nationes libri VII* (http://www.thelatinlibrary.com/arnobius.html)
Arnobii iunioris *Opera omnia*, III, *Praedestinatus qui dicitur*, cura et studio F. Gori, Turnhout, 2000 (*CCSL* XXV B)
Athanasius *Werke*, II/1, H.-G. Opitz, *Die Apologien*, Berlin-Leipzig, 1934
Athanase d'Alexandrie, *Deux apologies à l'empereur Constance pour sa fuite*, introduction, texte critique, traduction et notes de J. M. Szymusiak, édition revue et corrigée, Paris, 1987 (*SC* 56 *bis*)
Sancti Aurelii Augustini *Scripta contra donatistas*, I, recensuit M. Petschenig, Viena-Leipzig, 1908 [1963] (*CSEL* LI)
Aureliu Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, I, studiu introductiv de Gh. Vlăduţescu, traducere din limba latină, notiţă introductivă, note şi tabel cronologic de P. Găleşanu, Bucureşti, 1998
Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus. Carte despre împăraţi*, *editio bilinguis*, traducere de M. Paraschiv, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii de N. Zugravu, Iaşi, 2006
Pseudo-Aurélius Victor, *Abrégé des Césars*, texte établi, traduit et commenté par M. Festy, Paris, 1999
Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament, Societatea Biblică, f.a.
Sancti Caesarii Arelatensis *Opera*, I/1, studio et diligentia D. Germani Morin, editio altera, Turnholt, 1970 (*CCSL* CIII)

[1] Altele decât cele menţionate în mod expres în *Corpus*. Prescurtările sunt cele cunoscute din dicţionarele şi lucrările de specialitate.

Cassius Dio, *Istoria romană*, III, studiu introductiv Gh. Ştefan, traducere şi note A. Piatkowski, Bucureşti, 1985
Chronica minora collegit et emendavit Carolus Frick, I, Leipzig, 1893
Claudien, *Oeuvres complètes*, I-II, traduction nouvelle de V. Crépin, Paris, s.a.
Clement Alexandrinul, *Scrieri*, I-II, traducere, cuvânt înainte, note şi indici de D. Fecioru, Bucureşti, 1982 (*PSB* 4-5)
Concilia Galliae A. 314 – A. 506, cura et studio C. Munier, Turnholt, 1963 (*CCSL* CXLVIII)
Concilia Galliae A. 511 – A. 695, cura et studio Caroli De Clercq, Turnholt, 1963 (*CCSL* CXLVIII A)
Conciliorum Oecumenicorum Decreta, a cura di G. Alberigo, G. L. Dossetti, P. P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, consulenza di H. Jedni, edizione bilingue, Bologna, 1991
Corpus iuris civilis, II, *Codex Iustinianus*, recognovit et retractavit Paulus Krueger, Dublin/Zürich, 1967
C. Codoñer Merino, *El „De viris illustribus” de Isidoro de Sevilla. Estudio y edicion critica*, Salamanca, 1964
Ephipanius, *Ancoratus und Panarion*, I-II/1-2, Herausgegeben von K. Holl, Bearbeitete Auflage herausgegeben von J. Dummer, Leipzig, 1915 (*GCS* 25); Berlin, 1980 (*GCS* 31/1-2)
Idem, *Anakephalaiosis* (Auszug aus den *Panarion*), aus dem griechischen übersetzt von J. Hörmann, Kempten und Muenchen, 1919
Eugippe, *Vie de Saint Sévèrin*, introduction, texte latin, traduction, notes et index par Ph. Régerat, Paris, 1991 (*SC* 374)
Eusebius, *Werke*, VII, *Die Chronik des Hieronymus. Hieronymi Chronicon*, Herausgegeben und in zweiter Auflage bearbeitet von R. Helm, Berlin, 1956
Eusèbe de Césaré, *La préparation évangélique. Livres XII-XIII*, introduction, texte grec, traduction et annotation par É des Places, Paris, 1983 (*SC* 307)
Eusebiu de Cezarea, *Despre Sfântul Mormânt*, în idem, *Scrieri*, II, *Viaţa lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de E. Popescu, traducere şi note de R. Alexandrescu, Bucureşti, 1991 (*PSB* 14)
Eusèbe de Césarée, *Histoire ecclésiastique*, introduction de F. Richard, traduction de G. Bardy revue par L. Neyrand et une équipe, Paris, 2003 (*Sagesses chrétiennes*)
Eusebii Vercellensis *De Trinitate* edidit Vincentius Bulhart, Turnholt-Brepols, 1957 (*CCSL* IX)
Eusebius ‘Gallicanus’ *Collectio Homiliarum* edidit Fr. Glorie, Turnhoult, 1970 (*CCSL* CI), 1971 (*CCSL* CI A)
Flavius Eutropius, *Breviar de la întemeierea Romei*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere, note explicative şi comentarii de Gh. I. Şerban, Brăila, 1997
Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica. Kirchengeschichte*, I-II, Herausgegeben A. Hübner, Bochum, 2007 (*Fontes Christiani* 57/1-2)
Idem, *Istoria bisericească*, traducere în româneşte de I. Gheorghian, Bucureşti, 1899

Evanghelii apocrife, traducere, studiu introductiv, note şi prezentări de C. Bădiliţă, ediţia a IV-a adăugită, Iaşi, 2007

Faustini *Opera* edidit M. Simonetti, Brepols, 1967 (*CCSL* LXIX)

Festus, *Breviarium rerum gestarum populi Romani. Scurtă istorie a poporului roman, editio bilinguis*, traducere de M. Alexianu şi R. Curcă, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, indice de N. Zugravu, Iaşi, 2003

Filostorg, *Istoria bisericească*, tradusă în româneşte de I. Gheorghian, Bucureşti, 1899

Filostrat, *Viaţa lui Apollonios din Tyana*, traducere de M. Alexainu, prezentare şi note de A. Piatkowski, Iaşi, 1997

Fontes ad historiam Dacoromaniae perinentes, Bucureşti, I, *Ad Hesiodo usque ad Itinerarium Antonini*, 1964; II, *De la anul 300 până la anul 1000*, 1970

Gennadii Massiliensis *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* (*PL* 58, col. 1059-1120)

Grègoire de Tours, *Histoire des Francs*, I-II, texte traduit du latin par R. Latouche, Paris, 1963

Sancti Gregorii Magni romani pontificis *XL homiliarum in Evangelia* (*PL* 76, col. 1075-1312)

Sancti Gregorii Magni romani pontificis *Liber Sacramentorum* (*PL* 78, col. 25-240)

Sancti Gregorii Magni romani pontificis *Antiqui Libri Rituales Sanctae Romanae Ecclesiae* (*PL* 78, col. 851-1408)

Pseudo-Hegemonii *Adversus haereses*, cura et studio A. Hoste, Turnholt-Brepols, 1957 (*CCSL* IX)

Herodot, *Istorii*, studiu introductiv A. Piatkowski, cărţile I, III, VII, VIII traducere, notiţe istorice şi note A. Piatkowski, cărţile II, IV, V, VI, X traducere, notiţe istorice şi note F. Vanţ-Ştef, indice F. Vanţ-Ştef, Bucureşti, I (1961), II (1964)

S. Hieronymi presbyteri *Opera*, III/4, *Altercatio luciferiani et orthodoxi* edidit A. Canellis, Turnhout, 2000 (*CCSL* LXXIX B)

Sfântul Ieronim, *Despre bărbaţii iluştri. Despre vieţile apostolilor. Despre cei doisprezece învăţători*, introduceri, traduceri şi note de D. Negrescu, Bucureşti, 1997

Idem, *Împotriva lui Vigilanţiu*, în idem, *Apologie şi rânduială*, studii introductive, traduceri şi note de D. Negrescu, Bucureşti, 2008 (*PL* 23, col. 339-352)

San Girolamo, *Le lettere*, introduzione, traduzione note di S. Cola, Roma, I, *Lettere I-LII* (1996); II, *LettereLIII-LXXIX* (1997); III, *Lettere LXXX-CXVI* (1997); IV, *Lettere CXVII-CLVII. Indici dei quattro volumi* (1997)

*Histoire Auguste. Les empereurs romains des II*e *et III*e *siècles*, édition bilingue latin-français, traduction du latin par A. Chastagnol, Paris, 1994

Ildefonsi Toletani episcopi *De viris illustribus* edidit C. Codoñer Merino, Turnhout, 2007 (*CCSL* CXIV A)

Sfântul Ioan Casian, *Scrieri alese. Aşezămintele mănăstireşti şi convorbiri duhovniceşti*, traducere de V. Cojocaru şi D. Popescu, prefaţă, studiu introductiv şi note de N. Chiţescu, Bucureşti, 1990 (*PSB* 57)

Idem, *Despre întruparea Domnului*, traducere de D. Popescu, în *MO*, 37, 1985, 7-8, p. 577-606; 38, 1986, 1, p. 44-83; 38, 1986, 3, p. 71-94.
Sfântul Ioan Gură de Aur, *Către o femeie rămasă văduvă de tânără*, în idem, *Despre feciorie. Apologia vieţii monahale. Despre creşterea copiilor*, traducere din limba greacă veche şi note de D. Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 146-163
Ioannis Antiocheni *Fragmenta ex Historia chronica*, introduzione, edizione critica e traduzione a cura di U. Roberto, Berlin-New York, 2005 (*TU* 154)
Iohannis Caesariensis presbyteri et grammatici *Opera quae supersunt* edidit Marcellus Richard, appendicem suppeditante Michaele Aubineau, Turnhout-Brepols, 1977 (*CCSG* 1)
Iordanes, *De origine actibusque Getarum. Despre originea şi faptele geţilor*, ediţie bilingvă latină-română, traducere de D. Popescu, ediţie îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediţiei G. Gheorghe, Bucureşti, 2001
Irineo di Lione, *Contro le eresie e gli altri scritti*, introduzione, traduzione, note e indici a cura di E. Bellini, Milano, 1979
M. Iuniani Iustini *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, accedunt prologi in Pompeium Trogum, post Franciscum Ruehl iterum edidit Otto Seel, Stutgardiae, 1985 (*Bibliotheca Scriptorum Graecarum et Romanorum Teubneriana*)
Jacques de Voragine, *Legenda de aur*, I, traducere, îngrijire şi prefaţă de L. Titieni, Cluj-Napoca, 1998
Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, prefaţă de R. Theodorescu, traducere de G. Wolf şi I. Acsan, cuvânt asupra ediţiei şi note explicative de I. Acsan, Bucureşti, 1997
L'Empereur Julien, *Oeuvres complètes*, II/2, *Discours de Julien Empereur*, texte établi et traduit par Ch. Lacombrade, Paris, 1964
Lactantius, *De mortibus persecutorum (Despre morţile persecutorilor)*, traducere, studiu introductiv, note şi comentarii de C. T. Arieşan, Timişoara, 2000
Idem, *Instituțiile divine*, traducere de P. Pistol, studiu introductiv de C. T. Arieșan, Timișoara, 2004
Le Liber pontificalis, I, ed. L. Duchesne, Paris, 1955
Léon le Grand, *Sermons*, I, introduction de Dom J. Leclercq, traduction et notes de D. R. Dolle, Paris, 1947 (*SC* 22)
Leporii *Libellus emendationis*, cura et studio R. Demeulenaere, Brepols, 1985 (*CCSL* LXIV)
Luciferi Calaritani *Opera quae supersunt* edidit G. F. Diercks, Turnhout-Brepols, 1978 (*CCSL* VIII)
J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, ristampa anastatica, Graz, 1960
Marcellini Comitis v.c. *Chronicon* (*PL* 51, col. 917-948)
Noul Testament, traducere, introduceri şi note A. Bulai, A. Budău, Iaşi, 2002

Origene, *Scrieri alese*, traduceri de T. Bodogae, N. Neaga, Z. Laţcu, C. Galeriu, N. Chircă, studiu introductiv şi note de T. Bodogae, Bucureşti, I (*PSB* 6, 1981), II (*PSB* 7, 1982), III (*PSB* 8, 1982), IV (*PSB* 9, 1984)
Orose, *Histoires (Contre les Païens)*, texte établi et traduit par M.-P. Arnaud-Lindet, III, *Livre VII. Index*, Paris, 1991
Panegirici Latini, a cura di D. Lassandro e G. Micunco, Torino, 2000
Paulini notarii *Vita sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi* (*PL* 14, col. 29-50)
Paulus Diaconus, *Historia Longobardorum* – http://www.thelatinlibrary.com/pauldeacon.html
Photius, *Bibliothèque,* I-II, texte établi et traduit par R. Henry, Paris, 1959-1960
Plinius, *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate*, I, *Cosmologia. Geografia*, traducere de I. Costa şi T. Dinu, ediţie îngrijită, prefaţă şi note de I. Costa, indice şi note lingvistice de T. Dinu, Iaşi, 2001
Sancti Pontii Meropii Paulini Nolani *Carmina. Indices voluminum XXVIIII et XXX* edidit Guilelmus de Hartel, editio altera supplementis aucta, curante Margit Kamptner, Viena, 1999 (*CSEL* XXX/2)
Procopius de *Caesarea*, *De aedificiis*, text, traducere şi comentarii de G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1939
Idem, *Războiul cu goţii*, traducere şi introducere de H. Mihăescu, Bucureşti, 1963
Procope de Césarée, *Guerres de Justinien*, *Livres III et IV*, *La guere contre les Vandales*, traduit et commenté par D. Roques, Paris, 1990
Publius Ovidius Naso, *Opere*, Chişinău, 2001
Scrierile părinţilor apostolici, traducere, note şi indice de D. Fecioru, Bucureşti, 1979 (*PSB* 1)
Socrate de Constantinople, *Histoire ecclésiastique. Livre I*, texte grec de l'édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, notes par P. Maraval, Paris, 2004 (*SC* 477); *Livres II et III*, texte grec de l'édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, notes par P. Maraval, Paris, 2005 (*SC* 493); *Livres IV-VI*, texte grec de l'édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, introduction et notes par P. Maraval, Paris, 2006 (*SC* 505); *Livre VII*, texte grec de l'édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, introduction, notes et index par P. Maraval, Paris, 2007 (*SC* 506).
Sozomène, *Histoire ecclésiastique. Livres I-II*, texte grec de l'édition J. Bidez, introduction par B. Grillet et G. Sabbah, traduction par A.-J. Festugière, annotation par G. Sabbah, Paris, 1983 (*SC* 306); *Livres III-IV*, texte grec de l'édition J. Bidez, introduction et annotation par G. Sabbah, traduction par A.-J. Festugière, revue par B. Grillet, Paris, 1996 (*SC* 418); *Livres V-VI*, texte grec de l'édition J. Bidez – G. C. Hansen (*GCS*), introduction et annotation par G. Sabbah, traduction par A.-J. Festugière et B. Grillet, Paris, 2005 (*SC* 495); *Livre VII-IX*, texte grec de l'édition J. Bidez – G. C. Hansen (*GCS*), introduc-

tion par G. Sabbah, annotation par L. Angliviel de la Beaumelle, G. Sabbah, traduction par A.-J. Festugière et B. Grillet, Paris, 2008 (*SC* 516)

Strabon, *Geografia*, traducere, notiţe introductive, note şi indice F. Vanţ-Ştef, Bucureşti, I, f.a.; II, 1974; III, f.a.

C. Suetonius Tranquillus, *Vieţile celor doisprezece cezari*, traducere din limba latină, prefaţă şi anexe Gh. Ceauşescu, Debrecen, 1998

Sulpice Sévère, *Vie de Saint Martin*, I, introduction, texte et traduction par J. Fontaine, Paris, 1967 (*SC* 133)

Teodor Citeţul, *Istoria bisericească*, traducere de I. Gheorghian, Bucureşti, 1899

Teofilact Simocata, *Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602)*, traducere, introducere şi indice de H. Mihăescu, Bucureşti, 1985.

Tertulian, *Către Scapula*, în idem, *Tratate dogmatice şi apologetice*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere şi note de D. Pîrvuloiu, Iaşi, 2007

Testamentum Domini nostri Jesu Christi. Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos, ediţie bilingvă, traducere, note şi studiu introductiv de N. Achimescu, Iaşi, 1996

Théodoret de Cyr, *Histoire ecclésiastique*, I (*Livres I-II*), texte grec de L. Parmentier et G. C. Hansen (*GCS*, NF 5, 1998[3]) avec annotation par J. Bouffartique, introduction A. Martin, traduction P. Canivet, revue et annotée par J. Bouffartique, A. Martin, L. Pietri et F. Thelamon, Paris, 2006 (*SC* 501)

Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis edidit adsumpto apparatu K. T. Mommsen, I, Berlin, 1905

Tyranni Rufini *Opera*, recognouit Manlius Simonetti, Turnholt-Brepols, 1961 (*CCSL* XX)

Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii şi cuvântări*, în *Scrieri*, I, *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii şi cuvântări*, traducere, introducere, note şi indici de D. Fecioru, Bucureşti, 1986 (*PSB* 17)

Idem, *Corespondenţă (Epistole)*, în idem, *Scrieri*, III, traducere, introducere, note şi indici de C. Corniţescu şi T. Bodogae, Bucureşti, 1988 (*PSB* 12)

Publius Vergilius Maro, *Eneida*, prefaţă şi traducere din limba latină Gh. I. Tohăneanu, note şi comentarii, glosar I. Leric, Timişoara, 1994

Vitae romanorum pontificum a beato Petro ad sanctum Paulum I Perductae (*PL* 128, col. 1405-1425)

Zonaras, *Epitome Historiarum*, Herausgegeben Th. Büttner-Wobst, Bonn, 1897

Zosime, *Histoire nouvelle*, texte établi et traduit par F. Paschoud, Paris, I (*Livres I et II*), 1971; II/1 (*Livres III*), 1979; III/1 (*Livres V*), 2003

Nelu Zugravu

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Corpus-ul de faţă cuprinde texte privitoare la istoria creştinismului, dar şi la cea politică, etnico-demografică şi culturală a spaţiului românesc şi a regiunii Dunării de Jos în mileniul I, neincluse în cele patru volume din *FHDR* editate de Academia Română sau – în foarte puţine cazuri – care au fost excerptate acolo doar fragmentar. Cele mai multe dintre ele au fost selectate după ediţiile realizate în marile colecţii recunoscute pe plan internaţional – *Corpus Christianorum. Series Latina*, *Corpus Christianorum. Series Graeca*, *Corpus Christianorum. Series Apocryphorum*, *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, *Sources chrétiennes*, *Die griechischen christlichen Schriffsteller der ersten (drei) Jahrhunderte*. Când acestea au lipsit, s-a apelat la mai vechile şi încă foarte utilele *Collectio* a lui Mansi, *Patrologia Latina* şi *Patrologia Graeca*. Cum era firesc, am indicat de fiecare dată ediţia folosită, dar şi, acolo unde a fost cazul, pe cele – bilingve sau nu – consultate, care au ajutat la realizarea unei lecţiuni mai adecvate sau la înţelegerea mai corectă a sensului şi ideaticii unui text. Din acest punct de vedere, traducerile din latină şi din greacă ale tuturor acestor excerpte au un caracter inedit în cultura română, numele traducătorului fiind indicat atât în *Cuprins*, cât şi în volum. Totodată, în *corpus* au fost incluse şi unele texte care beneficiază deja de o tălmăcire românească, dar care, în cvasimajoritatea cazurilor, nu sunt însoţite de corespondentul latin sau grec. În asemenea cazuri, urmând principiul editării bilingve asumat prin prezentul proiect, paralel cu ataşarea textelor în limbile antice, au fost verificate traducerile, procedându-se fie la păstrarea acestora (chiar şi în cazul unor minime intervenţii), indicându-se în interiorul volumului, nu şi la *Cuprins*, ediţia folosită şi numele traducătorului, respectând astfel proprietatea intelectuală, fie la înlocuirea unora, mai puţin exacte, cu noile tălmăciri, datorate Mihaelei Paraschiv.

Textele au fost ordonate cronologic, urmându-se succesiunea autorilor, scrierilor şi evenimentelor ecleziastice. Acest din urmă aspect explică selectarea şi gruparea laolaltă, indiferent de momentul când au fost redactate, a informaţiilor privitoare la desfăşurarea unor concilii generale sau locale, ce îngăduie cunoaşterea mai rapidă a implicării prelaţilor din zona Dunării de Jos în dezbaterile teologice dintr-un anumit moment.

În ceea ce priveşte onomastica antică, atât în traduceri, în notiţele biobliografice şi în notele şi comentariile ce le însoţesc, cât şi în *Studiul introductiv* şi *Indice*, am preferat redarea acesteia în forma originară, inclusiv în variante specifice impreciziei grafice antice târzii şi medievale, respectiv toponime (*Constantinopolis*, *Hispania*, *Pannonia*, *Thomis-Tomis*, *Noviodunum-Nividunum-Nivedunum-Nevedunum* etc.), hidronime (*Phasis* etc.), antroponime (*Ioannes Chrysostomos*, *Gregorius*, *Philippus* etc.). Fac excepţie cele foarte cunoscute (*Egipt*, *Nil*, *Rin*, *Vasile*, *Dimitrie*) şi numele apostolilor (*Petru*, *Paul*, *Andrei*, *Filip*, *Luca*, *Timotei* etc.). Unele inconsecvenţe (*Dunăre-Danubius*, *Alexander-Alexandru*, *Iohannes-Ioannes*, *Hristos-Cristos*, *Filip-Phi-*

lippus ş.a.) se datorează fie oscilaţiilor existente în texte, fie preferinţei traducătorilor pentru unul dintre lexeme. Urmând acest principiu, am intervenit tacit în traducerile deja existente sau în citările din istoriografie, uniformizând onomastica. Nu acelaşi tratament au avut etnonimele sau derivatele de la toponime şi antroponime, care au fost transcrise conform regulilor actuale ale limbii române (*panoni*, *sirieni*, *etiopieni*, *goţi*, *nicean*, *antiohieni*, *capadocian*, *hieronimian*, *eutihian*, *apolinarism* etc.), excepţiile fiind destul de puţine (ex.: *moesi*, *chaldei*, *epheseni*, *chati*, *colchidieni*, *chalcedonian*, *monothelit*). La fel am procedat cu diferiţii termeni tehnici (*prefect al pretoriului*, *cvestor* etc.).

Relativ la traducerea unor noţiuni cu multiple sensuri, am preferat adoptarea acelui înţeles mai apropiat de realităţile epocii. De exemplu, *civitas* a fost redat frecvent prin *oraş*, deşi în Antichitatea târzie el desemna şi *cetatea*, având în vedere că fortificaţia devenise unul dintre criteriile caracterului urban al unei aşezări. De asemenea, *natalis dies* sau *natale* au fost traduse prin *ziua de prăznuire*, expresia *ziua de naştere (pentru viaţa veşnică)*, utilizată în *FHDR*, II, părându-ni-se debordantă.

Având în vedere bogăţia de surse folosite în toate secţiunile volumului, am considerat util, pentru a evita citarea repetată, să realizăm o listă a ediţiilor utilizate, altele decât cele din care s-au preluat textele ce compun *corpus*-ul, menţionate la fiecare autor în parte. Abrevierile sunt cele uzitate în dicţionarele, periodicile sau volumele de specialitate. Când în *Studiul introductiv* sau în părţile complementare ce însoţesc traducerile nu apare în mod explicit indicarea ediţiei din care s-a făcut trimiterea la o sursă (ex.: Caes. Arel., *Sermo XCVI*, 5; Philostorg., *HE*, II, 5), cititorul va trebui să ştie că, în aceste cazuri, fie s-a folosit tomul I sau II din *FHDR*, fie una dintre ediţiile din lista amintită.

Sperăm ca volumul de faţă, apărut într-o nouă serie – *Bibliotheca Patristica Iassiensis* – patronată de Centrul de Studii Clasice şi Creştine al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, să reprezinte un instrument de lucru util pentru istoricii creştinismului antic şi postantic din spaţiul românesc.

Septembrie 2008 *Nelu Zugravu, Mihaela Paraschiv*

FONTES HISTORIAE DACO-ROMANAE CHRISTIANITATIS

IZVOARELE ISTORIEI CREŞTINISMULUI ROMÂNESC

I. TERTULLIANI

I. TERTULLIANUS
(cca 150/60 – cca 225/40)

Autorul. În ultimele decenii, biografia lui Septimius Tertullianus – căci acesta i-a fost numele, după propria-i mărturisire (*Virg. vel.*, XVII, 9) – a fost epurată de elemente îndoielnice şi neverosimile. Sigur este că s-a născut la *Carthago* într-o familie de păgâni, dar tatăl său nu era centurion, cum se credea, după informaţia lui Hieronymus (*Vir. ill.*, LIII), că, aşa cum o arată opera sa, a făcut studii de drept, retorică şi filosofie, dar nu a practicat vreodată avocatura la *Roma*, că a trecut la creştinism sub impresia tăriei de credinţă a credincioşilor martirizaţi, dar nu a fost hirotonit preot, cum, iarăşi, scria Hieronymus (*Vir. ill.*, LIII), că, rigorist, inflexibil şi veşnic nemulţumit, a căzut în erezia antisocială şi antistatală a montaniştilor, fără însă a-şi crea propria grupare, numită de Augustinus „a tertullianiştilor" (*Haer.*, 86). În sfârşit, la fel de sigur este că a murit bătrân – „la vârsta sleirii de minte" (Hier., *Vir. ill.*, LIII) –, dezamăgit de tot şi uitat aproape de toţi.

Opera. Tertullianus a fost un spirit extrem de fecund, fiind autorul a numeroase lucrări, redactate în latină şi greacă (acestea din urmă, pierdute), având caracter apologetic, dogmatic, moral, polemic etc. Printre marile merite ale acestei bogate opere, în care se resimt puternic instrumentele formaţiei sale juridice, retorice şi filosofice, se numără, aşa cum au arătat specialiştii, crearea unei terminologii teologice în limba latină foarte clare, în special în domeniul triadologiei şi hristologiei.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, LIII; P. Siniscalco, *Tertullien*, în *DECA*, II, p. 2390-2397; *DELC*, p. 834-839 (*Tertullian, Quintus Septimius Florens*); M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, 1994[2], p. 1211-1231; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 79103; A. I. Adămuţ, *Literatură şi filosofie creştină. Secolele I-VIII*, Iaşi, 1997, p. 165-203; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 364-389; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii latini ai Bisericii*, I, traducere din germană de M.-M. Anghelescu revăzută de Anca Manolescu, Bucureşti, 2005, p. 13-57; S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 339-351; D. Pîrvuloiu, *Studiu introductiv*, în Tertulian, *Tratate dogmatice şi apologetice, Către martiri. Către Scapula. Despre trupul lui Hristos. Împotriva lui Hermoghene. Împotriva lui Praxeas*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere şi note de D. Pîrvuloiu, Iaşi, 2007, p. 39-177.

1. APOLOGETICUM

IX, 9. Aiunt et apud quosdam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis comedi.

Ediţia folosită: *PL* 1, col. 321

2. SCORPIACE

VII, 6. Quis enim, inquit, cognouit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit, qui eum instruat, aut uiam intellegentiae quis demonstrauit illi? Sed enim Scytharum Dianam aut Gallorum Mercurium aut Afrorum Saturnum hominum uictima placari apud saeculum licuit, et Latio ad hodiernum Ioui media in urbe humanus sanguis ingustatur, nec quisquam retractat aut non rationem praesumit aliquam aut inaestimabilem dei sui uoluntatem.

Ediţia folosită: *PL* 2, col. 136.

3. DE PALLIO

II, 6. Scythae exuberant Persas ...

V, 1. Tamen, inquis, ita a toga ad pallium? Quid enim, si et a diademate et a sceptro? An aliter mutauit Anacharsis, cum regno Scythiae philosophiam praeuertit?

Ediţia folosită: *PL* 2, col. 1035, 1045.

1. CUVÂNT DE APĂRARE[1]

IX, 9. Se spune şi că, la unele neamuri ale sciţilor, cel mort este mâncat de ai săi.

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: Tertullian, *Apologeticum*, traducere de Eliodor Constantinescu, în idem, *Despre idolatrie şi alte scrieri morale*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Claudiu T. Arieşan, postfaţă de Marius Lazurca, Timişoara, 2001, p. 194.

2. LEACUL ÎMPOTRIVA VENINULUI DE SCORPION[2]

Într-adevăr, zice, cine a cunoscut gândul Domnului? Sau cine a fost sfătuitorul Lui, care să-l înveţe pe El, sau cine i-a arătat Lui calea cunoaşterii? Dar, într-adevăr, într-o vreme a fost permis ca Diana sciţilor sau Mercurius al galilor sau Saturnus al africanilor să fie potoliţi cu o victimă umană, şi până astăzi, în Latium, i se dă de gustat lui Iuppiter sânge omenesc în mijlocul oraşului[3]; şi nimeni nu se opune; nici nu anticipează vreun motiv anume sau dorinţa nemăsurată a zeului său.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

3. DESPRE PALLIUM[4]

II, 6. Sciţii îi covârşesc ca număr pe perşi …
V, 1. Totuşi, spui, <să trecem> astfel de la togă la *pallium*? Căci ce <ar fi> dacă <s-ar trece> şi de la coroană şi sceptru? Oare Anacharsis a făcut vreo schimbare în alt fel când a pus filosofia înaintea regatului Scythiei?[5]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Compus în toamna anului 197 sau în 198 – cf. S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 345.
[2] Redactat la sfârşitul anului 203 sau începutul lui 204 – *ibidem*, p. 346.
[3] Vez și Lact., *Inst. Div.*, I, 21, 2-3 și 9.
[4] Datează din anul 205 – S. G. Papadopoulos, *op. cit.*
[5] Anacharsis – personaj semilegendar care ar fi trăit pe vremea lui Solon (secolul al VII-lea î.H.). Admirat încă de Herodot, anticii l-au inclus printre cei şapte înţelepţi. Conform legendei, a fost ucis de ai săi pentru că îşi însuşise cultura, costumaţia şi credinţele grecilor (Hdt., IV, 46; 76-77; Str., VII, 3, 8 etc.). La rândul lor, teologii creştini l-au considerat un model de înţelepciune, superior chiar elenilor (Clem., *Protr.*, II, 24, 1; *Strom.*, I, 14, 59, 1-2; 15, 72, 3; 16, 77, 3; V, 8, 44, 5; Eus., *Praep. ev.*, XII, 49, 6; Ioann. Chrys., *Adversus oppugnatores vitae monasticae* (*PG* 47, col. 367); Theod., *Therap.*, I, 25).

4. DE ANIMA

XXV, 7. Ceterum si aeris rigor thesaurus est animae, extra Germanias et Scythias et Alpes et Argaeos nemo debuit nasci. Atquin et populi frequentiores apud orientalem et meridialem temperaturam et ingenia expeditiora, omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus.

XXXI, 6. Aut si priuilegium philosophorum est, et utique Graecorum, quasi non et Scythae et Indi philosophentur, cur neminem se retro meminit Epicurus, neminem Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissemus ob mella facundiae?

Ediţia folosită: *PL* 2, col. 692, 701.

5. DE RESURRECTIONIE CARNIS

VII, 8. Non es diligentior deo, uti tu quidem Scythicas et Indicas gemmas, et rubentis maris grana candentia … oblaquees…

Ediţia folosită: *PL* 2, col. 804.

6. ADUERSUS MARCIONEM

I, 4. Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pontum quam quod illic Marcion natus est, Scytha tetrios… Histro fallacior…

Ediţia folosită: Tertullien, *Contre Marcion*, I (*Livre I*), introduction, texte critique, traduction et notes par René Braun, Paris, 1990 (*SC* 365)

4. DESPRE SUFLET[6]

XXV, 7. De altfel, dacă răceala aerului este o comoară pentru suflet, ar fi trebuit ca în afara Germaniei şi a Scythiei, a <munţilor> Alpi şi Argei, să nu se nască nimeni. Dimpotrivă, <sunt> mai numeroase popoarele care trăiesc în ţinuturile orientale şi meridionale şi au spirite mai agere, în vreme ce toţi sarmaţii sunt înceţi la minte.

XXXI, 6. Sau, dacă există un privilegiu al filosofilor, în orice caz al celor greci, ca şi cum sciţii şi inzii n-ar filosofa, de ce Epicurus nu aminteşte să existe cineva înaintea sa, nici Chrysippus, nici Zenon, nici măcar Platon, pe care l-am fi crezut poate un Nestor datorită dulceţii vorbirii?

Traducere: Mihaela Paraschiv

5. DESPRE ÎNVIEREA TRUPULUI[7]

VII, 8. Nu eşti mai destoinic decât Dumnezeu, fiindcă tu ... montezi pietre preţioase scitice şi indiene şi perlele alb-strălucitoare ale Mării Roşii ...

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

6. ÎMPOTRIVA LUI MARCION[8]

I, 4. Dar nu a fost nimic atât de barbar şi de jalnic în Pontus decât că acolo s-a născut Marcion[9], mai respingător decât un scit … mai perfid decât un istrian.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[6] Compus în 206 sau 207 – S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 346.

[7] Datează din 206 sau 207 – *ibidem*.

[8] Scris între aprilie 207 şi aprilie 208 – *ibidem*.

[9] Marcion (cca 85 – cca 160), originar din oraşul *Sinope*, în *Pontus*, deşi fiu de episcop, a susţinut, spre mijlocul secolului al II-lea, concepţii eretice, de factură dualistă, antiudaică şi docetistă, care i-au adus condamnarea de către presbiteriul Bisericii romane; erezia sa a avut o largă răspândire, adepţii săi fiind amintiţi până la începutul Evului Mediu – Iraen., *Adv. haer.*, I, 27, 2-4; Tert., *De praesc. haer.*, VII, 3; X, 7; XXIX-XXX, 1-9; XXXIII, 3-6; 11; XXXIV, 3; XXXVIII, 8-9; XLII, 8; Eus., *HE*, IV, 11, 8; *DELC*, p. 538-541 (*Marcion*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 188-192; S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 222-225.

7. DE MONOGAMIA

XVII, 5. Sunt et quae de tota continentia iudicent nos, virgines Vestae et Iunonis Achaicae et Dianae Scythicae et Apollinis Pythii; etiam bovis illius Aegyptii antistites de continentia infirmitatem Christianorum iudicabunt.

Ediţia folosită: *PL* 2, col. 953.

7. DESPRE CĂSĂTORIA UNICĂ[10]

XVII, 5. Există şi unele care să ne judece în privinţa abstinenţei totale, fecioarele Vestei şi ale Iunonei din Achaia, ale Dianei din Scythia şi ale lui Apollo Pythianul; chiar şi preoţii acelui bou din Egipt[11] vor judeca slăbiciunea creştinilor în privinţa abstinenţei.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[10] Compus între 210 şi 211 – S. G. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 347.
[11] Apis.

II. ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

CHRONICON
H_1 (≈ 234/5)

56. Υἱοὶ ’Ιάφεϑ τοῦ τρίτου υἱοῦ Νῶε· ...
62 (6) Μοσόχ,ἀφ’ οὗ οἱ ’Ιλυριοί’ …
63 (7) Θήρας, ἀφ’ οὗ οἱ Θρᾷκες ...
64 (8) Χαταίν, ἀφ’ οὗ οἱ Μακεδόνες ...
66 (9) ’Ασχανάϑ, ἀφ’ οὗ Σαρμάται[1] ...

[1] În H_2 (din 334) apare Ῥιφάν, Ῥιφάϑ ἀφ’ οὗ Σαυρομάται.

II. HIPPOLYTUS
(cca 170 – 236)

Autorul. Hippolytus s-a născut în jurul anului 170 în spaţiul grecesc, dar a trăit la Roma, unde a făcut parte din cler, activând sub mai mulţi papi. Datorită formaţiei sale intelectuale, spiritului său entuziast şi pragmatic şi ortodoxiei consecvente, s-a bucurat de un prestigiu deosebit în rândurile comunităţii creştine romane, candidând chiar pentru scaunul episcopal. A murit în *Sardinia*, unde fusese exilat împreună cu episcopul Pontianus de *Roma* (230-235).

Opera. Hippolytus a fost teolog de limbă greacă, autor al mai multor lucrări, unele cunoscute din catalogul existent pe o statuie datând din 224 – de exegeză la capitole din Biblie, omiletice, antieretice etc., asupra cărora patrologia contemporană nu manifestă consens. Printre ele, se numără şi *Adunarea timpurilor şi anilor de la zidirea lumii până în aceste zile* (gr. *Συναγωγὴ χρόνων καὶ ἐτῶν ἀπὸ κτίσεως ἕως τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας*) – pe scurt, *Cronica* (*Chronicon*), ce înfăţişează perioadele devenirii omenirii – 10 la număr – de la Adam până sub domnia lui Severus Alexander (222-235) – în total, 5738 de ani. Hippolytus a fost interesat de răspândirea popoarelor în timp, începând cu descendenţa din Noe şi fiii săi (*Diamerismos*), şi în spaţiu (*Stadiasmos*). Hronograful său, realizat în 234/5 (**H_1**), a fost copiat şi prelucrat pe parcursul secolului al IV-lea în mediul grec alexandrin, în cel latin occidental fiind realizată o traducere din care au derivat alte două cronici, scrise către 334 (**H_2**) (cf. ***FHDRCh*, VIII**) şi 354.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, LXI; Eus., *HE*, VI, 20, 2; 22; P. Nautin, *Hippolyte*, în *DECA*, I, p. 1160-1164; *DELC*, p. 432-435 (*Ipolit* sau *Ipolit Romanul*); A. Bauer, *Einleitung*, în Hippolytus, *Werke*, IV, *Die Chronik*, hergestellt von Adolf Bauer, Berlin, 1955 (*GCS*), p. IX-XXX; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 65-66, 191; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 261-276; S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 351-361.

CRONICĂ
H_1 (≈ 234/5)

56. Fiii lui Iapheth, al treilea fiu al lui Noe …[2]
62 (6) Mosoch, din care <se trag> ilirii …
63 (7) Theras, din care <se trag> tracii …[3]
64 (8) Chatain, din care <se trag> macedonenii …
66 (9) Aschanath, din care <se trag> sarmaţii …

---

[2] Actualizare a paragrafului din *Gen* 10,2-3.

[3] Vezi şi: *Liber Generationis* (***FHDRCh*, VIII**); *Filastrius de Brixia* (***FHDRCh*, XXXIII**); *Origo humani generis* (***FHDRCh*, XLI**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh*, LXXXVIII**); Isid., *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); XIV, 4, 6 (***FHDRCh*, LXXXV**); Anonymus, *Or. contra Ioud.*, XI (***FHDRCh*, CXII**).

79. Ταῦτα δὲ τὰ τοῦ Ἰάφεθ, ἔθνη ἀπὸ Μηδίας ἕως τοῦ ἑσπερίου κατέσπαρται ὠκεανοῦ βλέποντα πρὸς βορρᾶν·... <(16) Σαρμάται (17) Σαυρομάται ... (19) Σκύθες (20) Ταῦριοι> (21) Θρᾷκες (22) Βασταρνοί (23) Ἰλλυριοί (24) Μακεδόνες ...

84. Αἱ δὲ χῶραί εἰσιν αὗται· ... (13) Σαρματίς (14) Ταυριανή (15) Βασταρνίς (16) Σκυθία (17) Θρᾴκη (18) Μακεδονία (19) Δελματία ...

131. Τὰ δὲ ἔθνη, ἅ διέσπειρε κύριος ὁ θεὸς ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς ἐν ταις ἡμέραις Φαλὲκ καὶ Ἰεκτὰν τῶν δύο ἀδελφῶν κατὰ τὰς ἰδίας γλώσσας αὐτών ἐν τῇ πυργοποιίᾳ, ὅτε συνεχύθησαν αἱ γλῶσσαι αὐτων, ἐστι ταῦτα· ... (49) Θρᾷκες (50) Μυσοί (51) Βέσσοι (52) Δάρδανοι (53) Σαρμάται (54) Γερμανοί (55) Παννώνιοι οἱ καὶ Παίονες (56) Νώρικοι· (57) Δελμάται ...

237. Ποταμοὶ οὖν εἰσιν ὀνομαστοὶ τεσσαράκοντα ἐν τῇ γῇ αὗται· ... (34) Ἴστρος

Ediţia folosită: Hippolytus, *Werke*, IV, *Die Chronik,* hergestellt von Adolf Bauer, Berlin, 1955 (*GCS*), p. 11, 12, 14, 15, 31, 41.

79. Iar aceste neamuri ale lui Iapheth s-au răspândit din Media până la Oceanul din vest, îndreptându-se spre nord ... (16) sarmaţii, (17) sauromaţii … (19) sciţii, (20) taurii, (21) tracii, (22) bastarnii, (23) ilirii, (24) macedonenii ...[4]

84. Ţinuturile sunt acestea: ...(13) Sarmatia, (14) Tauriana, (15) Bastarnia, (16) Scythia, (17) Thracia, (18) Macedonia, (19) Delmatia …[5]

131. Acestea sunt neamurile pe care Domnul Dumnezeu le-a răspândit pe faţa întregului pământ după limbile proprii lor în zilele celor doi fraţi Phalec şi Iectan, la construirea turnului, când au fost amestecate limbile acestora: ... (49) tracii, (50) misii, (51) besii, (52) dardanii, (53) sarmaţii, (54) germanii, (55) panonii, cei <numiţi> şi paioni, (56) noricii, (57) delmaţii...[6]

237. Aşadar, sunt numite patruzeci de fluvii pe acest teritoriu … (34) Istros.[7]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[4] Vezi şi Epiph., *Ank.*, 113 (***FHDRCh,*** **XXIX**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,*** **LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 47, 13-18 (*FHDR*, II, p. 582-583).

[5] Vezi şi *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,*** **LXXXVIII**).

[6] Vezi şi *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,*** **LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 56, 12-27 – 57, 1-9 (*FHDR*, II, p. 582-583).

[7] Dezvoltare a paragrafului despre fluviile Paradisului din *Gen* 2,11-14; vezi şi *Liber Generationis* (***FHDRCh,*** **VIII**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,*** **LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 61, 16-21 – 62, 1-4 (*FHDR*, II, p. 582-583).

III. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΗΣ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΡΓΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

Canon V. Ἄλλοι δὲ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶσιν, αντὶ τῶν ἰδίων τῶν ἀπολομένων ἃ εὗρον ἀλλότρια κατέχοντες˙ ἵνα ἐπειδὴ αὐτοῖς Βοράδοι καὶ Γότθοι τὰ τοῦ πολέμου εἰργασαντο, αὐτοὶ ἄλλοις Βοράδοι καὶ Γότθοι γίνωνται. ᾿Απεστείλαμεν οὖν τὸν ἀδελφὸν καὶ συγγέροντα Εὐφρόσυνον διὰ

III. GREGORIUS DE NEOCAESAREA, THAUMATURGUS
(cca 210/3 – cca 275)

Autorul. S-a născut într-o familie păgână din *Neocaesarea* (astăzi, Nicsar, Turcia), în *Pontus*, purtând numele Theodoros. Plecat în 233 împreună cu fratele său Ahenodorus să-şi desăvârşească studiile la *Berytus* (Beirut, Liban), l-a cunoscut la *Caesarea Palaestinae* pe Origene, care a avut un rol decisiv în convertirea sa. Reîntors în localitatea natală în 238, a fost consacrat episcop cândva între 240 şi 250, contribuind la creşterea numărului de adepţi de aici. A fost martorul persecuţiei lui Decius din 251 şi al invaziei germanicilor în provinciile microasiatice. S-a stins din viaţă în timpul împăratului Aurelianus (270-275).

Opera. Gregorius este autorul mai multor lucrări, printre care şi aşa-zisa *Epistola canonica* – de fapt, o serie de canoane adresate unui episcop necunoscut, în care vorbeşte, printre altele, despre complicitatea dintre creştinii din *Cappadocia* şi *Pontus* şi goţii şi boradii invadatori.

Bibliografie: Eus., *HE*, VI, 30; VII, 14; 28, 1-2; Hier., *Vir. ill.*, LXV; Socr., *HE*, IV, 27; M. Simonetti, *Gregorio il Taumaturgo*, în *NDPAC*, II, col. 2474-477; F. W. Norris, *Gregory Thaumaturgus (ca. 210-260)*, în *EEC*, p. 499-500; *DELC*, p. 337-339 (*Grigorie Taumaturgul sau Făcătorul de Minuni*); C. Corniţescu, *Studiu introductiv*, în Sfântul Grigore Taumaturgul şi Metodiu de Olimp, *Scrieri*, studiu introductiv, traducere, note şi indici de C. Corniţescu, Bucureşti, 1984 (*PSB* 10), p. 9-13; *HEO*, I, p. 68; M. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz*, Wien, 1999, p. 67; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 339-342; S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 434-438.

SCRISOARE CANONICĂ

Canonul V. Alţii, însă, se amăgesc pe ei înşişi, acaparând în schimbul celor pierdute pe cele străine pe care le-au găsit; asta pentru ca, de vreme ce boradii[1] şi goţii[2] s-au războit cu ei, ei să devină pentru alţii boradi şi goţi[3]. Prin urmare, am trimis la voi pentru acestea pe fratele şi tovarăşul de bătrâneţe Euphrosynus, pentru

[1] Aceiaşi cu *Boranoi* menţionaţi de Zosimos (I, 27; 31, 1; 34).

[2] Despre invaziile boranilor şi goţilor împreună cu urugunzii şi carpii în provinciile balcanice şi microasiatice desfăşurate în 258, vezi Zos., I, 27-28; 31, 1; 33, 1-3; M. Salamon, *The Chronology of Gothic Incursions into Asia Minor in the IIIrd Cerntury AD*, în *Eos*, 59, 1971, p. 109-139; E. Olshausen, *Die Anfänge der grossen Völkerwanderung im 3. Jahrhundert n. Chr. am Schwarzen Meer – Zur Frage der inner Struktur wandernder Stämme*, în R. Pillinger, A. Pültz, H. Vetters (Hrsg.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter. Referate des dritten, vom 16. Bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions*, Wien, 1992, p. 19-12.

[3] Despre ajutorul dat barbarilor de către locuitorii din *Bosporus* şi despre utilizarea de către germanici a prizonierilor, cf. Zos., I, 31, 1; 34, 1.

ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καταδεῖ τὰς κατὰ τὸν ἐνθάδε τύπον καὶ αὐτὸς δῶῃ ὁμοίως καὶ ὧν δεῖ τὰς κατηγορίας προσίεσθαι, καὶ οὕς δεῖ ἐκκηρύξαι τῶν εὐχῶν.

Canon VII. Περὶ τῶν ἐγκαταλεχθέντων τοῖς βαρβάροις καὶ ἄτοπά τινα κατὰ τῶν ὁμοφύλων τολμησάντων. Τοὺς μὲν οὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ΄ αὐτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐπελθόντας, ἐπιλαθομένους ὅτι ἦσαν Ποντικοὶ καὶ Χριστιανοὶ, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους ἢ ξύλῳ ἢ ἀγχόνη, ὑποδεικνύναι δὲ ἢ ὁδοὺς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦσι τοῖς βαρβάροις, καὶ τῆς ἀκροάσεως ἀπεῖρξαι δεῖ, μέχρις ἂν κοινῇ περὶ αὐτων τι δόξῃ συνελθοῦσι τοῖς ἁγίοις, καὶ πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

Ediţia folosită: *PG* 10, col. 1037 C.

ca, după felul <de procedare> de aici, să înfăptuiască <acolo unul> aşişderea şi să primească acuzaţiile de care e nevoie şi să-i oprească de la rugăciuni pe cei ce trebuie <opriţi>.

Canonoul VII. Prin urmare, cei ce s-au înrolat între barbari şi merg cu ei în trupa prizonierilor de război, uitând că au fost o dată din Pontus şi creştini, şi s-au barbarizat într-atât, încât îi ucid chiar pe cei de-un neam cu ei, fie prin <punere pe> lemnul <crucii>, fie prin sugrumare, şi arată barbarilor necunoscători fie drumurile, fie casele[4], aceştia trebuie opriţi de la ascultarea lecturii <sacre>, până ce, în privinţa lor, s-ar hotărî ceva în comun de către sfinţii <Părinţi> reuniţi, iar în favoarea lor de către Duhul Sfânt.

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: *CBO*[2], p. 323-324.

[4] Informaţie preţioasă privind prezenţa creştinilor în mediul germanic la mijlocul secolului al III-lea (vezi şi Philostorg., *HE*, II, 5) şi despre solidaritatea dintre aceştia şi barbari (E. Prinzivalli, *L'arianismo: la prima divisione fra i romani e la prima assimilazione dei popoli germanici*, în *Cristianità d'Occidente e cristianità d'Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 47-48). În timp ce o parte a istoriografiei plasează prezenţa acestor prizonieri în spaţiul extracarpatic (N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 184-185, 204-205 (nota 159, bibliografia)), alţi istorici o localizează în nordul Mării Negre (P. D. Diatroptov, *The Spread of Christianity in the Bosporus in the 3rd-6th Centuries*, în *ACSS*, 5, 1993, 3, p. 223, cu bibliografie).

IV. COMMODIANI

CARMEN DE DVOBUS POPVLIS

Multa quidem signa fient tantae termini pesti,
Sed erit initium septima persecutio nostra.
Ecce <iam> ianua<m> pulsat et cogitur esse,
Quae cito traiciet Gothis inrumpentibus amne.
Rex Apollion erit cum ipsis, nomine dirus,
Qui persecutionem dissipet sanctorum in armis.
Pergit ad Romam cum multa milia gentis
Decretoque Dei captiuat ex parte subactos.
Multi senatorum tunc enim captiui deflebunt
Et Deum caelorum blasphemant a barbaro uicti.
Hi tamen gentiles pascunt Christianos ubique,
Quos magis ut fratres requirunt gaudio pleni.

IV. COMMODIANUS
(între mijlocul secolului al III-lea şi mijlocul secolului al V-lea)

Autorul. Despre autor şi momentul când a trăit nu se ştiu prea multe lucruri. Se presupune că este un poet de limbă latină originar din *Gallia Narbonensis*, *Roma*, *Africa*, *Illyricum* sau *Syria*, care a scris între jumătatea secolului al III-lea şi jumătatea secolului al V-lea; mulţi istorici înclină pentru prima perioadă, întrucât în poezia sa s-ar surprinde atmosfera persecuţiei din vremea împăraţilor Traianus Decius (249-251) şi Valerianus (253-260).

Opera. Gennadius de *Massilia* scria despre Commodianus că a compus *mediocri sermone quasi uersu*. Este autorul lui *Carmen apologeticum* (*Cântarea apologetică*), cunoscută şi sub numele de *Carmen de duobus populis* (*Cântarea despre cele două popoare*), îndreptată împotriva păgânilor, a evreilor şi a creştinilor iudaizaţi. Viziunea sa este una apocaliptică, dar inspirată din evenimente contemporane, în care unii exegeţi au descifrat ecouri ale persecuţiilor de la mijlocul veacului al III-lea.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, XV; A. V. Nazzaro, *Commodiano*, în *NDPAC*, I, col. 1133-1134; M. P. McHugh, *Commodian (third, fourth, or fifth century)*, în *EEC*, p. 271; *DELC*, p. 151-152 (*Commodian*); M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 65; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 413-415; M. Sordi, I. Ramelli, *Commodiano era di Roma?*, în *RIL*, 138, 2004, p. 3-23.

CÂNTAREA DESPRE CELE DOUĂ POPOARE

Fără îndoială, pentru o atât de mare nenorocire vor fi multe semne ale sfârşitului,
Dar a şaptea persecuţie a noastră va fi începutul.[1]
Iată că deja bate la uşă şi e forţată să aibă loc,
Aceasta va trece repede, deoarece goţii dau năvală pe fluviu.
Cu ei va fi regele Apollion, de temut după renume,
Ca să oprească cu armele persecuţia sfinţilor.
Înaintează spre Roma în timp ce ia în captivitate multe mii de păgâni,
Înfrânţi în parte şi din porunca lui Dumnezeu.
Căci, <deveniţi> prizonieri, mulţi senatori vor plânge atunci
Şi, învinşi de barbar, îl blestemă pe Dumnezeu cel din ceruri.
Totuşi aceşti păgâni îi întreţin peste tot pe creştinii
Pe care mai curând ca fraţi îi caută plini de bucurie,

[1] După o tradiţie ce coboară la Eusebius de *Caesarea*, a şaptea persecuţie a fost datată în timpul lui Decius (249-251) – Eus., *Chron.*, a. 2269; Hier., *Chron.*, a. 250; Aug., *Civ.*, XVIII, 52; Hier., *Vir. ill.*, LXII; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 250; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 32, 2; vezi şi M. Sordi, *La data dell'editto di Decio e il significato della persecuzione anticristiana*, în idem, *Impero Romano e Cristianesimo. Scritti scelti*, Roma, 2006, p. 449-462.

Nam luxuriosos et idola uana colentes
Persequuntur enim et senatum sub iugo mittunt.

Ediţia folosită: Commodiani *Carmina*, cura et studio Iopephi Martin, Turnhoult, 1960 (*CCSL* CXXVIII), p. 102-103.

Ediţia consultată: Commodianus, *Carmen Apologeticum*, în Manlio Simonetti, Emanuela Prinzivalli, *Letteratura cristiana antica. Antologia di testi*, I, *Dalle origini al terzo secolo*, Forlì, 1996, p. 952.

Căci pe cei desfrânaţi şi care venerează idoli falşi
Îi urmăresc, într-adevăr, şi trec Senatul pe sub furci.[2]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[2] Conform opiniei unor specialişti, v. 817-820 exprimă ostilitatea autorului faţă de Imperiul persecutor condus de Decius şi Valerianus şi solidaritatea dintre goţii *gentiles* şi creştini – E. Prinzivalli, *L'arinismo: la prima divisione fra i romani e la prima assimilazione dei popoli germanici*, în *Cristianità d'Occidente e cristianità d'Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 46.

V. ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

1. ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

a. I, 4, 6 ... μηδ’ ἀνθρωποβορεῖν Σκύθας διὰ τὸν καὶ μέχρις αὐτῶν ἐλθόντα τοῦ Χριστοῦ λόγον…

Ediţia folosită: Eusèbe de Césarée, *La préparation évangélique. Introduction générale. Livre I*, introduction, texte grec, traduction et commentaire par Jean Sirinelli et Édouard des Places, Paris, 1974 (*SC* 206), p. 122.

V. EUSEBIUS DE CAESAREA
(cca 260 – cca 340)

Autorul. Eusebius s-a născut la *Caesarea*, în *Palaestina*, în jurul anului 260, formându-se în atmosfera intelectuală purtând pecetea personalităţii lui Origene din oraşul natal. Îndrumător i-a fost Pamphilus, martirizat la 6 februarie 310. Eusebius i-a cinstit memoria preluându-i numele şi redactându-i biografia. După încetarea persecuţiilor tetrarhilor, în 313, a fost ales episcop de *Caesarea*. Bucurându-se de favorurile lui Constantinus I (306-337), a devenit unul dintre cei mai influenţi prelaţi în cercurile Palatului, contribuind cu ştiinţa şi cultura sa teologică la adaptarea Bisericii la noile realităţi generate de legalizarea creştinismului şi la fundamentarea ideologiei imperiale creştine. În disputa ariană care a sfâşiat Biserica primelor decenii ale veacului al IV-lea, a manifestat o poziţie oscilantă, sfârşind în cele din urmă în semiarianism. A murit prin 339/40.

Opera. Cu o cultură vastă, Eusebius a creat o operă impresionantă, fiind un deschizător de drumuri în unele domenii (istoria bisericească, biografia imperială creştină) şi în tehnica cercetării ştiinţifice; ea cuprinde opere istorice, apologetice, exegetice, dogmatice etc. *Praeparatio evangelica* face parte dintr-un „proiect" mai amplu destinat combaterii păgânismului şi explicării învăţăturii creştine; a fost realizată cândva între 312/4-321/2. *Istoria bisericească*, lucrare inovativă ca gen istoriografic şi metodă de lucru, a avut mai multe versiuni, ultima datând din 324/5. *Vita Constantini*, în care portretul creştin al lui Constantinus I (306-337) este exagerat conturat, a fost redactată după moartea împăratului, survenită în 337.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, LXXV; LXXXI; *Ep.* XXXIV, 1; Phot., *Bibl.*, cod. 13, 27, 127; C. Curti, *Eusèbe de Césarée*, în *DECA*, II, p. 912-918; A. Kazhdan, B. Baldwin, *Eusebios of Caesarea*, în *ODB*, 1, p. 751-752; *DELC*, p. 236-240 (*Eusebiu al Cezareei*); T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Cambridge (Mass.) – London, 1981, p. 81-188; M. Gödecke, *Geschichte als Mythos Eusebs „Kirchengeschichte"*, Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris, 1987; *HEO*, II, p. 1014; A. Louth, *The date of Eusebius'* Historia ecclesiatica, în *JThS*, 41, 1990, 1, p. 111-123; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 153-175; R. W. Burgess, *The dates and editions of Eusebius'* Chronici canones *and* Historia ecclesiastica, în *JThS*, 49, 1997, 2, p. 471-504; G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 122-142; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 444-460; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii greci ai Bisericii*, traducere din germană de M.-M. Anghelescu, Bucureşti, 2005, p. 90-106.

1. PREGĂTIRE EVANGHELICĂ

a. I, 4, 6. Sciţii, datorită cuvântului lui Hristos care a ajuns până la ei, nu au mai mâncat oameni.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

b. IV, 16, 9 … καὶ παρὶηνι Θρᾷκας καὶ Σκύθας

c. IV, 17, 3-4. Μὴ παρίδῃς μηδὲ τοὺς κατὰ τὴν ᾿Αφρικὴν τούς τε Θρᾷκας καὶ τοὺς Σκύθας τὰ ὅμοια πράττοντας ταῖς αὐταῖς τῶν δαιμόνων ὑπῆχθαι μανίαις ἀποφαίνεσθαι˙... Εἰ γὰρ ... καὶ παρὰ Θρᾳξι καὶ Σκύθαις ἀποδέδεικται τὰ τῆς δαιμονικῆς ἀνθρωποκτονίας κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρὸνους ἐπιτελούμενα καὶ μέχρι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν παρατείναντα...

Ediţia folosită: Eusèbe de Césarée, *La préparation évangélique. Livres IV-V, 1-17*, introduction, traduction et annotation par Odile Zink, texte grec révisé par Édouard des Places, Paris, 1979 (*SC* 262), p. 166, 168, 192.

d. VI, 10, 31 …καὶ παρὰ Ταιηνοῖς καὶ Σαρακηνοῖς καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Λιβύῃ καὶ παρὰ Μαύροις καὶ παρὰ τοῖς περὶ τὸ στόμα τοῦ ὠκεανοῦ Νομάσι καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρᾳ Γερμανίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματιᾳ καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ καὶ ἐν πάσι τοῖς ἐξ ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι καὶ ὅλῃ τῇ ᾿Αλλανίᾳ καὶ ᾿Αλβανίᾳ καὶ ᾿Ωτηνῇ καὶ ἐν Σαυνίᾳ καὶ ἐν Χρυσῇ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζίτην, οὐ πλάτην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ γεωμέτρην, οὐ φώνασκον, οὐχ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ἀλλ᾿ ἐστέρηται ὁ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς ᾿Αφροδίτης ἐνεργείας τρόπος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς οἰκουμένης

Ediţia folosită: Eusèbe de Césarée, *La préparation évangélique. Livres V, 18-36 – VI*, introduction, texte grec, traduction et annotation par Édouard des Places, Paris, 1980 (*SC* 266), p. 224.

e. XIV, 7, 7. Οὐ μέντοι ἀλλὰ οἵ τε παῖδες φόρτακες ἦσαν καὶ οὐ θατέρᾳ ληπτοί, οἷοι δὲ οὗτοι οἱ κωμῳδικοὶ [τεκαὶ] Γέται τε καὶ Δακοὶ κἀκ τῆς Δακικῆς λαλεῖν στωμυλήθρας κατεγλωττισμένοι, ἐπεί γε τοῖς στωϊκοῖς τὰ σοφίσματα ἤκουσαν...

Ediţia folosită: Eusèbe de Césarée, *La préparation évangélique. Livres XIV-XV*, introduction, texte grec, traduction et annotation par Édouard des Places, Paris, 1987 (*SC* 338), p. 86.

2. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

III, 1, 1-3. Τὰ μὲν δὴ κατὰ ᾿Ιουδαίους ἐν τούτοις ἦν˙ τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ᾿ ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, ᾿Ανδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, ᾿Ιωάννης τὴν ᾿Ασίαν, πρός οὓς καὶ διατρίψας ἐν ᾿Εφέσῳ τελευτᾷ, Πέτρος δ᾿ ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ ᾿Ασίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς [ἐν] διασπορᾶς ᾿Ιουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας

b. IV, 16, 9 … şi nu vorbesc de traci, nici de sciţi

c. IV, 17, 3-4. Să nu treci cu vederea faptul că e evident că cei din Africa, tracii şi sciţii, care comit <lucruri> asemănătoare, sunt atraşi de aceleaşi nebunii ale demonilor … Căci dacă şi la traci şi la sciţi s-au descoperit <ritualuri> ale demonicei sacrificări de oameni, care se îndeplineau din timpuri străvechi şi au durat până la Mântuitorul nostru.

Traducere: Mihaela Paraschiv

d. VI, 10, 31 … Şi la taieni, şi la saraceni, în Libya de Sus şi la mauri, la numizii de la gura Oceanului şi în Germania exterioară, şi în Sarmaţia superioară, şi în Scythia, şi la toate neamurile din nordul Pontului, şi în întreaga Allanie, şi în Albania, şi în Otene, în Saunia, şi în Chryse nu se poate vedea nici un zaraf, nici un sculptor, nici un pictor, nici un arhitect, nici un topograf, nici un profesor de oratorie, nici un declamator de poezie, ci felul de activitate al lui Hermes şi al Afroditei lipseşte în toată această zonă a lumii locuite.[1]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

e. XIV, 7, 7. Negreşit, copiii erau grosolani şi nu erau atraşi nici de celelalte lucruri, precum aceşti geţi şi daci de comedie, care-şi rafinează vorbirea, <renunţând> la flecăreala lor dacică, după ce le-au ascultat stoicilor sofismele.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. ISTORIA BISERICEASCĂ

III, 1, 1-3. Aşa stăteau lucrurile în aceste privinţe la iudei, în timp ce sfinţii apostoli ai Mântuitorului precum şi ucenicii lor s-au împrăştiat în toată lumea locuită pe atunci. După Tradiţie, lui Toma i-a fost dat să meargă în Parthia, lui Andrei în Scythia, lui Ioan în Asia, unde a şi petrecut vreme mai îndelungată murind în oraşul Ephesus. Petru pare a fi predicat iudeilor din dispora, în Pontus, Galatia, Bithynia, Cappadocia şi Asia, în cele din urmă, ajungând la Roma, a fost

[1] Aceeaşi idee la Ps.-Clem., *Recogn.*, IX, 24, 5 (***FHDRCh,*** **XXXIV**); Ps.-Caes., *Erot.*, II, 109.

παθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι του Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥωμη ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος; Ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται

Ediţia folosită: Eusèbe de Césarée, *Histoire ecclésiastique,* I, *Livres I-IV,* texte grec, traduction et annotation par Georges Bardy, nouveau tirage, Paris, 1978 (*SC* 31), p. 97.

Ediţii consultate: *FHDR*, II, p. 14; Origen, *Omilii, comentarii şi adnotări la Geneză*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere şi note de Adrian Muraru, Iaşi, 2006, p. 514.

3. VITA CONSTANTINI

III, 7, 1. Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν, αἳ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν Λιβύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνῆκτο τῶν τοῦ θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια, εἷς τ' οἶκος εὐκτήριος ὥσπερ ἐκ θεοῦ πλατυνόμενος ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους ἅμα καὶ Κίλικιας, Φοίνικάς τε καὶ Ἀραβίος καὶ Παλαιστινούς, ἐπὶ τούτας Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας, τούς τ' ἐκ μέσης τῶν ποταμῶν ὁρμωμένους· ἤδη καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν, οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας, Πόντος τε καὶ Γαλατία, Καππαδοκία τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐτοῖς παρεῖχον ἐκκρίτους˙ ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοί τε καὶ Ἠπειρῶται, ταύτων θ' οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀπήντων, αὐτῶν τε Σπάνιον ὁ πάνυ βοώμενος εἱς ἦν τοις πολλοῖς ἅμα συνεδρεύων.

răstignit cu capul în jos, aşa cum el a socotit de cuviinţă să pătimească. Ce se cuvine să mai zicem de Paul, care, începând «de la Ierusalim şi împrejurimi şi până în Illyricum»[2] a plinit Evanghelia lui Hristos şi a dat mărturie despre Domnul pe vremea lui Nero la Roma? Aşa ne spune textual Origene în cea de a treia carte a Comentariului său la Cartea Facerii.

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţii consultate: *FHDR*, I, p. 717; II, p. 15; Eusebiu de Cezareea, *Scrieri*, I, *Istoria bisericească. Martirii din Palestina*, traducere, studiu, note şi comentarii de Teodor Bodogae, Bucureşti, 1987 (*PSB* 13), p. 99; Origen, *Omilii, comentarii şi adnotări la Geneză*, ediţie bilingvă, studiu introductiv, traducere şi note de Adrian Muraru, Iaşi, 2006, p. 515.

3. VIAŢA LUI CONSTANTINUS

III, 7, 1. S-au adunat acolo, laolaltă, trimişi de toate Bisericile, care umpleau Europa întreagă, Libya şi Asia, cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu. În una şi aceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni, şi cilicieni, şi feniciени, şi arabi, şi palestinieni (de parcă însuşi Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar o dată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni şi trimişii veniţi tocmai din Mesopotamia; mai era de faţă şi un episcop al Persiei; nu lipsea din adunare nici cel al sciţilor; Pontus, Galatia, Cappadocia şi Asia, Phrygia şi Pamphylia îşi aveau şi ele trimişii lor; la fel tracii şi macedonenii, aheii şi epiroţii, precum şi celelalte neamuri, aflate încă şi mai departe; până şi foarte cunoscutul episcop de Hispania era unul dintre cei care se alăturaseră laolaltă mulţimii[3].

[2] *Rom* 15,19.

[3] Osius de *Corduba* (cca 257 – după 357), apropiat al împăratului Constantinus I (306-337), participant şi conducător al conciliului de la *Nicaea* (325) – Eus., *VC*, II, 63; III, 7, 1; Athan., *Apol. de fuga*, 5; Socr., *HE*, I, 7, 1; 8, 6; 13, 12; II, 20, 8; 29, 3; 31, 1-4; Sozom., *HE*, I, 10, 1; 16, 5; III, 11, 7; 12, 1; 12, 6; IV, 6, 4; 6, 13; 12, 6-7; 15, 3; Philostorg., *HE*, I, 7; IV, 3; Theod., *HE*, II, 8, 8; 15, 5; 15, 9; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 40, 2; Cassiod., *HE*, I, 10; 20; II, 1; V, 6; 9; M. Simonetti, *Ossius*, în *DECA*, II, p. 1845-1846; *DELC*, p. 631-632 (*Osie* sau *Osiu de Cordova*); J. Fernández-Ubiña, *Osio de Córdoba, el Imperio e la Iglesia del Siglo IV*, în *Gerión*, 18, 2000, p. 439-473. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, XVI** (*Hilarius de Pictavium*), **CX** (*Synodicon vetus*).

IV, 43, 2-3 … ἐπὶ ταὐτὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμιος συνηγμένων τῶν ἐξ ἁπάσης ἐπαρχίας διαφανῶν ἐπισκόπων. Μακεδόνες μὲν γὰρ τὸν τῆς παρ' αὐτοῖς μητροπόλεως παρέπεμπον, Παννόνιοί τε καὶ Μυσοὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀνθοῦντα κἀλλη τῆς τοῦ θεοῦ νεολαίας ...

Ediţia folosită: Eusebius, *Werke*, I/1, *Über des Leben des Kaisers Konstantin*, Herausgegeben von Friedhelm Winkelmann, Berlin, 1975, p. 84, 138.

Ediţia consultată: Eusebius, *Life of Constantine*, Introduction, translation, and commentary by Averil Cameron and Stuard G. Hall, Oxford, 1999.

IV, 43, 2-3 … pentru aceasta adunându-se la Ierusalim, laolaltă, din fiecare eparhie, iluştrii episcopi[4]. Căci macedonenii l-au trimis pe cel din metropola lor, iar cei din Pannonia şi Mysia <şi-au trimis> frumuseţile înfloritoare din tânăra ceată a lui Dumnezeu.

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: Eusebiu de Cezarea, *Scrieri*, II, *Viaţa lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Emilian Popescu, traducere şi note de Radu Alexandrescu, Bucureşti, 1991 (*PSB* 14), p. 128, 176.

[4] Este vorba despre conciliul de la *Aelia Capitolina* (Ierusalim) din 17 septembrie 335, unde a fost citită o scrisoare a împăratului Constantinus I (306-337), în care acesta vorbea despre dialogul avut cu Arius privitor la profesiunea de credinţă – Socr., *HE*, I, 27, 1; 32, 1; Sozom., *HE*, II, 27, 1; 27, 13-14; Theod., *HE*, I, 31, 1; Cassiod., *HE*, III, 6; M. Simonetti, *Gerusalemme*, V. *Concili*, în *NDPAC*, II, col. 2121-2122.

VI. CONCILIUM NICAENUM GENERALE

PATRUM NICAENORUM NOMINA LATINE GRAECE COPTICE SYRIACE ARABICE ARMENIACE

1. Surse greceşti

poz. 205	Δακίας	Πρωτογένης Σαρδικῆς
poz. 207	Μυσίας	Πιστὸς Μαρκιανουπόλεως
poz. 217	Παννονίας	Δόμνος Παννονίας
poz. 219	Γοτθίας	Θεόφιλος Γοτθίας
poz. 220	Βοσπόρου	Κάδμος Βοσπόρου

VI. CONCILIUL ECUMENIC DE LA NICAEA
(20 mai – 25 iulie 325)

Conciliul de la *Nicaea* (astăzi, Iznik, Turcia), în *Bithynia*, a fost convocat din iniţiativa lui Constantinus I (306-337) şi a dezbătut erezia ariană, stabilind dogma consubstanţialităţii Fiului cu Tatăl. Tot acum au fost discutate schisma meletiană din Egipt şi data sărbătorii Paştilor. Actele nu s-au păstrat în totalitate, ceea ce face dificilă reconstituirea listelor de participanţi – 318, după tradiţie (Greg. Naz., *Or.* 21, 14)[1].

Bibliografie: *CBO*[2], p. 51-64; *COD*, p. 5-16; Eus., *VC*, III, 6-23; Athan., *De synod.*; Ruf., *HE*, I, 2-6; Socr., *HE*, I, 8, 1-34; 9, 1-66; 13, 10-12; Sozom., *HE*, I, 15; 17-25; Theod., *HE*, I, 2; 3-12; Cassiod., *HE*, II, 1-3; 5-14; Ch. Kannengiesser, *Nicea*, II. *Concilio di 325*, în *NDPAC*, II, col. 3487-3489; *DELC*, p. 597-599 (*Niceea, Sinodul întâi ecumenic de la*); E. Honigmann, *Recherches sur les listes des Pères de Nicée et de Constantinople*, în *Byzantion* 11, 1936, 2, p. 429-430; idem, *Sur les listes des évêques participants aux conciles de Nicée, de Constantinople et de Chalcédoine*, în *Byzantion* 12, 1937, 1, p. 335-338; idem, *La liste originale des Pères de Nicée*, în *Byzantion* 14, 1939, 1, p. 17-76; idem, *The original list of the members of the council of Nicaea, the robbersynod and the council of Chalcedon*, în *Byzantion*, 16, 1942, 1, p. 20-80; idem, *Une liste inédite des Pères de Nicée Cod. Vatic. 1587*, în *Byzantion*, 20, 1950, 1, p. 63-61; *Histoire des Conciles oecuméniques*, publiée sous la direction de G. Dumeige, 1, I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris, 1963, p. 15-136; V. Ruggieri, *The IV Century Greek Episcopal Lists in the Mar din Syriac. 7 (olim Mardin Orth. 309/9)*, în *OCP* 59, 1993, 2, p. 327-342.

NUMELE PĂRINŢILOR NICEENI ÎN LATINĂ, GREACĂ, COPTĂ, SIRIANĂ, ARABĂ, ARMEANĂ

1. Surse greceşti

poz. 205	Din Dacia	Protogenes de Sardica[2]
poz. 207	Din Mysia	Pistos de Marcianopolis[3]
poz. 217	Din Pannonia	Domnos de Pannonia
poz. 219	Din Gothia	Theophilus de Gothia[4]
poz. 220	Din Bosporus	Kadmos de Bosporus[5]

[1] Despre semnificaţia acestui număr vezi M. Aubineau, *Les 318 serviteurs d'Abraham (*Gen. *XIV, 14) et le nombre des Pères au concile de Nicée (325)*, în *RHE*, 61, 1966, p. 5-43; H. Chadwick, *Les 318 Pères de Nicée*, în *RHE*, 61, 1966, p. 808-811; E. Lucchesi, *318 ou 319 Pères de Nicée?*, în *AB*, 102, 1984, p. 394-396.

[2] Episcop de *Sardica* (Sofia, Bulgaria) în prima jumătate a secolului al IV-lea, apropiat al împăratului Constantinus I (306-337), care îl menţionează într-un *rescriptum* din 316 sau 323 (*CI*, I, 13, 1). A păstorit până după 343, când a participat la conciliul din oraşul său, prezidat de Osius de *Corduba* – A. Di Berardino, *Protogene di Serdica*, în *NDPAC*, III, col. 4378-4379; S. Stoytcheva, *Protogenes of Serdica: his life and theological view (335-351)*, în *ByzSlav*, 60, 1999, p. 308-314. Vezi şi *Gelasius de Cyzicus* (***FHDRCh*, LXVII**).

[3] *HEO*, I, p. 341.

[4] *HEO*, I, p. 345. E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 178-186.

[5] *HEO*, I, p. 391.

2. Theodoros Anagnostes (sec. VI)

XXXII	Δακίας	poz. 198	Πρωτογένης Σαρδικῆς
		poz. 199	Μάρκος Καλαβρίας
XXXIII	Μυσίας	poz. 200	Πιστὸς Μαρκιανουπόλεως
XL	Παννονίας	poz. 209	Δόμνος
XLII	Γοτθίας	poz. 211	Θεόφιλος
XLIII	Βοσπόρου	poz. 212	Κάδιος

3. Index libri Vaticanus

poz. 88	Θεόφιλος Γοτθίας
poz. 161	Κάδμος Βοσπόρου

4. Surse latine

Provinciae Daciae [Daciai]	poz. 203	Protogenes [Protogenos] Sardicenses [Sardicae] [Sardicensis]
Provinciae Europae	poz. 202	Marcus Comeonsis[6] / Marcus Comeensis[7]
Provinciae Moesiae	poz. 205	Pistos [Pistus] Marcianopolitanus
	poz. 190	Pistus Marcianopolitanus[8]
Provinciae Pannoniae	poz. 214	Domnus metropolitanus[9] / Domnus Pannoniae[10]
	poz. 217	Domnus Pannonienis[11]

[6] Cu această grafie figurează, alături de Paederos *Heracliae*, în manuscrise din sec. VI/VII (*H = Paris. 12097*; *N = Bodleian. 3687*), VIII (*G = Veron. LIX*; *L = Paris. 3836*), IX (*I = Burgund. 8789-8793*; *O = Barberin. XIV. 52*; *P = Vatic. 1342*), IX/X (*M = Paris. 1451*), X (*K = Paris 1455*) – cf. *Patrum Nicaenorum…*, p. XI (datarea manuscriselor), 50.

[7] Cu această grafie figurează, alături de Pedorus *Heracliae*, în manuscrise din sec. IX (*Q = Monac. 6243*; *T = Sangall. 682*), IX/X (*R = Vatic. Reg. 1997*: Meensis; *S = Paris. 1454*: Comeenses; *U = Vindob. 2147*) – cf. ed. cit., p. XIII (datarea manuscriselor), 51.

[8] În această poziţie figurează în manuscrise din sec. VI/VII (*Y = Paris. 12097*), VII (*X = Colon. 212 (Darmstad. 2326)*) – cf. ed. cit., p. XIV (datarea manuscriselor), 52.

[9] În această poziţie şi grafie în manuscrise din sec. IX (*A = Vatic. Reg. 1021*), IX/X (*D = Sessor. LXIII*), X (*B = Vatic. Reg. 1043*; *E = Vallicell. A5*), X/XI (*C = Vatic. Ottobon. 312*), X-XI (*F^1 = Urgelitanus*), XI (*F^2 = Gerundensis*) – cf. ed. cit., p. VIII-IX (datarea manuscriselor), 56.

[10] În această poziţie şi cu această grafie în manuscrise din sec. VI/VII (*H = Paris. 12097*; *N = Bodleian. 3687*), VIII (*G = Veron. LIX*; *L = Paris. 3836*), IX (*I = Burgund. 8789-8793*; *O = Barberin. XIV. 52*; *P = Vatic. 1342*), IX/X (*M = Paris. 1451*), X (*K = Paris 1455*) – cf. ed. cit., p. XI (datarea manuscriselor), 56.

[11] În această poziţie şi cu această grafie figurează, alături de Pedorus *Heracliae*, în manuscrise din sec. IX (*Q = Monac. 6243*; *T = Sangall. 682*), IX/X (*R = Vatic. Reg. 1997*: Meensis; *S = Paris. 1454*: Comeenses; *U = Vindob. 2147*) – cf. ed. cit., p. XIII (datarea manuscriselor), 57.

2. Theodoros Anagnostes (sec. VI)[12]

XXXII	Din Dacia	poz. 198	Protogenes de Sardica
		poz. 199	Markos de Calabria
XXXIII	Din Mysia	poz. 200	Pistos de Marcianopolis
XL	Din Pannonia	poz. 209	Domnos
XLII	Din Gothia	poz. 211	Theophilos
XLIII	Din Bosporus	poz. 212	Kadios

3. Index libri Vaticanus[13]

poz. 88	Theofilus de Gothia
poz. 161	Kadmos de Bosporus

4. Surse latine

Din provincia Dacia	poz. 203	Protogenes [Protogenos] de Sardica
Din provincia Europa	poz. 202	Marcus de Comum / Comea
Din provincia Moesia	poz. 205	Pistos [Pistus] de Marcianopolis
	poz. 190	Pistus de Marcianopolis
Din provincia Pannonia	poz. 214	Domnus mitropolitul / de Pannonia
	poz. 217	Domnus Pannonianul

[12] Theodoros *Anagnostes* – citeţ la Biserica Sf. Sofia din *Constantinopolis*, autor al unei compilaţii din scrierile lui Socrates, Sozomenos şi Theodoretos intitulată *Istoria tripartită*, care descria situaţia Bisericii de la Constantinus I la 439, şi o alta, cu titlul *Istoria bisericească*, ce înfăţişa evoluţia Bisericii între 439 şi 518 – L. Perrone, *Théodore le Lecteur*, în *DECA*, II, p. 2406-2407; B. Baldwin, *Theodore lector*, în *ODB*, 3, p. 2042; *DELC*, p. 806-807 (*Teodor Citeţul*); G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 323.

[13] Datează din sec. al XIV-lea şi cuprinde codexuri greceşti.

poz. 216	Theophilus Gutthias[14] / Theophilus Gutthiae[15]
poz. 219	Theofilus Gotiae[16]
poz. 217	Cadmus Bosphoron[17] / Cathmus Bosphorensis[18]

5. Surse siriene

a. Codex *Coenobius Nitriensis* (sec. VI)

XXX	Daciae	2	poz. 204	Protogenes Sardicae
			poz. 205	Marcus Calabriae
XXXI	Mysiae	1	poz. 206	Pistus Marcianopoleos
XXXVII	Pannoniae	1	poz. 215	Domnus Pannoniae
XXXIX	Gothiae	1	poz. 217	Theophilus Gothiae
XL	Bospori	1	poz. 218	Cadmus Bospori

b. Colecţia de canoane sinodale a lui Ebediesu Sobensis († 1318)

XXX	Dacia	poz. 207	Protogenes Sardicae
		poz. 208	Marcus Calabriae
XXXI	Mysiae	poz. 209	Pistus Marcianopoleos
XXXIX	Gothorum	poz. 220	Theophilus Gothorum
XL	Bospori	poz. 221	Marcus Bospori

6. Surse arabe

poz. 156	Theophilus Gotthopolis
poz. 157	Casimius [Pyrrhus? Aces Acussapoleos?] Cosporū

---

[14] Cu această grafie în manuscrise din sec. IX (*A = Vatic. Reg. 1021*), IX/X (*D = Sessor. LXIII*), X (*B = Vatic. Reg. 1043*; *E = Vallicell. A5*), X/XI (*C = Vatic. Ottobon. 312*), X-XI (*F[1] = Urgelitanus*), XI (*F[2] = Gerundensis*) – cf. ed. cit., p. VIII-IX (datarea manuscriselor), 56.

[15] Cu această grafie în manuscrise din sec. VI/VII (*H = Paris. 12097*; *N = Bodleian. 3687*), VIII (*G = Veron. LIX*; *L = Paris. 3836*), IX (*I = Burgund. 8789-8793*; *O = Barberin. XIV. 52*; *P = Vatic. 1342*), IX/X (*M = Paris. 1451*), X (*K = Paris 1455*) – cf. ed. cit., p. XI (datarea manuscriselor), 56.

[16] În această poziţie şi cu această grafie în manuscrise din sec. IX (*Q = Monac. 6243*; *T = Sangall. 682*), IX/X (*R = Vatic. Reg. 1997*: Meensis; *S = Paris. 1454*: Comeenses; *U = Vindob. 2147*) – cf. ed. cit., p. XIII (datarea manuscriselor), 57.

[17] Cu această grafie în manuscrise din sec. IX (*A = Vatic. Reg. 1021*), IX/X (*D = Sessor. LXIII*), X (*B = Vatic. Reg. 1043*; *E = Vallicell. A5*), X/XI (*C = Vatic. Ottobon. 312*), X-XI (*F[1] = Urgelitanus*), XI (*F[2] = Gerundensis*) – cf. ed. cit., p. VIII-IX (datarea manuscriselor), 57.

[18] În această grafie în manuscrise din sec. VI/VII (*H = Paris. 12097*; *N = Bodleian. 3687*), VIII (*G = Veron. LIX*; *L = Paris. 3836*), IX (*I = Burgund. 8789-8793*; *O = Barberin. XIV. 52*; *P = Vatic. 1342*), IX/X (*M = Paris. 1451*), X (*K = Paris 1455*) – cf. ed. cit., p. XI (datarea manuscriselor), 56.

poz. 216	Theophilus de Gutthia / al Gutthiei
poz. 219	Theofilus Gotiae
poz. 217	Cadmus / Cathmus de Bosphorus

5. Surse siriene

a. Codex *Coenobius Nitriensis* (sec. VI)

XXX	Din Dacia	2	poz. 204	Protogenes de Sardica
			poz. 205	Marcus de Calabria
XXXI	Din Mysia	1	poz. 206	Pistus de Marcianopolis
XXXVII	Din Pannonia	1	poz. 215	Domnus de Pannonia
XXXIX	Din Gothia	1	poz. 217	Theophilus de Gothia
XL	Din Bosporus	1	poz. 218	Cadmus de Bosporus

b. Colecţia de canoane sinodale a lui Ebediesu Sobensis († 1318)

XXX	Din Dacia	poz. 207	Protogenes de Sardica
		poz. 208	Marcus de Calabria
XXXI	Din Mysia	poz. 209	Pistus de Marcianopolis
XXXIX	De la goţi	poz. 220	Theophilus al goţilor
XL	Din Bosporus	poz. 221	Marcus de Bosporus

6. Surse arabe

poz. 156	Theophilus de Gotthopolis
poz. 157	Casimius [Pyrrhus? Aces Acussapoleos?] de Cosporus

7. Surse armene

XXX	Dacia	poz. 197	Protonē i Sardikē Thrakacvoc: Protoneus e Sardica Thracum
XXXII	Mysis	poz. 199	Pistos i Markianupolsē: Pistus e Marciano-poli
XXXIX	Pannoniorum regione	poz. 208	Domnos i Panonē: Domnus e Pannonia
XLI	Gotthorum (Gthaç) pago	poz. 210	Thēophilos i Gthaç: Theophilus e Gothis
XLII	Bosporanorum (Posphoraçvoc) regione	poz. 211	Kadmos i Bosporē: Cadmus e Bosporo

Ediţia folosită: *Patrum Nicaenorum Nomina latine graece coptice syriace arabice armeniace*. Sociata opera ediderunt Henricus Gelzer, Henricus Hilgenfeld, Otto Cuntz. Adiecta est tabula geographica. Mit einem Nachwort von Christoph Markschies. Neudruck der 1. Auflage (1898), Stuttgart und Leipzig, 1995 (*Bibliotheca Scriptorum et Romanorum Teubneriana*), p. LXIV, 50, 51, 52, 56, 57, 69-70, 73, 75, 117, 139, 163, 213, 215.

Ediţie consultată: Mansi, 2, col. 692, 696.

7. Surse armene

XXX	Din Dacia	poz. 197	Protoneus din Sardica tracilor
XXXII	Din Mysii	poz. 199	Pistus din Marcianopolis
XXXIX	Din regiunea Pannoniilor	poz. 208	Domnus din Pannonia
XLI	Din ţinutul goţilor	poz. 210	Theophilus din Gothii
XLII	Din regiunea Bosporului	poz. 211	Cadmus din Bosporus

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

VII. ITINERARIUM BURDIGALENSE

ITALIA – NORICUM – PANNONIA – MOESIA

562	8	intras Pannoniam Superiorem	
…			
563	7	Civitas Sirmium	mil. VIII
	8	fit ab Aquileia Sirmium usque milia CCCXII	
	9	mansiones XVII, mutationes XXXVIIII.	
	10	mutatio Fossis	mil. VIIII
	11	Civitas Bassianis	mil. X
	12	mutatio Noviciani	mil. XII
	13	mutatio Altina	mil. XI
	14	Civitas Singiduno	mil. VIII
564	1	fines Pannoniae et Misiae	
	2	mutatio Ad Sextum	mil. VI
	3	mutatio Tricornia Castra	mil. VI
	4	mutatio Ad Sextum Milliare	mil. VII
	5	Civitas Aurea Monte	mil. VI
	6	mutatio Vingeio	mil. VI
	7	Civitas Margo	mil. VIIII
	8	Civitas Viminacio	mil. X

VII. ITINERARIUM BURDIGALENSE
(333/4)

Autorul şi opera. *Itinerarium Burdigalense*, cunoscut şi ca *Itinerarium Hierosolymitanum*, a fost realizat de un pelerin anonim din *Burdigala* (Bordeaux), în *Gallia*, care a vizitat Ţara Sfântă în 333/4. El descrie traseul dintre *Burdigala* şi *Hierosolyma*, *via Mediolanum*, *Aquileia*, vestul Balcanilor, *Constantinopolis*, Asia Mică, *Syria*, *Hierosolyma*; la întoarcere, trece prin *Macedonia*, *Italia*, *Roma*, oprindu-se la *Mediolanum*; sunt menţionate în total peste 300 de *mutationes* (staţii poştale), *mansiones* (locuri de popas) şi *civitates* (oraşe). Este un *itinerarium* care a fost folosit mai târziu pentru pelerinajul la Locurile Sfinte.

Bibliografie: M. Maritano, *Itinerarium Burgidalense*, în *NDPAC*, II, col. 2714-2715; L. Douglass, *A New Look at the Itinerarium Burdigalense*, în *JECS*, 4, 1996, 3, p. 313-333; J. Elsner, *The Itinerarium Burdigalense: Politics and Salvation in the Geography of Constantine's Empire*, în *JRS*, 90, 2000, p. 181-195; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 384.

ITALIA – NORICUM – PANNONIA – MOESIA

562	8	intri în Pannonia Superior	
…			
563	7	Oraşul Sirmium	8 mile
	8	se fac de la Aquileia la Sirmium 312 mile	
	9	17 locuri de popas[1], 39 de staţii poştale.	
	10	staţia poştală Fossis	9 mile
	11	Oraşul Bassianis	10 mile
	12	staţia poştală Noviciani	12 mile
	13	staţia poştală Altina	11 mile
	14	Oraşul Singidunum	8 mile
564	1	hotarele Pannoniei şi Misiei	
	2	staţia poştală Ad Sextum	6 mile
	3	staţia poştală Tricornia Castra	6 mile
	4	staţia poştală Ad Sextum Milliare	7 mile
	5	Oraşul Aurea Mons	6 mile
	6	staţia poştală Vingeium	6 mile
	7	Oraşul Margum	9 mile
	8	Oraşul Viminacium	10 mile

[1] *Mansio* – loc de popas, han.

	9	ubi Diocletiano occidit Carinum	
	10	mutatio Ad Nonum	mil. VIIII

…

MOESIA – DACIA – THRACIA – BITHYNIA

…

565	7	finis Myssiae et Asiae	
	8	mutatio Sarmatorum	mil. XII

Ediţia folosită: *Itineraria Romana*, I*, Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, edidit Otto Cuntz, accedit Tabula geographica, editio stereotypa editionis primae (MCMXXIX), conspectum librorum, recentiorum adiecit Gerhard Wirth, Stuttgart, 1990, p. 89, 90.

	9	unde Diocletianus l-a ucis pe Carinus[2]	
	10	staţia poştală Ad Nonum	8 mile
…			
		MOESIA – DACIA – THRACIA – BITHYNIA	
…			
565	7	hotarele Myssiei şi Asiei	
	8	staţia poştală Sarmatorum	12 mile

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[2] Bătălia dintre Carinus (283-285), fiul lui Carus (282-283), şi Diocletianus, proclamat împărat la 20 noiembrie 284, a avut loc în august-septembrie 285 *apud Margum… inter Viminacium atque Aureum montem* („lângă râul Margus… între Viminacium şi Muntele de Aur”) (Eutr., IX, 20, 2), victoria fiind a celui dintâi (Aur. Vict., *Caes.*, 39, 11-12). Contrar realităţii, Eutropius (IX, 20, 2) şi *Historia Augusta* (*Car.*, XVIII, 2) susțin că învingător a fost cel de-al doilea. Trădat însă de prefectul pretoriului Aristobulus, Carinus a fost masacrat de soldaţi – *Chronogr.* 354; Aur. Vict., *Caes.*, 39, 12; Eutr., IX, 20, 2; *SHA*, *Car.*, XVIII, 2; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXVIII, 7-8; Hier., *Chron.*, a. 285; Oros., VII, 25, 1; Zos., I, 73, 3; Zon., XII, 30; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 246; *PIR*[2], A 1475; *PLRE*, I, p. 181 (*M. Aurelius Carinus*); N. Zugravu, *Note şi Comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 443-444, nota 736, cu bibliografie.

VIII. LIBER GENERATIONIS

Filii Iafeth:… Thiras, unde Traces… Filii Gamer: Ascanaz, de quo Sarmatae. Rifan, de quo Sauromatae…

Υἱοὶ Ἰάφεθ·... Θιράς, ὅθεν Θρᾷκες... Καὶ υἱοὶ Γαμέρ· Ἀσχανάζ, ἐξ οὗ Σαρμάται. Ῥιφάθ, ἐξ οὗ Σαυρομάται...

Et hac gentes Iafet a Media usque uesperum oceani diffusae sunt adtendentes usque ad borram:… Sarmatae, Sauromatae … Scythes, Tauri, Thraces, Bastarni, Illuri, Macedones…

Καὶ ταῦτα τὰ ἔθνη Ἰάφεθ ἀπὸ Μηδίας ἕως τοῦ ἑσπερίου Ὠκεανοῦ κατέσπαρται βλέποντα πρὸς βορῥᾶν·... Σαρμάται, Σαυρομάται ... Σκύθαι, Ταῦροι, Θρᾷκες, Βασταρνοί, Ἰλλυριοί, Μακεδόνες...

Terrae autem eorum haec sunt:… Sarmatia, Tauriana, Scythia, Bastarnia, Thracia, Machedonia…

Αἱ δὲ χῶραι αὐτῶν εἰσιν αὗται·... Σαρματία, Ταυριανή, Σκυθία, Βασταρνίς, Θρᾴκη, Μακεδονία...

Gentes autem, quae linguas suas habent, haec sunt: … Traces, Mysi, Bessi, Dardani, Sarmatae, Germani, Pannonis, Peones, Norici, Dalmatae, Romani qui et Latini…

Τὰ δὲ ἔθνη ἰδίας γλώσσας ἔχοντα ταῦτά ἐστιν·... Θρᾷκες, Μυσοί, Βέσσοι, Δάρδανοι, Σαρμάται, Γερμανοί, Παννώνιοι, Παίονες, Νώρικοι, Δαλμάται, Ῥωμαῖοι οἱ καὶ Λατῖνοι...

VIII. CARTEA GENEZEI
(334)

Opera. Operă a unui cleric roman anonim cu tentă anticonstantinopolitană, care traduce *Chronicon*-ul lui Hippolytus (cca 170-236) (***FHDRCh,* II**). Înfăţişează succesiunea generaţiilor de la Adam la Hristos.

Bibliografie: C. Frick, în *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hyppolyti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. V-LXVII; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (III*[e]*-V*[e] *siècles),* Paris, 1996, p. 191-193; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 268.

Fiii lui Iafeth ... Thiras, din care <se trag> tracii ... [1]

Și fiii lui Gamer: Ascanaz[2], din care <se trag> sarmaţii[3]; Rifan[4], din care <se trag> sauromaţii...

Și aceste neamuri ale lui Iafet s-au răspândit din Media până la Oceanul din vest, îndreptându-se spre nord: ... sarmaţii, sauromaţii … sciţii, taurii, tracii, bastarnii, ilirii, macedonenii ... [5]

Iar ţinuturile lor sunt acestea: ... Sarmatia, Tauriana, Scythia, Bastarnia, Thracia, Macedonia ... [6]

Iar neamurile care-şi au propriile limbi sunt acestea: ... tracii, misii, besii, dardanii, sarmaţii, germanii, panonii, peonii, noricii, dalmaţii, romanii cei <numiţi> şi latini ...[7]

---

[1] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh,* II**); *Origo humani generis* (***FHDRCh,* XLI**); Isid., *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); XIV, 4, 6 (***FHDRCh,* LXXXV**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,* LXXXVIII**); Anonymus, *Or. contra Ioud.*, XI (***FHDRCh,* CXII**).

[2] Corect, Gomer şi Ascenaz – *Gen.* 10,2-3.

[3] Vezi Hipp., *Chron.*, 66 (9) (***FHDRCh,* II**).

[4] Corect, Rifat – *Gen.*, 10,3.

[5] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh,* II**); Epiph., *Ank.*, 113 (***FHDRCh,* XXVIV**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,* LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 47, 13-18 (*FHDR*, II, p. 582-583).

[6] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 84 (***FHDRCh,* II**); *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,* LXXXVIII**).

[7] Vezi şi *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583).

Flumina autem sunt magna et nominata XLI: Indos qui et Fison, Nilus qui et Geon… Ister Illurius qui et Danubius

Ποταμοὶ δὲ εἰσιν μεγάλοι καὶ ὀνομαστοὶ μ´· Ἰνδὸς ὁ καὶ Φισών, Νεῖλος ὁ καὶ Γεών... Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος

Ediţia folosită: *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hyppolyti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. 10-15, 26-27, 34-35.

Iar fluviile sunt mari şi sunt menţionate 40[8]: Indos, cel <numit> şi Fison, Nil, cel <numit> şi Geon..., Istrul iliric, cel <numit> şi Danubius.[9]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[8] În textul latin, apare, greşit, cifra 41.

[9] Dezvoltare a paragrafului despre fluviile Paradisului din *Gen* 2,11-14; vezi şi *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,*** **LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 61, 16-21 – 62, 1-4 (*FHDR*, II, p. 582-583).

IX. CONCILIUM SARDICENSE

1. FIDES SECUNDUM ORIENTIS SYNODUM

Hilarius, *Fragmenta historica*, AIV.2. Sancta synodus in Sardica congregata ex diuersis prouinciis Orientalium partium… Europa, Thracia, Emimonto, Mysia, Pannoniis duabus, hanc exposuimus fidem…[1]

3. [Subscriptiones]

(73) Valens episcopus a Mursa, opto uos in domino bene ualere

[1] Versiunea latină *cod. Ueronensis LX* (W) (sec. VII): *Sancta synodus congregata est Sardicae ex diuersis prouinciis de partibus Orientis… Europae, Thraciae, Hemimonti, Pannoniae, Moesiae, Daciae, hanc exposuerunt* – cf. S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* LXV), p. 68-69.

Varianta siriacă din *cod. Parisino syr. 622* (= r): Σύνοδος, ἣ ἐν Σαρδικῇ συνηδροίσθη ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων ἐκ τῶν τόπων τῆς...: Εὐρώπης, Θρᾴκης Ἡμιμόντου, Παννονίας, Μυσίας, Δακίας, τήνδε τὴν πίστιν ἔθηκαν – *ibidem*.

IX. CONCILIUL DE LA SARDICA
(343)

Acest conciliu a fost convocat la iniţiativa episcopilor din provinciile vestice şi a împăratului ortodox Constans (337-350), cu scopul de a pune capăt disensiunilor apărute între occidentali şi orientali în problema ariană în urma sinoadelor de la *Roma* şi *Antiochia* din 341. Cei dintâi, conduşi de Osius de *Corduba* şi Protogenes de *Sardica*, au solicitat ca să fie acceptaţi la întrunire şi Athanasius de *Alexandria*, Marcellus de *Ancyra*, Asclepas de *Gaza* şi alţi episcopi orientali condamnaţi pentru antiarianism la *Antiochia* şi reabilitaţi de către conciliul de la *Roma* convocat de papa Iulius I (337-352) în primăvara lui 341. Refuzând, orientalii au părăsit *Sardica* după ce au redactat o scrisoare acuzatoare şi de excomunicare a principalilor reprezentanţi occidentali. Aceştia din urmă şi-au continuat lucrările, reabilitând pe prelaţii amintiţi mai sus, prezentând mediului ecleziastic occidental propria lor variantă a faptelor şi publicând un text doctrinar nu tocmai ortodox, căci afirma o singură ipostază a Tatălui şi Fiului. Prin urmare, în loc să apropie slujitorii celor două ramuri ale creştinătăţii, conciliul sardicens a adâncit ruptura. La sinod au participat şi episcopi din zona dunăreană.

Bibliografie: Hilar., *In Constantium*; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 37, 3; Socr., *HE*, II, 8; 20-22; Sozom., *HE*, III, 5-13; Theod., *HE*, II, 4, 2; 4, 6; 7-8; Cassiod., *HE*, IV, 10-11; 15; 21-25; M. Simonetti, *Antioche de Syrie*, II. *Conciles*, în *DECA*, I, p. 155; idem, *Sardique*, II. *Le concile*, în *DECA*, II, p. 2244-2245; idem, *Antiochia di Siria*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 348-349; idem, *Serdica*, II. *Concilio*, în *NDPAC*, III, col. 4860-4861; U. Dionisi, *Rome*, II. *Conciles*, în *DECA*, II, p. 2191-2193; A. Papdakis, *Antioch, local concils of*, în *ODB*, 1, p. 116; I. Rămureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanţa lui pentru istoria pătrunderii creştinismului la geto-daco-romani*, în *ST*, 14, 1962, 3-4, p. 146-182; N. Stanev, *Le Concile de Sardique (343): étape nouvelle dans la lutte des idées au IVe siècles*, în *Thracia*, 11, 1995; H. Hess, *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Oxford, 2002; O. Albert, *The Council from Sardica (343) – crossing point between West and East*, în *SAA*, 12, 2006, p. 95-100.

1. CREDINŢA POTRIVIT SINODULUI DIN ORIENT

Hilarius, *Fragmente istorice*, A.IV.2. Sfântul sinod întrunit la Sardica din diferitele provincii ale ţinuturilor orientale ... Europa, Thracia, Emimontus, Mysia, cele două Pannonii, am făcut cunoscută această credinţă ...

3. [Semnături]

(73) Valens, episcop de Mursa, vă urez sănătate întru Domnul.

2. EPISTOLA SYNODI SARDICENSIS OCCIDENTALIUM[2]

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.II.1. Sancta synodus secundum dei gratiam aput Sardicam collecta ex Roma, Hispaniis, Gallis, Italia, Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Pannonia, Moesia, Dacia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Europe, Palestina, Arabia, ubique episcopis comministris catholicae et apostolicae ecclesiae, dilectissimis fratribus

…

2. Olim itaque scribentibus Eusebio, Mari, Theodoro, Theogene,

[2] După versiunea din *cod. Ueronensis LX* (W) – *ibidem*.

2. SCRISOAREA SINODULUI OCCIDENTALILOR DE LA SARDICA

Hilarius, *Fragmente istorice*, B.II.1. Sfântul sinod, prin mila lui Dumnezeu întrunit la Sardica, din Roma, Hispanii, Gallii, Italia, Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Pannonia, Moesia, Dacia, Dardania, cealaltă Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epirus, Thracia, Europa, Palestina, Arabia, de pretutindeni unde se află episcopi dimpreunăslujitori ai Bisericii catolice şi apostolice, preaiubiţilor <noştri> fraţi.

...

2. Scriindu-i aşadar odinioară Eusebius[3], Maris[4], Theodorus[5], Theogene[6],

[3] Eusebius, episcop de *Berytos* (*Phoenicia*), apoi de *Nicomedia* (*Bithynia I*) (cca 318) şi *Constantinopolis* (cca 338/9), apărător al lui Arius, duşman al lui Alexandru de *Alexandria* și Athanasius de *Alexandria*, principalul oponent al termenului *homoousios* acceptat la conciliul de la *Nicaea* din 325, om de încredere al împăraţilor Constantinus I (306-337) şi Constantius II (337-361), organizator al mai multor concilii locale, care l-au depus pe Athanasius; l-a consacrat pe Ulfila ca episcop arian de *Gothia*; a murit pe la cca 341 – Athas., *De synod.*, 17; Hilar., *Frg. hist.*, B.II.1, 7-8; Socr., *HE*, I, 6, 2; 6, 6-7; 6, 31-34; 6, 40; 13, 12; 14, 1; 14, 7; 23, 1-4; 24, 9; 27, 2; 27, 6-7; 27, 21; 31, 3; 35, 2; II, 2, 1; 7, 2; 8; 10, 1; 12, 3; Sozom., *HE*, I, 15, 9-10; 21, 2-3; 21, 5; II, 16; 18, 2; 21; 25; 28, 13; 29; 32, 7-8; III, 1, 2-5; 4, 3; 5; 19, 2; Philostorg., *HE*, I, 8-9; II, 3; 7; 10-11; 14-16; Theod., *HE*, I, 19-21; 28, 2; II, 2, 5; 3, 8; 8, 6; Cassiod., *HE*, II, 9-10; 17; 22-23; III, 8; IV, 1; 5; 24; Ch. Kannengiesser, *Eusèbe de Nicomédie*, în *DECA*, I, p. 920-922; idem, *Eusebio di Nicomedia*, în *NDPAC*, I, col. 1857-1860; *DELC*, p. 243 (*Eusebiu de Nicomedia*); *HEO*, I, p. 712; II, p. 96.

[4] Maris, episcop de *Chalcedon* (*Bithynia I*) (înainte de 325 – după 362), partizan al lui Arius la *Nicaea*, adept constant al formulelor antiortodoxe, duşman al lui Athanasius – Athas., *De synod.*, 17; 25; Hil., *Frg. hist.*, B.II.1, 7-8; Socr., *HE*, I, 8, 13; 13, 12; 27, 6; 31, 3; 35, 2; II, 12, 3; 16, 11; 18, 2; III, 12, 1-4; Sozom., *HE*, I, 21, 2; II, 25, 19; 28, 13; IV, 24, 1; V, 4, 8-9; Theod., *HE*, I, 30, 12; II, 8, 6; 16, 11; Philostorg, *HE*, I, 8; II, 7; 14-15; IV, 12; V, 3; VIII, 4; Cassiod, *HE*, II, 9; IV, 24; M. Simonetti, *Maride di Calcedonia*, în *NDPAC*, II, col. 3058; *HEO*, I, p. 98.

[5] Theodorus, episcop de *Perinthos* (*Heraclaea*) (*Europa*) († cca 355), adversar constant al lui Athanasius, unul dintre membrii partidei antiniceene reunite în jurul lui Eusebius – Athanas., *De synod.*, 25; Hilar., *Frg. hist.*, B.II.1, 7-8; Hier., *Vir. ill.*, XC; Socr., *HE*, I, 27, 7; 31, 3; 35, 1; II, 12, 3; 18, 2; Sozom., *HE*, II, 25, 19; 28, 13; III, 5, 10; 7, 4; 12, 3; Theod., *HE*, I, 28, 2; 30, 12; II, 3, 8; 8, 6; 8, 28; 8, 33; 16, 11; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 2; Cassiod., *HE*, IV, 5; 24; E. Valeriani, *Teodoro di Eraclea*, în *NDPAC*, III, col. 5247-5249; *DELC*, p. 808 (*Teodor de Heracleea*); *HEO*, I, p. 277.

[6] Corect, Theognis sau Theognios, episcop de *Nicaea* (*Bithynia II*), partizan al lui Arius, adversar al lui Athanasius şi cel mai apropiat colaborator al lui Eusebius de *Nicomedia* – Socr., *HE*, I, 8, 31; 8, 34; 13, 12; 14, 1; 14, 7; 23, 1-4; 27, 21; 31, 3; 35, 2; II, 2, 1; 12, 3; Sozom., *HE*, I, 21, 2-3; 21, 5; II, 16; 21; 25, 19; 28, 13; 32, 7-8; III, 2-5; 7, 4; 19, 2; 23, 1; Philostorg., *HE*, I, 8; II, 7; 14-15; Theod., *HE*, I, 7, 14; 19, 3; 20; 21, 3; 28, 2; 30, 12; II, 2, 5; 3, 8; 8, 6; 8, 14; 16, 11; Cassiod., *HE*, II, 5; 9-10; 17; III, 8; IV, 1; 5; 24; M. Simonetti, *Theognis*, în *DECA*, II, p. 2424; idem, *Teognide di Nicea*, în *NDPAC*, III, col. 5282; *DELC*, p. 831 (*Teognis*); *HEO*, II, p. 108.

Ursacio, Ualente, Minophanto et Stephano Iulio consacerdoti, Romanae ecclesiae episcopo, aduersus praedictos conministros nostros, hoc est Athanasium episcopum Alexandriae et Marcellum episcopum Ancyrae Galatiae ...

Ursacius[7], Valens[8], Minophantus[9] şi Stephanus[10] confratelui lor de preoţie Iulius, episcop al Bisericii romane[11], împotriva sus-numiţilor dimpreunăslujitori ai noştri, anume Athanasius, episcop de Alexandria[12], şi Marcellus, episcop de Ancyra, în Galatia[13] ...

---

[7] Ursacius de *Singidunum* (*Moesia I*) (cca 335 – 370/75) – M. Simonetti, *Valens de Mursa et Ursace de Singidunum*, în *DECA*, II, p. 2506-2507; idem, *Valente di Mursa e Ursacio di Singidunum,* în *NDPAC*, III, col. 5525-5527. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[8] Valens de *Mursa* (*Pannonia II*) (cca 335 – 370/75) – M. Simonetti, *Valens de Mursa et Ursace de Singidunum,* în *DECA*, II, p. 2506-2507; idem, *Valente di Mursa e Ursacio di Singidunum*, în *NDPAC*, III, col. 5525-5527. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[9] Minophantes (Menophantes), episcop de *Ephesus* (*Asia*) (cca 325–356), partizan al lui Arius şi Eusebius de *Nicomedia* – Hilar., *Frg. hist.*, B.II.1, 7-8; Sozom., *HE*, III, 12, 3; Theod., *HE*, I, 7, 14; II, 8, 6; 8, 28; 8, 33; Philostorg., *HE*, II, 14; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 2; Cassiod., *HE*, II, 5; IV, 24; *HEO*, II, p. 113.

[10] Stephanus, episcop de *Antiochia*, arian, membru al partidei eusebiene – Hilar., *Frg. hist.*, B.II.1, 7-8; Sozom., *HE*, III, 20, 4; Theod., *HE*, II, 8, 6; 8, 28; 8, 33; 8, 55; 9-10; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 2; Cassiod., *HE*, IV, 24; *HEO*, II, p. 687.

[11] Episcop al Romei între 337-352, apărător al lui Athanasius contra eusebienilor, fapt confirmat prin sinodul roman din 340/1; la *Sardica*, partida episcopilor occidentali a aprobat decizia lui Iulius I, fiind excomunicaţi de orientali – *LP*, XXXVI; *VRP*, XXXVI; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XXXVI; Socr., *HE*, II, 17; Sozom., *HE*, III, 8; 10; 12; Theod., *HE*, II, 4, 2; 8, 7; Genn., *Vir. ill.*, II; Cassiod., IV, 24; B. Studer, *Jules Ier. Pape (337-352)*, în *DECA*, II, p. 1368; idem, *Giulio I*, în *NDPAC*, II, col. Col. 2317-2318; U. Dionisi, *Rome*, II. *Conciles*, în *DECA*, II, p. 2191; G. Pilara, *Roma*, II. *Concili*, în *NDPAC*, III, col. 4592; *PCBE*, 2/1, p. 1201 (*Iulius 1*); A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 48-50.

[12] Despre el, vezi în volum – ***FHDRCh*, XV**.

[13] Participant la conciliul de la *Nicaea* din 325, apărător al ortodoxiei alături de Athanasius, acuzat de către eusebieni de sabelianism, depus şi trimis în exil de două ori; împotriva lui, Eusebius de *Caesarea* a scris un tratat intitulat *Contra Marcellum*; a avut ca discipol, printre alţii, pe Photinus de *Sirmium*; va fi condamnat postum ca eretic de conciliul universal de la *Constantinopolis* din 381 – Athan., *De synod.*, 17; Hier., *Vir. ill.*, LXXXVI; Socr., *HE*, I, 13, 12; 36; II, 15; 18, 7; 19, 16; 20, 12; 20, 14; 21; 23, 39-42; 26, 6; Sozom., *HE*, II, 33; III, 8, 1; 11, 7-8; 12, 2; 24, 3; IV, 2, 1; Theod., *HE*, II, 7, 1; 8, 6-7; 8, 14; 8, 17; 8, 24; 8, 32; 15, 8; 25, 3; idem, *Haer. fab. comp.*, II, 10 (*PG* 83, col. 396-397); Sulp. Sev., *Chron.*, II, 36, 1-3; 37, 1-3; Cassiod., *HE*, III, 9; IV, 30; Ch. Kannengiesser, *Marcel d'Ancyre*, în *DECA*, II, p. 1536-1537; idem, *Marcello di Ancira*, în *NDPAC*, II, col. 3015-3017; *DELC*, p. 535-536 (*Marcel de Ancyra*); *HEO*, I, p. 55; A. H. B. Logan, *Marcellus of Ancyra and the Councils of AD 325: Antioch, Ancyra and Nicaea*, în *JThS*, 43, 1992, 2, p. 428-446; K. Siebt, *Die Theologie des Markell von Ankyra*, Berlin, 1994; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 43-45, 67-68; J. T. Lienhard, *Two Friends of Athanasius: Marcellus of Ancyra and Apollinaris of Laodicea*, *ZAC*, 10, 2006, 56-66.

7. Sunt autem post Eusebium et eius socios nunc primates Theodorus de Eraclea, Narcissus a Maronia Ciliciae, Stephanus Antiochiae, Acacius Caesareae Palaestinae, Minophantus Ephesi Asiae, Ursacius Singiduni Moesiae, Ualens Mursae Pannoniae. Qui illos, cum quibus de Oriente uenerunt, neque aput Asiam, in concilio uenire nec ad ecclesiam dei penitus accedere permittebant …

8. Theodorum Heracleatum Europae cum suis… Ursacium Singidunensem Moesiae et Ualentem Mursensem Pannoniae… licet timens non adfuerit de Oriente, tamen eo, quod a beato Alexandro episcopo Alexandriae depositus sit, propter se ac suos collegas Arrianos et ob eis inlata crimina – omnes sancta synodus deposit episcopatu et statuimus non solum eos episcopos non esse, sed nec communionem cum fidelibus mereri.

7. Iar după Eusebius şi tovarăşii acestuia, fruntaşii <sectei> sunt Theodorus de Eraclea, Narcissus de Maronia, în Cilicia[14], Stephanus de Antiochia, Acacius de Caesarea, în Palaestina[15], Minophantus de Ephesus, în Asia, Ursacius de Singidunum, în Moesia, Valens de Mursa, în Pannonia. Aceştia nu îngăduiau ca acei împreună cu care au venit din Orient, nici să meargă în Asia, la conciliu, nici să se apropie cu totul de Biserica Domnului …

8. Cu toate că, temându-se, nu-i susţinuse în Orient, pe Theodorus de Heraclea, în Europa, împreună cu ai săi ... pe Ursacius de Singidunum, în Moesia, şi pe Valens de Mursa, în Pannonia, totuşi, din cauză că fusese depus de fericitul Alexandru, episcop de Alexandria, din cauza sa şi a tovarăşilor săi arieni şi din pricina învinuirilor imputate lor[16] – sfântul sinod i-a depus pe toţi din episcopat şi am hotărât ca ei nu doar să nu mai fie episcopi, dar nici să nu se mai învrednicească de vreo legătură cu credincioşii lor[17].

[14] Corect, Narcissus de *Neronias* (*Irenopolis*), în *Cilicia II* (cca † 360), partizan al lui Arius, cu o atitudine oscilantă în privinţa teologiei consubstanţialităţii: la *Nicaea*, a subscris *Credo*-ul ortodox, dar imediat a trecut în partida ariană, activând în slujba ei până după mijlocul secolului al IV-lea – Socr., *HE*, I, 13, 12; II, 9, 9; 17, 1; 26, 9; Sozom., *HE*, III, 6, 5; 10, 4; Theod., *HE*, I, 7, 14; II, 8, 28; 8, 33; V, 7, 1; Philostorg., *HE*, IV, 10; Sulp. Sev., *Chr.*, II, 38, 2; Cassiod., *HE*, II, 5; III, 5; IV, 24; V, 14; M. Simonetti, *Narcisse de Néronias*, în *DECA*, II, p. 1708; idem, *Narcisso di Neroniade*, în *NDPAC*, II, col. 3414-3415; *HEO*, II, p. 765.

[15] Acacius, episcop de *Caesarea Palaestinae*, succesor de la cca 340 al lui Eusebius până la cca 365, antiortodox moderat, condamnat la *Sardica* (343), afirmat la conciliile de la *Antiochia* (357), *Seleucia* (359), *Constantinopolis* (360); l-a rânduit ca episcop de *Roma* pe Felix II (355-365) – Hier., *Vir. ill.*, XCVIII; Socr., *HE*, II, 4; Sozom., *HE*, III, 2, 9; 12, 3; 14, 42; IV, 12, 5; 16, 21; 20, 1; 22; 24, 2; 25, 2-4; 26, 2; 27, 1; Philostorg., *HE*, IV, 12; V, 1; Theod., *HE*, II, 8, 28; 8, 33; 28, 2 (5); 28 (27), 1; 32 (31), 7; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 38, 2; 42, 3; Cassiod., *HE*, IV, 24; 30; 37-39; M. Simonetti, *Acace de Césarée*, în *DECA*, I, p. 14; idem, *Acacio di Cesarea*, în *NDPAC*, I, col. 36-37; *DELC*, p. 6-7 (*Acaciu de Cezareea*); *HEO*, II, p. 1014; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 67.

[16] Alexandru, episcop de *Alexandria* între 313-328. El a denunţat, din 319, erezia preotului său Arius în corespondenţa cu alţi prelaţi, în sinodul local de la *Alexandria* din 321/2 şi în cel universal de la *Nicaea* din 325 – Epiph., *Pan.*, 69; Philostorg., *HE*, I, 3-4; 7; II, 1; 7; 10-11; Socr., *HE*, I, 5, 1; 6, 3-41; 7; 8, 1; 9, 7; 9, 11; 13, 12; 15, 1; 15, 3; Sozom., *HE*, I, 2, 1; 15; 16, 2-4; 17, 2; 17, 7; II, 17; 21, 1; 25, 4; 27, 2; Theod., *HE*, I, 2, 10-12; 3, 3-4; 4, 1-2; 5, 1; 8, 6; 9, 1; 9, 7; 9, 11; 14, 3; 14, 9-10; 26, 1-3; II, 8, 33; 34, 10; V, 40, 6; Cassiod., *HE*, I, 4; 12-15; 18-19; II, 1; 4; 12; III, 4; Ch. Kannengiesser, *Alexandre d'Alexandrie*, în *DECA*, I, p. 64-65; idem, *Alessandro di Alessandria*, în *NDPAC*, I, col. 202-204; A. Psapadakis, *Alexander*, în *ODB*, 1, p. 56; *DELC*, p. 31-32 (*Alexandru*); *HEO*, II, p. 582 C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 36-39, 40-44.

[17] Aceeaşi scrisoare şi în Athan., *Apol. contra Arianos*, în S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, p. 103-125 (= *FHDR*, II, p. 40-41); Sozom., *HE*, III, 12, 3 (*SC* 418, p. 106-109) (fragmentar în *FHDR*, II, p. 222-225); Theod., *HE*, II, 8, 1-52 (*SC* 501, p. 350-375 = *PSB* 44, p. 85-93) (fragmentar în *FHDR*, II, p. 232-233); Cassiod., *HE*, IV, 24 (*PSB* 75, p. 143-150).

3. EPISTOLA SYNODII SARDICENSIS AD IULIUM

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.II.2. … 4 (12) Quid autem de impiis et de imperitis adulescentibus Ursacio et Ualente statutum sit, accipe, quia manifestum erat eos non cessare adulterinae doctrinae letalia semina spargere et quod Ualens relicta ecclesia ecclesiam aliam inuadere uoluisset. …

B.II.3. [Item nomina hereticorum]

(1) Ursacius a Singiduno

(2) Ualens a Mirsa

…

B.II.4. [Item nomina episcoporum infra, qui in synodo fuerunt et suscripserunt idem <in> iudicio]

…

(16) Protogenes a Dacia de Serdica

…

(28) Uitalis a Dacia Ripensi de Aquis

…

(32) Gaudentius a Dacia de Naiso

…

(36) Caluus a Dacia Ripensi de Castramartis

…

(40) Euterio a Pannoniis

…

(54) Ualens a Dacia Ripensi de Isco

Ediţia folosită: S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* LXV), p. 68-69, 72, 103, 106, 119, 123, 129, 131, 134, 135, 136, 137, 139.

Ediţia consultată: Mansi, 3, col. 41-42, 63-74.

3. SCRISOAREA SINODULUI DE LA SARDICA CĂTRE IULIUS

Hilarius, *Fragmente istorice*, B.II.2. ... 4 (12) Aflǎ dară ce s-a hotărât în privinţa necredincioşilor şi nepricepuţilor tineri Ursacius şi Valens, întrucât se văzuse că ei nu renunţă a împrăştia seminţele primejdioase ale învăţăturii lor false şi pentru că Valens, părăsind biserica, voise să intre în altă biserică …

B.II.3. [De asemenea, numele ereticilor]

(1) Ursacius de Singidunum

(2) Valens de Mirsa

…

B.II.4. [De asemenea, mai jos, numele episcopilor care au fost în sinod şi au subscris la aceeaşi hotărâre.]

…

(16) Protogenes de Serdica, din Dacia[18]

...

(28) Vitalis de Aquae, din Dacia Ripensis[19]

...

(32) Gaudentius de Naisus, din Dacia[20]

...

(36) Calvus de Castramartis, din Dacia Ripensis[21]

...

(40) Euterius din Pannonii

...

(54) Valens de Iscus, din Dacia Ripensis

Traducere: Mihaela Paraschiv

[18] Vezi *Conciliul ecumenic de la Nicaea (325)* (***FHDRCh*, VI**).
[19] *HEO*, I, p. 556.
[20] *HEO*, I, p. 561.
[21] *HEO*, I, p. 556.

X. CONCILIUM ARIMINENSE

1. EPISTULA SYNODII ARIMINENSIS

Hilarius, *Fragmenta historica*, A.V.1: Beatissimo et gloriosissimo Augusto Constantio synodus Ariminensis

2 … Ideo Ursatius et Ualens in suspicionem eiusdem haereseos Arrianae

X. CONCILIUL DE LA ARIMINIUM
(359)

Conciliul de la *Ariminium* (Rimini, Italia) s-a întrunit la 28 mai 359 la solicitarea împăratului Constantius II (337-361), fiind urmat de cel de la *Seleucia* (Sifilke, Turcia), în *Isauria*, deschis la 27 septembrie 359, şi avea ca scop restabilirea liniştii în Biserică după controversele aprinse dintre anii 357-358. Cum apreciază specialiştii, el reprezintă o „mare victorie a arianismului" (M. Simonetti), întrucât, sub presiune, partida proariană condusă de Valens de *Mursa*, Ursacius de *Singidunum*, Germinius de *Sirmium* şi Gaius de *Sabaria* – prelaţi, iniţial, depuşi (21 iulie 359) – a reuşit, în cele din urmă, cu sprijinul suveranului şi al prefectului pretoriului Taurus, să impună formula de credinţă conform căreia „Fiul este asemănător în toate (*homoion kata panta*) cu Tatăl, după Scripturi" şi să proscrie termenii *ousia*, *homoousios* şi *homoiousios*. Astfel se confirma cea de-a patra fourmulă de credinţă (omiană sau acaciană) stabilită la conciliul de la *Sirmium* din 22 mai 359, care devenise un adevărat *Credo* oficial. Acest fapt a determinat pe papa Damasus (366-384), Athanasius de *Alexandria* (328-373) şi Hilarius de *Pictavium* (cca 350-367) să-şi exprime dezaprobarea.

Bibliografie: Athan., *De synod.*; *Epistola despre Sinoadele ce s-au ţinut la Rimini, în Italia, şi Seleucia, în Isauria* (*PSB* 16, p. 108-167); Hilar., *Liber aduersus Valentem et Ursacium, historiam Ariminensis et Seleucensis synodi continens*; Ambr., *Ep.* XXI, 13-14; Hier., *Altercatio luciferiani et orthodoxi*; Ruf., *HE*, I, 21; Socr., *HE*, II, 37, 1-8, 12-98; 39–41; Sozom., *HE*, IV, 16, 18-22; 17-19; 22-24; Theod., *HE*, II, 18-23, 27; Philostorg., *HE*, IV, 10; V, 1; X, 2; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 41-45; Cassiod., *HE*, V, 20-25, 29-30, 34-36; M. Simonetti, *Rimini (Concile)*, în *DECA*, II, p. 2179-2180; idem, *Séleucie d'Isaurie (Concile)*, în *DECA*, II, p. 2260-2261; idem, *Sirmium*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 2300-2301; idem, *Rimini (concilio)*, în *NDPAC*, III, col. 4509-4511; idem, *Seleucia d'Isauria (concilio)*, în *NDPAC*, III, col. 4843-4844; idem, *Sirmium*, III, *Concili*, în *NDPAC*, III, p. 5024-5026; F. W. Norris, *Rimini / Seleucia*, *Concils of*, în *EEC*, p. 988-989; M. Meslin, *Les ariens d'Occident 335-430*, Paris, 1967; R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur le concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 101-102.

1. SCRISOAREA SINODULUI DE LA ARIMINIUM[1]

Hilarius, *Fragmente istorice*, A.V.1: Preafericitului şi preagloriosului Augustus Constantius, sinodul de la Ariminium <îi transmite salutări>

2 ... De aceea Ursatius şi Valens au ajuns până la urmă să fie bănuiţi de

[1] În limba greacă, scrisoarea se păstrează la Athan., *De synodis*, 10; Socr., *HE*, II, 37, 54-74; Sozom., *HE*, IV, 18, 2-15; Theod., *HE*, II, 19, 1-13 (variantă latină la Cassiod., *HE*, V, 21).

uenerunt aliquando et suspensi erant a communione et rogauerunt ueniam, sicut eorum continent scripta, quam meruerant tunc temporis a concilio Mediolanensi assistentibus etiam legatis Romanae ecclesiae… ut et sapientia tua cognosceret non hoc, quod promiserant supradicti Ualens, Ursacius, Germinius et Gaius, si <aliquid rectorum> sublatum fuisset, pacem posse compleri. magis enim turbatio cunctis regionibus et ecclesiae Romanae inmissa est.

2. DAMNATIO HAERETICORUM

Hilarius, *Fragmenta historica*, A.IX.3: … Cum apud locum Ariminensem episcoporum synodus fuisset collecta et tractatum fuisset de fide et sedisset animo, quid agi deberet, Grecianus episcopus a Calle dixit: 'Quantum decuit, fratres carissimi, catholica synodus patientiam habuit et piam ecclesiam totiens <se> exhibuit iuxta Ursacium et Ualentem, Germinium, Gaium, qui totiens mutando, quod crediderant, omnes ecclesias turbauerunt et nunc conantur hereticum animum suum inserere animis Christianis…' uniuersi episcopi dixerunt: 'Placet, ut heretici suprascripti damnentur, quo possit ecclesia fide inconcussa, quae uere catholica est, in pace perpetua permanere'

aceeaşi erezie ariană şi au fost excluşi din comuniune[2] şi au cerut iertarea, aşa cum menţionează scrierile acestora, pe care au dobândit-o de la conciliul de la Mediolanum din vremea de atunci, fiind de faţă chiar şi solii Bisericii romane[3]... ca să cunoască şi Înţelepciunea Ta acest lucru, pe care îl promiseseră sus-numiţii Valens, Ursacius, Germinius[4] şi Gaius[5], că, dacă ar fi fost înlăturat ceva din cele drepte, ar fi putut fi desăvârşită pacea. Căci tulburarea a fost mai degrabă stârnită împotriva tuturor regiunilor şi a Bisericii romane.

2. CONDAMNAREA ERETICILOR

Hilarius, *Fragmente istorice*, A.IX.3: ... După ce se adunase sinodul episcopilor în localitatea Ariminium şi se discutase despre credinţă şi pusese la cale ce trebuia să fie făcut, episcopul Grecianus de Cales[6] a spus: „Pe cât s-a cuvenit, preaiubiţi fraţi, sinodul catolic a avut răbdare şi de atâtea ori s-a arătat o adunare pioasă faţă de Ursacius şi Valens, Germinius, Gaius, care, schimbând tot de atâtea ori ceea ce crezuseră, au tulburat toate Bisericile şi acum încearcă să înrădăcineze în cugetele creştine cugetul lor eretic...”. Toţi episcopii au zis: „Suntem de părere ca ereticii mai sus-numiţi să fie condamnţi, ca să poată Biserica, care este cu adevărat catolică, cu credinţă nezdruncinată să rămână în necontenită pace”.

---

[2] Ursacius de *Singidunum* (*Moesia Prima*) (cca 335 – 370/75) şi Valens de *Mursa* (*Pannonia Secunda*) (cca 335 – 370/75), adepţi ai arianismului, excomunicaţi la conciliul de la *Sardica* din 343 de către partida episcopilor occidentali în frunte cu Osius de *Corduba*, dar şi la *Ariminium* – Sozom., *HE*, III, 12, 3; Theod., *HE*, II, 8, 33; 8, 37; Cassiod., *HE*, IV, 24; V, 8; 17, 20; 24-25; 30; 33; M. Meslin, *Les ariens d'Occident 335-430*, Paris, 1967, p. 71-84; M. Simonetti, *Valens de Mursa et Ursace de Singidunum*, în *DECA*, II, p. 2506-2507; idem, *Valente di Mursa e Ursacio di Sindigunum*, în *NDPAC*, III, col. 5525-5526; A. Di Berardino, *Singidunum*, în *NDPAC*, III, col. 4997-4998.

[3] Conciliul de la *Mediolanum* s-a desfăşurat în 347 (după unii, în 349); Ursacius de *Singidunum* şi Valens de *Mursa* au trimis o *retractatio* conciliului, pe baza căreia au fost absolviţi de excomunicarea pronunţată la *Sardica* (343), fără însă a fi restabiliţi în scaunele episcopale, apoi o scrisoare episcopului Iulius I de *Roma* (337-352) prin care, fără a se ralia integral doctrinei consubstanţialităţii stabilite la *Nicaea*, condamnau pe Arius şi pe adepţii săi şi mărturiseau că au fost induşi în eroare în legătură cu Athanasius de *Alexandria* – cf. Athan., *Apol. contra Arianos*, 58; Hilar., *Frg. hist.*, B.II.6; II.8; Ruf., *HE*, I, 20; Socr., *HE*, II, 24, 4-6; Sozom., *HE*, III, 23-24; IV, 18, 5; Theod., *HE*, II, 16, 11; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 36, 3; 39, 2; A. Di Berardino, *Milan*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 1641; idem, *Milano*, III. *Concili*, în *NDPCA*, II, col. 3277.

[4] Germinius, episcop de *Sirmium* (*Pannonia Secunda*) între 351 şi cca 374; transferat de la *Cyzicus* cu sprijinul lui Ursacius şi Valens, condamnat şi el la *Ariminium* – Socr., *HE*, II, 37; Sozom., IV, 12, 6-7, 15, 2; 17, 3; 17, 7; 18, 8; 24, 6; Theod., *HE*, II, 19, 7; Cassiod., *HE*, V, 8; 20; M. Meslin, *op. cit.*, p. 67-71; M. Simonetti, *Germinius de Sirmium*, în *DECA*, I, p. 1053-1054; idem, *Germinio di Sirmio*, în *NDPAC*, II, col. 2106-2107; *DELC*, p. 298-299 (*Germinius de Sirmium*).

[5] Gaius de *Sabaria* (*Pannonia I*), arian apropiat al lui Ursacius şi Valens, condamnat de catolicii occidentali – Socr., *HE*, II, 37; Sozom., *HE*, IV, 17, 3; 17, 7; 18, 8; Theod., *HE*, II, 19, 7; Cassiod., *HE*, V, 20; M. Meslin, *op. cit.*, p. 64-66.

[6] *PCBE*, 2/1, p. 936-937 (*Graecianus*); *Cales* – oraş în *Campania*, astăzi, Calvi-vecchio, Benevento.

3. EXEMPLUM EPISULAE ORIENTALIUM EPISCOPORUM, QUAM REVERSIS AB ARIMINO LEGATIS DEDERUNT [EPISTULA LEGATORUM SYN. SELEUCIENSIS]

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.VIII.1: Dilectissimis fratribus Ursatio, Ualentis… Germinio, Gaio… Ariminensis synodi legatis… in domino salutem…

Ediţia folosită: S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* LXV), p. 80-83, 96-97, 174-175.

Ediţii consultate: Mansi, 3, col. 297-310; *PL* 13, col. 565-570.

3. CONŢINUTUL SCRISORII EPISCOPILOR DIN RĂSĂRIT PE CARE AU TRIMIS-O SOLILOR INTORŞI DE LA ARIMINUM [SCRISOAREA TRIMIŞILOR SINODULUI DIN SELEUCIA][7]

Hilarius, *Fragmente istorice,* B.VIII.1: Preiubiţilor fraţi Ursatius, Valens... Germinius, Gaius... trimişilor sinodului de la Ariminium... sănătate întru Domnul.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[7] Conciliul de la *Seleucia* a aprobat tot o formulă neortodoxă (Greg. Naz., *Or.* 21, 22).

XI. CONCILIUM PARISIENSE

EPISTULA SYNODI PARISIENSIS

Hilarius, *Fragmenta historica*, A.I, 4: Auxentium et Ursacium ac Ualentem, Gaium, Megasium et Iustinum excomunicatos habemus secundum litteras uestras et certe, ut diximus, iuxta fratris nostri Hilarii professionem, qui se pacem cum his, qui horum sectarentur errores, [se] habiturum negauit.

Ediţia folosită: S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* LXV), p. 45.

Ediţii consultate: Mansi, 3, col. 359; *Concilia Galliae A. 314 – A. 506*, cura et studio C. Munier, Turnholt, 1963 (*CCSL* CXLVIII), p. 34; *Conciles gaulois du IVe siècle*, texte latin de l'édition C. Munier, introduction, traduction et notes par J. Gaudemet, Paris, 1977 (*SC* 241), p. 96.

XI. CONCILIUL DE LA PARIS
(360)

Reunit în vara anului 360, conciliul episcopilor din *Galliae* a respins actele sinodului de la *Ariminium* (Rimini) din 359 şi a reafirmat adeziunea le crezul nicean.

Bibliografie: Sulp. Sev., *Chr.*, II, 45, 3-4; M. Meslin, *Les ariens d'Occident 335-430*, Paris, 1967, p. 62, 65, 83; Ch. Munier, *Paris (Concile de)*, în *DECA*, II, p. 1917; idem, *Parigi (concilio)*, în *NDPAC*, III, col. 3928.

SCRISOAREA SINODULUI PARISIAN

Hilarius, *Fragmente istorice*, A.I, 4: pe Auxentius[1] şi pe Ursacius[2], şi pe Valens[3], Gaius[4], Megasius[5] şi pe Iustinus[6] i-am excomunicat, conform înscrisului vostru şi, de bună seamă, aşa cum am spus, conform declaraţiei fratelui nostru Hilarius, care a spus că nu va avea pace cu cei ce ar urma greşelile acestora.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Auxentius, originar din *Cappadocia*, fost preot al Bisericii ariene din *Alexandria* (23 martie 339 – 29 iunie 345), devine, cu sprijinul împăratului Constantius II (337-361) şi folosind forţa armată, episcop de *Mediolanum* (345-374). Calificat de Sulpicius Severus ca *auctor et princeps Arianorum* (*VM*, VI, 6). Condamnat la 21 iulie 359, împreună cu Ursacius, Valens, Gaius şi Demophilos de *Beroe*, de către episcopii catolici adunaţi la *Ariminium* şi apoi de către *concilium Parisiense* (360) – Hilar., *Liber contra Auxentium* (*PL* X, col. 610-618); Socr., *HE*, II, 37, 14; 37, 28; 37, 51; 37, 64; IV, 30; Sozom., *HE*, III, 13, 3; 14, 39; IV, 17, 3; 17, 7; 18, 8; Theod., *HE*, II, 19, 7; 22, 5; 23, 4; Cassiod., *HE*, V, 20; 25; *PCBE*, 2/1, p. 238-241 (*Auxentius 1*); M. Simonetti, *Aussenzio di Milano*, în *NDPAC*, I, col. 662-663; *DELC*, p. 100 (*Auxenţiu I de Milan*); M. Meslin, *Les ariens d'Occident 335-430*, Paris, 1967, p. 42, 439.

[2] Vezi *Conciliul de la Arimini (359)* (***FHDRCh,*** **X**).

[3] Vezi *Conciliul de la Arimini (359)* (***FHDRCh,*** **X**).

[4] Vezi *Conciliul de la Arimini (359)* (***FHDRCh,*** **X**).

[5] Nu se cunoaşte scaunul episcopal unde rezida.

[6] Nu se cunoaşte scaunul episcopal unde rezida.

XII. CONCILIUM ALEXANDRINUM

EPISTULA SINODALIS

Religiosissimo et clementissimo Victori Augusto Ioviano Athanasius et episcopi, qui nomine omnium, Aegypti, Thebaidis, et Lybiae episcoporum in unum convenerunt, salutem

... Cognosce igitur, religiosissime Auguste, hanc esse, quae a condito aevo praedicata fuit, et quam Nicaeae patres congregati agnoverunt, eiusque suffragatrices esse omnibus in locis ecclesias, sine in Hispania sint, siue in Britannia, Gallia, Italia universa, Dalmatia, Dacia, Mysia...

Ediţia folosită: Mansi, 3, col. 366-367.

XII. CONCILIUL DE LA ALEXANDRIA
(august 363)

Acest conciliu, reunit la sfârşitul lui august 363, se reduce, în fapt, la o scrisoare sinodală trimisă de Athanasius de *Alexandria* împăratului Iovianus (363-364), aflat la *Antiochia* (*Ad Iovianum de fide*), în numele episcopilor proniceeni din Egipt, *Thebais* şi *Libya* exilaţi de Constantius II (337-361), care se reuniseră tot la *Alexandria* în 362; ea reafirmă adeziunea la profesiunea de credinţă stabilită la primul conciliu universal din 325.

Bibliografie: Geg. Naz., *Or.* 21, 33; Theod., *HE*, IV, 3, 1-14; Mansi, 3, col. 363-370; M. Simonetti, *Alexandrie*, III. *Les conciles*, în *DECA*, I, p. 75; idem, *Alessandria*, III. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 190.

SCRISOAREA SINODALĂ

Preacredinciosului şi preaîndurătorului triumfător Augustus Iovianus[1], Athanasius şi episcopii care, în numele tuturor episcopilor din Egipt, Thebais şi Lybia, s-au adunat laolaltă, salutare.

... Află dară, preaevlavioase Augustus, că aceasta este <credinţa> care a fost predicată de la întemeierea erei <creştine> şi pe care Părinţii adunaţi la Nicaea au recunoscut-o şi <află> că există în toate locurile Biserici susţinătoare ale ei, fie că sunt în Hispania, fie în Britannia, Gallia, în toată Italia, Dalmatia, Dacia, Mysia ...[2]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Flavius Claudius Iovianus, împărat între 27 iunie 363 – 17 februarie 364 – *PLRE*, I, p. 461 (*Fl. Iovianus 3*); D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Gründzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt, 1996, p. 326; M. Grant, *Gli imperatori romani. Storia e segreti*, Roma, 2004, p. 335-336.

[2] Varianta grecească a scrisorii la Theod., *HE*, IV, 3, 1-14 (în *FHDR*, II, p. 232-235), tradusă în latină de Cassiod., *HE*, VII, 3; vezi, de asemenea, Mansi, 3, col. 365-370.

XIII. ILLYRICA SYNODUS

EPISTULA EPISCOPORUM ITALIAE

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.IV.2: Dilectissimis fratribus per Inlyricum fidem paternam retinentibus episcopi Italiae in domino aeternam salutem.

1 (3) ... Nicheni tractatus aduersus Arrium Sabelliumque, cuius Fotinus partiaria hereditate damnatur, decreta seruamus... Auctores autem heresis Arrianae uel Aecianae Ualentem et Ursatium ceterosque eorundem consortes non nunc et quod manifestari apud Inlyricum coeperunt, sed olim condemnatos esse manifestum est.

Ediţia folosită: S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* LXV), p. 158-159.
Ediţii consultate: Mansi, 3, col. 391-392; *PL* 13, col. 571-572.

XIII. SINODUL DIN ILLYRICUM
(365)

Acest sinod a fost convocat de către împăratul Valentinianus I (364-375). El a reafirmat credinţa ortodoxă stabilită la *Nicaea* în 325 şi a condamnat mai mulţi episcopi arieni din *Illyricum*.

Bibliografie: Theod., *HE*, IV, 7, 6-7; 8-9; R. Gryson, *Introduction,* în *Scolies ariennes sur les concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 101-121, în special p. 103-104, 108.

SCRISOAREA EPISCOPILOR DIN ITALIA

Hilarius, *Fragmente istorice*, B.IV.2: Preaiubiţilor fraţi care apără credinţa strămoşească în cuprinsul Illyricumului, episcopii Italiei <le urează> mântuire veşnică întru Domnul.

1 (3) ... Respectăm hotărârile conciliului de la Nicaea împotriva lui Arius şi Sabellius[1], în virtutea căruia Photinus este condamnat la înjumătăţirea moştenirii. Este însă neîndoios că autorii ereziei ariene sau eţiene, Valens şi Ursacius, şi ceilalţi tovarăşi ai lor, nu acum au început să fie daţi pe faţă în Illyricum, ci mai demult au fost dezaprobaţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Vezi *Filastrius de Brixia* (***FHDRCh,*** **XXXIII**).

XIV. CONCILIABULUM ARIANORUM SINGEDINUM

1. EPISTULA UALENTIS ET URSACII AD GERMINIUM

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.V: Domino religiosissimo fratri Germinio Ualens, Ursatius, Gaius et Paulus, salutem

... propterea in unum apud Singedinuum congregati, iterum his commonefacimus sanctitatem tuam, ut omni occasione ambigui exclusa, digneris rursus rescribere nobis, si a fide catholica, quae Arimini a sancto concilio exposita conformataque est, cui etiam universi Orientis episcopi consenserunt, sicut iam professus es, te non recessum, apertus quaeritur significes…

2. EPISTULA GERMINII AD RUFIANUM, PALLADIUM ET CETEROS

Hilarius, *Fragmenta historica*, B.VI: Dominis fratribus religiosissimis Rufiano, Palladio, Severiano, Nichae, Heliodoro, Romulo, Muciano, et Stercorio, Germinius in domino salutem

XIV. ADUNAREA ARIENILOR DE LA SINGEDINUM (366)

Întrunirea episcopilor arieni de la *Singidunum* a urmat sinodului iliric din 365 reunit la porunca împăratului Valentinianus I (364-375), care afirmase credinţa niceană şi depusese şase episcopi arieni din regiune (***FHDRCh*, XIII**). Cu acest prilej, cei doi campioni ai arianismului iliric, Valens de *Mursa* şi Ursacius de *Singidunum*, au solicitat arienilor oscilanţi, înclinaţi pentru un anumit compromis cu niceenii, să rămână fideli profesiunii de credinţă stabilite la conciliul de la *Ariminium* din 359.

Bibliografie: Hilar., *Frg. hist.*, B.IV.2; Theod., *HE*, IV, 7, 6; 9; *PL* 13, col. 571-572; M. Meslin, *Les Ariens d'Occident. 335-430*, Paris, 1967, p. 85-92, 111-134; R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur les concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 101-121, în special p. 103-104, 108; M. Simonetti, *Germinio di Sirmio*, în *NDPAC*, II, col. 2107.

1. SCRISOAREA LUI VALENS ŞI URSACIUS CĂTRE GERMINIUS

Hilarius, *Fragmente istorice*, B.V: Stăpânului preaevlavios, fratelui Germinius[1], Valens[2], Ursacius[3], Gaius[4] şi Paulus îi urează sănătate!

... deoarece ne-am adunat laolaltă la Singedinum, reamintim prin această <scrisoare> Sanctităţii Tale, că orice pretext de şovăire fiind exclus, să binevoieşti a ne trimite iar răspuns, dacă de la credinţa universală, care a fost expusă şi întărită la Ariminum de către sfântul conciliu, la care au consimţit toţi episcopii din Orient[5], precum ai declarat deja, nu te-ai îndepărtat; se cere să arăţi desluşit.

2. SCRISOAREA LUI GERMINIUS CĂTRE RUFIANUS, PALLADIUS ŞI ALŢII

Hilarius, *Fragmente istorice*, B.VI: Stăpânilor preaevlavioşi, fraţilor Rufianus, Palladius[6], Severianus, Nicha[7], Heliodorus, Romulus, Mucianus şi Stercorius, Germinius <le ureză> sănătate întru Domnul.

---

[1] Vezi ***FHDRCh*, X**.
[2] Vezi ***FHDRCh*, X**.
[3] Vezi ***FHDRCh*, X**.
[4] Vezi ***FHDRCh*, X**.
[5] Conciliul din 359 – vezi ***FHDRCh*, X**.
[6] Palladius, episcop de *Ratiaria*, în *Dacia Ripensis* (346 – după 383), şeful partidei ariene din *Illyricum*. A fost condamnat şi depus de conciliul de la *Aquileia* din 381. În 383, împreună cu Ulfila, a cerut împăratului Theodosius I anularea deciziei aquileiense, dar fără succes – M. Simonetti, *Palladius de Ratiaria*, în *DECA*, II, p. 1870; idem, *Palladio di Ratiaria*, în *NDPAC*, II, col. 3784; *DELC*, p. 738-639 (*Palladiu de Ratiaria*); R. Gryson, *op. cit.*, p. 81-83.
[7] Autor al unui *Tractatus adversus Arrium Sabelliumque* – cf. Hilar., *Frg. hist.*, B.IV.2, 1 (3).

Vitalis nunc militantis in officio sublimis praefecture relatione compe-rimus, desiderare sanctitatem vestram significari vobis aperte, quid est quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio et Paulo displiceat.

Ediţia folosită: S. Hilarii episcopi Pictaviensis *Opera*, IV, recensuit, commentario critico instruxit, praefatus est indicesque adiecit Alfredus Feder, Viena-Leipzig, 1916 [1966] (*CSEL* 65), p. 159-164.

Ediţii consultate: Mansi, 3, col. 399-400; *PL* 13, col. 571-576.

Din relatarea lui Vitalis, care se află acum în serviciul glorioasei prefecturi[8], am aflat că Sanctitatea Voastră doreşte să vă fie arătat desluşit din ce pricină Valens, Ursacius, Gaius şi Paulus nu sunt mulţumiţi de credinţa noastră[9].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[8] Este singura informaţie despre acest *officialis – PLRE,* I, p. 970 (*Vitalis 2*).

[9] Germinius era cunoscut ca un arian radical. El şi-a reafirmat credinţa în cadrul unei dezbateri publice, desfăşurate la 13 ianuarie 366 la *Sirmium*, având ca oponent pe laicul Heraclianus din *Nicaea*, care urmărea să-l pună în dificultate pe prelat, dar era să fie linşat – M. Simonetti, *Altercatio Heracliani,* în *DECA,* I, p. 81; idem, *Altercatio Heracliani,* în *NDPAC*, I, col. 220-221.

XV. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

51, 2. Τίς πώποτε ἀνθρώπων ἠδυνήθη διαβῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας καὶ Αἰθίοπας, ἢ Πέρσας, ἢ ’Αρμενίους, ἢ Γότθους, ἢ τους ἐπέκεινα τοῦ ’Ωκεανοῦ λεγομένους, ἢ τους ὑπὲρ τὴν Ὑρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλως τοὺς

XV. ATHANASIUS, ARHIEPISCOP DE ALEXANDRIA
(295 – 373)

Autorul. Athanasius s-a născut în 295 la *Alexandria*. Dar, deşi trebuie să se fi format la şcoala teologică de veche tradiţie de aici, adevărata „patrie spirituală” (H. Freiherr von Campenhausen), care i-a călit personalitatea în direcţia perseverenţei şi a atitudinii intransigente, a fost serviciul în slujba chestiunilor practice al Bisericii – administraţia şi cultul. Astfel, ca secretar şi apropiat al episcopului Alexandru (313-328), care-l hirotonise ca diacon în 319, a luat parte activă la lupta dusă de superiorul său împotiva arienilor atât la conciliul local din 321, dar şi la cel ecumenic de la *Nicaea* din 325. Consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl, aspect teologic care exprimă, în ultimă instanţă, însăşi ideea posibilităţii mântuirii omului, a fost pentru Athanasius o adevărată obsesie, pe care n-a abandonat-o niciodată. Dimpotrivă, devenit episcop de *Alexandria* în 328, şi-a pus toată energia în slujba apărării ei, sfidând autoritatea imperială şi opinia coslujitorilor săi. Faptul i-a atras nu mai puţin de cinci exiluri (335-337, 339-346, 356-362, 362-363, 365-366) şi patru condamnări sinodale (*Tyros* – 335, *Antiochia* – 339, *Arelate* – 353, *Mediolanum* – 355), care l-au îndepărtat de scaunul său peste 17 ani. Astfel, a refuzat să accepte ideea eusebiană că Biserica, o dată devenită liberă, este un instrument al statului universal. A murit la 2 mai 373.

Opera. Indiferent de natura lor – dogmatică, istorică, exegetică, apologetică – cele mai multe lucrări ale lui Athanasius au un carcater polemic, fiind îndreptate împotriva arienilor. Tratatul *De incarnatione Verbi* (*Despre întruparea Cuvântului*) a fost scris în 335 sau 336, dezvoltând ideea că Întruparea Domnului este singura cale ce-i oferă omului mântuirea.

Bibliografie: Greg. Naz., *Or.* 21; Hier., *Vir. ill.*, LXXXVII; Ruf., *HE*, I, 14, 33-34; II, 3; Sozom., *HE*, II, 17-19; 22-23; 25; 28; 30-31; III, 2; 5; 6, 9-11; 9, 5; 10; 20-24; IV, 2; 8-10; V, 6; 15; VI, 5; 12, 5-12; 19, 1; Theod., *HE*, I, 14; 26-31; II, 1-2; 4; 7-8; 11-15; 23; III, 4, 2; 9; IV, 2-3; 20; Philostorg., *HE*, II, 10; G. C. Stead, *Athanase*, în *DECA*, I, p. 285-291; A. Camplani, *Atanasio di Alessandria*, în *NDPAC*, I, col. 614-636; Ch. Kannengiesser, *Athanasius (ca. 300-373)*, în *EEC*, p. 137-140; *DELC*, p. 84-87 (*Atanasie cel Mare, Sf.*); D. Stăniloae, *Introducere*, în Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, I, traducere din greceşte, introducere şi note de D. Stăniloae, Bucureşti, 1987 (*PSB* 15), p. 5-26; *HEO*, II, p. 582; Ch. Kannengiesser, *Arius und Athanasius. Two Alexandrian Theologians*, Variorum, 1991; A. Martin, *Athanase d’Alexandrie et l’Église d’Égypte au IVe siècle (328-373)*, Roma, 1996; A. I. Adămuţ, *Literatură şi filosofie creştină. Secolele I-VIII*, Iaşi, 1997, p. 204-223; M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 95-96; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 46-62; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii greci ai Bisericii*, traducere din germană de M.-M. Anghelescu, Bucureşti, 2005, p. 107-126.

DESPRE ÎNTRUPAREA CUVÂNTULUI

51, 2. Cine dintre oameni a putut străbate vreodată aşa de departe, încât să ajungă şi la sciţi şi la etiopieni, sau la perşi, sau la armeni, sau la goţi, sau la cei de care se spune că locuiesc dincolo de Ocean, sau la cei ce sunt peste Hyrcania, sau

Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρλθεῖν, τοὺς φρονοῦντας μὲν μαγικά, δεισιδαίμονας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοῖς τρόποις, καὶ ὅλως κηρύξαι περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ πάντων Κύριος, ἡ τοῦ Θεοῦ Δύναμις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός;

Ediţia folosită: Athanase d'Alexandrie, *Sur l'incarnation du Verbe*, traduction, texte critique, traduction, notes et index par Charles Kannengiesser, Paris, 1973 (*SC* 199), p. 450.

la egipteni şi chaldei, care cred în vrăji şi sunt peste măsură de superstiţioşi şi de sălbatici în obiceiurile lor, ca să propovăduiască despre virtute şi înţelepciune şi despre un cult potrivnic idolilor, cum a făcut Domnul tuturor, Puterea lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos?

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri*, I, traducere din greceşte, introducere şi note de Dumitru Stăniloae, Bucureşti, 1987 (*PSB* 15), p. 149.

XVI. HILARII PICTAVIENSIS

1. DE TRINITATE

VII, 3 … Natum quoque Dei Filium ex Maria dicturo Hebion, quod est Fotinus, adsistit, auctoritatem mendacii sui ex professionis ueritate sumpturus…

XVI. HILARIUS DE PICTAVIUM
(310/20 – 367)

Autorul. Hilarius s-a născut în *Pictavium* (Poitiers) cândva între 310 şi 320 într-o familie de păgâni. Convertit şi botezat către 345, a ajuns episcop către 350. Ortodox fervent, a intrat în conflict cu partida ariană sprijinită de împăratul Constantius II (337-361), fiind depus din scaun de sinodul semiarian de la *Baeterra* (Béziers, Franţa) din 356 şi trimis de suveran în exil în provincia microasiatică *Phrygia*, unde a rămas până în 360. Revenit în *Gallia*, a participat la *concilium Parisiensis* din 360 (***FHDRCh*, XI**), care a pus capăt arianismului din provincia amintită. A murit la 1 noiembrie 367.

Opera. Cea mai mare parte a operei lui Hilarius este dedicată combaterii arianismului. Menţionăm: *De Trinitate* (*Despre Treime*) (între 356-360), *Liber aduersus Valentem et Ursacium, historiam Ariminensis et Seleucensis synodi continens* (357/8), *De synodiis* (*Despre sinoade*) (primele luni ale lui 359), *Liber I ad Constantium* (*Prima carte către Constantius*) (359), *Liber II ad Constantium* (*A doua carte către Constantius*) (359), *Liber contra Constantium* (*Liber in Constantium inperatorem*) (*Carte împotriva împăratului Constantius*) (360-361), *Contra Auxentium* (*Contra lui Auxentius*) (364), *Liber Mysteriorum* (*Cartea tainelor*) (364-367) ş.a.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, C; Ruf., *HE*, I, 30-31; Prosper Tiro, *Chron*., a. 356; M. Simonetti, *Hilaire de Poitiers*, în *DECA*, II, p. 1154-1158; *DELC*, p. 382-384 (*Ilarie Pictavianul* sau *Ilarie de Poitiers*); A. Rocher, *Introduction*, în Hilaire de Poitiers, *Contre Constance*, introduction, texte critique, traduction, notes et index par André Rocher, Paris, 1986 (*SC* 334), p. 9-38; M. Figura et J. Doignon, *Introduction*, în Hilaire de Poitiers, *La Trinité*, I (*Livres I-III*), texte critique par P. Smulders, introduction par M. Figura et J. Doignon, traduction par G. M. de Durandet, Ch. Morel et G. Pelland, notes par G. Pelland, Paris, 1999 (*SC* 443), p. 11-188; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 183; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, 1994[2], p. 1289-1293; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 277-285.

1. DESPRE TREIME

VII, 3 ... şi celui care va spune că chiar Fiul lui Dumnezeu s-a născut din Maria, Hebion[1], adică Fotinus, îi stă alături ca să-şi capete temeiul minciunii lui

[1] Personificare a numelui unei secte iudeo-creştine din primele veacuri, care susţinea, printre altele, că Iisus Hristos a fost fiul lui Iosif şi al Mariei, iar nu Fiul lui Dumnezeu – aşadar, nega divinitatea lui Hristos şi a Fecioarei Maria: Iraen., *Adv. Haer.*, I, 26, 2; IV, 33, 4; Tert., *De praesc. haeret.*, X, 8; XXX, 5; Eus., *HE*, III, 27; A. F. J. Klijn, *Ébionites*, în *DECA*, I, p. 737-738; *DELC*, p. 200-201 (*Ebionit-ţi*).

Hoc uero damnatum et abiectum licet frequenter, sed internum hodie adhuc malum est… Pestifere natum Iesum Christum ex Maria Pannonia defendit.

Ediţia folosită: Hilaire de Poitiers, *La Trinité*, II (*Livres IV-VIII*), texte critique par P. Smulders, traduction et notes par G. M. de Durand, Ch. Morel et G. Pelland, Paris, 2000 (*SC* 448), p. 280-281.

Ediţia consultată: Sancti Hilarii Pictaviensis episcopi *De trinitate*, cura e studio P. Smulder, I, *Praefatio. Libri I-VII*, Brepols, 1979 (*CCSL* LXII), p. 262.

2. LIBER IN CONSTANTIUM INPERATOREM

23. Post synodum deinde Serdicensem, omnem rursum aduersum Fotinum Sirmium catholicae doctrinae tuae conmoues curam… Suscipis etiam aduersum deliramenta Osii et incrementa Vrsaci et Valenti emendationem tuarum damnationes…

26. Mandas tibi subscriptiones Afrorum, quibus blasphemiam Vrsaci et Valentis condemnauerant, reddi.

Ediţia folosită: Hilaire de Poitiers, *Contre Constance*, introduction, texte critique, traduction, notes et index par André Rocher, Paris, 1986 (*SC* 334), p. 214, 218.

din adevărul mărturisirii… Acest <lucru>, cu toate că a fost deseori dezaprobat şi respins, este însă încă şi astăzi un rău intern… Pannonia susţine în chip nesănătos că Iisus Hristos s-a născut din Maria.[2]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. CARTE ÎMPOTRIVA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIUS

23. Apoi, după sinodul din Serdica[3], pui din nou în mişcare la Sirmium împotriva lui Fotinus toată îngrijorarea învăţăturii tale catolice...[4] Chiar îţi asumi propriile condamnări împotriva aiurelilor lui Osius[5], a sporirilor <aduse de> Ursacius şi a corectării <făcute de> Valens…

26. Ordoni să-ţi fie date înapoi subscrierile la acuzare ale africanilor, care condamnaseră blasfemia lui Ursacius şi a lui Valens.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[2] Despre Fotinus şi conţinutul complet al doctrinei sale, vezi ***FHDRCh*, XXVI** (*Chromatius de Aquileia*), **XXXIII** (*Filastrius de Brixia*), **LX** (*Vincentius de Lerina*). Vezi şi *Studiul introductiv*.

[3] Vezi ***FHDRCh*, IX** şi **CXI**.

[4] Fotinus a fost condamnat de sinodul de la *Sirmium* desfăşurat în prezenţa lui Constantius II (337-361) către sfârşitul anului 351, la care au participat episcopi orientali şi din *Illyricum*; ereziarhul a fost trimis în exil, fiind înlocuit cu Germinius de *Cyzicus*, un arian radical – Socr., *HE*, II, 29-30; Sozom., *HE*, IV, 6, 4; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 36, 2; M. Simonetti, *Sirmium*, II. *Les conciles*, în *DECA*, II, p. 2300; I. I. Rămureanu, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 şi 358. Condamnarea lui Fotin de Sirmium*, în *ST*, 15, 1963, 5-6, p. 287-299; G. Fernández, *La deposición de Fotino de Sirmio*, în *Gerión*, 16, 1998, p. 523-527; M. Figura et J. Doignon, *Introduction*, în Hilaire de Poitiers, *La Trinité*, I (*Livres I-III*), texte critique par P. Smulders (*CCL*), introduction par M. Figura et J. Doignon, traduction par G. M. de Durand, Ch. Morel et G. Pelland, notes par G. Pelland, Paris, 1999 (*SC* 443), p. 25-27.

[5] Osius de *Corduba* (cca 257 – după 357), apropiat al împăratului Constantinus I (306-337), participant şi conducător al conciliului de la *Nicaea* (325) şi al conciliului de la *Sardica* (343); exilat (?) de către Constantius II (337-361), a fost forţat să semneze cea de-a treia formulă, semiariană, propusă la *Sirmium*, în 357, de Ursacius de *Singidunum*, Valens de *Mursa* şi Germinius de *Sirmium* – Eus., *VC*, II, 63; III, 7, 1; Athan., *Apol. de fuga*, 5; Eus. Vercell., *Trin.*, I, 60; Socr., *HE*, I, 7, 1; 8, 6; 13, 12; II, 20, 8; 29, 3; 31, 1-4; Sozom., *HE*, I, 10, 1; 16, 5; III, 11, 7; 12, 1; 12, 6; IV, 6, 4; 6, 13; 12, 6-7; 15, 3; Philostorg., *HE*, I, 7; IV, 3; Theod., *HE*, II, 8, 8; 15, 5; 15, 9; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 40, 2; Cassiod., *HE*, I, 10; 20; II, 1; V, 6; 9; M. Simonetti, *Ossius*, în *DECA*, II, p. 1845-1846; *DELC*, p. 631-632 (*Osie* sau *Osiu de Cordova*); I. I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 299-307; J. Ulrich, *Einige Bemerkungen zum angeblichen Exil des Ossius*, în *ZKG*, 105, 1994, p. 143-155; J. Fernández-Ubiña, *Osio de Córdoba, el Imperio e la Iglesia del Siglo IV*, în *Gerión*, 18, 2000, p. 439-473. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, V** (*Eusebius de Caesarea*) şi **CXI** (*Synodicon vetus*).

3. TRACTATUS MYSTERIORUM

I, 5. Et quia Iudaeus et Graecus, barbarus et Scytha, seruus et liber, masculus et femina, omnes in Christo unum sunt.

Ediţia folosită: Hilaire de Poitiers, *Traité des Mystères*, texte établi et traduit avec introduction et notes par Jean-Paul Brisson, Paris, 1967 (*SC* 19 bis), p. 84.

3. CARTEA TAINELOR

I, 5. Şi pentru că iudeul şi grecul, barbarul şi scitul, sclavul şi omul liber, bărbatul şi femeia, toţi sunt la fel în faţa lui Hristos.[6]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[6] Ecouri din *Col* 3,11, *Gal* 3,28, *1 Cor* 12,13 şi *Rom* 10,12 privind universalitatea creştinismului.

XVII. PSEUDO-HEGESIPPI

HISTORIAE

II, 9, 1. Hister in septentrionalibus partibus inter saeuas innumeras profluus gentes obsides suscipit, hostes cohercet.

V, 29, 2. Antonium quoque praecepit praefectum tertio ordini militari qui erat in Moesia in inaparatam se Italiam effundere, priusquam Vitelliani sese mouerent.

V, 30, 2. Primus quoque, id enim Antonio cognomentum erat, quattuor milia quingentos de Mesiacis militibus amisit, quoniam desperatione salutis ulcisci se uolentes Vitelliani ubi circumuentos uidere, haut incruentam et ipsi Antonianis uictoriam cessere.

Ediţia folosită: Hegesippi qui dicitur *Historiae libri V*, recensuit et praefatione, commentario critico, indicibus instruxit Vincentius Vssani, I, *Textum criticum continens*, Viena-Leipzig, 1932 (*CSEL* LXVI), p. 154, 287, 289-290.

XVII. PSEUDO-HEGESIPPUS
(367 – 369)

Autorul şi opera. Aşa cum arată specialiştii, sub acest nume, derivat din lat. *Iosippus* (< gr. Ιώσηπος), ne-a parvenit o traducere liberă a lucrării lui Flavius Josephus *De bello Iudaico*, realizată sub pontificatul papei Damasus (366-384), prin 367-369 (după Charles Piétri), dar care în manuscrise apare sub numele lui Ambrosius de *Mediolanum*. Autorul anonim a redus la cinci cele şapte cărţi ale scrierii antice, abreviind sau dezvoltând textul grecesc şi impregnându-l cu accente antiiudaice şi filocreştine.

Bibliografie: B. Studer, *Hégésippe (Pseudo-),* în *DECA*, I, p. 1126; *DELC*, p. 345 *Hegesip (Pseudo-)*; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 196; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 309.

ISTORII

II, 9, 1. Istrul, care curge din abundenţă în părţile nordice, ia ostatici, îi ţine la distanţă pe duşmani.[1]

V, 29, 2. L-a îndemnat şi pe Antonius, prefect al celei de-a III-a legiuni de soldaţi, care se afla în Moesia, să pornească înspre Italia cea nepregătită de luptă, mai înainte ca oamenii lui Vitellius să se pună în mişcare. [2]

V, 30, 2. Chiar Primus, căci acesta era cognomen-ul lui Antonius, a pierdut 4500 dintre soldaţii din Moesia, deoarece oamenii lui Vitellius, pierzând speranţa salvării, voind să se răzbune, atunci când s-au văzut înconjuraţi, n-au cedat nici ei oamenilor lui Antonius o victorie fără vărsare de sânge.[3]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Cf. Ios., *BI*, II, 16, 4.
[2] Cf. Ios., *BI*, IV, 11, 2.
[3] Cf. Ios., *BI*, IV, 11, 3.

XVIII. CONCILIUM PRIMUM CONSTANTINOPOLITANUM GENERALE SECUNDUM

Expositio fidei centum quinquaginta sanctorum patrum, qui Constantinopoli congregatio sunt…

Et subscripserunt episcopi centum quinquaginta, qui in eodem concilio convenerunt…

Provinciae Mysiae

Martyrius Marcianopolis

XVIII. CEL DINTÂI CONCILIU DE LA CONSTANTINOPOLIS, AL DOILEA ECUMENIC
(mai-iulie 381)

Conciliul a fost convocat din iniţiativa împăratului Theodosius I (379-395) şi a reunit doar episcopi orientali. Caracterul universal i-a fost recunoscut ulterior. El a condamnat decisiv arianismul, care înflorise sub împăraţii proarieni Constantius II (337-361) şi Valens (363-378), dar şi noua erezie propovăduită de Macedonius, episcop arian (cu întreruperi) de *Constantinopolis* (342-362), care nega consubstanţialitatea Sfântului Duh cu Tatăl şi Fiul; astfel, a întregit *Crezul* stabilit la *Nicaea* în 325. De asemenea, a statuat primatul de onoare al scaunului constantinopolitan, după cel roman. Şi în cazul acestui conciliu, slab atestat în surse, lista celor 150 de participanţi este dificil de reconstituit.

Bibliografie: *COD*, p. 24; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, IV, 7; VI, 22; VII, 7-9; Theod., *HE*, II, 6; V, 8-9; 11, 1; *Haer. fab. comp.*, IV, 5 (*PG*, 83, col. 424); Cassiod., *HE*, IX, 12; 14; 16; Marc. Comes, *Chron.*, a. 381 (*PL* 51, col. 918); A. Papadakis, *Constantinople, Concils of*, în *ODB*, 1, p. 512; Ch. Kannengiesser, *Costantinopoli*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 1234-1238; *DELC*, p. 152 (*Constantinopol* sau *Noua Romă*); E. Honigmann, *Recherches sur les listes des Pères de Nicée et de Constantinople*, în *Byzantion* 11, 1936, 2, p. 429-430; idem, *Sur les listes des évêques participants aux conciles de Nicée, de Constantinople et de Chalcédoine*, în *Byzantion* 12, 1937, 1, p. 335-338; V. Loichiţa, *Hotărârile şi definiţiile dogmatice de credinţă ale celor şase sinoade ecumenice*, în *MB*, 9, 1959, 1-2, p. 29-30; *Histoire des Conciles oecuméniques*, publiée sous la direction de G. Dumeige, 1, I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris, 1963, p. 139-242; V. Ruggieri, *The IV Century Greek Episcopal Lists in the Mar din Syriac. 7 (olim Mardin Orth. 309/9)*, în *OCP* 59, 1993, 2, p. 327-342; Ch. Pietri, *Le débat pneumatologique à la veille du Concile de Constantinople (358-381)*, în idem, Christiana Respublica. *Éléments d'une enquête sur le christianisme antique*, I, Rome, 1997, p. 665-697; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 82-83; A. Gabor, *Biserica şi statul în primele patru secole*, Bucureşti, 2003, p. 220-224; idem, *Biserică şi stat în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395)*, Bucureşti, f.a., p. 230-265.

Expunerea credinţei celor 150 de sfinţi Părinţi care s-au reunit la Constantinopolis…

Şi au iscălit cei 150 de episcopi care s-au întrunit la acelaşi conciliu…

Din provincia Mysia
Martyrius de Marcianopolis[1]

[1] Martyrius (Martyrios) sau Marmarius – *CTh*, XVI, 1, 3; Sozom., *HE*, VII, 9, 6; *HEO*, I, p. 341; J. Śtruwa, *Starożytna organizacja kościelna na terenach dzisiejszeg Bułgarii*, în *BP*, 1, 1984, p. 312. Vezi şi *Codex Theodosianus* (***FHDRCh*, XLVI**).

Provinciae Scythiae
Gerontius Tomensis
Aetherius Tersonitanus /Chersonessi – n.n./

Ediţia folosită: Mansi, 3, col. 567, 568, 572.

Din provincia Scythia
Gerontius de Tomis[2]
Aetherius Tersonitanus /de Chersonessus – n.n./[3]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[2] Gerontius (Gerontios) sau Terentius (381) – *CTh*, XVI, 1, 3; Sozom., *HE*, VII, 9, 6; *HEO*, I, p. 340. Vezi şi *Codex Theodosianus* (***FHDRCh*****, XLVI**).
[3] *HEO*, I, p. 392.

XIX. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΝ ΦΩΤΙΖΟΜΕΝΩΝ

X, 19 … Πέρσαι καὶ Γότθοι καὶ πάντες οἱ ἐξ ἐθνῶν μαρτυρῦσιν, ὑπεραποθνήσκοντες τούτου,ὂν σαρκὸς ὀφθαλμοῖς οὐκ ἐθεώρησαν.

XIII, 40 … τοῦτο Πέρσας ἐδουλαγώγησε καὶ Σκύθας ἡμέρωσε...

XVI, 22 … Καὶ πλάτυνον τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας εἰς τὴν Ῥωμαίων πᾶσαν βασιλείαν. καὶ ἐκ ταύτηςβλέπεμοι πάντα τὸν κόσμον, Περσῶν γένη καὶ ᾽Ινδῶν ἔθνη, Γότθους καὶ Σαυρομάτας, Γάλλους καὶ Ἱσπανοὺς καὶ Μαύρους, Λίβυας καὶ Αἰθίοπας καὶ τους λοιποὺς τοὺς ἀκατωνομάστους ἡμῖν. Πολλὰ γὰρ τῶν ἐθνῶν οὐδ΄ εἰς ὀνομασίαν ἡμῖν ἦλθεν. Βλέπε μοι ἑκάστου ἔθνους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους, διακόνους, μονάζοντας, παρθένους καὶ λοιποὺς λαϊκους.

XVIII, 3. Σοὶ τῷ ἀνθρώπῳ μικροτάτῳ ὄντι καὶ ἀσθενεῖ μακρὰν τῆς Γοτθίας ἡ ᾽Ινδική, καὶ Σπανία Περσίδος.

Ediţia folosită: *PG* 33, col. 688, 821, 948-949, 1019.

XIX. CYRILLUS, ARHIEPISCOP DE HIEROSOLYMA
(313/5 – 386)

Autorul. Cyrillus s-a născut prin 313-315 într-o familie creştină din *Hierosolyma*, care i-a asigurat o educaţie corespunzătoare. A parcurs treptele ecleziastice în comunitatea natală, ajungând episcop în 348. Ca toţi întâistătătorii contemporani, a fost implicat în disputele doctrinare, poziţia sa oscilând între ortodoxism şi arianism, fapt care i-a adus nu mai puţin de trei exiluri. La conciliul II ecumenic de la *Constantinopolis* din 381 şi-a mărturisit fidelitatea faţă de credinţa ortodoxă. A murit în 386.

Opera. Opera principală a lui Cyrillus este formată din *Cateheze*, rostite în perioada de început a episcopatului; aveau menirea de a pregăti catehumenii şi neofiţii pentru a intra în creştinism.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, CXII; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, III, 14, 42; IV, 5; 20; 22; 24; 30, 3; Philostorg., *HE*, IV, 12; M. Simonetti, *Cirillo di Gerusalemme*, în *NDPAC*, I, col. 1050-1052; *DELC*, p. 135-137 (*Chiril al Ierusalimului*); *HEO*, II, p. 1000; A. Doval, *The date of Cyril of Jerusalem's* Catecheses, în *JThS*, 48, 1997, 1, p. 129-132; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începutul Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 63-65; J. W. Drijvers, *Cyril of Jerusalem: bishop and city*, Leiden-Boston, 2004; P. Van Nuffelen, *The Career of Cyril of Jerusalem (C.348–87): A Reassessment*, în *JThS*, 58, 2007, 1, p. 134-146.

CATEHEZE CĂTRE CEI CARE AU SĂ SE LUMINEZE

X, 19 ... Mărturisesc perşii şi goţii şi toţi păgânii, care au murit pentru Acela pe Care nu L-au văzut cu ochii trupului.

XIII, 40 ... Crucea i-a robit pe perşi şi i-a îmblânzit pe sciţi!

XVI, 22 ... Întinde-ţi mintea din eparhia aceasta /Palaestina – n.n./ în întreaga împărăţie a romanilor; iar din aceasta, uită-mi-te în toată lumea: la neamurile perşilor, la neamurile inzilor, la goţi, saurmaţi[1], gali, hispani, mauri, libieni, etiopieni şi la ceilalţi oameni nenumiţi din noi, căci multe dintre popoare n-au ajuns până la noi nici cu numele. Vezi-mi pe episcopii, preoţii, diaconii, monahii, fecioarele şi pe ceilalţi laici ai fiecărui popor.

XVIII, 3. Pentru tine, om mic şi neputincios, este, într-adevăr, departe India de Gothia şi Hispania de Persia.

Ediţia folosită: Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, traducere din limba greacă şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2003, p. 144, 220, 286, 321.

---

[1] În ediţia românească, „sarmaţi”.

XX. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

1. ΟΜΙΛΙΑΙ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ

Ομιλια γ΄. Περὶ τοῦ στερεώματος

6 ᾿Απὸ δὲ δυσμῶν τῶν θερινῶν ὑπὸ τὸ Πυρηναῖον ὄρος Ταρτησός τε καὶ Ἴστρος˙ ὧν ὁ μὲν ἐπὶ τὴν ἔξω Στηλῶν ἀφίεται θάλασσαν˙ ὁ δὲ Ἴστρος

XX. VASILE, ARHIEPISCOP DE CAESAREA CAPPADOCIAE
(330 – 379)

Autorul. Vasile provine dintr-o familie creştină cu o „bogăţie satrapică" (H. Freiherr von Campenhausen) din *Caesarea Cappadociae*. Aceasta i-a asigurat o educaţie superioară, fundamentată pe tradiţia creştinismului nicean, dar şi pe idealul paideutic elen, cel din urmă însuşit prin frecventarea şcolilor de prestigiu ale vremii din oraşul natal, *Antiochia* (?), *Constantinopolis* şi *Athena*. Revenit la *Caesarea*, la scurt timp s-a botezat şi s-a dedicat vieţii monastice, după ce a călătorit prin ţinuturile siro-egiptene unde eremiţi vestiţi îşi dedicaseră viaţa slujirii solitare şi pline de nevoinţe a Mântuitorului. Deşi în 360 a fost nevoit să renunţe la monahism, ascetismul a rămas pentru el idealul de vieţuire creştină. În 362, a fost hirotonit preot, în 370 devenind episcop de *Caesarea* Cappadociei. Ca întâistătător, a împletit activitatea pastorală, sacerdotală, scriitoricească şi socială, în acest ultim domeniu rămânând un exemplu de devoţiune faţă de săraci, bolnavi, străini. A apărat cu demnitate teologia ortodoxă în faţa autorităţilor imperiale proariene, a facţiunilor ereziei lui Arius sau a pneumatomahilor. A murit la 1 ianuarie 379 epuizat fizic, măcinat de o maladie hepatică.

Opera. Vasile a lăsat o operă impresionantă, formată din scrieri dogmatice, moral-ascetice, didactice, epistolare care, împreună cu cele ale fratelui său mai mic Gregorius de *Nyssa* şi ale lui Gregorius de *Nazianzus*, formează marele tezaur al gândirii teologice capadociene. În lucrările sale, Vasile apără dumnezeirea Fiului, subliniind diferenţa dintre esenţă şi ipostas (*Împotriva lui Eunomius*) (cca 364), dar şi pe cea a Duhului Sfânt (*Despre Duhul Sfânt*) (375), stabileşte regulile vieţii ascetice, explică Scriptura sau recomandă norme morale. *Omiliile la Hexaemeron*, în care explică *Geneza*, au fost rostite în 370 sau, după analize mai recente, în 378. Tot un scop didactic au şi *Omiliile la Psalmi*, datând, conform unor cercetători, din perioada anterioară episcopatului.

Bibliografie: Hier., *Virl. ill.*, CXVI; Socr., *HE*, IV, 26; Sozom., *HE*, V, 18, 3 şi 8; VI, 15-17; Theod., *HE*, IV, 19; Philostorg., *HE*, VIII, 11-13; J. Gribomont, *Basile de Césarée de Cappadoce*, în *DECA*, I, p. 349-353; B. Baldwin, A. Kazhdan, *Basil the Great*, în *ODB*, 1, p. 269; *DELC*, p. 868-875 (*Vasile cel Mare*); *HEO*, I, p. 21; A. I. Adămuţ, *Literatură şi filosofie creştină. Secolele I-VIII*, Iaşi, 1997, p. 225-243; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începutul Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 99-107, 111-123; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii greci ai Bisericii*, traducere din germană de M.-M. Anghelescu, revăzută de A. Manolescu, Bucureşti, 2005, p. 127-150.

1. OMILII LA HEXAEMERON

OMILIA A III-A. DESPRE TĂRIE

6. În părţile dinspre miazănoapte şi apus, de sub munţii Pirinei, râurile Tartesos[1] şi Istros, dintre care primul se varsă în marea cea de dincolo de Coloane, iar

[1] *Tartessos* era denumirea antică (până pe la cca 200 î.H.) a râului *Baetis* – astăzi, Guadalaquivir, Spania.

διὰ τῆς Εὐρώπης ῥέων, ἐπὶ τὸν Πὸντον ἐκδίδωσι. Καὶ τὶ δεῖ τοὺς ἄλλους ἀπαριθμεῖσθαι οὓς αἱ Ῥιπαὶ γεννῶσι, τὰ ὑπὲρ τῆς ἐνδοτάτω Σκυθίας ὄρη;

Ediţia folosită: Basile de Césarée, *Homélies sur l'Hexaéméron*, texte grec, introduction et traduction de Stanislas Giet, Paris, 1949 (*SC* 26), p. 218.

2. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΝ Ζ΄ ΨΑΛΜΟΝ

Κύριος κρινεῖ λαούς. 'Αλλως τὸν 'Ιουδαῖον, καὶ ἄλλως τὸν Σκύθην ... Σκύθαι δὲ Νομάδες, ἀνημέροις καὶ απανθρώποις συντραφέτες ἤθεσιν, ἀρπαγαῖς καὶ βίαίς ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐνειθισμένοι, ἀκρατῶς μὲν ἔχοντες θυμοῦ, καὶ εὐκόλως εἰς τους κατ' ἀλλήλων παροξυσμοὺς ἐρεθιζόμενοι, πᾶσαν δὲ φιλονεικίαν σιδήρῳ κρίνειν συνειθισμένοι, καὶ αἵματι τὰς μάχας λύειν δεδιδαγμένοι, ἐάν τι πρὸς ἀλλήλους φιλάνθροπον καὶ χρηστὸν ἐπιδείξωνταί, ἡμῖν βαρυτέραν διὰ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων τὴν τιμωρίαν παρασκευάζοισι.

Ediţia folosită: *PG* 29, col. 240.

Istros curge prin Europa şi se varsă în Pontos. Dar pentru ce mai e nevoie să enumăr râurile care izvorăsc din munţii Ripei, care sunt dincolo de cele mai adânci părţi ale Scythiei?

Ediţia folosită: Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, traducere şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2004, p. 73-74.

2. OMILIE LA PSALMUL VII

5 … *„Domnul va judeca pe popoare”*[2]. Într-un chip va judeca pe iudeu şi în alt chip pe scit… Sciţii sunt nomazi, crescuţi în moravuri sălbatice şi neomeneşti, obişnuiţi să judece certurile dintre ei cu sabia, pentru că sunt învăţaţi ca prin sânge să pună capăt luptelor. Ei bine, dacă sciţii vor fi unii cu alţii omenoşi şi îngăduitori, atunci, prin aceste purtări ale lor, ne vor face nouă şi mai grea pedeapsa.[3]

Ediţia folosită: Sfântul Vasile cel Mare, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, traducere şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 31-32.

---

[2] *Ps* 7,9.

[3] Pentru semnificaţia pasajului respectiv în concepţia eshatologică a lui Vasile cel Mare, cf. M. Girardi, *Gli «sciti» fra mito e storia nei Cappadoci*, în *Cl&Chr*, 1, 2006, p. 115-116.

XXI. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΟΥ

1. ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ Α

86. Ἵνα γὰρ ἐάσω τὰ κατὰ τῶν ἁγίων οἴκων προστάγματα... ὡς ἂν ἀντὶ Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἡμᾶς παραστήσωνται, ἵνα μὴ ταῦτα λέγω...

Ediţia folosită: Grègoire de Nazianze, *Discours 4-5. Contre Julien*, introduction, texte critique, traduction et notes par Jean Bernardi, Paris, 1983 (*SC* 309), p. 216.

Ediţia consultată: Gregorio di Nazianzo, *Tutte le orazioni*, a cura di Claudio Moreschini, traduzione italiana con testo a fronte e note di Chiara Sani e Maria Vincelli, introduzione di Claudio Moreschini, pregazioni di Carmelo Crimi e Chiara Sani, Milano, 2002, p. 146.

XXI. GREGORIUS THEOLOGUS, EPISCOP DE NAZIANZUS
(329/30 – 389/90)

Autorul. Gregorius s-a născut într-o familie creştină foarte bogată din *Arianzus*, în *Cappadocia*. A beneficiat de o educaţie foarte aleasă, începută în familie şi continuată prin frecventarea şcolilor din *Caesarea Cappadociae*, *Alexandria* şi *Athena*; ea avea la bază atât valorile creştinismului, cât şi cele ale culturii clasice. În perioada studiilor a legat o strânsă prietenie cu Vasile de *Caesarea*, alături de care a petrecut un timp viaţă ascetică în codrii din *Pontus* (358-360). Dar, spre deosebire de acesta, n-a avut seninătatea, calmul şi tăria asumării sarcinilor ecleziastice, eşuând în toate angajamentele sacerdotale – ca preot la *Nazianzus* (361), ca episcop de *Sasima* (372) şi de *Nazianzus* (374), ca arhiepiscop de *Constantinopolis* (noiembrie 380 – iunie 381). S-a stins din viaţă prin 389/90.

Opera. Gregorius de *Nazianzus* (Teologul) este unul dintre Doctorii Bisericii, formând, împreună cu Vasile de *Caesarea* şi Gregorius de *Nyssa*, triada Părinţilor capadocieni. Dimensiunea clasică a formaţiei sale intelectuale se resimte în diferitele sale scrieri, mai ales în opera versificată. Printre numeroasele sale discursuri se numără şi cele polemice, nerostite însă în public, îndreptate împotriva scrierilor împăratului Iulianus Apostata (361-363) privitoare la creştini, în special *Contra Galilaeos* (362/3).

Bibliografie: Greg. Naz., *Or.* 12; 18, 37; 34; 42; Ambr., *Ep.* XIII, 4; Hier., *Vir. ill.*, CXVII; Ruf., *HE*, II, 9; Socr., *HE*, IV, 26; V, 6-8; Sozom., *HE*, V, 18, 3; VI, 17; 27, 1-6; VII, 7; Philostorg., *HE*, VIII, 11; 13; Cassiod., *HE*, XII, 8; J. Gribomont, *Grégoire de Nazianze*, în *DECA*, I, p. 1108-1111; idem, *Gregorio di Nazianzo*, în *NDPAC*, II, col. 2461-2466; *DELC*, p. 317-325 (*Grigorie de Nazianz*); F. W. Norris, *Gregory of Nazianzus (ca. 329-390)*, în *EEC*, p. 491-495; *HEO*, I, p. 3, 27, 34; J. Darrouzès, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, în *REByz*, 42, 1984, p. 171 (nr. 2), 191; A. I. Adămuţ, *Literatură şi filosofie creştină. Secolele I-VIII*, Iaşi, 1997, p. 260-285; M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 104-106; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începutul Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 99-102, 107-109, 126-136; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii greci ai Bisericii*, traducere din germană de M.-M. Anghelescu, revăzută de A. Manolescu, Bucureşti, 2005, p. 151-170.

1. ÎMPOTRIVA LUI IULIANUS. DISCURSUL I[1]

86. Căci, ca să trec cu vederea ordinele <date> împotriva edificiilor sfinte ... ca să ne supună pe noi în locul perşilor, al sciţilor[2] şi al altor barbari, ca să nu pomenesc acestea ...

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Scris cândva între iulie 363 şi aprilie 364, discursul se referă la represaliile care au urmat incendierii templului din *Daphne* la 22 octombrie 362, act atribuit de împăratul Iulianus Apostata creştinilor – Amm., XXII, 1-3.

[2] Prin sciţi, aici trebuie înţeles goţi, aflaţi în bune relaţii cu împăratul Iulianus – cf. Eun., *Hist.*, frg. 37.

2. ΕΙΣ ΚΑΙΣΑΡΙΟΝ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΝ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

23 ... ἵνα μηκέτι ὦμεν ἄρρεν καὶ θῆλυ, βάρβαρος καὶ Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος

Ediţia folosită: Grègoire de Nazianze, *Discours 6-12*, introduction, texte critique, traduction et notes par Marie-Ange Calvet-Sebasti, Paris, 1983 (*SC* 309), p. 241.

Ediţia consultată: Gregorio di Nazianzo, *Tutte le orazioni*, a cura di Claudio Moreschini, traduzione italiana con testo a fronte e note di Chiara Sani e Maria Vincelli, introduzione di Claudio Moreschini, pregazioni di Carmelo Crimi e Chiara Sani, Milano, 2002, p. 274, 276.

2. ELOGIU FUNEBRU PENTRU FRATELE SĂU KAISARIOS[3]

23 … ca să nu mai fim nicidecum parte bărbătească şi parte femeiască, barbar şi scit, sclav şi om liber ...[4]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[3] Rostit la 11 octombrie 368.

[4] Ecou din *Col.* 3,11, întâlnit şi în alte scrieri ale lui Gregorius, dar şi în cele ale altor Părinţi capadocieni – M. Girardi, *Gli «sciti» fra mito e storia nei cappadoci*, în *Cl&Chr*, 1, 2006, p. 111-126. Vezi şi *Studiul introductiv*.

XXII. AMBROSII MEDIOLANENSIS

XXII. AMBROSIUS DE MEDIOLANUM
(339 – 397)

Autorul. Ambrosius s-a născut în 339 la *Augusta Treverorum* (Trier), ca fiu al lui Aurelius Ambrosius. Ca membru al unei *gens* aristocrate (*Aurelia*), a primit o educaţie strălucită şi a urmat o prodigioasă carieră civilă. În 374, pe când era *consularis Aemiliae et Liguriae*, a fost ales episcop de *Mediolanum*, consacrându-şi eforturile unui întreit scop: apărarea teologiei ortodoxe prin eradicarea arianismului, fapt împlinit prin conciliul de la *Aquileia* din 381, pe care l-a condus autoritar; combaterea încercărilor de restaurare a religiei romane tradiţionale, finalizată cu blocarea iniţiativei din 384 a partidei senatoriale păgâne conduse de Symmachus de reintroducere a altarului Victoriei în Curie; apărarea autonomiei juridice şi a prestigiului Bisericii în faţa puterii imperiale, aşa cum o arată incidentele cu guvernul de la *Mediolanum* al lui Valentinianus II (385, 386), când a rezistat cererilor acestuia de a ceda o biserică goţilor arieni, şi cu Theodosius I (388, 390), pus la penitenţă pentru masacrele de la *Thessalonica*. Toate acestea i-au adus o mare autoritate în epocă, eclipsând astfel scaunul roman. A murit la 4 aprilie 397.

Opera. Ambrosius a scris numeroase epistole, lucrări teologice (*De fide – Despre credinţă*, *De Spiritu Sancto – Despre Sfântul Duh*, *De incarnationis dominicae sacramentum – Despre Taina întrupării Domnului*), catehetice (*De mysteriis – Despre Taine*, *De sacramentis – despre Sfintele Taine*), omilii, imnuri, discursuri funebre.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, CXXIV; Paul., *Vita Ambr.* (*PL* 14, col. 29-50); Ruf., *HE*, II, 11; 15; Socr., *HE*, IV, 30; V, 11; Sozom., *HE*, VI, 24, 1-5; VII, 13; 25; Theod., *HE*, IV, 7, 1-4; V, 13; 17-18; *PLRE*, I, p. 52 (*Ambrosius 3*); M. G. Mara, *Ambroise de Milan*, în *DECA*, I, p. 84-88; idem, *Ambrogio di Milano*, în *NDPAC*, I, col. 229-235; T. E. Gregory, *Ambrose*, în *ODB*, 1, p. 76-7; *DELC*, p. 36-38 (*Ambrozie, Sf.*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 183-186; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, ^{2}1994, p. 1293-1304; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 297-309; H. Savon, *Ambroise de Milan (340-397)*, Paris, 1997; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 291-310; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii latini ai Bisericii*, I, traducere din germană de M.-M. Anghelescu revăzută de A. Manolescu, Bucureşti, 2005, p. 129-185.

1. EPISTULAE

1. *Ep. LXXVa* (21 a) [*Contra Auxentius de basilicis tradentis*] [a. 386]: 22. Ergo Auxentius eicitur, Mercurinus excluditur. Unum portentum est et duo nomina. Etenim ne cognosceretur quis esset, mutavit sibi vocabulum, ut quia hic fuerat Auxentius episcopus Arrianus, ad decipiendam plebem quam ille tenuerat se vocaret Auxentium. Mutavit ergo vocabulum, sed perfidiam non mutavit; exuit lupum et induit lupum. Nihil prodest quod mutavit nomen, quid sit agnoscitur. Alius in Scythiae partibus dicebatur, alius hic vocatur, nomina pro regionibus habet. Habet ergo iam duo nomina et si hinc alio perrexerit, habebit et tertium. Quomodo enim patietur ut mancat ei vocabulum ab tanti sceleris indicium? Minora fecit in Scythia et ita erubuit ut mutaret vocabulum; sceleratiora hic ausus est et volet: quocumque perrexerit nomine suo prodi? Tantorum populorum sanguinem manu sua scribet et poterit consistere animo? *23*. Paucos excludebat dominus Iesus de templo suo, Auxentius nullum reliquit. De templo suo flagello eicit, Auxentius gladio, Iesus flagello, Mercurinus securi.

Ediţia folosită: Sancti Ambrosii *Opera*, X, *Epistulae et Acta*, III, *Epistularum liber decimus*, *Epistulae extra collectionem*, *Gesta concilii Aquileiensis*, recensuit Michaela Zelzer, Viena, 1982 (*CSEL* LXXXII), p. 96-97.

2. *Extra collectionem 5 (11)* [*Imperatoribus clementissimis et principibus Christianis gloriosissimis ac beatissimis Gratiano Valentiniano et Theodosio sanctum concilium quod convenit Aquileiae*] [a. 381]: 1. Provisum est quidem, clementissimi principes, vestrae tranquillitatis statutis, me Arrianorum perfidia ulterius possit vel latere vel serpere; etenim effectum concilii decretis putamus minime defuturum, sed tamen quantum ad partes spectat occidentis duo tantum reperti sunt qui

1. SCRISORI

1. *Scrisoarea a LXXV-a* (21 a) [Împotriva lui Auxentius despre predarea bisericilor] [anul 386][1]: *22*. Aşadar, este alungat Auxentius, este dat afară Mercurinus. Este un om primejdios cu două nume. Ca să nu fie cunoscut cine este, şi-a schimbat numele; fiindcă aici fusese un episcop arian Auxentius, se numeşte şi el Auxentius, ca să amăgească mulţimea pe care o avusese acela înainte. Şi-a schimbat numele, dar nu şi necredinţa. Şi-a scos pielea de lup şi a îmbrăcat alta tot de lup. Nu-i e de nici un folos că şi-a schimbat numele; se ştie cine este. Într-un fel i se zicea în părţile Scythiei şi în alt fel este numit aici. Are nume după regiuni. Are, aşadar, până acum, două nume. Şi dacă va pleca de aici în altă parte, va avea şi pe al treilea.Căci cum ar răbda să-i rămână numele care arată o atât de mare nelegiuire? În Scythia a făcut nelegiuiri mai mici şi a roşit aşa de tare[2], încât şi-a schimbat numele. Aici a îndrăznit să facă altele mai mari; dar va voi, oriunde se va duce, să fie trădat după nume? Va scrie cu mâna sa să se verse sângele atâtor popoare şi va putea să stea cu sufletul liniştit? *23*. Domnul Iisus îi alunga pe puţini din templul Său, Auxentius nu lasă nici unul. Iisus I-a dat afară din templul Său cu biciul, Auxentius cu sabia. Iisus cu biciul, Mercurinus cu securea.

Ediţia folosită: Sfântul Ambrozie, *Scrieri*, II, *Despre sfintele Taine*, traducere, introducere şi note de Ene Branişte, *Scrisori*, traducere şi note de David Popescu, *Imnuri*, traducere şi introducere de Dan Negrescu, Bucureşti, 1994 (*PSB* 53), p. 121.

2. Scrisoare înafara colecţiei 5 (11)[3] [Preabunilor împăraţi şi principi creştini, preaslăviţilor şi preafericiţilor Gratianus, Valentinianus şi Theodosius, despre conciliul care s-a ţinut la Aquileia] [anul 381]: *1*. S-au luat măsuri, preabuni principi, prin hotărârile Seninătăţii Voastre, ca erezia arienilor să nu mai poată sta ascunsă şi nici să se răspândească mai departe. Căci socotim că, în poruncile pe care le veţi da, veţi ţine întrutotul seama de hotărârile conciliului. În ceea ce priveşte

[1] Este vorba de Auxentius, iniţial episcop arian de *Durostorum*, în *Moesia II*, sub numele Mercurinus. A fost discipol al episcopului got arian Ulfila (***FHDRCh*, XXV**), căruia în 383 i-a redactat biografia (*Epistula de fide et de obitu Vlfilae*). Scos din scaun foarte probabil în urma edictului lui Theodosius I din 25 iulie 383 (*CTh*, XVI, 5, 11), s-a transferat la *Mediolanum*, la curtea împărătesei Iustina, soţia lui Valentinianus I (375-392), care împărtăşea erezia ariană în varianta stabilită la conciliul de la *Arimini* (Rimini) (***FHDRCh*, X**). Aici a abandonat vechiul nume teoforic şi l-a luat pe cel al predecesorului arian de *Mediolanum* – Auxentius (345-374) (***FHDRCh*, XI**). A solicitat, cu sprijinul Curţii, o biserică suburbană (*basilica noua* sau *Portiana*?) pentru celebrarea, împreună cu fidelii săi eretici, a sărbătorilor pascale, fapt care l-a adus în conflict cu episcopul catolic de *Mediolanum* – Ambrosius; acţiunea nu a avut succes. Vezi Ambr., *Ep. LXXV* (21); Hier., *Ep.* I, 1, 15; Ruf., *HE*, II, 15; M. Simonetti, *Aussenzio di Durostorum*, în *NDPAC*, I, col. 662; idem, *Aussenzio di Milano*, în *NDPAC*, I, col. 662-663; *PCBE*, 2/1, p. 241-243 (*Auxentius (Mercurinus) 3*); *DELC*, p. 99-100 (*Auxenţiu de Durostor*); *HEO*, I, p. 344.

[2] Nu se ştie despre ce „nelegiuiri” este vorba.

[3] În ediţia românească figurează ca *Scrisoarea a XI-a*.

auderent profanis et impiis vocibus obviare concilio, vix angulum Ripensis Daciae turbare consueti.

Ediţia folosită: Sancti Ambrosii *Opera*, X, *Epistulae et Acta*, III, *Epistularum liber decimus, Epistulae extra collectionem, Gesta concilii Aquileiensis*, recensuit Michaela Zelzer, Viena, 1982 (*CSEL* LXXXII), p. 182.

3. *Extra collectionem 6 (12)* [*Imperatoribus clementissimis Christianisque et gloriosis beatissimisque principibus Gratiano Valentiniano et Theodosio sanctum concilium quod convenit Aquileiae*] [a. 381]: 3. Equidem per occidentales partes duobus in angulis tantum hoc est in latere Daciae Ripensis ac Moesiae fidei obstrepi videbatur; quibus tamen nunc post concilii sententiam vestrae favore clementiae opinamur ilico consulendum. Per omnes autem tractus atque regiones a Thracorum claustris usque ad Oceanum manet intemerata fidelium atque una communio. In orientalibus autem partibus cognovimus quidem summo gaudio atque laetitia eiectis Arrianis, qui ecclesias violenter invaserant, sacra dei templa per solos catholicos frequentari.

Ediţia folosită: Sancti Ambrosii *Opera*, X, *Epistulae et Acta*, III, *Epistularum liber decimus, Epistulae extra collectionem, Gesta concilii Aquileiensis*, recensuit Michaela Zelzer, Viena, 1982 (*CSEL* LXXXII), p. 188.

4. *Extra collectionem 14 (63)* [*Ambrosius servus Christi vocatus episcopus Vercellensi ecclesiae et his qui invocant nomen domini nostri Iesu*] [a. 396]: 85. Qualis forma fuerit domini talis totius domus est status. Quod si domi quaeruntur ista, quanto magis in ecclesia ubi et dives et pauper, *servus et liber*, *Graecus et Scytha* (Col. 3,11), honoratus et plebeius, *omnes in Christo unum sumus* (1 Petr. 1,19).

Ediţia folosită: Sancti Ambrosii *Opera*, X, *Epistulae et Acta*, III, *Epistularum liber decimus, Epistulae extra collectionem, Gesta concilii Aquileiensis*, recensuit Michaela Zelzer, Viena, 1982 (*CSEL* LXXXII), p. 281.

2. HEXAEMERON

II, 3, 12: … Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, donec Ponto ipse condatur, Rhenus de jugo

părţile Occidentului, au fost descoperiţi doi rătăciţi care au îndrăznit, prin cuvinte păgâneşti şi lipsite de evlavie, să se arate împotriva conciliului, obişnuiţi doar să tulbure o parte a Daciei Ripensis.

Ediţia folosită: Sfântul Ambrozie, *Scrieri*, II, *Despre sfintele Taine*, traducere, introducere şi note de Ene Branişte, *Scrisori*, traducere şi note de David Popescu, *Imnuri*, traducere şi introducere de Dan Negrescu, Bucureşti, 1994 (*PSB* 53), p. 74.

3. Scrisoare înafara colecţiei 6 (12)[4] [Preabunilor şi creştinilor împăraţi, preaslăviţilor şi preafericiţilor principi Gratianus, Valentinianus şi Theodosius, despre conciliul care s-a ţinut la Aquileia] [anul 381]: *3*. Prin părţile occidentale numai în două colţuri, adică în partea Daciei Ripensis şi a Moesiei, părea a fi primejduită credinţa. Suntem de părere că acum, după hotărârile conciliului, cu ajutorul Bunătăţii Voastre, să ne sfătuim şi privitor la cele de acolo. Prin toate ţinuturile şi regiunile de la strâmtoarea tracică[5] până la Ocean, rămâne una şi nestricată comunitatea credincioşilor. Iar în părţile orientale, am aflat cu mare bucurie şi mulţumire că, după alungarea arienilor, care pătrunseseră cu sila în biserici, sfintele lăcaşuri ale lui Dumnezeu sunt frecventate numai de dreptcredincioşi.

Ediţia folosită: Sfântul Ambrozie, *Scrieri*, II, *Despre sfintele Taine*, traducere, introducere şi note de Ene Branişte, *Scrisori*, traducere şi note de David Popescu, *Imnuri*, traducere şi introducere de Dan Negrescu, Bucureşti, 1994 (*PSB* 53), p. 76.

4. Scrisoare înafara colecţiei 16 (63)[6] [Episcopul Ambrosius, slujitor al lui Hristos, către Biserica din Vercellae[7] şi către cei ce se roagă Domnului nostru Iisus] [anul 396]: *85*. Şi dacă acestea se cer acasă, cu atât mai mult este nevoie de ele în Biserică, unde şi bogat şi sărac, „şi rob şi liber, şi grec şi scit”(*Col. 3,11*), şi cu rang şi fărăr rang, „toţi suntem în Hristos” (*1 Petr. 1, 19*).

Ediţia folosită: Sfântul Ambrozie, *Scrieri*, II, *Despre sfintele Taine*, traducere, introducere şi note de Ene Branişte, *Scrisori*, traducere şi note de David Popescu, *Imnuri*, traducere şi introducere de Dan Negrescu, Bucureşti, 1994 (*PSB* 53), p. 264.

2. HEXAEMERON

II, 3, 12: Danubius, izvorând din părţile de Apus, desparte neamul barbarilor de cel al romanilor, până se varsă în Marea Neagră. Rinul îşi îndreaptă curgerea

---

[4] În ediţia românească figurează ca *Scrisoarea a XII-a*.
[5] Expresia *a Thracorum claustris* nu este tradusă în ediţia românească.
[6] În ediţia românească figurează ca *Scrisoarea a LXIII-a*.
[7] Astăzi, Vercelli, Italia.

Alpinum usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii …

Ediţia folosită: *PL* 14, col. 151.

sa din înălţimea Alpilor până în adâncul Oceanului, ca o stavilă de temut a Imperiului roman împotriva noroadelor barbare.

Ediţia folosită: Sfântul Ambrozie cel Mare, *Tâlcuiri la Facere,* I, traducere din limba latină Andreea Stănciulescu, Galaţi, 2007, p. 68-69.

XXIII. GAUDENTII BRIXIENSIS

TRACTATUS

XVII, 11 … Andreas et Lucas apud Patras Achaiae civitatem consummati referuntur.

Ediţia folosită: S. Gaudentii episcopi Brixiensis *Tractatus*. Ad fiedem codicum recensuit Ambrosius Glueck, Viena-Leipzig, 1936 (*CSEL* LXVIII), p. 144.

XXIII. GAUDENTIUS DE BRIXIA
(? – după 406 şi până în 410)

Autorul. Despre Gaudentius se ştie că a ocupat postul de *notarius* (secretar) al împăratului Valentinianus I (364-375) şi că după 379 a călătorit prin Orient. În 390 sau 391, la solicitarea lui Ambrosius de *Mediolanum* şi a altor episcopi din Italia, a acceptat să ocupe scaunul episcopal de *Brixia* (Brescia), rămas vacant după moartea lui Filastrius. În această calitate, a fondat o biserică destinată adăpostirii unor relicve sfinte aparţinând lui Ioan Botezătorul, Andrei, Toma, Luca, Gervasius şi Protasius. În anul 406, a fost trimis, împreună cu alţi episcopi, de împăratul Honorius la Curtea de la *Constantinopolis*, pentru a cere lui Arcadius să convoace un conciliu la *Thessalonica* destinat reexaminării „dosarului" Ioannes Chrysostomos, care fusese depus şi exilat; misiunea a fost un eşec. Lui i-a dedicat Rufinus de *Aquileia* traducerea făcută înainte de 410 a *Recunoştinţelor* pseudo-clementine.

Opera. După cum au arătat exegeţii, Guadentius s-a format în atmosfera intelectuală din jurul lui Ambrosius de *Mediolanum*, fiind autorul unor omilii (*Sermones*), dintre care zece sunt dedicate săptămânii sfinte (*decem tractatos paschales*).

Bibliografie: A. Glueck, *Prolegomena*, în S. Gaudentii episcopi Brixiensis *Tractatus*. Ad fiedem codicum recensuit Ambrosius Glueck, Viena-Leipzig, 1936 (*CSEL* LXVIII), p. V-XIII; M. Simonetti, *Gaudentius de Brescia*, în *DECA*, I, p. 1015-1016; *PCBE*, 2/1, p. 887-890 (*Gaudentius 3*); *DELC*, p. 289-290 (*Geudenţiu*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 311.

COMENTARIU

XVII, 11 ... Se spune că Andrei şi Luca au sfârşit în oraşul Patras al Achaiei.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

XXIV. ΑΣΤΕΡΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΜΑΣΕΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑΙ

Θ. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Φωκᾶν

12, 2. καὶ πάντες οἱ ἀγριώτατοι Σκύθαι, ὅσοι δὴ τὴν ἀντιπέρας τοῦ Εὐξείνου πόντου ἤειρον νέμονται ... πάντες οὗτοι δορυφοροῦσι τῷ κηπουρῷ·

Ediţia folosită: *PG* 40, col. 313.

XXIV. ASTERIUS, EPISCOP DE AMASEIA
(? – cca 400/431)

Autorul. Nu se cunosc cu exactitate data de naştere şi cea de moarte. Înainte de a ajunge episcop de *Amaseia*, în *Helenopontus*, pe la 380, Asterius a fost avocat, posedând o frumoasă cultură clasică şi stăpânind bine arta oratorică. A murit pe la cca 400/431.

Opera. Moştenirea scriitoricească a episcopului Asterius este formată din omilii la martiri şi predici.

Bibliografie: S. J. Voicu, *Asterius d'Amasée*, în *DECA*, I, p. 281-282; idem, *Asterio di Amasea*, în *NDPAC*, I, col. 610; B. Baldwin, *Asterios of Amaseia*, în *ODB*, 1, p. 213; *DELC*, p. 82 (*Asterie de Amasea*); D. Fecioru, *Introducere*, în Asterie al Amasiei, *Omilii şi predici*, traducere, cu un cuvânt înainte şi o introducere de D. Fecioru, Bucureşti, 1946, p. 15-36; *HEO*, I, p. 76.

OMILII

IX. Cuvânt de laudă la sfântul mucenic Phocas[1]

12, 2. Şi toţi sciţii cei foarte sălbatici, câţi locuiesc continentul de dincolo de Marea Neagră … toţi aceştia slujesc grădinarului.

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: Asterie al Amasiei, *Omilii şi predici*, traducere, cu un cuvânt înainte şi o introducere de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 1946.

[1] Asterius este primul care aminteşte de Phocas, arătând că a fost un grădinar creştin din *Sinope* care, denunţat ca creştin, a fost decapitat după ce şi-a săpat singur groapa; nu pomeneşte însă data martirajului său. Într-o legendă târzie apare ca episcop executat sub Traianus (98-117) – vezi A. P. Kazhdan, *Phokas*, în *ODB*, 3, p. 1666-1667.

XXV. ULFILAE

XXV. ULFILA
(311 – 383)

Autorul. Ulfila descinde dintr-o familie mixtă goto-romană (strămoşii mamei sale erau prizonieri creştini luaţi de goţi la mijlocul veacului al III-lea din *Cappadocia*) din *Gothia* nord-dunăreană. S-a născut pe la 311 (după alţii, în 295), fiind crescut în credinţa creştină, în tinereţe fiind *lector* al Bisericii sale. Unii istorici bisericeşti din veacurile V-VI transmit informaţia că a fost discipol şi urmaş al episcopului ortodox Theophilus de *Gothia*, participant la conciliul ecumenic de la *Nicaea* din 325, dar că mai apoi, din raţiuni politice, a îmbrăţişat arianismul. *Credo*-ul demonstrează arianismul său. A fost ordonat „episcop al creştinilor din ţara getică" (Philostorg., *HE*, II, 5) de către arianul Eusebius de *Nicomedia* în 341 (după alţii în 336 sau în 338), conducând episcopia ariană a Gothiei nord-dunărene până în 348. În acest an, datorită ostilităţii manifestate de conducătorii goţi, a trecut în Imperiu, aşezându-se, împreună cu fidelii săi, în *Moesia Secunda*, „în regiunea Nicopolis, la picioarele Haemimontului", formând grupul aşa-numiţilor *Gothi minores* (Iord., *Get.*, LI, 267). A participat la conciliul semiarian de la *Constantinopolis* din 360, care a confirmat formula de la *Ariminium* (359) (***FHDRCh*, X**), şi a contribuit la răspândirea creştinismului de orientare ariană printre goţii nord-dunăreni şi cei trecuţi în Imperiu în 376. A murit în momentul când la *Constantinopolis* se deschidea „sinodul tuturor sectelor" (Socr., *HE*, V, 10) în iunie 383.

Opera. Meritul excepţional al lui Ulfila este traducerea Bibliei în limba gotică. După cum ne informează discipolul său, Auxentius, episcop de *Durostorum* şi apoi de *Mediolanum* între 383-386 (***FHDRCh*, XXII.1**), Ulfila a scris în limba greacă, latină şi gotică „mai multe tratate şi o mulţime de comentarii" (*plures tractatus et multas interpretationes*) (Auxentius, *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae*), dar care n-au ajuns până la noi. *Crezul* său s-a păstrat într-un comentariu polemic compus pe la cca 395 de episcopul arian Maximinus din *Illyricum* (cca 360/5-după 395) îndreptat împotriva conciliului de la *Aquileia* din 381, intitulat *Dissertatio Maximini contra Ambrosium* (*Disertaţia lui Maximinus împotriva lui Ambrosius*); după autor, Ulfila a propovăduit această profesiune de credinţă prin predicile şi tratatele sale (*per sermones et tractatus suo[s]*) (*Diss. Max.*, 42).

Bibliografie: Auxent., *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae* (*FHDR*, II, p. 110-113); Philostorg., *HE*, II, 5; Socr., *HE*, II, 41, 23; IV, 33, 6-7; Sozom., *HE*, IV, 24, 1; VI, 37, 8-11; Theod., *HE*, IV, 37, 3-5; Cassiod., *HE*, V, 37; 38; VIII, 13; Iord., *Get.*, LI, 267; *Pătimirea Sf. Nichita*, 4 (*FHDR*, II, p. 722-723); M. Simonetti, *Ulfila*, în *DECA*, II, p. 2501; M. P. McHugh, *Ulfilas (ca. 311- ca. 383*), în *EEC*, p. 1149; *PCBE*, 2/1, p. 241-242 (*Auxentius (Mercurius 3)*); *DELC*, p. 563-565 (*Maximin*), 860-861 (*Ulfila*); M. Simonetti, *L'arianesimo di Ulfila*, în *RomBarb*, 1, 1976, p. 297-323; R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur le Concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 143-172; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 88-98; T. D. Barnes, *From Eusebius to Augustine. Selected Papers 1982-1993*, Variorum, 1994, nr. X; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 295, 314.

<**CREDO**>

63. Qui et in exitu suo usque in ipso mortis monumento per testamentum fidem suam conscribtam populo sibi credito dereliquid ita d[i]cens: «Ego Vlfila episkopus et confessor semper sic credidi et in hac fide sola et uera transitum facio ad d(omi)n(u)m meum. Credo unum esse D(eu)m Patrem, solum ingenitum et inuisiuilem, et in unigenitum Filium eius, d(omi)n(u)m et d(eu)m n(ostrum), opificem et factorem uniuerse creature, non habentem similem suum, – ideo unus est omnium D(eu)s Pater, qui et dei nostri est D(eu)s, – et unum Sp(iritu)m S(an)c(tu)m, uirtutem inluminantem et sanctificantem, ut ait Cr(istu)s post resurrectionem ad apostolos suos: *Ecce ego mitto promissum Patris mei in uobis, uos autem sedete in ciuitatem Hierusalem quoadusque induamini uirtutem ab alto*, item et: *Accipietis uirtutem superuenientem in uos S(an)c(t)o Sp(irit)u*, nec D(eu)m nec d(eu)m n(ostrum), sed ministrum Cr(ist)i […8…] […9…] subd[i]tum et oboedient[em] in omnibus Fili[o], et Filium subdit[um] et oboedientem e[t] in omnibus D(e)o Pat[ri]que suo [.]e[.]s[.]c[.]eri[.]s[..]i[..]i[…..] per Cr(istu)m e[i]us [in] Sp(irit)u S(an)c(t)o o[rdi]nauit.»

Ediţia folosită: *Scolies ariennes sur le Concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par Roger Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 250.

<CREZUL>

63. În momentul plecării sale, până chiar şi pe monumentul său funerar, el a lăsat prin testament poporului încredinţat lui mărturisirea de credinţă scrisă în următorii termeni: „Eu, Ulfila, episcop şi mărturisitor, aşa am crezut întotdeauna şi în această credinţă, singura adevărată, trec la Domnul meu. Cred că este un singur Dumnezeu, Tatăl, singurul nenăscut şi invizibil; de asemenea, cred în Fiul său, unul născut, Domnul şi Dumnezeul nostru, lucrător şi ziditor al întregii creaţii, care nu are pe nimeni asemenea lui – aşadar, unul este Dumnezeul tuturor, Tatăl, care este şi Dumnezeul Dumnezeului nostru – şi unul Duhul Sfânt, puterea iluminatoare şi sfinţitoare, aşa cum a spus Cristos, după Înviere, apostolilor săi: *Iată că trimit asupra voastră pe cel făgăduit de Tatăl meu, iar voi să rămâneţi în oraşul Ierusalim până când veţi fi îmbrăcaţi cu putere de sus*[1]; şi încă: *Veţi primi puterea ce va veni pe neaşteptate în voi prin Duhul Sfânt*[2], care nu este nici Dumnezeu, nici Dumnezeul nostru, ci servitorul lui Cristos … supus şi ascultător în toate lucrurile de Fiul … şi Fiul este supus şi ascultător în toate de Dumnezeu Tatăl care … prin Cristosul lui în Duhul Sfânt le-a orânduit”.

Traducere: Wilhelm Dancă

[1] *Lc* 24,49.
[2] *Fap* 1,8.

XXVI. CHROMATII AQUILEIENSIS

1. SERMO XI

4. Unde aliquanti haeretici qui Christum hominem solummodo confitentur, denegata eius diuinitate, ut Fotinus, pedes quidem tenent sed caput non habent, quia caput fidei amiserunt.

Ediţia folosită: Chromace d'Aquilée, *Sermons*, I (*Sermons 1-17 A*), introduction, texte critique, notes et index par Joseph Lemarié, traduction par Henri Tardif, Paris, 1969 (*SC* 154), p. 220.

Ediţia consultată: Chromatii Aquileiensis *Opera*, cura et studio R. Étaix et J. Lemarié, Turnholt-Brepols, 1974 (*CCSL* IX A).

XXVI. CHROMATIUS DE AQUILEIA
(335/40 – 407/8)

Autorul. Prin 370, Chromatius este atestat ca preot al Bisericii din *Aquileia*, fapt care nu înseamnă că provenea din acest oraş. În 381, a participat la conciliul antiarian de la *Aquileia* alături de episcopul Valerianus (368?-387/8), căruia i-a succedat în scaun prin 388/9, fiind hirotonit de Ambrosius de *Mediolanum* (339-397). L-a sprijinit financiar pe Hieronymus (cca 347 – 419/20), căruia i-a solicitat *commentarii* şi traduceri. Rufinus de *Aquileia* (cca 345 – cca 410) i-a dedicat tălmăcirea latină a *Istoriei bisericeşti* a lui Eusebius de *Caesarea* (cca 260 – cca 340). S-a aflat în corespondenţă cu Ioannes Chrysostomos (398-407) şi a spijinit, împreună cu papa Innocentius I (402-417) şi alţi episcopi italici, restabilirea acestuia pe scaunul constantinopolitan. A murit prin 407/8.

Opera. Ca şi alţi scriitori ecleziastici din epocă (Filastrius, Gaudentius), Chromatius s-a format în mediul intelectual din jurul lui Ambrosius de *Mediolanum*. Este autorul a peste 40 de omilii (*sermones*) pastorale şi al altor 59, rostite între 400-407, în care comentează *Evanghelia după Matei* (I-XVIII, 35) (*Tractatus in Mathaeum*).

Bibliografie: Chromatii Aquileiensis *Opera*, cura et studio R. Étaix et J. Lemarié, Turnholt-Brepols, 1974 (*CCSL* IX A), p. V-VII; B. Studer, *Chromarius d'Aquilée*, în *DECA*, I, p. 476; idem, *Cromazio di Aquileia*, în *NDPAC*, I, col. 1298-1299; *PCBE*, 2/1, p. 432-436 (*Chromatius*); *DELC*, p. 138 (*Chromatius de Aquileia*); H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 353-355; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 311.

1. PREDICA A XI-A

4. De unde, destul de mulţi eretici care îl declară pe Hristos doar om, negând dumnezeirea acestuia, precum Fotinus[1]; au picioare, fără îndoială, dar nu au cap, căci au pierdut capul credinţei.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Despre Fotinus şi doctrina sa, în afara fragmentelor de mai jos, vezi ***FHDRCh,*** **XVI.1** (*Hilarius de Pictavium*), **XXXIII** (*Flastrius de Brixia*) şi **LX** (*Vincentius de Lerina*).

2. SERMO XXI

3. Amaricauit Iohannem Fotinus, qui Christum Deum credere noluit, quem ille Deum evidenter ostendit dicendo …

Ediţie folosită: Chromace d'Aquilée, *Sermons*, II (*Sermons 18-41*), texte critique, notes et index par Joseph Lemarié, traduction par Henri Tardif, Paris, 1971 (*SC* 164), p. 44.
Ediţia consultată: Chromatii Aquileiensis *Opera*, cura et studio R. Étaix et J. Lemarié, Turnholt-Brepols, 1974 (*CCSL* IX A).

3. TRACTATUS IN MATHAEUM

IV, 3 … ut non exinde secundum Fotinum habere Dominus initium putaretur, ex quo natus ex uirgine est…

XXXV, 3. Et quia hoc ita sit uideamus. In uestitu ouis iamdudum uenit Fotinus, id est sub praedicatione nominis Christi, et in tantum uestitu ouis fefellit ut a catholicis uiris etiam episcopus ordinaretur; sed intus lupus erat, qui pro fide perfidiam in corde tenebat, quam postea prodidit. Denique apud Sirmium ouile Dei tamquam pastor ingressus est, sed tamquam lupus rapax gregem Christi sacrilego ore uastauit.

4. Fotinus etenim Christum Dominum ac Saluatorem nostrum hominem solummodo asseruit… Non enim in hominem credimus ut Fotinus, sed in Deum. Lupus est itaque Fotinus.

Ediţia folosită: Chromatii Aquileiensis *Opera*, cura et studio R. Étaix et J. Lemarié, Turnholt-Brepols, 1974 (*CCSL* IX A), p. 213, 369-370.

2. PREDICA A XXI-A

3. Pe Ioan s-a mâniat Fotinus, care nu a vrut să-l considere Dumnezeu pe Hristos, pe care acela îl arăta clar ca Dumnezeu[2] zicând …

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

3. COMENTARIU LA MATEI

IV, 3 … încât, după Fotinus, s-a considerat că Domnul nu are început, din moment ce s-a născut dintr-o fecioară …

XXXV, 3. Şi să vedem pentru ce e acest lucru astfel. Încă de mult a venit Fotinus în haină de oaie, adică sub propovăduirea numelui lui Hristos, şi atât de mult a înşelat în veşmântul de oaie, încât a fost orânduit de către catolici chiar episcop; dar pe dinăuntru era un lup care avea în inimă, în loc de credinţă, perfidia, pe care şi-a dat-o la iveală mai apoi. În cele din urmă a intrat la Sirmium ca păstor pentru staulul de oi al lui Dumnezeu, dar, cu vorbe nelegiuite, a devastat turma lui Hristos precum un lup hrăpăreţ.

4. Fotinus, într-adevăr, a susţinut că Hristos, Domnul şi Mântuitorul nostru, <a fost> doar om ... De fapt, nu credem în om, precum Fotinus, ci în Dumnezeu. Prin urmare, Fotinus este lupul.

Traduceri: Claudia Tărnăuceanu

---

[2] *In* 1,1.

XXVII. AURELII PRUDENTI CLEMENTIS

XXVII. AURELIUS PRUDENTIUS CLEMENS
(348 – după 405)

Autorul. Despre viaţa lui Prudentius cele mai multe date se găsesc în scrierile sale. S-a născut în anul 348 în *Hispania Tarraconensis*, poate în oraşul *Calahorra* (Calagurris) sau *Caesaraugusta* (Zaragoza), într-o bogată familie creştină. A studiat la şcoala unui gramatician, apoi a unui retor. A practicat avocatura, intrând apoi în administraţie şi ajungând la Curtea imperială. Spre bătrâneţe, s-a retras din viaţa publică, dedicându-se preamăririi lui Dumnezeu. Nu se cunosc nici data, nici locul morţii.

Opera. Cum au arătat specialiştii, opera poetică a lui Prudentius, scrisă pentru un public cult, cuprinde o parte lirică şi alta didactică. Din cea dintâi face parte *Cathemerinon liber* (*Cartea orelor zilei)* – respectiv o „culegere” de imnuri pentru diferite ore ale zilei sau pentru sărbători de peste an. În cea de-a doua se înscriu *Apotheosis* (*Tratatul despre natura lui Dumnezeu*), *Contra Symmachum* (*Împotriva lui Symmachus*), *Psychomachia* (*Lupta sufletului*) ş.a. *Apotheosis* este un poem didactic, compus către 400, în care se explică dogma trinităţii. *Contra Symmachum* a fost scris în 402/3, ca o reacţie la controversa din jurul altarului Victoriei din Senat, al cărei reprezentant din partea păgânismului a fost cunoscutul om politic roman Quintus Aurelius Symmachus (cca 345-402); în ansamblu, ea reprezintă un „atac virulent” (M. Lavarenne) la adresa religiei păgâne, lăudând pe împăratul Theodosius I pentru că a proscris cultele păgâne.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, XIII; J. Berman, în Aurelii Prudenti Clementis *Carmina*, recensuit et prolegumenis, commentario critico, indicibus instruxit Ioannes Bergman, Viena-Leipzig, 1926 [reprint 1979] (*CSEL* LXI), p. V- XIX; M. Lavarenne, *Introduction*, în Prudence, I, *Cathemerinon liber (Livre d’heures)*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, Paris, 1943, p. V-XXXIV; idem, *Notice*, în Prudence, II, *Apotheosis (Traité de la nature de Dieu). Hamartigenia (De l’origine du mal)*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, deuxieme tirage revu et corrigé, Paris, 1945, p. V-XIV; idem, *Notice*, în Prudence, III, *Psychomachie. Contre Symmaque*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, deuxieme tirage revu et corrigé, Paris, 1963, p. 7-46, 85-106; *PLRE*, II, p. 214 (*Aur. Prudentius Clemens 4*); J. Fontaine, *Prudence*, în *DECA*, II, p. 2133-2136; *DELC*, p. 726-727 (*Prudentius Aurelius Clemens*); M. Fuhrmann, *Rom in der Späantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 232-257; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l’histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l’Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 309-322; M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 125-127; Ch. Pietsch, Aeternus temptare vias. *Zur Romidee im Werk des Prudentius*, în *Hermes*, 129, 2001, p. 259-275; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 363-371.

1. CONTRA SYMMACHUM

II 294 praecipitet Scythica iuuenis pietate uietum
uotiuo de ponte patrem – sic mos fuit olim –,
caedibus infantum fument Saturnia sacra
297 flebilibusque truces resonent uagitibus arae!
…
602 hanc frenaturus rabiem deus undique gentes
inclinare caput docuit sub legibus hisdem
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Hister,
quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat Hiberus,
corniger Hesperidum quos interlabitur et quos
607 Ganges alit tepidique lauant septem ostia Nili.
…
696 Temptauit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam patrio ueniens iuratus ab Histro,
has arces aequare solo, tecta aurea flammis
699 soluere, mastrucis proceres uestire togatos
…
808 denique Romanus, Daha, Sarmata, Vandalus, Hunnus,
Gaetulus, Garamanus, Alamannus, Saxo, Galaulas,
una omnes gradiuntur humo, caelum omnibus unum est,
811 unus et oceanus, nostrum qui continet orbem.

Ediţia folosită: Aurelii Prudenti Clementis *Carmina*, recensuit et prolegumenis, commentario critico, indicibus instruxit Ioannes Bergman, Viena-Leipzig, 1926 [reprint 1979] (*CSEL* LXI), p. 169, 257, 272, 276.

Ediţia consultată: Prudence, III, *Psychomachie. Contre Symmaque*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, deuxieme tirage revu et corrigé, Paris, 1963, p. 169, 179, 182, 186.

1. ÎMPOTRIVA LUI SYMMACHUS[1]

II, 294-297. Cu pietate scitică să-l arunce tânărul de pe puntea închinată divinităţii pe părintele decrepit – aşa a fost odinioară obiceiul –, prin sacrificarea pruncilor să fumege saturnienele sacrificii şi de jalnice vaiete să răsune cumplitele altare!

602-607. Ca să-nfrâneze această turbare, Dumnezeu a-nvăţat neamurile de pretutindeni să plece capul sub aceleaşi legi şi să devină romani toţi cei pe care <îi scaldă> Rinul şi Histrul, cei pe care <îi udă> Tagus cel care duce aur[2], pe care îi inundă Hebrus cel mare[3], cei printre care alunecă <fluviul> cel cornut din <ţinuturile> occidentale[4] şi cei pe care îi hrăneşte Gangele şi cei pe care îi scaldă cele şapte guri ale Nilului călduţ…

696-699. A încercat tiranul get[5] de curând să distrugă Italia, dinspre părintescul Histru venind, legat prin jurământ cetăţile acestea să le facă una cu pământul, acoperişurile de aur în flăcări să le topească, în cojoace de oaie căpeteniile purtătoare de togă să le îmbrace[6].

808-811. Până la urmă, romanul, dahul, sarmatul, vandalul, hunul, getulul, garamantul, alamanul, saxonul, galaulul, toţi pe acelaşi pământ păşesc, cerul pentru toţi acelaşi este, acelaşi şi Oceanul cel care cuprindea lumea noastră.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Q. Aurelius Symmachus (cca 345-402), cunoscut om politic roman, adept al păgânismului, conducător în 384, în calitate de *prafaectus urbis Romae*, al unei delegaţii senatoriale romane la Curtea de la *Mediolanum*, cerând restabilirea altarului Victoriei în clădirea Senatului; misiunea n-a avut succes, datorită intervenţiei episcopului Ambrosius – Symm., *Rel. 3*; Ambr., *Ep.* XVII-XVIII; *PLRE*, I, p. 865-872 (*Q. Aurelius Symmachus* signo *Eusebius 4*); *PCBE*, 2/2, p. 2142-2143 (*Q. Aurelius Symmachus Eusebius 1*); D. Lassandro, *Una disputa religiosa tra il prefetto pagano Simmaco ed il vescovo Ambrogio sul finire del IV secolo d.C.*, în *Euphrosyne*, 35, 2007, p. 231-240.

[2] Astăzi, sp. Tajo, port. Tejo.

[3] Astăzi, Mariţa, Bulgaria.

[4] Cf. Verg., *Aen.*, VIII, 77.

[5] „Get" pentru „got" – *topos* în scrierile Antichităţii târzii; vezi şi în volum.

[6] Prudentius se referă la campania din nordul Italiei din anii 401-402 a goţilor conduşi de regele Alaricus (391-410), care a provocat o puternică nelinişte în peninsulă; a fost întreruptă de victoriile lui Stilicho de la *Pollentia* şi *Verona* din iulie-august 402 – Claud., *De bello Getico*; *De VI consulatu Honorii*, *passim*; Oros., VII, 37, 2; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 400, 402; Philostorg., *HE*, XII, 2; Iord., *Get.*, XXIX, 147; XXX, 154-155; *PLRE*, I, p. 856 (*Flavius Stilicho*); II, p. 45-46 (*Alaricus 1*); T. E. Gregory, *Alaric*, în *ODB*, 1, p. 52; *PCBE*, 2/1, p. 73 (*Alaricus*); H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 164-167; P. Heather, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 270; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 164-166; Ph. Matyszak, *Duşmanii Romei. De la Hannibal la Attila*, traducere de G. Tudor, Bucureşti, 2008, p. 247.

2. LIBER APOTHEOSIS

Laxauit Scythicas uerbo penetrante pruinas
uox euangelica, Hyrcanas quoque feruida brumas
Soluit, ut exutus glacie iam mollior amnis
Caucasea de cote fluat Rodopeius Hebrus,
mansueuere Getae feritasque cruenta Geloni
lacte mero sitiens exsanguia pocula miscet
libatura sacros Christi de sanguine potus,
nouit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri
dedere crinitos ad Christi altaria reges.

Ediţia folosită: Aurelii Prudenti Clementis *Carmina*, recensuit et prolegumenis, commentario critico, indicibus instruxit Ioannes Bergman, Viena-Leipzig, 1926 [reprint 1979] (*CSEL* LXI), p. 98-99.

Ediţia consultată: Prudence, II, *Apotheosis (Traité de la nature de Dieu). Hamartigenia (De l'origine du mal)*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, deuxieme tirage revu et corrigé, Paris, 1945, p. 18-19.

3. LIBER CATHEMERINON

XII
Gaudete, quidquid gentium est,
Iudaea, Roma et Graecia,
Aegypte, Thrax, Persa, Scytha:
rex unus omnes possidet

Ediţia folosită: Aurelii Prudenti Clementis *Carmina*, recensuit et prolegumenis, commentario critico, indicibus instruxit Ioannes Bergman, Viena-Leipzig, 1926 [reprint 1979] (*CSEL* LXI), p. 76.

Ediţia consultată: Prudence, I, *Cathemerinon liber (Livre d'heures)*, texte établi et traduit par M. Lavarenne, Paris, 1943, p. 75.

2. CARTEA DESPRE NATURA LUI DUMNEZEU

426-435. Pătrunzând propovăduirea <lui Dumnezeu>, cuvântul Evangheliei a micşorat gerurile scitice, înflăcărat, a înmuiat chiar iernile hircaniene, încât, lipsit de gheaţă, râu mai mlădios acum, de pe caucaziana stâncă curge Hebrus rodopic; geţii s-au îmblânzit şi sălbăticia sângeroasă a gelonului, însetată de lapte curat, pregăteşte cupele goale de sânge ca să soarbă băuturile sfinte din sângele lui Hristos; a cunoscut <Cuvântul> şi ţinutul altădată de rea-credinţă al Atlasului maur şi regii pletoşi s-au dedicat altarelor lui Hristos.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

3. CARTEA ORELOR ZILEI

XII 201 Bucuraţi-vă, oricare dintre neamuri ar fi,
Iudaea, Roma şi Grecia,
egipteanule, tracule, persanule, scitule:
204 un singur rege pe toţi ne stăpâneşte.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

XXVIII. SULPICII SEVERI

CHRONICA

II, 9, 2. Post Darium Medum quem duodeuiginti annos regnasse significauimus, Cyrus uno et triginta annis rerum potitus est. Scythis bellum inferens in proelio cecidit, secundo anno postquam Tarquinius Superbus Romae regnare coeperat.

Ediţia folosită: Sulpice Sévère, *Chroniques*, introduction, texte critique, traduction et commentaire par Ghislaine De Senneville-Grave, Paris, 1999 (*SC* 441), p. 242.

XXVIII. SULPICIUS SEVERUS
(cca 360 – cca 420/5)

Autorul. Sulpicius Severus s-a născut în jurul anului 360 în provincia *Aquitanica*, într-o familie galo-romană aristocratică formată la şcoala culturii greco-latine, dar convertită la creştinism. A studiat cu poetul Ausonius (310-394), ca şi Paulinus de *Nola* (353/4-431), de care l-a legat o strânsă prietenie. S-a dedicat unei vieţi ascetice pe domeniul său de la *Primuliacum* (astăzi, Naurouze), în *Gallia Narbonensis*, însă lipsită de rigorismul aşezămintelor monastice, încât unii cercetători îl consideră mai degrabă „un joc religios decât un ascetism veritabil". Nici credinţa sa n-a fost atât de fermă, alunecând, la un moment dat, în pelagianism. A murit cândva între 420-425.

Opera. Sulpicius Severus a compus, probabil în 397, o *Vita* a sfântului Martinus – „modelul ascetismului galic" (J. Fontaine), între 400 şi, foarte probabil, 403/4, o *Cronică* în două cărţi, în care înfăţişează istoria de la crearea lumii la consulatul lui Stilicho din 400, iar în 404 două *Dialoguri*. De asemenea, de la el provin câteva *epistulae*. În *Chronica* a folosit numeroase surse latine (Sallustius, Titus Livius, Iustinus-Trogus Pompeius, Tacitus), dar şi scrieri ecleziastice.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, XIX; *PLRE*, II, p. 1006 (*Sulpicius Severus 20*); J. Fontaine, *Sulpice Sévère*, în *DECA*, II, p. 2336-2338; *DELC*, p. 36-38 (*Sulpicius Severus*); F. Ghizzoni, *Sulpicio Severo*, Parma, 1983; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, 1994[2], p. 1097-1098; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 365-385; S. Weber, *Die Chronik des Sulpicius Severus. Charakteristika und Intentionen*, Trier, 1997; Ghislaine De Senneville-Grave, *Introduction*, în Sulpice Sévère, *Chroniques*, introduction, texte critique, traduction et commentaire par Ghislaine De Senneville-Grave, Paris, 1999 (*SC* 441), p. 7-68; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 376-378.

CRONICI

II, 9, 2. După Darius medul, despre care am arătat că a domnit optsprezece ani[1], Cyrus a avut supremaţia treizeci şi unu de ani[2]. A căzut în luptă, purtând război împotriva sciţilor[3], în al doilea an după ce Tarquinius Superbus a început să domnească la Roma[4].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Cf. II, 7, 3.

[2] Hdt., I, 214: 29 de ani; Iust., *Hist.*, I, 8, 14: 30 de ani. Cyrus II cel Mare a domnit între 559-529 î. H.

[3] Alte izvoare vorbesc despre războiul împotriva masageţilor – Str., XI, 6, 2; Ios., *AI*, XI, 20; Philostr., *Her.*, 6, 5. Despre conflictul cu sciţii, cf. Iust., *Hist.*, II, 3, 3; XXXVII, 3, 2.

[4] Eus.-Hier., *Chron.*: Tarquinius Superbus a domnit la 13 ani după Cyrus. De fapt, domnia lui L. Tarquinius Superbus se plasează între 534-510 î.H.

XXIX. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

’Αγκυπωτός

113 Τῷ οὖν Σὴμ γίνονται παῖδες καὶ παίδων παῖδες κε΄ ἕως ὅτε διεμερίσθησαν αἱ γλῶσσαι: καὶ εἰσί διεσπαρμένοι ἐν γλώσσαις καὶ φυλαῖς καὶ βασιλείαις. τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστι τάδε: ... Παίονες ... Γερμανοί ... Σκύθαι ...

’Ιάφεθ δὲ τῷ τρίτῳ παῖδες καὶ παίδων παῖδες δεκαπέντε ἕως τοῦ αὐτῶν διαμερισμοῦ τῶν γλωσσῶν: ... Σαυρομάται Γερμανοί ... Σκύθαι ... Θρᾷκες Βαστέρνοι ’Ιλλυριοὶ ...

Ediţia folosită: Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, ediţie bilingvă, traducere şi note de Oana Coman, studiu introductiv de Dragoş Mîrşanu, ediţie îngrijită de Adrian Marcu, Iaşi, 2007, p. 316, 318.

XXIX. EPIPHANIOS
(cca 315 – 403)

Autorul. Epiphanios s-a născut pe la cca 315, fiind originar dintr-un sat de lângă *Eleutherepolis*, în *Palaestina*. Timp de zece ani, între 340-350, a trăit printre asceţii egipteni, după care s-a întors în ţinutul natal, unde a fost hirotonit preot cândva între 350-366. În 365 (după unii, în 366), a fost consacrat episcop de *Salamis-Constantia* (astăzi, Famagusta), în *Cypros*. Credincios sincer, dar intransigent, obtuz şi uşor manevrabil, s-a bucurat de prestigiu, implicându-se în disputele dogmatice din epocă, fapt care l-a pus în conflict cu episcopul Ioannes II de *Hierosolyma* (386-417) şi cu arhiepiscopul Ioannes de *Constantinopolis* (397-403). A murit în 403 (după unii, în 402), în drum spre oraşul insular unde era păstor.

Opera. Epiphanios a rămas în istoria literaturii creştine în primul rând prin „catalogul” foarte extins al ereziilor cunoscute până la el, realizat în două lucrări masive – *Ancoratus* (*Ancoratul*) (în 374) şi *Panarion* (*Cutia cu leacuri*) (între 374-377).

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, CIV; Phot., *Bibl.*, cod. 122; B Baldwin, A.-M. Talbot, *Epiphanios*, în *ODB*, 1, p. 714; C. Riggi, *Epifanio di Salamina*, în *NDPAC*, I, col. 1670-1673; *DELC*, p. 220-223 (*Epifanie, Sf. (Epifanie de Salamis* sau *Salamina)*); *HEO*, I, p. 875; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 69-72; D. Mîrşanu, *Studiu introductiv*, în Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, ediţie bilingvă, traducere şi note de O. Coman, studiu introductiv de D. Mîrşanu, ediţie îngrijită de A. Muraru, Iaşi, 2007, p. 17-38.

ANCORATUL

113. Şi a avut Sem douăzeci şi cinci de copii şi nepoţi, până când limbile s-au despărţit. Şi erau fărâmiţaţi în limbi şi triburi şi regate. Iar numele lor sunt acestea: … peonii … germanii … sciţii …[1]

Iafet, cel de-al treilea, a avut cincisprezece copii şi nepoţi, până la aceeaşi împărţire a limbilor: … sauromaţii, germanii … sciţii, tracii, bastarnii, ilirii …[2]

Ediţia folosită: Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, ediţie bilingvă, traducere şi note de Oana Coman, studiu introductiv de Dragoş Mîrşanu, ediţie îngrijită de Adrian Marcu, Iaşi, 2007, p. 317, 319.

[1] Amplificare a paragrafului din *Gen.*, 10,21-31.

[2] Dezvoltare a paragrafului din *Gen.*, 10,2. Vezi şi Hipp., *Chron.*, 131 (***FHDRCh*, II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh*, VIII**); *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583).

XXX. ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

XXX. IOANNES CHRYSOSTOMOS, ARHIEPISCOP DE CONSTANTINOPOLIS
(cca 347 – 407)

Autorul. Ioannes s-a născut cândva între 344-354 (după unii, în 347; după alţii, în 348) la *Antiochia*. Prin grija mamei sale, a beneficiat de o educaţie aleasă, studiind, printre alţii, cu vestitul retor Libanios. Totodată, şi-a însuşit excelente cunoştinţe biblice şi de cercetare filologică a textului Sfintei Scripturi de la Diodoros din *Tarsus* (*Cilicia*), un teolog de mare profunzime din şcoala de la *Antiochia*. Câţiva ani a practicat o asceză riguroasă, fapt care i-a afectat sănătatea. În 381, a fost sfinţit diacon, iar în 386 – hirononit preot, fiind admirat pentru predicile sale. Cu acceptul împăratului Arcadius (395-408), a fost ales arhiepiscop de *Constantinopolis* la 26 februarie 398, fapt care a nemulţumit pe Theophilus de *Alexandria*. Atitudinea mai rezervată faţă de Curtea imperială decât cea a predecesorilor săi, critica luxului potentaţilor constantinopolitani, inclusiv al împărătesei, intervenţiile în afacerile diocezelor asiatice, depăşind graniţele jurisdicţionale, rigorismul moral, lipsa de tact şi de diplomaţie în raporturile cu Palatul, ca şi maşinaţiunile partidei alexandrine i-au atras antipatia, soldată, în cele din urmă, cu condamnarea de către sinodul din august 403 *Ad Quercum* („La Stejar”) (o suburbie a oraşului *Chalcedon*), fiind apoi destituit la 20 iunie 404. Trimis iniţial în exil în satul *Kukusos* din *Armenia*, în 407 a fost transferat la *Pityus*, pe coasta orientală a Mării Negre, dar n-a mai ajuns aici, murind din cauza epuizării la *Comana*, în *Pontus*, la 14 septembrie 407.

Opera. Ioannes Chrysostomos nu este un teolog de talia Doctorilor capadocieni, dar a rămas în istoria literaturii ecleziastice mai ales prin omiliile sale „atât de morale, de simple şi sobre” (Hans Freiherr von Campenhausen), care degajă o mare forţă persuasivă, o deosebită subtilitate în interpretarea cuvântului Evangheliei şi o sinceritate neprefăcută a credinţei.

Bibliografie: Pall., *Dial.*; Socr., *HE*, VI, 2-6; 8; 14-18; 21; VII, 45; Sozom., *HE*, VIII, 2-3; 5-10; 12-22; Theod., *HE*, V, 27, 1; 28-34; 36; Zos., V, 23, 2-6; 24, 1-5; Genn., *Vir. ill.*, XXX; Marc. Comes, *Chron.*, a. 403 (*PL* 51, col. 922); Phot., *Bibl.*, cod. 59; A.-M. Malingrey, *Jean Chrysostome*, în *DECA*, I, p. 1295-1300; R. Wilken, *John Chrysostom (ca. 347-407)*, în *EEC*, p. 622-624; *DELC*, p. 402-413 (*Ioan Hrisostom* sau *Ioan Gură de Aur*); G. Dagron, *Naissance d’une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, préface par P. Lemerle, 2e édition, Paris, 1984, p. 425-442; J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford, 2001, p. 166-216; *HEO*, I, p. 3; C. Tiersch, *Johannes Chrysostomos in Konstantinopel (398-404). Weltschicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstad des Oströmischen Reiches*, Tübingen, 2002; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începutul Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 162-178; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii greci ai Bisericii*, traducere din germană de M.-M. Anghelescu, Bucureşti, 2005, p. 205-230; K. Ilski, *Johannes Chrysostomus und Kaiser Theodosius II*, în *Giovanni Crisostomo: Oriente e Occidente tra IV e V secolo. XXXIII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana, Augustinianum 6-8 maggio 2004, Roma*, Roma (Studia Ephemeridis Augustinianum 93), 2005, p. 848-862; V. Gheorghiu, *Gură de Aur – atletul lui Hristos*, ediţia a II-a, traducere M.-C. Ică jr., Sibiu, 2008.

Εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Βαβύλαν[1]

5. Κοινοὶ γάρ εἰσι τῆς φύσεως νόμοι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις κείμενοι, τὸν ἀπελθόντα τῇ γῇ κρύπτεσθαι καὶ ταφῇ παραδίδοσθαι καὶ τοῖς κόλποις τῆς πάντων μητρὸς περιστέλλεσθαι γῆς. Καὶ τούτους οὐχ Ἕλλην, οὐ βάρβαρος, οὐ Σθύθης, οὐκ εἴ τις ἐκείνων ἀγριώτερος ἐκίνησε τοὺς νόμους ποτέ, ἀλλ᾽ αἰδοῦνται καὶ φυλάττουσιν ἅπαντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἱεροὶ καὶ πᾶσιν αἰδέσιμοι.

Ediţia folosită: Jean Chrysostome, *Hómelie sur Babylas*, introduction, texte critique, traduction et notes par Bernard Grillet et Jean-Noël Guinot, Paris, 1990 (*SC* 362), p. 305.

Τοῦ αὐτοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον[2] λόγος δ´

10. Ἄνθρωπος γάρ ἐπ᾽ ἀγορᾶς ἑστηκώς, περὶ δέρματα τὴν τέχνην ἔχων, τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς καὶ Ῥωμαίους, καὶ Πέρσας, καὶ Ἰνδούς, καὶ Σκύθας, καὶ Αἰθίοπας, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Πάρθους, καὶ Μήδους, καὶ Σαρακηνούς, καὶ ἅπαν ἁπλῶς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν ἐν ἔτεσιν οὐδὲ ὅλοις τριάκοντα.

Ediţia folosită: Jean Chrysostome, *Panégyriques de S. Paul*, introduction, texte critique, traduction et notes par Auguste Piédagnel, Paris, 1982 (*SC* 300), p. 202.

[1] Lat. *De sancto hieromartyre Babyla*.
[2] Lat. *De laudibus sancti Pauli apostoli*.

Cuvânt de laudă la sfântul sfinţit mucenic Babylas[3]

5. Că sunt legi de obşte ale firii, la toţi oamenii, ca acela care pleacă <din lumea aceasta> să fie pus în pământ, să fie dat mormântului şi să fie îngropat în sânurile pământului, mama tuturor. Şi n-a călcat niciodată aceste legi nici elinul, nici barbarul, nici scitul, nici un altul mai sălbatic decât ei; dimpotrivă, le cinstesc, le păzesc toţi; atât de sfinte şi de vrednice de cinstire sunt socotite de toţi.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 296.

Cuvântul al IV-lea la sfântul apostol Paul[4]

10. Un om care stătea în piaţă şi se îndeletnicea cu meşteşugul pielăritului, atât de mare putere a avut, că a reîntors la adevăr, nici în treizeci de ani de toţi, pe romani, pe perşi, pe inzi[5], pe sciţi, pe etiopieni, pe sauromaţi[6], pe parţi, pe mezi, pe saraceni, într-un cuvânt, tot neamul omenesc!

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 249.

[3] Omilie pronunţată puţin după hirotonirea ca preot în 386. Babylas – creştin martirizat la *Antiochia* sub Traianus Decius (249-251) (Eus., *HE*, VI, 39, 4) sau, după texte hagiografice, sub Numerianus (282-283) – A. Kazhdan, *Babylas*, în *ODB*, 1, p. 243.
[4] Rostit în perioada antiohiană.
[5] În ediţia românească, „indieni”.
[6] În traducerea românească, „sarmaţi”.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸ πολλῶν΄ ἡμερῶν πρὸς ᾿Ανομοίους εἰπόντος εἶτα πρὸς ᾿Ιουδαίους, εἶτα σιγήσαντος διὰ παρουσίαν ἐπισκόπων καὶ μαρτύρων μνήμας πολλῶν γενομένας, νῦν πάλιν πρὸς ᾿Ανομοίους περὶ ἀκαταλήπτου λόγος β΄[7]

255-256 ... νῦν δέ φησιν· «πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου ἐναντίον αὐτοῦ». Μὴ ἁπλῶς παρέλθῃς τὸν λόγον, ἀλλ᾽ ἀνάπτυξον τὸ εἰρημένον καλῶς καὶ ἐξέτασον· ἀναλόγισαι πάντα τὰ ἔθνη Σύρους, Κίλικιας, Καππαδόκας, Βιθυνούς, τοὺς τὸν Εὔξεινον πόντον οἰκοῦντας, Θρᾴκην, Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τοὺς ἐν τῇ ᾿Ιταλίᾳ, τοὺς ὑπὲρ τὶν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην, τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ταῖς Βρεττανικαῖς, Σαυρομάτας, ᾿Ιῦδούς, τοὺς τὴν τῶν Περσῶν οἰκοῦντας γῆν, τὰ ἄλλα τὰ ἄπειρα γένη καὶ φῦλα ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἴσμεν· ἀλλα πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη «... ὡς σταγών, φησίν, ἀπὸ κάδου ἐναντίον αὐτοῦ».

Ediţia folosită: Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, I (*Homilies I-V*), 2e édition, introduction de Jean Daniélou, texte critique et notes de Anne-Marie Malingrey, traduction de Robert Flacelière, Paris, 1970 (*SC* 28 bis), p. 162, 164.

Εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ, ἄδηλον μὲν ἔτι οὖσαν τότε, πρὸ δὲ ὀλίγων ἐτῶν γνωρισθεῖσαν παρά τινων τῶν ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐλθόντων καὶ ἀναγγειλάντων[8]

1 ... τῶν προφητῶν ἤδη προειπόντων περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἄνωθεν τοῖς ἀπὸ Θρᾴκης μέχρι Γαδείρων οἰκοῦσι κατάδηλος καὶ ἐπίσημος γέγονε.

Ediţia folosită: *PG* 49, col. 352.

---

[7] Omilie din ciclul *De incomprehensibili dei natura* pronunţată la *Antiochia* în 386-387 împotriva direcţiei ariene radicale, cunoscute ca erezia anomeană. Ea a fost expusă de Eunomius de *Cyzicus* († 394) într-o *Apologia* din 361 şi susţinea că esenţa divină este incognoscibilă şi necomunicabilă, Tatăl singur posedând divinitatea, Verbului, creaţia sa, comunicându-i nu divinitatea, ci energia, activitatea sa. Prelatul antiohian arată în omilia sa că esenţa lui Dumnezeu este incomprehensibilă tuturor existenţelor, putând fi cunoscute doar manifestările – cf. Jean Daniélou, *Introduction*, în Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, I (*Homilies I-V*), 2e édition, introduction de Jean Daniélou, texte critique et notes de Anne-Marie Malingrey, traduction de Robert Flacelière, Paris, 1970 (*SC* 28 bis); Eunome, *Apologie*, în Basile de Césarée, *Contre Eunome* suivi de Eunome, *Apologie*, introduction, traduction et notes par Bernard Seboiié avec la collaboration pour le texte et l'introduction critiques de Georges-Matthieu de Durand et Louis Doutreleau, II, Paris, 1983 (*SC* 305); M. Simonetti, *Eunomius de Cyzique*, în *DECA*, I, p. 909; *DELC*, p. 233-235 (*Eunomiu de Cyzic*).

[8] Lat. *In diem natalem*.

Al aceluiaşi, care vorbise cu multe zile înainte către anomei, apoi către iudei, apoi a tăcut din pricina prezenţei episcopilor şi din pricină că au fost pomeniri ale multor mucenici, acum iarăşi către anomei, despre firea de neînţeles a lui Dumnezeu, cuvântul II

4 ... alteori spune *„Ca o picătură dintr-o găleată toate neamurile înaintea Lui”*[9]. Să nu treci cu uşurinţă peste aceste cuvinte, ci desfă bine spusele şi le cercetează. Treci pe dinaintea minţii tale toate neamurile: sirienii, cilicienii, capadocienii, bitinii, pe toţi locuitorii Mării Negre, din Thracia, din Macedonia, din întreaga Grecie, pe cei din insule, pe cei din Italia, pe cei de dincolo de pământul locuit de noi, pe cei din insulele britanice, pe sauromaţi[10], pe inzi[11], pe cei ce locuiesc pământul perşilor şi toate celelalte neamuri şi seminţii, pe care nici din nume nu le cunoaştem. Şi toate aceste neamuri sunt înaintea lui Dumnezeu, zice Profetul, „*ca o picătură*”.

Ediţia folosită: *Cuvântări împotriva anomeilor. Către iudei*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 32.

Cuvânt la ziua Naşterii Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care era necunoscută atunci, dar a fost făcută cunoscută cu puţini ani înainte de către unii care au venit din Apus şi au vestit-o[12]

1 … că profeţii au prezis naşterea Lui şi că din vechime a fost cunoscută şi cinstită de toţi locuitorii din Thracia până în Gadira.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 9.

---

[9] *Is* 40,15.

[10] În ediţia românească, „sarmaţi”.

[11] În ediţia românească, „indieni”.

[12] Omilia, rostită la 25 decembrie 386, se referă la introducerea la *Antiochia* a sărbătorii Naşterii Mântuitorului (Crăciunul) la 25 decembrie, după modelul roman, unde se celebra la această dată încă din 325. Până atunci, urmând tradiţia sărbătorii păgâne orientale a naşterii Timpului nou (*Aiôn*), ea se aniversa la 6 ianuarie, o dată cu Botezul Domnului (*Epiphaneia*) – vezi V. Saxer, *Épiphanie,* în *DECA*, I, p. 843; idem, *Noël (Fête de)*, în *DECA*, II, p. 1759.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ[13]. Ὁμιλία α΄

IV. Ὁ βαπτιζόμενος εὐθέως ἐφθέγγετο τῇ τῶν Ἰνδῶν φωνῇ, τῇ τῶν Αἰγυπτίων, τῇ τῶν Περσῶν, τῇ τῶν Σκυθῶν, τῇ τῶν Θρᾳκῶν, καὶ εἷς ἄνθρωπος πολλὰς ἐλάμβανε γλώσσας

Ediţia folosită: *PG* 50, col. 459.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΗ Εἰς τὸν ἁγίοις Πατέρα ἡμῶν Μελέτιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης, καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συνελθόντων[14]

3 ... καλεῖ δὲ αὐτὸν οὐκ ἐγγύς που οὐδὲ πλησίον, ἀλλ' εἰς τὴν Θρᾴκην αὐτὴν, ἵνα καὶ Γαλάται, καὶ Βιθυνοὶ, καὶ Κίλικες, καὶ Καππαδόκαι, καὶ οἱ τὴν Θρᾴκην προσοικοῦντες ἅπαντες τὰ ἡμέτερα μάθωσιν ἀγαθά·

Ediţia folosită: *PG* 50, col. 518.

ΕΓΚΩΜΙΟΝ Εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Εὐστάθιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης[15]

2 ... Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦ μάρτυρος κεῖται ἐν Θρᾴκῃ, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐν Θπᾴκῃ διατρίβοντες, ἀλλὰ πολὺ τῆς χώρας...

Ediţia folosită: *PG* 50, col. 601.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΘΑΙΟΝ ΤΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΝ[16]

a. XXVI, 6 … καὶ ὅτι καὶ τοῖς ἔξω νομοθέταις, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ χρησμοῖς, καὶ τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, καὶ τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων δόξῃ, καὶ βαρβάροις, καὶ Σκύθαις, καὶ Θρᾳξὶ

---

[13] Lat. *De sancta pentacoste*.
[14] Lat. *De sancto Meletio Antiocheno*.
[15] Lat. *In sanctum Eustathium Antiochenum.*
[16] Lat. *In Matthaeum*.

OMILIA I LA RUSALII[17]

IV. Cel botezat grăia îndată în limba indiană, în limba egipteană, în limba persană, în limba scită, în limba tracă şi un om primea harul grăirii în multe limbi.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 208.

CUVÂNT DE LAUDĂ
la cel întru sfinţi Părintele nostru Meletie, arhiepiscopul Antiohiei celei Mari, şi despre râvna celor ce s-au adunat la această prăznuire

3 … Şi l-a chemat nu undeva aproape, alături, ci chiar în Thracia; pentru ca şi Galatia, şi Bithynia, şi Cilicia, şi Cappadocia şi toţi cei care locuiesc lângă Thracia să cunoască bunătăţile noastre.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 284.

CUVÂNT DE LAUDĂ
la cel întru sfinţi Părintele nostru Eustathius, arhiepiscopul Antiohiei celei Mari[18]

3 … Trupul mucenicului se aflã în Thracia; voi nu locuiţi în Thracia, ci departe de ţara aceea.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărăteşti şi cuvântări de laudă la sfinţi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 388.

COMENTARIU LA SFÂNTUL MATEI EVANGHELISTUL[19]

a. XXVI, 6 … legiuitorilor păgâni, poruncilor lui Dumnezeu, dreptei raţiuni, credinţei comune a tuturor oamenilor şi a barbarilor şi sciţilor şi a tracilor…[20]

[17] Rostită în 388.
[18] Arhiepiscop între 324/5-330 – *HEO*, II, p. 682.
[19] Rostit probabil în 390.
[20] Ioannes Chrysostomos are în vedere pe manihei şi pe cei care cred în destin, care, prin învăţătura lor, se opun tuturor legilor raţionale.

b. LXIX, 3. Ἄκουσον οἷος τῶν ἁμαξοβίων Σκυθῶν ὁ βίος, οἵαν τοὺς νομάδας φασὶν ἔχειν διαγωγήν.

c. LXXX, 2. ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Σκύθαι, καὶ Θρᾶκες, καὶ Σαυρομάται, καὶ τὸ Μαύρων γένος, καὶ οἱ τὰς Βρεττανικὰς νήσους οἰκοῦντες, τὸ ἐν Ἰουδαίᾳ γενόμενον λάθρα ἐν οἰκίᾳ παρὰ γυναικὸς πεπορνυμένης περιφέρουσι.

Ediţia folosită: *PG* 57, col. 340; 58, col. 652, 725.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ. Λόγος α΄[21]

Πρὸ τούτου Γότθοι πατέρας ἀπέκτειναν·

Ediţia folosită: *PG* 52, col. 808.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΑ΄ ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΛΕΧΘΕΙΣΑΙ[22]

IX, 2 … καὶ ὁ μὲν εὔπορος ἐπρίατο ἂν τὸ βιβλίον, ὁ δὲ πένης οὐκ ἂν ἴσχυσε κτήσασθαι· πάλιν ὁ μὲν τὴν φωνὶν ἐκείνην εἰδὼς τὴν διὰ τῶν γραμμάτων σημαινομένην ἔγνω ἂν τὰ ἐγκείμενα, ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς, καὶ ὁ Αἰγύπτιος, καὶ πάντες οἱ τῆς γλώττης ἐκείνης απεστερημένοι ἀπῆλθον ἂν μηδὲν μαθόντες· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρνοῦ οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ Σκύθης, καὶ βάρβαρος, καὶ Ἰνδὸς, καὶ Αἰγύπτιος, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων ταύτης ἀκούσεται τῆς φωνῆς·

X, 2 … καὶ ἰδιώταις καὶ σοφοῖς, καὶ πένης καὶ πλουσίοις, καὶ Σκύθαις καὶ βαρβάροις, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι χρήσιμον, βιβλίον πολὺ μεῖζον τοῦ πλήθους τῶν διδακομένων ὄν.

XVI, 3 … τὸ δὲ του δεσμίου τούτου ὄνομα τοῦ μακαρίου Παύλου πολύ μὲν ἐνταῦθα, πολὺ δὲ ἐν τῇ βαρβάρων χώρᾳ, πολὺ δὲ παρὰ Σκύθαις καὶἸνδοῖς, κἂν πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης ἔλθῃς τὰ πέρατα, ταύτης ἀκούσῃ τῆς προσηγορίας, καὶ ὅπουπερ ἄν τις ἀφίκηται, Παῦλον πανταχοῦ ἐν τοῖς ἁπάντων στόμασι πειφερόμενον εἴσεται.

Ediţia folosită: *PG* 49, col. 106, 112, 165.

[21] Lat. *In pentacostem Sermo 1*.

[22] Lat. *Ad populum Antiochenum*. Rostite în 387, în contextul vestitei „afaceri a statuilor" – vezi D. French, *Rhetoric and the rebellion of A.D. 387 in Antioch*, în *Historia*, 47, 1998, p. 468-484.

b. LXIX, 3. Ai auzit ce viaţă duc sciţii! Trăiesc tot timpul în căruţă.

c. LXXX, 2. Perşi şi inzi[23], sciţi şi traci, sauromaţi[24] şi mauri şi locuitorii insulelor britanice trâmbiţează ce s-a făcut pe ascuns într-o casă din Iudaea de o femeie păcătoasă.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, III, *Omilii la Matei,* traducere, introducere, indici şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 1994 (*PSB* 23), p. 338, 798, 907.

OMILIA I LA RUSALII

Înainte de asta, goţii îşi omorau taţii.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

XXI OMILII LA STATUI ROSTITE ÎN ANTIOHIA

IX, 2 … cel bogat ar fi putut cumpăra cartea, dar cel sărac n-ar fi putut s-o dobândescă. Şi iarăşi: ar fi cunoscut cele scrise în carte cel ce cunoaşte limba în care-i scrisă cartea, scitul, însă, barbarul, indul, egipteanul şi toţi care nu cunosc limba aceea s-ar fi uitat la ea fără să înţeleagă ceva. Dar despre cer nu putem spune asta, ci atât scitul, cât şi barbarul, şi indul, şi egipteanul şi orice om care calcă pe pământ va auzi glasul acesta.

X, 2 … şi învăţaţilor şi neînvăţaţilor, şi bogaţilor şi săracilor, şi sciţilor şi barbarilor, carte de folos tuturor celor ce locuiesc pământul, carte mult mai mare decât mulţimea celor ce au de învăţat pe ea.

XVI, 3 … însă numele acestui înlănţuit, al fericitului Paul, este foarte cunoscut aici, foarte cunoscut şi în ţările barbare, foarte cunoscut şi la sciţi şi la inzi[25], şi de ai merge chiar până la marginile lumii, şi acolo vei auzi numele acesta, oriunde te-ai duce, Paul este în gurile tuturor.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la statui,* traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 163, 174, 267.

[23] În ediţia românească, „indieni”.
[24] În ediţia românească, „sarmaţi”.
[25] În ediţia românească, „indieni”.

Τοῦ αὐτοῦ τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι κατήχησις ἐσχάτη. Λόγος γ΄[26]

ἐν γὰρ Χριστῷ ᾿Ιησοῦ οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ, οὐ Σκύθης, οὐ βάρβαρος, οὐκ ᾿Ιουδαῖος, οὐχ ῞Ελλην·

Ediţia folosita: *PG* 49, col. 171.

SERMONES IN ANNAM

ΛΟΓΟΣ Δ΄. Πρὸς τοὺς τὰς συνάξεις καταλιμπάνοντας, καὶ εἰς τὰ θέατρα ἀναβαίνοντας, καὶ ὅτι οὐ μόνον χρησιμωτέρα τῆς ἐν θεάτροις διαγωγῆς ἡ ἐν ἐκκλησίᾳ διατριβὴ, ἀλλὰ καὶ ἡδίων· καὶ εἴς τε τὴν δευτέραν ῥῆσιν τῆς εὐχῆς τῆς ῎Αννης, καὶ εἰς τὸ δεῖν συνεχῶς εὔχεσθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, κἂν ἐν ἀγορᾷ ὦμεν, κἂν ἐνόδῷ, κἂν ἐπὶ κλίνης

3 ... αὕτη δὲ ἡ γυνὴ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ᾄδεται νῦν· κἂν εἰς Σκυθίαν ἀπέλθῃς, κἂν εἰς Αἴγυπτον, κἂν εἰς ᾿Ινδοὺς, κἂν εἰς αυτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, πάντων ἀκούσῃ τὰ κατορθώματα τῆς γυναικὸς ταύτης ᾀδόντων, καὶ πᾶσαν ἁπλῶς, ὅσην ἥλιος ἐφωρᾷ γῆν, ἡ δόξα τῆς ῎Αννης καταλαμβάνει.

Ediţia folosită: *PG* 54, col. 664.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΤΗΣ ΧΑΝΑΝΑΙΑΣ[27]

᾿Ερρήθη δὲ μετὰ τὸ ὑποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας

6 … ἡ δὲ οἰκουμένη πᾶσα ἔρημος, Σκύθαι, Θρᾷκες, ᾿Ινδοὶ, Μαῦροι, Κίλικες, Καππάδοκες, Σύροι, Φοίνικες, ὅσην ὁ ἥλιος ἐφορᾷ γην;

Ediţia folosită: *PG* 52, col. 453.

[26] Cateheză din ciclul *Catechesis ultima ad baptizandos*.
[27] Lat. *De chananaea*.

Al aceluiaşi, ultima cateheză cu privire la cei ce urmează a se lumina. Omilia a III-a[28]

… căci în faţa lui Iisus Hristos <nu există> nici parte bărbătească, nici parte femeiască, nici scit, nici barbar, nici iudeu, nici grec …

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

OMILII LA ANNA
Omilia a IV-a. Către cei ce lasă slujbele bisericeşti şi se duc la teatru; şederea în biserică nu e numai folositoare, ci şi mai plăcută decât şederea la teatru; la a doua spusă din rugăciunea Annei; trebuie să ne rugăm des şi în orice loc, fie că suntem în piaţă, pe drum sau în pat[29]

3 ... Despre femeia aceasta /Anna – n.n./ însă se vorbeşte în toată lumea. De te-ai duce în Scythia, în Egipt, în India şi chiar la marginile pământului, vei auzi pe toţi vorbind despre faptele ei mari; într-un cuvânt, slava Annei a cuprins tot pământul de sub soare.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Ana. Omilii la David şi Saul. Omilii la Serafimi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 57.

Omilie la slobozirea canaaneencei (a fost rostită după întoarcerea din exil[30])

6 … <Să fie oare> întreaga lume pustie, sciţii, tracii, inzii[31], maurii, cilicienii, capadocienii, sirienii, fenicienii <nu există> în cuprinsul pământului pe care soarele îl luminează?

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre desfătarea celor viitoare. Să nu deznădăjduim. Nouă cuvântări la Cartea Facerii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2008, p. 170.

[28] Rostită în 388.
[29] Rostită între 386-387.
[30] Este vorba despre scurtul exil din *Bithynia* care a urmat conciliului din 403 – vezi *infra*.
[31] În ediţia românească, „indieni”.

Εἰς τὸ ἱπποδρόμιον λόγος[32]

Εἷς ὁ κατὰ τὴν ἀλήθειαν λαός τοῦ Χριστοῦ, εἷς ἐν Χριστῷ βαπτισθεὶς, καὶ Χριστὸν ἐνδυσάμενος· καὶ μηκέτι Ἰουδαῖος μήθ' Ἕλλην, ἄρσεν καὶ θῆλυ, δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, Σκύθης,Ἄρειος, Εὐνόμιος, Μαραθώνιος, ἀλλ' εἷς ἐν Χριστῷ.

Ediţia folosită: *PG* 59, col. 569.

De prophetiarum obscuritate
Ἔτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων[33]

3 … Οὐκ ἦν ἑτερόγλωσσος ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν ἑτερόφωνος, οὐκ ἦν Ἰνδὸς, οὔτε Θρᾴξ, οὔτε Σκύθης, ἀλλὰ πάντες μιᾷ διελέγοντο γλώσσῃ.

Ediţia folosită: *PG* 56, col. 179.

ΕΚΛΟΓΑΙ ΑΠΟ ΔΙΑΘΟΡΩΝ ΛΟΓΩΝ[34]

ΛΟΓΟΣ ΛΒ. Περὶ ἀνδρείας καὶ ἰσχύος[35]

οὐχὶ ἐκείνου μὲν οὐδ' ὄνομα ἴσασιν οἱ πολλοὶ, τοῦτον δὲ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι καὶ Σκύθαι καὶ οἱ πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα καθ' ἑκάστην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν;

Ediţia folosită: *PG* 63, col. 816.

[32] Lat. *De circo*.
[33] Rostită în perioada 386-387.
[34] Lat. *Eclogae ex diversis homiliis*.
[35] Lat. *De Magnanimitate et Fortitudine*.

Omilie la circ

Unul <este>, după adevăr, poporul lui Hristos, unul care s-a botezat întru Hristos şi care l-a îmbrăcat pe Hristos. Şi nu <este> nici iudeu, nici grec, parte bărbătească sau femeiască, sclav sau om liber, scit, nici <atletul> lui Areios, nici Eunomios, nici cel de la Marathon, ci unul în faţa lui Hristos.

Traducere: Mihaela Paraschiv

Despre învăluirea profeţiilor. Încă despre umbrirea Vechiului Testament; despre iubirea de oameni a lui Dumnezeu; şi despre a nu ne vorbi de rău unii pe alţii

3 ... La început nu era vreun vorbitor de altă limbă, nici vreunul care să aibă limba sa, nu era indul, nici tracul, nici scitul, ci toţi vorbeau într-o singură limbă.

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Ana. Omilii la David şi Saul. Omilii la Serafimi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 263.

SELECŢII DIN DIVERSE OMILII

OMILIA A XXXII-A. DESPRE CURAJ ŞI TĂRIE

Cei mulţi nu cunosc nici măcar numele aceluia, însă pe acesta şi grecii şi barbarii şi sciţii şi cei de la înseşi hotarele lumii locuite îl cântă în fiecare zi.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΡΗΤΟΝ Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον[36]

3 ... Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐ σοφὸς, οὐκ ἄσοφος, ἀλλὰ πᾶσα ἀξίας ἀνωμαλία βιωτικῆς ἀνῄρηται.

Ediţia folosită: *PG* 51, col. 246.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΕΥΤΡΟΠΙΟΝ ΕΥΝΟΥΧΟΝ ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ ΚΑΙ ΥΠΑΤΟΝ[37] ΟΜΙΛΙΑ Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὑρεθεὶς Εὐτρόπιος ἀπεσπάθη, καὶ περὶ παραδείσου καὶ Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ, "Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶῦ σου."[38]

14 ... Καὶ πρὸς τίνας ἦλθε; Πρὸς Θρᾷκας, πρὸς Σκύθας, πρὸς Ἰνδοὺς, πρὸς Μαύρους, πρὸς Σαρδονίους, πρὸς Γοτθοὺς, πρὸς θηρία ἄγρια, καὶ μετέβαλε πάντα.

Ediţia folosită: *PG* 52, col. 409.

ΟΜΙΛΙΑ Η΄. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπὶ Παύλου, Γότθων ἀναγνόντων, καὶ πρεσβυτέρου Γότθου προομιλήσαντος[39]

1 ... καὶ Σκύθαι καὶ Θρᾷκες καὶ Σαυρομάται καὶ Μαῦροι καὶ Ἰνδοὶ καὶ οἱ πρὸς αὐτὰς ἀπῳκισμένοι τὰς ἐσχατιὰς τῆς οἰκουμένης, πρὸς τὴν οἰκείαν ἕκαστος μεταβαλόντες γλῶτταν, τὰ εἰρημένα φιλοσοφοῦσι ταῦτα·
Ediţia folosită: *PG* 63, col. 501.

---

[36] Lat. *In apostolicum dictum, Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt.*

[37] Lat. *Homilia in Eutropium eunuchum patricium ac consulem.*

[38] Lat. *Homilia de capto Eutropio.*

[39] Lat. *Eiusdem homilia habita in ecclesia Pauli, Gothis legentibus, postquam presbyter Gothus concionatus fuerat*.

La cuvântul apostolic: „Nu vreau să nu ştiţi, fraţilor, că părinţii noştri toţi au fost sub nor şi toţi prin mare au trecut”[40]

3 … În Hristos Iisus nu mai e nici rob, nici liber, nici barbar, nici scit, nici înţelept, nici neînţelept[41], ci a dispărut toată inegalitatea dintre oameni.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre schimbarea numelor. Despre răbdare. Despre milostenie- Despre tăria credinţei. Despre propovăduirea Evangheliei şi alte omilii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2006, p. 223.

OMILIE LA EUNUCUL EUTROPIUS, PATRICIU ŞI CONSUL Omilie rostită când Eutropius a fost ridicat, fiind găsit afară din biserică[42]; şi despre rai; şi despre Scriptură; şi la cuvintele: „Şezut-a Împărăteasa de-a dreapta Ta”[43]

14 … Şi la cine s-a dus /Paul – n.n./? La traci, la sciţi, la inzi[44], la mauri, la sarzi[45], la goţi, la animalele sălbatice, şi le-a schimbat pe toate.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre desfătarea celor viitoare. Să nu deznădăjduim. Nouă cuvântări la Cartea Facerii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2008, p. 116.

OMILIA A VIII-A. A aceluiaşi, omilie rostită în Biserica Sf. Paul când au citit goţii şi după ce a predicat preotul got

1... şi sciţii şi tracii, sauromaţii, maurii şi inzii şi cei care s-au stabilit chiar la marginile lumii locuite, fiecare, tălmăcindu-le în limba proprie, meditează la aceste spuse.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[40] *1 Cor* 10,1.

[41] *Gal* 3,28.

[42] Eutropius – personaj atotputernic în Imperiul oriental al lui Arcadius (395-408); *praepositus sacri cubiculi* între cca 395-399, consul şi *patricius* în 399. A căzut în dizgraţie în toamna lui 399, în condiţiile revoltei goţilor conduşi de Gainas şi Tribigildus. Refugiat, iniţial, în Biserica Sf. Sofia, a fost apoi exilat în *Cyprus*, fiind în cele din urmă acuzat de trădare şi executat la *Chalcedon* – *PLRE*, II, p. 440-444 (*Eutropius 1*); J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford, 2001, p. 93-110.

[43] *Ps* 44,11.

[44] În ediţia românească, „indieni”.

[45] În ediţia romănescă, „sardinieni”.

IN GENESIM

VI, 1 ... Εἰ δὲ ἡμεῖς τοῦτο ἴσμεν νῦν, οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ Σκύθαι καὶ βάρβαροι, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος τότε ἐκεῖνος πρὸ τῆς ἁμαπτίας τοῦτο ἐγνώκει·[46]

Ediţia folosită: *PG* 54, col. 606.

EXPOSITIO IN PSALMUM

1. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ Δ΄ ΨΑΛΜΟΝ[47]

12. Οὐ γὰρ οὕτω Σκύθαι, οὐδὲ Θρᾷκες, οὐ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Μαῦροι, καὶ ὅσα ἄγρια ἔθνη πολεμεῖν εἰωθασιν, ὡς λογισμὸς ἀτοπώτατος ἐνδομυχῶν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐπιθυμία ἀκόλαστος, καὶ χρημάτων ἔρως, καὶ δυναστείας πόθος, καὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἡ προσπάθεια.

2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΔ΄ ΨΑΛΜΟΝ[48]

3. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐξέβη. Πᾶσα γὰρ ἡ οἰκουμένη ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐδέξατο ἐκείνου. Ἤρξατο μὲν γὰρ ἐκ Παλαιστίνης τὸ δῶρον· προῆλθε δὲ εἰς Αἴγυπτον, εἰς Φοινίκην, τὴν τῶν Σύρων, τὴν Κιλίκων, τὸν Εὐφράτην, τὴν Μέσην τῶν ποταμῶν, τὴν Καππαδοκῶν, τὴν Γαλατῶν, τὴν Σκυθῶν, τὴν Θρᾳκῶν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Γάλλων, τὴν Ἰταλῶν, τὴν Λιβύην ἅπασαν, τὴν Εὐπώπην, τὴν Ἀσίαν, εἰς αὐτὸν τὸν Ὠκεανόν... 13 ... Ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς οὐκ ἂν δύναιτο νομοθετεῖν Πέρσαις, οὐδὲ ὁ Περσῶν Ῥωμαίοις· οἱ δὲ Παλαιστινοὶ οὗτοι καὶ Πέρσαις, καὶ Ῥωμαίοις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Σκύθαις, καὶ Ἰνδοῖς, καὶ Μαύροις, καὶ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ νόμους ἔθηκαν·

---

[46] Rostită în 388 sau 395.
[47] Lat. *Expositio in Psalmum IV*
[48] Lat. *In Psalmum XLIV*.

CUVÂNTĂRI LA GENEZĂ

VI, 1 … Iar dacă noi ştim acum lucrul acesta /ce este viciul şi virtutea, răul şi binele – n.n./ – şi nu numai noi, ci şi sciţii şi barbarii –, apoi cu mult mai mult ştia lucrul acesta omul acela înainte de păcat.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre desfătarea celor viitoare. Să nu deznădăjduim. Nouă cuvântări la Cartea Facerii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2008, p. 334.

CUVÂNTĂRI LA PSALMI[49]

1. CUVÂNTARE LA PSALMUL IV

12. Căci nici sciţii, nici tracii, sauromaţii şi inzii şi maurii şi câte neamuri sălbatice obişnuiesc să poarte războaie <nu sunt> aşa ca gândul cel mai nesăbuit, ascuns în străfundul sufletului, şi ca pofta nestăpânită şi dragostea de avuţii şi ca dorinţa de putere şi pasiunea pentru lucrurile lumeşti.

2. LA PSALMUL XLIV

3 … Şi acest lucru s-a întâmplat cu siguranţă. Căci toată lumea locuită a primit din acel duh. Într-adevăr, darul a început din Palaestina, a pornit spre Egipt, spre Phoenicia, către <ţara> sirienilor, a cilicienilor, spre Eufrat, Mesopotamia, spre <ţinutul> capadocienilor, către al galatilor, al sciţilor, tracilor, spre Hellada, către <ţinutul> galilor, al italicilor, spre întreaga Libye, spre Europa, Asia, spre Oceanul însuşi ... 13. Împăratul romanilor nu ar putea da legi perşilor, nici cel al perşilor romanilor. Aceşti palestinieni însă au rostuit legi şi perşilor şi romanilor, tracilor, sciţilor, inzilor şi maurilor şi întregii lumi locuite.

[49] Rostite spre sfârşitul perioadei antiohiene – 386-397.

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΓ΄ ΨΑΛΜΟΝ[50]

3 ... Κἂν ἀδελφὸν ἔχῃς ὁμοπάτριον καὶ ὁμομήτριον, καὶ μὴ κοινωνήσῃ σοι κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας νόμον, ἔστω σοι τοῦ Σκύθου βαρβαρικώτερος· κἂν Σκύθης, κἂν Σαυρομάτης ᾖ, τῶν δογμάτων δὲ εἰδῇ τὴν ἀκρίβειαν, καὶ πιστεύῃ τοῦτο ὃ καὶ αὐτὸς σὺ, αὐτοῦ τοῦ τὰς αὐτὰς ὠδῖνας σοὶ λύσαντος οἰκειότερος ἔστω καὶ ἐγγύτερος·

Ediţia folosită: *PG* 55, col. 58, 186, 203, 461.

ΥΠΟΜΝΙΜΑ Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστήν[51]

VIII, 1 ... Ἡ μὲν γὰρ χάρις εἰς πάντας ἐκκέχυται, οὐκ Ἰουδαῖον, οὐχ Ἕλληνα, οὐ βάρβαρον, οὐ Σκύθην, οὐκ ἐλεύθερον, οὐ δοῦλον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, οὐ πρεσβύτην, οὐ νέον ἀποστρεφομένη· πάντας δὲ ὁμοίως προσιεμένη, καὶ μετὰ τῆς ἴσης καλοῦσα τιμῆς.

X, 1 ... Κἂν δοῦλοι, κἂν ἐλεύθεροι, κἂν Ἕλληνες, κἂν βάρβαροι, κἂν Σκύθαι, κἂν ἄσοφοι, κἂν σοφοὶ, κἂν γυναῖκες, κἂν ἄνδρες, κἂν παιδία, κἂν πρεσβῦται, κἂν ἄτιμοι, κἂν ἔντιμοι, κἂν πλούσιοι, κἂν πένητες, κἂν ἄρχοντες, κἂν ἰδιῶται, φησὶ, πάντες τῆς αὐτῆς ἠξίωνται τιμῆς.

Ediţia folosită: *PG* 59, col. 65, 75.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ[52]

VIII, 2 ... Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.

Ediţia folosită: *PG* 62, col. 353.

[50] Lat. *In Psalmum CXLIII*.

[51] Lat. *Commentarius in sanctum Joannem Apostolum et Evangelistam*. Omilii rostite în 391.

[52] Lat. *In Epistolam ad Colossenses commentarius*. Conform exegezei recente, ele au fost rostite la *Antiochia* – P. Allen, W. Mayer, *Chrysostom and the preaching of homilies in series: A new approach to the twelve homilies* In epistulam ad Colossenses *(CPG 4433)*, în *OCP*, 60, 1994, p. 21-39.

3. LA PSALMUL CXLIII

3 … Şi de-ai avea un frate din acelaşi tată şi aceeaşi mamă şi nu ţi s-ar alătura în legea adevărului, să fie pentru tine mai barbar decât un scit. Şi de-ar fi scit sau sauromat, dar ar cunoaşte rigoarea dogmelor şi ar crede acest lucru pe care îl crezi tu însuţi, să-ţi fie mai familiar şi mai apropiat decât cel care ţi-a pricinuit aceleaşi suferinţe.

Traduceri: Mihaela Paraschiv

Comentariu la Sfântul Ioan Apostolul şi Evanghelistul

VIII, 1 ... Căci, într-adevăr, harul se revarsă în toţi, nedispreţuindu-l nici pe evreu, nici pe grec, barbar sau scit, nici pe omul liber, pe sclav, pe bărbat, pe femeie, pe bătrân sau pe tânăr, ci apropiindu-se de toţi la fel şi chemându-i pe nume cu cinstire egală.

X, 1 ... Şi de-ar fi sclavi, liberi, greci, barbari, sciţi, neghiobi sau înţelepţi, femei sau bărbaţi, copii, bătrâni, chiar dacă <ar fi> dezonoraţi sau plini de cinste, bogaţi, săraci, conducători sau oameni simpli, spune, toţi sunt consideraţi demni de aceeaşi cinstire.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

A CELUI ÎNTRU SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU IOANNES CHRYSOSTOMOS, ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLISULUI, COMENTARIILE *EPISTOLEI CĂTRE COLOSENI*

VIII, 2 … De aceea nu este grec şi iudeu, circumcizie şi necircumcizie, barbar, scit, sclav sau om liber, ci toate şi în toate <este> Hristos.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ[53]

XXXV, 2 ... Τουτέστι, Τοσαῦται γλῶσσαι, τοσαῦται φωναὶ, Σκυθῶν, Θρᾳκῶν, Ῥωμαίων, Περσῶν, Μαύρων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἑτέρων μυρίων ἐθνῶν.

Ediţia folosită: *PG* 61, col. 298-299.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ[54]

IV, 3 … οὐχὶ ἐκείνου μὲν οὐδὲ ὄνομα ἴσασιν οἱ πολλοὶ, τοῦτον δὲ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι καὶ Σκύθαι καὶ οἱ πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα καθ' ἑκάστην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν;

Ediţia folosită: *PG* 62, col. 622.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ[55]

XV, 3 ... Τοιούτους τοὺς ἁμαξοβίους εἶναί φασι, τοὺς παρὰ Σκύθαις νομάδας, τοὺς γυμνοσοφιστὰς τοὺς τῶν Ἰνδῶν.

Ediţia folosită: *PG* 61, col. 506.

[53] Lat. *In Epistolam I ad Corinthios.*
[54] Lat. *In Epistolam II ad Timotheum commentarius.*
[55] Lat. *In Epistolam II ad Corinthios.*

A CELUI ÎNTRU SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU IOANNES CHRYSOSTOMOS, ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLISULUI, TÂLCUIREA *EPISTOLEI ÎNTÂI CĂTRE CORINTENI*[56]

XXXV, 2 ... adică atâtea limbi, atâtea glasuri; a sciţilor, a tracilor, a romanilor, a perşilor, a maurilor, a inzilor[57], a egiptenilor şi a altor mii de neamuri.

Ediţia folosită: *Comentariile sau tâlcuirea Epistolei întâi către corinteni a celui întru sfinţi părintelui nostru Ioan Hrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolului*, traducere din limba elină de Theodosie Athanasiu, ediţie revizuită de Constantin Făgeţan, Bucureşti, 2005, p. 374.

COMENTARIILE *EPISTOLEI A DOUA CĂTRE TIMOTEI* A CELUI ÎNTRU SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU IOAN GURĂ DE AUR, ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLISULUI[58]

IV, 3 … Oare nu cei mai mulţi nici nu cunosc numele lui Nero, pe când pe Paul şi elinii, şi barbarii, şi sciţii, ba până şi chiar cei de la marginea pământului îl cântă şi slăvesc în fiecare zi?

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuiri la Epistola a două către Timotei, Epistola către Tit, Epistola către Filimon ale Sfântului Apostol Pavel*, Bucureşti, 2005, p. 49[59].

A CELUI ÎNTRU SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU IOANNES CHRYSOSTOMOS, ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLISULUI, COMENTARIILE *EPISTOLEI A DOUA CĂTRE CORINTENI*[60]

XV, 3 ... Se zice că de acest fel sunt nomazii cei de sub stăpânirea sciţilor, care trăiesc viaţa întreagă în căruţe, cum şi filosofii cei doi ai inzilor[61].

Ediţia folosită: *Comentariile sau tâlcuirea Epistolei a doua către corinteni a celui întru sfinţi părintelui nostru Ioan Hrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolului*, traducere din limba elină de Theodosie Athanasiu, ediţie revizuită de Constantin Făgeţan, Bucureşti, 2007, p. 147.

[56] Rostită în perioada 381-398.
[57] În ediţia românească, „a indienilor”.
[58] Rostită în perioada antiohiană.
[59] În ediţie nu este indicat numele traducătorului.
[60] Rostită în perioada 381-398.
[61] În ediţia românească, „ai indienilor”.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ[62]

I, 3 ... ἀλλ' Ὥσπερ, φησὶ, τοῖς ἔθνεσι πᾶσι κηρύττομεν, οὕτο καὶ ὑμῖν, μετὰ Σκυθῶν καὶ Θρᾳκῶν αὐτοὺς ἀριθμῶν.

II, 4 ... Εἰ γὰρ συμβαίη ποτὲ καὶ γένοιτο, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπενεχθέντας εἰς τὴν Περσῶν γῆν ἢ Σκυθῶν ἢ βαρβάρων ἑτέρων διεσπάρθαι κατὰ δύο καὶ τρεῖς ἐν ἐκείναις ταῖς πόλεσιν, εἶτα ἐξαίφνης τινὰ τῶν ἐντεῦθεν ἰδεῖν ἐπελθόντα, ἐννόησον ὅσην ἂν ἐκαρπωσάμεθα τὴν παραμυθίαν... 5 ... Κἂν γὰρ Ἕλλην ᾖς, κἂν πᾶσαν ἐπελθὼν κακίαν, κἂν Σκύθης, κἂν βάρβαρος, κἂν αὐτοθηρίον, κἂν πάσης ἀλογίας γέμων, καὶ μυρία ἁμαρτηματων ἐπιφερόμενος φορτία, ἅμα τὸν περὶ σταυροῦ λόγον κατεδέξω καὶ ἐβαπτίσθης, καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐξήλειψας.

III, 2 ... ἀλλ' ὃ φωνῆς αὐτοὺς ἐφέλκεσωαι μᾶλλον ἠδύνατο, τοῦτο ἐποίησε, τὴν κτίσιν εἰς μέσον προθεὶς, ὥστε καὶ σοφὸν καὶ ἰδιώτην, καὶ Σκύθην καὶ βάρβαρον διὰ τῆς ὄψεως καταμαθόντα τῶν ὁπωμένων τὸ κάλλος, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναβαίνειν.

VII, 2 ... Οὐ γάρ ἐστι διαστολή· πάντες γὰρ ἥμαρτον. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι ὁ δεῖνα ὁ Ἕλλην, ὁ δεῖνα ὁ Σκύθης, ὁ δεῖνα ὁ Θρᾴξ· ἐν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἅπαντες.

XIII, 7 ...Καὶ οὐ παρ' ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ Σκύθαις καὶ Θρᾳξὶ καὶ Ἰνδοῖς καὶ Πέρσαις, καὶᾰ ἑτέροις δὲ βαρβάροις πλείοσι, καὶ παρθένων χοροὶ καὶ μαρτύρων δῆμοι καὶ μοναχῶν συμμορίαι, καὶ πλείους οὗτοι λοιπὸν τῶν γεγαμηκότων εἰσὶ, καὶ νηστείας ἐπίτασις καὶ ἀκτημοσύνης ὑπερβολή·

XVI, 10 ... Πᾶς γὰρ, φησὶ, κἂν Ἰουδαῖος, κἂν Ἕλλην, κἂν Σκύθης, κἂν Θρᾴξ, κἂν ὁστισοῦν ἕτερος ᾖ πιστεύσας, πολλῆς ἀπολαύσεται τῆς παῤῥησιας.

XIX, 8 ... Οὕτω καὶ ὁ Σκύθης τοῦ Ἀβραὰμ γίνεται παῖς, καὶ ὁ ἐκείνου παῖς τοῦ Σκύθου πάλιν ἀλλοτριώτερος καθίσταται.

XXX, 3 ... καὶ Πέρσαι καὶ Σκύθαι καὶ Θρᾷκες, καὶ οἱ τὰς ἐσχατιὰς οἰκοῦντες, ᾄδουσι τῆς γυναικὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ μακαρίζουσι.

Ediţia folosită: *PG* 60, col. 399, 405, 408, 412, 444, 517, 564, 593, 665.

[62] Lat. *Commentarius in Epistolam ad Romanos*. Rostită în perioada 381-398.

COMENTARIUL LA *EPISTOLA CĂTRE ROMANI* AL CELUI ÎNTRU SFINŢI PĂRINTELUI NOSTRU IOANNES CHRYSOSTOMOS, ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLISULUI

I, 3 … ci „precum, zise, facem cunoscut tuturor neamurilor, aşa <vi-i facem cunoscuţi> pe aceştia şi vouă, împreună cu mulţimile sciţilor şi ale tracilor” …

II, 4 … Căci de-ar surveni şi s-ar întâmpla vreodată, ceea ce să nu se întâmple, ca, fiind duşi în ţara perşilor sau a sciţilor sau a altor barbari, să fim risipiţi câte doi sau trei în acele cetăţi, mai apoi, pe neaşteptate, să vedem sosind pe cineva, dintre cei de aici, imaginează-ţi de câtă consolare am avea parte… 5 … Căci, chiar de-ai fi grec, şi chiar de-ai fi trecut prin toată răutatea, chiar de-ai fi scit sau barbar, o brută veritabilă de-ai fi, chiar de-ai fi împovărat de tot dispreţul şi ai purta nenumărate poveri ale păcatelor, o dată ce ai primit cuvântul crucii şi ai fost botezat, ti-ai şi şters toate acele <păcate>.

III, 2 … ci, ceea ce a putut mai mult decât vocea să-i atragă pe aceştia, acest lucru a făcut, punând la îndemână zidirea, astfel, încât să-i ridice la Dumnezeu şi pe ştiutor şi pe ignorant, şi pe scit şi pe barbar, o dată ce au constatat cu privirea frumuseţea celor văzute.

VII, 2 … Într-adevăr, nu există deosebire, căci toţi au păcătuit: să nu-mi spui că cutare-i grec, cutare-i scit, cutare-i trac, căci toţi <sunt> cu aceleaşi <păcate>.

XIII, 7 … Şi nu doar la noi, ci şi la sciţi şi traci, inzi şi perşi şi la mulţi alţi barbari <există> adunări de fecioare şi mulţimi de martiri şi confrerii de călugări şi aceştia sunt chiar mai numeroşi decât cei însuraţi şi <există> o frenezie a postirii şi un orgoliu al sărăciei.

XVI, 10 … Căci oricine, zice, fie el iudeu, grec, scit, trac sau oricare altul, o dată ce a crezut, se va bucura de multă libertate de vorbire.

XIX, 8 … În acest chip /în duh – n.n./ şi scitul devine fiul lui Avraam şi, dimpotrivă, fiul <trupesc al> aceluia /al lui Avraam – n.n./ se arată mai străin decât un scit.

XXX, 3 … şi perşii, şi sciţii, şi tracii, şi cei ce locuiesc pe la capătul <lumii> cântă şi preaslăvesc înţelepciunea femeii[63].

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau explicarea Epistolei către Romani a celui întru Sfinţi Părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolei*, traducere din limba elină de Theodosie Athanasiu, evizuită şi îngrijită de Cezar Păvălaşcu şi Cristian Untea, Bucureşti, 2005.

[63] Priscila

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗΝ ΠΗΣΙΝ Τὴν λέγουσσαν· "Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐποίησα φῶς καὶ σκότος, ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά."[64]

1 ... ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾷξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς οὐκέτι· ἡ γὰρ διαφορὰ τῆς γλώττης οὐκ ἀφίησιν εὔσημον αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐμὴν διά λεξιν... 2 Πάλιν ἐγὼ τοῦ Σκύθου καὶ τοῦ Θρᾳκὸς διαλεγο μένου οὐ δυνήσομαι ἀκούειν, οὐδὲ ἕτερος τῆς ἑτέρου γλώττης· ... ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾷξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς, καὶ ὁ Σαυρομάτης, καὶ πᾶσα λαλιὰ, καὶ πᾶσα γλῶττα, καὶ πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακούειν τῆς φονῆς ... Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀκοῇ ταᾶτα μαθεῖν, ἀλλ' ὄψει καὶ θεωπίᾳ, ὄψις δὲ πᾶσι μία, εἰ καὶ ἡ γλῶττα διάφορος, καὶ βάρβαρος, καὶ Σκύθαι, καὶ Θρᾷκες, καὶ Μαῦροι, καὶ Ἰνδοὶ ταύτης ἀκούουσι τῆς φωνῆς, τουτέστι, τὸ θαῦμα βλέποντες, τὸ κάλλος ἐκπληττόμενοι, τὴν φαιδρότητα, τὸ μέγε θος, τὰ ἄλλα ἅπαντα τὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν, δόξαν ἀνα φέρουσι τῷ Δημιουργῷ οἱ καλῶς φρονοῦντες.

Ediţia folosită: *PG* 56, col. 143-144.

ΟΜΙΛΙΑ εἰς τὸ Ὁ μὲν θερισμὸ πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι[65]

X, 2 ... Σκύθαι μὲν γὰρ καὶ Θρᾷκες καὶ Μαῦροι καὶ Ἰνδοὶ καὶ Πέρσαι καὶ Σαυρομάται, καὶ οἱ τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἤπειρον οἰκοῦντες, καὶ πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, ἡ ὑφ' ἡλίῳ τοῖς δαὶμοσιν ἐτελεῖτο, καὶ ὑπὸ τῶν ἀλαστόρων ἐκείνων ἐξεβακχεύετο καὶ χὼρα καὶ πόλις και ἔρημος, γῆ καὶ θάλαττα, καὶ βάρβαρος καὶ Ἑλλὰς, καὶ ὄρη καὶ νάπαι καὶ βουνοί·

Ediţia folosită: *PG* 63, col. 519.

ΟΜΙΛΙΑ Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴῦ σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸ μὴ παρατρέχειν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ βωμοῦ, καὶ εἰς τοὺς νεοφωτίστους[66]

4 ... Τούτων τοίνυν τοὺς μὲν παρὰ πατέπων εἶχον δεξάμενοι, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν πλησίον ἐθνῶν, οἷον ἀπὸ Σκυθῶν, ἀπὸ Θρᾳκῶν, ἀπὸ Αἰγυπτίων·

Ediţia folosită: *PG* 51, col. 73.

---

[64] Lat. *In propheticum dictum illud, Ego dominus deus feci lumen et tenebras, faciens pacem, et creans mala*. Rostită în 386-387.

[65] Lat. *Homilia in illud: Messis quidem multa, operarii autem pauci* (*Mt* 9, 37).

[66] Omilie din ciclul *In principium Actorum*. Rostită în perioada antiohiană.

La cuvântul profetic care zice: „Eu sunt Domnul Dumnezeu, Cel ce am făcut lumină şi întuneric, Cel ce fac pace şi zidesc rele”[67]

1 ... scitul, tracul, maurul şi indul nu /înţeleg limba greacă – n.n./, pentru că deosebirea de limbă nu-i lasă să înţeleagă limba mea. 2 La fel şi eu nu pot înţelege când vorbeşte un scit sau un trac, nici un altul, limba altuia... şi scitul, şi tracul, şi maurul, şi indul, şi sauromatul[68], orice grai, orice limbă, orice popor poate înţelege glasul acesta /al elementelor naturii – n.n./... Că acest glas nu se înţelege cu auzul, ci cu privirea, cu contemplarea, iar privirea este una la toţi oamenii, chiar dacă limba e diferită; şi barbarul, şi sciţii, şi tracii, şi inzii[69] înţeleg acest glas, adică toţi aceştia văzând minunea, rămân uimiţi de frumuseţea, strălucirea şi măreţia cerului şi de toate cele ale lui, iar cei care judecă bine înalţă slavă Creatorului.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Ana. Omilii la David şi Saul. Omilii la Serafimi*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 206, 207.

Omilia aceluiaşi la: „grâul este mult, însă lucrătorii puţini”

Căci sciţii şi tracii, maurii, inzii, perşii, sauromaţii şi cei care locuiesc în Ellada şi în Epirus şi tot, ca să zic aşa, <pământul> de sub soare cinsteau pe zeii păgâni şi erau tulburaţi de acele genii rele şi ţinuturile şi oraşele şi deşertul, pământul şi marea, barbarul şi elenul, şi munţii, văile împădurite şi colinele.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

Omilie împotriva celor care n-au venit la biserică; să nu trecem cu nepăsare pe lângă titlurile cărţilor dumnezeieştilor Scripturi; despre inscripţia de pe altarul din Atena şi către cei de curând luminaţi

4 ... Pe unii dintre aceşti idoli atenienii i-au moştenit de la părinţi, pe alţii i-au luat de la neamurile vecine, de la sciţi, de la traci, de la egipteni.

Ediţia folosită: Sfântul Iona Gură de Aur, *Omilii la săracul Lazăr. Despre soartă şi providenţă. Despre rugăciune. Despre vieţuirea după Dumnezeu şi alte omilii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2005, p. 306.

---

[67] *Is* 45,7.
[68] În ediţia românească, „sarmatul”.
[69] În ediţia românească, „indienii”.

῞Οτι χρήσιμος ἡ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, καὶ ὅτι δουλείᾳ καὶ περιστάσει πραγμάτων ἀχείπωτον ποιεῖ τὸν προσέχοντα, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων πολλῶν ἐστιν ἀξιωμάτων ὄνομα, καὶ ὅτι τῶν ἔξωθεν ἀρχόντων καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευόντων πολλῷ μείζονα κέκτηνται δύναμιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐξουσίαν· καὶ πρὸς τῷ τέλει πρὸς νεοφωτίστους[70]

1 ... Κἂν πρὸς ᾿Ινδοὺς ἀπέλθῃς, οὓς πρώτους ἀνίσχων ὁ ἥλιος ὁρᾷ, κἂν εἰς τὸν ὠκεανὸν ἀπέλθῃς, κἂν πρὸς τὰς Βρεταννικὰς νήσους ἐκείνας, κἂν εἰς τὸν Εὔξεινον πλεύσῃς πόντον, κἂν πρὸς τὰ νότια ἀπέλθῃς μέρη, πάντων ἀκούσῃ πανταχοῦ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς φιλοσοφούντων, φωνῇ μὲν ἑτέρᾳ, πίστει δὲ οὐχ ἑτέρᾳ, καὶ γλώσσῃ μὲν διαφόρῳ, διανοίᾳ δὲ συμφώνῳ. Ὁ μὲν γὰρ φθόγγος τῆς γλώσσης, ἐνήλλακται, ὁ δὲ τρόπος τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐνήλλακται˙ καὶ βαρβαρίζουσι μὲν τῇ γλώττῃ, φιλοσοφοῦσι δὲ τῇ γνόμῃ˙ καὶ σολοικίζουσι μὲν τῷ φθόγγῳ, εὐσεβοῦσι δὲ τῷ τρόπῳ.

4 ... καὶ ὁ βαπτισθεὶς εὐθέως καὶ τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, καὶ τῇ τῶν Περσῶν, καὶ τῇ τῶν ᾿Ινδῶν, καὶ τῇ τῶν Σκυθῶν ἐφθέγγετο, ὥστε μαθεῖν καὶ τοὺς ἀπίστους, ὅτι Πνεύματος ἁγίου ἠξίωτο.

Ediţia folosită: *PG* 51, col. 87-88, 92.

Πρός τε ᾿Ιουδαίους καὶ ῞Ελληνας ἄπόδειξις, ὅτι ἑστὶ Θεός ὁ Χπιστὸς, ἐκ τῶν παρὰ τοῖς προφήταις πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰπηνμένων[71]

6 ... ᾿Αλλὰ περὶ τῶν ἀγπίων τὸν τρόπον ἀνθπώπων λέγει, περὶ Σκυθῶν, περὶ Θρᾳκῶν, περὶ Μαύρων, περὶ ᾿Ινδῶν, περὶ Σαυρομάτων, περὶ Περσῶν. ῞Οτι δὲ ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη ὑπὸ ἕνα ἄγεται ζυγὸν καὶ ἄλλος προφήτης δηλῶν ἔλεγε˙...

7 ... ὁ μίαν γλῶτταν ἔχον τὴν ᾿Ιουδαΐκὴν, πῶς τὸν Σκύθην καὶ τὸν ᾿Ινδὸν καὶ τὸν Σαυρομάτην καὶ τὸν Θρᾷκα ἔπεισε;

11 ... καὶ πανταχοῦ θυσιαστήρια ἀναστῆσαι, ἐν τῇ Ῥωμαίων χώρᾳ, ἐν τῇ Περσῶν, ἐν τῇ Σκυθῶν, ἐν τῇ Μαύρων, ἐν τῇ ᾿Ινδῶν·

Ediţia folosită: *PG* 48, col. 822, 830.

[70] Omilie din ciclul *In principium Actorum*, III. *De utilitate lectionis Scripturarum*. Rostită în perioada antiohiană.

[71] Lat. *Adversus Iudaeos et gentiles demonstratio, quod Christus sit Deus, ex iis, quae multis in locis de illo dicta sunt apud prophetas*

Că folositoare este citirea Scripturii; că robia şi greutăţile vieţii nu înfrâng pe cel cu luare-aminte; că numele de apostol este nume de mari vrednicii şi că apostolii au mai mare putere şi autoritate decât căpeteniile lumeşti, şi chiar decât împăraţii; iar la sfârşit, către cei nou-luminaţi

1 … De te-ai duce la inzi[72], cei pe care îi vede întâi soarele la răsăritul lui, de te-ai duce în părţile scăldate de Ocean, de te-ai duce în insulele britanice, de ai călători spre Marea Neagră, de te-ai duce spre părţile de miazăzi, pretutindeni vei auzi că oamenii cugetă la cele spuse de Scriptură; cu alt glas, dar nu cu altă credinţă, în limbi deosebite, dar cu acelaşi gând. Sunetul limbii e altul, dar nu-i altul chipul credinţei. Cu limba vorbesc în graiuri barbare, dar cu mintea cugetă în credinţă; cu glasul fac greşeli de grai, dar cu viaţa trăiesc dreapta-credinţă.

4 ... astfel, cel botezat grăia îndată şi în limba noastră, şi în limba perşilor, şi în limba inzilor[73], şi în limba sciţilor, ca să afle şi necredincioşii că au fost învredniciţi de harul Duhului Sfânt.

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la săracul Lazăr. Despre soartă şi providenţă. Despre rugăciune. Despre vieţuirea după Dumnezeu şi alte omilii*, traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2005, p. 330-331, 337.

Dovedire către iudei şi elini că Hristos este Dumnezeu. Dovedire din cele spuse despre El de către profeţi în multe locuri

6 … Nu, în acest loc e vorba de purtările oamenilor sălbatici, e vorba de sciţi, de traci, de mauri, de inzi[74], de sauromaţi[75], de perşi. Că toate aceste neamuri vor fi puse sub un singur jug, a arătat-o şi un alt profet, spunând…[76]

7 … Cum i-au convins pe scit, pe ind, pe sauromat[77] şi pe trac, când nu ştiau decât o singură limbă, pe cea iudaică?

11 … şi, pretutindeni, /Hristos – n.n./ să ridice altare, în ţara romanilor, în ţara perşilor, în ţara sciţilor, în ţara maurilor, în ţara inzilor[78]!

Ediţia folosită: Sfântul Ioan Gură de Aur, *Cuvântări împotriva anomeilor. Către iudei,* traducere din limba greacă veche şi note de Dumitru Fecioru, Bucureşti, 2007, p. 212, 213, 227.

---

[72] În ediţia românească, „indieni”.
[73] În ediţia românească, „limba indienilor”.
[74] În ediţia românească, „indieni”.
[75] În ediţia românească, „sarmaţi”.
[76] Urmează un citat din *Sof* 3,9-10.
[77] În ediţia românească, „sarmat”.
[78] În ediţia românească, „ţara indienilor”.

EPISTOLAE

1. ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΡΩΜΗΣ

Τῷ δεσπότῃ μου τῷ αἰδεσιμωτάτῳ, καὶ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἰννοκεντίῳ Ἰωάννης ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Οὐδὲ ἐν τοῖς ἔξω μὲν οὖν δικαστηρίοις τοιαῦτα ἐτολμήθη ποτὲ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκ βαρβαρικῷ δικαστηρίῳ, οὐδὲ Σκύθαι, οὐδὲ Σαυρομάται οὕτως ἄν ποτε ἐδίκασαν ἐκ μιᾶς μοίρας κρίναντες, ἀπόντος τοῦ αἰτιωμένου, παραιτουμένου οὐ κρίσιν, ἀλλ΄ ἀπέχθειαν, καλοῦντος δικαστὰς μυρίους, ἀνεύθυνον ἑαυτὸν εἶναι λέγοντος, καὶ τῆς οἰκουμένης παρούσης ἀποδύσασθαι τὰς αἰτίας, καὶ δεῖξαι ἑαυτὸν ἐν ἅπασιν ἀθῶον ὄντα.

Ediţia folosită: *PG* 52, col. 535[79].

2. EPISTOLAE AD OLYMPIADEM

IX (XIV), 5b ... Ἐδήλωσάν μοι οἱ μονάζοντες οἱ Μαρσεῖς, οἱ Γότθοι, ἔνθα ἀεὶ κέκρυπτο Σεραπίων ὁ ἐπίσκοπος ὅτι Οὐνίλας ὁ ἐπισκοπος ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ὃν πρώνη ἐχειροτόνησα καὶ ἔπεμψα εἰς Γοτθίαν, πολλά καὶ μεγάλα κατορθώσας ἐκοιμήθη· καὶ ἦλθε φέρων γράμματα τοῦ ῥηγὸς τῶν Γότθων ἀξιοῦντα πεμφθῆναι αὐτοῖς ἐπίσκπον.

Ediţia folosită: Jean Chrysostome, *Lettres à Olympias*, introduction et traduction de Anne-Marie Malingrey, Paris, 1947 (*SC* 13), p. 151.

---

[79] Vezi şi forma latină în Mansi, 3, col. 1093: *Neque in gentilium iudiciis, immo neque in barbarico tribunali talia umquam acta sunt; ac neque Scythae, neque Sarmatae ita umquam iudicarunt, iudicium ab una parte ferentes, absente eo qui innumeros, et extra culpam se esse dicente, cum toto orbe terrarum crimina depellere paratus sit, atque in omnibus se insontem demonstrare.*

SCRISORI

1. LUI INNOCENTIUS, EPISCOPUL ROMEI[80]

Stăpânului meu preavenerabil şi mult iubit de Dumnezeu, episcopului Innocentius, Ioannes îi doreşte bucurie întru Domnul.

Într-adevăr, nici la judecăţile din afara <Bisericii creştine> nu s-au îndrăznit vreodată astfel de lucruri, mai mult, nici la tribunalul barbar, nici sciţii, nici sauromaţii nu au ţinut proces vreodată astfel, judecând de o singură parte, cel acuzat fiind absent, refuzând nu judecata, ci ura, chemând numeroşi judecători <şi> spunând că el nu este vinovat şi că, în faţa lumii, s-a lepădat de învinuiri şi s-a arătat ca fiind nevinovat în toate.[81]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. SCRISORI CĂTRE OLYMPIADA[82]

IX, 5b: Monahii marşi, goţi, unde se ascundea Serapion episcopul[83], mi-au dat de ştire că a venit diaconul Moduarios cu vestea că Unila, minunatul episcop pe care l-am hirotonit mai înainte şi l-am trimis în Gothia şi a realizat lucruri multe şi mari, a adormit [în Domnul]. Şi el a venit putrând scrisori ale regelui goţilor care cerea să li se trimită episcop.[84]

Ediţia folosită: Ioan Gură de Aur, *Scrisori din exil*, volum realizat de Ioan I. Ică jr., Sibiu, f.a., p. 181.

---

[80] Despre Innocentius I (402-417), cf. ***FHDRCh*, XLII**. Scrisoarea, datând din 404, a fost adusă de preotul Germanus (358/9? – cândva între 405-415) şi diaconul Ioannes Cassianus (360/5 – cca 435), originari din *Scythia* – cf. Pall., *Dial.*, III, 19; Sozom., *HE*, VIII, 26, 8; C. Broc, *Jean Cassien, „disciple” de Jean Chrysostome*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 27-28 septembre 2001)*, Paris-Iaşi, 2003, p. 34-35, 37-39.

[81] Referiri la sinodul din toamna anului 403 *Ad Quercum* („La Stejar”), pe malul asiatic al Bosforului, în apropiere de *Chalcedon*, unde, în absenţă, arhiepiscopul constantinopolitan a fost acuzat, printre altele, de înstrăinarea bisericilor către barbari, de depăşirea limitelor jurisdicţionale şi de susţinerea origenismului – Mansi, 3, col. 1141-1148; Pallad., *Dial.*, VIII; Socr., *HE*, VI, 11; 15; Sozom., *HE*, VIII, 17; Theod., *HE*, V, 34, 3; Cassiod., *HE*, X, 11; 14; J. H. W. G. Liebeschuetz, *op. cit.*, p. 198-216.

[82] Anul 404.

[83] Fost diacon din *Constantinopolis*, consacrat de Ioannes episcop de *Heraclea* (*Thracia*).

[84] Despre misionarismul coordonat de Ioannes Chrysostomos printre goţii nord-pontici, cf. Theod., *HE*, V, 31; V. Grumel, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I/1, *Les actes de patriarches. Les regestes de 381 à 715*, Paris, nr. 17, 17a (p. 16); J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, p. 415, 544-547; V. Gh. Sibiescu, *Activitatea misionară a Sfântului Ioan Hrisostom printre goţi*, în *GB*, 32, 1973, 3-4, p. 375-388; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 65, 187-194; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 242.

XXXI. RUFINI AQUILEIENSIS

HISTORIA ECCLESIASTICA

II, 12. Interea cum ad bellum Sarmaticum Valentinianus de Galliae parti-

XXXI. RUFINUS DIN AQUILEIA
(cca 345 – cca 410)

Autorul. Tyrranius Rufinus s-a născut la *Concordia*, în apropiere de *Aquileia*, într-o familie de bună condiţie. A studiat la Roma, primind o educaţie specifică timpului, adică orientată spre gramatică şi retorică. În 371/2, a fost botezat, fiind apoi atras de idealul ascetic. A intrat în aceeaşi mânăstire cu Hieronymus, de care l-a legat apoi o lungă prietenie cu tribulaţii, după care, cel mai devreme în 373 şi cel mai târziu în 375, a plecat în Egipt, unde a rămas şase ani. În 379, era în *Mesopotamia*, a revenit în Egipt, apoi a ajuns la *Hierosolyma*, unde s-a consacrat ascezei şi studiilor. Aici a fost hirotonit preot. În 397, s-a întors în Italia, unde divergenţele cu Hieronymus pe seama operei lui Origene au acutizat polemica dintre ei (Ruf., *Apol.*, II, 37, în *PL*, 21, col. 616; Hier., *Ep.* LXXXI; CX). Ultimii ani au fost marcaţi de peregrinări prin nordul Italiei, datorate situaţiei politice create de invazia goţilor lui Alaricus. A murit la *Messina* după jefuirea Romei în 410.

Opera. Gennadius de *Massilia* scria despre Rufinus că *non minima pars fuit doctum Ecclesiae* (*Vir. ill.*, XVII, în *PL* 58, col. 1069-1070). Rufinus este cunoscut atât ca autor al unor lucrări exegetice şi polemice (*Comentariu la simbolul apostolilor*, *Apologia* etc.), dar mai ales ca traducător al unor opere semnate de Origene, Vasile de *Cappadocia*, Gregorius de *Nazianzus* ş.a. În (401-)403, a transpus în latină *Istoria bisericească* a lui Eusebius de *Caesarea*, pe care a continuat-o cu descrierea evenimentelor dintre 324-395 (cărţile X-XI).

Bibliografie: Theod., *HL*, 46; Genn., *Vir. ill.*, XVII; J. Gribomont, *Rufin d'Aquilée*, în *DECA*, II, p. 2197-2198; H. M. P. McHugh, *Rufinus of Aquileia (ca. 345 – 410)*, în *EEC*, p. 1002-1003; *PCBE*, 2/2, p. 1925-1940 (*Tyrranius Rufinus 3*); *DELC*, p. 745-746 (*Rufin*); A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'Antiquité*, III, *Jérôme, Augustin et Rufin au tournant du siècle (391-405)*, Paris, 1996, p. 247-316; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 325-355; R. Drobner, *Tirannio Rufino di Concordia (Aquileia). Bibliografia*, în *Augustinianum*, 40, 2000, 2, p. 461-517; G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 158-184; P. Franco Beatrice, *De Rufin à Cassiodore. La réception des Histoires ecclésiastiques grecques dans l'Occident latin*, în *L'Historiographie de l'Église des premiers siècles*, sous la direction de B. Pouderon et Y.-M. Duval, préface de M. Quesnel, Paris, 2001, p. 237-242; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 345-349.

ISTORIA BISERICEASCĂ

II, 12. Între timp, după ce a venit din părţile Galliei în Illyricum pentru răz-

bus venisset Illyricum, ibi vixdum coepto bello aegritudine subita oppressus diem obiit, relictis heredibus in imperio filiis Gratiano Augusto Valentinianoque admodum parvulo et nondum regiis insignibus initiato ...

13. Per idem tempus in orientis regno Gothorum gens sedibus suis pulsa per omnes se Thracias infudit armisque urbes et agros vastare feraliter coepit. Tum vero Valentis bella, quae ecclesiis inferebat, in hostem coepta converti … Ipse

boiul sarmatic[1], Valentinianus a murit acolo, lovit de o boală subită[2], când abia fusese început conflictul, lăsând moştenitori în imperiu pe Gratianus Augustus[3] şi pe Valentinianus, foarte mic şi încă neiniţiat în treburile însemnate ale domniei[4].

13. În aceeaşi vreme, în regatul goţilor din Orient, neamul, alungat din sălaşurile sale, s-a răspândit prin toată Thracia şi, cu armele, a început să pustiiască sălbatic oraşele şi ogoarele. Atunci, de fapt, războaiele pe care Valens le purta cu Bisericile[5] au

[1] Este vorba despre expediţia de pedepsire din august-septembrie 375 declanșată de Valentinianus I (364-375) împotriva sarmaţilor asociaţi cu cvazii, care în 374 făcuseră incursiuni în provinciile panonice – Amm., XXIX, 6, 1-16; XXX, 6; Ps. Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLV, 8; Hier., *Chron.*, a. 375; Socr., *HE*, III, 12; Sozom., *HE*, VI, 36, 1-2; Zos., IV, 16, 4-6; 17, 2; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5867 (375); R. Seager, *Roman Policy on the Rhine and Danube in Ammianus*, în *CQ*, 49, 1999, p. 597-599; Ch. von Hoof, *Valentinian I*, în *Împăraţi romani*. 55 de portrete de la Caesar la Iustinian editate de M. Clauss, traducere din limba germană și note de A. Armbruster, București, 2001, p. 397-398; M. Grant, *Gli imperatori romani. Storia e segreti*, Roma, 2004, p. 3388; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 73-74.

[2] Flavius Valentinianus I (364-375) a murit la 17 noiembrie 375 la *Brigetio* (Szöny, Ungaria) în urma unui atat de apoplexie – Amm., XXX, 6, 1-6; Hier., *Chron.*, a, 375; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLV, 8; Oros., VII, 32, 14; Socr., *HE*, IV, 31; Sozom., *HE*, VI, 36, 3-4; Zos., IV, 17; Theoph. Conf., *Chron.*, anul 5867 (375); Georgios Mon., *Chron.*, IX, 7; Leo Gramm., *Chron.*; *PLRE*, I, p. 934 (*Fl. Valentinianus 7*); D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Gründzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt, 1996, p. 327; Ch. von Hoof, *op. cit.*, p. 398; M. Grant, *op. cit.*; A. Husar, *op. cit.*, p. 74.

[3] Flavius Gratianus era fiul mai mare al lui Valentinianus I (364-375), născut la 18 aprilie 359 din căsătoria cu Marina Severa; a fost proclamat *Augustus* de către tatăl său la 24 august 367 în faţa trupelor adunate la *Ambiani* (Amiens, Franţa) – Amm., XXVII, 6, 4-16; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVI, 1; Oros., VII, 32, 8; 34, 1; Socr., *HE*, IV, 11, 3; 31, 10; Sozom., *HE*, VI, 10, 1; VII, 13, 9; Philostorg., *HE*, VIII, 8; IX, 16; Zos., IV, 12, 2; *PLRE*, I, p. 401 (*Fl. Gratianus 2*), 1130 (*Stemmata 4. Family of Valentinian I*); D. Kienast, *op. cit.*, p. 333; Ch. von Hoof, *op. cit.*, p. 396; K. M. Girardet, *Graţian*, în *Împăraţi romani…*, p. 408; M. Grant, *op. cit.*, p. 339, 347.

[4] Flavius Valentinianus II, născut la 2 iulie 371 de cea doua soţie a lui Valentinianus I (364-375), Iustina; proclamat *Augustus* la 22 noiembrie 375, aşadar doar la patru ani, printr-o hotărâre a armatei – Amm., XXX, 10, 1-5; Ps.-Aur. Vict., *Epit.Caes.*, XLV, 10; Oros., VII, 32, 15; Zos., IV, 19, 1; Socr., *HE*, IV, 10; 31, 7; Sozom., *HE*, VI, 10, 1; 36, 5; Philost., *HE*, 9, 16; *PLRE*, I, p. 934-935 (*Flavius Valentinianus 8*), 1130 (*Stemmata 4. Family of Valentinian I*).

[5] Valens (364-378) era arian, persecutând sub diverse forme prelaţii, monahii şi comunităţile ortodoxe – Vasile cel Mare, *Ep. 59*, 3; *70*; *90*, 2; *242*, 2; Socr., *HE*, III-IV, *passim*; Sozom., *HE*, VI, 6, 10-40; Theod., *HE*, IV, *passim*; Oros., VII, 33, 1-4; 9; Cassiod., *HE*, VII-IX, *passim*; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 274; 278; M. G. Mara, *Valens. Empereur*, în *DECA*, II, p. 2506; H. Leppin, *Von Constantin dem Großen zu Theodosius II. Das christliche Kaisertum bei den Kirchenhistorikern Socrates, Sozomenus und Theodoret*, Göttingen, 1996, p. 60-66; R. Malcolm Errington, *Valens*, în *Împăraţi romani…*, p. 405; N. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A. D.*, Berkeley-Los Angeles-London, 2002, p. 211-263; A. Husar, *op. cit.*, p. 117-124.

tamen ab hostibus circumventus in praedio, quo ex bello trepidus confugerat, impietatis suae poenas igni exustus dedit, annis in imperio cum fratre primo et post cum fratris filiis quattuordecim pariter exactis. Quae pugna initium mali Romano imperio tunc et deinceps fuit.

Ediţia folosită: Tyranii Rufini *Scripta varia*, curauit Manlius Simonetti, Città Nuova, 2000 (*CSEA* V/2), p. 282.

Ediţia consultată: Eusebius, *Werke*, II/2, *Die Kirchengeschichte. Die Bücher VI bis X. Über die Märtyren in Palästina*, Herausgegeben von Eduard Scwartz, die lateinische Übersetzung des Rufinus von Theodor Mommsen, Leipzig, 1908 (*GCS*), p. 1019-1020.

început a fi întoarse împotriva duşmanului...; oricum el însuşi, încercuit de duşmani pe terenul unde fugise tremurând din luptă, ars, şi-a plătit prin foc pedeapsa impietăţii sale[6], petrecând la domnie paisprezece ani, în mod egal, mai întâi împreună cu fratele, apoi împreună cu fiii fratelui[7]. Această luptă a fost pentru Imperiul roman începutul răului atunci şi în continuare[8].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[6] Flavius Valens a murit în timpul bătăliei de la *Hadrianopolis* din 9 august 378 – după unele surse chiar pe câmpul de luptă, după altele, într-o casă unde fusese transportat din cauza rănilor şi pe care germanicii au incendiat-o – Amm., XXXI, 13, 12-15; Hier., *Chron.*, a. 378; *Ep.* LX, 15, 2; Ioann. Chrysost., *Către o femeie rămasă văduvă de tânără*, 5; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.* XLVI, 2; Oros., VII, 33, 15; 19; Socr., *HE*, IV, 38; Theod., *HE*, IV, 36, 2; V, 4, 10; Philostorg., *HE*, IX, 17; Zos., IV, 24, 2; Zon, XIII, 16, 24-25; *Cons. Const.*, a. 378; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Theoph. Conf.., *Chron.*, anul 5869 (378); Leo Gramm., *Chron.*; N. Lenski, *op. cit.*; vezi şi *infra*.

[7] Valens a domnit între 28 martie 364 şi 9 august 378, deci 14 ani şi 5 luni (Hier., *Chron.*, a. 378; date greşite la Amm., XXXI, 14, 1; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVI, 1; Zon., XIII, 16, 42), dintre care doar 11 ani şi 8 luni cu fratele său Valentinianus I (364-375); D. Kienast, *op. cit.*, p. 330.

[8] Este vorba despre dezastrul armatei romane de la *Hadrianopolis* din 9 august 378, pe care Ammianus Marcellinus nu ezita să-l compare cu vestita bătălie de la Cannae (2 august 216 î.H.) – Amm., XXXI, 3-16; Hier., *Chron.*, a. 378; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVI, 2; Oros., VII, 33, 13-15; Socr., *HE*, IV, 38; Sozom., *HE*, 40, 2-5; Theod., *HE*, IV, 36, 1-2; V, 4, 10; Zos., IV, 24; Prosper Tiro, *Chorn.*, a. 377; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Iord., *Get.*, XXVI, 136-138; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5870 (378); Zon., XIII, 16; I. Barnea, în *DID*, II, p. 393-401; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, 131-144; R. Malcolm Errington, *op. cit.*, p. 406-407; N. Lenski, *op. cit.*; P. Heather, *I Goti dal Baltico al Mediterraneo. La storia dei barbari che sconfissero Roma*, Genova, 2005, p. 139-144; idem, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 211-228; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007; A. Husar, *op. cit.*, p. 88-106.

XXXII. EUSEBII HIERONYMI

1. EPISTULA LIX
(Ad Marcellam de quinque novi testamenti quaestionibus)

4, 4. in omnibus locis uersabatur: cum Thoma in India, cum Petro Romae, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia, cum singulis

XXXII. EUSEBIUS HIERONYMUS
(cca 347 – 419/20)

Autorul. După propria-i mărturie, Eusebius Hieronymus s-a născut în 331 în *oppidum Stridonis*, aflat la graniţa dintre provinciile *Dalmatia* şi *Pannonia*, distrus de goţi în 376. Data naşterii e însă greşită, cel mai probabil aceasta plasându-se cândva în jurul lui 347. După studii literare la *Roma* şi un stagiu funcţionăresc la Curtea imperială de la *Augusta Treverorum*, către 370 s-a retras într-o comunitate monastică de la *Aquileia*, după care, aceasta dizolvându-se, a plecat în *Syria*, stabilindu-se în 374 în deşertul de la *Chalcis*. În Orient a învăţat greaca şi ebraica şi a cunoscut mari personalităţi ale teologiei orientale, precum Epiphanios de *Salamis* (365-403) şi Gregorius de *Nazianzus* (329/30-389/90). Întors la *Roma*, a fost secretarul papei Damasus I (366-384), după moartea acestuia făcând un lung pelerinaj prin *Chypros*, *Syria*, *Palaestina*, Egipt, stabilindu-se în 386 la *Bethleem*. Aici a înfiinţat o mănăstire şi a desfăşurat o bogată activitate literară. A murit în 419 sau 420.

Opera. Exegeţii operei hieronimiene au clasificat scrierile în mai multe categorii: a) versiuni biblice, dintre care cea mai importantă realizare este traducerea în latină, după originalul grec, între 393-405, a Bibliei, numită din secolul al IX-lea *Vulgata*; b) opere de erudiţie, precum traducerea, adaptarea şi continuarea până la anul 378 a *Cronicii* lui Eusebius sau *De viris illustribus* (*Despre bărbaţii iluştri*), scrisă în 392; c) comentarii biblice şi sinteze teologice; d) traduceri din opere polemice ale unor teologi orientali, precum Epiphanios de *Salamis*; e) opere hagiografice – *Vita S. Pauli primi eremitae* (*Viaţa sfântului Paul, primul eremit*), *Vita S. Hilarioni* (*Viaţa sfântului Ilarion*), *Vita Malchi monachi captivi* (*Viaţa lui Malchus, monahul robit*) ş.a.; f) corespondenţă; g) tratate polemice.

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, CXXXV; J. N. D. Kelly, *Jerome. His Life, Writings, and Controversies*, London, 1975; J. Gribomont, *Jérôme (347 env. – 419*), în *DECA*, II, p. 1320-1324; *DELC*, p. 377-379 (*Ieronim, Fericitul*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 51, 111-112, 187-195, 228-230; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, [2]1994, p. 1096-1097, 1305-1317; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 205-295; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 321-345; H. Freiherr von Campenhausen, *Părinţii latini ai Bisericii*, II, traducere din germană de M.-M. Anghelescu revăzută de A. Manolescu, Bucureşti, 2005, p. 5-78.

1. SCRISOAREA A LIX-A
(Marcellei, despre cinci probleme ale Noului Testament)[1]

4, 4. Se ducea în toate locurile: cu Toma în India, cu Petru la Roma, cu Paul în Illyricum, cu Titus în Creta, cu Andrei în Achaia, cu fiecare apostol în parte şi cu

[1] Scrisoare adresată din *Bethleem*, la o dată incertă (către 394), Marcellei, cunoscută şi din alte epistole ale lui Hieronymus – vezi *PCBE*, 2/2, p. 1357-1362 (*Marcella 1*).

apostolis et apostolicis uiris in singulis cunctisque regionibus.

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, I, *Epistulae I-LXX*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LIV), p. 546-547.

2. EPISTULA LX
(Ad Heliodorum Epitaphium Nepotiani)

4, 2. inmortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem, quod Pythagoras somniauit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputauit in carcere, Indus, Persa, Gothus, Aegyptus philosophantur. Bessorum feritas et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos et totius mundi una uox Christus est.

15, 3. huius germanus Ualens Gothico bello uictus in Thracia eundem locum et mortis habuit et sepulchri.

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, I, *Epistulae I-LXX*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LIV), p. 553, 569.

3. EPISTULA CVI
(Ad Sunniam et Fretelam de psalterio, quae de LXX interpretum editione corrupta sint)

1, 1. Uere in uobis apostolicus et propheticus sermo conpletus est in omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae uerba eorum. quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quaereret ueritatem et dormitantibus, immo contendentibus Graecis ipsa Germania spiritus sancti eloquia scrutaretur?

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, II, *Epistulae LXXI-CXX*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LV), p. 247.

prieteni ai apostolilor în fiecare şi în toate ţinuturile.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. SCRISOAREA A LX-A
(Lui Heliodorus. Epitaful lui Nepotianus)[2]

4, 2. Inzii, perşii, goţii, egiptenii filozofează asupra sufletului nemuritor care trăieşte şi după distrugerea corpului, <lucru> pe care Pythagoras îl visa, Democritus nu l-a crezut, Socrates l-a dezbătut în închisoare spre a-şi consola pedepsirea. Neamul sălbătic al besilor şi mulţimea populaţiilor acoperite cu piei de animale, care sacrificau odinioară oameni zeilor infernali ai morţilor, au renunţat la ţipătul lor ascuţit pentru dulcele cântec al crucii şi Hrisos este singura voce a întregii lumi.

15, 3. Fratele lui, Valens, învins în războiul gotic în Thracia, a murit şi a fost şi înmormântat în acelaşi loc[3].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

3. SCRISOAREA A CVI-A
(Lui Sunnias şi Fretela, despre Psaltire, acele <lucruri> care ar fi fost corupte în ediţia Septuagintei)[4]

1. 1. Cu adevărat în voi s-a desăvârşit limbajul apostolic şi profetic; cuvântul acestora s-a răspândit în lumea întreagă şi vorbele lor <au ajuns> până la capătul pământului[5]. Cine ar fi crezut că limba barbară a geţilor ar căuta adevărul ebraic şi că Germania însăşi ar cerceta vorbele Sfântului Duh, în timp ce grecii moţăie, ba chiar încă se întrec.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[2] Epistolă expediată în 396 din *Bethleem* lui Heliodorus de *Altinum*, al cărui nepot de soră, Nepotianus, ordonat proet, tocmai murise – *PCBE*, 2/1 (*Heliodorus 2*); 2/2, p. 1535-1536 (*Nepotianus*).

[3] Hieronymus se referă la dezastrul din 9 august 378 de la *Hadrianopolis*, în urma căruia împăratul Valens (364-378), fratele lui Valentinianus I (364-375), a pierit pe câmpul de luptă – Amm., XXXI, 13, 12-15; Hier., *Chron.*, a. 378; Ioann. Chrysost., *Către o femeie rămasă văduvă de tânără*, 5; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.* XLVI, 2; Oros., VII, 33, 15; 19; Ruf., *HE*, II, 13; Socr., *HE*, IV, 38; Theod., *HE*, V, 4, 10; 36, 2; Zos., IV, 24, 2; Zon, XIII, 16, 24-25; *Cons. Const.*, a. 378, 3; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Theoph. Confess., *Chron.*, anul 5869 (378); Leo Gramm., *Chron.*; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007. Vezi şi ***FHDRCh*, XXXI** (*Rufinus de Aquileia*), **LXI** (*Prosper Tiro*), **LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[4] Trimisă din *Bethleem* cândva între 386 şi 410, scrisoarea are ca destinatari doi credincioşi goţi.

[5] *Ps* 18,5; *Rom* 10,18.

4. EPISTULA CVII
(Ad Laetam de institutione filiae)

2, 3. iam et Aegyptius Serapis factus est Christianus; Marnas Gazae luget inclusus et euersionem templi iugiter pertremescit. De India, Perside et Aethiopia monachorum cotidie turbas suscipimus; deposuit faretras Armenius, Huni discunt psalterium, Scythiae frigora feruent calore fidei: Getarum rutilus et flavus exercitus ecclesiarum circumfert tentoria et ideo forsitan contra nos aequa pugnat acie, quia pari religione confidunt.

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, II, *Epistulae LXXI-CXX*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LV), p. 292.

5. EPISTULA CXX
(Ad Hedybiam de quaestionibus duodecim)

1, 14. quid, in Scythiae frigora sint et Alpinae niues, quae non duabus et tribus tunicis, sed uix pecudum pellibus repelluntur?

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, II, *Epistulae LXXI-CXX*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LV), p. 478.

6. EPISTULA CXXIII
(Ad Geruchiam de monogamia)

16, 1. Cetera taceo, ne uidear de dei desperare clementia olim a mari Pontico usque ad Alpes Iulias non erant nostra, quae nostra sunt, et per annos triginta fracto Danubi limite in mediis Romani imperii regionibus pugnabatur.

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, III, *Epistulae CXXI-CLIV*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LVI/1), p. 93.

4. SCRISOAREA A CVII-A
(Către Laeta, despre educaţia fiicei)[6]

2, 3. Acum şi egipteanul Serapis a devenit creştin, jeleşte Marnas în Gaza închis şi se teme fără-ncetare de distrugerea templului[7]. Primim în fiecare zi mulţimi de călugări din India, Persia şi Aethiopia; armeanul a renunţat la tolbele cu săgeţi, hunii învaţă psaltirea, frigurile Scythiei clocotesc de ardoarea credinţei: armata roşcată şi blondă a geţilor[8] înconjoară corturile Bisericilor şi de aceea, poate, luptă cu succes egal împotriva noastră, fiindcă ei cred cu aceeaşi pietate.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu
Ediţia consultată: *FHDR*, II, p. 187.

5. SCRISOAREA A CXX-A
(Către Hedybia, despre douăsprezece întrebări)[9]

1, 14. Ce, ia să fie în frigurile din Scythia şi în zăpezile alpine, care cu greu sunt suportate nu cu două şi trei tunici, ci cu blănuri?

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

6. SCRISOAREA A CXXIII-A
(Către Geruchia, despre monogamie)[10]

16, 1. Tac în privinţa celorlalte, ca să nu par că nu mai am speranţă în îndurarea lui Dumnezeu; odinioară, de la Marea Neagră până la Alpii Iulieni nu erau ale noastre cele care <acum> ne aparţin şi, timp de treizeci de ani, după ce a fost călcată graniţa Dunării, lupta se purta în ţinuturile din mijlocul Imperiului roman.[11]
Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[6] Scrisoare datând din 400/1 şi expediată din *Bethleem* aristocratei romane Laeta, care promisese să-şi călugărească fiica; ea îmbracă forma unui „veritabil tratat" pedagogic – *PBCE*, 2/2, p. 1227-1229 (*Laeta*).

[7] Hieronymus are în vedere, neîndoilenic, distrugerea *Serapaeum*-ului în 391 de către creştinii din *Alexandria* conduşi de episcopul Theophilus (385-412) – Hier., *Vir. ill.*, CXXXIV; Ruf., *HE*, II, 22-23; Socr., *HE*, III, 2; V, 16-17; Sozom., *HE*, V, 7; VII, 15; Theod., *HE*, V, 22; Cassiod., *HE*, IX, 27-29; F. Thelamon, *Païens et chrétiens au IVe siècle. L'apport de l'"Histoire ecclésiastique" de Rufin d'Aquilée*, Paris, 1981, p. 160, 165-205, 246, 255-257.

[8] „Geţi" pentru „goţi" – motiv foarte răspândit în literatura Antichităţii târzii – C. C. Petolescu, *Confuzia dintre geţi şi goţi în Antichitatea târzie*, în *TD*, 4, 1983, p. 147-149 = idem, *Contribuţii la istoria Daciei romane*, I, Bucureşti, 2007, p. 289-292, 333.

[9] Anul 407; scrisoare de răspuns întrebărilor puse de o creştină din *Gallia*.

[10] Anul 409; destinatarul e o tânără văduvă din *Roma*, care refuza a doua căsătorie.

[11] Vezi şi *Ep.* LX, 16 (*FHDR*, II, p. 187).

7. EPISTULA CXXXIII
(Ad Ctesiphontem)

9, 4. neque enim Britanni, fertilis prouincia tyrannorum, et Scythiae gentes omnesque usque ad oceanum per circuitum barbarae nationes Moysen prophetasque cognouerant.

Ediţia folosită: Sancti Eusebii Hieronymi *Epistulae*, III, *Epistulae CXXI-CLIV*, edidit Isidorus Hilberg, editio altera supplementis aucta, Viena, 1996 (*CSEL* LVI/1), p. 255.

7. SCRISOAREA A CXXXIII-A
(Lui Ctesiphon)[12]

9, 4. Căci nici britanii, provincie bogată în tirani[13], şi neamurile Scythiei şi toate populaţiile barbare de jur împrejur până la Ocean nu cunoscuseră pe Moise şi profeţii.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[12] Ca toate scrisorile excerptate, şi aceasta a fost trimisă din *Bethleem* cândva între ultimele luni ale anul 414 şi începutul anului 415. Destinatarul este un admirator al doctrinei lui Pelagius, căruia Hieronymus îi explică în ce constă această erezie – *PCBE*, 2/1, p. 509-510 (*Ctesiphon*).

[13] Hieronymus se referă, foarte probabil, la uzurpările succesive din *Britannia* ale lui Marcus (406), Gratianus (406-407) şi Fl. Claudius Constantinus (407-411), determinate de exasperarea populaţiei locale lăsate pradă incursiunilor piraţilor saxoni şi irlandezi în urma retragerii celor mai bune trupe de către Stilichon în 402 – vezi Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVII, 7; Oros., VII, 40, 2; Sozom., *HE*, IX, 11; Zos., IV, 35, 4-6; V, 27, 2-3; *PLRE*, II, p. 316-317 (*Fl. Claudius Constantinus 21*), 518-519 (*Gratianus 3*), 719-720 (*Marcus 2*); C. E. Stevens, *Marcus, Gratian, Constantine*, în *Athenaeum*, 35, 1957, p. 316-347; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 143-146, 170.

XXXIII. FILASTRII BRIXIENSIS

DIVERSARUM HAERESEON LIBER

LXI [37] Post istum Fotinus doctrinam eius secutus in omnibus similiter praedicabat, inque hoc mendacio perseuerans proiectus est de ecclesia Sirmiensium ciuitatis, a sanctis episcopis superatus.

LXXXVIII [60], 6. Nam Manichei apocryfa beati Andreae apostoli, id est Actus quos fecit ueniens de Ponto in Greciam quos conscripserunt tunc discipuli sequentes beatum apostolum, unde et habent Manichei et alii tales Andreae beati et

XXXIII. FILASTRIUS DE BRIXIA
(a doua jumătate a secolului al IV-lea)

Autorul. Locul de origine şi data naşterii lui Filastrius nu se cunosc. Se ştie, în schimb, că şi-a părăsit pământul natal şi familia, pentru a îmbrăţişa viaţa ascetică. A fost ordonat preot, aflându-se cândva între 355 şi 374 la *Mediolanum*, unde s-a opus episcopului arian Auxentius, după care a mers la Roma, iar apoi a întreprins o amplă campanie misionară *per uicos et castella diuersarum regionum* (Gaud. Brix., *Tract.*, 21, 6-7). Înainte de 381, a fost ales episcop de *Brixia* (Brescia, Italia), în anul respectiv semnând actele conciliului de la *Aquileia*, care punea capăt ereziei ariene în *Illyricum*. Între octombrie 384 şi sfârşitul lui august 387 s-a aflat la *Mediolanum*, în anturajul lui Ambrosius, unde l-a întâlnit pe Augustinus. A murit cel mai devreme în 387 şi cel mai târziu în 396.

Opera. Specialiştii îl consideră pe Filastrius un autor creştin mediocru din punct de vedere al profunzimii gândirii teologice. El a scris cândva între 383 şi 391 o carte despre diversele erezii (*Diuersarum haereseon liber*), superficială şi inferioară altor „tratate” similare compuse de ereziologi precum Iraeneus de *Lugdunum* sau Epiphanios de *Salamis*. A fost reeditată în 430.

Bibliografie: Gaud. Brix., *Tract.*, 21; Filastrii episcopi Brixiensis *Diversarum haereseon liber*, cura et studio F. Heylen (*CCSL* IX), Turnholt-Brepols, 1957, p. 209-210; M. Simonetti, *Philastre*, în *DECA*, II, p. 2011-2012; idem, *Filastrio*, în *NDPAC*, II, col. 1942-1943; *PCBE*, 2/1, p. 817-819 (*Filaster*); *DELC*, p. 267 (*Filaster, Filastrius sau Philaster*); H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l’histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l’Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 199-200; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 310-311.

CARTEA FELURITELOR EREZII

LXI [37] După acesta, Fotinus, îmbrăţişându-i doctrina, predica la fel în toate şi, perseverând în această minciună, a fost alungat din biserica cetăţii Sirmium, fiind biruit de sfinţii episcopi.[1]

LXXXVIII [60], 6. Căci maniheii <deţin> scrierile apocrife ale fericitului apostol Andrei, adică *Faptele* pe care le-a săvârşit venind din Pontus în Grecia, pe care le-au consemnat atunci în scris discipolii care-l urmau pe fericitul apostol, de unde şi deţin maniheii şi alţii asemenea *Faptele* fericitului Andrei şi ale fericitului evan-

[1] Vezi *infra*.

Iohannis Actus euangelistae beati, et Petri similiter beatissimi apostoli, et Pauli pariter beati apostoli.

XCI [63], 2 … Et Fotinus ergo laudandus est hereticus, qui Christum deum negat esse ante saecula cum patre, et omnis heresis quae blasphemat aut in patrem aut in filium aut in spiritum.

XCIII [65], 5. Cum enim dicit mittere patrem filium et filium mittere sanctum spiritum, personarum causa dicit, non loci separatione disiunctos ostendit, propter Sabellium scilicet et Fotinum hereticos, qui condigne de deo intellegere uoluerunt…

ghelist Ioan şi ale lui Petru, la fel preafericit apostol, şi ale lui Paul, şi el fericit apostol.[2]

XCI [63], 2 … Şi Fotinus ereticul trebuie dară lăudat, el care neagă că Hristos există înaintea veacurilor împreună cu Tatăl şi <trebuie lăudată> orice erezie care huleşte împotriva Tatălui, sau a Fiului sau a Duhului <Sfânt>.[3]

XCIII [65], 5. Căci atunci când spune că Tatăl îl trimite pe Fiu şi Fiul îl trimite pe Sfântul Duh, o spune pentru a preciza rolurile, nu arată că ei au fost dezbinaţi printr-o separare a locului, desigur din cauza ereticilor Sabellius[4] şi Fotinus, care au voit să-l înţeleagă pe Dumnezeu cum era de aşteptat.

---

[2] Circulaţia aşa-numitelor *Acta Andreae*, dar şi a altor *Fapte* apocrife ale apostolilor în mediul maniheist este atestată de la sfârşitul secolului al III-lea într-o culegere de psalmi traduşi din greacă în coptă, dar care, la origine, erau redactaţi în siriacă. De asemenea, apocrife privitoare la faptele apostolilor au circulat de timpuriu printre diferitele grupări eretice creştine (encratişti, apostolici sau apotactici, origenişti, quartodecimani, priscilianişti), Părinţii Bisericii şi prelaţi de rang înalt respingându-le ca neautentice, absurde şi impii. Vezi Eus., *HE*, III, 25, 6; Epiph., *Pan.*, 47, 1, 5; 61, 1, 5; 63, 2, 1; Aug., *Contra Adimantum*, 17 (recensuit I. Zycha, Praga-Viena-Leipzig, 1892 (*CSEL* XXV/2), p. 166); idem, *Contra Felicem de natura boni*, II, 6 (*ibidem*, p. 833); idem, *De sermone Domini in monte secundum Mathaeum*, 65 (*PL* 34, col. 1261); idem, *Contra adversarium legis et prophetarum*, I, 20, 39 (*PL* 42, col. 626); Innocentius I, *Ep.* VI, 7, 15 (*PL* 20, col. 501-502); Turribius, *Epistola ad Idacium et Ceponium episcopos*, 5 (*PL* 54, col. 694); Evodius, *De fide contra Manichaeos*, 38 (recensuit I. Zycha, Praga-Viena-Leipzig, 1892 (*CSEL*, XXV/2), p. 968-969); Theod., *Haer. fabul. comp.*, III, 4 (*PG* 83, col. 405); Leon I, *Ep.* XV, 15 (*PL* 54, col. 688); Gelasius, *Decreta*, V (*PL* 59, col. 162, 175, 176); J.-M. Prieur, *La réception des Actes d'André du IIIe au IXe siècle*, în *Acta Andreae. Praefatio-Commentarius*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 5), p. 91-128; idem, *Introduction*, în *Actes de l'apôtre André*, introduction, traduction et notes par J.-M. Prieur, Brepols, 1995, p. 18-26; idem, în *Écrits apocryphes chrétiens*, édition publiée sous la direction de F. Bovon et P. Geoltrain, index établis par S. J. Voicu, Gallimard-Brepols, 1997, p. 878-879. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[3] Despre Fotinus şi doctrina sa, vezi ***FHDRCh*, XVI.1**, **XXVI** şi **LX**. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[4] Sabellius a fost episcop al oraşului *Ptolemais* din *Cyrenaica* la începutul secolului al III-lea. El este întemeietorul ereziei antitrinitariste sau monarhianiste, care nega existenţa celor trei persoane (ipostasuri) ale Treimii, susţinând că dumnezeirea este asemenea unei monade (*monas*) indistincte. Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh sunt doar feţe, chipuri, moduri (*prosôpa*) de manifestare succesivă ale aceluiaşi Dumnezeu Unul în raporturile cu lumea (istoria), respectiv Tată în creaţie (Creator), Fiu în viaţa lui Iisus, de la Naştere la Înălţare (Mântuitor), Duh Sfânt ca dătător de viaţă (Sfinţitor). A fost combătută de mulţi Părinţi ai Bisericii şi condamnată la cel de-al II-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* (381) (***FHDRCh*, XVIII**). Vezi Filastr., *Haer.*, LIV [30]; Eus., *HE*, VII, 6; Sf. Vasile cel Mare, *Omilia a XXIV-a. Împotriva sabelienilor, a lui Arie şi a anomeilor* (*PSB* 17, p. 589-599); *Diss. Max.*, 74; c. 1 şi 7 II *Constantinopolis* (*CBO*^{2}, p. 64, 70-71); Hier., *Vir. ill.*, LXIX; Ps.-Epiph., *Anakeph.*, II, 1, 62; Sozom., *HE*, II, 18, 3-4; III, 6, 7; IV, 6, 6; V, 12, 4; VI, 11, 3; Theod., *HE*, I, 4, 46; V, 9, 11; 9, 19; 11, 2; idem, *Haer. fab. comp.*, II, 8 (*PG* 83, col. 396); Vinc. Ler., *Comm.*, VII; Cassiod., *HE*, I, 14; IX, 14; 16; M. Simonetti, *Sabellius-Sabelliens*, în *DECA*, II, p. 2205-2206; idem, *Sabellio-Sabelliani*, în *NDPAC*, III, col. 4631-4632; *DELC*, p. 750 (*Sabelianism*), 750-751 (*Sabeliu* sau *Sabelie*); S. G. Papadopoulos, *Patrologie*, I, *Introducere, Secolele II şi III*, traducere de A. Marinescu, Bucureşti, 2006, p. 364-365.

CXXI [93], 4. Tertio autem, Iaphet nomine, Cappadociam ingredientibus atque a Cilicia exeuntibus loca frigida, quae sunt Armeniae, Bosfori, Ponti, Thraciae, Pannoniarum, Illyrici, Italiae, et occidentis universas partes iussu diuino ei statuendo adtribuit.

Ediţia folosită: Filastrii episcopi Brixiensis *Diversarum haereseon liber*, cura et studio F. Heylen (*CCSL* IX), Turnholt-Brepols, 1957, p. 244, 256, 257, 259, 285.

Ediţia consultată: *PL* 12, col. 1199-1200.

CXXI [93], 4. Iar celui de-al treilea, pe nume Iaphet, în timp ce intrau în Cappadocia şi plecau din Cilicia, i-a atribuit locurile friguroase care se află în Armenia, Bosforus, Pontus, Thracia, Pannonii, Illyricum, Italia şi toate părţile din Occident, conform poruncii divine pe care trebuia să o respecte.[5]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[5] Dezvoltare a paragrafului biblic din *Gen* 10,2-3; vezi ***FHDRCh*, II**.

XXXIV. PSEUDO-CLEMENTIS

RECOGNATIONES

IX, 24, 5. Apud Saracenos et superiores Libes et Mauros et circa ora maris Oceani habitantes, set et in extremis Germaniae partibus et apud Sarmatas vel Scythas atque omnes que sub axe septentrionis iacent Pontici litoris gentes, et in Chrysea insula numquam invenitur trapezita nec sculptor aut pictor aut architectus aut geometres aut tragoedus aut poeta; ergo deficit apud eo Mercurii Venerisque constellatio.

Ediţia folosită: *Die Pseudoklementinen*, II, *Rekognitionen* in Rufins, Übersetzung, Herausgegeben von Bernhard Rehm, 2., verbesserte Auflage von Georg Strecker, Berlin, 1994 (*GCS* 51/2), p. 292.
Ediţia consultată: *Les Reconnaissances du pseudo-Clément. Roman chrétien des premiers siècles*, introduction et notes par Luigi Cirillo, traduction par André Schneider, Turnhout, 1999, p. 462.

XXXIV. PSEUDO-CLEMENT
(secolul al IV-lea)

Autorul şi opera. Pe seama lui Clement Romanul (92-101) (*LP*, IV) a fost pus un text păstrat într-o recenzie greacă şi în alta tradusă în latină pe la 406 de către Rufinus de *Aquileia* (cca 354 – cca 410) conţinând douăzeci de *Omilii*, *Prescurtarea* lor şi *Recunoaşterile* (lat. *Recognitiones*); toate formează aşa-numitele *Pseudo-clementine*. Între cercetători există divergenţe notabile cu privire la autorul, momentul şi locul realizării acestui „roman". Cele mai recente opinii în problemă susţin că, la origine, *Recognitiones* a fost compus de un eretic arian în greacă, în regiunea *Syria-Palaestina* (*Tripolis*?, *Caesarea*?), într-un interval de timp cuprins între 330 şi 360, fiind interpolat de un eretic eunomian între 370 şi 380.

Bibliografie: R. Trevijano, *Clementine (pseudo)*, în *NDPAC*, I, col. 1077-1084; *DELC*, p. 149 (*Clemenetină, Literatura*); J. Wehnert, *Abriß der Entstehungsgeschichte des pseudo-klementischen Romans*, în *Apocrypha*, 3, 1992, p. 228-235; L. Cirillo, *Introduction*, în *Les Reconnaissances du pseudo Clément. Roman chrétien des premiers siècles*, introduction et notes par L. Cirillo, traduction par A. Schneider, Turnhout, 1999, p. 18-23; M. Vielberg, *Klemens in den Pseudoklementinischen* Rekognitionem. *Studien yur literarischen Form des spätantiken Romans*, Berlin, 2000 (*TU* 145) C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 248-251.

RECUNOAŞTERI

IX, 24. La saraceni, la libienii de sus, la mauri, la locuitorii de la Gurile Oceanului şi în regiunile îndepărtate ale Germaniei, la sarmaţi şi la sciţi, la toate neamurile ce locuiesc în regiunile ţărmului pontic şi pe insula Chrysea nu se află nici zaraf, nici sculptor, nici pictor, nici arhitect, nici topograf, nici autor de tragedie, nici poet; prin urmare, influenţa lui Mercur şi a lui Venus trebuie să lipsească de la ei.[1]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

Ediţia consultată: Sfântul Clement Romanul, *Memorii*, traducere din engleză de Cornel Savu, Cluj-Napoca, 2006, p. 353-354.

[1] Vezi, de asemenea, Eus., *Praep. evan.*, VI, 10, 31 (***FHDRCh,* V.1.d**).

XXXV. AMBROSIASTRI

1. COMMENTARIUS IN EPISTULAS PAULINAS

Ad Colosenses, 3, 11, 5: barbarum tamen ab Scytha segregavit, sicut servum a libero, non utique in Christo, in quo omnes unum sunt, sed in morum feritate et {in} gentis inmanitate.

Ediţia folosită: Ambrosiastri qui dicitu *Commentarius in Epistulas Paulinas*, III, recensuit Henricus Iosephus Vogels, Viena, 1969 (*CSEL* LXXXI), p. 197.

2. QUAESTIONES VETERIS ET NOVI TESTAMENTI CXXVII

CXV, 74. Traduntur enim mulieres Scytharum, quae Amazonae dictae sunt, cum uiri earum occupati bello longinquo diu abessent…

Ediţia folosită: Pseudo-Augustini *Quaestiones veteres et novi testamenti CXXVII* accedit appendix continens alterius editionis quaestiones selectas, recensuit Alexander Souter, Viena-Leipzig, 1908 [1963] (*CSEL* L), p. 344.

XXXV. AMBROSIASTER
(a doua jumătate a secolului al IV-lea)

Autorul şi opera. Sub acest nume, dat în secolul al XVII-lea de doi editori ai operei lui Ambrosius de *Mediolanum*, se ascunde un autor necunoscut (s-au propus numeroase variante), care, în epoca pontificatului lui Damasus (366-384), a realizat la Roma un *Commentarius* la 13 scrisori ale apostolului Paul, dar care, începând din veacul al VI-lea şi până în Evul Mediu, a fost pus pe seama episcopului milanez. De fapt, se pare că e vorba de un păgân sau un evreu convertit. Tot lui i-a fost atribuită recent o bună parte dintre textele grupate sub titlul *Quaestiones Veteris et Noui Testamenti* (*Probleme în legătură cu Vechiul şi Noul Testament*), redactate cândva după 372/4 şi înainte de 382. Se pare că spre ultimii ani ai secolului al IV-lea era încă în viaţă.

Bibliografie: A. Pollastri, *Ambrosiaster*, în *DECA*, I, p. 88-90; idem, *Ambrosiaster*, în *NDPAC*, I, col. 239-241; *PCBE*, 2/1, p. 102-104 (*Ambrosiaster*); *DELC*, p. 36 (*Ambrosiaster sau Pseudo-Ambrozie*); M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 76, 118-119; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 319-321.

1. COMENTARIU LA EPISTOLELE PAULINE

Către Coloseni, 3, 11, 5: Totuşi, barbarul se deosebeşte de scit, aşa precum sclavul de omul liber, fără îndoială nu în faţa lui Hristos, pentru care toţi sunt unul, ci în ce priveşte sălbăticia obiceiurilor şi cruzimea neamului.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. 127 DE PROBLEME ÎN LEGĂTURĂ CU VECHIUL ŞI NOUL TESTAMENT

CXV, 74. Se povesteşte că femeile sciţilor, care sunt numite amazoane, întrucât bărbaţii lor lipseau multă vreme, ocupaţi cu un război de durată ...

Traducere: Mihaela Paraschiv

XXXVI. PACIANI BARCINENSIS

EPISTULA II

Pacianus Episcopus Simproniano fratri salutem

…

IV, 5. Sic peccamus exemplo, nec rhetores sumus, sed quamcumque uocem copiam Dei credimus. Latium, Aegyptus, Athenae, Thraces, Arabes, Hispani Deum confitentur, omnes linguas Spiritus Sanctus intellegit.

Ediţia folosită: Pacien de Barcelone, *Écrits*, introduction, texte critique, commentaire et index par Carmelo Granado, traduction par Chantal Épistalon et Michel Lestienne, Paris, 1995 (*SC* 410), p. 194.

XXXVI. PACIANUS DE BARCINO
(a doua jumătate a secolului al IV-lea)

Autorul. Pacianus, episcop de *Barcino* (Barcelona), în *Hispania*, s-a născut, foarte probabil, la începutul secolului al IV-lea, murind, cum scria Hieronymus, „la adânci bătrâneţi, în timpul lu Theodosius" (*Vir. ill.*, CVI) – după unii exegeţi, în 391, după alţii, între 379-393.

Opera. Pacianus este autorul mai multor „scurte lucrări" (Hier., *Vir. ill.*, CVI), precum *De Paenitentibus* (*Despre pocăinţă*), *De Baptismo* (*Despre botez*), *Ceruulus* (*Cerbul*), *Contra Tractatus Nouatianorum* (*Împotriva cărţii novaţienilor*). Cum au arătat exegeţii, el a fost un autor care s-a inspirat atât din literatura clasică (Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius), cât şi din cea creştină (Tertullianus, Cyprianus, Lactantius).

Bibliografie: Hier., *Vir. ill.*, CVI; M. Simonetti, *Pacien*, în *DECA*, II, p. 1850; *DELC*, p. 634 (*Pacien*); C. Granado, *Introduction*, în Pacien de Barcelone, *Écrits*, introduction, texte critique, commentaire et index par C. Granado, traduction par Ch. Épistalon et M. Lestienne, Paris, 1995 (*SC* 410), p. 23-115; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 312-313.

SCRISOAREA A II-A

Episcopul Pacianus <transmite> salutări fratelui Simpronianus[1]

…

IV, 5. Păcătuim astfel, spre exemplu; şi nu suntem retori, dar socotim orice cuvânt avere de la Dumnezeu. Latium, Egipt, Athena, tracii, arabii, hispanii îl mărturisesc pe Dumnezeu; Sfântul Duh înţelege toate limbile.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Destinatarul era un *clarissimus* adept al schismei novaţiene – A. Di Berardino, *Sympronianus*, în *DECA*, II, p. 2349; *DELC*, p. 793 (*Sympronianus*).

XXXVII. FRAGMENTA ARRIANA

Ms. VERONA, *Bibl. Capit.*, LI (49), XV/ f. 3^{r} = 106^{r}

4. Nam de Marte quid dicam, qui aput Tracias natus ibi e<s>t defunctus, et ipse adulterii crimine maculosus, quique Venerem Vulcani uxorem inlicito amore contaminare temtauit?

Ediţia folosită: *Scripta Arriana Latina*, I, *Collectio Veronensis Scholia in Concilium Aquileiense, fragmenta in Lucam rescripta, fragmenta theologica rescripta*, cura et studio R. Gryson, Turnholt, 1982 (*CCSL* LXXXVII).

XXXVII. FRAGMENTE ARIENE
(secolele IV-V)

Opera. Din literatura ariană a secolelor IV-V s-au păstrat şi câteva fragmente de tratate dogmatice şi omilii; printre ele, un tratat contra păgânilor, realizat în două forme uşor diferite.

Bibliografie: *DELC*, p. 563-565 (*Maximin*); R. Gryson, *Introduction*, în *Scripta Arriana Latina*, I, *Collectio Veronensis Scholia in Concilium Aquileiense, fragmenta in Lucam rescripta, fragmenta theologica rescripta*, cura et studio R. Gryson, Turnholt, 1982 (*CCSL* LXXXVII), p. XVIII-XIX; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 314.

4. Dar ce să spun despre Marte, cel care, născut în Thracia, a murit aici[1]; pătat şi el de vina adulterului şi care a căutat să o corupă pe Venus, soţia lui Vulcan, printr-o dragoste neîngăduită?

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Motiv de veche sorginte despre originea tracică a lui Marte; vezi, în ultimă instanţă, D. Dana, Mars Geticus. *Realitate istorică sau literară?*, în *EphNap*, 11, 2001, p. 15-39.

XXXVIII. QUODVVLTDEO CARTHAGINIENSI

LIBER DE PROMISSIONIBUS ET PRAEDICTIONIBUS DEI

Dimidium temporis in signis Antichristi, XIII, 22 … quibus ciuitatem sanctam calcari, *** ut aestimatur, ab haereticiis et maxime Arrianis qui tunc plurimum poterunt, Gog et Magog, ut quidam dixerunt, Gotos et Mauros, Getas et Massagetas, per quorum saeuitiam ipse iam diabolus ecclesiam uastat et tunc amplius persequetur, cessare etiam faciens *iuge sacrificium*.

Ediţia folosită: Quolduultdeus, *Livre des promesses et des prédictions de Dieu*, II, introduction, texte latine, traduction et notes par René Braun, Paris, 1964 (*SC* 102), p. 634.

Ediţia consultată: *Opera* Quoduultdeo Carthaginiensi episcopo tributu, edidit R. Braun, Brepols, 1976 (*CCSL* LX), p. 207.

XXXVIII. QUODVULTDEUS DE CARTHAGO
(380/90 – înainte de 25 octombrie 454)

Autorul. S-a născut probabil în *Carthago*, devenind diacon al Bisericii de aici şi, cândva între 431 şi 439, episcop. S-a aflat în corespondenţă cu Aurelius Augustinus, acesta dedicându-i tratatul *De haeresibus*, compus în 428-429. După ocuparea Africii de către vandali la 19 octombrie 439, are norocul de a scăpa de pe corabia deteriorată pe care regele Geisericus (428-447) îl îmbarcase împreună cu alţi opozanţi, ajungând în Italia, la *Neapolis*, unde s-a dedicat luptei împotriva ereziei pelagiene. A murit în exil, înainte de 25 octombrie 454.

Opera. Quodvultdeus este autorul mai multor predici, în care, fie explică simbolul de credinţă, fie denunţă situaţia grea a creştinilor supuşi vandalilor cuceritori şi arieni, fie combate păgânismul, iudaismul şi ereziile. Cea mai importantă operă a sa – unii exegeţi o pun pe seama lui Prosperius de *Aquitania* sau a unui anonim – este *Liber promissionibus et praedictorum Dei* (titlu atribuit din 1539), compusă între 444/5-451, în care judecă istoria omenirii din perspectiva predicţiilor făcute de Dumnezeu de la începuturile lumii. În acest scop, el foloseşte numeroase pasaje din *Cartea lui Daniel* şi din *Apocalipsă*.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, LXXVIII; R. Braun, *Introduction*, în Quolduultdeus, *Livre des promesses et des prédictions de Dieu*, II, introduction, texte latine, traduction et notes par René Braun, Paris, 1964 (*SC* 102), p. 1-125; A. V. Nazzaro, *Quodvultdeus*, în *NDPAC*, III, col. 4449-4453; *PCBE*, 1, p. 947-949 (*Quoduultdeus 5*); *DELC*, p. 734 (*Quodvultdeus*); H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 611-622; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 68-70; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 49-52, 269.

CARTE DESPRE FĂGĂDUINŢELE ŞI PREVESTIRILE LUI DUMNEZEU

Jumătate din timp în semnele Antichistului, XIII, 22 ... cei cărora le este călcată cetatea sfântă, după cum se crede, de către eretici şi mai cu seamă de arieni care vor fi foarte puternici pe vremea aceea, Gog şi Magog, cum au spus unii, îi va urmări şi atunci mai aprig pe goţi şi pe mauri, pe geţi şi pe masageţi[1], prin a căror cruzime însuşi diavolul deja devastează Biserica, făcând chiar să înceteze *sacrificiul neîntrerupt*[2].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Extindere a informaţiilor din *Gen* 10,2-3; vezi ***FHDRCh,*** **II**.
[2] *Dan* 2,31.

XXXIX. KALENDARIUM GOTHICUM

˙kg˙ þize ana Gutþiudai managaize marwtre jah Friþareikei[kei]s.
˙kd˙
˙ke˙
˙kq˙
˙kz˙
˙kh˙
˙kþ˙ gaminþi marwtre þize bi Werekan papan jah Batwin bilaif. aikklesjons fullaizos ana Gutþiudai gabrannidai.
˙l˙

Naubaimbair: fruma Jiuleis ˙l˙

˙a˙
˙b˙
˙g˙ Kuatanteinus þiudanis
˙d˙
˙e˙
˙q˙ Dauriþaius aipisks.
˙z˙
˙h˙
˙þ˙
˙i˙
˙ia˙
˙ib˙
˙ig˙
˙id˙
˙ie˙ Filippaus apaustaulus in Jairupulai.
˙iq˙
˙iz˙
˙ih˙
˙iþ˙ þizo alþjono in[e] Bairaujai
˙m˙ samana.
˙k˙
˙ka˙
˙kb˙
˙kg˙
˙kd˙
˙ke˙
˙kq˙
˙kz˙
˙kh˙
˙kþ˙ Andriins apaustaulus.
˙l˙

Ediţia folosită: Bruno Luiselli, *Dall'arianesimo dei Visigoti di Costantinopoli all'arianesimo degli Ostrogoti d'Italia*, în *Ravenna da capitale imperiale a capitale esarcale. Atti del XVII Congresso internazionale di studio sull'alto medioevo, Ravenna, 6-12 giugno 2004*, II, Spoleto, 2005, tav. I.

Ediţia consultată: *PL* 18, col. 877-889.

XXXIX. CALENDARUL GOTIC[1]
(a doua jumătate a secolului al IV-lea sau începutul secolului al V-lea; adăugiri ulterioare?)

Asupra momentului când a fost compus acest calendar – păstrat, cum se vede, fragmentar (o parte dintre sărbătorile din lunile octombrie şi noiembrie – *Naubaimbair*) – specialiştii nu s-au pus de acord: după unii, el a fost realizat în a doua jumătate a secolului al IV-lea, după convertirea vizigoţilor, aşadar în momentul când aceştia se găseau încă la nord de Dunăre; după alţii, redactarea s-a produs în ultimele decenii ale veacului amintit ori mai degrabă după anii 407 sau 419, când goţii deveniseră deja *foederati* ai Imperiului, căci el menţionează sub data de 19 noiembrie numele oraşului *Beroea* (*Bairauja*) (astăzi, Stara Zagora, Bulgaria) din *Thracia*, în proximitatea căruia în secolele V-VI sunt amintiţi aşa-numiţii *Gothi minores* (Iord., *Get.*, LI, 267)[2]. În orice caz, el sistematizează unele sărbători celebrate în bisericile (*aikklesjons*) din *Gothia* încă de pe vremea când goţii se aflau în stânga fluviului. Din fragmentul conservat, se observă cinstirea unor martiri (*marwtre*) cunoscuţi şi din alte surse (*Werekan*, *Batwin*) (29 oct.)[3], care căzuseră în timpul persecuţiilor de la mijlocul veacului al IV-lea în *Gutþiuda*, aşadar în teritoriul nord-dunărean, a împăratului arian Constantius II (*Kuatanteinus*) (337-361) (3 nov.), în timpul căruia, cel mai probabil în 341, a fost sfinţit episcop al goţilor Ulfila şi l-a primit pe acesta în Imperiu în 348 (Philostorg., *HE*, II, 5; Sozom., *HE*, VI, 37, 9; Theod., *HE*, IV, 37, 3), a conducătorului got Fritigern (*Friþareikei[kei]s*) (23 oct.), convertit pe la 376 de misionarii trimişi de împăratul Valens (364-378) (Socr., *HE*, IV, 33, 4; 7; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5869 (377))[4], a unui

[1] Niciunul dintre îngrijitorii acestui volum necunoscând gotica, am preferat să lăsăm netradus textul calendarului, menţionând în scurtul comentariu doar termenii recunoscuţi în istoriografie.

[2] V. Velkov, *Wulfila und die* Gothi minores *in Moesien*, în *Klio*, 71, 1989, 2, p. 525-527; idem, *Der Wohnsitz der* Gothi minores *(der Wulfilagoten) in Moesien*, în *Studia in honorem Georgii Mihailov*, Sofia, 1995, p. 491-496; M. Kazanski, *Les Goths (Ier – VIIe siècles ap. J.-C.)*, Paris, 1991, p. 117.

[3] ***FHDRCh*, CXXII.2.2**; *Martyres Gothorum Ecclesiae*, în *FHDR*, II, p. 726-727; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 24, 57, 73, 74; M. Guidetti, *Vivere tra i barbari. Vivere con i romani. Germani e arabi nella società tardoantica IV-VI secolo d.C.*, Milano, 2007, p. 73.

[4] Ph. Régerat, *La conversion d'un prince germanique au IVe siècle: Fritigern et les Goths*, în *Clovis. Histoire et mémoire*, I, *Le baptême de Clovis, l'événemet*, sous la direction de M. Rouche, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1997, p. 171-184; A. Schwarcz, *Cult and Religion among the Tervingi and the Visigoths and their Conversion to Christianity*, în *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century. An Ethnographic Perspective*, edited by P. Heather, San Marino, 1999, p. 454-455. Vezi şi *Studiul introductiv*.

episcop pe nume *Dauriþaius* (Dorotheus)[5] (6 nov.) şi a apostolilor Filip (*Filippaus apaustaulus*) (15 nov.) şi Andrei (*Andriins apaustaulus*) (29 nov.)[6].

Bibliografie: H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *AB*, 31, 1912, p. 276; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 419, nota 314; E. Popescu, *Creştinismul timpuriu pe teritoriul României*, în *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, Iaşi, 2000, p. 201-202; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 24, 57, 58, 59-60, 72-75; M. Todd, *I Germani. Dalla tarda Repubblica romana all'epoca carolingia*, traduzione di E. Siccardi e C. Ghibellini, Genova, 2004, p. 27.

---

[5] Probabil episcopul Dorotheus de *Heraclea* (*Thracia*), devenit cândva între 375-378, după moartea lui Euzoius, episcop de *Antiochia*. Scos din scaun prin edictul imperial din 381 contra arienilor, s-a refugiat pe lângă Demophilus, episcopul arian de *Constantinopolis*, revenind pe *thronos*-ul său în 388; a murit la 6 noiembrie 407 la vârsta de 119 ani. Din punct de vedere doctrinar, era un arian moderat; secta sa a subzistat până în 420. Pentru toate acestea, vezi Socr., *HE*, IV, 36, 4; V, 12, 8; 23, 4-5; VII, 6, 1; Sozom., *HE*, VI, 37, 15; VII, 17; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, p. 512, 513; M. Simonetti, în *DECA*, I, p. 726.

[6] Despre ei, vezi *Studiul introductiv*.

XL. ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Διάλογος ἱστορικὸς Παλλαδιου, ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως, γενόμενος πρὸς Θεόδωρον, διάκονον Ῥώμης, περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Χρυσοστόμου

III, 19-20 … μετὰ τὸν Παλλάδιον Γερμανὸς πρεσβύτερος ἅμα Κασσιανῷ διακόνῳ τῶν Ἰωάννου, ἄνδρες εὐλαβεῖς, ἐπιδόντες γράμματα παντὸς τοῦ κλήρου Ἰωάννου «ἐπέστησαν»· ὅπου γράφουσι βίαν καὶ τυραννίδα ὑπομεμενηκέναι αὐτῶν τὴν ἐκκλησίαν, τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν στρατιωτικῇ

XL. PALLADIUS DE HELENOPOLIS
(363/4 – înainte de 431)

Autorul. Palladius s-a născut în 363/4 în *Galatia*. La 20 de ani, a intrat în mânăstire, pelerinajul din 388 punându-l în contact cu eremiţii din deşertul Egiptului. Numit episcop de *Helenopolis*, în *Bithynia I* (cca 400), a fost unul dintre susţinătorii lui Ioannes Chrysostomos, pledându-i cauza în 404 în faţa papei Innocentius I (402-417). Faptul i-a adus arestarea în 405 şi depunerea în 406. În 412, a fost numit episcop de *Aspona*, în *Galatia I*, stingându-se înainte de 431.

Opera. Palladius este autorul a două lucrări – *Dialogul istoric cu diaconul Theodoros din Roma despre viaţa şi felul de a fi al fericitului Ioannes Chrysostomos, episcopul Constantinopolisului*, compus între 405-408, şi *Historia Lausiaca*, realizată în 420, care descrie vieţile celor mai vestiţi călugări ai vremii.

Bibliografie: S. Zincone, *Palladius d'Helenopolis*, în *DECA*, II, p. 1869-1870; B. Baldwin, *Palladios*, *DELC*, p. 637-638 (*Palladiu de Helenopolis*); *HEO*, I, p. 102; J. Darrouzès, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, în *REByz*, 42, 1984, p. 172 (nr. 7), 192; A.-M. Malingray, *Introduction*, în Palladios, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, I, introduction, texte critique, traduction et notes par A.-M. Malingray avec la collaboraion de Ph. Leclercq, Paris, 1988 (*SC* 341), p. 7-42; N. McLynn, *The 'Apology' of Palladius; nature and purpose*, în *JThS*, 42, 1991, p. 52-76; Père Nicolas Molinier, *Introduction*, în Pallade d'Hélénopolis, *Histoire lausiaque*, introduction, traduction et notes du Père Nicolas Molinier, Abbaye de Bellefontaine, 1999, p. 9-32; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 297-301.

Dialogul istoric al lui Palladius, episcopul de Helenopolis, cu diaconul Theodoros al Romei despre viaţa şi felul de a fi ale fericitului Ioannes Chrysostomos, episcopul Constantinopolisului

III, 19-20 ... După Palladius (a venit) preotul Germanus împreună cu diaconul Cassianus, (doi) bărbaţi cucernici, (care făceau parte) dintre (adepţii) lui Ioannes, şi au predat (papei) scrisorile întregului cler al lui Ioannes[1]; în aceste (scrisori) se descrie violenţa şi tirania la care a fost supusă Biserica lor, faptul că episco-

[1] Este vorba despre preotul Germanus (358/9? – cândva între 405/15) şi diaconul Ioannes Cassianus (360/5 – cca 435) originari din *Scythia*. Ei au ajuns la *Constantinopolis* venind din Egipt, unde fuseseră în pelerinaj (cca 386 – 399/400) (*Conl.*, I, 2, 3), după care au mers la *Roma* la papa Innocentius I (402-417), căruia i-au prezentat scrisorile despre care vorbeşte Palladius (de asemenea, Sozom., *HE*, VIII, 26, 8) – *DELC*, p. 127 (*Cassian, Ioan*); N. Chiţescu, *Studiu introductiv*, în *PSB* 57, 1990, p. 38-43; A. Plămădeală, *Sfântul Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat (Mai mult decât o ipoteză)*, în *MA*, 34, 1989, 5, p. 3-19; A. Jakab, *L'Egypte chrétienne au temps de Jean Cassien*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 27-28 septembre 2001)*, Paris-Iaşi, 2003, p. 1-14; C. Broc, *Jean Cassien, „disciple" de Jean Chrysostome*, în *ibidem*, p. 34-35, 37-39; N. Zugravu, Itineraria ecclesiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 27. Vezi şi ***FHDRCh*, XXX** şi **LXVIII**.

βοηθείᾳ ἐκληθέντος, καὶ εἰς ἐξορίαν πεμφθέντος κατὰ συσκευὴν 'Ακακίου Βεροίας, καὶ Θεοφίλου 'Αλεξανδρείας, καὶ 'Αντιόχου Πτολεμαΐδος, καὶ Σευηριανοῦ Γαβάλων· ἐν οἷς καὶ βρέβιον ἐπέδειξαν οἱ προειρημένοι, ὅπου τὰ κειμήλια παρα διδόασιν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς δικασταῖς, Στουδίου ἐπάρχου πόλεως, καὶ Εὐτυχιανοῦ τῶν πραιτωρίων, καὶ 'Ιωάννου κόμητος θησαυρῶν,

pul le-a fost alungat cu ajutor militar şi că a fost trimis în exil[2] la intrigile lui Acacius al Beroei[3], Theophilus al Alexandriei[4], Antiochus al Ptolemaidei[5] şi Severianus al Gabalei[6]. În acelaşi timp, mai înainte numiţii au arătat un scurt document în care (se spunea) că obiectele preţioase au fost predate înaintea judecătorilor, a prefectului oraşului[7] Studius[8], a prefectului pretoriului Eutychianus[9], a supraveghe-

[2] Vezi ***FHDRCh*, XXX**.

[3] Acacius, episcop de *Berrhoea* (Alep), în *Syria*, între 378-436. Deşi, iniţial, l-a susţinut pe Ioannes pentru ocuparea *thronos*-ului de *Constantinopolis*, cu timpul i-a devenit un duşman înverşunat, contribuind decisiv la exilarea acestuia şi solicitând papei Innocentius condamnarea lui – Theodor Trim., *Vita Ioann. Chrysost.*, 16; 19; 30; Socr., *HE*, VI, 18, 6; Sozom., *HE*, VII, 7; 28; VIII, 3; 20; Theod., *HE*, IV, 27, 1; V, 4, 5; 27, 4; Marc. Comes, *Chron.*, a. 398 (*PL* 51, col. 921); Cassiod., *HE*, XI, 17; M. Simonetti, *Acace de Bérée*, în *DECA*, I, p. 13-14; idem, *Acacio di Beroea*, în *NDPAC*, I, col. 36; B. Baldwin, *Akakios*, în *ODB*, 1, p. 43; *DELC*, p. 5-6 (*Acaciu de Beroea (Alep)*); *HEO*, II, p. 693; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 240-241.

[4] Theophilus, episcop de *Alexandria* între 385-412, „personaj energic şi autoritar" (Attila Jakab), teolog prolific, adversar violent al păgânismului, persecutor al călugărilor deşertului şi duşman neînduplecat al lui Ioannes Chrysostomos, pe care, dorind să-l depună, a folosit tot felul de mijloace. Pentru aceasta şi-a atras antipatia populaţiei din Capitală şi a fost caterisit de papa Innocentius – Zos., V, 23, 3; Genn., *Vir. ill.*, LVI; Theodor Trim., *Vita Ioann. Chrysost.*, 5-14; 16-23; 26; 28; 32; Socr., *HE*, VI, 2, 5; 2, 9-10; 15, 5; 5; Sozom., *HE*, VII, 14; VIII, 1; 2; 13; 14; 17-18; Theod., *HE*, II, 22, 12; V, 22, 1-6; 40, 6; Marc. Comes, *Chron.*, a. 398 (*PL* 51, col. 921); Cassiod., *HE*, IX, 22; X, 3; 4; 7; 10-11; 13-14; A. De Nicola, *Théophile d'Alexandrie*, în *DECA*, II, p. 2426-2427; idem, *Teofilo*, în *NDPAC*, III, col. 5277-5278; *DELC*, p. 827-828 (*Teofil al Alexandriei*); *HEO*, II, p. 582; A. Jakab, *op. cit.*, p. 3; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evuui Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 172-175, 198-201; *ibidem* II/2, p. 191-194.

[5] Espiscop de *Ptolemais* (*Phoenicia I*) până pe la cca 408; vestit orator, devenit opozant al episcopului de *Constantinopolis* – Socr., *HE*, VI, 11, 2; Sozom., *HE*, VIII, 10; Marc. Comes, *Chron.*, a. 398 (*PL* 51, col. 921); Cassiod., *HE*, X, 10; A. De Nicola, *Antioche de Ptolémais*, în *DECA*, I, p. 163-164; idem, *Antioco di Tolemaide*, în *NDPAC*, I, co. 364; *DELC*, p. 54-55 (*Antioh de Ptolemais*); *HEO*, II, p. 724; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 173, 193; II/2, p. 240.

[6] Episcop de *Gabala*, localitate din *Syria I* situată la sud de *Laodicaea* (astăzi, Jeble-Ğabla), în ultimul deceniu al secolului al IV-lea şi în primii ani ai celui de-al V-lea. A fost un protejat al împărătesei Eudoxia. Aflat, iniţial, în raporturi cordiale cu Ioannes, în 401 a devenit un opozant al patriarhului, contribuind la destituirea acestuia în cadrul sinodului din 403 (*Ad Quercum*) şi la exilarea definitivă din 404 – Theodor Trim., *Vita Ioann. Chrysost.*, 16; 19; Socr., *HE*, VI, 11, 1-3; 11, 6-7; 11, 9-20; 15, 5; 16, 4; Sozom., *HE*, VIII, 10; 16; 18; Marc. Comes, *Chron.*, a. 398 (*PL* 51, col. 921); Cassiod., *HE*, X, 10; Genn., *Vir. ill.*, XXI; S. J. Voicu, *Sévérien de Gabala*, în *DECA*, II, p. 2283-2284; idem, *Severiano di Gabala*, în *NDPAC*, III, col. 4907-4910; *DELC*, p. 771-772 (*Severian de Gabala*); *HEO*, II, p. 702; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 173, 177, 193-195.

[7] În ediţia românească expresia ἔπαρχος πόλεως a fost tradusă „guvernator provincial".

[8] Posibil identic cu Studius (Iraeneus), guvernator provincial în Vest, destinatar al două scrisori ambrosiene în 386 (Ambr., *Ep.* XXV-XXV); în 404, era *praefectus urbis Constantinopoleos* (Ioann. Chrysost., *Ep.* 197; Socr., *HE*, VI, 18, 18) – *PLRE*, I, p. 859 (*Studius*); II, p. 1036 (*Studius 1*), 1255.

[9] În ediţia românească apare traducerea ciudată „a comandatului gărzii de pretorieni Evlisios". De fapt, este vorba despre *praefectus praetorio Orientis* Flavius Eutychianus (404-405) – *PLRE*, I, p. 319-321 (*Flavius Eutychianus 5*); II, p. 1250.

καὶ Εὐσταθίου κυαίστορος καὶ ταβουλαρίου, ἔν τε χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἀμφίοις, ἀποτριψάμενοι τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου τὴν συκοφαντίαν.

XIII, 150-156 … Ἐπὶ τῆς τρισκαιδεκάτης ἐπινεμήσεως ἐν τῄ Κωνσταντινοπόλει ἐλθόντες οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας τινῶν ἕνεκα ἀναγκαίων διέτριβον σὺν ἡμῖν, παρόντων καὶ ἑτέρων ἐπισκόπων, τῶν τε ἀπὸ Σκυθίας, Θεοτίμου λέγω, καὶ ἀπὸ Θρᾴκης Ἄμμωνος τοῦ Αἰγυπτίου καὶ ἀπὸ Γαλατίας Ἀραβιανοῦ, πάντων μητροπολιτῶν γεγηρακότων, συντεινόντων εἰς εἴκοσι δύο ἐπισκόπους.

Ediţia folosită: Palladios, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, I, introduction, texte critique, traduction et notes par Anne-Marie Malingray avec la collaboraion de Philippe Leclercq, Paris, 1988 (*SC* 341), p. 86, 274.

torului tezaurului Ioannes[10], a cvestorului Eustathius[11] şi a altor funcţionari, respingând (astfel) calomnia (adusă episcopului) referitoare la aur, argint şi veşminte.

XIII, 150-156 ... În al treisprezecelea indiction[12] au venit din Asia în Constantinopolis cu treburi (nişte episcopi) şi au petrecut împreună cu noi. (Alături de ei) s-au aflat şi alţi episcopi, adică Theotimus din Scythia[13], Ammonius Egipteanul din Thracia[14] şi Arabianus din Galatia[15], toţi mitropoliţi bătrâni, ridicându-se numărul lor la 22 de episcopi.[16]

Ediţia folosită: *Dialogul istoric al lui Palladios, episcopul de Helenopolis, cu diaconul Theodoros al Romei despre viaţa şi felul de a fi ale fericitului Ioannes Chrysostomos, episcopul Constantinopolului*, în *Viaţa sfântului Ioan Gură de Aur în relatările istoricilor bisericeşti Paladie, Teodor al Trimitundei, Socrates, Sozomen şi Fer. Teodoret al Cirului*, traducere din limba greacă, introducere şi note de Constantin Corniţescu, Bucureşti, 2001, p. 39, 99.

---

[10] Este vorba despre Ioannes, *comes sacrarum largitionum* în Imperiul oriental în anul 404 – *PLRE*, II, p. 593 (*Ioannes 1*), 1261.

[11] Eustathius era *quaestor sacri palatii*, titlul dat de Palladius fiind „imposibil”, întrucât *tabularii* erau inferiori unui QSP – *PLRE*, II, p. 434 (*Eustathius 1*), 1259.

[12] 1 septembrie 399 – 31 august 400.

[13] Theotimus I de *Tomis*, episcop între cca 390 – cca 407: Hier., *Vir. ill.*, CXXXI; *ASS*, *Apr.*, 2, 753; Sozom., *HE*, VII, 26, 6-9; G. Ladocsi, S. Samulowitz, *Teotimo di Tomi*, în *NDPAC*, III, col. 5296; *DELC*, p. 832-833 (*Teotim sau Theodim de Tomis*); *HEO*, I, p. 340; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 118-123, 203, 214, 228; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 241-243, 264-265 (bibliografia). Vezi şi ***FHDRCh*, XLVII., XLVIII, LIII.2** şi *Studiul introductiv*.

[14] Episcop de *Hadrianopolis*, în *Thracia*, la sfârşitul secolului al IV-lea. L-a îndemnat pe Epiphanios de *Salamis* (*Cypros*), aflat în contradicţie cu Ioannes Chrysostomos pe tema caracterului operei lui Origene, să nu critice doar din auzite – Sozom., *HE*, VIII, 15; E. Prinzivalli, *Amon d'Hadrianopolis*, în *DECA*, I, p. 98; *DELC*, p. 40 (*Amon de Adrianpolis*); *HEO*, I, p. 312.

[15] Episcop de *Ancyra Galatiae Primae* (înainte de 394 – după 400) – *HEO*, I, p. 55.

[16] Este vorba despre un sinod local din 400, dedicat discutării problemelor eparhiilor din dioceza *Asia*, în care intervenise Ioannes, extinzându-şi jurisdicţia – Mansi, 3, col. 691-692; Pall., *Dial.*, XIII-XV; Socr., *HE*, VI, 11, 15; Sozom., *HE*, VIII, 6; Theod., *HE*, V, 28, 2; Cassiod, *HE*, X, 4, 10; R. Janin, *Constantinople*, II. *Patriarcat grec*, în *DHGE*, XIII, col. 640.

XLI. ORIGO HUMANI GENERIS

Gentes uero, quae de ipsi (sic!) sunt… Mussi.

Iafet genuit… octauum Thiras, id est lancinator, ex quo Trace set Tyrii, qui optinuerunt Carthaginem ut coloni.

Ediţia folosită: *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hyppolyti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. 139, 140.

XLI. ORIGINEA NEAMULUI OMENESC
(începutul secolul al V-lea)

Opera. Această *Cronică* a fost compusă de un autor necunoscut din nordul Africii la începutul secolul al V-lea. Ea înfăţişează succesiunea generaţiilor de la Adam până la Hristos.

Bibliografie: V. Loi, B. Amata, *Liber Genealogus,* în *NDPAC*, II, col. 2816-2817; *DELC*, p. 503 (*Liber Genealogus*). C. Frick, în *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hyppolyti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. LXVII.

Iar neamurile care se trag din aceştia sunt... musii.

Iafet l-a făcut... pe al optulea, Thiras, care înseamnă jupuitor, din care se trag tracii[1], dar şi tirienii, care au avut în stăpânire Carthagina în calitate de coloni.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh,* II**); *Filastrius de Brixia* (***FHDRCh,* XXXIII**); Isid., *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); XIV, 4, 6 (***FHDRCh,* LXXXV**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,* LXXXVIII**); Anonymus, *Or. contra Ioud.*, XI (***FHDRCh,* CXII**).

XLII. INNOCENTII PAPAE

EPISTOLA XIII

Dilectissimo fratri Rufo Innocentius

2. Divinitus ergo haec procurrens gratia ita longis intervallis disterminatis a me ecclesiis discat consulendum, ut prudentiae gravitatique tuae committendam curam causasque, si quae exoriantur per Achaiae, Thessaliae, Epiri veteris, Epiri novae, et Cretae, Daciae Mediterraneae, Daciae Ripensis, Moesiae, Dardaniae et Praevali ecclesias, Christo Domino annuente, censeam. Vere enim eius sacratissimis monitis lectissimae sinceritatis tuae providentiae ac virtuti hanc iniungimus sollicitudinem; non primitus haec ita statuentes, sed praecessores nostros apostoli

XLII. PAPA INNOCENTIUS I
(402 – 417)

Autorul. Episcop de Roma între 402 şi 12 martie 417. A afirmat cu tărie primatul papal în probleme teologice (condamnând pelagianismul), ca instanţă de apel supremă (sprijinindu-l pe Ioannes Chrysostomos) şi în chestiuni de jurisdicţie (numindu-l în iunie 412 pe Rufus de *Thessalonica* vicarul său în *Illyricum*). Această nouă instituţie ecleziastică este atestată prin decretalul din 13 decembrie 414[1].

Bibliografie: *LP*, XLII; Genn., *Vir. ill.*, XLIII; Socr., *HE*, VII, 9; Sozom., *HE*, VIII, 26; 28; B. Studer, *Innocent Ier. Pape (402-417)*, în *DECA*, p. 1225-1226; P. Marone, *Rufo di Tessalonica*, în *NDPAC*, III, col. 4617; *PCBE*, 2/1, p. 1045 (*Innocentius 7*); *DELC*, p. 386 (*Inocenţiu I*); N. Gauthier, *Innocent Ier*, în *DHP*, p. 873-875; J. Gaudement, *Vicariat apostolique. Le vicariat de Thessalonique*, în *DHP*, p. 1719; R. Popović, *Le christianisme sur le sol de l'Illyricum oriental jusqu'à l'arrivée des Slaves*, Thessaloniki, 1996, p. 190-191; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 57-59; B. Flusin, *Évêque et patriarches. Les structures de l'Église impériale*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 538-539; L. Dattrino, *Sollecitudine pastorale di Innocenzo I, papa di Roma, per la Chiesa sorella di Costantinopoli*, în *Lateranum*, N.S., 64, 1998, p. 221-225; G. D. Dunn, *Roman primacy in the correspondence between Innocent I and John Chrysostom*, în *Giovanni Crisostomo: Oriente e Occidente tra IV e V secolo. XXXIII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana, Augustinianum 6-8 maggio 2004, Roma*, Roma (Studia Ephemeridis Augustinianum 93), 2005, p. 687-698.

SCRISOAREA A XIII-A

Innocentius către preaiubitul frate Rufus[2]

2. Mila lui Dumnezeu care veghează acestea mă povăţuieşte că trebuie purtat de grijă Bisericilor despărţite de mine prin mari distanţe, aşa că sunt de părere, cu încuviinţarea lui Hristos, că trebuie lăsate în seama înţelepciunii şi seriozităţii tale purtarea de grijă şi pricinile care s-ar ivi în Bisericile Achaiei, Thessaliei, Epirului vechi, Epirului nou şi al Cretei, Daciei Mediterranea, Daciei Ripensis, Moesiei, Dardaniei şi Praevalisului. Căci, cu adevărat, la îndemnurile lui preasfinte, de o mare prealeasă curăţenie, punem această grijă în seama chibzuinţei şi virtuţii tale; nu hotărând noi prima oară acestea, ci imitându-i pe predecesorii noştri apostolici,

[1] *Ep.* XVII, în *PL* 20, col. 526.

[2] Rufus, episcop de *Thessalonica* între cca 412-434, vicar papal în *Illyricum* din 412 – Socr., *HE*, VII, 39; P. Marone, *Rufo di Tessalonica*, în *NDPAC*, III, col. 4617; *HEO*, I, p. 421.

cos imitati, qui beatissimis Acholio et Anysio iniungi pro eorum meritis ista voluerunt. Iustissimum est enim ita bene meritos honoribus decorari, ut arrogantes necessarium videtur obtundi. Placet ergo in bonis praemium, et in minus bonis censio. sic enim et iste corrigitur, et ille nobilitatur.

3. Arripe itaque, dilectissime frater, nostra vice per suprascriptas Ecclesias, salvo earum primatu, curam: et inter ipsos primates primus, quidquid eos ad nos necesse fuerit mittere, non sine tuo postulent arbitratu. Ita enim aut per tuam experientiam quidquid illud est finietur; aut tuo consilio ad nos usque perveniendum esse mandamus. Licitum autem et apostolicae sedis favore permissum tuae fraternitati cognosce, ut cum aliqua ecclesiastica ratio vel in tua vel in memoritis provinciis agitanda cognoscendaque fuerit, quos velis episcoporum socios quibuscumque de Ecclesiis assumas tecum, quorum et fide et moderatione quidquid necessitas causave flagitaverit, optimus dirigas arbiter, et praecipuus, quippe a nobis lectus, definias intercessor. Omnem sane instructionem chartarum in causa archivorum cum presbytero Senecione, viro admodum maturo, fieri iussimus. Itaque et ex priore

care au voit să fie puse acestea în seamna preafericiţilor Acholius[3] şi Anysius[4], pentru meritele lor, căci este pe deplin cuvenit să fie dăruiţi într-atât cu cinstiri cei binemerituoşi, încât să pară de trebuinţă ca cei trufaşi să fie loviţi. Se cuvine deci celor buni răsplata, iar celor mai puţini buni pedeapsă. Căci aşa, unul se corectează, celălalt se înnobilează.

3. Asumă-ţi dară, preaiubite frate, purtarea de grijă, în locul nostru, în Bisericile mai sus amintite, fără a le vătăma prioritatea: şi între priorităţile lor, cea dintâi <este> ca orice le-ar fi de trebuinţă să trimită către noi, să nu solicite fără a-ţi cere părerea. Căci astfel, acel lucru, oricare este, fie va fi rezolvat în baza experienţei tale, fie încredinţăm hotărârii tale dacă el trebuie să ajungă la noi. Căci să ştii că e îngăduit şi, prin bunăvoinţa scaunului apostolic, îi este permis Frăţiei Tale ca, atunci când ar trebui dezbătută şi anchetată vreo pricină de ordin religios, fie în provincia ta, fie în cele amintite, să iei cu tine pe însoţitorii episcopilor din fiecare Biserică, pe care i-ai voi, prin a căror credinţă şi cumpătare <s-ar rezolva> orice ar reclama nevoia sau situaţia, să te comporţi ca un judecător desăvârşit şi să decizi ca un mijlocitor de seamă, ca unul care ai fost ales de noi. Am poruncit ca toată rânduiala documentelor, în problema arhivării lor, să se facă împreună cu preotul Senecio, un bărbat foarte chibzuit[5]. Prin urmare, ia seama, atât din scrisoarea noastră dinainte

[3] Acholius, episcop de *Thessalonica* († 383), l-a botezat pe împăratul Theodosius I (379-395) la 28 februarie 380 (Ambr., *Ep.* XV-XVI; Socr., *HE*, V, 6; Sozom., *HE*, VII, 4; Cassiod., *HE*, IX, 6); a participat la cel de-al II-lea conciliu universal de la *Constantinopolis* (Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 7). Două scrisori ale papei Damasus (366-384) adresate lui (*Ep.* V-VI, în *PL* 13, col. 365-370) sunt considerate punctul de plecare al delegării puterii pontificale în *Illyricum* către un vicar – E. Prinzivalli, *Acholius*, în *DECA*, I, p. 24; *HEO*, I, p. 423; J. Gaudemet, *Vicariat apostolique. Le vicariat de Thessalonique*, în *DHP*, p. 1718.

[4] Anysius, discipol şi succesor al lui Acholius ca episcop de *Thessalonica* (384-407) (Ambr., *Ep.* XV, 9; XVI); este primul prelat căruia papa Siricius (384-399) i-a încredinţat, cu titlu „strict personal”, privilegiul de a-şi da asentimentul pentru consacrarea episcopilor ilirici şi pentru problemele disciplinare din *Illyricum* (*Ep.* IV, în *PL* 13, col. 1148-1149 = C. Silva-Tarouca, *Epistularum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos. Collectio Thessalonicensis ad fidem codicis Vat. Lat. 5751*, Roma, 1937, nr. III, p. 19). În această calitate, conciliul de la *Capua* din 391 l-a însărcinat cu instrumentarea cazului ereticului Bonosus de *Naissus* (cca 344 – cca 391) (Ambr., *Ep.* LVI); pe baza instrucţiunilor primite de la papă (*Ep.* IX, în *PL* 13, col. 1176-1178), Anysius l-a condamnat pe ereziarh, dar a confirmat preoţii sfinţiţi de el. Tot lui i-a scris papa Innocentius I în decembrie 401 sau ianuarie 402, înştiinţându-l de alegerea sa (*Ep* I, în *PL* 20, col. 463-464 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. IV, p. 20-21) – cf. E. Prinzivalli, *Anysius. Évêque de Thessalonique*, în *DECA*, I, p. 170-171; B. Studer, *Sirice. Pape (384-399)*, în *DECA*, II, p. 2299; *HEO*, I, p. 422; J. Gaudemet, *op. cit.*, p. 1719; *PCBE*, 2/2, p. 2086 (*Siricius 1*); *DELC*, p. 783 (*Siricius*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 57.

[5] Cunoscut doar din acest document. El a fost însărcinat de papă să adune în arhivă documentele referitoare la relaţiile Bisericii romane cu cea tesalonicană – *PCBE*, 2/2, p. 2025 (*Senecio 1*).

nostra epistola, et ex his chartulis, bene recensens quid agere debeas, recognosce. Nam voluntatem hanc nostram per unamquamque provinciam satis, ut decebat, litteris manifestavimus. Data XV kalendas Iulias Honorio IX et Theodosio V augustis consulibus.

Ediţia folosită: *PL* 20, col. 515-517.

Ediţia consultată: C. Silva-Tarauca, *Epistularum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos. Collectio Thessalonicensis ad fidem codicis Vat. Lat. 5751*, Roma, 1937, nr. V, p. 21-22.

cât şi din aceste scrisorele, examinându-le cu atenţie, ce ai de făcut. Căci ne-am făcut cunoscută prin înscrisuri această vrere a noastră, aşa cum se cuvenea, în cuprinsul fiecărei provincii. Dată cu 15 zile înainte de calendele lui iulie sub consulatul împăraţilor Honorius, consul pentru a IX-a oară, şi Theodosius, consul pentru a V-a oară[6].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[6] 17 iunie 412, consulii fiind împăraţii Honorius (395-423) şi Theodosius II (408-450) – *PLRE*, I, p. 1242; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987.

XLIII. BONIFACII PAPAE

1. EPISTOLA IX = CTH, XVI, 2, 45 = CI, I, 2, 6

IDEM AA. PHILIPPO P(RAEFECTO) P(RAETORIO) ILLYRICI. Omni innovatione cessante vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenuerunt, per omnes Illyrici provincias servari praecipimus. Tum si quid dubietatis emerserit, id oporteat non absque scientia viri reverentissimi sacrosanctae legis antistitis ‖urbis Constantinopolitanae, quae Romae veteris praerogativa laetatur‖[1], conventui sacerdotali sanctoque iudicio reservari. DAT. PRID. ID. IVL. EVSTATHIO ET AGRICOLA CONSS.

Ediţia folosită: *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis* edidit adsumpto apparatu K. T. Mommsen, I, Berlin, 1905, p. 852.
Ediţia consultată: *PL* 20, col. 769.

---

[1] În *CI*, I, 2, 6, fragmentul dintre bare a fost înlocuit cu: *Urbs Constantinopolitana non solum iuris Italici, sed etiam ipsius Romae veteris praerogativa laetetur*.

XLIII. PAPA BONIFACIUS I
(418 – 422)

Autorul. Până la pontificat, Bonifacius a fost *presbyter* al Bisericii romane, fiind unul dintre legaţii împăratului occidental Honorius (395-423) şi ai papei Innocentius I (402-417) trimişi în primăvara lui 406 la *Constantinopolis* pentru a pleda cauza episcopului Ioannes Chrysostomos (398-404), alungat abuziv din scaun. A succedat – nu fără probleme – lui Zosimos, mort la 26 decembrie 418. Unul dintre aspectele importante ale pontificatului său a fost reuşita conservării sub autoritatea scaunului roman a recent înfiinţatului vicariat de *Thessalonica* şi a întregului *Illyricum* occidental, acesta din urmă ameninţat, datorită maşinaţiunilor patriarhului Atticus (406-425), să fie trecut de Theodosius II (408-450) sub jurisdicţia constantinopolitană.

Bibliografie: *LP*, XLIV; Socr., *HE*, VII, 11; Bonif., *Ep.* IV, V, IX-XI, XIII-XV (*PL* 20, col. 760-763, 769-771, 774-784, 1120-1130); M. Spinelli, *Bonifacio I papa*, în *NDPAC*, I, col. 802-803; *PBCE*, 2/1, p. 318-319 (*Bonifacius 3*); *DELC*, p. 116 (*Bonifacius*); J. Gaudemet, *Vicariat apostolique. Le vicariat de Thessalonique*, în *DHP*, p. 1119; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 60-61.

1. SCRISOAREA A IX-A = CTH, XVI, 2, 45 = CI, I, 2, 6

Aceiaşi împăraţi[2] lui Philippus, prefectul pretoriului Illyricumului[3]. Orice inovaţie încetând, poruncim să fie respectate vechea tradiţie şi străvechile reguli bisericeşti, care au durat până acum, în cuprinsul tuturor provinciilor din Illyricum. Iar dacă s-ar ivi vreo îndoială, s-ar cuveni ca ea să fie lăsată în seama adunării sacerdotale şi a sfântului tribunal, nu fără ştiinţa preavenerabilului bărbat, păstrătorul sfintei legi din oraşul Constantinopolis, <oraş> care se bucură de privilegiul Vechii Rome. Dată în ajunul idelor lui iulie, sub consulatul lui Eusthatius şi Agricola[4].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[2] Împăraţii sunt Honorius (395-423) şi Theodosius II (408-450).

[3] *PLRE*, II, p. 874 (*Philippus 2*).

[4] 14 iulie 421. Consulii sunt Agricola (în Occident) şi Flavius Eustathius (în Orient) – *PLRE*, II, p. 36-37 (*Agricola 1*), 436 (*Fl. Eustathius 12*), 1242; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987.

2. EPISTOLA X

… In qua parte respicit Serenitas tua, nihil vetustis decretis, si quae canonum conscripta sunt regulis, penitus derogandum; nec tot iam saeculorum reverentiam novellis praeiudiciis sauciandam, domine. Unde Majestas tua, recensitis nostrae pietatis affatibus, Christianitatis memor, quam pectoribus nostris misericordia coelestis infundit, universis remotis quae diversorum episcoporum subreptionibus per Illyricum impetrari dicuntur; antiquum ordinem praecipiat custodiri: ne sub principibus christianis Romana perdat Ecclesia quod aliis imperatoribus non amisit.

Ediţia folosită: *PL* 20, col. 770

3. EPISTOLA XI

[seu rescriptum Theodosii Augusti ad Honorium Augusti]

… Unde omni supplicantium episcoporum per Illyricum subreptione remota, statuimus observari quod prisca apostolica disciplina et canones veteres eloquuntur. Super qua re, secundam formam oraculi Perennitatis tuae, ad viros illustres praefectos praetorii Illyrici nostri scripta porreximus, ut cessantibus episcoporum subreptionibus, antiquum ordinem specialiter faciant custodiri: ne venerabilis ecclesia sanctissima Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quae perenne nobis sui nominis consecravit imperium.

Ediţia folosită: *PL* 20, col. 771.

4. EPISTOLA XV

Dilectissimis fratribus Rufo et caeteris episcopis per Macedoniam, Achaiam, Thessaliam, Epirum veterem, Epirum novam, Praevalis et Daciam constitutis, Bonifacius.

…

2. SCRISOAREA A X-A[5]

… În această privinţă, Luminăţia Ta vede că nimic din vechile hotărâri nu trebuie cu totul anulat, dacă ele au fost consemnate după regulile normelor <religioase> şi nu trebuie lezat, stăpâne, prin noi prejudicii, respectul atâtor veacuri. De aceea, Maiestatea Ta, luând seama la vorbele Cuvioşiei Noastre, ca unul care nu uită de calitatea de creştin pe care mila cerească a revărsat-o în inimile noastre, îndepărtând toate cele care se spune că sunt dobândite prin înşelătoriile feluriţilor episcopi în cuprinsul Illyricumului, să poruncească a fi păstrată vechea rânduială, ca nu cumva sub împăraţii creştini Biserica Romană să piardă ceea ce nu a pierdut sub alţi împăraţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

3. SCRISOAREA A XI-A
[sau răspunsul împăratului Theodosius către împăratul Honorius][6]

... De aceea, îndepărtând orice înşelătorie a episcopilor suplicanţi în cuprinsul Illyricumului, am hotărât să respectăm ceea ce spun vechea învăţătură apostolică şi vechile norme. Despre acest lucru, în conformitate cu conţinutul poruncii Perpetuităţii Tale, am trimis înscrisuri iluştrilor bărbaţi, prefecţii pretoriului din Illyricumul nostru, ca să dispună a fi respectată în mod deosebit vechea rânduială, o dată cu încetarea înşelătoriilor episcopilor, pentru ca preasfânta venerabilă Biserică a Romei să nu piardă privilegiile hotărâte de cei de demult, ea care ne-a hărăzit domnia veşnică în numele său.

Traducere: Mihaela Paraschiv

4. SCRISOAREA A XV-A[7]

Preacinstiţilor fraţi Rufus[8] şi celorlaţi episcopi rânduiţi în Macedonia, Achaia, Thessalia, Epirus Vetus, Epirus Nova, Praevalis şi Dacia, Bonifacius.

…

[5] Scrisoare a împăratului Honorius (395-423) adresată lui Theodosius II (408-450), prin care solicita retragerea decretului din 421.

[6] Cu totul nejustificat, Evangelos Chrysos pune în discuţie autenticitatea răspunsului împăratului bizantin, susţinând că nu este exclusă falsificarea sa ulterioară, în secolul al VI-lea (!) – *Zur Echtheit des* Rescriptum Theodosii ad Honorium *in der* Collectio Thessalonicensis, în *Kleronomia*, 4, 1972, p. 240-250

[7] Din 11 martie 422.

[8] Vezi ***FHDRCh*, XLII (***Papa Innocentius I*).

8. Sane quoniam servandus accusatori locus est, ne audentiam penitus incitare videamur, si quid ab eodem postquam episcopus nostris est auctoritatibus constitutus, contra disciplinam et propositum sacerdotii fertur admissum, coepiscopus noster Rufus, cui ad vicem nostram cuncta committimus, cum caeteris fratribus quos ipse delegerit, negotium curabit audire; ad nostram relaturus omnia notionem, quaecumque cognitioni eius rerum cursus et ordo monstravit…

Ediţia folosită: *PL* 20, col. 779, 784.

Ediţia consultată: C. Silva-Tarauca, *Epistularum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos. Collectio Thessalonicensis ad fidem codicis Vat. Lat. 5751*, Roma, 1937, nr. V, p. 37-32.

8. Întrucât trebuie, de bună seamă, rezervat un rol acuzatorului, ca să nu părem a încuraja cu totul îndrăzneala, de vreme ce se spune că a fost înfăptuit ceva de către acelaşi, contrar disciplinei şi rostului preoţiei, după ce un episcop a fost rânduit din împuternicirea noastră[9], coepiscopul nostru Rufus, căruia, ca locţiitor al nostru, îi încredinţăm toate, împreună cu ceilalţi fraţi pe care i-a ales el însuşi, se va îngriji să examineze situaţia, urmând a ne aduce la cunoştinţă orice lucru pe care mersul şi şirul evenimentelor l-au oferit cunoaşterii lui.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[9] Papa se referă la scandalul produs de alegerea episcopului Perigenes de *Corinthus* drept titular de *Patras* – Socr., *HE*, VII, 36; Cassiod., *HE*, XII, 8; J. Darrouzès, *Le traité de transfers. Édition critique et commentaire*, în *REB*, 42, 1984, p. 171, 188, 190; R. Popović, *Le christianisme sur le sol de l'Illyricum oriental jusqu'à l'arrivée des Slaves*, Thessaloniki, 1996, p. 191; Ch. Pietri, Roma Christiana. *Recherches sur l'Eglise de Rome, son organisation, sa politique, son idéologie de Miltiade à Sixte III (311-440)*, II, Roma, 1997, p. 1107-1130.

XLIV. ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

1. ἙΛΛΗΝΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΠΑΘΗΜΑΤΩΝ

Προθεωρία, 12. Προύργου δὲ ᾠήθην καὶ τοῖς παρ᾽ Ἕλλησιν ὀνομαστοτάτοις γεγενημένοις νομοθέταις τοὺς ἡμετέρους παρεξετάσαι, τοὺς ἁλιέας λέγω καὶ τὸν σκυτοτόμον καὶ τοὺς τελώνας, καὶ δεῖξαι πάλιν ἐκ ξυγκρίσεως τὸ διάφορον, καὶ ὡς ἐκεῖνοι μὲν οἱ νόμοι μετὰ τῶν τεθεικότων τῷ τῆς λήθης

XLIV. THEODORETOS, EPISCOP DE CYROS
(393 – cca 460/6)

Autorul. Theodoretos s-a născut la *Antiochia*, în *Syria*, în 393, într-o familie de bună condiţie socială. S-a format în mediul monastic sirian (la 23 de ani s-a călugărit, trăind într-o mânăstire din *Apameia* (astăzi, Kala'at el Medîk) timp de şapte ani), pe care-l va evoca mai târziu ca model de viaţă creştină autentică. Însuşindu-şi o cultură creştină solidă, dar dovedindu-se şi un bun cunoscător al celei clasice, a devenit unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai şcolii teologice antiohiene. În 423, a fost ales episcop al micului oraş *Cyros* (astăzi, Kuros) de lângă *Antiochia*, fiind implicat, în mod inevitabil, în controversele generate de ereziile nestoriană şi monofizită. Poziţia sa a fost oscilantă, ceea ce i-a atras condamnarea în mai multe rânduri şi chiar destituirea de către conciliul „tâlhăresc" de la *Ephesus* din 449. Reabilitat în şedinţa din 26 octombrie 451 a conciliului de la *Chalcedon*, a revenit în scaun, exercitându-şi episcopatul *usque ad imperium Leonis senioris* (Genn., *Vir. ill.*, LXXXIX), cel mai târziu până în 466, când a murit.

Opera. Theodoretos a lăsat o operă bogată, formată din scrieri exegetice, apologetice, dogmatice, polemice, pastorale, istoriografice, epistolare. Lucrarea *Graecarum affectionum curatio* (*Terapeutica suferinţelor greceşti*) a fost scrisă între 420-423, fiind o replică târzie la lucrările filosofilor păgâni anticreştini, în special ale lui Iulianus Apostata (361-363). Cu o „mare risipă de erudiţie" (Pierre Canivet), el critică diferitele curente filosofice antice, politeismul, riturile şi oracolele păgâne, opunându-le concepţia creştină despre Dumnezeu, Providenţă şi Întrupare, cultul sfinţilor şi al martirilor, angelologia, eshatologia, practica vieţii specifice creştinismului.

Bibliografie: Evagr., *HE,* I, 11; Genn., *Vir. ill.*, LXXXIX; Phot., *Bibl.*, cod. 31; E. Cavalcanti, *Théodoret de Cyr*, în *DECA*, II, p. 2414-2416; *DELC,* p. 818-821 (*Teodoret de Cyr*); M. Fiedrowicz, *Apologie in frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000, p. 112-114; G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 215-216, 220-224, 230-231; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine,* II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 179-191; II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 360-361; A. Martin, *Introduction*, în Théodoret de Cyr, *Histoire ecclésiastique*, I (*Livres I - II*), texte grec de L. Parmentier et G. C. Hansen (GCS, NF 5, 1998[3]) avec annotation par J. Bouffartigue, introduction A. Martin, traduction P. Canivet, revue et annotée par J. Bouffartigue, A. Martin, L. Pietri et F. Thelamon, Paris, 2006 (*SC* 501), p. 11-92.

1. TERAPEUTICA SUFERINŢELOR GRECEŞTI

Introducere, 12. Am considerat util şi a-i compara cu legiuitorii care au fost cei mai renumiţi la greci pe ai noştri, pe pescari, zic, şi pe cizmar şi pe colectorii de taxe, şi a arăta din nou, în urma comparaţiei, deosebirea, şi, aşa cum acele legi au fost lăsate în seama tenebrelor uitării împreună cu cei care le-au stabilit, cele ale

παρεδόθησαν ζόφω, οἱ δὲ τῶν ἁλιέων ἀνθοῦσιν οὐ μόνον παρ' Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σκύθαις καὶ Σαυρομάταις καὶ Πέρσαις καὶ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις.

I, 10. Καὶ τέχνης μὲν ἑκάστης δρεπόμενοι τοὺς καριτούς, τὰς τῶν τεχνιτῶν οὐ περιεργάζονται γλώττας· οὐδὲ γὰρ Ἀττικοὺς εἶναι τοὺς σκυτοτόμους ἀπαιτοῦσιν ἢ τοὺς χαλκέας ἢ τοὺς τέκτονας ἢ τοὺς ζωγράφους ἢ τοὺς ναυπηγοὺς ἢ τοὺς κυβερνήτας, ἀλλὰ κἂν Σκύθαι ὦσι, κἂν Σαυρομάται, κἂν Ἴβηρες, κἂν Αἰγύπτιοι, μεθ' ἡδονῆς ἀπολαύουσι τῶν τεχνῶν ἀπαιτοῦντες τὴν τούτων ἀκρίβειαν, τὴν δὼ τῶν ἐθνῶν διαφορὰν ἥκιστα δυσχεραίνουσιν.

V, 55. Ὡς ἀν δὲ μή τις ὑπολάβῃ ἄλλως μὲν Ἕλληνας φῦναι, ἄλλως δὲ Ῥωμαίους, καὶ Αἰγυπτίους ἑτέρως, καὶ Πέρσας καὶ Μασσαγέτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυρομάτας ἄλλης οὐσίας μετειληχέναι, ἐδίδαξεν ὁ τὴν κοσμογονίαν ξυγγράψας τὴν ἡμετέραν...

V, 66. Καὶ ἡ Ἑβραίων φωνὴ οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλήνων μετεβλήθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ῥωμαίων καὶ Αἰγυπτίων καὶ Περσᾶν καὶ Ἰνδῶν καὶ Ἀρμενίων καὶ Σκυθῶν καὶ Σαυροματῶν καὶ ξυλλήβδήν εἰπεῖν εἰς ἁπάσας τὰς γλώττας, αἷς ἅπαντα τὰ ἔθνη κεχρημένα διατελεῖ.

Ediţia folosită: Théodoret de Cyr, *Thérapeutique des maladies helléniques,* I, texte critique, introduction, traduction et notes de Pierre Canivet, Paris, 1958 (*SC* 57), p. 102, 106, 224, 248.

VIII, 6. ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδὴμησαν, ὑφ' οὗ κατεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοι γε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγον καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι καὶ Σκύθαι καὶ Μασσαγέται καὶ Σαυρομάται καὶ Ἰνδοὶ καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.

IX, 15. Οἱ δὲ ἡμέτεροι ἁλιεῖς καὶ οἱ τελῶναι καὶ ὁ σκυτοτόμος ἅπασιν ἀνθρώποις τοὺς εὐαγγελικοὺς προσενηνόχασι νόμους. Καὶ οὐ μόνον Ῥωμαίους καὶ τοὺς ὑπὸ τούτοις τελοῦντας, ἀλλὰ καὶ τὰ Σκυθικὰ καὶ τὰ Σαυροματικὰ ἔθνη καὶ Ἰνδοὺς καὶ Αἰθίοπας καὶ Πέρσας καὶ Σῆρας καὶ Ὑρκανοὺς καὶ Βακτριανοὺς καὶ Βρεττανοὺς καὶ Κίμβρους καὶ Γερμανοὺς καὶ ἁπαξαπλῶς πᾶν ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων δέξασθαι τοῦ σταυρωθέντος τοὺς νόμους ἀνέπεισαν, οὐχ ὅπλας χρησάμενοι καὶ πολλαῖς μυριάσι λογάδων οὐδὲ τῇ τῆς Περσικῆς ὠμότητος χρώμενοι βίᾳ, ἀλλὰ πείθοντες καὶ δεικνύντες ὀνησιφόρους τοὺς νόμους, καὶ οὐδὲ δίχα κινδύνων τοῦτο ποιοῦντες...

pescarilor înfloresc nu numai la greci şi la romani, ci şi la sciţi, şi la sauromaţi, la perşi şi la alţi barbari.

I, 10. Şi cei care culeg roadele fiecărui meşteşug nu dau atenţie limbilor artizanilor, căci nici nu pretind ca cizmarii să fie din Attica sau cei care lucrează în bronz sau dulgherii, zugravii, constructorii de nave sau cârmacii, ci, chiar de sunt sciţi, sauromaţi, iberi şi egipteni, profită bucuros de meşteşugurile <lor>, pretinzându-le doar precizie, iar de diferenţa etnică sunt prea puţin deranjaţi.

V, 55. Că cineva n-ar înţelege că grecii s-au născut într-un fel, romanii în alt fel şi egiptenii în altul şi că perşii, masageţii, sciţii şi sauromaţii au primit o altă esenţă, <ne>-a învăţat cel care a scris cosmogonia noastră...

V, 66. Şi cuvântul evreilor a fost tradus nu numai în <limba> elenilor, ci şi în a romanilor şi în a egiptenilor, perşilor, inzilor şi armenilor, şi în a sciţilor şi a sauromaţilor şi, într-un cuvânt, în toate limbile de care toate neamurile continuă să se folosească.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu, Mihaela Paraschiv

VIII, 6. Când au plecat la Acela, de către care au fost trimişi, toţi au profitat fără încetare de ei, nu numai romanii şi cei care au acceptat jugul lor şi sunt conduşi de ei, ci şi perşii şi sciţii, masageţii, sauromaţii şi inzii, egiptenii şi, într-un cuvânt, toate extremităţile lumii locuite.

IX, 15. Pescarii noştri şi colectorii de taxe şi cizmarul au adus tuturor oamenilor legile Evangheliei. Şi au convins nu numai pe romani şi pe cei care au ajuns în puterea lor, ci şi neamurile scitice şi sauromatice şi pe inzi, etiopieni, perşi, seri, hircani şi bactrieni, bretoni, cimbri şi germani şi, într-un cuvânt, orice popor şi rasă de oameni să primească legile celui Crucificat, nu folosindu-se de arme şi de multe mii de soldaţi, nici folosindu-se de violenţa cruzimii persane, ci convingând şi dezvăluind legile avantajoase şi făcând aceasta nu fără riscuri ...

17. Πρὸς γάρ τοι Πέρσας καὶ Σκύθας καὶ τἄλλα βάρβαρα ἔθνη μετὰ τὴν ἐκείνων οἱ νόμοι διέβησαν τελευτήν·

36 ... οὔτε Σκύθαι τοῖς τετελευτηκόσι ξυγκατορύττουσι ζῶντας, οὓς ἠγάπων ἐκεῖνοι.

Ediţia folosită: Théodoret de Cyr, *Thérapeutique des maladies helléniques*, II, *Livres VII-XII*, texte critique, introduction, traduction et notes de Pierre Canivet, Paris, 1958 (*SC* 57), p. 312, 340, 347.

Ediţia consultată: *FHDR*, II, p. 236-237.

2. EPISTULAE

Ep. 26 (*Coll. Cas. 226*): Epistula, inquit, Theodoreti episcopi ad Dorotheum Moesiae metropolitam

Audientes uestram fortitudinem roboramur et in uos intenti segnitiem deponimus. Exemplar enim principale uirtutis omnibus qui imitari uoluerint, uos certaminibus his praesidens proposuit Deus, ut per imitationem uestris insigniamur characteribus.

Ediţia folosită: Théodoret de Cyr, *Correspondance*, IV (*Collections conciliaires*), texte critique de E. Schwartz, introduction, traduction, notes et index par Yvan Azéma, Paris, 1998 (*SC* 429), p. 278.

17. Căci la perşi şi la sciţi şi la alte neamuri barbare, după moartea acelora, legile au mers mai departe...

36 ... nici sciţii nu îi îngroapă cu morţii pe cei în viaţă, pe care aceia i-au iubit...

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. SCRISORI

Ep. 26[1]. Scrisoarea-zisă a episcopului Theodoretus către mitropolitul Moesiei, Dorotheus[2]

Auzind de tăria voastră sufletească, ne întărim şi, luând seama la voi, renunţăm la nepăsare. Căci Dumnezeu, care veghează la aceste dispute, v-a propus ca principal exemplu de virtute pentru toţi cei care ar voi să <vă> imite, astfel ca prin imitare să fim şi noi marcaţi de calităţile voastre.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Primăvara lui 434.

[2] Dorotheus, episcop de *Marcianopolis* şi mitropolit al provinciei *Moesia Secunda*, partizan al lui Nestorius, episcopul eretic de *Constantinopolis* – vezi ***FHDRCh,*** **XLV** (*Conciliul ecumenic de la Ephesus (431)*).

XLV. CONCILIUM UNIVERSALE EPHESENUM

I.
1. ACTIO PRIMA

a. Sententia depositionis a sancta synodo contra Nestorium data

Igitur dominus noster Iesus Christus, quem suis ille blasphemis vocibus impetivit, per sanctissimam hanc synodum eumdem Nestorium episcopali dignitate privatum, et ab universo sacerdotum consortio et coetu alienum esse definit.

…

173	Timotheus episcopus [civitatis Tomorum][1] provinciae Scythiae decernans subscripsi	Τιμόθεος ἐπίσκοπος... ἐπαρχίας Σκυθῶν ὑπέγραψα ἀποφηνάμενος

[1] Adăugire a editorului.

XLV. CONCILIUL ECUMENIC DE LA EPHESUS
(iunie – august 431)

Cel de-al treilea conciliu ecumenic a fost convocat de împăratul Theodosius II (408-450), având loc la *Ephesus* în lunile iunie-august 431. Desfăşurat în şedinţe nu lipsite de tensiuni şi contradicţii între gruparea condusă de Cyrillus de *Alexandria* (412-444) şi cea în frunte cu Ioannes de *Antiochia* (429-441/2), conciliul nu a promulgat un simbol, dar a respins erezia lui Nestorius, patriarh de *Constantinopolis* din 10 aprilie 428 (suspendat la 22 iunie 431), care nega calitatea de Născătoare de Dumnezeu a Fecioarei Maria, statuând una dintre dogmele fundamentale ale creştinismului, anume că „din Fecioara Maria se naşte … Fiul lui Dumnezeu însuşi, ca persoană a firii omeneşti"[2]. Episcopii din eparhiile dunărene au avut faţă de Nestorius o atitudine oscilantă, motivată uneori de elemente extradogmatice.

Bibliografie: *COD*, p. 69-70; Socr., *HE*, VII, 29; 31-34; Evagr., *HE*, I, 2-7; 11; Theod., *Haer. fab. comp.*, IV, 12 (*PG* 83, col. 432-437); Cassiod., *HE*, XII, 4-6; Genn., *Virl. ill.*, LIV; LVII; M. Simoneti, *Éphèse*, II. *Conciles*, în *DECA*, I, p. 822-823; idem, *Nestorius-Nestorianisme*, în *DECA*, II, p. 1742-1745; idem, *Cyrille d'Alexandrie*, în *DECA*, I, p. 609-612; idem, *Efeso*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 1582-1584; idem, *Cirillo di Alessandria*, în *NDPAC*, I, col. 1044-1049; idem, *Nestorio-Nestorianesimo*, în *NDPAC*, II, col. 3482-3485; E. Paretto, *Theotokos*, în *DECA*, II, p. 2431; A. Papadakis, *Ephesus, Concils of*, în *ODB*, 1, p. 707; idem, *Nestorianism*, în *ODB*, 2, p. 1459-1460; A. Kazhdan, *Nestorios*, în *ODB*, 2, p. 1460; S. Ashbrook Harvey, *Nestorianism*, în *EEC*, p. 806-809; idem, *Nestorius (ca. 381-451)*, în *EEC*, p. 809-810; *DELC*, p. 132 (*Chiril al Alexandriei*), 205-206 (*Efes, Sinodul de la*), 594-596 (*Nestorianism*), 596-597 (*Nestorie*); V. Loichiţa, *Hotărârile şi definiţiile dogmatice de credinţă ale celor şase sinoade ecumenice*, în *MB*, 9, 1959, 1-2, p. 30-32; *Histoire des Conciles oecuméniques*, publiée sous la direction de G. Dumeige, 2, P.-Th. Camelot, *Éphèse et Chalcédoine*, Paris, 1962, p. 13-75; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 86-92; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 194-211, 218-219, 223-228, 243-244.

I.
1. PRIMA DEZBATERE

a. Sentinţa de depunere dată de sfântul sinod împotriva lui Nestorius[3]

Prin urmare, Domnul nostru Iisus Hristos, pe care acela l-a atacat cu vorbele sale hulitoare, prin mijlocirea acestui preasfânt sinod hotărăşte ca acelaşi Nestorius să fie deposedat de rangul episcopal şi înstrăinat de întreaga comunitate şi tagmă a preoţilor.

…

poz. 173 Timotheus episcopul [oraşului tomilor] din provincia Scythia am iscălit declarându-ne împotrivă[4]

---

[2] D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, 2, ediţia a doua, Bucureşti, 1997, p. 53.

[3] Din 22 iunie 431.

[4] *HEO*, I, p. 340.

b. Nestorii et episcoporum qui cum illo erant, de actis sancte synodi relatio, antequam Ioannes Antiochenus episcopus Ephesum venisset, ad imperatores scripta

…

Sunt autem qui subscripserunt

1 Nestorius episcopus Constantinopolitanus

10 Dorotheus Marcianopolis Mysie episcopus

c. Acta adversus Cyrillum
Sententia

Sancta synodus per Dei gratiam, piissimorumque ac Christianissimorum imperatorum nostrorum decretum in Ephesiorum civitate congregata, quae hic subiunguntur, promulgavit

…

Qui autem subscripserunt, hi sunt

1 Ioannes episcopus Antiochenus

3 Dorotheus Marcianopolis metropolitanus

16 Iacobus Dorostoli

38 Marcianus Abryti

Ediția folosită: Mansi, 4, col. 1211, 1223, 1224, 1231, 1235, 1267, 1270.

b. Relatarea lui Nestorius şi a episcopilor care sunt în rătăcire împreună cu el, scrisă către împăraţi, în legătură cu actele sfântului sinod, înainte de venirea la Ephesus a episcopului Ioannes de Antiochia

…

Iară cei care au iscălit <sunt>:

poz. 1 Nestorius, episcop de Constantinopolis

poz. 10 Dorotheus, episcop de Marcianopolis, în Mysia[5]

c. Actele împotriva lui Cyrillus
Sentinţa

Sfântul sinod, prin milostivirea Domnului întrunit în cetatea ephesenilor din ordinul preacucernicilor şi preacreştinilor noştri împăraţi, a adus la cunoştinţă cele ce urmează aici mai jos[6]

…

Iară cei care au iscălit sunt următorii:

poz. 1 Ioannes, episcop de Antiochia[7]

poz. 3 Dorotheus de Marcianopolis, mitropolit

poz. 16 Iacobus de Dorostolum[8]

poz. 38 Marcianus de Abrytus[9]

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[5] Dorotheus a fost partizan al lui Nestorius și adversar înverșunat al titlului de *Theotokos* aplicat Mariei, idee pe care a susţinut-o chiar la *Constantinopolis* înainte de 431. Succesorul lui Nestorius, Maximianus (431-434), l-a condamnat şi depus împreună cu alţi episcopi orientali, dar înlocuirea sa cu Saturninus n-a fost posibilă, întrucât credincioşii n-au acceptat acest fapt. În cele din urmă, a fost exilat de împăratul Theodosius II (408-450) în *Caesarea Cappadociae* – Theod., *Ep.* 26 (*Coll. Cas.* 226) (*SC* 429, p. 278-279); M. Simonetti, *Doroteo di Marcianopoli*, în *NDPAC*, I, col. 1509; *DELC*, p. 197 (*Dorotei de Marcianopolis*); *HEO*, I, p. 341; V. Grumal, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I/1, *Les actes de patriarches. Les regestes de 381 à 715*, Paris, 1972, nr. 71-72 (p. 59), 77 (p. 63); Y. Azéma, *Introduction*, în Théodoret de Cyr, *Correspondance*, IV (*Collections conciliaires*), texte critique de E. Schwartz, introduction, traduction, notes et index par Y. Azéma, Paris, 1998 (*SC* 429), p. 29-30.

[6] Urmează anatemizarea lui Cyrillus de *Alexandria*.

[7] Ioannes, episcop de *Antiochia* între 429-441/2, prieten şi apărător al lui Nestorius, adversar al lui Cyrillus de *Alexandria*. Ajungând cu întârziere la conciliu (24 iunie), a fost scandalizat de graba cu care Cyrillus l-a condamnat pe Nestorius (22 iunie); în consecinţă, a contestat decizia, organizând un contraconciliu format din 43 sau 50 de participanţi, depunându-l pe Cyrillus şi pe adepţii lui şi absolvindu-l pe Nestorius; hotărârile le-a comunicat oficialităţilor imperiale – Socr., *HE*, VII, 34; Evagr., *HE*, I, 5-6; II, 18; Cassiod., *HE*, XII, 5-6; D. Stiernon, *Jean d'Antioche*, în *DECA*, II, p. 1290-1291; idem, *Giovanni di Antiochia*, în *NDPAC*, II, col. 2195-2197; A. Papadakis, *John I*, în *ODB*, 2, p. 1043-1044; *DELC*, p. 390 (*Ioan de Antiohia*); *HEO*, II, p. 683; Y. Azéma, *op. cit.*, p. 32-34; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 196, 208-209.

[8] *HEO*, I, p. 344.

[9] Episcop între cca 431 – cca 458 – *HEO*, I, p. 342.

2. ACTIO QUINTA

Sancta synodus dixit… interim quidem in praesenti, iuxta ea quae iam decreta sunt, idem Ioannes, et qui cum eo facinus hoc moliti sunt, videlicet Ioannes Damasci… Dorotheus Marcianopolis…

Ediţia folosită: Mansi, 4, col. 1323.

3. ACTIO SEXTA

a. Synodi decretum de fide

…

Et subscriptiones omnes

…

171 Timotheus episcopus provinciae Scythiae civitatis Tomorum subscripsi

b. Sancta synodus Ephesi congregate piisimis sanctissimisque Joanni Antiochenorum magne civititis arhiepiscopo, et Ioanni Damascenorum episcopo metropolitano… praesentes praesentibus, quae subiecta sunt, mandavimus

…

Dorotheus episcopus Marcianopolis secunda Mysiae, similiter mandans, sicut supra positum est, subscripsi…

c. Epistola quorumdam orientalium, qui Constantinopolim missi fuerant, ad Rufum episcopum

Deo dilectissimo santissimoque comministero Rufo, Ioannes, Himerius, Theodoretus, et reliqui episcopi in domino salut

…

Nos autem in dogmatibus beatorum patrum, qui apud Nicaeam convenerunt,

2. DEZBATEREA A V-A

Sfântul sinod a spus ... în momentul de faţă, pe lângă cele ce au fost deja hotărâte, acelaşi Ioannes şi cei care împreună cu el au pus la cale această nelegiuire, anume Ioannes de Damascus[10], Dorotheus de Marcianopolis ...

Traducere: Mihaela Paraschiv

3. DEZBATEREA A VI-A

a. Decretul sinodului în privinţa credinţei

…

Şi toate iscăliturile

…

poz. 171 Timotheus, episcopul oraşului tomilor din provincia Scythia, am iscălit.

b. Sfântul sinod întrunit la Ephesus, preacucernicilor şi preasfinţilor Ioannes, arhiepiscop al marii cetăţi a antiohienilor, şi Ioannes, episcop mitropolitan al damaschinilor… noi cei de faţă le-am încredinţat celor de faţă cele ce au fost expuse mai jos

…

Dorotheus, episcop de Marcianopolis din Mysia Secunda, încredinţând aşijderea, am iscălit în conformitate cu ce s-a expus mai sus.

c. Scrisoarea unor răsăriteni, care fuseseră trimişi la Constantinopolis, către episcopul Rufus

Preaiubitului întru Dumnezeu şi preasfinţitului coslujitor Rufus[11], Ioannes, Himerius[12], Theodoretus[13] şi ceilalţi episcopi, salutare întru Domnul.

…

Iară noi rămânem neclintiţi în preceptele fericiţilor Părinţi care s-au întrunit

---

[10] *HEO*, II, p. 729.

[11] Rufus, episcop de *Thessalonica* (înainte de 412 – 434), a primit, împreună cu alţi prelaţi, înştiinţarea episcopilor orientali privind adeziunea la credinţa niceană – P. Marone, *Rufo di Tessalonica*, în *NDPAC*, III, col. 4617; *HEO*, I, p. 423. Vezi şi ***FHDRCh*, XLII**.

[12] Himerius de *Nicomedia Bithyniae Primae* în al doilea sfert al secolului al V-lea; la *Ephesus*, a făcut parte din partida lui Ioannes de *Antiochia*, protestând împotriva condamnării lui Nestorius – Theod., *Ep.* 13 a-b (*Coll. Cas.* 160, *Coll. Pal.* 47) (*SC* 429, p. 186-195); *Ep.* 16 (*Coll. Cas.* 175) (*SC* 429, p. 206-207); *HEO*, I, p. 94; Y. Azéma, *op. cit.*, p. 31.

[13] Thedoretos, episcop de *Cyros* (423 – cca 466), pentru care vezi în volum (***FHDRCh*, XLIV**).

et eorum qui post illos doctrina claruerunt, Eustathii Antiocheni, Basilii Caesariensis, et Gregorii, et Ioannis, et Athanasii, et Theophili, et Damasi Romani, et Ambrosii Mediolanensis, et reliquorum qui cum his eadem docuerunt, perseveramus, piisque illorum vestigiis insistimus; quippe qui evangelica et apostolica et prophetica verba sequentes, exactam orthodoxae fidei regulam nobis tradiderint: quam regulam nos inconcussam inflexamque retinere studemus omnes qui in oriente habitamus; similiter qui Bithyniam, et Paphlagoniam, et Cappadociam secundam, et Pisidiam, et Thessaliam, et Mysiam, Rhodopenque incolunt, et alii quamplurimi diversarum provinciarum.

la Nicaea şi ale celor care s-au făcut cunoscuţi după ei prin învăţătură, anume Eustathius din Antiochia[14], Vasile din Caesarea[15] şi Gregorius[16], şi Ioannes[17], şi Athanasius[18], şi Theophilus[19], şi Damasus din Roma[20], şi Ambrosius din Mediolanum[21] şi ceilalţi care împreună cu ei au dat învăţătură despre aceleaşi lucruri, şi ne ţinem pe urmele lor cucernice, întrucât ei, urmând evanghelicele, apostolicele şi profeticele cuvinte, ne-au transmis norma desăvârşită a credinţei ortodoxe; pe care normă dorim să o păstrăm nezdruncinată şi neschimbată noi toţi cei care locuim în Răsărit; aşijderea <doresc> cei care locuiesc în Bithynia şi în Paphlagonia, şi în Cappadocia Secunda, şi în Pisidia, şi în Thessalia, şi în Mysia, şi în Rhodope, precum şi alţii, foarte numeroşi, din diferite provincii.

---

[14] Eustathius, episcop de *Berrhoea* (Alep) (*Syria I*), apoi, de la cca 323/4, de *Antiochia*, unul dintre apărătorii credinţei ortodoxe la *Nicaea* (325), autorul mai multor lucrări îndreptate împotriva arienilor; depus de sinodul arian de la *Antiochia* din 326? (327?, 328?, 330?) prezidat de Eusebius de *Caesarea* şi trimis imediat în exil la *Traianopolis*, în *Thracia*. A murit cu puţin înainte de 337, când fusese rechemat din exil, sau, conform altor opinii, după 343. Vezi Eus., *VC*, III, 59-61; Hier., *Vir. ill.*, LXXXV; Socr., *HE*, I, 8, 12; 24; Sozom., *HE*, I, 2, 2, 17, 2; II, 15, 8; 18, 4; 19, 1-3; 19, 6; III, 6, 2; 11, 7; 20, 4; 20, 7-8; VII, 7; Theod., *HE*, I, 4, 62; 7, 10; 7, 18; 8; 21-22; 25, 15; III, 4, 3-5; Cassiod., *HE*, II, 1; 6; 24-25; M. Simonetti, *Eustathe d'Antioche*, în *DECA*, I, p. 924; idem, *Eustazio di Antiochia*, în *NDPAC*, I, col. 1862-1863; *DELC*, p. 245 (*Eustaţiu de Antiohia* sau *Eustatie*); *HEO*, II, p. 682, 692; R. W. Burgess, *The date of the deposition of Eustathius of Antioch*, în *JThS*, 51, 2000, 1, p. 150-160; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începutul Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 44-46.

[15] Vezi în volum – ***FHDRCh*, XX**.

[16] Gregorius de *Nyssa* – vezi *Codex Theodosianus* (***FHDRCh*, XLVI**) şi *Facundus de Hermiane* (***FHDRCh*, LXXX**).

[17] Ioannes Chrysostomos – vezi în volum (***FHDRCh*, XXX**).

[18] Athanasius de *Alexandria* – vezi în volum (***FHDRCh*, XV**).

[19] Patriarh de Alexandria între 385 şi 412, teolog prolific, adversar al păgânismului – Genn., *Vir. ill.*, LVI; Socr., *HE*, V, 16; Theod., *HE*, V, 22; Cassiod., *HE*, IX, 22; 27-28; A. De Nicola, *Théophile d'Alexandrie*, în *DECA*, II, p. 2426-2427; idem, *Teofilo*, în *NDPAC*, III, col. 5277-5278; *DELC*, p. 827-828 (*Teofil al Alexandriei*); *HEO*, II, p. 582; A. Jakab, *op. cit.*, p. 3; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/2, p. 191-194. Vezi şi ***FHDRCh*, XL**.

[20] Damasus a fost episcop al Romei între 1 octombrie 366 şi 11 decembrie 384. A refuzat să intre în comuniune cu ereticul Priscillianus, a condamnat apolinarismul şi alte erezii şi a întreţinut contacte cu Părinţii capadocieni. Prin edictul *de fide catholica* din 28 februarie 380, împăratul Theodosius I (379-395) îl lua drept etalon al credinţei niceene – *CTh*, XVI, 1, 2; Hier., *Vir. ill.*, CIII; Socr., *HE*, IV, 29; V, 2; VII, 9; Sozom., *HE*, VII, 4; Theod., *HE*, V, 10-11; Cassiod., *HE*, IX, 2; 15-16; *LP*, XXXIX; *VRP*, XXXIX; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XXXIX; Ch. Pietri, *Damase*, în *DECA*, I, p. 621-623; Ch. Pietri, M. Gilardi, *Damaso*, în *NDPAC*, I, col. 1325-1329; F. Monfrin, *Damase I*[er], în *DHP*, p. 535-539; *PBCE*, 2/1, p. 530 (*Damasus*); *DELC*, p. 161-162 (*Damasus*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 319; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 51-53; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999, p. 84; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 133. Vezi şi ***FHDRCh*, CVIII** şi **CIX**.

[21] Vezi în volum – ***FHDRCh*, XXII**.

d. Epistola catholicorum, quibus Schismaticorum praecedentes doli refelluntur

Piissimis, Deoque devotissimis Theodosio et Valentiniano, victoribus, triumphatoribus, semper Augustis, sancta synodus, quae per Dei gratiam vestraque maiestatis nutum in Ephesiorum metropoli convenit [iulie 431]

…

Schismaticorum autem nomina haec sunt. Ioannes episcopus Antiochiae Syriae… Dorotheus… Iacobus…

Ediţia folosită: Mansi, 4, col. 1368, 1399, 1402, 1422, 1426.

4. ACTIO SEPTIMA

a. Cannones ducentorum sanctorum ac beatorum patrum, qui Ephesi convenerunt

Sancta et ecumenica synodus ex decreto piissimorum imperatorum Ephesi congregata, singularum provinciarum ac civitatum episcopis, presbyteris, diaconis, et universo populo

Cum effemus Ephesi secundum pias (imperatorum) literas congregati, defecerunt quidam a nobis numero paulo plus triginta, defectionis suae antesignanum Ioannem Antiochenum episcopum habentes. Horum nomina haec sunt. Primus ipse Ioannes Antiochiae Syriae episcopus, Ioannes Damasci episcopus… Dorotheus Marcianopolis…

Ediţia folosită: Mansi, 4, col. 1470.

5. Episcopi pronestorieni exilati (Quanti, inquit, a sanctis Ecclesiis eierunt, nolentes suam conscientiam vulnerare, neque acquiescere factis Cyrilli, seu eius sustinere comunionem)

III. Dorotheus Marcianopolitanus Metropolitanus Moesiae. Iste ejectus, exiliatus est in Caesarea Cappadociae.

IV. et V. Valeanius, et Eudocius Moesiae, qui sub eodem Dorotheo existentes, ultro ab Ecclesiis recesserunt.

Ediţia folosită: Mansi, 5, col. 965.

d. Scrisorile catolicilor, în care sunt respinse vicleniile anterioare ale schismaticilor

Preacucernicilor şi preadevotaţilor lui Dumnezeu Theodosius şi Valentinianus, victorioşi, triumfători, pururi Auguşti, sfântul sinod care s-a întrunit din mila lui Dumnezeu şi cu încuviinţarea Maiestăţii Voastre în metropola ephesenilor
…
Iară numele schismaticilor sunt acestea: Ioannes, episcopul din Antiochia Syriei ... Dorotheus ... Iacobus

Traducere: Mihaela Paraschiv

4. DEZBATEREA A VII-A

a. Canoanele celor două sute de sfinţiţi şi fericiţi Părinţi care s-au întrunit la Ephesus

Sfântul şi ecumenicul sinod întrunit la Ephesus din ordinul preacucernicilor împăraţi către episcopii, preoţii, diaconii şi tot poporul din fiecare provincie şi cetate.

După ce ne-am întrunit la Ephesus, conform piosului înscris (al împăraţilor), câţiva, puţin peste treizeci la număr, s-au despărţit de noi, avându-l pe episcopul Ioannes de Antiochia drept instigator al dezertării lor. Numele lor sunt acestea. Cel dintâi <e> însuşi Ioannes, episcopul din Antiochia Syriei, Ioannes, episcop de Damascus ... Dorotheus de Marcianopolis…[22]

Traducere: Mihaela Paraschiv

5. Episcopi pronestorieni exilaţi (câţi, zice-se, au ieşit din sfintele Biserici, nevrând să-şi rănească conştiinţa, nici să încuviinţeze faptele lui Cyrillus ori să suporte comuniunea cu el)

III. Dorotheus, episcopul mitropolitan de Marcianopolis, în Moesia. Acesta, o dată exclus, a fost exilat în Caesarea Cappadociei.

IV. şi V. Valeanius şi Eudocius din Moesia; aceştia, care se aflau sub conducerea aceluiaşi Dorotheus, s-au depărtat din proprie iniţiativă de Biserici.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[22] Este vorba despre grupul de episcopi în frunte cu Ioannes de *Antiochia*, care, refuzând să participe la conciliu după ce-l depusese pe Cyrillus, a fost excomunicat.

6. Translatum ex codice monasterii Acaemetensis

… Nobis secundum pias literas congregatis in Ephesa civitate, recesserunt nonnulli ex nobis numero paulo amplius quam triginta, principem suae apostasiae habentes Antiochenorum Episcopum Ioannem, quorum et nomina haec sunt, id est… Dorotheus, Iacobus…

Ediţia folosită: Mansi, 5, col. 1010.

II.
1. ACTA GRAECA, COLLECTIO VATICANA 33-80

33 (Catalogul episcopilor participanţi la şedinţa din 22 iulie 431 care au semnat împotriva blasfemiei lui Nestorius)[23]

62 160 Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Δούελτον καὶ Σωζόπολιν ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ὑπέγραψα ἀποφηνάμενος ἅμα τῆι ἁγίαι συνόδωι

172 Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐπαρχίας Σκυθίας ὑπέγραψα ἀποφηνάμενος ἅμα τῆι ἁγίαι συνόδωι

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 1-2, *Acta Graeca, Collectio Vaticana 33-80*, Berlin-Leipzig, 1927, p. 62.

2. ACTA GRAECA, COLLECTIO VATICANA 81-119

90 (Catalogul episcopilor din 17 iulie 431)

90 10 Δωρόθεος Μαρκιανουπόλεως

91,1 9 Δωρόθεος Μαρκιανουπόλεως

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 1-3, *Acta Graeca, Collectio Vaticana 81-119*, Berlin-Leipzig, 1927, p. 25, 26.

[23] Ἀπόφασις ἐξενεχθεῖσα κατὰ Νεστορίου ἡ καθιροῦσα αὐτόν – *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 1-2, *Acta Graeca, Collectio Vaticana 33-80*, Berlin-Leipzig, 1922, p. 54.

6. Traducere din codicele mânăstirii achimiţilor

După ce ne-am întrunit în cetatea Ephesus, conform pioasului înscris, câţiva, cu puţin peste 30 la număr, s-au despărţit de noi, avându-l drept căpetenie a apostaziei lor pe episcopul Ioannes al antiohienilor şi ale căror nume sunt acestea, anume ... Dorotheus, Iacobus…

Traducere: Mihaela Paraschiv

II.
1. ACTELE GRECEŞTI, COLLECTIO VATICANA 33-80

33 (Catalogul episcopilor participanţi la şedinţa din 22 iulie 431 care au semnat împotriva blasfemiei lui Nestorius)

62 poz. 160 Athanasios, episcop al sfintei Biserici a lui Dumnezeu în Doueltos şi Sozopolis, am iscălit, declarându-ne împotrivă, în conformitate cu sfântul sinod.

poz. 172 Timotheos, episcop al provinciei Scythia, am iscălit, declarându-ne împotrivă, în conformitate cu sfântul sinod.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. ACTELE GRECEŞTI, COLLECTIO VATICANA 81-119

90 (Catalogul episcopilor din 17 iulie 431)

90 poz. 10 Dorotheos de Marcianopolis

91,1 poz. 9 Dorotheos de Marcianopolis

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

3. ACTA GRAECA, COLLECTIO VATICANA 140-164

146 (Relatio Nestorii)

146, 6 Δωρόθεος ἐπίσκοπος Μαρκιανουπόλεως τῆς Μυσίας

151 (Gesta Ephesi ab Orientalibus)

151, 16 6 Δωρόθεος Μαρκιανουπόλεως μητροπολίτης
34 ᾽Ιάκωβος Δοροστόλου
35 Μαρκιανὸς ᾽Αβρύτου

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 1-5, *Acta Graeca*, *Collectio Vaticana 140-164*, Berlin-Leipzig, 1927, p. 15, 123, 124.

4. ACTA GRAECA, COLLECTIO ATHENIENSIS

73 (Gesta Ephesi d. 22 m. Iul. a .431)

79 173 Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐπαρχίας Σκυθίας πόλεως Τομέων ὑπέγραψα

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 1-7, *Acta Graeca*, *Collectio Seguierana. Collectio Atheniensis. Collectiones minores*, Berlin-Leipzig, 1929, p. 116.

5. COLLECTIO VERONENSIS

11 (Exemplaria gestorum quae acta sunt in sancta synodo Ephesena metropoli de recta fide) (22 iulie 431)

19, 11 170 Timotheus episcopus provinciae Scythiae civitatis Tomorum subscripti

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 2, *Collectio Veronensis*, Berlin-Leipzig, 1925-1926, p. 74.

3. ACTELE GRECEŞTI, COLLECTIO VATICANA 140-164

146 (Darea de seamă a lui Nestorius)

146, 6 Dorotheos, episcop de Marcianopolis, din Mysia

151 (Faptele importante de la Ephesus din partea orientalilor)

151, 16 poz. 6 Dorotheos mitropolit de Marcianopolis
poz. 34 Iacobos de Dorostolos
poz. 35 Marcianos de Abrytos

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

4. ACTELE GRECEŞTI, COLLECTIO ATHENIENSIS

73 (Faptele importante de la Ephesus pe 22 iulie 431)

79 poz. 173 Timotheos, episcop al oraşului tomilor din provincia Scythia, am iscălit

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

5. COLLECTIO VERONENSIS

11 (Copii ale faptelor importante ce s-au săvârşit la sfântul sinod din metropola ephesiană în privinţa dreptei-credinţe) (22 iulie 431)

19, 11 poz. 170 Timotheus, episcop al oraşului tomilor din provincia Scythia, am iscălit

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

6. COLLECTIONIS CASINENSIS

24 (Episcopi de recte fide)

46, 43 173 Timotheus episcopus prouinciae Scythiae ciuitatis Tomorum subscripsi

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 3-1, *Collectionis Casinensis siue synodici a Rustico compositi*, Berlin-Leipzig, 1929, p. 139.

82 (Contestatio directa beato Cyrillo et his qui cum eo conuenerant)

XII Dorotheus episcopus Marcianupoleos Mysiae secundae subscripsi
XV Timotheus episcopus Scythiae subscripsi
XXI Iulianus episcopus Sardicae Daciensis subscripsi
XXIII Iacobus episcopus Dorostoli Mysiae subscripsi
XXIIII Athanasius episcopus Diuelti Mysiae secundae subscripsi

83 (Epistola Nestorii et eorum qui cum ipso, ad imperatorem Theodosium de his quae tunc in Epheso gesta sunt)

Et subscriptiones...
83, 6 Iulianus episcopus Sardicensis metropolitanus
Dorotheus episcopus Marcianupolitanus Mysiae metropolitanus

88 (Sententia totius synodi quae cum Ioanne Antiocheno conuenit episcopo)

6 Dorotheus episcopus Marcianupolitanus metropolitus subscripsi
12 Iulianus episcopus Serdicae metropolitanus subscripsi
37 Iacobus episcopus Dorostoli subscripsi
38 Marcianus episcopus Abryti subscripsi

6. COLLECTIONIS CASINENSIS

24 (Episcopi de dreaptă-credinţă)

46, 43 poz. 175 Timotheus, episcop al oraşului tomilor din provincia Scythia, am iscălit

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

82 (*Contestatio* directă adresată fericitului Cyrillus şi celor care veniseră cu el)[24]

XII Dorotheus, episcop de Marcianupoleos din Mysia Secunda, am iscălit
XV Timotheus, episcop al Scythiei, am iscălit
XXI Iulianus, episcop de Sardica din Dacia, am iscălit[25]
XXIII Iacobus, episcop de Dorostolum din Mysia, am iscălit
XXIIII Athanasius, episcop de Diueltum din Mysia secunda, am iscălit

83 (Scrisoarea lui Nestorius şi a celor care sunt cu el către împăratul Theodosius, despre cele care s-au petrecut atunci în Ephesus)

Şi semnăturile...
83, 6 Iulianus, episcop mitroplit de Sardica
Dorotheus, episcop mitropolit de Marcianupolis din Mysia

88 (Sentinţa întregului sinod care s-a întrunit împreună cu episcopul Ioannes de Antiochia)[26]

poz. 6 Dorotheus, episcop mitropolit de Marcianupolis, am iscălit...
poz. 12 Iulianus, episcop mitropolit de Serdica, am iscălit...
poz. 37 Iacobus, episcop de Dorostolum, am iscălit...
poz. 38 Marcianus, episcop de Abrytus, am iscălit...

[24] Semnatari ai unei *contestatio* adresată la 21 iunie 431 lui Cyrillus de Alexandria şi aliaţilor săi din alte provincii împotriva măsurilor luate contra lui Nestorius pentru aşteptarea lui Ioannes de Antiochia.

[25] Episcop de *Sardica* în prima jumătate a secolului al V-lea, membru al grupului condus de Ioannes de *Antiochia* – S. Borzì, *Giuliano di Sardica*, în *NDPAC*, II, col. 2315; *HEO*, I, p. 554.

[26] Împotriva lui Cyrillus.

96 (Dominis [et reuerendis] honorandis presbyteris et diaconis er reliquis clericis e<t> amico Christi populo in Ierapoli Eufratesiae sancta synodus Orientalium et eorum qui ex diuersis regionibus atque prouinciis per gratiam dei in Ehesum conuenerunt, in domino gaudere)

12 Iulianus episcopus Sardicae metropolitanus
21 Dorotheus episcopus Marcianupolitanus metropolitus
31 Iacobus episcopus Dorostoli
39 Marcianus episcopus Abryti

116 (Item epistula ab episcopis Orientalibus et consortibus eorum ab Epheso, per quam respondetur ad litteras supra scripas)

IIII Iulianus episcopus Sardicae
XI Dorotheus episcopus Marcianupolis
XX Marcianus episcopus Abryti
XXVIII Iacobus episcopus Dorostoli

311 (Epistula, inquit, tractoria siue generalis a sanctissimo et uniuersali concilio)

3 Iulianus
22 Dorotheus
23 Iacobus

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 4-2, *Collectionis Casinensis siue synodici a Rustico compositi*, Berlin-Leipzig, 1922-1923, p. 28, 31, 37, 38, 45-46, 67, 242.
Ediţie consultată: Mansi, 5, col. 765, 766, 767, 770, 776.

7. COLLECTIO PALATINA PRIMARIA

38 (Incipit excerpta antistitum quae recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum)

168 Timotheus episcopus prouinciae Scythiae ciuitatis Tomorum subscripsi

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I, *Concilium universale Ephesenum* edidit Eduardus Schwartz, 5-1, *Collectio Pallatina siue qui Fertur Marius Mercator*, Berlin-Leipzig, 1924-1925, p. 115.

96 (Dumnealor, onorabililor şi venerabililor preoţi şi diaconi, şi celorlalţi clerici şi norodului iubitor de Hristos din Hierapolisul Eufratesiei, sfântul sinod al orientalilor şi al celor care, prin bunăvoinţa lui Dumnezeu, s-au adunat în Ephesus din diverse regiuni şi provincii le transmite salutări întru Domnul)

poz. 12 Iulianus, episcop mitropolit de Sardica
poz. 21 Dorotheus, episcop mitroplit de Marcianupolis
poz. 31 Iacobus, episcop de Dorostolum
poz. 39 Marcianus, episcop de Abrytus

116 (De asemenea, scrisorile de la episcopii orientali şi de la tovarăşii acestora de la Epheus, prin care se dă răspuns la epistola notată mai sus)

IV Iulianus, episcop de Sardica
XI Dorotheus, episcop de Marcianupolis
XX Marcianus, episcop de Abrytus
XXVIII Iacobus, episcop de Dorostolum

311 (Scrisoarea, zice-se, circulară sau generală de la preasfântul şi ecumenicul conciliu)

poz. 3 Iacobus
poz. 22 Dorotheus
poz. 23 Iacobus

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

7. COLLECTIO PALATINA PRIMARIA

38 (Încep cele selectate de episcopi, care au fost rostite împotriva lui Nestorius în sinodul efesenilor)

poz. 168 Timotheus, episcop al oraşului tomilor din provincia Scythia, am iscălit

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

XLVI. CODEX THEODOSIANUS

XVI, 1, 3

IDEM AAA. AD AUXONIUM, PROCONSULEM ASIAE.

Episcopis tradi omnes ecclesias mox iubemus, qui unius maiestatis atque virtutis Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitentur eiusdem gloriae, claritatis unius, nihil dissonum profana divisione facientes, sed Trinitatis ordinem personarum adsertione et divinitatis unitate, quos constabit communioni Nectari, episc(opi) Constantinopolitanae ecclesiae, nec non Timothei intra Aegyptum Alexandrinae

XLVI. CODEX THEODOSIANUS
(438)

Cunoscuta culegere de legi, care sistematiza stufoasa legislaţie imperială, a fost elaborată între 429-438 de un grup de jurişti, sub patronajul împăratului Theodosius II (408-450); a fost promulgată la 15 februarie 438, intrând în vigoare în întregul Imperiu la 1 ianuarie 439.

Bibliografie: A. Sminck, *Codex Theodosianus*, în *ODB*, 1, p. 475; J. Harries, I. Wood (eds.), *The Theodosian Code. Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, London, 1993; M. Forlin Patrucco, *Codice di Teodosio*, în *NDPAC*, I, col. 1095-1097; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 222-224.

XVI, 1, 3

Aceeaşi împăraţi[1] către Auxonius, proconsulul Asiei.[2]

Poruncim ca toate Bisericile să fie curând încredinţate episcopilor care mărturisesc că Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh <sunt> de aceeaşi mărire şi virtute, de aceeaşi glorie, de o unică strălucire, <episcopi> care nu fac nimic nepotrivit printr-o separare profană, ci <susţin> regula Trinităţii prin afirmarea persoanelor şi prin identitatea dumnezeirii, cei despre care se va şti că s-au alăturat comunităţii lui Nectarius, episcopul Bisericii constantinopolitane[3], şi, de asemenea, lui Timotheus, episcopul oraşului Alexandria, în Egipt[4]; în plus, cei care <s-au alăturat>, în părţile

---

[1] Împăraţii sunt Gratianus (367-383), Valentinianus II (375-392) şi Theodosius I (379-395).

[2] Este singura informaţie despre acest personaj – *PLRE*, I, p. 143 (*Auxonius 2*).

[3] Nectarius – arhiepiscop de *Constantinopolis* între iunie 381 şi 27 septembrie 397, ales după demisia lui Gregorius de *Nazianzus* – Socr., *HE*, V, 8; 10; VI, 2; Sozom., *HE*, VI, 27, 1; VII, 8; 9, 5-6; Theod., *HE*, V, 8, 8; 9, 15; 40, 8; Cassiod., *HE*, IX, 13; 19; X, 3; D. Stiernon, *Nectaire*, în *DECA*, II, p. 1714-1715; *DELC*, p. 590-591 (*Nectarie*); *HEO*, I, p. 3; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999, p. 87-88.

[4] Timotheus I, episcop de *Alexandria* între 381 şi 385, adversar al lui Gregorius de *Nazianzus* ca patriarh, hirotonind pe Maximus Cynicus (380-382); participant la conciliul de la *Constantinopolis* din 381, unde s-a opus cu succes alegerii episcopilor partizani ai lui Gregorius – Ruf., *HE*, II, 21; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 9; Theod., *HE*, V, 8, 3; 40, 6; M. Simonetti, *Timothée Ier d'Alexandrie*, în *DECA*, II, p. 2451; idem, *Timoteo I di Alessandria*, în *NDPAC*, III, col. 5357-5358; *DELC*, p. 844-845 (*Timotei I de Alexandria*); *HEO*, II, p. 582.

urbis episcopi esse sociatos; quos etiam in Orientis partibus Pelagio, episcopo Laodicensi, et Diodoro, episcopo Tarsensi. In Asia nec non proconsulari adque Asiana dioecesi, Amphilochio, episcopo Iconiensi et Optimo, episcopo Antiocheno. In Pontica dioecesi, Helladio, episcopo Caesariensi et Otreio, Meliteno et Gregorio, episcopo Nysseno, Terennio, episcopo Scythiae, Marmario, episcopo Marcianopolitano communicare constiterit. Hos ad optinendas catholicas ecclesias ex commu-

Orientului, lui Pelagius, episcop de Laodicaea[5], şi lui Diodorus, episcop de Tarsus[6]. De asemenea, în Asia proconsulară şi în dioceza Asiana, <cei care> se va şti că sunt în legătură cu Amphilochius, episcopul de Iconium[7], cu Optimus, episcop de Antiochia[8]; în dioceza Pontica, cu Helladius, episcop de Caesarea[9], cu Otreius de Melitene[10] şi cu Gregorius, episcop de Nyssa[11], cu Terennius, episcopul Scythiei[12], cu

[5] Pelagius, episcop de *Laodicaea Syriae Primae* (cca 360 – cca 382), apărător al *Credo*-ului de la *Nicaea* şi al formulei *homoousios* la conciliile locale de la *Antiochia* (363) şi *Tyana Cappadociae* (366 sau 367), drept pentru care a fost exilat în 367 de împăratul Valens (364-378) în *Arabia*; participant la conciliul universal din 381 – Hier., *Vir. ill.*, CIV; Socr., *HE*, III, 25, 18; V, 8; Sozom., *HE*, VI, 4, 6; 12, 2; VII, 8; Theod., *HE*, V, 8, 5; 27, 3; Philostorg., *HE*, V, 1; G. Ladocsi, S. Samulowitz, *Pelagio di Laodicea*, în *NDPAC*, III, col. 4005; *HEO*, II, p. 704; J. Zachhuber, *The Antiochene Synod of AD 363 and the Beginnings of Neo-Niceism*, în *ZAC*, 4, 2000, p. 83-101.

[6] Episcop de *Tarsus* (Tarsus Çayi), în *Cilicia I* (378 – înainte de 394), apărător al ortodoxiei în provincia sa, exilat de împăraţii Constantius II (337-361) și Valens (364-378), participant la conciliul II ecumenic, faimos exeget şi teolog – Hier., *Vir. ill.*, CXIX; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 8; Theod., *HE*, IV, 25; V, 4, 2; 8, 4; M. Simonetti, *Diodore de Tars*, în *DECA*, I, p. 694-695; idem, *Diodoro di Tarso*, în *NDPAC*, I, col. 1426-1427; B. Baldwin, A. Kazhdan, *Diodoros*, în *ODB*, 1, p. 626-627; *DELC*, p. 178-181 (*Diodor de Tars*); *HEO*, II, p. 754; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 154-156.

[7] Amphilochius de *Iconium Lycaoniae* (340/5–398/404) – episcop între 374/4-398/404, cunoscut ca un adversar al ereticilor, pe care i-a combătut la conciliul general de la *Constantinopolis* (381) şi la sinoadele locale de la *Iconium* (376) şi *Side* (383), dar şi printr-un tratat intitulat *Contra haereticos* – Hier., *Vir. ill.*, CXXXIII; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 9; Theod., *HE*, V, 16; Cassiod., *HE*, IX, 13; 25; S. J. Voicu, *Amphiloque d'Iconium*, în *DECA*, I, p. 104; idem, *Anfilochio d'Iconio*, în *NDPAC*, I, col. 290-291; B. Baldwin, *Amphilochios of Ikonion*, în *ODB*, 1, p. 80; *DELC*, p. 39 (*Amfilohie, Sf.*); *HEO*, I, p. 266; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 147-148.

[8] Optimus era episcop de *Antiochia Pisidiae*, participant la conciliul din 381 – Socr., *HE*, V, 8; Theod., *HE*, IV, 30, 3; V, 8, 4; *HEO*, I, p. 254.

[9] Helladius, urmaşul, în 379, al lui Vasile cel Mare pe *thronos*-ul din *Caesarea Cappadociae Primae* – Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 9; VIII, 6; E. Prinzivalli, *Elladio di Cesarea*, în *NDPAC*, I, col. 1633; *HEO*, I, p. 21.

[10] Otre(i)us de *Melitene* (*Armenia*), participant la conciliul din 366 sau 367 de la *Tyana* (*Cappadocia*), unde s-a apărat termenul *homoousios*, şi la conciliul universal de la *Constantinopolis* (381) – Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VI, 12, 2; VII, 9; *HEO*, I, p. 39.

[11] Gregorius de *Nyssa* (335-395), fratele lui Vasile de *Caesarea*, unul dintre marii teologi capadocieni, autor al numeroase lucrări antieretice – Hier., *Vir. ill.*, CXXVIII; Socr., *HE*, V, 8; Sozom., *HE*, VII, 9; Theod., *HE*, IV, 30, 1-2; V, 8, 4; J. Gribommont, *Grégoire de Nysse*, în *DECA*, I, p. 1111-1116; idem, *Gregorio di Nissa*, în *NDPAC*, II, col. 2466-2473; *DELC*, p. 325-336 (*Grigorie de Nyssa*); *HEO*, I, p. 27; A. I. Adămuţ, *Literatură şi filosofie creştină. Secolele I-VIII*, Iaşi, 1997, p. 244-259; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, 99-101, 109-111, 124-130, 136-147.

[12] Terennius, Terentius sau Gerontius (Gerontios), episcop de *Tomis* (– 381 –), participant la conciliul II universal de la *Constantinopolis* – Sozom., *HE*, VII, 9, 6; Mansi, III, col. 368; E. Popesccu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucareşti, 1994, p. 16-118; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 241, 264 (nota 122, bibliografie).

nione et consortio probabilium sacerdotum oportebit admitti. Omnes autem, qui ab eorum, quos commemoratio specialis expressit, fidei communione dissentiunt, ut manifestos haereticos ab ecclesiis expelli, neque his penitus posthac obtinendarum ecclesiarum pontificium facultatemque permitti, ut verae ac Nicaenae fidei sacerdotia casta permaneant, nec post evidentem praecepti nostri formam malignae locus detur astutiae.

DAT. III KAL. AVG., HERACLEAE, EVCHERIO ET SYAGRIO CONSS.

Ediţia folosită: *Le Codex Théodosien. Livre XVI et sa réception au Moyen Âge*, Texte latin de l'édition Mommsen et traduction française, introduction, notes et index par Élisabeth Magnou-Nortie, préface de Michel Rouche, Paris, 2002 (*Sources canoniques* 2), p. 98.

Marmarius, episcop marcianopolitan[13]. Va trebui ca aceştia să fie acceptaţi de comunitatea şi societatea preoţilor demni de laudă ca să capete conducerea Bisericilor catolice. Iar toţi cei care nu sunt de acord cu împărtăşirea credinţei acestora, pe care i-a pomenit menţionarea specială, <va trebui> să fie alungaţi din Biserici, ca eretici dovediţi şi, de-acum înainte, să nu le fie îngăduite deloc preoţia şi posibilitatea de a căpăta Biserici, pentru ca sacerdoţiul credinţei adevărate şi niceene să rămână neîntinat şi nici, după dispoziţia clară a ordinului nostru, să nu fie lăsat loc <vreunei> viclenii primejdioase.

Dat în a treia zi înainte de calendele lui august, la Heraclea, în timpul consulilor Eucherius şi Syagrius[14].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[13] Marmarius sau Martyrius (Martyrios) de *Marcianopolis*, în *Moesia II* (381) – Sozom., *HE*, VII, 9, 6; Mansi, III, col. 568; *HEO*, I, p. 341; J. Śtruwa, *Starożytna organizacja kościelna na terenach dzisiejszeg Bułgarii*, în *BP*, 1, 1984, p. 312.

[14] 30 iulie 381. Consulii sunt Flavius Syagrius şi Flavius Eucherius – *PLRE*, I, p. 288 (*Flavius Eucherius 2*), 862 (*Flavius Syagrius 3*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987.

XLVII. ΣΟΚΡΑΤΟΥ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

I, 8, 4 ... Παρῆσάν τε ἐκ πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων οἱ ἐπίσκοποι, περὶ ὧν ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν εἰς τὸν Κωνσταντίνου βίου τάδε κατὰ λέξιν φησίν·

5. «Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν, αἳ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν Λιβύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνῆκτο τῶν τοῦ θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια, εἷς τ' οἶκος εὐκτήριος ὥσπερ ἐκ θεοῦ πλατυνόμενος ἔνδον ἐχώρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρους ἅμα καὶ Κίλικιας, Φοίνικάς τε καὶ Ἀραβίος καὶ Παλαισ-

XLVII. SOCRATES SCHOLASTICOS
(cca 380 – cca 450)

Autorul. Despre Socrates se ştiu puţine lucruri – atâtea câte menţionează el însuşi în opera sa. S-a născut la *Constantinopolis* cândva în jur de 380. Într-un manuscris grec şi în versiunea armeană a operei sale *Istoria ecleziastică* numele său e însoţit de apelativul σχολαστικός, tradus de unii învăţaţi ca „procurator legal” sau „avocat”, dar care, după Pierre Maraval, semnifică mai degrabă faptul că Socrates a frecventat şcolile care i-au îngăduit asimilarea culturii greceşti, aspect care transpare din scrierea sa; prin urmare, era un „şcolit”, un „erudit”. Nu se ştie dacă a rămas laic sau a intrat în rândurile Bisericii, deşi anumite elemente din *Historia ecclesiatica* au îndemnat pe exegeţi să-l încadreze, cu probabilitate, într-un grup creştin disident – poate novaţian. A murit cândva între 439, ultimul an descris în *Istorie*, şi 450, data decesului împăratului Theodosius II (408-450), care în aceeaşi scriere e menţionat ca fiind încă în viaţă.

Opera. Socrates este cunoscut ca autorul unei *Istorii bisericeşti*, redactată în cel puţin două etape şi publicată prin 439/440. Ea descrie evenimentele petrecute în special în viaţa Bisericii între 305, anul abdicării lui Diocletianus, şi 439. Sursele sale sunt *Vita Constantini* a lui Eusebius de *Caesarea*, din care a copiat pasaje întregi, *Historia ecclesiastica* a lui Rufinus de *Aquileia* şi, poate, cea a lui Gelasius de *Caesarea*, scrieri ale lui Athanasius de *Alexandria*, discursuri ale retorului Libanios, opere anticreştine ale lui Iulianus Apostata, documente orale ş.a.

Bibliografie: Phot., *Bibl.*, cod. 28; A. Labate, *Socrate le Scolastique*, în *DECA*, II, p. 2304-2305; B. Baldwin, *Sokrates*, în *ODB*, 2, p. 1923; *DELC*, p. 784-785 (*Socrate*); G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice,* London and New York, 2000, p. 214, 217-218, 224-225, 233; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 352-355; P. Maraval, *Introduction*, în Socrate de Constantinople, *Histoire ecclésiastique. Livre I*, texte grec de l’édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, introduction et notes par P. Maraval, Paris, 2004 (*SC* 477), p. 9-32; idem, *Avant-propos*, în idem, *Histoire ecclésiastique. Livres II et III*, texte grec de l’édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par P. Périchon et P. Maraval, notes par P. Maraval, Paris, 2005 (*SC* 493), p. 7-10.

ISTORIA BISERICEASCĂ

I, 8, 4 ... Un număr mare de episcopi veniră acolo din diferite cetăţi şi din diferite provincii, după cum mărturiseşte Eusebius a lui Pamphilos în următorii termeni în cartea a treia a vieţii lui Constantinus.

5. «S-au adunat acolo, laolaltă, trimişi de toate Bisericile, care umpleau Europa întreagă, Libya şi Asia, cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu. În una şi aceeaşi casă de rugăciune au putut încăpea şi sirieni, şi cilicieni, şi fenicieni, şi

τινούς, ἐπὶ τούτας Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβυας, τούς τ' ἐκ μέσης τῶν ποταμῶν ὁρμωμένους· ἤδη καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν, οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας, Πόντος τε καὶ Γαλατία, Καππαδοκία τε καὶ 'Ασία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐτοῖς παρεῖχον ἐκκρίτους˙ ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες, 6. 'Αχαιοί τε καὶ 'Ηπειρῶται, ταύτων θ' οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀπήντων, αὐτῶν τε Σπάνιον ὁ πάνυ βοώμενος εἷς ἦν τοις πολλοῖς ἅμα συνεδρεύων...» ...

13, 11 ... Φιλομαθείας δὲ εἶναι νομίζω καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἐπισκόπων, ὧν εὑρεῖν ἠδυνήθην, καὶ ἧς ἕκαστος ἐπαρχίας τε καὶ πόλεως ἦν, καὶ τὸν χρόνον, ἐν ᾧ συνῆλθον, παραθέσθαι ἐνταῦθα.

12 ...

Δακίας

Πρωτογένης Σαρδικῆς, Μᾶρκος Καλαβρίας

Μυσίας

Πιστὸς Μαρκιανουπόλεως

...

Γοτθίας

Θεόφιλος

Βοσπόρου

Κάδμος

Ediţia folosită: Socrate de Constantinople, *Histoire ecclésiastique. Livre I,* texte grec de l'édition G. C. Hansen (*GCS*), traduction par Pierre Périchon et Pierre Maraval, introduction et notes par Pierre Maraval, Paris, 2004 (*SC* 477), p. 90, 152, 162, 164.

IV, 23, 10. ἐπικρατεῖ γὰρ τὸ μὲν θυμικὸν παρὰ Σκύθαις καὶ Θρᾳξίν

VI, 12, 4-7. ὧν ἦν καὶ Θεότιμος ὁ Σκυθίας ἐπίσκοπος, ὃς πρὸς τὸν 'Επιφάνιον τοιάδε ἀπεκρίνατο· »ἐγώ«, ἔφη, »ὦ 'Επιφάνιε, οὔτε τῶν πάλαι καλῶς κεκοιμημένων καθυβρίζειν αἱροῦμαι οὔτε βλάσφημον ἐπιχειρεῖν πρᾶγμα τολμῶ, ἐκβάλλων ἃ οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἠθέτησαν, ἄλλως τε μήτε κακὴν διδασκαλίαν ἐν τοῖς 'Ωριγένους βιβλίοις εὑρών.« προκομίσας τε βιβλίον <τι> 'Ωριγένους ὑπανέγνω καὶ ἐδείκνυεν ἐκκλησιαστικὰς τὰς ἐκθέσεις, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπῆγε λέγων· »οἱ ταῦτα ὑβρίσαντες εἰς τὰ περὶ ὧν οἱ λόγοι ἐξυβρίσαντες ἔλαθον ἑαυτούς.«

arabi, şi palestinieni (de parcă însuşi Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar o dată cu aceştia: egipteni, tebani, libieni şi trimişii veniţi tocmai din Mesopotamia; mai era de faţă şi un episcop al Persiei; nu lipsea din adunare nici cel al sciţilor; Pontus, Galatia, Cappadocia şi Asia, Phrygia şi Pamphylia îşi aveau şi ele trimişii lor; la fel tracii şi macedonenii, aheii şi epiroţii, precum şi celelalte neamuri, aflate încă şi mai departe; până şi foarte cunoscutul episcop de Hispania era unul dintre cei care se alăturaseră laolaltă mulţimii...»…[1]

13, 11 … Cred că ţine de dorinţa de cunoaştere să prezint acolo şi numele episcopilor care s-au întâlnit la Nicaea, <episcopi> ale căror <nume> le-am putut găsi, şi din ce provincie şi oraş era fiecare şi perioada în care s-au întâlnit.[2]

12 …

Dacia

Protogenes de Sardica, Marcus de Calabria

Mysia

Pistus de Marcianopolis

…

Gothia

Theophilos

Bosporus

Cadmos[3]

Traducere: Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu

Ediţii consultate: Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească*, traducere de Iosif Gheorghian, Bucureşti, 1899; Eusebiu de Cezarea, *Scrieri*, II, *Viaţa lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Emilian Popescu, traducere şi note de Radu Alexandrescu, Bucureşti, 1991 (*PSB* 14), p. 128.

IV, 23, 10. La sciţi şi la traci predomină curajul.

VI, 12, 4-7. Între cei (care n-au iscălit) a fost Theotimos, episcopul Scythiei[4], care i-a zis lui Epiphanios[5]: «Eu, Epiphanios, nu vreau să dezonorez (memoria unui om) care a adormit întru sfinţenie, nici nu îndrăznesc să săvârşesc un lucru nelegiuit, (adică) să condamn (cărţile) pe care înaintaşii noştri nu le-au condamnat. De altfel, a zis, nici nu există idei greşite în învăţătura lui Origene». Şi, aducând o carte a lui Origene, a citit şi a arătat că (este conformă) cu dogmele bisericeşti. După aceasta, el a adăugat: «Cei care necinstesc aceste (scrieri) uită că necinstesc (Scripturile) din care (au fost inspirate) scrierile (lui Origene).»

---

[1] Eus., *VC*, III, 7, 1 = ***FHDRCh*, V.3**.
[2] Pasaj tradus de Claudia Tărnăuceanu.
[3] Vezi lista participanţilor în ***FHDRCh*, VI** (*Conciliul ecumenic de la Nicaea (325))*.
[4] Vezi ***FHDRCh*, XL** (*Palladius de Helenopolis*) şi *Studiul introductiv*.
[5] Despre el, vezi ***FHDRCh*, XXIX**.

Ταῦτα μὲν ὁ ἐπ' ευλαβείᾳ καὶ βίου ὀρθότητι περιβόητος Θεότιμος πρὸς Ἐπιφάνιον ἀπεκρίνατο.

Ediţia folosită: Socrates, *Kirchengeschichte*, Herausgegeben von Günther Christian Hansen, mit Beiträgen von Marija Širinjan, Berlin, 1995 (*GCS* 1), p. 264, 333-334.

Acestea a răspuns lui Epiphanios Theotimos, care era renumit pentru evlavia şi corectitudinea (vieţii sale).[6]

Ediţia folosită: *Viaţa sfântului Ioan Gură de Aur în relatările istoricilor bisericeşti Paladie, Teodor al Trimitundei, Socrates, Sozomen şi Fer. Teodoret al Cirului*, traducere din limba greacă, introducere şi note de Constantin Corniţescu, Bucureşti, 2001, p. 199.

[6] Despre el, vezi trimiterile în ***FHDRCh*, XL** (*Palladius de Helenopolis*), **XLVIII** (*Sozomenos*), **LIII.2** (*Conciliul ecumenic de la Chalcedon (451)*) şi *Studiul introductiv*.

XLVIII. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

II, 6, 2 ... Ἐπεὶ γὰρ τότε πλῆθος ἄφατον μιγάδων ἐθνῶν ἐκ τῆς Θρᾴκης περαιωθὲν τὴν Ἀσίαν κατέδραμεν ἄλλοι τε ἀλλαχῇ βάρβαροι ταὐτὸν εἰργάσαντο τοὺς παρακειμένους Ῥωμαίους, πολλοὶ τῶν ἱερέων τοῦ Χριστοῦ αἰχμάλωτοι γενόμενοι σὺν αὐτοῖς ἦσαν. 3 Ὡς δὲ τοὺς αὐτόθι νοσοῦντας ἰῶντο καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἐκάθαιρον Χριστὸν μόνον ὀνομάζοντες καὶ υἱὸν θεοῦ ἐπικαλούμενοι, προσέτι δὲ καὶ πολιτείαν ἄμεμπτον ἐφιλοσόφουν καὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸν μῶμον ἐπίκων, θαυμάσαντες οἱ βάρβαροι τους ἄνδρας τοῦ βίου καὶ τῶν παραδόξων ἔργων εὖ φρονεῖν συνεῖδον καὶ τὸν θεὸν ἵλεων ἔχειν, εἰ τοὺς ἀμείνους φανέντας μιμήσαιντο καὶ ὁμοίως αὐτοῖς τὸ κρεῖττον

XLVIII. SOZOMENOS
(cca 380 – înainte de 448)

Autorul. Despre Salamanes Hermeias Sozomenos, cum îl numeşte Photius (*Bibl.*, cod. 30), se cunoaşte atât cât oferă el însuşi în opera sa *Historia ecclesiatica*. S-a născut la *Bethelea*, localitate situată aproape de *Gaza*, în *Palaestina*, pe la aprox. 380. După anumite aluzii autobiografice, se presupune că a primit o educaţie monastică, după care a efectuat studii de retorică şi de drept (poate la *Berytus*), exercitând apoi profesiunea de *scholasticos* („avocat, jurisconsult") la *Constatinopolis*. Foarte probabil a călătorit la *Roma* şi în locuri vestite ale Orientului creştin. A murit cândva înainte de 448.

Opera. De la Sozomenos ne-a parvenit o *Istorie ecleziastică* în nouă cărţi, care descrie evenimentele dintre 324, anul celui de-al treilea consulat al lui Constantinus I Augustus (306-337) şi Crispus Caesar (cca 305-326), şi 439, anul celui de-al XVII-lea consulat al lui Theodosius II (408-450). Cea mai mare parte a ei a fost realizată în 443, ultima carte – a IX-a – fiind compusă puţin înainte de 448. Sozomenos a avut ca model *Historia ecclesiastica* a lui Socrates, utilizând uneori aceleaşi surse ca şi acesta (Eusebius, Athanasius, Rufinus din *Aquileia*), dar şi izvoare independente (*passiones* ale unor martiri orientali, *Historia lausiaca* a lui Palladius ş.a.).

Bibliografie: Phot., *Bibl.*, cod. 30; A. Labate, *Sozomene*, în *DECA*, II, p. 2313-2313; B. Baldwin, *Sozomenos*, în *ODB*, 3, p. 1932-1933; *DELC*, p. 787-788 (*Sozomen*); B. Grillet et G. Sabbah, *Introduction*, în Sozomène, *Histoire ecclésiastique. Livres I-II*, texte grec de l'édtion J. Bidez, introduction par B. Grillet et G. Sabbah, traduction par A.-J. Festugière, annotation par Guy Sabbah, Paris, 1983 (*SC* 306), p. 9-87; Ch. Roueché, *Theodosius II, the cities, and the date of the 'Church history' of Sozomen,* în *JThS*, 37, 1986, 1, p. 130-132; G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 214-215, 218-220, 225-228, 230; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 355-360.

ISTORIA BISERICEASCĂ

II, 6, 2-3. Căci o mulţime însemnată, compusă din deosebite neamuri trecând în acel timp în Thracia şi Asia[1] şi făcând acolo o îngrozitoare stricăciune, mai mulţi preoţi ce fuseseră aduşi captivi vindecară bolnavii şi izgoniră demonii cu singur numele lui Iisus Hristos, duseră o viaţă sfântă şi corectă şi biruiră invidia prin virtutea lor, astfel că aceste popoare crezură că nu pot face nimic mai bine decât să-i imite şi să recunoască pe Dumnezeul pe care ei îl adorau. Fiind deci

[1] Referire la invaziile de la mijlocul veacului al III-lea, vezi ***FHDRCh,*** **IV** şi **XXI**.

θεραπεύοιεν. Προβαλλόμενοι οὖν αὐτοὺς τοῦ πρακτέου καθηγητὰς ἐδιδάσκοντο καὶ ἐβαπτίζοντο, καὶ ἀκολούθως ἐκκλησίαζον.

Ediţia folosită: Sozomène, *Histoire ecclésiastique. Livres I-II*, texte grec de l'édition J. Bidez, introduction par Bernard Grillet et Guy Sabbah, traduction par André-Jean Festugière, annotation par Guy Sabbah, Paris, 1983 (*SC* 306), p. 256.

VIII, 14, 8. Θεόθιμος δὲ ὁ Σκυθίας ἐπίσκόπος καὶ ἄντικρυς ᾿Επιφανίου καθήψατο. Οὔτε γὰρ ἔφη ὅσιον εἶναι τὸν πάλαι τετελευτηκότα ὑβρίζειν οὔτε βλασφημίας ἐκτὸς τὴν τῶν παλαιοτέρων διαβάλλειν κρίσιν καὶ τὰ παρ´ ἐκείνων δεδοκιμασμένα ἀθετεῖν. ῞Αμα τε λέγων καὶ βιβλίον τι τῶν ᾿Ωριγένους προκομίσας διεξῄει, καὶ χρειώδη ταῖς ἐκκλησίαις τὰ ἀνεγνωσμένα δείξας « ῎Ατοπον, ἔφη, ὑπομένουσιν οἱ ταῦτα διαβάλλοντες· κινδυνεύοσι γὰρ ταῦτα ὑβρίζειν, περὶ ὧν οἱ λόγοι.»

26, 8. ᾿Εκ τῶν γραμμάτων τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἅτινα διὰ Γερμανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Κασσιανοῦ τοῦ διακόνου ἀπεστάλκατε, τὴν σκηνὴν τῶν κακῶν, ἣν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐθήκατε, ἐμμερίμνῳ φροντίδι κατέμαθον·

Ediţia folosită: Sozomèn, *Histoire ecclésiastique. Livres VII-IX*, texte grec de l'édition J. Bidez – G. C. Hansen (GCS), introduction de Guy Sabbah, annotation par Laurent Angliviel de la Beaumelle, Guy Sabbah, traduction par André-Jean Festugière et Bernard Grillet, Paris, 2008, p. 296, 350.

Ediţia consultată: *FHDR*, II, p. 228.

introduşi de ei în adevărurile religiei noastre, ei primiră din mâna lor sfântul botez şi fură primiţi la împărtăşirea Bisericii.

VIII, 14, 8. Theotimos, episcopul Scythiei[2], s-a opus pe faţă lui Epiphanios[3]. „Căci, a zis el, nu este lucru corect a dezonora pe (cineva) care a murit de mult, nici a dezaproba judecata celor de demult referitoare la el”. După ce a vorbit aşa, aducând o carte a lui Origene şi citind, a arătat folosul celor citite pentru Biserică şi a zis: „Cei care condamnă acestea fac un lucru absurd. Iar cei care aduc insultă acestora, (insultă) pe aceia despre care este vorba”.[4]

26, 8. … Datorită grijii şi iubirii (care vă mistuie), am aflat din scrisorile pe care mi le-aţi trimis prin preotul Germanus şi prin diaconul Cassianus[5] – (scrisori) pe care le-am citit de mai multe ori – despre ororile pe care le-aţi trăit, despre chinurile şi durerile (la care aţi fost supuşi voi) şi credinţa voastră …[6]

Ediţii folosite: Sozomen, *Istoria bisericească*, tradusă în româneşte de Iosif Gheorghian, Bucureşti, 1897, p. 47-48; *Viaţa sfântului Ioan Gură de Aur în relatările istoricilor bisericeşti Paladie, Teodor al Trimitundei, Socrates, Sozomen şi Fer. Teodoret al Cirului*, traducere din limba greacă, introducere şi note de Constantin Corniţescu, Bucureşti, 2001, p. 218, 227-228; *FHDR*, II, p. 229.

[2] Vezi ***FHDRCh***, **XL** (*Palladius de Helenopolis*), **XLVII** (*Socrates Scolasticos*), **LIII.2** (*Conciliul ecumenic de la Chalcedon (451)*) şi *Studiul introductiv*.

[3] Vezi ***FHDRCh***, **XXIX**.

[4] Întâmplarea a avut loc la *Constantinopolis* în 402, fiind generată de solicitarea lui Epiphanios, adresată lui Ioannes Chrysostomos şi episcopilor aflaţi în Capitală, de a condamna scrierile lui Origene. Atât patriarhul, cât şi ceilalţi prelaţi au refuzat să dea curs iniţiativei episcopului de *Constantia* (*Salamis*) – Socr., *HE*, VI, 10, 3; 10, 6; 12, 3-7; Cassiod., *HE*, X, 11; N. Zugravu, Itineraria ecclesiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 15-16; D. Mîrşanu, *op. cit.*, p. 26-27.

[5] Preotul Germanus (358/9? – cândva între 405-415) şi diaconul Ioannes Cassianus (360/5 – cca 435) originari din *Scythia*; despre ei vezi ***FHDRCh***, **XXX** (*Ioannes Chrysostomos*), **XL** (*Palladius de Helenopolis*), **LXVIII** (*Gennadius din Massilia*).

[6] Fragment din cea de-a doua scrisoare a papei Innocentius I (402-417) adresată lui Ioannes Chrysostomos şi clerului din *Constantinopolis*.

XLIX. IOANNIS TOMITANAE VRBIS EPISCOPI

DISPVTATIO DE NESTORIANIS ET EVTYCHIANIS

(**58^{1}.**) Nestoriani [sunt] a Nestorio, quondam Constantinopolitanae urbis episcopo; qui asseuerabat: sanctam uirginem Mariam theodoc<h>on, non theotocon, id est, susceptricem dei esse, non genetricem. Non enim unum atque eundem, deum hominemque, Christum dei filium credit, sed alterum de deo patre dicit genitum, alterum de matre uirgine separat procreatum. Indignum etenim aestimat confiteri, quod idem ipse dei filius in utero uirginis conceptus et incarnatus sit; sed: hominem tantum in utero formatum, et, postmodum deo coniunctum, Christum factum esse, pronuntiat.

Hoc argumentationis colore et scelus suae impietatis obliniens: „Si dixerimus” inquit „Mariam genuisse deum, dabimus matrem deo – quod fecere gentiles –; genuit ergo templum dei, non ipsum qui in templo dignanter inhabitat”. Quam sententiam catholici nequaquam ferre potuerunt, quae non unum Christum, ex utraque natura inconfuse atque indiscrete, pronuntiat, sed geminum, quod nefas est, asseuerat.

Quem Nestorium, in hac obstinationis suae blasphemia perdurantem, sancta synodus apud Ephesum congregata, damnauit. Cui damnationi et papa Caelestinus, Romanae praesul ecclesiae, et omnes Orientis Occidentisque pontifices praebuere consensum.

(**58^{2}.**) Eutyc<h>iani ab Eutyc<h>e nuncupati sunt, presbytero monasterii apud Constantinopolim constituti. Quae perfidia, licet posterior ceteris, ad deuorandas, prope cunctas superstitiones pestiferas antecellit – nam nulla [non] fere haere-

XLIX. IOANNES, EPISCOPUL ORAŞULUI TOMIS
(445/6-448)

Autorul şi opera. Despre viaţa şi activitatea lui Ioannes nu există informaţii bogate. A compus omilii şi tratate dogmatice, nepăstrate integral. Cele îndreptate împotriva ereziilor nestoriană şi eutihiană au fost foarte apreciate în epocă[1].

Bibliografie: E. Prinzivalli, *Jean de Tomi*, în *DECA*, II, 1320; I. Barnea, *Ioan*, în *EAIVR*, II, p. 262; *DELC*, 428 (*Ioan de Tomis*); N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 387 (nota 20, bibliografie).

DEZBATEREA ÎN PRIVINŢA NESTORIENILOR ŞI A EUTIHIENILOR

(**58[1]**). Nestorienii [au fost numiţi] după Nestorius, fost episcop al oraşului Constantinopolis; acesta susţinea că Sfânta Fecioară Maria a fost *theodochos*, nu *theotocos*, adică primitoare, nu Născătoare de Dumnezeu. Căci el nu crede că Hristos, Fiul lui Dumnezeu este unul şi acelaşi, Dumnezeu şi om, ci spune că unul este născut din Dumnezeu Tatăl, pe celălalt îl separă ca fiind zămislit de o mamă fecioară. Căci el consideră nedemn să recunoască că însuşi acelaşi Fiu al lui Dumnezeu s-a zămislit în pântece de fecioară şi s-a întrupat, ci afirmă că numai omul s-a zămislit în pântece şi mai apoi, unindu-se cu Dumnezeu, a devenit Hristosul.

Mânjindu-şi cu sulemeneala aceasta a argumentării şi fărădelegea necredinţei sale, zice: „*Dacă am spune că Maria l-a născut pe Dumnezeu, îi vom da lui Dumnezeu o mamă – ceea ce au făcut păgânii –; prin urmare, ea a născut lăcaşul lui Dumnezeu, nu pe cel care binevoieşte a locui în locaş*”. Credincioşii nu au putut nicidecum îngădui această părere, care nu recunoaşte că Hristos este unul, întrunind în chip armonios şi inseparabil o dublă natură, ci susţine că este dublu, ceea ce e un sacrilegiu.

Pe acest Nestorius, care a persistat în astă hulă a îndârjirii sale, sfântul sinod întrunit la Ephesus l-a condamnat. La această condamnare şi-au dat acordul şi papa Caelestinus, capul Bisericii romane[2], şi toţi ierarhii Orientului şi ai Occidentului.

(**58[2]**). Eutihienii au fost numiţi după Eutyches, parohul mânăstirii întemeiate lângă Constantinopolis. Această rea-credinţă, chiar dacă posterioară celorlalte, întrece aproape toate superstiţiile nesănătoase, în ce priveşte ravagiile, căci aproape

---

[1] Marius Mercator (390-451), *Fragmentum Ex Eutherii Nestoriani sermone adversus S. Cyrillum, Epilogus*: *necessarium profecto credidimus utramque pravitatem sua per plurimos ignorantia serpentem beatissimi Patris Ioannis Tomitanae urbis episcopi provinciae Scythiae, sermonibus prodere* (*PL* 48, col. 1088) („Negreşit, considerăm că este de trebuinţă ca cele două stricăciuni care se insinuează pe nesimţite în rândul multora, din cauza neştiinţei lor, să fie date în vileag prin predicile preafericitului părinte Ioannes, episcopul oraşului Tomis din provincia Scythia” – **traducere**: Mihaela Paraschiv).

[2] Papă între 10 septembrie 422 şi 27 iulie 432; despre el, vezi trimiterile la ***FHDRCh*, LXXVII.2** şi **CVIII**.

sis aduersus ecclesiam catholicam ita se pugnaciter extulit, ut ista nunc usque saeuit nefanda saepe perfidia.

Apollinarem namque contentiosum seu potius perniciosum secutus haereticum, ita interpretatur illud euangelistae, quod ait: *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis*, quasi uerbi essentia in carnis sit conuersa natura. Dum enim nimis Nestorio uidetur obsistere et timet utra<m>que in dei filio substantiam confiteri, ne quartam inducat in trinitate personam: impia confusione, dei filium a diuinitatis suae substantia pronuntiat immutatum; et quod nostrae naturae ueraciter integreque suscepit, id totum ad deitatis eius essentiam transferre non metuit. Atque hoc modo inconuertibilem impassibilemque substantiam passionibus subdidit, et immortalem morti subicit; et quae non cecidit – nec enim fas erat, absque incarnationis arcano, deum i<n> natura suae deitatis occumbere –, in hac eum resurrexisse contendit.

(**58**[3]**.**) Alii uero eiusdem sectae pronuntiant: quod filius dei non ex Maria uirgine naturam sumpserit carnis, sed passibilem unde uoluit in utero sibi ipse formauerit.

Alii: de caelestibus eum et spiritalibus carnem sibi | coaeternam ||

Ediţia folosită: Maxentii aliorumque Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholti, 1978 (*CCSL* LXXXV A), p. 235-239.

nici o erezie nu s-a ridicat cu atâta înverşunare împotriva Bisericii catolice, aşa cum şi acum se sumeţeşte astă blestemată rea-credinţă.

Căci, urmându-l pe gâlcevitorul sau mai bine zis pe vătămătorul eretic Apollinaris[3], aşa interpretează spusa Evanghelistului, care afirmă: „*Cuvântul s-a făcut trup şi a locuit între noi*”[4], ca şi cum natura Cuvântului s-ar fi preschimbat în natura trupului. Căci, de vreme ce i se pare extraordinar să i se împotrivească lui Nestorius şi se teme să recunoască în Fiul lui Dumnezeu o dublă natură, ca să nu introducă în Treime o a patra persoană, printr-o ticăloasă învălmăşire afirmă ca Fiul lui Dumnezeu s-a schimbat de la natura dumnezeirii sale; şi ceea ce a primit cu adevărat şi fără stricare din natura noastră, nu a pregetat să-l transpună în totalitate în natura dumnezeirii lui. Şi în acest fel a supus pătimirilor o natură fără de schimbare şi fără de pătimire şi, deşi fără de moarte, a hărăzit-o morţii; şi în această <natură> care nu a murit – căci nu era legiuit, afară de taina Întrupării, ca Dumnezeu să moară în <natura> dumnezeirii sale – pretinde că el a înviat.

(**58**[3]). Alţii însă, din aceeaşi sectă, afirmă că Fiul lui Dumnezeu nu de la Fecioara Maria ar fi primit natura trupului, ci că El însuşi şi-ar fi zămislit într-un pântece, unde i-a fost voia, o natură supusă pătimirii.

Alţii spun că din cele cereşti şi spirituale are El trupu-i coetern.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[3] Apollinarius din *Laodicaea* (*Syria I*) (cca 310 – cca 390), mare teolog format la şcoala alexandrină. Deşi adversar înverşunat al arianismului şi al restauraţiei păgâne a lui Iulianus (361-363), ideile sale greşite despre Hristos întrupat (natura umană a lui Iisus a fost înglobată în unitatea Logosului divin devenit om) au făcut din el un eretic condamnat periodic de sinoade şi teologi ortodocşi – Hier., *Vir. ill.*, CIV; Socr., *HE*, II, 46; Sozom., *HE*, V, 18, 2-5; VI, 22, 3; 25; 27; Theod., *HE*, V, 3, 1-9; *Haer. fab. comp.*, IV, 8-9 (*PG* 83, col. 427-428); Vinc. Ler., *Comm.*, *passim*; Cassiod., *HE*, IX, 3; 15; Ch. Kannengiesser, *Apollinare di Laodicea (apollinarismo)*, în *NDPAC*, I, col. 417-421; *DELC*, p. 63-65 (*Apolinarie de Laodiceea*); B. Baldwin, A. Kazhdan, *Apollinaris*, în *ODB*, 1, p. 136; *HEO*, II, p. 704; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 83-86.

[4] *In* 1,14.

L. CONCILIUM CONSTANTINOPOLITANUM

ACTA CONSTANTINOPOLI POST EUTYCHETIS DEPOSITIONEM, IN EPHESO LECTA SUB DIOSCORO (ET CALCHEDONE RELECTA)

…

Saturninus episcopus Marcianopolis, iudicans subscripsi.[1]

…

Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis, provinciae Scythiae.[2]

…

Saturninus reverendissimus episcopus Marcianopolitanus.[3]

Ediţia folosită: Mansi, 6, col. 750, 755, 759.

[1] Semnează al doilea după patriarhul Flavianus; gr. Σατορνῖνος ἐπίσκοπος Μαρκιανουπόλεως ὁρίσας ὑπέγραψα – *ACO*, II-1/1, p. 145.

[2] Semnează al şaptelea, după patriarhul Flavianus, într-un document din 13 aprilie 448; gr. ’Αλεξάνδρου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου τῆς Τομέων πόλεως ἐπαρχίας Σκυθίας – *ACO*, II-1/1, p. 148.

[3] Semnează al cincilea, după patriarhul Flavianus, într-un document din 8 aprilie 448; gr. Σατορνίνου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου τῆς Μαρκιανουπόλεως – *ACO*, II-1/1, p. 150.

L. CONCILIUL DE LA CONSTANTINOPOLIS
(8 noiembrie 448)

Conciliul a fost convocat şi prezidat de patriarhul Flavianus (iulie 446 – 11 august 449), hotărând, printre altele, condamnarea călugărului Eutyches (cca 378-454), bun teolog şi duşman al ereziei nestoriene, dar care propovăduia absorbirea totală a naturii umane de către cea dumnezeiască după Întrupare; cu alte cuvinte, declanşase erezia monofizită. Printre episcopii semnatari ai condamnării s-au numărat şi cei din *Moesia Secunda* şi *Scythia Minor*.

Bibliografie: Evagr., *HE*, I, 9; A. Di Berardino, *Eutychès*, în *DECA*, I, p. 929-930; idem, *Eutiche*, în *NDPAC*, I, col. 1871; M. Simonetti, *Costantinopoli*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 1239-1240; A. Kazhdan, *Flavian*, în *ODB*, 2, p. 789; *DELC*, p. 249-251 (*Eutihie* sau *Eutyches*); *HEO*, I, p. 4; Ch. Fraise-Coué, *D'Éphèse à Chalcédoine: «la paix trompeuse» (433-451)*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 40-43; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 93-94, 99; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 251.

ACTELE DE LA CONSTANTINOPOLIS, DUPĂ DEPUNEREA LUI EUTYCHES, CITITE LA EPHESUS SUB DIOSCORUS[4] (ŞI RECITITE LA CHALCEDON[5])[6]

…

Saturninus, episcopul de Marcianopolis[7], declarându-l vinovat, am iscălit.

…

Alexander, preacinstitul episcop al oraşului tomitanilor din provincia Scythia[8].

…

Saturninus, preacinstitul episcop din Marcianopolis.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[4] La „conciliul tâlhăresc" din 449 – ***FHDRCh*, LI**.

[5] La conciliul din 451 – ***FHDRCh*, LIII**.

[6] Cf. Mansi, 6, col. 503.

[7] Episcop între 431-448 – *HEO*, I, p. 341.

[8] Episcop între 448-452 – *HEO*, I, p. 340; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 387 (nota 21, bibliografia); idem, Itineraria ecclesiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 15.

LI. CONCILIUM LATROCINIUM EPHESINUM

78 poz. 64 καὶ Διογενιανοῦ Ῥεμεσιανῆς τῆς Δακίας

Ediţia folosită: *ACO*, II, *Concilium universale Chalcedonense* edidit Eduardus Schwartz, 1/1, *Epistularum Collectiones. Actio Prima*, Berlin et Leipzig, 1933, p. 80.

LI. CONCILIUL TÂLHĂRESC DE LA EPHESUS
(8 – 22 august 449)

Conciliul a fost decretat de împăratul Theodosius II (408-450) la solicitarea călugărului Eutyches (cca 378 – 454), care fusese condamnat pentru ideile sale eretice (monofizite) de către conciliul local de la *Constantinopolis* din noiembrie 448 prezidat de patriarhul Flavianus (iulie 446-11 august 449) (***FHDRCh*, L**). Deschis la 8 august 449, conciliul de la *Ephesus*, condus de violentul Dioscorus de *Alexandria* (444-454), a reabilitat pe Eutyches, a aclamat cele douăsprezece anatematisme ale lui Cyrillus, a condamnat şi depus pe Flavianus, Theodoretos de *Cyros* şi alţi episcopi orientali diofiziţi, a insultat legaţii papali. Desfăşurat într-o atmosferă de presiune şi teroare, el a fost numit de papa Leon I (440-461) *non iudicium, sed latrocinium*[1]. Dintre prelaţii din zona dunăreană, a participat doar Diogenianus de *Remesiana* (Bela Palanka, Serbia), din *Dacia Mediterranea*.

Bibliografie: Evagr., *HE*, I, 9-10; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 447, 449; Marc. Comes, *Chron.*, a. 449 (*PL* 51, col. 928); M. Simonetti, *Éphèse*, II. *Concils*, în *DECA*, I, p. 823-824; idem, *Efeso*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 1584-1585; A. Papadakis, *Ephesus, Concils of*, în *ODB*, 1, p. 707; *DELC*, p. 206 (*Efes, Sinodul tâlhăresc de la*); *Histoire des Conciles oecuméniques*, publiée sous la direction de G. Dumeige, 2, P.-Th. Camelot, *Éphèse et Chalcédoine*, Paris, 1962, p. 79-111; Ch. Fraise-Coué, *D'Éphèse à Chalcédoine: «la paix trompeuse» (433-451)*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 40-43, 51-65; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 229-230.

78 poz. 64 şi Diogenianus de Remesiana din Dacia[2]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] *Ep.* XCV, 2 (*PL* 54, col. 942); *Ep.* XLVIII, 1 (*PL* 54, col. 824).
[2] *HEO*, I, p. 557.

LII. MARTYROLOGIUM HIERONYMIANUM

Notitia de locis sanctorum Apostolorum

II kal. decembr. Natale sancti Andreae apostoli in civitate Patras provinciae Achaiae ...

Kal. mai. Natale sancti Philippi apostoli in civitate Hierapoli provinciae Asiae.

Incipiunt festa omnium Apostolorum

Prid. kl. decembr. Natale Andreae apostoli in civitate Patras provinciae Achaiae.

Kl. mai. Depositio Philippi apostoli in civitate Hierapoli provinciae Asiae.

Incipit breviarium Apostolorum ex nomine vel locis ubi praedicaverunt, orti vel obiti sunt

Andreas qui interpraetatur virilis vel decorus, frater Petri; hic praedicavit Scythiam et Achaiam ibique in civitate Patras cruce suspensus occubuit pridie kalendas decembres ...

Philippus qui interpraetatur os lampadis a Bethsaida civitate ortus, unde et Petrus, Gallis praedicavit Christum, deinde in Hierapuli Frigiae provinciae crucifixus et lapidatus obiit ibique cum filiabus suis quiescit; cuius natalicium kalendis maii celebratur.

LII. MARTIROLOGIUL HIERONIMIAN
(jumătatea secolului al V-lea, cu adăugiri de la sfârşitul secolul al VI-lea)

Acest *martyrologium* a fost atribuit pe nedrept lui Hieronymus (cca 347 – 419/20). De fapt, el a fost redactat către jumătatea secolului al V-lea (între anii 431-450) în Italia nord-estică, fiind îmbogăţit informativ în mediul galic în ultimul deceniu al secolului al VI-lea. Sursele sale principale sunt *Chronograful* compus de Furius Dionysius Filocalus în 336 şi *Calendarul din Nicomedia* redactat către 363, dar păstrat într-un rezumat sirian din 411 cunoscut ca *Breviarium Syriacum*. Forma în care s-a păstrat este extrem de coruptă, încât unele părţi sunt aproape imposibil de înţeles.

Bibliografie: *DELC*, p. 552-553 (*Martirologiu*); M. Augé, *Il calendario liturgico*, în *Anàmnesis. Introduzione storico-teologico alla liturgia*, 6, *L'anno liturgico: storia, teologia e celebrazione*, Marietti, 1989, p. 61; http://en.wikipedia.org/wiki/Martyrology.

Listă de locuri <de pomenire> ale sfinţilor apostoli

În ziua a doua înainte de calendele lui decembrie [29 noiembrie]. Ziua de prăznuire a sfântului apostol Andrei în oraşul Patras din provincia Achaia.

La calendele lui mai [1 mai]. Ziua de prăznuire a sfântului apostol Filip în oraşul Hierapolis din provincia Asia.

Încep sărbătorile tuturor apostolilor

În ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie]. Ziua de prăznuire a sfântului apostol Andrei în oraşul Patras din provincia Achaia.

La calendele lui mai [1 mai]. Înmormântarea apostolului Filip în oraşul Hierapolis din provincia Asia.

Începe breviarul apostolilor după numele sau locurile unde au predicat, s-au născut ori au murit

Andrei, care se traduce „barbătescul" sau „arătosul"[1], fratele lui Petru; acesta a predicat în Scythia şi Achaia şi acolo a murit ridicat pe cruce, în oraşul Patras, cu o zi înaintea calendelor lui decembrie [30 noiembrie]…

Filip, care se traduce „gură de lumină"[2], născut în oraşul Bethsaida, de unde <era> şi Petru, a predicat pe Hristos galilor[3], apoi a murit în Hierapolis din provincia Frigia, crucificat şi ucis cu pietre, şi se odihneşte acolo împreună cu fiicele sale; prăznuirea acestuia este celebrată la calendele lui mai [1 mai].

---

[1] Cf. gr. ἀνδρεῖος, εία, εῖον – „bărbătesc, puternic" – *G-ELNT*, p. 63, s.v.; R. E. Nixon, *Andrei*, în *DB*, p. 38.

[2] Etimologie fantezistă, întrucât gr. *phillippos* înseamnă „iubitor de cai" – D. H. Wheaton, *Filip*, în *DB*, p. 457.

[3] Citeşte „galati".

VIII kal. Ian. [25 dec.]

Romae ... Simforiani Saturnini ... et Sirmi Anastasiae quae de Roma sanctos secuta qui ad martyrium ducebantur haec gloriosam pertulit passionem ... Constantinopoli sancti Anastasi.

VII kal. Ian. [26 dec.]

et alibi Heliae Dorostoli.

IV non. Ian. [2 ian.]

et in alio loco Stratonici.

III non. Ian. [3 ian.]

et in civitate Tomis Claudionis Eugenis Rodi et trium fratrum Argei Narcissi et Marcellini pueri christiani filii episcopi qui sub Licinio inter tyrones comprehensus cum nollet militare caesus ad mortem carcere mancipatus missus in ceppo est donec relatione esset responsum demersoque in mare delato corpore eius in litore a religiosissimis viris depositum est in villa Amanti religiosi viri ubi fiunt orationes magnae.

Prid. non. Ian. [4 ian.]

in Oriente civitate Bononia Hermetis Aggei et Gai.

VIII id. Ian. [6 ian.]

apud Sirmium Anastasiae.

VI id. Ian. [8 ian.]

In Grecia ... Anastasiae.

Non. Feb. [5 febr.]

In Oriente Patras civitate ordinatio episcopatus sancti Andreae apostoli.

Cu opt zile înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]
La Roma ... <ziua de prăznuire> a lui Simforianus, Saturninus ... şi la Sirmium a Anastasiei care a urmat din Roma pe sfinţii care au fost duşi la martiriu; aceasta a îndurat patimile demne de glorie ... La Constantinopolis, <ziua de prăznuire> a sfintei Anastasia.[4]

Cu şapte zile înainte de calendele lui ianuarie [26 decembrie]
şi, în alt loc, la Dorostolum, <ziua de prăznuire> a lui Helias.

Cu şase zile înainte de nonele lui ianuarie [2 ianuarie]
şi în alt loc, <ziua de prăznuire> a lui Stratonicus.[5]

Cu trei zile înainte de nonele lui ianuarie [3 ianuarie]
Şi în oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Claudio, Eugenis, Rodus şi a celor trei fraţi, Argeus, Narcissus şi Marcellinus, tânărul creştin, fiul episcopului, care, luat între recruţi sub Licinius, cum nu voia să servească la oaste, lovit de moarte, aruncat în închisoare, a fost pus în lanţuri până să se primească răspuns la raport[6] şi, după ce a fost scufundat în mare, fiind adus la mal corpul acestuia, a fost înmormântat de nişte oameni foarte credincioşi în gospodăria de la ţară a lui Amantus, un bărbat pios, unde s-au făcut mari rugăciuni.

În ajunul nonelor lui ianuarie [4 ianuarie]
În Orient, în oraşul Bononia, <ziua de prăznuire> a lui Hermes, Aggeus şi Gaius.

Cu opt zile înainte de idele lui ianuarie [6 ianuarie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a Anastasiei.

Cu şase zile înainte de idele lui ianuarie [8 ianuarie]
În Grecia ... <ziua de prăznuire> a Anastasiei.[7]

La nonele lui februarie [5 februarie]
În Orient, în oraşul Patras, orânduirea ca episcop a sfântului Andrei apostolul.[8]

[4] Relicvele sfintei Anastasia au fost transferate de la *Sirmium* de patriarhul Gelasius (458-471) în timpul invaziilor barbare – J. Lučić, *Illyricum*, în *DHGE*, XIII, col. 863.
[5] La *Tomis*.
[6] Este vorba despre raportul tribunului trimis împăratului Licinius.
[7] Anastasia de la *Sirmium*.
[8] Informaţie greşită, apostolul Andrei nefiind episcop de *Patras*.

VIII kal. Mart. [22 febr.]
Sirmi natale sancti Seneri et aliorum XVI.

VII kal. Mart. [23 febr.]
In Sirmi[9] Sinerotis Antigoni Rutili Libii.

VII kal. Apr. [26 mart.]
In Sirmia Montani presbiteri de Lingidonis cum Sirmium fugisset comprehensus est et missus est in fluvium nono lapide inventum est corpus eius et Maximae uxoris eius.

III non. April. [3 april.]
In Syciana Thome natale Evagri Benigni Chresti Aresti Sinnidiae Rufi Patrici.

VIII id. April. [6 april.]
Sirmi Herenei episcopi ... Sirmi Donati.

V id. April. [9 april.]
In Sirmia natale VII virginum quorum nomina Deus novit et alibi … Sirmionis Furtunati.

IV id. April. [10 april.]
In Tracia Gaiani.

X kal. Mai. [22 april.]
In Frigia civitate Hierapoli Philippi apostoli.

VI kal. Mai. [26 april.]
In Axiopoli Aureli.

Kal. Mai. [1 mai]
Natale sanctorum apostolorum Philippi et Iacobi.

---

[9] Într-o altă variantă apare *in Pannoniis*.

Cu opt zile înainte de calendele lui martie [22 februarie]
La Sirmium, ziua de prăznuire a sfântului Senerus şi a altor şaisprezece.

Cu şapte zile înainte de calendele lui martie [23 februarie]
În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Sineros, Antigonus, Rutilus, Libius.

Cu şapte zile înainte de calendele lui aprilie [26 martie]
În Sirmia, <ziua de prăznuire> a lui Montanus, preot din Lingidonis[10]; după ce a fugit la Sirmium, a fost prins şi aruncat în fluviu, corpul lui fiind găsit la a noua milă; şi <ziua de prăznuire> a soţiei lui, Maxima.

Cu trei zile înainte de nonele lui aprilie [3 aprilie]
În Syciana[11], la Thomis, ziua de prăznuire a lui Evagrius, Benignus, Chrestus, Arestus, a Sinnidiei, a lui Rufus <şi> Patricus.

Cu opt zile înainte de idele lui aprilie [6 aprilie]
În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Hereneus episcopul ... În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Donatus.

Cu cinci zile înainte de idele lui aprilie [9 aprilie]
În Sirmia, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare, ale căror nume le cunoaşte Dumnezeu, şi, în alt loc, <ziua de prăznuire> a lui … Sirmio[12] <şi> Fortunatus.

Cu patru zile înainte de idele lui aprilie [10 aprilie]
În Tracia[13], <ziua de prăznuire> a lui Gaianus.

Cu zece zile înainte de calendele lui mai [22 aprilie]
În Frigia, în oraşul Hierapolis, <ziua de prăznuire> a apostolului Filip.

Cu şase zile înainte de calendele lui mai [26 aprilie]
În Axiopolis, <ziua de prăznuire> a lui Aurelius.

La calendele lui mai [1 mai]
Ziua de prăznuire a sfinţilor apostoli Filip şi Iacob.

[10] Deformare de la *Singidunum*.
[11] Coruptela de la *Scythia*.
[12] Desigur, aici nu e vorba de un martir, ci de o coruptelă a numelui localităţii *Sirmium*.
[13] De fapt, în *Dacia Ripensis*.

VII id. Mai. [9 mai]

In Axiopoli Quirilli Gindei Zenonis ... Mediolano de ingressu reliquiarum apostolorum Iohannis Andreae et Thomae in basilica ad portam Romanam.

VI id. Mai. [10 mai]

Axiopoli Cyrilli Cendis Dioni Acaici Crispionis Zenonis.

V id. Mai. [11 mai]

in Sirmi Montani.

Prid. id. Mai. [14 mai]

in ... Denecutiae[14] Alexandri Proculi Aframi item Adaucti Adeodati.

Id. Mai. [15 mai]

In Sirmio Timothei et VII virginum. Et alibi Alexandri Digni Chottiae[15].

XVI kal. Iun. [17 mai]

Nividuno Heracli Pauli Mineri Aquilini Victoris.

X kal. Iun. [23 mai]

In Spaniis Epictiti et Aptoni... item Aptoni. in Africa ... Almeridae Asti... Firmi Montani ...

VIII kal. Iun. [25 mai]

... Dorostori ...

VI kal. Iun. [27 mai]

in Thomis Heliae Luciani Zotici Marcialis Victuri et Murinae.

[14] Deformare de la *Dinogetia*.

[15] *Digni Chottiae* este, neîndoielnic, o coruptelă de la *Dinogetia*, localitatea din nordul *Scythiei Minor*, astăzi, Garvăn, jud. Tulcea.

În ziua a şaptea înainte de idele lui mai [9 mai]
În Axiopolis, <ziua de prăznuire> a lui Quirillus, Gindeus, Zenon ... La Mediolanum, <sărbătoarea> intrării moaştelor apostolilor Ioan, Andrei şi Toma în biserica de la poarta romană.

Cu şase zile înainte de idele lui mai [10 mai]
la Axiopolis, <ziua de prăznuire> a lui Cyrillus, Cendis, Dionus, Acaicus, Crispio, Zenon.

Cu cinci zile înainte de idele lui mai [11 mai]
În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Montanus.

În ajunul idelor lui mai [14 mai]
în ... Denecutia, <ziua de prăznuire> a lui Alexander, Proculus, Aframus şi, de asemenea, a lui Adauctus şi a lui Adeodatus.

La idele lui mai [15 mai]
În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Timotheus şi a celor şapte fecioare. Şi, în alt loc, a lui Alexander, Dignus <şi> Chottia.

Cu şaisprezece zile înainte de calendele lui iunie [17 mai]
la Nividunum, <ziua de prăznuire> a lui Heraclius, Paulus, Minerus, Aquilinus <şi> Victor.

Cu zece zile înainte de calendele lui iunie [23 mai]
În Spanii, <ziua de prăznuire> a lui Epictitus şi Aptonus ... de asemenea, a lui Aptonus. În Africa ... la Almerida, <ziua de prăznuire> a lui Astus ... [16]. La Firmum[17], <ziua de prăznuire> a lui Montanus.

Cu opt zile înainte de calendele lui iunie [25 mai]
... la Dorostorum ...

Cu şase zile înainte de calendele lui iunie [27 mai]
În Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Helia, Lucianus, Zoticus, Marcialis, Victurus şi Murina.

---

[16] Vezi discuţia asupra problemelor legate de locul de martiraj al lui Epictetus şi Astion la N. Vornicescu, *Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi «Pătimirea sfinţilor Epictet şi Astion» (de la cumpăna secolelor III-IV)*, Craiova, 1990, p. 5-10, 110-116, 176-181. Vezi şi ***FHDRCh,*** **XCI** (*Beda Venerabilis*), **CXXI** (*Pătimirea lui Epictetus şi Astion*).

[17] Deformare de la *Sirmium*.

Prid. non. Iun. [4 iun.]

Nividuno[18] civitate Zotici Attali Eutici Camasi Quirinae Iuliae Saturnae Galduni Ninittae Furtunionis et aliorum XXV Cyrini episcopi Ebusti Rustici episcopi. In Sabaria civitate Pannoniae Quirini... Rustuli Camae ... in Sabaria civitate Rutuli cum aliis duobus.

Non. Iun. [5 iun.]

In Aegypto Marciani Nicandri et Apolloni quorum gesta habentur.

VIII id. Iun. [6 iun.]

Niveduno[19] Amanti Luci Alexandri Andreae Donati Peregrinae. in Africa Itali Zotici Camari Philippi Attali.

VI id. Iun. [8 iun.]

in Dorostoro civitate natale Marci ... Dorostoli Cresti Marciae Muciani Helii Luciani Zotici.

XVII kal. Iul. [15 iun.]

In Dorostoro civitate natale sancti Ysici.

XV kal. Iul. [17 iun.]

Dorostoli Ysici.

XII kal. Iul. [20 iun.]

In Thomis civitate Pauli Cyrici ...

III non. Iul. [5 iul.]

et in Tomis Meronae Rodiviae Secundini. item in Thomis Mafrimi item Rodopiae.

---

[18] Într-o altă versiune apare *In Ninive*.

[19] Într-o altă versiune apare *In Africa*.

În ajunul nonelor lui iunie [4 iunie]

În oraşul Nividunum, <ziua de prăznuire> a lui Zoticus, Attalus, Camasus, Quirina, Iulia, Saturna, Galdunus, Ninitta, Furtunio şi a altor douăzecişicinci, a lui Cyrinus episcopul, a lui Ebustus <şi> a lui Rusticus episcopul. În oraşul Sabaria din Pannonia, <ziua de prăznuire> a lui Quirinus ... la Rustulum, <ziua de prăznuire> a lui Camas ... în oraşul Sabaria, <ziua de prăznuire> a lui Rutulus împreună cu alţi doi.

La nonele lui iunie [5 iunie]

În Egipt, <ziua de prăznuire> a lui Marcianus, Nicander şi Apollo[20], ale căror fapte sunt cunoscute.

Cu opt zile înainte de idele lui iunie [6 iunie]

La Nivedunum, <ziua de prăznuire> a lui Amantus, Lucius, Alexander, Andreas, Donatus, Peregrina. În Africa, <ziua de prăznuire> a lui Italus, Zoticus, Camarus, Philippus, Attalus.[21]

Cu şase zile înainte de idele lui iunie [8 iunie]

În oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a lui Marcus ... La Dorostolum, <ziua de prăznuire> a lui Crestus, Marcia, Mucianus, Helius, Lucianus, Zoticus.

Cu şaptesprezece zile înainte de calendele lui iulie [15 iunie]

În oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului Ysicus.

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui iulie [17 iunie]

La Dorostolum, <ziua de prăznuire> a lui Ysicus.

Cu douăsprezece zile înainte de calendele lui iulie [20 iunie]

În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Paulus <şi> a lui Cyricus …

Cu trei zile înainte de nonele lui iulie [5 iulie]

şi în Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Merona[22], Rodivia[23], Secundinus. De asemenea, în Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Mafrimus[24], la fel a Rodopiei[25].

---

[20] Toţi sunt de la *Durostorum*.

[21] Martiri de la *Noviodunum*.

[22] Deformare de la Macrobi, Marini, Macrini.

[23] Coruptelă de la Sodopae.

[24] Deformare de la Macrobi, Marini, Macrini.

[25] Coruptelă de la Sodopae.

Prid. non. Iul. [6 iul.]
Neveduno Zotici Amanti Arteris.

VIII id. Iul. [8 iul.]
in Sirmio natale Ostrati Spiri Eracli et sanctorum.

VII id. Iul. [9 iul.]
in Thomis natale Zenonis Minniae Vitalis Rufinae Evangeli Uris Aunitis Cyrilli episcopi igne traditi.

VI id. Iul. [10 iul.]
in civitate Thomis Marciani Domni Diomedi Iohannis Sissini Aureliani Emiliani et aliorum numero XXXVIIII.

id. Iul. [15 iul.]
et in Sirmi Agrippini Secundi Maximi Furtunati Marcialis.

XV kal. Aug. [18 iul.]
in Dorostoro natale Emiliani.

XIII kal. Aug. [20 iul.]
Sandi[26] Acripiani[27] Medaduli Respectae cum aliis numero XXII.

III non. Aug. [3 aug.]
et alibi Hermili martyris.

Non. Aug. [5 aug.]
in Axiopoli Hirenei Eracli Dasi.

V id. Aug. [9 aug.]
In Sirmi[28] Rustici.

[26] Coruptelă de la Secundini.
[27] Deformare de la Agrippiani.
[28] În a doua versiune apare *in Oriente Firmi*.

În ajunul nonelor lui iulie [6 iulie]
La Nevedunum, <ziua de prăznuire> a lui Zoticus, Amantus <şi> Arteres.

Cu opt zile înainte de idele lui iulie [8 iulie]
În Sirmium, ziua de prăznuire a lui Ostratus[29], Spirus[30], Eraclius şi a <altor> sfinţi.

Cu şapte zile înainte de idele lui iulie [9 iulie]
în Thomis, ziua de prăznuire a lui Zenon, Minnia, Vitalis, Rufina, Evangelus, Uris, Aunites, Cyrillus episcopul, aruncaţi în foc.

Cu şase zile înainte de idele lui iulie [10 iulie]
în oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Marcianus, Domnus, Diomedus, Iohannes, Sissinus, Aurelianus, Emilianus şi a altora, 39 la număr.

La idele lui iulie [15 iulie]
şi în Sirmum, <ziua de prăznuire> a lui Agrippinus, Secundus, Maximus, Furtunatus, Marcialis.[31]

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui august [18 iulie]
în Dorostorum, ziua de prăznuire a lui Emilianus.

Cu treisprezece zile înainte de calendele lui august [20 iulie]
<ziua de prăznuire> a lui Sandus, Acripianus, Medadulus[32], Respecta, împreună cu alţii, 22 la număr.

Cu trei zile înainte de nonele lui august [3 august]
şi, în alt loc, <ziua de prăznuire> a martirului Hermilus.[33]

La nonele lui august [5 august]
în Axiopolis, <ziua de prăznuire> a lui Hireneus, Eraclius <şi> Dasus.

Cu cinci zile înainte de idele lui august [9 august]
În Sirmum, <ziua de prăznuire> a lui Rusticus.

[29] Coruptelă de la Nicostratus.
[30] Coruptelă de la Hesperius.
[31] Toţi sunt de la *Sirmium*.
[32] Deformare de la Macedonius.
[33] Martir de la *Singidunum*.

VI kal. Sept. [27 aug.]
In Thomis civitate Marcellini tribuni et Manis uxoris cum filiis Iohanne Petro[34].

IV kal. Sept. [29 aug.]
in Sirmia Basillae virginis.

III non. Sept. [3 sept.]
in Aquileia dedicatio basilicae et ingressio reliquiarum sanctorum Andreae apostoli, Lucae, Ioannis evangelistarum.

XVII kal. Oct. [15 sept.]
et in Thomis civitate natali Stratonis[35] Macrobi[36].

XV kal. Oct. [17 sept.]
in Neveduno Valeriani Macrini Gurdiani. Calcedonia Bithiniae ... Macrobi Gaudiani Ysici.

Kal. Oct. [1 oct.]
In Thomis civitate Prisci[37] et Evagri Denegotiae[38] Faustini Marcialis Ianuari Alexandri Eutropi Pigrae Cotiae[39] Saturnini Spei Casti Primi Donati item Digne[40]. Thomis civitate Charisti.

IV non. Oct. [4 oct.]
in Axiopoli Dassi.

XV kal. Nov. [18 oct.]
In Axiopoli natale Lucae evangelistae Filipi martyris et Hermetis[41].

---

[34] În a doua recenzie a martirologiului apare *Iohannis et Serapionis Clerici et Petri militis*.

[35] În a doua versiune, *Valeri*.

[36] În a doua versiune, *et Gordiani episcopi*.

[37] În a doua recenzie, *Criscenti*.

[38] Desigur că nu poate fi vorba de o martiră cu acest nume, ci de localitatea *Dinogetia* din nordul *Scythiei Minor*; în acest caz, dacă acceptăm însă că *Denegotiae* e o formă de locativ, atunci toţi martirii menţionaţi ulterior provin de la *Denegotia* (*Dinogetia*).

[39] *Pigrae Cottiae* – iarăşi o coruptelă de la *Dinogetiae*.

[40] În a doua recenzie, *Cotiae item Cotiae Passi Eoprepi*.

[41] În a doua recenzie, *In Oriente translatio corporis sancti Lucae evangelistae... in Axiopoli Hermetis et Taxii*.

Cu şase zile înainte de calendele lui septembrie [27 august]

În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a tribunului Marcellinus şi a soţiei Manis, împreună cu fiii Iohannes <şi> Petrus.

Cu patru zile înainte de calendele lui septembrie [29 august]

În Sirmia, <ziua de prăznuire> a fecioarei Basilla.

Cu trei zile înainte de nonele lui septembrie [3 septembrie]

În Aquileia, <sărbătoarea> sfinţirii bisericii şi a intrării moaştelor sfinţilor Andrei apostolul, Luca şi Ioan Evanghelistul.

Cu şaptesprezece zile înainte de calendele lui octombrie [15 septembrie]

şi în oraşul Thomis, ziua de prăznuire a lui Strato <şi> a lui Macrobus.

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui octombrie [17 septembrie]

în Nevedunum, <ziua de prăznuire> a lui Valerianus, Macrinus, Gurdianus. În Calcedonia Bithiniei ... <ziua de prăznuire> a lui Macrobus, Gaudianus <şi> a lui Ysicus.

La calendele lui octombrie [1 octombrie]

În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Priscus şi Evagrius, Denegotia, Faustinus, Marcialis, Ianuarius, Alexander, Eutropus, Pigra, Cotia, Saturninus, Speus, Castus, Primus, Donatus şi, de asemenea, Digna. În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Charistus.

Cu patru zile înainte de nonele lui octombrie [4 octombrie]

În Axiopolis, <ziua de prăznuire> a lui Dassus.

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui noiembrie [18 octombrie]

În Axiopolis, ziua de prăznuire a lui Luca evanghelistul, a lui Filipus martirul şi a lui Hermes.

III non. Novemb. [3 nov.]
Dedicatio basilicae sancti Andreae apostoli.

VI idus Novemb. [8 nov.]
Romae, natalis sanctorum Simplicii, Sympronii, Claudii, Custori, Nicostrati, et sanctorum quatuor coronatorum, Severi, Severiani, Carpophori, Victorini.

V kal. Dec. [26 nov.]
In Mediolano, Lucae, Andreae, Ioannis …

Prid. Kal. Dec. [30 nov.]
In provincia Achaia civitate Patras natale sancti Andreae apostoli.

Ediţia folosită: *Acta Sanctorum. Novembris*, II/2, Bruxellis, 1931, p. 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 22, 23, 25, 27, 28, 31, 32, 78, 108, 110, 111, 162, 172, 176, 177, 180, 181, 202, 210, 215, 222, 241, 243, 245, 247, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 268, 269, 271, 276-277, 280-281, 302-304, 304, 307, 309, 310, 319, 322, 327, 353, 354, 355, 358, 360-361, 362, 365, 375, 376, 382, 383, 386, 414, 415, 418, 427, 469, 471, 474, 475, 485, 507, 508, 513, 514, 534-536, 540-541, 560, 561, 567, 629.

Ediţii consultate: *PL* 30, col. 437-486; *FHDR*, II, p. 704, 706, 708, 718.

Cu trei zile înainte de nonele lui noiembrie [3 noiembrie]
Sfinţirea bisericii Sf. Andrei apostolul.[42]

Cu şase zile înainte de idele lui noiembrie [8 noiembrie]
La Roma, ziua de prăznuire a sfinţilor Simplicius, Sympronius, Claudius, Custorus, Nicostratus şi a celor patru sfinţi încoronaţi Severus, Severianus, Carpophorus, Victorinus.[43]

Cu cinci zile înainte de calendele lui decembrie [26 noiembrie]
În Mediolanum, <ziua de prăznuire> a <apostolilor> Luca, Andrei, Ioan …

În ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie]
În provincia Achaia, în oraşul Patras, ziua de prăznuire a sfântului Andrei apostolul.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu
Ediţia consultată: *FHDR*, II, p. 705, 707, 709, 719.

[42] La *Roma*.

[43] Cultul acestor sfinţi de origine panonică ucişi lângă *Sirmium*, la Fruška Gora, în 293, dar ale căror moaşte au ajuns la *Roma*, fiind depuse în catacomba lui Marcellinus şi Petrus, s-a bucurat de multă popularitate în Evul Mediu, la fel ca şi *passio* a lor – vezi ***FHDRCh***, **XCI** (*Beda Venerabilis*), **CV.2-3** (*Adon de Vienne*), **CVI** (*Usuardus*), **CX** (*Notkerius Balbulus*), **CXV.1-8** (*Kalendaria martyrologiaque antiqua*), **CXX** (*Martyrologium Romanum*); V. Pavan, *Pannonia*, I. *Storia*, în *NDPAC*, II, col. 3813; J. van der Straeten, *Les manuscrits hagiographiques de Charleville, Verdun et Saint-Mihiel avec plusieurs textes inédits*, Bruxelles, 1974, p. 44; idem, *Les manuscrits hagiographiques d'Orléans, Tours et Angers avec plusieurs textes inédits*, Bruxelles, 1982, p. 112; T. Bogodae, *Sfinţii mucenici Claudiu, Castor, Sempronian şi Nicostrat*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, coord. N. Vornicesciu, Bucureşti, 1987, p. 205-207; M. Tomović, The Passio Sanctorum IV Coronatorum *and the Fruška Gora hypothesis in the light of archaeological evidence*, în *Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens, Celje 8.-12. Mai 1995*, Hrsg. B. Djurić, I. Lazar, Narodni Muzej Slovenje, 1997, p. 229-239; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 43-44, 58, 81-82.

LIII. CONCILIUM UNIVERSALE CHALCEDONENSE

1. ACTIO SECUNDA

Literae directae a sancto synodo ad Dioscorum, quibus iam tertio vocatus est

...

Iovinus episcopus Develtensis dixit: Dioscorum magnae Alexandriae civitatis quondam episcopum, in multis et diversis accusatum criminibus, insuper et perfidiam Eutychis secutum, et iuste a sancta et magna synodo damnatum, concors

LIII. CONCILIUL ECUMENIC DE LA CHALCEDON
(8 octombrie – 1 noiembrie 451)

Cel de-al IV-lea conciliu ecumenic a fost convocat de către împăratul Marcianus (450-457) la 17 mai 451 şi s-a desfăşurat în oraşul *Chalcedon*, combătând erezia monofizită şi stabilind că Hristos este unul şi acelaşi *in duabus naturis* („în două naturi") *inconfuse* („neamestecate"), *immutabiliter* („neschimbate"), *indivise* („neîmpărţite"), *inseparabiliter* („nedespărţite"), *perfectum in deitate*, *perfectum in humanitate* („desăvârşit în dumnezeire, desăvârşit în umanitate"), Dumnezeu adevărat şi om adevărat. De asemenea, a elaborat o serie de canoane, dintre care cel de-al 28-lea, care stabilea locul şi aria jurisdicţională a scaunului de *Constantinopolis,* a stârnit protestul legaţilor papali. Episcopii din regiunea Dunării de Jos nu sunt atestaţi, întrucât eparhiile lor erau afectate de invaziile hunice.

Bibliografie: *COD*, p. 77-103; Evagr., *HE*, II, 2-4; 18; Prosper Tiro, *Chron*., a. 453; Genn., *Vir. ill.*, LXX; *LP*, XLVII, 2-5; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, XLVII; M. Simonetti, *Calcedonia,* I. *Concilio,* în *NDPAC*, I, col. 828-830; A. Papadakis, *Chalcedon, Concil of,* în *ODB*, 1, p. 404; A. Kazhdan, *Monophysitism,* în *ODB*, 2, p. 1398-1399; *DELC*, p. 122-123 (*Chalcedon, sinodul*); V. Loichiţa, *Hotărârile şi definiţiile dogmatice de credinţă ale celor şase sinoade ecumenice,* în *MB*, 9, 1959, 1-2, p. 32-35; *Histoire des Conciles oecuméniques*, publiée sous la direction de G. Dumeige, 2, P.-Th. Camelot, *Éphèse et Chalcédoine*, Paris, 1962, p. 79-173; K. Ilski, *Udział biskwpów trackich w obradach soboru chelcedońskiego (451)*, în *BP*, 3, 1984, p. 417-420; P. Maraval, *Le concile de Chalcédoine,* în *Histoire du christianisme des origines à nos jours,* sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610),* sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 79-106; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 93-94; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 230-231.

1. DEZBATEREA A II-A

Scrisoarea trimisă de sfântul sinod lui Dioscorus, prin care este chemat deja a treia oară[1]

...

Iovinus, episcop de Develtus[2], a spus: pe Dioscorus, fost episcop al marelui oraş Alexandria, acuzat de multe şi felurite fărădelegi, care, pe deasupra, a fost şi adept al ereziei lui Eutyches, condamnat cu dreptate de sfântul şi marele sinod, în

---

[1] Din 13 octombrie 451.

[2] Iovinus, episcop de *Debeltus*, în *Haemimontus* (înainte de 448 – după 451) – *HEO,* I, p. 320. Menţionat al 63-lea în lista participanţilor la dezbateri – *ACO,* II-1/2, p. 31.

et eo effectus, ab omni eum episcopali ministerio existimo alienum…

Et cum omnes sanctissimi episcopi interlocuti fuissent, subscripserunt in hunc modum…

Iovianus episcopus Develtenae civitatis, subscripsi…

Hi omnes similiter subscripserunt hac inscriptione, id est, definiens in damnatione Dioscori, subscripsi…

Alexander episcopus Tomitanorum, provinciae Scythiae, subscripsi.

Ediţia folosită: Mansi, 6, col. 1060, 1080, 1090, 1091, 1094.

2. ACTIO QVARTA

Epistola archimandritarum ad Chalcedonense Concilium pro Dioscori reabilitatione

De clericis et monachis, qui semetipsos a communione suspendunt

…

Carosus, reverendissimus archimandrita dixit: Fidem trecentorum decem et octo patrum qui convenerunt apud Nicaeam, in qua et baptizatus sum, novi: nam ego aliam fidem nescio. Episcopi sunt: potestatem habent et excommunicare et damnare et quidquid volunt, potestatem habent. amplius ab hoc ego aliud nescio. Me sanctus Theotimus in Tomis baptizavit: iussit mihi nihil aliud sapere.[3]

Ediţia folosită: Mansi, 7, col. 74.

[3] Gr. Κάρωσος ὁ εὐλαβέστατος ἀρχιμανδρίτης εἶπεν˙ Τὴν τῶν τιη τῶν ἐν Νικαίαι γενομένων πατέρων πίστιν, ἐν ἧι καὶ ἐβαπτίσθην, οἶδα, ἐπεὶ ἐγὼ ἄλλην πίστιν οὐκ οἶδα. ἐπίσκοποί εἰσιν˙ ἐξουσίαν ἔχουσι καὶ ἀφορίσαι καὶ καθαιρῆσαι καὶ εἴ τι θέλουσιν, ἐξουσίαν ἔχουσιν. πλείω ταύτης ἐγω ἄλλην οὐκ οἶδα. ἐμὲ ὁ ἅγιος Θεότιμος ἐν Τόμοις ὅτε ἐβάπτισεν, ἐκέλευσέ μοι ἄλλο τί ποτε μὴ φρονῆσαι. – *ACO*, II/1-2, p. 118. Acest arhimandrit va fi, în cele don urmă, condamnat în şedinţa din 20 octombrie 451 (*Actio XVII*) – *ACO*, II/1-3, p. 99-101.

acord cu acesta şi din împuternicirea lui, îl socot cu totul nepotrivit pentru slujirea episcopală[4] …

Şi, după ce toţi preasfinţii episcopi au pronunţat sentinţa, au iscălit astfel …

Iovianus, episcop al oraşului Develtus, am iscălit …

Toţi aceştia au iscălit la fel cu aceeaşi precizare, anume „hotărând în privinţa condamnării lui Dioscorus, am iscălit"…

Alexander, episcopul de Tomis din provincia Scythia[5], am iscălit.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. DEZBATEREA A IV-A

Scrisoarea arhimandriţilor către conciliul de la Chalcedon pentru reabilitarea lui Dioscorus[6]

În privinţa clericilor şi a călugărilor care se exclud pe ei înşişi din comunitate

…

Preavenerabilul arhimandrit Carosus[7] a spus: îmi e cunoscută credinţa celor 318 Părinţi care s-au întrunit la Nicaea, <credinţă> în care am fost şi eu botezat; căci eu unul nu cunosc o altă credinţă. Ei sunt episcopi: au puterea şi de a excomunica, şi de a condamna, şi orice voiesc ei <să facă> le stă în putere. Pe mine m-a botezat sfântul Theotimus de Tomis[8]; el mi-a poruncit să nu cunosc nimic altceva.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[4] Dioscorus, patriarh de *Alexandria* între 444-451, succesor al marelui Cyrillus, adversar înverşunat al doctrinei diofizite şi apărător al lui Eutyches, promotorul monofizitismului; personaj vulcanic, a condus lucrările aşa-numitului *concilium latrocinius Ephesinum* (august 449), obţinând abilitarea lui Eutyches şi condamnarea episcopului Flavianus de *Constantinopolis* (vezi ***FHDRCh,*** **LI**). La *Chalcedon*, a fost depus şi exilat la *Gangra* (*Paphlagonia*) (astăzi, Çankırı, Turcia), unde a murit la 4 septembrie 454 – T. E. Gregory, *Dioskoros*, în *ODB*, 1, p. 632-633.

[5] Episcop între cca 448-452, dar prezenţa sa la conciliu este problematică – *HEO*, I, p. 340; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 398 (nota 21, bibliografie); idem, Itineraria eccelsiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 14. Vezi şi ***FHDRCh,*** **L**.

[6] Mansi, 7, col. 69-76 = *ACO*, II/1-2, p. 118-119.

[7] Amintit şi în ***FHDRCh,*** **LXXVIII**.

[8] Theotimus I, episcop de *Tomis* între cca 390 – cca 407, vestit atât pentru credinţa şi viaţa sa cumpătată, cât şi pentru opera teologică – Hier., *Vir. ill.*, CXXXI; Sozom., *HE*, VII, 26, 6-9; vezi bibliografia în ***FHDRCh,*** **XL** (*Palladius de Helenopolis*), la care adaugă: I. V. Dură, *Sfântul Teotim I, episcopul Tomisului, invocat drept autoritate a dreptei credinţe în cadrul lucrărilor sinodului IV ecumenic (451),* în *BOR,* 106, 1988, 5-6, p. 92-96. Vezi şi *Studiul introductiv*.

LIV. CHRONICA GALLICA A. CCCCLII

OL. CCCVII	130	XXII	Thracia Chunorum incursione concutitur. [a. 445]
	131	XXII	Chunorum rex Attilae fratris fraude percutitur, cui ipse succedit. [a. 446]
	132	XXIII	Nova iterum Orienti consurgit ruina, qua septuaginta non minus civitates Chunorum depraedatione vastatae, cum nulla ab Occidentalibus ferrentur auxilia. [a. 447]

Ediţia folosită: *MGH, Chronica minora saec. IV.V.VI.VII.*, editit Theodorus Mommsen, vol. I, Berlin, 1961[2], p. 660, 662.

LIV. CRONICILE GALICE
(452)

Autorul şi opera: Autorul este un anonim, cronica înfăţişând istoria omenirii de la Adam la anul 452.

Bibliografie: S. Muhlberger, *Looking back from mid century: the Gallic chronicler of 452 and the crisis of Honorius reign*, în *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, edited by J. Drinkwater and H. Elton, Cambridge, 1992, p. 28-37; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 605-606.

În timpul olimpiadei 307	130	XXII	Thracia e zguduită de năvălirea hunilor. [a. 445][1]
	131	XXII	Regele hunilor e ucis prin perfidia fratelui Attila; acestuia el însuşi îi urmează. [a. 446][2]
	132	XXIII	Iarăşi pentru Orient apare un nou dezastru, în care nu mai puţin de şaptezeci de cetăţi sunt ruinate de al hunilor jaf, deoarece nu e primit nici un ajutor de la occidentali. [a. 447][3]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Incursiunile hunilor au fost determinate de suspendarea plăţii subsidiilor anuale în 444 – Priscus Panites, *Hist.*, frg. 7-8; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5942 (450); P. Heather, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 375; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 209-210.

[2] Uciderea lui Bleda, care domnea împreună cu Attila din 435, a avut loc în 445 – Prosper Tiro, *Chron.*, a. 444; Marc. Comes, *Chron.*, a. 445; Iord., *Get.*, XXXV, 180-181; *Chron. Pasch.*, I, 583, 12-15 (a. 442); Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5942 (450); *PLRE*, II, p. 230 (*Bleda*); T. E. Gregory, *Attila*, în *ODB*, 1, p. 230; Ph. Matyszak, *Duşmanii Romei. De la Hannibal la Attila*, traducere de G. Tudor, Bucureşti, 2008, p. 256. Vezi şi ***FHDRCh*, LXI** (*Prosper Tiro*).

[3] Priscus Panites, *Hist.*, frg. 3; Marc. Comes, *Chron.*, a. 447, 2; *Chron. Pasch.*, I, 586, 3-7 (a. 447); T. E. Gregory, *op. cit.*, p. 231; P. Heather, *op. cit.*, p. 376-380; A. Husar, *op. cit.*, p. 210.

LV. CONCILIUM CONSTANTINOPOLITANUM

EPISTOLA ENCICLICA GENNADII PATRIARCHAE CONSTANTINOPOLITANI, ET SYNODI CUM IPSO, AD OMNES SANCTISSIMOS METROPOLITAS, ET AD PAPAM ROMAE

…
Decretum Concilii. Subscriptiones:
Gennadius Episcopus Constantinopoleos novae Romane subscripsi
...
Paulus Episcopus metropoleos Marcianopolis subscripsi …

Ediția folosită: Mansi, 7, col. 911, 915, 919.

LV. CONCILIUL DE LA CONSTANTINOPOLIS
(458)

Acest conciliu local, la care au participat 81 de episcopi, a fost convocat şi prezidat de către patriarhul Gennadius I (august/septembrie 458 – 20 noiembrie 471). El a invalidat alegerile frauduloase făcute în *Galatia*. Cu acest prilej, episcopul constantinopolitan a emis o *epistola encyclica*, din care aflăm şi numele prelaţilor participanţi.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, XCI; Mansi, 7, col. 912-920; M. Simonetti, *Constantinople*, II. *Les Conciles*, în *DECA*, I, p. 457; idem, *Costantinopoli*, II. *Concili*, în *NDPAC*, I, col. 1240; S. J. Voicu, *Gennade de Constantinople. Patriarche (458-471)*, în *DECA*, I, p. 1028-1029; idem, *Gennadio di Costantinopoli*, în *NDPAC*, II, col. 2074-2075; A. Kazhdan, *Gennadius I*, în *ODB*, 2, p. 830; *DELC*, p. 302 (*Ghenadie de Constantinopol*); *HEO*, I, p. 4.

SCRISOAREA ENCICLICĂ A PATRIARHULUI CONSTANTINOPOLITAN GENNADIUS ŞI, DIMPREUNĂ CU EL, A SINODULUI CĂTRE TOŢI PREASFINŢII MITROPOLIŢI ŞI CĂTRE PAPA DE LA ROMA[1]

…
Hotărârea conciliului. Semnături:
Gennadius, episcop de Constantinopolis, Noua Romă, am iscălit.
…
Paulus, episcop al metropolei Marcianopolis[2], am iscălit …

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Papă era Leon I cel Mare (29 septembrie 440 – 10 noiembrie 461) – vezi ***FHDRCh,*** **LXXVII** şi **CVIII**.

[2] Corect, Valerianus – *HEO*, I, p. 341; despre acesta, vezi ***FHDTCh,*** **LVII.1**.

LVI. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΔΡΕΑΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ

6. ... ἀπόστολοι δὲ, τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες, καὶ τοῖς σώμασι μερισθέντες, ἄλλος ἀλλαχόσε τὰ τῆς χάριτος μετοχετεύων νάματα. Ἐνταῦθα τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Ἀνδρέας, Ἑλλάδα τε ὁμοῦ καὶ βάρβαρον ἐμπλήσας τῆς χάριτος καί δυσωπήσας πρὸς πίστιν τὰ ἔθνη τοῖς θαύμασιν, ἐπὶ τὸ τῆς ἀπιστίας μαχιμώτατον, τὴν Ἀχαΐαν λέγω, ἐπεστέλλετο.[1]

Ediţia folosită: *PG* 28, col. 1108.

[1] Text latin: *PG* 28, col. 1107: *Encomium in sanctum Andream apostolum*, 6 ... *Apostoli autem, diviso inter se terrarum orbe, ac corpore seiuncti, alius alium in locum gratiae fluenta derivabat. Tum vero beatus iste Andreas cum Graeciam simul et barbarorum terras gratia implevisset, ac miraculis suis gentes in stuporem ac pudorem eductas ad fidem convertisset, ad pugnacissimam incredulitatis regionem, Achaiam dico, missus est.*

LVI. VASILE, ARHIEPISCOP DE SELEUCIA ISAURIAE
(? – după 468)

Autorul. Nu se cunosc prea multe date despre viaţa lui Vasile. Pe la cca 440, a devenit arhiepiscop de *Seleucia*, în *Isauria*, remarcându-se prin atitudinea sa oscilantă în disputa dintre diofiziţi şi monofiziţi: în 448, la conciliul local de la *Constantinopolis*, i-a condamnat pe cei din urmă, în 449, la conciliul „tâlhăresc” de la *Ephesus*, i-a sprijinit, iar în 451, la conciliul ecumenic de la *Chalcedon*, a acceptat excomunicarea lor. Până la sfârşitul vieţii, a rămas ataşat doctrinei ortodoxe.

Opera. Sub numele lui Vasile s-au conservat 41 de omilii, dar nu toate îi aparţin. Printre ele se numără şi şase atribuite până nu demult lui Athanasius de *Alexandria* (*PG* 28, 1047-1061, 1073-1108), dintre care face parte şi *Encomium in sanctum Andream apostolum* (*PG* 28, col. 1108).

Bibliografie: Phot., *Bibl.*, cod. 168; S. J. Voicu, *Basile de Seleucie*, în *DECA*, II, p. 354-355; B. Baldwin, A. M. Talbot, *Basil*, în *ODB*, 1, p. 260; *DELC*, p. 876-877 (*Vasile de Seleucia*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 254-255.

LAUDĂ SFÂNTULUI ANDREI APOSTOLUL

6. ... Iar apostolii, primind câte o parte a lumii locuite şi separându-se trupeşte, fiecare a orientat în altă direcţie curenţii de apă ai harului. Acolo, într-adevăr, acest fericit Andrei, după ce a umplut de har deopotrivă Elada şi <neamul> barbar şi a convertit pe păgâni la credinţă prin miracole, a fost trimis la cel mai înverşunat <ţinut> luptător al necredinţei, vorbesc despre Achaia.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

LVII. THEOTIMI SCYTHIAE

1. <EPISTOLA LEONIS IMPERATORIS>

…

Quibuscumque scriptum est a Leone piisimo principe, simul cum eius litteris sunt adnexae duae petitiones episcoporum Aegypti et clericorum Alexandrinae ciuitatis et eorum qui ex persona Timothei Eluri preces similiter obtulerunt nec non et litterae Anatolii Constantinopolitanae ciuitatis archiepiscopi et sic ubique directae sunt metropolitanis totius orbis episcopis. quorum etiam omnium epistulae siue relationes per ordinem sunt conscriptae condemnantium quidem Timotheum Elurum tamquam adulterum et homicidam pariter et haereticum, adprobantium uero et concordiam confitentium Chalcedonensis sancti concilii cum trecentorum XVIII et centum quinquaginta sanctorum iudicio patrum.

LVII. THEOTIMUS II DE SCYTHIA
(458)

Autorul şi opera. Despre viaţa, formaţia şi cariera lui Theotimus de *Tomis*, al doilea episcop cu acest nume din *Scythia Minor*, nu sunt informaţii în alte surse. De la el s-a păstrat o scrisoare din 458, care reprezintă răspunsul dat epistolei adresate de împăratul Leon I Thracul (457-474) în legătură cu alegerea ca episcop de *Alexandria* a monofizitului Timotheus Aelurus („Motanul”) (457-458/60; 476-477) şi cu hotărârile conciliului de la *Chalcedon* din 451.

Bibliografie: Evagr., *HE*, II, 9-10; J. Irmscher, *Leon Ier. Empereur d’Orient (457-474)*, în *DECA*, II, p. 1422; *DELC*, p. 833-834 (*Teotim II* sau *Theotim II de Tomis*); J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l’Empire romain*, Paris, 1918, p. 173, 600; *HEO*, I, p. 340; II, p. 583, 586; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 212 (nota 60), 214; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 387 (nota 22); idem, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 95, 100; P. Maraval, *La réception de Chalcédoine dans l’empire d’Orient*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d’Orient et d’Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 112-115.

1. <SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI LEON>

…

Celor cărora li s-a scris de către preacucernicul împărat Leon, la scrisoarea lui au fost alăturate două plângeri, a episcopilor Egiptului şi a clericilor din oraşul Alexandria şi a celor care au formulat în acelaşi chip rugăminţi cu privire la Timotheus Elurus[1], precum şi scrisoarea lui Anatolius, arhiepiscop al oraşului Constantinopolis[2], şi astfel au fost trimise pretutindeni episcopilor metropolitani din întreaga lume[3]. Au fost consemnate în ordine scrisorile sau relatările tuturor celor care îl condamnă pe Timotheus Elurus ca necredincios şi deopotrivă ucigaş şi eretic, dar care aprobă şi mărturisesc înţelegerea sfântului conciliu de la Chalcedon cu participarea a 318 şi cu hotărârea a 140 de sfinţi Părinţi.

[1] Timotheus Elurus (Aelurus) a fost impus în 457 pe *thronos*-ul Alexandriei de partida monofizită, fapt care a avut drept consecinţă asasinarea episcopului chalcedonian Proterius (451-457). A fost exilat de împăratul Leon I (457-474) la *Gangra* (în 460), apoi la *Chersonesus* (în 464). A fost rechemat în scaun de împăratul Basiliscus (475-476), unde a rămas până la moartea sa din 31 iulie 477 – M. Simonetti, *Timoteo II di Alessandria*, în *NDPAC*, III, col. 5358-5359; *DELC*, p. 845 (*Timotei II de Alexandria Aelurul (Aelurus)*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 255-256.

[2] Anatolius, patriarh de *Constantinopolis* între noiembrie 449 – 31 iulie 458 – A. De Nicola, *Anatole de Constantinople*, în *DECA*, I, p. 118; idem, *Anatolio di Costantinopoli*, în *NDPAC*, I, col. 280-281; *DELC*, p. 46 (*Anatolie de Constantinopol*); *HEO*, I, p. 4; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 230.

[3] În acelaşi sens, Marc. Comes, *Chron.*, a. 458 (*PL* 51, col. 930).

Scriptum est enim his qui subter adnexi sunt
1 Leoni reuerentissimo urbis Romae pontifici
2 Anatolio reuerentissimo Constantinopolitanae ciuitatis episcopo
…
53 Valeriano reuerentissimo episcopo Marcianopolis
…
65 Theotimo reuerentissimo episcopo Tomitano
et ceteris episcopis metropolitanis.

Ediţia folosită: *Concilium universale Chalcedonense* edidit Eduardus Schwartz, V, *Collectio Sangermanensis*, Berlin et Leipzig, 1936, p. 22, 24.
Ediţia consultată: Mansi, 7, col. 537, 523, 524.

2. EPISTOLA THEOTIMI EPISCOPI SCYTHIAE AD LEONEM IMPERATOREM

Domino piissimo et Christianissimo imperatori nostro Leoni, Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus.

Decet tuam pietatem, uenerabilis imperator auguste, ecclesiarum tranquillitate gaudere et tribulationes populi conturbati et tempestates tranquillissimis uestris allocutionibus ad pacis iura transferre. propterea siquidem uos deus caelitus diuino nutu suo muniuit, ut ea quidem quae sana sunt, imperiali potestate integra semper saluaque custodiatis, quae uero uexata sunt atque corrupta, uestrae pietatis medicina curetis. nihil itaque deo amabilius est, nihil acceptius, quam ut illa uos sapiatis quae a dei patris sapientia didicistis, et illa doceatis quae ab ipsis fidei uestrae incunabulis saluberrime estis eruditi. et quoniam sacratissimis uestris syllabis admonuistis, ut quae sapimus de sancto Chalcedonensi concilio, nostris litteris referamus ad uestrae notitiam pietatis, cognoscat uestra serenitas quoniam nihil amplius, nihil minus quam quae in * * Epheseno concilio a sanctis patribus integre atque perfecte definita sunt, credimus aut consentimus; neque enim aliud nos ultra sapere quam ea quae tantorum patrum termino sanctus spiritus erudiuit. unde, mansuetissime imperator, et ego et omnis ecclesia dei sic sapimus et in consensu nostro sanctorum patrum definitiones fide et deuota confessione firmamus. de Timotheo uero sic sapimus: quoniam secundum uirtutem precum adhuc uiuo existente episcopo inpudenti intentione ab excommunicatis est ordinatus, exordinatum et

S-a scris acestora care au fost adăugaţi mai jos.
1 Lui Leon, preavenerabilul pontif al oraşului Roma.[4]
2 Lui Anatolius, preavenerabilul episcop al oraşului Constantinopolis.
…
53 Lui Valerianus, preavenerabilul episcop de Marcianopolis
…
65 Lui Theotimus, preavenerabilul episcop al Tomisului
şi celorlalţi episcopi metropolitani.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. SCRISOAREA LUI THEOTIMUS, EPISCOPUL SCYTHIEI, CĂTRE ÎMPĂRATUL LEON

Stăpânului preacucernic şi preacreştin, împăratului nostru Leon, Theotimus, episcopul smerit al regiunii Scythia.

Venerabile împărat, Auguste, se cuvine Pietăţii Tale să te bucuri de liniştea Bisericilor, iar suferinţele poporului tulburat şi furtunile să le readuci la normalitatea păcii prin cuvântările tale liniştitoare. De aceea, de vreme ce Dumnezeul din ceruri te-a întărit cu bunăvoinţa sa, acelea care sunt sănătoase, cu puterea ta imperială, să le păzeşti mereu nevătămate şi tefere, iar pe acelea care sunt vătămate şi slăbite să le îngrijeşti cu leacurile pietăţii tale. Aşadar, nimic nu-i este mai plăcut lui Dumnezeu şi mai bine primit decât să ştii cele pe care le-ai deprins de la înţelepciunea lui Dumnezeu Tatăl şi pe acelea să-i înveţi şi pe alţii pe care ţi le-ai însuşit în chip foarte sănătos încă de la primele noţiuni ale credinţei. Şi pentru că în preasacrele tale scrisori prescurtate ai îndemnat ca acelea pe care le ştim despre sfântul conciliu de la Chalcedon să le aducem la cunoştinţă Pietăţii Tale prin scrisorile noastre, să ştie Luminăţia Ta că noi, nimic mai mult, nimic mai puţin, credem sau consimţim, decât acelea care au fost stabilite, în întregime şi desăvârşit, în conciliul de la Ephesus de către sfinţii Părinţi. Căci nici nu dorim să ştim nimic altceva afară de acelea pe care Duhul Sfânt le-a făcut cunoscute prin hotărnicirea atâtor Părinţi. Deci, preabunule împărat, şi eu, şi întreaga Biserică a lui Dumnezeu, aşa ştim şi prin consimţământul nostru întărim prin credinţă şi cucernică mărturisire definiţiile sfinţilor Părinţi. Iară despre Timotheus, aşa ştim că, în virtutea cererilor, încă de când

[4] Leon I cel Mare, episcop de *Roma* între 29 septembrie 440 şi 10 noiembrie 461 – bibliografia despre el în ***FHDRCh*, LXXVII.2** şi **CVIII**.

excommunicatum ecclesiastica regula eum esse decernit neque manus inpositionem illorum episcoporum in sancta ecclesia permittit quandam habere uirtutem, qui Christi fidem uiolantes ordinationem inpositam sibimet amiserunt. nunc igitur nostrae confessionis uerbum facientes saluberrimis uestris auribus manifestum deposcimus dominum nostrum Iesum Christum ut uestrum imperium catholicae fidei robore confortatum, et crucis uirtute munitum ab omni suspectione bellorum intactum semper costodire dignetur.

Optamus uestram tranquillitatem diuina prudentia semper incolumem et coronam imperii uestri intemeratam et ipollutam multis annis nobis diuinitas donare dignetur, domine sacratissime et uenerabilis imperator.

Ediţia folosită: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, VI, ed. Ed. Schwarz, Berlin-Leipzig, 1938, p. 31.
Ediţia consultată: Mansi, 7, col. 545.

episcopul era în viaţă[5], cu un gând necinstit fiind consacrat de către excomunicaţi, rânduiala bisericească a hotărât să fie considerat în afara legii şi excomunicat şi nu permite ca punerea mâinii acelor episcopi să aibă vreo putere în sfânta Biserică, pentru că aceia care pângăresc credinţa lui Cristos au pierdut consacrarea oferită lor. Acum, deci, făcând cunoscută auzului tău preaprielnic spusa mărturisirii noastre, cerem cu stăruinţă Domnului nostru Isus Cristos ca stăpânirea ta, întărită de puterea credinţei catolice şi a crucii, să binevoiască a o păzi mereu ferită de toată primejdia războaielor.

Dorim ca, prin providenţa-i divină, Dumnezeu să binevoiască a hărăzi ca liniştea ta să fie mereu netulburată şi coroana imperiului tău să fie neprihănită şi nepângărită întru mulţi ani.

Traducere: Wilhelm Dancă

[5] Este vorba despre predecesorul lui Timotheus, episcopul Proterius (noiembrie 451 – 28 martie 457), asasinat de mulţime – K. den Biesen, *Proterio Alessandrino*, în *NDPAC*, III, col. 4378; M. Simonetti, *Timoteo II di Alessandria*, în *NDPAC*, III, col. 5358; *HEO*, II, p. 583; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 231, 256.

LVIII. EPISTOLA EPISCOPORUM MYSIAE SECUNDAE AD LEONEM IMPERATOREM

Domino piissimo uictori semper Augusto Leoni Marcianus Martialis Monophilus Marcellus Petrus et Dizas episcopi secundae Mysiae.

Tranquillissime principum desiderium habens pii propositi uerbum fidei quam tenes, tibi fieri manifestum, sacris litteris hoc a nostra humilitate fieri praecepistis ut uobis aperte significaret de sancta et incomprehensibili deitate, quam humana lingua nec comprehendere nec scribere potest, sed potius cum mundo corde colere debet et fide colere debet et adorare. hoc autem adstruimus confiteri nos et perdurare in fide quam in urbe Nicaena trecenti decem et octo patres condemnata impietate Arrii tradiderunt in toto orbe terrarum nec non et quae a sanctis centum quinquaginta patribus in urbe Constantinopolitana de sancto spiritu pro delenda Macedonii persona prolata est, insuper et quae in Ephesia ad depositionem impietatis Nestorianae formam accepit, super haec autem et quae ad peremptionem Eutychianae uesaniae de humanatione saluatoris in Chalcedonensium ciuitate multis sanctis episcopis conuenientibus per iussionem Leonis Romani pontificis, qui uere caput est episcoporum, et uenerabilis sacerdotis et patriarchae Anatolii concilio celebrato

LVIII. SCRISOAREA EPISCOPILOR MYSIEI SECUNDA CĂTRE ÎMPĂRATUL LEON
(458)

Scrisoarea reprezintă răspunsul dat de episcopii din *Moesia II* împăratului Leon I Thracul (457-474) la scrisoarea adresată mitropoliţilor şi episcopilor din întreaga lume, prin care sonda opinia acestora în legătură cu alegerea ca episcop de *Alexandria* a monofizitului Timotheus Aelurus (457-458/60; 476-477) şi cu hotărârile conciliului de la *Chalcedon* din 451 (***FHDRCh***, **LVII.1**). Ca şi alţi prelaţi, cei moesici au pledat pentru înlăturarea noului patriarh alexandrin şi păstrarea regulii de credinţă stabilite de adunarea conciliară amintită.

Bibliografie: Evagr., *HE*, II, 9; J. Irmscher, *Leon Ier. Empereur d'Orient (457-474)*, în *DECA*, II, p. 1422; *HEO*, II, p. 586; K. Ilski, *Korespondencya biskupów mezyjskich*, în *Studia Moesiaca*, editores L. Mrozewicz et K. Ilski, Poznań, 1994, p. 131-132; P. Maraval, *La réception de Chalcédoine dans l'empire d'Orient*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 112-115; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 95, 100; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 230.

Stăpânului preacucernic, biruitorului, pururea Augustului Leon, episcopii Marcianus, Martialis, Monophilus, Marcellus, Petrus şi Dizas din Mysia Secunda.

Preasenine între principi, nutrind tu dorinţa, de cucernică intenţie, de a-ţi fi făcut cunoscut cuvântul credinţei pe care o ai, ai dispus prin sacre scrisori ca aceasta să o facă umilinţa noastră, ca să-ţi explice desluşit despre sfânta şi necuprinsa dumnezeire pe care limba omenească nu o poate cuprinde sau descrie, ci se cuvine mai degrabă s-o cinstească cu credinţă şi s-o adore. Iar aceasta ne şi străduim noi să mărturisim şi să stăruim în credinţa pe care, în oraşul Nicaea, după condamnarea impietăţii lui Arrius, 318 Părinţi au încredinţat-o întregii lumi şi care a fost făcută cunoscută în oraşul Constantinopolis de 150 de sfinţi Părinţi, pentru a anula rolul lui Macedonius în privinţa Sfântului Duh, mai mult, cea care a căpătat formă la Ephesus întru depunerea impietăţii lui Nestorius; iar dincolo de acestea, cea care a fost întărită, întru pierzania smintelii lui Eutyches cu privire la omenitatea Mântuitorului, în oraşul Chalcedon, când s-au întrunit numeroşi sfinţi episcopi la porunca pontifului roman Leon[1], care cu adevărat este capul episcopilor, şi a venerabilului

[1] Leon I cel Mare, papă între 29 septembrie 440 – 10 noiembrie 461 – bibliografia despre el în ***FHDRCh***, **LXXVII.2**.

sub duobus imperatoribus confirmata est. quod concilium nos cum omni clero et populo Christiano usque ad finem tenentes et possidentes in eo concupiscimus permanere. Timotheum uero, qui postea per odium atque crimen, sicut publicis libellis agnoscitur, scelestissime contra Proterium reuerendissimum uirum Alexandrinae ciuitatis episcopum operatus est et condemnatis uiris sibimet per obreptionem indigne episcopatus nomen inposuit, hunc cum his qui similia praesumpserunt, in ordine sacerdotum nec numerari, sed sub anathemate et inter Simoniacos reputandum esse decernimus. de synodo uero quam petunt fieri quidam post decretum patrum qui Chalcedone definierunt, nos nec optamus nec fieri consentimus, ne maiora scandala generentur, sed magis contra principes tanti sceleris ultionem proferri decernimus.

Marcianus episcopus ciuitatis Abryti confirmaui et subscripsi
Martialis episcopus ciuitatis Appiarensis similiter
Monophilus episcopus ciuitatis Dorostoli similiter
Marcellus episcopus ciuitatis Nicopoleos similiter
Petrus episcopus ciuitatis Nouensis similiter
Dizza episcopus ciuitatis Odyssae Scythiae similiter

Ediţia folosită: *Concilium universale Chalcedonense* edidit Eduardus Schwartz, V, *Collectio Sangermanensis*, Berlin et Leipzig, 1936, p. 32.

Ediţia consultată: Mansi, 7, col. 546.

preot şi patriarh Anatolius[2], conciliul având loc sub doi împăraţi[3]. Care conciliu, noi, împreună cu tot clerul şi poporul creştin, respectându-l şi însuşindu-ni-l în întregime, dorim să rămânem în el. Iar cu privire la Timotheus[4], care, mai apoi, prin ură şi crimă, după cum se ştie din înscrisuri, a lucrat cu sminteală împotriva lui Proterius, bărbat foarte cucernic, episcop al oraşului Alexandria, şi fără vrednicie şi-a luat pe furiş numele de episcop cu ajutorul unor oameni condamnaţi[5], am decis ca unul ca acesta, împreună cu cei care şi-au atribuit lucruri asemănătoare, să nu fie număraţi printre preoţi, ci trebuie să fie socotiţi sub afurisenie şi ca simoniaci. Iar despre un sinod, pe care unii îl cer să se întrunească, în conformitate cu decizia Părinţilor care au hotărât la Chalcedon, noi nu dorim, nici nu consimţim să aibă loc, pentru a nu da naştere unor scandaluri şi mai mari, ci mai bine am hotărât să pronunţăm pedeapsă împotriva corifeilor unei nelegiuiri aşa de mari.

Marcianus, episcop al oraşului Abrytus[6], am întărit şi am iscălit
Martialis, episcop al oraşului Appiaria[7], asemenea
Monophilus, episcop al oraşului Durostorum[8], asemenea
Marcellus, episcop al oraşului Nicopolis[9], asemenea
Petrus, episcop al oraşului Novae[10], asemenea
Dizza[11], episcop al oraşului Odessa Scythiei[12], asemenea

Traducere: Mihaela Paraschiv, Wilhelm Dancă

[2] Vezi ***FHDRCh*, LVII**.
[3] Este vorba despre împăraţii Marcianus (450-457) şi Valentinianus III (425-455).
[4] Vezi ***FHDRCh*, LVII**.
[5] Vezi ***FHDRCh*, LVII**.
[6] Episcop între cca 431 – cca 458 – *HEO*, I, p. 342.
[7] *HEO*, I, p. 342.
[8] *HEO*, I, p. 343.
[9] *HEO*, I, p. 347.
[10] *HEO*, I, p. 348.
[11] În unele manuscrise, *Ditta*.
[12] *HEO*, I, p. 348.

LIX. POLEMII SILVII

LATERCULUS

II. Nomina provinciarum
5. In Illyrico XVIIII
…
15. Scythia
…
6. In Thraciis VI
…
3. Mysia inferior
4. Scythia inferior

Ediţia folosită: *MGH, Chronica minora saec. IV.V.VI.VII.*, editit Theodorus Mommsen, I, Berlin, 1961[2], p. 539, 540.

Ediţia cosultată: Th. Mommsen, *Philologische Schriften*, Berlin-Zürich, 1965, p. 654-655.

LIX. POLEMIUS SILVIUS
(prima jumătate a secolului al V-lea)

Autorul. Nu se cunosc prea multe date despre Polemius Silvius. Un timp, a fost în serviciul Palatului imperial din vestul Imperiului, după care s-a consacrat scrierii de lucrări religioase. A fost prieten al episcopului Hilarius de *Arelate* (403-449). În unele surse este catalogat ca instabil psihic.

Opera. De la Polemius s-a păstrat un *Laterculus*, compus în 448 şi completat în 449, care conţine o listă a împăraţilor romani de la Caesar la Valentinianus III (*Nomina omnium principum Romanorum*), una a provinciilor (*Nomina provinciarum*), alta de animale (patrupede, insecte, reptile), de unităţi de măsură şi greutate etc. A fost dedicat episcopului Eucherius de *Lugdunum* (cca 434-450).

Bibliografie: Th. Mommsen, *Philologische Schriften*, Berlin-Zürich, 1965, p. 633-639; *PLRE*, II, p. 1012-1013 (*Polemius Silvius*); B. Baldwin, *Polenius Silvius*, în *ODB*, 3, p. 1691; V. Loi, B. Amata, *Polemio Silvio*, în *NDPAC*, III, col. 4210; *DELC*, p. 708 (*Polemius Silvius*); H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 604-605.

ALMANAH

II. Numele provinciilor
5. În Illyricum, XVIIII[1]
…
15. Scythia[2]
…
6. În Thracii, VI[3]
…
3. Mysia inferior
4. Scythia inferior

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Izvoare anterioare menţionează în *praefectura praetorio Illyrici* doar optsprezece provincii, fără ca *Scythia* să facă parte din ea – Fest., 8, 3; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Fest., p. 292, nota 175 (bibliografia).

[2] În unele manuscrise apare *Scotta*, *Scothia*.

[3] Într-adevăr, în *diocesis Thraciae* sunt atestate șase provincii, printre care *Moesia Inferior* (*Secunda*) şi *Scythia* (*Minor*) – Fest., 9, 4; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 299, nota 200 (bibliografia).

LX. VINCENTII LERINENSIS

COMMONITORIUM

XI ... Velut apud Pannonias majorum memoria Photinus Ecclesiam Sirmitanam tentasse memoratur: ubi eum magno omnium favore in sacerdotium fuisset ascitus, et aliquandiu tanquam Catholicus administraret, subito, sicut malus ille propheta aut somniator quem Moyses significat, creditam sibi plebem Dei persuadere coepit ut sequeretur deos alienos, id est, errores extraneos, quos antea nesciebat. Sed hoc usitatum, illud vero perniciosum, quod ad tantum nefas non mediocribus adminiculis utebatur. Nam erat et ingenii viribus valens et doctrinae opibus excellens et eloquio praepotens; quippe qui utroque sermone copiose et graviter disputaret et scriberet: quod monumentis librorum suorum manifestatur, quos idem partim graeco, partim latino sermone composuit. Sed bene quod commissae ipsi oves Christi multum pro catholica fide vigilantes et cautae, cito ad praemonentis Moysi eloquia respexerunt, et prophatae atque pastoris sui licet admirarentur eloquentiam, tentationem tamen non ignorarunt. Nam quem antea quasi arietem gregis sequebantur, eundem deinceps veluti lupum fugere coeperunt ...

LX. VINCENTIUS DIN LERINA
(? – între 445-450)

Autorul. Vincentius a fost călugăr într-o mânăstire din insula *Lerina* (Lérins). De la Gennadius din *Massilia* aflăm că era *natione Gallus* şi un foarte bun cunoscător al Sfintei Scripturi şi al istoriei dogmelor. A murit cândva înainte de 450 – după R. Demeulenaere, între 445-450, iar după A. Hamman, poate în 435.

Opera. Călugărul lerinitan a redactat nişte *Obiectiones* la teoria predestinării a lui Augustinus, iar în 434, sub pseudonimul Peregrinus, a scris două *commonitoria*, dintre care s-a păstrat doar unul. Ele erau un fel de instrucţiuni menite să ajute la păstrarea cu grijă a ceea ce nu trebuia uitat. Aveau menirea de a combate ereziile şi de a sublinia că doctrina catolică trebuie să se fundamenteze pe autoritatea Legii divine (*divinae legis auctoritate*) şi pe tradiţia Bisericii Universale (*Eccleasiae catholicae traditione*) – cu alte cuvinte, pe vechime (*antiquitas*), universalitate (*universitas*) şi unanimitate (*consensio*), excluzându-se categoric orice inovaţie (*novitas*). Printre abaterile de la credinţă analizate se numără şi cea a episcopului Photinus de *Sirmium*.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, LXIV; M. Maritano, *Vincenzo di Lérins*, în *NDPAC*, III, col. 5627-5629; *DELC*, p. 886-887 (*Vincenţiu de Lerin*); R. Demeulenaere, în Vincentii Lerinensis *Commonitorium excerpta*, cura e studio R. Demeulenaere, Brepols, 1985 (*CCSL* LXIV), p. 127-133; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 96-97; M. F. Cricovan, *Introducere*, în Vincenţiu din Lerini, *Commonitorium*, studiu analitic şi traducere de Mircea Florin Cricovan, cuvânt înainte de Constantin Voicu, Deva, 2006, p. 8-71; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 128.

MEMORIAL

XI ... Aşa se aminteşte de strămoşii noştri despre Photinus, că a ispitit în Pannonia Biserica din Sirmium, unde, după ce fusese chemat la vrednicia de episcop cu mare de simpatie din partea tuturor şi câtva timp şi-a îndeplinit slujba ca un drept-credincios, deodată, ca acel rău prooroc sau văzător de vise pe care nouă îl arată Moise, a început să convingă poporul lui Dumnezeu care îi fusese încredinţat să urmeze „alţi dumnezei", adică rătăciri străine, de care acela nu ştia nimic mai înainte. Aşa ceva însă se întâmplă des. Dar nenorocirea era că pentru o nelegiuire atât de mare el nu dispunea de mijloace neînsemnate. Pentru că era şi tare prin facultăţile intelectuale, şi remarcabil prin bogăţia învăţăturii, şi în acelaşi timp cuceritor prin darul vorbirii, căci în amândouă limbile vorbea şi scria curgător şi cu gravitate. Aceasta se dovedeşte din cărţile sale, pe care le-a scris parte în greceşte, parte în latineşte. Însă din fericire, oile încredinţate lui, foarte vigilente şi prevăzătoare pentru dreapta lui credinţă, repede s-au gândit la cuvintele lui Moise care le preveneau şi, deşi admirau elocinţa profetului şi păstorului lor, nu le-a rămas totuşi necunoscută ispita pornită de la el. Căci dacă mai înainte îl urmau ca pe berbecul turmei, după aceea au început să fugă de el ca de un lup ...

XII ... Photini ergo secta haec est. Dicit Deum singulum esse et solitrarium, et more Judaico confitendum. Trinitas plenitudinem negat, neque ullam Dei Verbi aut ullam Spiritus sancti putat esse personam. Christum vero hominem tantummodo solitarium adserit, cui principium adscribit ex Maria: et hoc omnimodis dogmatizat, solam nos personam Dei Patris et solum Christum hominem colere debere. Haes ergo Photinius ...

XIII. Haec ergo Nestorius, Apollinaris, Photinus adversus Catholicam fidem rabidi canes latrant: Photinus, Trinitatem non confitendo...

XVI ... Anathema igitur Photino non recipienti plenitudinem Trinitatis, et Christum hominem tantummodo solitarium praedicanti...

Ediţia folosită: Vincenţiu din Lerini, *Commonitorium*, studiu analitic şi traducere de Mircea Florin Cricovan, cuvânt înainte de Constantin Voicu, Deva, 2006, p. 86-87, 89, 93.

Ediţia consultată: Vincentii Lerinensis *Commonitorium excerpta*, cura e studio R. Demeulenaere, Brepols, 1985 (*CCSL* LXIV), p. 160, 161-162, 163, 168-169.

XII ... Deci iată care este învăţătura lui Photinus. El zice că Dumnezeu este unic şi solitar şi că trebuie să-L mărturisim în felul iudeilor. Tăgăduieşte deplinătatea Treimii şi nu socoteşte că există o persoană a Lui Dumnezeu Cuvântul sau a Duhului Sânt. Iar Hristos, susţine el, este numai un simplu om, căruia îi atribuie începutul în Maria, şi în toate chipurile stabileşte dogma că noi trebuie să cinstim numai persoana lui Dumnezeu Tatăl şi pe Hristos numai ca om. Deci, aceasta este doctrina lui Photinus ...

XIII. Aşadar, iată ce latră, ca nişte câini turbaţi, Nestorius, Apollinaris şi Photinus împotriva dreptei-credinţe: Photinus, nerecunoscând Treimea ...

XVI ... Deci, anatema lui Photinus, care nu primeşte deplinătatea Treimii şi pe Hristos îl declară simplu om ...

Ediţia folosită: Vincenţiu din Lerini, *Commonitorium*, studiu analitic şi traducere de Mircea Florin Cricovan, cuvânt înainte de Constantin Voicu, Deva, 2006, p. 138-139, 140, 142, 148.

LXI. PROSPERI TIRONIS

CHRONICON

FLAVIO ET TRAIANO [COSS.]
Domitianus plurimos senatorum in exsilium mittit, de Dacis et Germanis

LXI. PROSPER TIRO
(sfârşitul secolului al IV-lea – după 455)

Autorul. Prosper Tiro Lucentius provenea, după informaţia lui Gennadius din *Massilia*, din *Aquitania*, fiind născut spre sfârşitul veacului al IV-lea. A asimilat o solidă cultură clasică în *Gallia*. În 426, se găsea la *Massilia*, atras de viaţa monahală şi de atmosfera teologică din jurul lui Victor de *Lerina*. Aici, s-a implicat în controversa semipelagiană şi a redactat principalele sale scrieri. Spre 440, a plecat la *Roma*, unde a devenit secretarul (*notarius*) papei Leon I (440-461). A murit puţin după 455 (463?).

Opera. Prosper este autorul mai multor scrieri teologice, în care combate erezia pelagiană şi apără teologia augustiniană, dar şi a unor lucrări de factură istorică: *Epitomae Chronicae*, în care înfăţişează istoria lumii de la origine până la 433, *Chronicon vulgatum*, care o prelungeşte pe cea anterioară până la 444 – în fine, *Chronicon integrum*, care adaugă precedentei evenimentele dintre 446-455; el a completat pe Eusebius şi Hieronymus pentru perioada 378-455.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, LXXXIV; *PLRE*, II, p. 926-927 (*Prosper Tiro*); A. Hamman, *Prosper d'Aquitaine*, în *DECA*, II, p. 2121-2122; *DELC*, p. 725-726 (*Prosper Tiro de Aquitania*); C. Molè, *Prospettive universali e prospettive locali nella storiografia latina del V secolo*, în *La storiografia ecclesiastica nella tarda antichità. Atti del Convegno tenuto in Erice (3-8 XII 1978)*, Messina, 1980, p. 195-239; N. W. James, *Leo the Great and Prosper of Aquitaine: a fifth century pope and his adviser*, în *JThS*, 44, 1993, 2, p. 554-584; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 638-655; G. W. Trompf, *Early Christian Historiography. Narratives of redistributive justice*, London and New York, 2000, p. 324, 328; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 70-74.

CRONICĂ

SUB CONSULATUL LUI FLAVIUS ŞI TRAIANUS[1]
Domitianus trimite în exil foarte mulţi dintre senatori[2]; a repurtat triumful

---

[1] După numele consulilor, datarea este dificilă. Flavius poate fi T. Flavius Sabinus, *consul ordinarius bis* în 82 (*PIR*[2], F 355), dar nici Traianus *pater*, nici Traianus *filius* nu au îndeplinit această magistratură în anul respectiv. Traianus *pater* a fost *consul suffectus* în septembrie-octombrie 70 (*PIR*[1], V 574; D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Gründzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt, 1996, p. 125; W. Eck, *Ulpius [12] M. Ulpius Traianus*, în *NP*, 12/1, col. 984), iar Traianus *filius* a îndeplinit primul consulat ordinar în ianuarie 91 (Dio Cass., LXVII, 12; *PIR*[1], V 575; D. Kienast, *op. cit.*, p. 122; W. Eck, *Traianus [1]*, în *NP*, 12/1, col. 746). În 82, *cos. ord. prior* a fost, pentru a V-a oară, Domitianus (D. Kienast, *op. cit.*, p. 116).

[2] Pentru relaţiile dintre Domitianus şi Senat, vezi B. W. Jones, *Domitian and the Senatorial Order. A Prosopographical Study of Domitian's Relationship with the Senate, A.D. 81-96*, Philadelphia, 1979; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 275 (nota 247), 278-279 (nota 260), cu izvoare şi bibliografie.

triumphavit.

…

SENECIONE III ET SURA II [COSS.]

Traianus de Dacis et Scythis triumphavit.

…

GLABRIONE ET APRONIANO [COSS.]

Bellum gestum contra Sarmatas.

…

SEVERO ET POMPEIANO [COSS.]

In regione Quadorum exercitu Antonini imperatoris siti oppresso, pluvia divinitus missa est: cum a contrario Germanos et Sarmatas fulmina persequerentur,

asupra dacilor şi a germanilor[3].

…

SUB CONSULATUL LUI SENECIO A III-A OARĂ ŞI AL LUI SURA A II-A OARĂ[4]

Traianus a repurtat triumful asupra dacilor şi a sciţilor.[5]

…

SUB CONSULATUL LUI GLABRIO ŞI APRONIANUS[6]

S-a purtat război împotriva sarmaţilor.[7]

…

SUB CONSULATUL LUI SEVERUS ŞI POMPEIANUS [173][8]

În ţinutul cvazilor, după ce armata împăratului Antoninus fusese năpăstuită de sete, a fost trimisă ploia din vrerea divină, în vreme ce, dimpotrivă, asupra germanilor şi a sarmaţilor se abăteau fulgere şi îi ucideau pe foarte mulţi dintre ei.

---

[3] Domitianus şi-a celebrat primul triumf asupra dacilor în martie sau aprilie 86, iar cel de-al doilea la sfârşitul anului 89 (K. Strobel, *Die Donaukriege Domitians*, Bonn, 1989, p. 38-67; D. Kienast, *op. cit.*, p. 115; C. C. Petolescu, *Dacia şi Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârşitul Antichităţii*, Bucureşti, 2000, 71-87; M. Grant, *Gli imperatori romani. Storia e segreti*, Roma, 2004, p. 84; N. Zugravu, *Studiu introductiv*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 72, cu izvoare şi bibliografie). Asupra germanicilor a triumfat în 83, în urma conflictului cu chatii (Suet., *Dom.*, 6, 1-2; 7, 3; 10, 5; 13, 3; Dio Cass., LXVII, 4; 5; 11; Aur. Vict., *Caes.*, 11, 3; Eutr., VII, 23, 4; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XI, 9-10; Oros., VII, 10, 3; K. Strobel, *Der Chattenkrieg Domitians*, în *Germania*, 65, 1987, p. 423-452; D. Kienast, *op. cit.*; M. Grant, *op. cit.*; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 276-277, notele 252-253).

[4] Eroare a lui Prosper Tiro: el a inversat numărul de consulate al celor doi oameni politici; astfel, Q. Sos(s)ius Senecio a fost consul doar de două ori – în 99 şi 107 (*PIR*[1], S 560), iar cel de-al doilea consulat al lui L. Licinius Sura datează din 102; a fost colegul de consulat al lui Senecio în 107, când a îndeplinit consulatul a III-a oară (*PIR*[2], L 253). Prin urmare, anul indicat de cronicar trebuie să fie 107.

[5] Informaţia apare întocmai la Eus.-Hier., *Chron.*, dar sub anul 101; la fel la Georgios Syncellus (*FHDR*, II, p. 588-589). Este vorba despre cel de-al doilea triumf, din 106, al lui Traianus asupra dacilor şi aliaţilor lor sarmaţi – vezi, în ultimă instanţă, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 105-156; idem, *Contribuţia militară a provinciei Moesia Inferior la cucerirea Daciei*, în *Pontica*, 33-34, 2000-2001, p. 353-354; M. Grant, *op. cit.*, p. 100; N. Zugravu, *Studiu introductiv*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 73-75; idem, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 287-289, nota 286, cu izvoare şi bibliografie.

[6] Cel dintâi consul poate fi identificat cu M'. Acilius Glabrio, *cos. ord. prior* în 124 (*PIR*[2], A 68), iar cel de-al doilea, cu L. Venuleius Apronianus Octavius Priscus, *cos. ord.* în 123 (*PIR*[1], V 252).

[7] Cronicarul se referă, foarte probabil, la războiul cu sarmaţii-iazigi, încheiat în vara lui 118 (Dio Cass., LXIX, 15; Oros., VII, 13, 3). Eusebius-Hieronymus aminteşte de un război cu sarmaţii în 120 (Eus-Hier., *Chron.*, 198, 8); vezi, în ultimă instanţă, E. Nemeth, *Politische und militärische Beziehungen zwischen Pannonien und Dakien in der Römerzeit. Relaţiile politice şi militare între Pannonia şi Dacia în epoca romană*, Cluj-Napoca, 2007, p. 102-103, 218-219.

[8] Consulii sunt Cn. Claudius Severus II (*CIL*, VI, 2382; *PIR*[2], C 1024) şi Tib. Claudius Pompeianus II (*ISM*, V, 146; *SHA*, *Marc.*, XX, 6; *PIR*[2], C 973).

et plurimos eorum interficerent. Extant litterae Germanicarum sitim, Christianorum militum precationi imbre concesso, discussam contestatur.

…
DECIO II ET RUSTICO [COSS.]
Decius cum filio in Abritto, quae est civitas Mysiae, occiditur.

…
VOLUSIANO II ET MAXIMO [COSS.]

Gallus et Volusianus adversus Aemilianum res novas in Moesia molientem

Există scrieri <în care> se adevereşte că setea <legiunilor> din Germania a fost curmată după ce ploaia a fost îngăduită <de Dumnezeu> în urma rugăciunii soldaţilor creştini.[9]

…

SUB CONSULATUL LUI DECIUS A II-A OARĂ ŞI RUSTICUS[10]

Decius, împreună cu fiul său, este ucis la Abrittus, care este un oraş în Mysia.[11]

…

SUB CONSULATUL LUI VOLUSIANUS A II-A OARĂ ŞI MAXIMUS [253][12]

Gallus şi Volusianus, plecând din Roma împotriva lui Aemilianus, care pu-

---

[9] Prosper Tiro aminteşte aici cunoscutul „miracol al ploii", datat de unii istorici în 173, dar care, se pare, s-a petrecut la 11 iunie 172, în timpul luptelor cu neamul germanic al cvazilor, la nord de oraşul antic *Carnuntum* (astăzi, Petronell, Austria). Autorii păgâni l-au interpretat ca pe un miracol produs de Iuppiter (Dio Cass., LXXXI, 8-9; *SHA*, *Marc.*, XXIV, 4), pe când cei creştini – ca pe o intervenţie a lui Dumnezeu în urma rugăciunilor soldaţilor creştini din *legio XII Fulminata* (Tert., *Apol.*, V, 6; *Ad Scap.*, IV, 6; Eus., *HE*, V, 5, 1-6; Hier., *Chron.*, a. 174; Ruf., *HE*, V, 5, 1-6; Oros., VII, 15) – N. Zugravu, O. Albert, Scripta contra Christianos *în secolele I-II (texte şi comentarii)*, traduceri inedite din greacă şi latină de M. Alexianu şi R. Curcă, Iaşi, 2003, p. 198-206, cu bibliografie.

[10] Traianus Decius (249-251) a fost consul a doua oară în anul 250 împreună cu Gaius (?) Vettius Gratus – *EDH*, 32561; *PIR*^{1}, V 328; D. Kienast, *op. cit.*, p. 204.

[11] Traianus Decius şi fiul său Herennius Etruscus au căzut în bătălia dezastruoasă împotriva coaliţiei germanice conduse de regele Cniva (250-253) de la începutul lunii iunie 251 de la *Abrytus* (Razgrad, Bulgaria), în *Moesia Inferior* (deşi nu este exclus ca cel de-al doilea să fi fost ucis într-o luptă anterioară) – Dexippus, *Hist.*, frg. 22 (16); Aur. Vict., *Caes.*, 29, 4; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXIX, 4; Hier., *Chron.*, a. 252; Iord., *Get.*, XVIII, 103; Zon., XII, 20; *PIR*^{2}, H 106, M 520; D. Kienast, *op. cit.*; M. Christol, *L'Empire romain du III*^{e} *siècle. Histoire politique (de 192, mort de Commode, à 325, concile de Nicée)*, 2e tirage, Paris, 1997, p. 124, 167 (notele 8 şi 11); A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, II, *De la Maximinus Thrax la dinastia lui Constantin*, Târgu Mureş, 2003, p. 128; M. Grant, *op. cit.*, p. 218; P. Heather, *I Goti dal Baltico al Mediterraneo. La storia dei barbari che sconfissero Roma*, prefazione di E. Rovida, Genova, 2005, p. 50; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 392-393, nota 592, cu alte izvoare şi bibliografie.

[12] Consulii sunt Imp. Caesar C. Vibius Afinius Gallus Volusianus Augustus II (251-253) şi L. Valerius Publicola Balbinus Maximus – *EDH*, 1006; *PIR*^{1}, V 121, 376; D. Kienast, *op. cit.*, p. 210.

Roma profecti, Interamnae occisi sunt.

…

GALLIENO IV ET GENTIANO [COSS.]

Gallieno in omnem lasciviam dissoluto, Germani Ravennam usque venerunt. Alamani vastatis Gallis in Italiam transiere. Graecia, Macedonia, Pontus et Asia per Gothos depopulatae sunt. Quadi et Sarmatae Pannonias occupaverunt. Germa-

sese la cale în Moesia o răzmeriţă, au fost ucişi la Interamna.[13]

…

SUB CONSULATUL LUI GALLIENUS A IV-A OARĂ ŞI GENTIANUS[14]

Întrucât Gallienus se dedase cu totul la desfrâu[15], germanii au ajuns până la Ravenna. Alamanii, după ce-i pustiiseră pe gali, au trecut în Italia[16]. Graecia, Macedonia, Pontus şi Asia au fost pustiite de goţi[17]. Cvazii şi sarmaţii au ocupat Pan-

---

[13] Spre sfârşitul lui iulie 253, M. Aemilius Aemilianus, guvernator al provinciei *Moesia Inferior*, care învinsese grupele de goţi ce devastau teritoriul roman, a fost proclamat împărat de către soldaţi, fiind recunoscut imediat de provinciile balcanice şi orientale (Aur. Vict., *Caes.*, 31, 1; Eutr., IX, 5; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXI, 1; Zos., I, 28, 1-2; Ioann. Antioch., *Chron.*, frg. 150; Iord., *Get.*, XIX, 105; Leo Gramm., *Chronogr.*; Zon., XII, 21). Îndreptându-se spre *Roma* pentru a i se legitima alegerea (Zos., I, 28, 3; Zon., XII, 21), i-a învins pe Gallus şi Volusianus, care s-au retras la *Interamna* (astăzi, Terni, în Umbria), localitate situată pe tronsonul estic al cunoscutei *Via Flaminia*, sau, după alţi autori antici, la *Forum Flaminii*, aflat la nord de *Interamna*; aici au fost asasinaţi în august (?) 253 (Aur. Vict., *Caes.*, 31, 2; Eutr., IX, 5; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXI, 1; Hier., *Chron.*, a. 253, 254; Oros., VII, 21, 6; Ioann. Antioch., *Chron.*, frg. 150; Zon., XII, 21) – *PIR*[2], A 330; V 376, 403; D. Kienast, *op. cit.*, p. 209, 210, 212; M. Christol, *op. cit.*, p. 167 (nota 12), 168 (nota 18); A. Husar, *op. cit.*, p. 130-131; M. Grant, *op. cit.*, p. 220, 221; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 394-396, notele 597-598, cu izvoare și bibliografie.

[14] Gallienus (253-268) a fost consul a IV-a oară în 261, dar colegul de consulat i-a fost L. Petronius Taurus Volusianus – *CIL*, XI, 1836 = *IDRE*, I, 129; *SHA*, *Gall.*, I, 2; *PIR*[2], L 197; *PLRE*, I, p. 980 (*L. Petronius Taurus Volusianus 6*), 1041; D. Kienast, *op. cit.*, p. 219.

[15] Multe surse latineşti vorbesc despre indolenţa, dezinteresul pentru problemele statului, moliciunea, hedonismul lui Gallienus, care au dus, în cele din urmă, la erodarea autorităţii imperiale, secesiuni și grave pierderi teritoriale (*Pan.*, IV [8], 10; Aur. Vict., *Caes.*, 33, 3 și 6; Eutr., IX, 8, 1; *SHA*, *Gall.*, I, 1; *Tr. tyr.*, *passim*; *Prob.*, VI, 4; Oros., VII, 22, 13). Autorii greci, în schimb, au o percepţie mai nuanţată, uneori laudativă, la adresa împăratului (Zos. I, 36-39; Zon., XII, 25) – vezi şi A. Chastagnol, în *SHA*, p. 798-801; D. Ruscu, *Provincia Dacia în istoriografia antică*, Cluj-Napoca, 2003, p. 189-205.

[16] Autorul se referă la conflictele romano-germanice din anii 259-260. Astfel, în 259, alamanii conduși de regele Chrocus au trecut provinciile galice prin foc şi sabie. În 260, iutungii au atins Italia, fiind zdrobiţi de legiunile din *Raetia* ajutate de contingente din *Germaniae* sub conducerea generalului Marcus Simplicinius Genialis. În acelaşi an, Gallienus a repurtat o victorie decisivă asupra alamanilor la *Mediolanum*, degajând Italia nordică de invadatori. Vezi şi Aur. Vict., *Caes.*, 33, 3; Eutr., IX, 8, 2; Oros., VII, 22, 7; de asemenea, *Pan.*, IV [8], 10, 1-4; Hier., *Chron.*, a. 263; Zos., I, 37, 1-2; Zon., XII, 24; Greg. Tur., *HF*, I, 33-34; D. Kienast, *op. cit.*, p. 218, 219; M. Christol, *op. cit.*, p. 138, 139-141, 146, 171 (nota 6); A. Husar, *op. cit.*, p. 135, 136; M. Grant, *op. cit.*, p. 230; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 406-407, nota 620, cu altă bibliografie.

[17] Vezi şi Aur. Vict., *Caes.*, 33, 3; Eutr., IX, 8, 2; *SHA*, *Gall.*, IV, 7-8; V, 6; VI, 1-2; VII, 3; XI, 1; XII, 6; XIII, 6-9; Oros., VII, 22, 7; Hier., *Chron.*, a. 263; Zos., I, 28, 1; 30, 2; 31-35; 37, 1; 3; 39, 1; 40, 1; 42-43; Iord., *Get.*, XX, 107-109; Zon., XII, 24-26. Toate aceste informaţii au în vedere raidurile terestre şi maritime ale goţilor împreună cu alţi germanici sau barbari nord-pontici şi nord-dunăreni (borani, heruli, gepizi, sarmaţi, peucini etc.) din anii 257-268, care s-au soldat cu devastarea provinciilor balcanice şi pontice ale Imperiului (***FHDRCh*, III**). Gallienus a reuşit să-i învingă în 268 pe râul *Nestus* (Mesta) (în sudul Thraciei), fiind gratulat cu cea de-a XV-a salutaţie de *imperator* – D. Kienast, *op. cit.*, p. 219; M. Christol, *op. cit.*, p. 138, 141, 150, 153-154, 170-171 (nota 3), 172 (nota 10 şi 1); D. Ruscu, *op. cit.*, p. 201-203; A. Husar, *op. cit.*, p. 133-134, 143; M. Grant, *op. cit.*, p. 229-230, 231-233; P. Heather, *op. cit.*, p. 50-51; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 404, nota 616, cu altă bibliografie.

nis Hispanias obtinentibus, Tarraco expugnata est. Parthi Mesopotamiam tenentes Syriam incursaverunt.

…

CLAUDIO ET PATERNO [COSS.]

Claudius Gothos Illyricum et Macedoniam vastantes superat.

…

ANTIOCHIANO ET ORPHITO [COSS.]

Claudius Sirmi moritur, cuius frater Quintillus …

nonia[18]. În timp ce germanii ocupaseră Hispaniile, a fost cucerit oraşul Tarraco[19]. Parţii, care ocupaseră Mesopotamia, au atacat Syria[20].

…

SUB CONSULATUL LUI CLAUDIUS ŞI PATERNUS [269][21]

Claudius îi învinge pe goţii care pustiau Illyricum şi Macedonia.[22]

…

SUB CONSULATUL LUI ANTIOCHIANUS ŞI ORPHITUS [270][23]

Moare la Sirmium Claudius[24], al cărui frate, Quintillus[25] …

---

[18] Atacurile au avut loc în 258 şi 260; vezi *Pan.*, IV [8], 10; Eutr., IX, 8, 2; *SHA*, *Tr. tyr.*, IX, 1; X, 2; Oros., VII, 22, 7; D. Ruscu, *op. cit.*, p. 174, 182, 191, 203-204; M. Grant, *op. cit.*, p. 230.

[19] Este vorba despre expediaţia din 265-267 a francilor care, după ce distruseseră *Gallia*, au ocupat *Hispania*, unde au devastat *Tarraco* (azi, Tarragona), o parte dintre ei ajungând cu corăbiile până în *Africa* – cf. Aur. Vict., *Caes.*, 33, 3; Eutr., IX, 8, 2; *SHA*, *Gall.*, V, 6; Hier., *Chron.*, a. 264; Oros., VII, 22, 7-8; A. Husar, *op. cit.*, p. 135; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 407, nota 622, cu bibliografie.

[20] Prosper Tiro se referă la invazia armatei persane după capturarea lui Valerianus (iunie 260) în *Cappadocia*, *Syria* septentrională şi *Cilicia*; *Edessa*, *Antiochia* şi alte 37 de oraşe au fost cucerite; au avut loc masive deportări de populaţie; regatul oriental şi-a consolidat poziţiile între Eufrat şi Tigru – vezi şi Aur. Vict., *Caes.*, 33, 3; Eutr., IX, 8, 2; Fest., 23, 2; Oros., VII, 22, 7; de asemenea, *Pan.*, IV [8], 10, 2; Hier., *Chron.*, a. 264; Zos., I, 39, 1-2; Zon., XII, 24; M. G. Angeli Bertinelli, *Roma e l'Oriente. Strategia, economia, società e cultura nelle relazioni politiche fra Roma, la Giudea e l'Iran*, Roma, 1979, p. 113-114; M. Christol, *op. cit.*, p. 141; E. Winter, B. Dignas, *Rom und das Perserreich. Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz*, Berlin, 2001, p. 42, 257-267; A. Husar, *op. cit.*, p. 136; M. Grant, *op. cit.*, p. 231; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 404, nota 618, cu altă bibliografie.

[21] Consulii sunt Imp. Caesar M. Aurelius Claudius Augustus (Claudius II) (268-270) şi Nonius Paternus – *CIL*, III, 4289; *PIR*[2], P 156; *PLRE*, I, p. 672 (*Nonius Paternus 8*), 1041; D. Kienast, *op. cit.*, p. 231.

[22] Este vorba despre războiul purtat de Claudius în 269 împotriva goţilor care devastau provinciile balcanice, finalizat în 270 cu victoria de la *Naissus* – cf. Aur. Vict., *Caes.*, 34, 3-5; Eutr., IX, 11, 2; *SHA*, *Claud.*, VI-IX; XI, 3-9; XII, 1; *Aurel.*, XVII, 2-4; Hier., *Chron.*, a. 270; Oros., VII, 23, 1; Zos., I, 42-46; *Chron. Pasch.*, I, 508, 6-8; T. Kotula, *Cesarz Klaudiusz II i bellum Gothicum lat 269-270*, Wroclaw, 1994; M. Christol, *op. cit.*, p. 157, 173 (nota 5); A. Husar, *op. cit.*, p. 172; M. Grant, *op. cit.*, p. 240; P. Heather, *op. cit.*, p. 51; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 420, nota 664, cu altă bibliografie.

[23] Consulii sunt Flavius Antiochianus II şi Virius Orfitus – *EDH*, 23428, 35810; *PIR*[2], F 203; *PIR*[1], V 483; *PLRE*, I, 70 (*Flavius Antiochianus*), 651 (*Virius Orfitus 2*), p. 1041.

[24] Claudius II Gothicus a murit la 28 august 270 din cauza ciumei contactate la *Sirmium* (Eutr., IX, 11, 2; *SHA*, *Claud.*, XII, 2; Hier., *Chron.*, a. 271; Oros., VII, 23, 2; Zos., I, 46, 2; Zon., XII, 26; *Chron. Pasch.*, a. 270), deşi unele izvoare au dat o tentă eroică sfârşitului său (Aur. Vict., *Caes.*, 34, 3-5; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXIV, 3; ecouri ale lui în Amm., XVI, 10, 3; XXXI, 5, 17; Iulian., *Caes.*, 313 D; Pol. Silu., *Lat.*, 46) – D. Kienast, *op. cit.*, p. 231; M. Christol, *op. cit.*, p. 157, 173 (nota 5); A. Husar, *op. cit.*; M. Grant, *op. cit.*, p. 240-241; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 419-420, nota 663, cu altă bibliografie.

[25] Este vorba despre Marcus Aurelius Claudius Quintillus, fratele lui Claudius II, al cărui principat a durat doar în lunile august-septembrie 270 – *Chronogr. 354*; Eutr., IX, 12; *SHA*, *Claud.*, XII, 3-6; *Aurel.*, XVI, 1; XXXVII, 5-6; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXIV, 5; Hier., *Chron.*, a. 271; Oros., VII, 23, 2; Pol. Silu., *Lat.*, 47; Zos., I, 47, 1; Zon., XII, 26; *PIR*[2], A 1480; *PLRE*, I, p. 759 (*M. Aur. Claudius Quintillus 1*); D. Kienast, *op. cit.*, p. 233; M. Christol, *op. cit.*, p. 158; M. Grant, *op. cit.*, p. 243-244; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 420, nota 667, cu altă bibliografie.

…
PACATIANO ET HILARIANO [COSS.]
Romani Gothos in Sarmatarum regione vicerunt.
…
MAMERTINO ET NEVITTA [COSS.]
Aemilianus ob ararum subversionem Dorostori a Vicario incenditur.

…
VALENTINIANO III ET VALENTE III [COSS.]

Athanaricus rex Gothorum in Christianos persecutione commota, plurimos

…

SUB CONSULATUL LUI PACATIANUS ŞI HILARIANUS [332][26]

Romanii i-au învins pe goţi în ţinutul sarmaţilor.[27]

…

SUB CONSULATUL LUI MAMERTINUS ŞI NEVITTA [362][28]

Aemilianus este ars pe rug la Durostorum de către Vicarius din cauza distrugerii altarelor.[29]

…

SUB CONSULATUL LUI VALENTINIANUS A III-A OARĂ ŞI AL LUI VALENS A III-A OARĂ [370][30]

Athanaricus, regele goţilor, dezlănţuind persecuţia împotriva creştinilor,

---

[26] Consulii sunt L. Papius Pacatianus şi Maecilius Hilarianus – *PLRE*, I, p. 433 (*M(a)ecilius Hilarianus 3*), 656 (*L. Papius Pacatianus 2*), 1043; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987.

[27] Este vorba despre victoria din 20 aprilie 332 asupra goţilor şi a taifalilor de dincolo de Dunăre, care atacasără pe sarmaţii *Argaragantes*, obţinută de către fiul lui Constantinus I – Flavius Claudius Constantinus Caesar (Constantinus II). În urma acestui eveniment, soldat cu nimicirea a 100.000 de goţi, s-a încheiat un tratat (*foedus*) cu germanicii, care aveau misiunea de a apăra graniţa Imperiului de la nord de fluviu – *CIL*, III, 733; Eus., *VC*, IV, 5-6; Aur. Vict., *Caes.*, 41, 13; Eutr., X, 7, 1; Fest., 26, 1; Iulian., *Caes.*, 42; Hier., *Chron.*, a. 332; Ruf., *HE*, X, 8; Oros., VII, 29, 29; *Cons. Const.*, a. 332; *Anon. Vales.*, VI, 31-32; Socr., *HE*, I, 18, 4; Sozom., *HE*, I, 8, 8; II, 34, 4; Zos., II, 31, 3; Iord., *Get.*, XXI, 112; E. K. Chrysos, Gothia Romana. *Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4. Jh.*, în *Dacoromania*, 1, 1973, p. 53-64; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 73-74; D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timişoara, 1996, p. 59-60; E. L. Wheeler, *Constantine's Gothic Treaty of 332: A Reconsideration of Eusebius VC 4, 5-6*, în *The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th Centuries. The Second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996)*, Bucharest, 1998, p. 81-94; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 339; A. Husar, *op. cit.*, p. 274; M. Grant, *op. cit.*, p. 315; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 485-486, nota 841, cu altă bibliografie. Vezi şi ***FHDRCh*, LXVI**.

[28] Consulii sunt Claudius Mamertinus şi Flavius Nevitta – *EDH*, 2863, 34769; *PLRE*, I, p. 540-541 (*Claudius Mamertinus 2*), 626-627 (*Flavius Nevitta*), 1044; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[29] Aemilianus a fost martirizat la 18 iulie 362 – *PSB* 11, p. 304-307; Hier., *Chron.*, a. 363; *Chron. Pasch.*, a. 363; E. Popescu, *Sfântul mucenic Emilian de Durostorum*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, coord. N. Vornicescu, Bucureşti, 1987, p. 178-182; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 46, 77; G. Atanasov, *The Christian Durostorum-Drastar*, Varna, 2007, p. 31-41, 395-396 (în bulgară şi engleză). Vezi şi ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*), **LXXIII** (*Cassiodorus*). *Vicarius* nu e un nume propriu, cum, greşit, scrie Prosper, ci o funcţie administrativă – vezi ***FHDRCh*, LXXIII**.

[30] Consulii sunt împăraţii fraţi Flavius Valentinianus (Valentinianus I) II (364-375) şi Flavius Valens II (364-378) – *PLRE*, I, p. 930-931 (*Flavius Valens 8*), 933-934 (*Flavius Valentinianus 7*), 1044; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

interficit, et de propriis sedibus in Romanum solum expulit.

…

GRATIANO IV ET MEROBAUDE [COSS.]

Gens Hunnorum Gothos vastat, qui a Romanis sine armorum depositione suscepti rebellant.

…

pe foarte mulţi îi ucide şi <pe ceilalţi> i-a alungat din propriile locuinţe pe pământ roman.[31]

…

SUB CONSULATUL LUI GRATIANUS A IV-A OARĂ ŞI MEROBAUDES [377][32]

Neamul hunilor îi pustieşte pe goţi care, după ce au fost primiţi de romani fără a depune armele, se răscoală.[33]

…

[31] Această persecuţie reprezintă o etapă din acţiunile punitive declanşate de Athanaricus împotriva creştinilor în anii 369-372 – cf. Oros., VII, 32, 9; Vasile cel Mare, *Ep. 155*, *164*, *165*; Epiph., *Pan.*, 70, 15, 4-5; Aug., *Civ.*, XVIII, 52; Hier., *Chron.*, a. 369; Socr., *HE*, IV, 33, 7; Sozom., *HE*, VI, 37, 12-14; *FHDR*, II, p. 706-707, 710-715, 720-721, 722-725; *PSB* 11, p. 311-324; I. Ionescu, *Sfântul Mare Mucenic Nichita. Pătimirea Sfântului Mare Mucenic Nichita*, în *ST*, 41, 1989, 5-6, p. 87-98; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mélu, préface de P. Riché, Paris, 1980, p. 82-83, 95-97; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 85-87, 167, 170-171, 223-224; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 334-335; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 16, 24, 28, 29, 30, 52, 53, 56, 57, 59, 72-75; V. H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanţa, 2004, p. 77-82; M. Guidetti, *Vivere tra i barbari. Vivere con i romani. Germani e arabi nella società tardoantica IV-VI secolo d.C.*, Milano, 2007, p. 72-75. Vezi şi ***FHDRCh*, XXXIX**.

[32] Consulii sunt Flavius Gratianus Augustus IIII (375-383) şi Flavius Merobaudes I – *EDH*, 4566, 32460; *PLRE*, I, p. 401 (*Fl. Gratianus 2*), 598 (*Flavius Merobaudes 2*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[33] Goţii au fost trecuţi peste Dunăre în dioceza *Thracia* în primăvara sau toamna anului 376 (Amm., XXXI, 3, 8; 4, 1-8; Eunap., *Hist.*, frg. 42-43, 55; Oros., VII, 33, 10; Socr., *HE*, IV, 34, 1-4; Sozom., *HE*, VI, 37, 5-6; *Cons. Const.*, a. 376, 1; Zos., IV, 20; Iord., *Rom.*, 313; *Get.*, XXV, 131-133), dar, din cauza abuzurilor funcţionarilor romani, s-au răsculat, învingând armatele romane în mai multe rânduri (Amm., XXXI, 5-9; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Oros., VII, 33, 11-12; Zos., IV, 20, 6; *Cons. Const.*, a. 377; Cassiod., *Chron.*, a. 377; Iord., *Rom.*, 313; *Get.*, XXVI, 134-137; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5879 (377)); Leo Gramm., *Chron.*; vezi H. Wolfram, *op. cit.*, p. 131-137; T. Dvorski, *On the Battle at „Oppidum Salices" between Romans and Goths (AD 377). Some Considerations*, în *The Roman Frontier al Lower Danube 4th-6th Centuries…*, p. 177-179; R. Seager, *Roman Policy on the Rhine and the Danube in Ammianus*, în *CQ*, 49, 1999, 2, p. 601-604; R. Malcolm Errington, *Valens*, în *Împăraţi romani…*, p. 406; N. Lenski, *Failure of Empire. Valens and the Roman state in the fourth century A.D.*, Berkeley-Los Angeles-London, 2002; P. Heather, *op. cit.*, p. 139-143; idem, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 200-211; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007, p. 51-131; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 93-99. Vezi şi ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

VALENTE VI ET VALENTINIANO II [COSS.]

…

Lacriimabile bellum in Thracia.

…

AUSONIO ET OLYBRIO [COSS.]

…

Theodosius summa felicitate multis atque ingentibus proeliis Gothos superat et a Thracia expellit.

…

SUB CONSULATUL LUI VALENS A VI-A OARĂ ŞI AL LUI VALENTINIANUS A II-A OARĂ [378][34]

…

Un război nefericit în Thracia.[35]

...

SUB CONSULATUL LUI AUSONIUS ŞI OLYBRIUS [379][36]

…

Theodosius, după numeroase şi importante lupte <purtate> cu deosebit succes, îi învinge pe goţi şi îi alungă din Thracia.[37]

…

---

[34] Consulii sunt Flavius Valens Augustus VI şi Flavius Valentinianus Augustus (Valentinianus II) II (375-392) – *PLRE*, I, p. 930-931 (*Flavius Valens 8*), 934-935 (*Flavius Valentinianus 8*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[35] După dezastrul pricinuit armatei romane la 9 august 378 (Amm., XXXI, 3-16; Ioann. Chrysost., *Către o femeie rămasă văduvă de tânără*, 4; Hier., *Chron.*, a. 378; *Ep.* LX, 15, 3; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVI, 2; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Oros., VII, 33, 13-15; Sozom., *HE*, VI, 40, 2-5; Theod., *HE*, IV, 36, 1-2; V, 4, 10; Zos., IV, 24; *Cons. Const.*, a. 378, 3; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Iord., *Get.*, XXVI, 136-138; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5870 (378); Zon., XIII, 16, 24-25), goţii s-au răspândit prin dioceza *Thracia*, devastând-o (Amm., XXXI, 15, 2-15; 16, 4-7; Themist., *Or.* XVI; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Zos., IV, 24-25; *Cons. Const.*, a. 378, 4; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5870 (378)) – I. Barnea, în *DID*, II, p. 393-401; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 138-144; A. Barnea, în A. Suceveanu, A. Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991, p. 180, 187, 205; M. Sâmpetru, *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1994, p. 76-79; P. Malcolm Errington, *Theodosius and the Goths*, în *Chiron*, 26, 1996, p. 1-23; idem, *op. cit.*, în *Împăraţi romani…*, p. 406-407; N. Lenski, *op. cit.*; M. Grant, *op. cit.*, p. 344-345; P. Heather, *I Goti…*, p. 144; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 211-230; A. Barbero, *op. cit.*, p. 135-159, 163-179; A. Husar, *op. cit.*, p. 99-105, 126. Vezi şi ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[36] Consulii sunt Decimus Magnus Ausonius şi Q. Clodius Hermogenianus Olybrius – *PLRE*, I, p. 140-141 (*Decimus Magnus Ausonius 7*), 640-642 (*Q. Clodius Hermogenianus Olybrius 3*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[37] Theodosius, recent desemnat împărat de către Gratianus (*Pan.*, XII [2], 11, 2-3; 31, 2; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVII, 3; XLVIII, 1; *Chron. Pasch.*, I, 561, 1-4, a. 378; Hyd., *Chron.*, 379, 1-2; *Cons. Const.*, a. 379, 1; Zos., IV, 24, 4; Oros., VII, 34, 2; Socr., *HE*, V, 26, 4; VI, 1, 1; Sozom., *HE*, VII, 2, 1; Theod., *HE*, V, 5, 1-6; 6, 1-3; Sid. Apoll., *Carm.*, V, 109-110; Zon., XIII, 17, 9-5; Marc. Comes, *Chron.*, a. 379; Cassiod., *HE*, IX, 4; *Chron. Pasch.*, I, 561, 1-4 (a. 378); *PLRE*, II, p. 904-905 (*Theodosius 4*); R. Molcolm, *The Ascession of Theodosius I*, în *Klio*, 78, 1994, 2, p. 438-453; D. Kienast, *op. cit.*, p. 337; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999, p. 35-36; A. Lippold, *Theodosius I*, în *Împăraţi romani…*, p. 426; M. Grant, *op. cit.*, p. 353; A. Barbero, *op. cit.*, p. 183-186; A. Husar, *op. cit.*, p. 125-126), şi-a stabilit cartierul general la *Thessalonica* şi, concentrându-şi efortul refacerii armatei prin recrutări forţate, înrolări de barbari şi transferuri de trupe, în 379 a obţinut primele victorii asupra goţilor care jefuiau provinciile balcanice şi asupra grupurilor de goţi, alani şi huni conduse de Alatheus şi Safrax (Eunap., *Hist.*, frg. 50; Zos., IV, 24-25; Oros., VII, 34, 5; *Cons. Const.*, a. 379, 2-3; Marc. Comes, *Chron.*, a. 379, 2; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 145; R. Malcolm Errington, *op. cit.*, p. 23-24; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 45; A. Lippold, *op. cit.*, p. 426; P. Heather, *I Goti…*, p. 144; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 230-236; A. Barbero, *op. cit.*, p. 187-190; A. Husar, *op. cit.*, p. 126-127). Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*) şi **CXI** (*Synodicon vetus*).

ANTONIO ET SYAGRIO [COSS.]

Athanaricus, rex Gothorum, apud Constantinopolim XV, quo fuerat susceptus, die occiditur.

…

THEODOSIO XIV ET MAXIMO [COSS.]

…

Ioannes Monachus cognomento Cassianus Massiliae insignis et facundus scriptor habetur.

…

DIOSCORO V.C. ET EUDOXIO [COSS.]

Hunnis Thraciam et Illyricum saeva depopulatione vastantibus.

…

SUB CONSULATUL LUI ANTONIUS ŞI SYAGRIUS [382][38]

Athanaricus, regele goţilor, moare la Constantinopolis în a cincisprezecea zi de la primirea sa.[39]

…

SUB CONSULATUL LUI THEODOSIUS A XIV-A OARĂ ŞI MAXIMUS [433][40]

…

Călugărul Ioannes, cu supranumele Cassianus, este considerat la Massilia un important şi talentat scriitor.[41]

…

SUB CONSULATUL LUI DIOSCORUS *V(ir) C(larissimus)* ŞI EUDOXIUS [442][42]

Hunii pustiesc Thracia şi Illyricum printr-o sălbatică devastare.[43]

…

[38] Consulii sunt Flavius Claudius Antonius şi Flavius Afranius Syagrius – *EDH*, 22707, 30258, 32705; *PLRE*, I, p. 77 (*Fl. Claudius Antonius 5*), 862 (*Flavius Afranius Syagrius 2*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[39] Datarea lui Prosper este greşită. Athanaricus a intrat în *Constantinopolis* la 11 ianuarie 381, unde a fost primit cu onoruri excepţionale, murind la 25 ianuarie acelaşi an – Amm., XXVII, 5, 10; Oros., VII, 34, 7; Socr., *HE*, V, 10; Zos., IV, 34, 4-5; Hyd., *Chron.*, a. 381; *Cons. Const.*, a. 381, 1-2; Cassiod., *Chron.*, a. 382; Iord., *Get.*, XXVIII, 142-145; Marc. Comes, *Chron.*, a. 381, 2; *PLRE*, I, p. 120-121 (*Athanaricus*); H. Wolfram, *op. cit.*, p. 87, 146; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 48; A. Barbero, *op. cit.*, p. 189. Vezi şi ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[40] Consulii sunt Theodosius II Augustus, în Imperiul oriental, şi Petronius Maximus, în Imperiul occidental – *EDH*, 32834; *PLRE*, II, p. 749-751 (*Petronius Maximus 22*), 1100 (*Theodosius 6*), 1243; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[41] Vezi Genn., *Vir. ill.*, LXI (***FHDRCh*, LXVIII**); F. Bordonali, *Cassien, Jean*, în *DECA*, I, p. 429-430; *DELC*, p. 126-128 (*Cassian, Ioan*); V. Desprez, *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au concile d'Éphèse*, préface de P. Miguel, Abbaye de Bellefontaine, 1998, p. 518-519.

[42] Consulii sunt Flavius Dioscorus, în Vest, şi Flavius Eudoxius, în Est – *PLRE*, II, p. 368 (*Fl. Dioscorus 6*), 413 (*Fl. Eudoxius 6*), 1243; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[43] Campania din 441/442 din Balcani a lui Attila s-a soldat, printre altele, cu distrugerea oraşelor *Margus* (Dubravica), *Viminacium* (Kostolać) şi *Naissus* (Niš) – *Chron. Pasch.*, I, 583, 12-15 (a. 442); T. E. Gregory, *Attila*, în *ODB*, 1, p. 230-231; P. Heather, *op. cit.*, 365-373; A. Husar, *op. cit.*, p. 209, 240; Ph. Matyszak, *Duşmanii Romei. De la Hannibal la Attila*, traducere de G. Tudor, Bucureşti, 2008, p. 257.

THEODOSIO XVIII ET ALBINO [COSS.]

…

Attila rex Hunnorum Bledam fratrem et consortem in regno suum perimit, eiusque populos sibi parere compellit.

Ediţia folosită: *PL* 51, col. 556, 558, 559, 564, 568, 569, 570, 576, 579, 580, 582, 583, 584, 585, 596, 599, 600.

SUB CONSULATUL LUI THEODOSIUS A XVIII-A OARĂ ŞI ALBINUS [444][44]

…

Attila, regele hunilor, îl ucide pe Bleda, fratele şi asociatul lui la domnie, şi îi sileşte pe oamenii acestuia să i se supună.[45]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[44] Consulii sunt Theodosius II Augustus, în Est, şi Flavius Albinus, în Vest – *EDH*, 6661; *PLRE*, II, p. 53 (*Fl. Albinus 10*), 1100 (*Theodosius 6*), 1243; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[45] După alte surse, Bleda a fost ucis în 442, dar evenimentul s-a produs în 445 – Marc. Comes, *Chron.*, a. 445; Iord., *Get.*, XXXV, 180-181; *Chron. Pasch.*, I, 583, 12-15 (a. 442); Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5942 (450); *PLRE*, II, p. 230 (*Bleda*); T. E. Gregory, *op. cit.*, p. 230; Ph. Matyszak, *op. cit.*, p. 256. Vezi şi ***FHDRCh,* LIV** (*Cronicile galice*).

LXII. SIDONII APOLLINARIS

1. CARMINA

V 107 Fertur, Pannoniae qua Martia pollet Acincus,
Illyricum rexisse solum cum tractibus Histri

LXII. SIDONIUS APOLLINARIS
(cca 431 – 489)

Autorul. Gaius Sollius (Modestus?) Apollinaris Sidonius s-a născut, foarte probabil, la 5 noiembrie 431 în *Gallia*, la *Lugdunum* (Lyon), într-o familie aristocrată, care i-a asigurat o educaţie clasică deosebită în oraşul natal, apoi la *Arelate* (Arles). S-a căsătorit cu Papianilla, fiica uzurpatorului gallic Eucherius Avitus (455-456). Cariera sa politică dovedeşte oportunismul său, căci a elogiat trei împăraţi – Avitus (455-456) (*Carm.* VI-VII), Maiorianus (457-461) (*Carm.* IV-V, XIII) şi Anthemius (467-472) (*Carm.* I-II) – toţi răsplătindu-i loialitatea: în 456 – o statuie în forul lui Traianus (*Carm.* VIII, 8-10; *Ep.* IX, 16, 3), în 461 – *comes*, în 468 – *praefectus urbis Romae*, în acelaşi an sau în 469 – *patricius*. Foarte probabil în 469 a fost ales episcop de *Arverna* (Clermont-Ferrand, Franţa), organizând apărarea împotriva atacurilor vizigoţilor dintre 473-475. Capturat de regele Euricus (466-484), a fost închis, apoi trimis în exil în 475/6. Eliberat câţiva ani mai târziu, a revenit în scaun, murind la 21 sau 23 august 489.

Opera. Despre episcopul Sidonius, Gennadius din *Massilia* menţiona că *scripsit varia et grata opuscula, et sanae doctrinae* (Genn., *Vir. ill.*, XCII). El este autorul a peste douăzeci de *Carmina* (*Poezii*), dintre care opt sunt panegirice, şi al mai multor epistole – acestea din urmă redactate după ce a devenit episcop. Cum au remarcat exegeţii, stilul său literar este elegant şi rafinat, dar artificial, impregnat de erudiţie şi mitologie, realitatea fiind ocultată de ficţiunea artistică.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, XCII; *PLRE*, II, p. 115-118 (*Gaius Sollius (Modestus?) Apollinaris Sidonius 6*); S. Pricoco, *Sidoine Apollinaire*, în *DECA*, II, p. 2291-2293; *DELC*, p. 773 (*Sidonius Apollinaris*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 274-281, 298-299; J. Harries, *Sidonius Apollinaris and the Fall of Rome AD 407-485*, Oxford, 1994; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 671-677; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 108-111; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 151-156, 280.

1. POEZII

V[1], 107-115: Se spune că în Acincus[2] din Pannonia unde domină războaiele,

[1] *Panegyricus Iulio Valerio Maioriano Augusto dictus.* A fost scris în decembrie 458, după intrarea împăratului Maiorianus (decembrie 457 – 2 august 461) în *Lugdunum* (Lyon, Franţa) – *PLRE*, II, p. 702-703 (*Fl. Iulius Valerius Maiorianus*).

[2] Corect, *Acincum*; acelaşi cu *Aquincum* (Budapesta, Ungaria).

cuius auus; nam Theudosius, quo tempore Sirmi
Augustum sumpsit nomen, per utramque magistrum
militiam ad partes regni uenturus Eoas,
Maiorianum habuit. Latiis sunt condita fastis
facta ducis, quoties Scythicis illata colonis
classica presserunt Hypanim, Peucemque rigentem
mente salutatis irrisit lixa pruinis.
...
Ilicet aggrederis quod nullus tempore nostro
Augustus potuit: rigidum septemplicis Histri
agmen in arma rapis. Nam quidquid languidus axis
cardine Sithonio sub Parrhase parturit Ursa,
hoc totum tua signa pavet; Bastarna, Suebus,
Pannonicus, Neurus, Chunus, Geta, Dacus, Halanus,
Bellonotus, Rugus, Burgundio, Vesus, Alites,
Bisalta, Ostrogothus, Procrustes, Sarmata, Moschus
Post aquilis venere tuas; tibi militat omnis
479 Caucasus et Scythicae potor Tanaiticus undae

VII 43 … Rhene ... Scythiaeque uagis equitate cateruis
Hister ...
...
74 Indorum Ganges, Colchorum Phasis, Araxes
Armeniae, Ger Aethiopum Tanaisque Getarum
Thybrium tremuere meum.
...

bunicul acestuia a stăpânit pământul iliric cu cursurile Istrului; într-adevăr, Theodosius, în timpul în care şi-a luat numele de Augustus la Sirmium[3], l-a avut pe Maiorianus comandant peste ambele armate, ca să ajungă în părţile de răsărit ale domniei. Faptele generalului au fost scrise în analele Latiumului: de câte ori <războaiele> navale purtate împotriva locuitorilor sciţi au copleşit Hypanisul[4] şi Peuce care îngheaţă, soldatul a râs în gândul <său>, salutând iarna[5].

470-479: Gata, porneşti la ceea ce nu a putut nici un împărat în vremea noastră: cucereşti cu arme cursul îngheţat al Istrului cel înşeptit. De fapt, orice <neam> naşte polul nord cel slăbit la hotarul sitonian, sub Ursa Mare, acesta în întregime se teme de steagurile tale; bastarnul, suebul, panonul, nervul, hunul, getul, dacul, alanul, belonotul, rugul, burgundul, vesul, alitul, bisaltul, ostrogotul, procrustul, sarmatul, moshul au venit după acvilele tale; întregul Caucaz şi scitul care bea apa fluviului Tanais luptă pentru tine[6].

VII[7], 43-44: … şi <ţie>, Rinule… şi <ţie>, Istru, care <eşti> trecut călare de gloatele rătăcitoare ale Scythiei …

74[8]-76: Gangele inzilor, Phasisul colchidienilor, Araxesul Armeniei, Ger al etiopienilor şi Tanaisul geţilor au tremurat de frica Tibrului meu…[9]

---

[3] Despre numirea lui Theodosius ca împărat, vezi *Pan.*, XII [2], 11, 2-3; 31, 2; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVII, 3; XLVIII, 1; *Cons. Const.*, a. 379, 1; *Chron. Pasch.*, I, 561, 1-4, a. 378; Hyd., *Chron.*, 379, 1-2; Prosp. Tiro, *Chron.*, a. 379; Zos., IV, 24, 4; Oros., VII, 34, 2; Socr., *HE*, V, 26, 4; VI, 1, 1; Sozom., *HE*, VII, 2, 1; Theod., *HE*, V, 5, 1-6; 6, 1-3; Sid. Apoll., *Carm.*, V, 109-110; Zon., XIII, 17, 9-5; Marc. Comes, *Chron.*, a. 379; Cassiod., *HE*, IX, 4; *PLRE*, II, p. 904-905 (*Theodosius 4*); R. Molcolm, *The Ascession of Theodosius I*, în *Klio*, 78, 1994, 2, p. 438-453. Vezi şi ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[4] În izvoarele antice, *Hypanis* desemnează atât teritoriul scitic nord-pontic, cât şi râul Bug – cf. *RE*, IX/1, col. 210-230 (Kiessling).

[5] Versurile respective elogiază pe Maiorianus, bunicul patern al împăratului amintit anterior, care în 379 a fost *magister utriusque militiae* în *Illyricum*, servind sub Theodosius I (379-395) şi luptând cu succes împotriva triburilor transdanubiene – *PLRE*, I, p. 537 (*Maiorianus*).

[6] Cum a observat Rajko Bratož, catalogul populaţiilor din acest poem (cf. şi VII, 321-325) poate fi împărţit în trei: populaţii istorice, reale (*Pannonius* (?), *Suebus*, *Rugus*, *Ostrogothus*), anacronice la acel moment (*Bastarna*, *Dacus*, *Geta*, *Sarmata*) şi mitologice sau fantastice (*Bisalta*, *Procrustes*, *Moschus*, *Bellonotus*, *Vesus*, *Alites*) – R. Bratož, *Severinus von Noricum und seine Zeit. Geschichtliche Anmerkungen*, Wien, 1983, p. 33, nota 129.

[7] *Panegyricus* în cinstea împăratului Avitus (455-456), pronunţat la Roma la 1 ianuarie 456, cu prilejul preluării consulatului de către suveran.

[8] În v. 45-122, autorul face elogiul Romei.

[9] *Phasis* – Rioni; *Araxes* – Aras (georg. Rakhsi); Tanais – Don.

230 Aetium interea, Scythico quia saepe duello est
edoctus, sequeris ...
...
235 ... Vincitur illic
Cursu Herulus, Chunus iaculis Francusque natatu,
Sauromata clipeo, Salius pede, falce Gelonus ...
...
245 Litorius Scythicos equites tum forte subacto
celsus Aremorico Geticum rapiebat in agmen
Per terras, Aruerne, tuas ...
...
321 … Pugnacem Rugum comitante Gelono
Gepida trux sequitur; Scirum Burgundio cogit;
Chunus, Bellonotus, Neurus, Bastarna, Toringus,
Bructerus, ulvosa vel quem Nicer alluit unda
325 prorumpit Francus…
…

IX 34 cuius nec feritas subacta tunc est,
caesis milibus ante cum ducentis
in uallis Scythicae coactus artum
orbatae ad Tomyris ueniret urbem.
...
168 Non diuos specialibus fauentes
agris, urbibus insulisque canto,
...
177 Martem Thracibus ac Scythis Dianam

230[10]-231: Între timp, te ţii pe urmele lui Aetius, fiindcă a fost de multe ori învăţat cu războiul scitic...

235-237: Acolo este întrecut herulul în alergare, hunul la <aruncarea> lăncii şi francul la înot, sauromatul în <mânuirea> scutului, salianul în <a-şi folosi> picioarele, gelonul[11] la <mânuirea> securii.

245-247: Litorius, mândru de supunerea aremoricanilor, a dus după sine atunci cu forţă călăreţii sciţi spre armata geţilor[12], prin ţinuturile tale, arverne... [13]

321-325: Fiorosul gepid, însoţit de gelon, se ţine pe urmele violentului rug; burgundul forţează scirul; dau năvală hunul, belonotul, nervul, bastarnul, toringul, bructerul, chiar cel pe care îl scaldă Nicer[14] cu unda-i plină de papură, francul... [15]

IX[16], 34-37: Cruzimea acestuia[17] n-a fost atunci potolită când, fiind ucişi mai înainte două sute de mii <de soldaţi> în strâmtoarea văii scitice, forţat, a venit în cetatea lui Tomyris cea lipsită de fiu.[18]

168: Nu-i cânt pe zeii care ocrotesc în special ogoarele, oraşele şi insulele…

177: Pe Marte pentru traci[19], pe Diana pentru sciţi ...

---

[10] Versurile 230-294 amintesc faptele lui Avitus aflat sub ordinele generalului Aetius.

[11] *Geloni* – denumire a unui trib scitic: Plin., IV, 88; *RE*, VII/1, col. 1014-1018 (Kiessling).

[12] *Goţilor*; pentru confuzia dintre „geţi” şi „goţi” în Antichitatea târzie, vezi C. C. Petolescu, *Confuzia dintre geţi şi goţi în Antichitatea târzie*, în *TD*, 4, 1983, p. 147-149 = idem, *Contribuţii la istoria Daciei romane*, I, Bucureşti, 2007, p. 289-292, 333.

[13] Litorius – *comes (rei militares)* în *Gallia* în 435-437; a fost însărcinat de Aetius să reprime împreună cu auxiliarii huni („sciţi”) răscoala armoricanilor, după care s-a îndreptat spre *Narbo*, asediat de goţi („geţi”) – Prosper Tiro, *Chron.*, a. 436; *PLRE*, II, p. 684 (*Litorius*).

[14] Neckar, afluent al Rinului.

[15] Versurile pomenesc populaţiile care l-au însoţit pe Attila în expediţia din *Gallia* din 451 – vezi trimiterile la *Hydatius de Aquae Flaviae* (***FHDRCh*, LXIII**).

[16] Poezie dedicată lui Magnus Felix, fiul consulului Magnus, *praefectus praetorio (Galliarum?)* în 469, *patricius*, prieten al poetului, el însuşi poet – *PLRE*, II, p. 463-464 (*Magnus Felix 21*).

[17] Sidonius se referă la cruzimea lui Cyrus, regele Persiei.

[18] Cf. Hdt., I, 204-214; Iust., *Hist.*, I, 8, 9: Tomyris, regina masageţilor, al cărui fiu fusese ucis de Cyrus, l-a atras pe rege într-o ambuscadă, ucigându-l împreună cu întreaga armată.

[19] Despre *Mars* ca divinitate tracică în izvoarele antice, cf. D. Dana, Mars Geticus. *Realitate istorică sau literară?*, în *EphNap*, 11, 2001, p. 15-39.

269 non qui tempore Caesaris secundi
aeterno incoluit Tomos reatu.

XXIII 158 et te carmina per libidinosa
notum, Naso tener, Tomosque missum,
160 quondam Caesareae nimis puellae
ficto nomine subditum Corinnae?
...
241 Hinc si foedera soluerentur orbis,
Pacem te medio darent feroces
Chunus, Sauromates, Getes, Gelonus;
...
342 Non sic fulminis impetus trisulci,
non pulsa Scythico sagitta neruo

Ediţia folosită: Sidoine Apollinaire, *Poèmes*, I, texte établi et traduit par André Loyen, Paris, 1960, p. 32, 46, 56, 57, 63, 64, 82, 87, 91, 150, 153, 157.

2. EPISTULAE

VI, 12, 4: ... cumque multa in statu fidei tuis dispositionibus augeantur, solum haereticorum numerum minui, teque quodam uenatu apostlico feras Fotinianorum mentes spirtualium praedicationum cassibus implicare ...

Ediţia folosită: Sidoni Apol.linar, *Lletres*, II [*Llibres IV-VI*], introducció, text revisat i traducció de Joan Bellès, Barcelona, 1998, p. 166.

269[20]-270: Nici cel care a locuit la Tomis în timpul celui de-al doilea Caesar[21] din pricina unei vini eterne …[22]

XXIII[23], 158-161: ... şi pe tine, gingaşe Naso, cel cunoscut prin versuri lascive şi trimis la Tomis, supus odinioară prea mult copilei împărăteşti sub numele plăsmuit de Corina? ... [24]

241-243: De aici, dacă alianţele lumii ar fi slăbite, hunul, sauromatul, getul şi gelonul cei sălbatici ar face pace prin mijlocirea ta…

342-343: Astfel nici dezlănţuirea fulgerului despicat în trei, nici săgeata pusă în mişcare de arcul scitic ...

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. SCRISORI

VI[25], 12, 4 … şi că deoarece în privinţa statutului credinţei sunt sporite multe prin dispoziţiile tale, este diminuat doar numărul ereticilor şi că, printr-un fel de vânătoare apostolică, tu înfăşori în plasele de vânătoare ale predicilor spirituale sufletele sălbatice ale fotinienilor...[26]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[20] V. 259-288 amintesc scriitorii pe care amicul său nu-i citeşte prin prezentul poem.

[21] „Al doilea Caesar" este, aici, Augustus, întrucât pentru mulţi autori antici dictatorul Caesar a fost primul împărat roman.

[22] Este vorba de poetul Ovidius – cf. *Carm.* XXIII, 158-161 (*infra*).

[23] *Ad Consentium*; Consentius – *tribunus et notarius* prin 437/50, apoi *cura palatii* prin 455/6 în Imperiul occidental; poet ca şi Sidonius şi mai în vârstă decât acesta, poseda *ager Octauianus*, în *Narbonensis*, unde funcţiona un cerc literar frecventat şi de Sidonius – *PLRE*, II, p. 308-309 (*Consentius 2*).

[24] Cf. *Trist.*, IV, 10, 59; *Ars*, III, 538.

[25] Adresată lui Patientus în 471-472.

[26] Despre prezenţa adepţilor ereziei lui Photinus în Occident şi combaterea lor vezi *Studiul introductiv*.

LXIII. HYDATI AQUAE FLAVIAE

LXIII. HYDATIUS DE AQUAE FLAVIAE
(cca 393/7 – cca 470)

Autorul. Cum mărturiseşte în prefaţa *Cronicii* sale, Hydatius s-a născut în provincia *Gallaecia*, în oraşul *Lemica* (astăzi, Ginzo de Limia, Spania); data naşterii se plasează cândva între 393 şi 397. În 406-7, a efectuat un pelerinaj în Ţara Sfântă, întâlnindu-l, printre alţii, pe Hieronymus, aflat la Bethleem. În anul 416, s-a convertit, a intrat în rândurile clerului şi în 427 (după alţii, în 428) a devenit episcop în oraşul *Aquae Flauiae* (astăzi, Chaves, în Portugalia). A murit după 469, anul când se termină opera sa.

Opera. Hydatius a scris o *Cronică* ce continuă pe cea eusebiano-hieronimiană, înfăţişând evenimentele dintre 379 şi 469. Ea descrie situaţia dramatică a Imperiului roman occidental, în special a provinciilor iberice, după invazia barbară din 409 şi până la războiul civil din regatul sueb dintre 455-469. Autorul s-a informat din surse diverse, valorificând, totodată, propria experienţă. A utilizat un sistem cronologic complex – olimpiade, anii imperiali din Occident, anii consulari, era hispanică, succesiunea episcopală în marile centre ecleziastice etc.

Bibliografie: *PLRE*, II, p. 574-575 (*Hydatius*); M. Simonetti, *Idace*, în *DECA*, II, p. 1207-1208; *DELC*, p. 376-377 (*Idacius* sau *Idatius (Hydatius)*); A. Tranoy, *Introduction*, în Hydace, *Chronique*, I, introduction, texte critique, traduction par A. Tranoy, Paris, 1974 (*SC* 218), p. 9-95; B. Baldwin, *Hydatius*, în *ODB*, 2, p. 959; R. W. Burgess, *From Gallia Romana to Gallia Gothica: the view from Spain*, în *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, edited by J. Drinkwater and H. Elton, Cambridge, 1992, p. 19-27; idem, *Introduction*, în *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana. Two contemporary accounts of the final years of the Roman Empire*, edited with an English Translation by R. W. Burgess, Oxford, 1993, p. 3-66; C. Cardelle de Hartmann, *Philologische Studien zur Chronik des Hydatius von Chaves*, Stuttgart, 1994; H. Inglebert, *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome. Histoire, christianisme et romanités en Occident dans l'Antiquité tardive (IIIe-Ve siècles)*, Paris, 1996, p. 627-633; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 74-75.

CHRONICON

OLYMPI. CCLXXXIX

379 3. Inter Romanos et Gothos, multa certamina conseruntur

OLYMPI. CCLXXXX

381 6. III. Athanaricus, rex Gothorum, apud Constantinopolim XV die, ex quo a Theodosio fuerat susceptus, interiit.

382 7. III. Gothi infida Romanis pace se tradunt.

OLYMPI. CCLXXXXI

386 13[a]. VIII. Greothingorum gens a Theodosio superatur.

CRONICĂ

În timpul olimpiadei 289

379 3. Între romani şi goţi se încing multe lupte[1].

În timpul olimpiadei 230

381 6. III. Athanaricus, regele goţilor, a murit la Constantinopolis, în a cincisprezecea zi de când fusese primit <sub protecţie> de Theodosius[2].

382 7. III. Goţii se supun romanilor printr-o pace nesinceră[3].

În timpul olimpiadei 291

386 13[a]. VIII. Neamul greotingilor este învins de Theodosius[4].

---

[1] Autorul se referă la conflictele care au urmat în Balcani după dezastrul de la *Hadrianopolis* din 9 august 378, încheiate cu pacea din 3 octombrie 382 – cf. Amm., XXXI, 3-16; Oros., VII, 34, 5; Zos., IV, 24-34; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 379; *Cons. Const.*, a. 378, 4 – 379, 1-3; Theoph. Confess., *Chron.* , a. 5870 (378); A. Tranoy, *Commentaire*, în Hydace, *Chronique*, II, *Commentaire et index* par A. Tranoy, Paris, 1974 (*SC* 219); I. Barnea, în *DID*, II, p. 393-401; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, 131-164; P. Malcolm Errington, *Theodosius and the Goths*, în *Chiron*, 26, 1996, p. 1-23; P. Heather, *I Goti dal Baltico al Mediterranero. La storia dei barbari che sconfissero Roma*, Genova, 2005, p. 139-146; idem, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 211-237; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007, p. 163-193; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 88-106, 126-131. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, XXXIII** (*Eusebius Hieronymus*), **LXI** (*Prosper Tyro*) şi **LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[2] Învins de huni (Amm., XXXI, 3, 4 – 8, 13), Athanaricus a fost nevoit să treacă în Imperiu, ajungând la *Constantinopolis* la 11 ianuarie 381; a murit la 25 ianuarie, Theodosius I (379-395) făcându-i funeralii impresionante – Amm., XXVII, 5, 10; Oros., VII, 34, 7; Socr., *HE*, V, 10; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 382; Zos., IV, 34, 2-5; Cassiod., *Chron.*, a. 382; Iord., *Get.*, XXVIII, 142-145; *PLRE*, II, p. 120-121 (*Athanaricus*); A. Tranoy, *op. cit.*, p. 15; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 87, 146; A. Barbero, *op. cit.*, p. 189. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, LXI** (*Prosper Tyro*) şi **LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[3] Este vorba despre *foedus*-ul din 3 octombrie 382 – cf. Them., *Or.* XVI, 208 D; XIX, 229B; Oros., VII, 34, 7; Zos., IV, 40; *Cons. Const.*, a. 382, 2; vezi bibliografia la nota 1; aici, doar A. Tranoy, *op. cit.*; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 148; P. Malcolm Errington, *op. cit.*, p. 23-27; A. Husar, *op. cit.*, p. 130.

[4] Cf. Oros., VII, 34, 9; Zos., IV, 35, 1; 38-39; *Cons. Const.*, a. 386, 1; A. Tranoy, *op. cit.*, p. 18; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 148; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999; A. Husar, *op. cit.*, p. 130.

OLYMPI. CCCVII

451 150. Aera CCCCLX, gens Hunorum pace rupta depraedatur prouincias Galliarum. Plurimae ciuitates effractae. In campis Catalaunicis haud longe de ciuitate, quam effregerant, Mettis, Aetio duci et regi Theodorico, quibus erat in pace societas, aperto Marte confligens diuino

În timpul olimpiadei 307

451 150. În anul 460 al erei (hispanice), după ce a fost ruptă pacea, neamul hunilor devastează provinciile galice. Cele mai multe cetăţi au fost zdrobite[5]. În Câmpiile Catalaunice, nu departe de cetatea pe care o înfrânseseră, Mettis[6], <hunii>, luptând în câmp deschis, sunt învinşi, doborâţi cu ajutor divin, de generalul Aetius[7] şi de regele Theodoricus[8], care erau aliaţi pe timp de pace: curând, noaptea întunecată a pus capăt luptei. Regele

---

[5] Despre devastarea oraşelor nord-galice *Divodurum* (Metz), *Augusta Treverorum* (Trier), *Cenobum* (Orléans), *Augustobona* (Troyes) în primăvara lui 451 vezi Priscus Panites, *Hist.*, frg. 9; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 451; Sid. Apoll., *Carm.*, VII, 319-328; *Ep.* VII, 12, 3; VIII, 15, 1; Greg. Tur., *HF*, II, 6; Iord., *Get.*, XXXIII, 176-228; *Chron. Pasch.*, I, 587, 7-12; T. E. Gregory, *Attila*, în *ODB*, 1, p. 231; A. Tranoy, *op. cit.*, p. 93; S. Barnish, *Old Kaspars: Attila's invasion of Gaul in the literary sources*, în *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, edited by J. Drinkwater and H. Elton, Cambridge, 1992, p. 38-47; P. Heather, *op. cit.*, p. 403-409; A. Husar, *op. cit.*, p. 211-212; Ph. Matyszak, *Duşmanii Romei. De la Hannibal la Attila*, traducere de G. Tudor, Bucureşti, 2008, p. 258-260.

[6] Metz.

[7] Despre Flavius Aetius (cca 390-454), *patricius* între 435-454, cf. Sid. Apoll., *Ep.* VII, 12, 3; Marc. Comes, *Chron.*, a. 454 (*PL* 51, col. 929); Iord., *Get.*, XXXIV, 176; *PLRE*, II, p. 21-29 (*Fl. Aetius 7*); T. E. Gregory, *Aetius*, în *ODB*, 1, p. 31; T. Stickler, *Aëtius. Gestaltungsspielräume eines Heermeisters im ausgehenden Weströmischen Reich*, München, 2002; G. Atanasov, R. Ivanov, în R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *History of Silistra*, I, *The Ancient Durostorum*, Silistra-Sofia, 2006, p. 399-407 (în bulgară şi engleză); A. Husar, *op. cit.*, p. 198-216.

[8] Este vorba despre Theodoricus I, regele vizigoţilor între 418-451 – cf. *PLRE*, II, p. 1070-1071 (*Theodoricus 2*).

caesa superatur auxilio: bellum nox intempesta diremit. Rex illic Theodoricus prostratus occubuit: CCC ferme milia hominum in eo certamine cecidisse memorantur.

452 154. XXVIII. … ad quas rex eorum /Hunnorum – n.n./ Attila mox reuersus interiit.

Ediţia folosită: Hydace, *Chronique*, I, introduction, texte critique, traduction par Alain Tranoy, Paris, 1974 (*SC* 218), p. 106, 108, 146, 148.

Ediţia consultată: *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana. Two contemporary accounts of the final years of the Roman Empire*, edited with an English Translation by R. W. Burgess, Oxford, 1993.

Theodoricus, doborât la pământ, a murit acolo. Se spune că au căzut în acea luptă aproape trei sute de mii de oameni[9].

452 154. XXVIII. … întors la acestea, regele lor /al hunilor – n.n./, Attila, a murit curând[10].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[9] Bătălia de la *Campus Catalaunicus* (*Mauriacus*) (în Champagne, în apropiere de La Noblette) s-a desfăşurat în septembrie 451; după unele surse, au căzut 165.000 de combatanţi – cf. Prosper Tiro, *Chron.*, a. 451; *Chron. Gall. 452*, 139 (a. 451); Iord., *Get.*, XXXVI-XLI, 186-218; Sid. Apoll., *Carm.*, VII, 316-356; Greg. Tur., *HF*, II, 7; Cassiod., *Chron.*, a. 451; Marc. Comes, *Chron.*, a. 451; *Chron. Pasch.*, I, 587, 7-12 – 588, 1-6; T. E. Gregory, *op. cit.*, p. 231; A. Tranoy, *op. cit.*; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 97, 98; P. Heather, *I Goti…*, p. 196; idem, *La caduta…*, p. 409-411; T. Stickler, *op. cit.*, p. 135-145; A. Husar, *op. cit.*, p. 212; Ph. Matyszak, *op. cit.*, p. 260-261.

[10] Attila a murit în noaptea nunţii din 453 cu o tânără germanică pe nume Ildico în urma unei hemoragii – cf. Prosper Tiro, *Chron.*, a. 454; Iord., *Get.*, XLIX, 254-258; Eugipp., *VS*, I, 1; Vict. Tonn., *Chron.*, a. 453; Marc. Comes, *Chron.*, a. 454; *Chron. Pasch.*, I, 587, 7-12 – 588, 1-6; *PLRE*, II, p. 182-183 (*Attila*); T. E. Gregory, *oip. cit.*; A. Tranoy, *op. cit.*, p. 95; T. Stickler, *op. cit.*, 150-154; Ph. Matyszak, *op. cit.*, p. 263-264.

LXIV. CAELIO SEDULII

PASCHALE CARMEN

I 17 Cum sua gentiles studeant figmenta poetae
Grandisonis pompare modis, tragicoque boatu
Ridiculoque Geta seu qualibet arte canendi
20 Saeua nefandarum renouent contagia rerum
Et scelerum monumenta canant

Ediţia folosită: Sedulii *Opera Omnia* recensuit et commentario critico intruxit Iohannes Huemer, Vienna, 1885 [1967] (*CSEL* X).

LXIV. CAELIUS SEDULIUS
(secolul al V-lea)

Autorul. Se ştiu foarte puţine lucruri despre Sedulius: provenea, probabil, din *Italia*, *Gallia* meridională sau *Hispania* nodică, dusese în tinereţe o viaţă boemă, apoi s-a dedicat preoţiei, ajungând, după unii autori, chiar episcop. Activitatea sa se plasează în timpul domniilor lui Theodosius II şi Valentinianus III, adică între 425-450.

Opera. Unii exegeţi îl consideră pe Sedulius cel mai mare poet creştin din veacul al V-lea, deşi Gennadius din *Massilia* nu-i acordă nici un rând în culegerea sa *De viris illustribus*. Opera sa principală este *Paschale Carmen* (*Cântul pascal*), în care, în forme amintind de poezia clasică (Lucanus, Vergilius, Claudianus), dar şi creştină (Prudentius, Paulinus de *Nola*, Iuvencus), glorifică minunile Mântuitorului. Acest *Cânt* a fost apoi transpus în proză sub titlul *Opus Paschale* (*Opera pascală*). A mai compus imnuri.

Bibliografie: A. V. Nazzaro, *Sedulio*, în *NDPAC*, III, col. 4838-4841; *PCBE*, 2/2, p. 2018-2019 (*Sedulius*); *DELC*, p. 762-763 (*Sedulius*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 118-120.

CÂNTUL PASCAL

I 17 Cum ale lor plăsmuiri se străduiesc păgânii poeţi
cu metri răsunători să-şi orneze şi cu un muget tragic
şi cu ridicolul get[1] sau cu orice mod de a cânta
a unor lucruri nelegiuite reînnoiesc influenţa dăunătoare
Şi ale fărădelegilor amintiri le cântă …

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] „Get” pentru „got” – vezi C. C. Petolescu, *Confuzia dintre geţi şi goţi în Antichitatea târzie*, în *TD*, 4, 1983, p. 147-149 = idem, *Contribuţii la istoria Daciei romane*, I, Bucureşti, 2007, p. 289-292, 333.

LXV. MARTIANI CAPELLAE

DE NUPTIIS PHILOLOGIAE ET MERCURII

VI. DE GEOMETRIA

656 … nam Hebrum Odrysiae nives complent, qui inter diversos barbaros fluens etiam Ciconas perluit, quorum confinio Haemus sex milibus passum cacumen extollens vicinia perflatur astrorum. cuius item terga diversae gentes tenent, inter quas Getae, Sarmatae, Scythae ... **662**… Hister fluvius, ortus in Germania de cacumine montis Abnovae, sexaginta amnes adsumens etiam Danuvius vocitatur. **663** dehinc litus Scythicum confertum multiplici diversitate barbarica; nam illic Getae, Daci, Sarmatae, Hamaxobii, Trogodytae, Alani, Germani. omnis tractus ab Histro ad Oceanum bis decies centum milium passuum est, in latitudinem milibus quadringentis usque ad Sarmatiae solitudines. nec procul fluvius, lacus, oppidum sub uno cuncta nomine Borysthenes; propter Achillis insula eius sepulchro celebrata. introrsus degunt Auchetae, apud quos Hypanis

LXV. MARTIANUS CAPELLA
(secolul al V-lea)

Autorul şi opera. Nu se cunoasc foarte multe date despre Martianus Minneus Felix Capella. Se ştie că era păgân, provenea din *Carthago*, că a profesat avocatura şi că spre bătrâneţe a scris o lucrare în nouă cărţi, în proză şi în versuri, despre cele şapte arte liberale dedicată fiului său. Această enciclopedie este cunoscută cu titlul *De nuptiis Philologiae et Mercurii* (*Despre căsătoria dintre Filologie şi Mercur*) şi a fost scrisă la o dată incertă (410?, 439?). Artele liberale sunt tratate, alegoric, ca „domnişoarele de onoare" (R. Rus) de la nunta lui Mercur, care simbolizează elocvenţa, şi a Filologiei, semnificând înţelepciunea.

Bibliografie: *PLRE*, II, p. 259 (*Martianus Minneius Felix Capella*); *DELC*, p. 550-551 (*Martianus Capella*); J. Willis, *Praefatio*, în Martianus Capella edidit James Willis, Leipzig, 1983 (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teunbneriana*), p. V-VII; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 95-96; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, 1994[2], p. 1184-1185; E. Cizek, *Istoria literaturii latine*, II, Bucureşti, 1994, p. 733-734; I. Ramelli, *Introduzione*, în Marziano Capella, *Le nozze di Filologia e Mercurio*, testo latino a fronte, introduzione, traduzione, commentario e appendici di I. Ramelli, Milano, 2002, p. VII-CIV; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 42.

DESPRE CĂSĂTORIA DINTRE FILOLOGIE ŞI MERCUR

VI. DESPRE GEOMETRIE

656 … de fapt, zăpezile Odrysiei umplu Hebrul, care, curgând printre diverşi barbari, scaldă chiar şi pe ciconi, la hotarul cărora Haemus, care îşi înalţă vârful de şase mii de paşi, este atins de vecinătatea astrelor. De asemenea, diverse neamuri stăpânesc <ţinuturile> din spatele acestuia[1]... **662** … Fluviul Hister, izvorât din vârful muntelui Abnova, adăugându-şi şaizeci de cursuri de apă, este denumit şi Danuvius[2]. **663** Mai departe, malul scitic este plin de o mare diversitate <de neamuri> barbare: căci acolo <sunt> geţii, dacii, sarmaţii, hamaxobii, troglodiţii, alanii, germanii. Toată întinderea de la Hister la Ocean este de două milioane de paşi, în lăţime de patru sute de mii până la pustiurile Sarmatiei. Nu departe <se află> un fluviu, un lac, o cetate, toate sub singura denumire de Borysthenes; aproape <este> insula lui Achilles, cunoscută prin mormântul acestuia[3]. În interior locuiesc auheţii, la care izvorăşte

[1] După Plin., IV, 40-41; Sol., 10, 7.

[2] După Plin., IV, 79.

[3] Insula *Leuké* (Albă) (Insula Şerpilor), cunoscută din secolul al VII-lea î. H. ca fiind dedicată lui Achilles (Arct., *Aeth.*; Pind., *Nem.*, IV, 50; Plin., IV, 80-83; Arr., *Peripl.*, 21-23; Philostr., *Her.*, 20, 32-41); în plină Antichitate târzie, această părere exista încă (Avien., *Descriptio orbis terrae*, 723-728; Amm., XXII, 8, 35; Ps.-Caes., III, 112); vezi şi S. B. Okhotnikov, A. S. Ostroverkhov, *L'île de Leuké et le culte d'Achille*, în *Pontica*, 24, 1991, p. 53-74.

nascitur, et Neuri, apud quos Borysthenes, Geloni, Agathyrsi, Anthropophagi et a tergo eorum Arimaspi; tunc Riphaei montes et regio caligantibus tenebris inumbrata. **664** post eosdem montes trans Aquilonem Hyperborei, apud quos mundi axis continua rotatione torquetur, gens moribus, prolixitate vitae, deorum cultu, aeris clementia, semestri die, fine etiam habitationis humanae praedicanda. verum Sarmatiae, Scythiae, Tauricae tractus in longitudine habet milia nongenta octoginta, latitudine septingenta decem. Iam nihil in Europa aestimo memorandum, quoniam et Hyperboreos sibi Asia vindicavit.

Ediţia folosită: Marziano Capella, *Le nozze di Filologia e Mercurio,* testo latino a fronte, introduzione, traduzione, commentario e appendici di Ilaria Ramelli, Milano, 2002, p. 448, 452, 454.

Hypanis, şi neurii, la care <izvorăşte> Borythenes, <şi> gelonii, agatârşii, antropofagii, iar în spatele lor arimaspii; doar atunci <urmează> munţii Riphaei şi zona umbrită de ceţuri întunecate[4]. **664** După aceiaşi munţi, dincolo <de partea> de nord, <se află> hiperboreii, la care axul lumii se răsuceşte cu o rotire continuă; populaţia trebuie pomenită pentru obiceiuri, pentru prolixitatea vieţii, pentru cultul zeilor, blândeţea climei, ziua de şase luni şi chiar pentru linia de hotar a locuinţelor omeneşti. Desigur, zona Sarmatiei, Scythiei, Chersonesului Tauric are în lungime nouă sute optzeci de mii <de paşi>, în lăţime şapte sute zece. Acum socotesc că nu trebuie amintit nimic în Europa, fiindcă Asia şi-i reclamă şi pe hiperborei[5].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[4] După Plin., IV, 82-88; Str., XI, 6, 2. Vezi şi Amm., XXII, 8, 26; 8, 31; XXXI, 2, 14-15.
[5] După Plin., IV, 89-91.

LXVI. CONSULARIA CONSTANTINOPOLITANA

CCCXX	Caro et Carino [283]
HIS CONSS.	occisus est Probus Sirmium
CCCXXX	Constantio et Maximiano [294]
HIS CONSS.	castra facta in Sarmatia contra Acinco et Bononia

LXVI. CONSULARIA CONSTANTINOPOLITANA
(secolul al V-lea)

Opera. Titlul *Consularia Constantinopolitana seu Descriptio Consulum* a fost dat de Theodor Mommsen. Este vorba despre o listă de consuli începând cu anul 509 î.H. până în anul 468 d.H., adnotată cu numeroase date istorice. Aşa cum arăta R. W. Burgess, ale cărui observaţii le urmăm aici, ea se împarte în şase secţiuni: I – lista consulară de la 509 la 113 î.H., cu anii neconsulari din timpul decemvririlor, al tribunilor militari cu putere consulară etc.; II – lista de consuli dintre 112-3 î.H.; III – lista de consuli dintre 2 î.H. – 260 d.H.; IV – lista de consuli dintre 261-389; V – lista de consuli dintre 390-455; VI – lista de consuli dintre 456-468, consulul celui din urmă an, Anthemius, fiind o interpolare. Autorul anonim s-a bazat pe mai multe surse – *Fasti Capitolini*, *Cronograful din 354*, compilaţii şi recenzii ale unor *consulariae* vestice şi estice.

Bibliografie: R. W. Burgess, *Introduction*, în *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana. Two contemporary accounts of the final years of the Roman Empire*, edited with an English Translation by R. W. Burgess, Oxford, 1993, p. 175-212.

În timpul olimpiadei 320	Sub consulatul lui Carus şi Carinus [283][1]
Sub aceşti consuli	a fost ucis Probus la Sirmium[2].
În timpul olimpiadei 330	Sub consulatul lui Constantius şi Maximianus [294][3]
Sub aceşti consuli	au fost făcute castre în Sarmatia în faţa <oraşelor> Acincum şi Bononia.[4]

[1] Consulii sunt Marcus Aurelius Carus Augustus II şi Marcus Aurelius Carinus Caesar I – *PIR*^{2}, A 1473, 1475; *PLRE*, I, p. 181 (*M. Aurelius Carinus*), 183 (*M. Aurelius (? Numerius) Carus*), 1042.

[2] Marcus Aurelius Probus, împărat între iulie sau august 276 şi septembrie sau octombrie 282, ucis de soldaţi la *Sirmium*, în *Pannonia Secunda*; prin urmare, datarea este greșită – Aur. Vict., *Caes.*, 37, 4; Eutr., IX, 17, 3; *SHA*, *Prob.*, XXI, 3; *Car.*, IV, 7; VI, 1; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XXXVII, 4; Oros., VII, 24, 3; Hier., *Chron.*, a. 283; Zos., I, 71, 4-5; Ioann. Mal., *Chron.*, XII; Zon., XII, 29; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 243; *PIR*^{2}, A 1583; *PLRE*, I, p. 736 (*M. Aurelius Probus 3*); D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Gründzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt, 1996, p. 253; H. Brandt, *Probus*, în *Împăraţi romani*. 55 de portrete de la Caesar la Iustinian editate de M. Clauss, traducere din limba germană şi note de A. Armbruster, Bucureşti, 2001, p. 295-296; M. Grant, *Gli imperatori romani. Storia e segreti*, Roma, 2004, p. 258.

[3] Consulii sunt Flavius Valerius Constantius Caesar [Constantius I] I şi Galerius Maximianus Caesar I – *PIR*^{2}, F 390; *PLRE*, I, p. 227-228 8 (*Fl. Val. Constantius 12*), 574-575 (*C. Galerius Valerius Maximianus 9*), 1042; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987, p. 122-123.

[4] Castrele au fost ridicate în faţa celor de la *Acumincum* (*Acincum*) (Budapesta, Ungaria), *Bononia* (Vidin, Bulgaria) şi *Margum* în urma conflictelor cu sarmaţii, desfăşurate în 293-294 – *Pan. Lat.*, VIII [5], 5, 1; 10, 4; Eus., *HE*, VIII, 17, 3 (Maximianus – „*Sarmaticus Maximus* de cinci ori”); D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timişoara, 1996, p. 50-51.

Tusco et Anolino [295]

HIS CONSS. Carporum gens uniuersa in Romania se tradidit

<CCCLXX> Pacatiano et Hilariano [332]

HIS CONSS. uicti Gothi ab exercitu Romano in terris Sarmatarum die XII k. Mai

	Sub consulatul lui Tuscus şi Anolinus [295][5]
Sub aceşti consuli	întregul neam al carpilor s-a pus sub protecţia Imperiul roman[6]
<În timpul olimpiadei 370>	Sub consulatul lui Pacatianus şi Hilarianus [332][7]
Sub aceşti consuli	au fost învinşi goţii de către armata romană în ţinuturile sarmaţilor în ziua a douăsprezecea înainte de calendele lui mai[8].

[5] Consulii sunt Nummius Tuscus şi C. Annius Anullinus – *PIR*^{2}, A 632; *PLRE*, I, p. 79 (*C. Annius Anullinus 3*), 926-927 (*Nummius Tuscus 1*), 1042; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*, p. 124-125.

[6] Conflictele cu carpii au fost purtate de Diocletianus între 288 şi 293, apoi împreună cu Maximianus şi Galerius prin 294-297; luptele au fost reluate și purtate doar de Galerius între 306-311; alte izvoare vorbesc despre deportarea întregului neam al carpilor – *Pan. Lat.*, VIII [5], 5, 2; 10, 4; Eus., *HE*, VIII, 17, 3 (Maximianus – „*Carpicus Maximus* de șase ori"); Aur. Vict., *Caes.*, 39, 43; Eutr., IX, 25, 2; Amm., XXVII, 5, 5; XXVIII, 1, 5; Hier, *Chron.*, a. 295; Oros., VII, 25, 12; Iord., *Get.*, XVI, 91; *Rom.*, 299; J. Kolendo, *Les guerres contre les Carpes pendant les dernières années de la tétrarchie*, în *Hommages à Marcel Renard*, II, Bruxelles, 1969, p. 378-385 (extrait); N. Gostar, *Les titres impérieux* Dacicus Maximus *et* Carpicus Maximus, în *Actes de la XII*^{e} *Conférence internationale d'études classiques «Eirene», Cluj, 1972*, Bucureşti, 1975, p. 647; C. C. Petolescu, *Dacia şi Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârşitul Antichităţii*, Bucureşti, 2000, p. 320-321, 337-338; W. Kuhoff, *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie. Das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufban (284 – 313 n. Chr.)*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien, 2001, p. 95, 153, 164-165; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, II, *De la Maximinus Thrax la dinastia lui Constantin*, Târgu Mureş, 2003, p. 212-213; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 454-455, nota 768, cu alte izvoare şi bibliografie.

[7] Consulii sunt L. Papius Pacatianus şi Maecilius Hilarianus – *PLRE*, I, p. 433 (*M(a)ecilius Hilarianus 3*), 656 (*L. Papius Pacatianus 2*), 1043; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[8] Este vorba despre victoria din 20 aprilie 332 asupra goţilor şi a taifalilor de dincolo de Dunăre, care atacasară pe sarmaţii *Argaragantes*, obţinută de către fiul lui Constantinus I – Flavius Claudius Constantinus Caesar (Constantinus II). În urma acestui eveniment, soldat cu nimicirea a 100.000 de goţi, s-a încheiat un tratat (*foedus*) cu germanicii, care aveau misiune de a apăra graniţa Imperiului de la nord de fluviu – *CIL*, III, 733; Eus., *VC*, IV, 5-6; Aur. Vict., *Caes.*, 41, 13; Eutr., X, 7, 1; Fest., 26, 1; Iulian., *Caes.*, 42; Hier., *Chron.*, a. 332; Ruf., *HE*, X, 8; Oros., VII, 29, 29; Prosper Tyro, *Chron.*, a. 332; *Anon. Vales.*, VI, 31-32; Socr., *HE*, I, 18, 4; Sozom., *HE*, I, 8, 8; II, 34, 4; Zos., II, 31, 3; Iord., *Get.*, XXI, 112; E. K. Chrysos, Gothia Romana. *Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4. Jh.*, în *Dacoromania*, 1, 1973, p. 53-64; H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 73-74; D. Benea, *op. cit.*, p. 59-60; E. L. Wheeler, *Constantine's Gothic Treaty of 332: A Reconsideration of Eusebius VC 4, 5-6*, în *The Roman Frontier at the Lower Danube* 4th-6th *Centuries. The Second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996)*, Bucharest, 1998, p. 81-94; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 339; A. Husar, *op. cit.*, p. 274; M. Grant, *op. cit.*, p. 315; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 485-486, nota 841, cu altă bibliografie. Vezi şi ***FHDRCh,* LXI** (*Prosper Tiro*).

Optato et Paulino [334]

HIS CONSS. Sarmatae serui uniuersa gens dominos suos in Romaniam expulerunt

Constantio VIIII et Iuliano Caes. II [357]

HIS CONSS. introierunt Constantinopolim reliquiae santorum apostolorum Andreae et Lucae die V non. Mart. (1)

Valente Aug. V et Valentiniano iuniore Aug. [376]

HIS CONSS. uicti et expulsi sunt Gothi a gente Vnorum et suscepti sunt in Romania pro misericordia iussione Aug. Valentis (1)

	Sub consulatul lui Optatus şi Paulinus [334][9]
Sub aceşti consuli	întregul neam al robilor sarmaţi i-a izgonit pe stăpânii lor în Imperiul roman[10].
	Sub consulatul lui Constantius a IX-a oară şi al lui Iulianus Caesar a II-a oară [357][11]
Sub aceşti consuli	au intrat în Constantinopolis moaştele sfinţilor apostoli Andrei şi Luca în ziua a cincea înainte de nonele lui martie. (1)[12]
	Sub consulatul lui Valens Augustus a V-a oară şi al lui Valentinianus Iunior Augustus [376][13]
Sub aceşti consuli	goţii au fost învinşi şi alungaţi de neamul hunilor şi, din milă, au fost primiţi sub protecţia Imperiului roman la porunca împăratului Valens. (1)[14]

[9] Consulii sunt Fl. Optatus şi Amnius Manius Caesonius Nicomachus Anicius Paulinus – *PLRE*, I, p. 650 (*Flavius Optatus 3*), 679 (*Amnius Manius Caesonius Nicomachus Anicius Paulinus iunior* signo *Honorius 14*), 1043; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[10] Este vorba despre răscoala sarmaţilor *Limigantes* împotriva sarmaţilor *Argaragantes*, 300.000 dintre aceştia din urmă refugiindu-se în Imperiu şi fiind repartizaţi în *Thracia*, *Scythia*, *Macedonia* şi *Italia* – Eus., *VC*, IV, 6, 1-2; Amm., XVII, 11; Hier., *Chron.*, a. 334; *Anon. Vales.*, VI, 32; 34; H. Wolfran, *op. cit.*, p. 76; D. Benea, *op. cit.*, p. 60-61; C. C. Petolescu, *op. cit.*

[11] Consulii sunt Flavius Iulius Constantius Augustus (Constantius II) şi Flavius Claudius Iulianus Caesar – *PLRE*, I, p. 226 (*Fl. Iul. Constantius 8*), 477-478 (*Fl. Claudius Iulianus 29*), 1044; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[12] Tot atunci a fost depus trupul lui Timotei de la *Ephesus* – Paul. Nol., *Poema* XXX, *Carm.* XVIII (*PL* 61, col. 672); Hier., *Contra Vigil.*, 3; Philostorg., *HE*, III, 2; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 357; *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (***FHDRCh*, CXIV**); Florus, *Martyrologium*; E. Peretto, *Andrea apostolo*, în *NDPAC*, I, col. 285; F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge (Mass.), 1958, subcap. *The transfer of Andrew's relics and its meaning*; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 150, 168 (nota 77).

[13] Consulii sunt Flavius Valens Augustus V şi Flavius Valentinianus Augustus [Valentinianus II] I – *PLRE*, I, p. 930-931 (*Flavius Valens 8*), 934-935 (*Flavius Valentinianus 8*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[14] În primăvara sau toamna anului 376, goţii conduşi de Fritigern şi Alavivus – aproape 200.000, în afară de bărbaţii războinici – au trecut Dunărea în dioceza *Thracia* – Amm., XXXI, 3, 8; 4, 1-8; Eunap., *Hist.*, frg. 42-43, 55; Oros., VII, 33, 10; Socr., *HE*, IV, 34, 1-4; Sozom., *HE*, VI, 37, 5-6; Zos., IV, 20; Iord., *Rom.*, 313; *Get.*, XXV, 131-133; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 131-134; R. Seager, *Roman Policy on the Rhine and the Danube in Ammianus*, în *CQ*, 49, 1999, 2, p. 601-604; R. Malcolm Errington, *Valens*, în *Împăraţi romani…*, p. 406; N. Lenski, *Failure of Empire. Valens and the Roman state in the fourth century A.D.*, Berkeley-Los Angeles-London, 2002; P. Heather, *I Goti dal Baltico al Mediterranero. La storia dei barbari che sconfissero Roma*, Genova, 2005, p. 139-143; idem, *La caduta dell'Impero romano. Una nuova storia*, traduzione dall'inglese di S. Cherchi, Milano, 2006, p. 200-206; A. Barbero, *9 agosto 378 il giorno dei barbari*, Roma-Bari, 2007, p. 51-71; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 93-95.

Gratiano IIII et Merobaude [377]

HIS CONSS. gens Gothorum, qui pro misericordia suscepti sunt, rebellauerunt aduersus Romanos, ad quos expugnandos missi sunt comites cum militibus et pugnauerunt cum Gothis

CCCCXVI Valente VI et Valentiniano II [378]

HIS CONSS. … et pugna magna fuit cum Romanis et Gothis miliario XII ab Hadrianopoli die V id. Aug. Ex ea die Valens Aug. nusquam apparuit (3)

	Sub consulatul lui Gratianus a IV-a oară şi al lui Merobaudes [377][15]
Sub aceşti consuli	neamul goţilor, care, din milă, a fost luat sub protecţie, s-a răsculat împotriva romanilor; ca să-i supună, au fost trimişi demnitari împreună cu soldaţii şi s-au luptat cu goţii[16].
În timpul olimpiadei 416	Sub consulatul lui Valens a V-a oară şi al lui Valentinianus a II-a oară [378][17]
Sub aceşti consuli	… şi a fost o luptă mare între romani şi goţi la douăsprezece mile distanţă de Hadrianopolis, în ziua a cincea înainte de idele lui august. Din acea zi Valens Augustus nu s-a mai arătat nicăieri. (3)[18]

[15] Consulii sunt Flavius Gratianus Augustus IIII şi Flavius Merobaudes I – *EDH*, 4566, 32460; *PLRE*, I, p. 401 (*Fl. Gratianus 2*), 598 (*Flavius Merobaudes 2*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[16] Armatele romane restrânse ca număr, comandate de generali incapabili, au fost învinse de goţi în mai multe rânduri, decivisă fiind bătălia de la *Ad Salices* (septembrie 377); germanicii s-au răspândit în *Thracia*, jefuind-o – Amm., XXXI, 5-9; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Oros., VII, 33, 11-12; Zos., IV, 20, 6; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 377; Cassiod., *Chron.*, a. 377; Iord., *Rom.*, 313; *Get.*, XXVI, 134-137; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5879 (377); H. Wolfram, *op. cit.*, p. 134-137; T. Dvorski, *On the Battle at „Oppidum Salices" between Romans and Goths (AD 377). Some Considerations*, în *The Roman Frontier al Lower Danube* 4th*-*6th *Centuries…*, p. 177-179; N. Lenski, *op. cit.*; P. Heather, *I Goti…*, p. 143; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 206-211; A. Barbero, *op. cit.*, p. 75-131; A. Husar, *op. cit.*, p. 95-99. Vezi şi *Prosper Tiro* (***FHDRCh,*** **LXI**).

[17] Consulii sunt Flavius Valens Augustus VI şi Flavius Valentinianus Augustus [Valentinianus II] II – *PLRE*, I, p. 930-931 (*Flavius Valens 8*), 934-935 (*Flavius Valentinianus 8*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[18] 9 august 378 – ziua dezastrului armatei romane la *Hadrianopolis*, soldat şi cu dispariţia împăratului Valens – Amm., XXXI, 3-16; Ioann. Chrysost., *Către o femeie rămasă văduvă de tânără*, 4; Hier., *Chron.*, a. 378; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVI, 2; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Hier., *Ep.* LX, 15, 3; Oros., VII, 33, 13-15; Socr., *HE*, IV, 38; Sozom., *HE*, VI, 40, 2-5; Theod., *HE*, IV, 36, 1-2; V, 4, 10; Philostorg., *HE*, IX, 17; Zos., IV, 24; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 378; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Iord., *Get.*, XXVI, 136-138; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5870 (378); Leo Gramm., *Chron.*; Zon., XIII, 16, 24-25; I. Barnea, în *DID*, II, p. 393-401; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 138-143; P. Malcolm Errington, *Theodosius and the Goths*, în *Chiron*, 26, 1996, p. 1-23; idem, *op. cit.*, în *Împăraţi romani…*, p. 406-407; N. Lenski, *op. cit.*; M. Grant, *op. cit.*, p. 344-345; P. Heather, *I Goti…*, p. 144; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 211-228; A. Barbero, *op. cit.*, p. 135-159; A. Husar, *op. cit.*, p. 99-105. Vezi şi ***FHDRCh,*** **XXXI** (*Rufinus de Aquileia*), **LXI** (*Prosper Tiro*).

et toto anno per diocesim Thraciam et Scythie et Moesiae Gothi habitauerunt simul et eas praedauerunt. Deinde usque ad portas urbis Constantinopolitane uenerunt (4)

Ausonio et Olibrio [379]

HIS CONSS. leuatus est Theodosius Aug. ab Augusto Gratiano die XIIII kl. Feb. in ciuitate Syrmium (1)

Ipso anno multa bella Romani cum Gothis commiserunt (2)

Deinde uictoriae nuntiatae sunt aduersus Gothos, Alanos, atque Hunos die XV k. Dec. (3)

şi întregul an goţii au locuit prin dioceza Thracia, prin Scythia şi Moesia, şi totodată le-au jefuit. Apoi au ajuns până la porţile oraşului Constantinopolis. (4)[19]

Sub consulatul lui Ausonius şi Olibrius [379][20]

Sub aceşti consuli a fost ridicat Theodosius Augustus de către Gratianus Augustus în ziua a paisprezecea înainte de calendele lui februarie, în cetatea Syrmium. (1)[21]

Chiar în acel an, romanii au angajat multe războaie cu goţii. (2)

Apoi au fost anunţate victoriile împotriva goţilor, alanilor şi hunilor, în ziua a cincisprezecea înainte de calendele lui decembrie. (3)[22]

[19] Cu toată rezistenţa unor oraşe – *Hadrianopolis*, *Philippopolis*, *Perinthus* ş.a. – şi a respingerii asaltului asupra Capitalei, raidurile goţilor în estul Balcanilor, rămas fără apărare, au fost catastrofale – Amm., XXXI, 15, 2-15; 16, 4-7; Themist., *Or.* XVI; Eunap., *Hist.*, frg. 42; Socr., *HE*, V, 1; Sozom., *HE*, VII, 1; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 378; Zos., IV, 24-25; Theod., *HE*, V, 4, 10; Cassiod., *Chron.*, a. 378; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5870 (378); H. Wolfram, *op. cit.*, p. 143-144; A. Barnea, în A. Suceveanu, A. Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991, p. 180, 187, 205; M. Sâmpetru, *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1994, p. 76-79; P. Malcolm Errington, *op. cit.*, în *Chiron*, 26, 1996, p. 22-23; P. Heather, *op. cit.*, p. 228-230; A. Barbero, *op. cit.*, p. 163-179; A. Husar, *op. cit.*, p. 103-104, 126.

[20] Consulii sunt Decimus Magnus Ausonius şi Q. Clodius Hermogenianus Olybrius – *PLRE*, I, p. 140-141 (*Decimus Magnus Ausonius 7*), 640-642 (*Q. Clodius Hermogenianus Olybrius 3*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[21] După ce în 378 Gratianus îi conferise lui Theodosius un înalt comandament (*magister equitum*), l-a proclamat împărat la 19 ianuarie 379, dându-i spre administrare Orientul – *Pan.*, XII [2], 11, 2-3; 31, 2; Themist., *Or.* XV, 198 A; XVI, 206 C; Ps.-Aur. Vict., *Epit. Caes.*, XLVII, 3; XLVIII, 1; *Chron. Pasch.*, I, 561, 1-4, a. 378; Hyd., *Chron.*, 379, 1-2; Prosp. Tiro, *Chron.*, a. 379; Zos., IV, 24, 4; Oros., VII, 34, 2; Socr., *HE*, V, 2; VI, 1, 1; Sozom., *HE*, VII, 2, 1; Theod., *HE*, V, 5, 1-6; 6, 1-3; Philostorg., *HE*, IX, 17; Sid. Apoll., *Carm.*, V, 109-110; Zon., XIII, 17, 9-5; Marc. Comes, *Chron.*, a. 379; Cassiod., *HE*, IX, 4; *Chron. Pasch.*, I, 561, 1-4 (a. 378); *PLRE*, II, p. 904-905 (*Theodosius 4*); R. Molcolm, *The Ascession of Theodosius I*, în *Klio*, 78, 1994, 2, p. 438-453; D. Kienast, *op. cit.*, p. 337; S. Williams, G. Friell, *Teodosio l'ultima sfida*, traduzione di S. Simonetta, Genova, 1999, p. 35-36; A. Lippold, *Theodosius I*, în *Împăraţi romani…*, p. 426; M. Grant, *op. cit.*, p. 353; A. Barbero, *op. cit.*, p. 183-186; A. Husar, *op. cit.*, p. 125-126. Vezi şi ***FHDRCh*, CXI** (*Synodicon vetus*)

[22] Noul împărat, care şi-a stabilit cartierul general la *Thessalonica*, şi-a concentrat efortul refacerii armatei prin recrutări forţate, înrolări de barbari şi transferuri de trupe, astfel încât în 379 au fost obţinute primele victorii asupra goţilor care jefuiau provinciile balcanice; în acelaşi an au fost înfrânte grupurile de goţi, alani şi huni conduse de Alatheus şi Safrax, victoria fiind anunţată la 17 noiembrie – Eunap., *Hist.*, frg. 50; Themist., *Or.* XV, 193 D; XVI; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 379 (***FHDRCh*, LI**); Zos., IV, 24-25; Oros., VII, 34, 5; Philostorg., *HE*, IX, 19; Marc. Comes, *Chron.*, a. 379, 2; Cassiod., *HE*, IX, 4; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 145; R. Malcolm Errington, *op. cit.*, p. 23-24; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 45; A. Lippold, *op. cit.*, p. 426; P. Heather, *I Goti…*, p. 144; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 230-236; A. Barbero, *op. cit.*, p. 187-190; A. Husar, *op. cit.*, p. 126-127.

Syagrio et Eucherio [381]

HIS CONSS. ingressus est Athanaricus rex Gothorum Constantinopolim die III id. Ian. (1)
Eodem mense diem functus idem Athanaricus VIII kl. Feb. (2)

CCCCXX Antonio et Syagrio [382]

HIS CONSS. … Ipso anno uniuersa gens Gothorum cum rege suo in Romaniam se tradiderunt die V non. Oct. (2)

Honorio nob. et Euuodio [386]

HIS CONSS. uicti atque expugnati et in Romania captiui adducti gens Greothyngiorum a nostris Theodosio et Arcadio (1)

Ediţia folosită: *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana. Two contemporary accounts of the final years of the Roman Empire*, edited with an English Translation by R. W. Burgess, Oxford, 1993, p. 234, 236, 238, 240, 241, 242.

	Sub consulatul lui Syagrius şi Eucherius [381][23]
Sub aceşti consuli	Athanaricus, regele goţilor, a intrat în Constantinopolis în a treia zi înainte de idele lui ianuarie. (1)
	În aceeaşi lună, acelaşi Athanaricus a murit < în ziua> a opta înainte de calendele lui februarie. (2)[24]
În timpul olimpiadei 420	Sub consulatul lui Antonius şi Syagrius [382][25]
Sub aceşti consuli	… În cest an, împreună cu regele său, întregul neam al goţilor s-a supus Imperiului roman în ziua a cincea înainte de nonele lui octombrie. (2)[26]
	Sub consulatul lui Honorius *nobilissimus* şi al lui Evodius [386][27]
Sub aceşti consuli	neamul greotungilor a fost învins şi alungat; cucerit, a fost adus sub stăpânire romană de către (împăraţii) noştri Theodosius şi Arcadius. (1)[28]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[23] Consulii sunt Flavius Syagrius şi Flavius Eucherius – *PLRE*, I, p. 288 (*Flavius Eucherius 2*), 862-863 (*Flavius Syagrius 3*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[24] Athanaricus a intrat în *Constantinopolis* la 11 ianuarie 381, unde a fost primit cu onoruri excepţionale, murind la 25 ianuarie acelaşi an – Amm., XXVII, 5, 10; Oros., VII, 34, 7; Socr., *HE*, V, 10; Zos., IV, 34, 4-5; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 382 (***FHDRCh,* LI**); Hyd., *Chron.*, a. 381; Cassiod., *Chron.*, a. 382; Iord., *Get.*, XXVIII, 142-145; Marc. Comes, *Chron.*, a. 381, 2; *PLRE*, II, p. 120-121 (*Athanaricus*); H. Wolfram, *op. cit.*, p. 87, 146; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 48; A. Barbero, *op. cit.*, p. 189.

[25] Consulii sunt Flavius Claudius Antonius şi Flavius Afranius Syagrius – *EDH*, 22707, 30258, 32705; *PLRE*, I, p. 77 (*Fl. Claudius Antonius 5*), 862 (*Flavius Afranius Syagrius 2*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[26] 3 octombrie 382, când s-a încheiat *foedus*-ul ce statua prezenţa goţilor pe teritoriul Imperiului – Them., *Or.* XVI, 208 D; XIX, 229 B; Oros., VII, 34, 6; Zos., IV, 34; Hyd., *Chron.*, a. 382; Iord., *Get.*, XXVIII, 142-145; Marc. Comes, *Chron.*, a. 382, 2; H. Wolfram, *op. cit.*, p. 87, 146; R. Malcolm Errington, *op. cit.*, p. 24-27; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 49-50; A. Lippold, *op. cit.*, p. 426-427; P. Heather, *I Goti…*, p. 144-145; idem, *La caduta dell'Impero romano…*, p. 230-231; A. Barbero, *op. cit.*, p. 190-195; A. Husar, *op. cit.*, p. 129-130.

[27] Consulii sunt Flavius Honorius *nobilissimus puer* şi Flavius Euodius – *PLRE*, I, p. 297 (*Flavius Euodius 2*), 442 (*Fl. Honorius 3*), 1045; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *op. cit.*

[28] Este vorba despre victoria lui Flavius Promotus, *magister peditum*, asupra greutungilor conduşi de Odothaeus, care traversaseră Dunărea, ajungând până în *Thracia*; o parte a germanicilor a fost aşezată în *Phrygia* – Zos., IV, 35, 1; 38-39; Marc. Comes, *Chron.*, a. 386, 1; *PLRE*, I, p. 639 (*Odothaeus*), 750 (*Flavius Promotus*); H. Wolfram, *op. cit.*, p. 148; A. Husar, *op. cit.*, p. 130. Arcadius era fiul cel mai mic al lui Theodosius I, proclamat Augustus la 19 ianuarie 383 – Socr., *HE*, V, 10, 5; Sozom., *HE*, VII, 12, 2; Philostorg., *HE*, X, 5; *PLRE*, I, p. 99 (*Flavius Arcadius 5*).

LXVII. GELASII CYZICENI

HISTORIA ECCLESIASTICA

II, 5. Aderant autem ex pluribus provinciis et civitatibus episcopi, de quibus Eusebius Pamphili libro tertio de vita Constantini, haec ipsa verba refert: Ex omnibus ecclesiis, quae frequentes in tota Europa, Africa et Asia extiterunt, Dei sacerdotes qui facile primas ferre putabantur, in unum convocantur; una etiam aedes sacra velut Dei nutu adaucta, intra parietes suos, Syros pariter et Cilices, Phonices et Arabes, et Palaestinos, Aegyptios porro, Thebanos, Afros, aliosque ex Mesopotamia profectos recepit. Aderat etiam una in concilio Persidis episcopus, nec ab hoc choro Scytha abfuit: Pontus item et Asia, Phrygiaque et Pamphylia viros apud se lectissimos suppeditarunt. Quin etiam Thraces, Macedones, Achaei, et Epirote, et quorum domicilia multo longiore locorum intervallo distrabant, eo adventarunt.

II, 27. Subscriptiones episcoporum fidem approbantium.

… Alexander Thessaloniocae episcopus per eos qui sub ipso censentur, ecclesiis in Macedonia prima et secunda, cum iis quae in Graecia, et Europa tota, in utraque Scythia, et omnibus denique in Illyrico, Thessalia et Achaia…

Protogenes ille admirabilis, Sardicae civitatis, sanctis Dei ecclesiis in Dacia, Calambria, Dardania, et provinciis vicinis…

LXVII. GELASIUS DIN CYZICUS
(secolul al V-lea)

Autorul. Singura informaţie certă este că Gelasius a fost fiul unui preot din *Cyzicus* (Erdek, Turcia) şi că a trăit în *Bithynia*.

Opera. Gelasius este autorul unei *Istorii a evenimentelor petrecute la sfântul sinod de la Niceea*, numite şi *Istoria Conciliului de la Niceea* sau, mai simplu, *Istoria bisericească*. A fost compusă pe la 475 prin compilarea scrierilor similare ale lui Eusebius de *Caesarea*, Rufinus de *Aquileia*, Socrates de *Constantinopolis*, Theodoretos de *Cyros* şi, poate, Gelasius de *Caesarea*. Cum au arătat specialiştii, această lucrare are meritul de a fi utilizat informaţii din surse care astăzi nu mai sunt accesibile.

Bibliografie: Phot., *Bibl.*, cod. 15 şi 88; C. Curti, *Gélase de Cyzique*, în *DECA*, I, p. 1023; idem, *Gelasio di Cizico*, în *NDPAC*, II, col. 2064; A. Kazhdan, B. Baldwin, *Gelasios of Kyzikos*, în *ODB*, 2, p. 827; *DELC*, p. 301-302 (*Ghelasie de Cyzic*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 361-364.

ISTORIA BISERICEASCĂ

II, 5. Erau dară prezenţi episcopi din mai multe provincii şi cetăţi, despre care Eusebius al lui Pamphilus, în cartea a III-a din *Despre viaţa lui Constantinus*, relatează acestea: Din toate Bisericile care au existat în număr mare în toată Europa, Africa şi Asia, sunt chemaţi laolaltă preoţii Domnului care se credea că le reprezintă neîndoielnic, pe cele mai importante: un singur lăcaş sacru, ca şi cum s-ar fi mărit cu încuviinţarea Domnului, i-a cuprins între zidurile sale deopotrivă pe sirieni şi pe cilicieni, pe fenicieni şi pe arabi, apoi pe egipteni, pe tebani, pe africani şi pe alţii proveniţi din Mesopotamia. Era prezent totodată la conciliu şi episcopul Persiei şi nici Scythia nu a lipsit din acest conclav: la fel Pontus şi Asia. Phrygia şi Pamphylia i-a oferit pe bărbaţii cei mai distinşi la ei. Mai mult, s-au grăbit întracolo chiar tracii, macedonenii, aheii şi epiroţii, ale căror locuri de baştină se aflau la o distanţă mult mai mare.[1]

II, 27. Iscăliturile episcopilor care recunosc credinţa.

… Alexander, episcop de Thessalonica[2], prin mijlocirea celor care sunt socotiţi a fi în subordinea sa, <a trimis> Bisericilor din prima şi a doua Macedonie, dimpreună cu cele din Grecia şi din toată Europa, din cele două Scythii şi mai apoi tuturor celor din Illyricum, din Thessalia şi Achaia …

Protogenes cel vrednic de minunare, din cetatea Sardica[3], <a trimis> sfintelor Biserici ale Domnului din Dacia, Calabria, Dardania şi din provinciile învecinate…

[1] Vezi *Eusebius de Caesarea* (***FHDRCh*, V.3**).

[2] Alexander, episcop de *Thessalonica* în prima jumătate a secolului al IV-lea, participant la conciliul de la *Tyros* (Tyre, Liban) din 335 – Eus., *VC*, IV, 42; P. Marone, *Alessandro di Tessalonica*, în *NDPAC*, I, col. 209; *HEO*, I, p. 458.

[3] Vezi *Conciliul ecumenic de la Nicaea (3425)* (***FHDRCh*, VI**).

Pistus Marcianopolis episcopus, ecclesiis in Mysia, Athenarum, et Galliorum gentibus, et civitatibus quae his vicinae sunt.

II, 36. Catalogus sanctorum episcoporum, per quos sancta, magna et universalis synodus Nicaeae coacta, misit omnibus in toto orbe terrarum Dei ecclesiis ea, quae ab ipsis per Spiritum sanctum in ea constituta sunt.

… Alexander Thessalonicae, per eos qui sub ipso censentur, ecclesiis in Macedonia prima et secunda, cum iis quae in Graecia et Europa tota, in utraque Scythia, et omnibus denique in Illyrico, Thessalia et Achaia…

Protogenes ille admirabilis Sardicae, civitatis episcopus, in Dacia, Calabria, Dardania, et provinciis finitimis…

Pistus Marcianopolis episcopus, ecclesiis in Mysia, Athenarum, et Gallorum gentibus et civitatibus quae his vicinae sunt.

Ediţia folosită: Mansi, 2, col. 806, 882, 927, 930.
Ediţia consultată: *PG* 85, col. 1230, 1311, 1342, 1343.

Episcopul Pistus de Marcianopolis[4] <a trimis> Bisericilor din Mysia, Athena şi de la neamurile galilor şi din cetăţile care sunt învecinate cu acestea.

II, 36. Lista sfinţilor episcopi prin mijlocirea cărora, sfântul, marele şi ecumenicul sinod de la Nicaea a trimis tuturor Bisericilor Domnului din întreaga lume cele ce au fost hotărâte de ei în acest <sinod> în numele Sfântului Duh …

Alexander, episcop de Thessalonica, prin mijlocirea celor care sunt consideraţi a fi în subordinea sa, <a trimis> Bisericilor din prima şi a doua Macedonie, dimpreună cu cele din Grecia şi din toată Europa, din cele două Scythii şi, în cele din urmă, tuturor celor din Illyricum, din Thessalia şi Achaia …

Protogenes cel vrednic de minunare, din cetatea Sardica, <a trimis> sfintelor Biserici ale Domnului din Dacia, Calabria, Dardania şi din provinciile învecinate…

Episcopul Pistus din Marcianopolis <a trimis> Bisericilor din Mysia, Athena şi de la neamurile galilor şi din cetăţile care sunt învecinate cu acestea.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[4] Vezi *Conciliul ecumenic de la Nicaea (325)* (***FHDRCh*, VI**).

LXVIII. GENNADII MASSILIENSIS

LIBER DE SCRIPTORIBUS ECCLESIASTICIS [DE VIRIS ILLUSTRIBUS]

LXI. Cassianus natione Scytha, Constantinopoli a Ioanne Magno episcopo diaconus ordinatus, apud Massiliam presbyter condidit duo monasteria, id est, virorum et mulierum, quae usque hodie exstant. Scripsit, experentia magistrante, litte-

LXVIII. GENNADIUS DIN MASSILIA
(a doua jumătate a secolului al V-lea)

Autorul. Nu se cunosc prea multe date despre Gennadius. După propria-i mărturisire, a fost *Massiliae presbyter* şi a trăit pe vremea papei Gelasius (492-496).

Opera. Gennadius este autorul mai multor lucrări, dintre care s-a păstrat doar *De viris illustribus* (*Despre bărbaţii iluştri*) – un catalog de scriitori bisericeşti din veacul al V-lea, continuator al celui elaborat de Hieronymus în 392. Salvatore Pricoco apreciază că, de fapt, este o scriere anonimă, dar compusă într-un mediu literar apropiat lui Gennadius. Ea a fost realizată pe parcursul mai multor ani, ultimul capitol fiind redactat între 474-476.

Bibliografie: Genn., *Vir. ill.*, C; S. Pricoco, *Gennade de Marseille*, în *DECA*, I, p. 1029-1030; A. Kazhdan, *Gennadius of Marseilles*, în *ODB*, 2, p. 830-831; *DELC*, p. 302-303 (*Ghenadie de Marsilia*); S. Pricoco, *Storia ecclesiastica e storia letteraria: il* de viris inlustribus *di Gennadio di Marsiglia*, în *La storiografia ecclesiastica nella tarda antichità. Atti del Convegno tenuto in Erice (3-8 XII 1978)*, Messina, 1980, p. 241-273; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 101-102.

CARTE DESPRE SCRIITORII BISERICEŞTI [DESPRE BĂRBAŢII ILUŞTRI]

LXI. Cassianus, scit de neam[1], hirotonit de către episcopul Ioannes Magnus diacon la Constantinopolis[2], preot la Massilia[3], a întemeiat două mânăstiri, anume <una> de bărbaţi şi <una> de femei, care dăinuie până în ziua de azi[4]. Îndrumându-l

[1] *Scytha natione* şi la Cassiod., *Inst.*, I, 23, 2 (***FHDRCh*, LXXIII.2**). Mulţi istorici consideră că locul de naştere al lui Ioannes Cassianus este *Scythia Minor* (H.-I. Marrou, *Patristică şi umanism. Culegere de studii*, traducere din limba franceză de C. şi C. Popescu, Bucureşti, 1996, p. 435-456; Th. Damian, *Some Critical Considerations and New Arguments Reviewing the Problem of St. John Cassian's Birthplace*, în *OCP*, 57, 1991, p. 257-280), pe când alţii îl plasează în *Scythia* nord-pontică (P. B. T. Bilaniuk, *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluß auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, în R. Pillinger, A. Pültz, H. Vetters (Hrsg.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter. Referate des dritten, vom 16. Bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions*, Wien, 1992, p. 130).

[2] Cf. Ioann. Cass., *DI*, XXXI, 1; Pall., *Dial.*, III, 19. Ridicarea în treapta de diacon a avut loc după ce Cassianus, plecând din Egipt prin 399-400, a ajuns în Capitala Imperiului – în orice caz, înainte de 404 – vezi J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2207; C. Broc, *Jean Cassien, „disciple” de Jean Chrysostome*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du colloque international organisé par le New Europe College en collaboration avec la Ludwig Boltzmann Gesellschaft (Bucarest, 27-28 septembre 2001)*, Iaşi, 2003, p. 34-37.

[3] Prosper Tiro, *Chron.*, a. 433 (***FHDRCh*, LXI**); H.-I. Marrou, *op. cit.*, p. 459-471.

[4] Întemeierea celor două mânăstiri a avut loc în 415, prima cunoscută mai târziu ca Saint-Victor, cea de-a doua ca Saint-Sauveur; vezi J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2207; H.-I. Marrou, *op. cit.*, p. 459; V. Desprez, *Le monachisme primitif. Des origines jusqu'au concile d'Éphèse*, préface de P. Miguel, Abbaye de Bellefontaine, 1998, p. 518-519.

rato sermone, et ut apertius dicam, sensu verba inveniens, et actione linguam movens, res omnium monachorum professioni necessarias: id est, de Habitu monachi, et de canonico orationum modo, atque psalmorum, qui in monasteriis Aegypti diu noctuque tenetur, libros tres; Institutionum librum unum: de Origine et qualitate ac remediis octo principalium vitiorum libros octo, singulos scilicet de singulis vitiis expediens. Digessit etiam Collationes cum Patribus Aegyptiis habitas, hoc est, de destinatione monachi ac fine, de discretione, de tribus ad serviendum Deo vocationibus; de pugna carnis adversus spiritum, et spiritius adversus carnem; de natura omnium vitiorum; de nece sanctorum, de mobilitate animae, de octo principalibus vitiis, de protectione Dei, de scientia spiritali, de divinis charismatibus, de amicitia, de definiendo vel non definiendo, de tribus antiquis generibus monachorum, et quarto nuper exorto, de fide coenobitae et eremitae, de satisfactione poenitentiae, de remissione Quinquagesimae, de nocturnis illusionibus; de eo quod dicit Apostolus, *Non enim quod volo, facio bonum, sed quod non malum, hoc ago* [*Rom*

experienţa, într-un limbaj savant şi, ca să spun mai pe şleau, inventând cuvinte prin sens şi modificând limba prin fapt, a scris lucruri necesare ocupaţiei tuturor monahilor; adică: trei cărţi despre înfăţişarea unui călugăr şi despre ritmul canonic al rugăciunilor şi al psalmilor care se ţin zi şi noapte în mânăstirile Egiptului; o carte despre aşezămintele mânăstireşti[5]; opt cărţi despre originea şi natura şi despre remediile contra celor opt vicii capitale, tratând fiecare, desigur, despre câte un viciu[6]. A expus chiar şi convorbirile avute cu Părinţii egipteni, anume despre desemnarea şi despre sfârşitul unui monah, despre prudenţă, despre cele trei chemări pentru a-i servi lui Dumnezeu[7]; despre lupta cărnii împotriva spiritului şi a spiritului împotriva cărnii; despre natura tuturor viciilor; despre moartea sfinţilor, despre nestatornicia sufletului, despre cele opt vicii capitale, despre ocrotirea lui Dumnezeu, despre cunoaşterea spirituală, despre harul divin[8], despre prietenie, despre ceea ce trebuie desăvârşit şi ceea ce nu, despre cele trei tipuri de călugări de altă dată şi despre un al patrulea apărut de curând, despre credinţa unui cenobit şi a unui eremit, despre împlinirea pocăinţei, despre indulgenţa de Rusalii, despre nălucirile din timpul nopţii; despre acest lucru pe care îl spune Apostolul: „căci nu fac binele pe care îl vreau, ci săvârşesc răul pe care nu-l vreau" [*Rom* 7,19]; despre mortificare. Şi,

---

[5] *De institutis caenobiorum*, operă compusă în 417-418; după alţi cercetători, între 419-426 – J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2207; H.-I. Marrou, *op. cit*.

[6] Despre concepţia lui Ioannes Cassianus cu privire la cele opt păcate capitale – *gastrimargia* (lăcomia la mâncare), *fornicatio* (desfrânarea), *philargyria* (lăcomia, dragostea pentru bani), *ira* (mânia), *tristitia* (tristeţea), *acedia* (lenea), *cenodoxia* (deşertăcinea), *superbia* (trufia), cf. Ioann. Cass., *Inst.*; *Conl.*, V; J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2208; C. Stewart, *John Cassian's Schema of Eight Principal Faults and his Debt to Origen and Evagrius*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *op. cit.*, p. 205-219.

[7] *Collationes* (*Conlationes*), operă compusă în 420 sau între 420 şi 429 – J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2207; H.-I. Marrou, *op. cit*.

[8] Doctrina lui Ioannes Cassianus despre har o combate pe cea a lui Pelagius, dar într-o manieră complet diferită de Aurelius Augustinus; el însuşi a fost considerat semipelagian – S. Taranto, *Giovanni Cassiano e Agostino: la dottrina della grazia*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *op. cit.*, p. 65-146; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 86-87.

7,19]; de mortificatione. Et ad extremum, rogatus a Leone urbis Romae episcopo, scripsit adversum Nestorium de Incarnatione Domini libros septem: et in his scribendi apud Massiliam et vivendi finem fecit Theodosio et Valentiniano regnantibus.

Ediţia folosită: *PL* 58, col. 1094-1096.

la sfârşit, rugat de Leon, episcop al oraşului Roma[9], a scris şapte cărţi despre Întruparea Domnului contra lui Nestorius[10]; şi cu acestea a pus capăt scrisului şi vieţii la Massilia, în timpul domniei lui Theodosius şi a lui Valentinianus[11].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[9] Ioann. Cass., *DI*, *Praef.* Este vorba despre viitorul papă Leon cel Mare (440-461), atunci arhidiacon (B. Studer, *Leone I papa*, în *NDPAC*, II, col. 2768-2772; *PCBE*, 2/2, p. 1271 (*Leo 7*); *DELC*, p. 493-495 (*Leon cel Mare*)), dar ipoteza solicitării făcute de acesta lui Ioannes Cassianus este considerată astăzi „peu vraisemblable" (M.-A. Vannier, *Le* De Incarnatione Domini *de Jean Cassien*, în C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *op. cit.*, p. 52).

[10] *De Incarnatione Domini contra Nestorium* (titlu neautentic), tratat compus între 429-430 (după alţii, între 428-431); vezi J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2207; H.-I. Marrou, *op. cit.*; M.-A. Vannier, *op. cit.*, p. 50-54; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 87-88.

[11] Anul 435, în timpul consulatului lui Theodosius II Augustus XV şi Valentinianus III Augustus IV – *PLRE*, II, p. 1243.

Despre viaţa şi opera lui Ioannes Cassianus, vezi încă F. Bordonali, *Cassien, Jean*, în *DECA*, I, p. 429-430; T. E. Gregory, A. Kazhdan, *Cassian, John*, în *ODB*, 1, p. 387-388; J. Gribomont, *Giovanni Cassiano*, în *NDPAC*, II, col. 2206-2211; *DELC*, p. 126-128 (*Cassian, Ioan*); P. B. T. Bilaniuk, *op. cit.*, p. 130-132; C. Bădiliţă et A. Jakab (éd.), *op. cit.*; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 84-88.

LXIX. GELASII PAPAE

EPISTULA XCV

Gelasi episcopi Urbis Romane ad Dardanios

53. Risimus autem, quod praerogatiuam uolunt Acacio conparari, quia episcopus fuerit regiae ciuitatis. numquid apud Rauennam, apud Mediolanum, apud Sirmium, apud Triueros multis temporibus non constitit imperator?

Ediţia folosită: *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab A. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae Avellana quae dicitur collectio*, I, *Prolegomena. Epistulae I-CIV*, recensuit commentario critico instruxit indices adiecit Otto Guenther, Praga-Viena-Leipzig, 1895 (*CSEL* XXXV), p. 387.

LXIX. PAPA GELASIUS
(492 – 496)

Autorul. Gelasius a făcut parte, foarte probabil, din clerul roman, succedând ca papă lui Felix al III-lea (483-492). Dionisius Exiguus are cuvinte extrem de laudative la adresa lui[1]. A afirmat în mai multe scrisori şi tratate independenţa autorităţii ecleziastice faţă de cea imperială şi primatul roman. A urmărit restabilirea influenţei scaunului roman în *Illyricum*.

Bibliografie: *LP*, LI; M. Spinelli, *Gelasio I papa*, în *NDPAC*, II, col. 2060-2061; *PCBE*, 2/1, p. 906 (*Gelasius 2*); *DELC*, p. 299-301 (*Ghelasie I*); Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (Ve-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 38-41; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 73-75; Ch. Fraisse-Coué, *L'incompréhension croissante entre l'Orient et l'Occident*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 171-178; M. Cojoc, *Teritoriile illyro-danubiene după Sinodul IV ecumenic până la reformele lui Justinian*, în *MO*, 54, 2002, 9-12, p. 77-82.

SCRISOAREA A XCV-A[2]

A lui Gelarius, episcopul Romei, către dardani

53. Am râs, dară, fiindcă vor să-i aranjeze un privilegiu lui Acacius[3], pe motiv că ar fi episcopul cetăţii regale. Dar oare la Ravenna, Mediolanum, Sirmium, Treviri, nu a poposit de multe ori împăratul?[4]

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[1] Dion. Ex., *Prefatio in collectione decretorum pontificum romanorum*, 3-7, în *Scriptores 'Illyrici' minores*, Turnholti, 1972 (*CCSL* LXXXV), p. 45-47.

[2] Din 1 febr. [13 mai?] 496.

[3] Arhiepiscop de *Constantinopolis* între februarie 472 şi 26 noiembrie 489 – M. Simonetti, *Acacio di Costantinopoli (scisma acaciano)*, în *NDPAC*, I, col. 37-38; *DELC*, p. 7 (*Acaciu de Constantinopol*); *HEO*, I, p. 4.

[4] Gelasius ia în derâdere pretenţiile episcopului de *Constantinopolis* la întâietate pe motivul că *thronos*-ul său se găsea într-un oraş imperial, arătând că şi alte aşezări au avut acelaşi privilegiu – Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (Ve-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 40. Pentru oraşele unde au rezidat împăraţii în Antichitatea târzie, cf. *Sedes Regiae (ann. 400-800)*, edited by G. Ripoll, J. M. Gurt, Barcelona, 2000; T. J. Brown, *Emperors and imperial cities A.D. 284-423*, Oxford, 2000.

LXX. SYMMACHI PAPAE

EPISTULA CIV

Dilectissimis fratribus uniuersis episcopis presbyteris diaconibus archimandritis et cuncto ordini uel plebi per Illyricum Dardaniam et utramque Daciam Symmachus

…

Data VIII. Idum Oct. post cons. Felicis u. c.

Ediţia folosită: *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab A. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae Avellana quae dicitur collectio*, I, *Prolegomena. Epistulae I-CIV*, recensuit commentario critico instruxit indices adiecit Otto Guenther, Praga-Viena-Leipzig, 1895 (*CSEL* XXXV), p. 487, 493.

LXX. PAPA SYMMACHUS
(498 – 514)

Autorul. Episcopatul său a avut loc între 22 noiembrie 498 – 20 iulie 514, nefiind lipsit de contestaţii violente. Symmachus a întărit autoritatea papală în Occidentul creştin, s-a pronunţat în privinţa caracterului neortodox al *Henotikon*-ului emis de împăratul Zenon (a doua oară, 476-491) în 482, a persecutat pe manihei şi a urmărit readucerea episcopilor ilirici în comuniune cu Roma. Sub pontificatul său au apărut aşa-numitele „falsuri simahiene", care justificau istoric şi juridic imunitatea scaunului roman.

Bibliografie: *LP*, LIII; A. Kazhdan, *Symmacus*, în *ODB*, 3, p. 1988; B. Studer, *Simmaco papa*, în *NDPAC*, III, col. 4953-4954; *PCBE*, 2/2, p. 2145-2146 (*Symmachus 5*); *DELC*, p. 792 (*Symmachus de Roma*); A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 73-76; Ch. Fraisse-Coué, *L'incompréhension croissante entre l'Orient et l'Occident*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 178-180.

SCRISOAREA A CIV-A

Tuturor preaiubiţilor fraţi episcopi, preoţi, diaconi, arhimandriţi şi întregului ordin, chiar plebei din cuprinsul Illyricumului, Dardaniei şi al celor două Dacii, Symmachus

…

Dată cu opt zile înainte de idele lui octombrie, după consulatul lui Felix *u(ir) c(larissimus)*[1].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] 8 oct. 511. Consulul din Imperiul occidental este Flavius Felix – *PLRE*, II, p. 462-463 (*Fl. Felix 20*), 1245; R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta, 1987.

LXXI. MAGNI FELICIS ENNODII

1. CARMINA

I[1] 13 17 Thrax Gallus Indus unus est

[1] *Hymnus de Pentecoste*.

LXXI. MAGNUS FELIX ENNODIUS
(473/4 – 521)

Autorul. Ennodius s-a născut în 473/4 într-o familie aristocratică originară, foarte probabil, din *Arelate* (Arles), care i-a asigurat o educaţie clasică foarte aleasă. A îmbrăţişat cariera ecleziastică, fiind un apropiat al episcopului Epiphanius de *Ticinum* (438-496). În 513, cu sprijinul papei Symmachus (498-514), a ocupat scaunul de *Ticinum* (Pavia, în Lombardia) şi, datorită faimei de care se bucura, papa Hormisdas (514-523) l-a trimis în 515 şi 517 la *Constantinopolis*, la împăratul Anastasius (491-518), pentru a încerca să pună capăt „schismei lui Acacius”. A murit în iulie 521.

Opera. Aşa cum susţin exegeţii, Ennodius este unul dintre reprezentanţii străluciţi – chiar dacă uneori superficial – ai culturii literare latine târzii din regatul ostrogot al lui Theodoricus (474-526), remarcându-se mai ales ca panegirist şi poet, dar şi ca prozator. Mesajul scrierilor sale este dublu – conservarea sintezei culturale păgâno-creştine şi realizarea sincretismului romano-gotic. Nu întâmplător, a avut, ca şi alţi intelectuali ai epocii, o atitudine admirativă pentru regele Theodoricus Magnus, în cinstea căruia a compus prin 506, 507 sau 508 un *Panegyricus*[2]. Printre operele în proză figurează biografia episcopului Epiphanius de *Ticinum*, scrisă prin 502-503, şi cea a călugărului Antonius, redactată prin 508.

Bibliografie: *PLRE*, II, p. 393-394 (*Magnus Felix Ennodius 3*); L. Navarra, *Ennodius*, în *DECA*, I, p. 819-820; *PCBE*, 2/1, p. 620-623 (*Magnus Felix Ennodius*); *DELC*, p. 217-218 (*Ennodius, Magnus Felix*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 268-271, 334-336; S. A. H. Kennell, *Magnus Felix Ennodius. A Gentleman of the Church*, Ann Arbor, 2000; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 435-436; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 145-147; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 87-93, 273-274.

1. POEZII

I 13 17 Tracul, galul, indul unul sunt.[3]

[2] *FHDR*, II, p. 344-349.

[3] Ecou „dezvoltat” din *Col* 3,11, *Gal* 3,28, *1 Cor* 12,13 şi *Rom* 10,12 privind universalitatea creştinismului. Vezi *Studiul introductiv*.

2. VITA BEATISSIMI VIRI EPIPHANI EPISCOPI TICINENSIS ECCLESIAE

simul nescio quae species fortior possit esse bellorum quam dimicare contra iracundiam et ferocissimi Getae pudorem onerare beneficiis… qui hoc namque ueterum retro principum fecit umquam, ut inter munera, quae pellito Getae dari necesse erat, pro quiete communi folia ponerenEtur? ... post quem ad regnum Nepos accessit. tunc inter eum et Tolosae, alumnos Getas, quos ferrea Euricus rex dominatione gubernabat, orta dissensio est …

3. DE VITA BEATI ANTONI MONACHI

… Antonium tanta uirtutum dote sublimem circa Danubii fluminis ripas in ciuitate Valeria Secundino patre …

Ediţia folosită: Magni Felicis Ennodii *Opera Omnia*, recensuit et commentario critico instruxit Guilelmus Hartel, Viena, 1882 [1968] (*CSEL* VI), p. 347, 384-385.

2. VIAŢA FERICITULUI BĂRBAT EPIPHANIUS, EPISCOPUL BISERICII DIN TICINUM[4]

Totodată, nu ştiu ce pretext de război ar putea fi mai solid decât a lupta împotriva furiei şi a copleşi cu binefaceri fapta ruşinoasă a preasălbaticului get[5] ... Căci care dintre vechii principi din trecut a făcut vreodată acest lucru, ca, între darurile pe care era necesar să le ofere getului îmblânit, să se pună frunze <de măslin> pentru pacea comună?[6] ... După acesta a ajuns la domnie Nepos[7]. Atunci s-a iscat o dispută la Tolosa între el şi discipolii geţi pe care regele Euricus îi conducea cu o autoritate de fier[8].

3. DESPRE VIAŢA FERICITULUI CĂLUGĂR ANTONIUS

… Antonius, înălţat prin atâta înzestrare de virtuţi, <născut> pe lângă malurile fluviului Dunărea, în cetatea Valeria[9], din tatăl Secundinus ... [10]

Traduceri: Claudia Tărnăuceanu

---

[4] Epiphanius, *episcopus Ticinensis* (*Ticinum* – Pavia, Italia) între 466/7 şi 21 ianuarie 496. S-a bucurat de un prestiu deosebit de sfinţenie şi de tact diplomatic; a fost mediatorul conflictului dintre *patricius* Ricimer (457-472) și împăratul Anthemius (467-472) (în 472), a condus delegaţia împăratului Iulius Nepos (474-475) care a încheiat pacea cu regele vizigot Euricus (466-484) (în 475) ș.a. – G. Pilara, *Epifanio di Pavia*, în *NDPAC*, I, col. 1670; *PCBE*, 2/1, p. 637-641 (*Epiphanius 1*); *PLRE*, II, p. 944-945 (*Fl. Ricimer 2*).

[5] Forma arhaizantă pentru goţi (vizigoţi); vezi alte exemple în volum.

[6] Referinţă la pacea din 475 încheiată de regele vizigot Euricus (466-484) cu împăratul Iulius Nepos (474-475); vezi *infra*.

[7] Iulius Nepos, *patricius* în 474; trimis de împăratul Leon I (457-474) să-l depună pe Glycerius (473-474), a fost proclamat *Augustus* la 19 sau 24 iunie 474, domnind până la 28 august 475 – Evagr., *HE*, II, 16; Iord., *Get.*, XLV, 239; 240; *PLRE*, II, p. 777-778 (*Iulius Nepos 3*), 1316 (*Stemmata 11*); T. E. Gregory, *Julius Nepos*, în *ODB*, 2, p. 1081; M. Grant, *Gli imperatori romani. Storia e segreti*, Roma, 2004, 413-414; A. Husar, Gesta deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 267-270.

[8] Euricus, ajuns rege al vizigoţilor în 466, după ce l-a ucis pe fratele său Theodericus II la *Tolosa* (astăzi, Vieille-Toulouse, Franţa); a reuşit să-şi extindă controlul în sudul şi vestul Galliei; în 475, ca urmare a unei ambasade conduse de episcopul Epiphanius de *Ticinum* la *Tolosa*, a acceptat un *foedus* cu Nepos, prin care, în schimbul părăsirii regiunii Provence, primea *civitas Arvernorum* (Clermont-Ferrand); a domnit până în 484 – Iord., *Get.*, XLV, 235; 237-238; 240; *PLRE*, II, p. 427-428 (*Euricus*), 1332 (*Stemmata 40*); *PCBE*, 2/1, p. 638; A. Husar, *op. cit.*, p. 268-269, 346-348.

Dissensio petrecută la *Tolosa* ar putea fi refuzul episcopului de a participa la un banchet dat de regele vizigot, pe motiv că s-ar fi asociat cu preoţii arieni – *PCBE*, 2/1, p. 638 (*Epiphanius 1*).

[9] De fapt, în provincia *Valeria*.

[10] *Monachus* Antonius (înainte de 482 – înainte de 521) era originar din provincia *Valeria*, fiind fiul unui anume Secundinus şi nepotul episcopului Constantius de *Lauriacum* (*Noricum*) (Lorch, Austria), care l-a numit *exceptor* (notar) al Bisericii amintite. După invadarea oraşului de către grupuri de franci, heruli şi saxoni, s-a refugiat în Italia, consacrându-se, în cele din urmă, unei vieţi ascetice în vecinătatea monumentului martirului Fidelis, aproape de lacul Côme. A murit în *Gallia*, în mânăstirea din *insula Lerinensis* (Lérins) – vezi *PCBE*, 2/1, p. 161 (*Antonius 5*).

LXXII. DIONISII EXIGVI

1. PRAEFATIO DIONISII EXIGVI INTERPRETIS IN EPISTVLAE SYNODICAE SANCTI CYRILLI ALEXANDRINI EPISCOPI CONTRA NESTORIVM TRANSLATIONE LATINA AD PETRVM EPISCOPVM

Domino beatissimo patri Petro episcopo, Dionisius Exiguus in Domino salutem.

(**1.**) Beneficiorum uestrorum memor, uenerabilis pater et antistitum Christi decus egregium, semperque ante oculos mentis apponens sancta nutrimentorum uestrorum studia paruulo mihi depensa – quae nulla spatia locorum poterunt oblitterare uel temporum –, quaero uicem referre gratiae, quam me scio reperire non posse.

LXXII. DIONISIUS EXIGUUS
(cca 460/70 – cca 527/45)

Autorul. Despre perioada timpurie a vieţii lui Dionsius Exiguus nu s-au păstrat prea multe informaţii. S-a născut în *Scythia Minor* cândva între 460-470. Tot aici trebuie să se fi iniţiat în viaţa monahală, beneficiind, totodată, de îndrumările episcopului Petrus de *Tomis* (– 496 –). Cassiodorus scrie că a fost stareţ (*abbas*) (***FHDRCh,*** **LXXIII.2**), dar nu se ştie în ce mânăstire. După o călătorie la *Constantinopolis* (poate şi în *Syria*), a mers în Italia, unde fusese chemat de papa Gelasius (492-496), pentru a traduce în latină scrieri ecleziastice greceşti. Ajuns după decesul pontifului (noiembrie 496), şi-a dus la îndeplinire sarcina sub următorii episcopi romani, timp de peste trei decenii, perioadă în care s-a bucurat de preţuirea unor notabilităţi laice şi ecleziastice, printre care şi Cassiodorus (cca 485 – cca 580) (***FHDRCh,*** **LXXIII.2**). Data exactă a decesului nu se cunoaşte.

Opera. Dionisius a stabilit principiile de calcul ale datei Paştelui, fixând anul Întrupării în 754 *a.V.c.* (***FHDRCh, Addenda 4***), a compus colecţii de canoane conciliare traduse din greacă, a întocmit o culegere de decretale pontificale şi a tălmăcit în latină scrieri de genuri diverse (epistole, tratate, biografii etc.) ale lui Cyrillus de *Alexandria*, Gregorius de *Nyssa*, Proclus de *Constantinopolis* ş.a

Bibliografie: Cassiod., *Instit.*, *passim*; B. Baldwin, *Dionysius Exiguus*, în *ODB*, 1, p. 631; V. Loi, B. Amata, *Dionigi il Piccolo*, în *NDPAC*, I, col. 1444-1445; *PCBE*, 2/1, p. 566-569 (*Dionysius Exiguus 4*); *DELC*, p. 187-189 (*Dionisie cel Mic* sau *Dionisie Exiguus*); Gh. I. Drăgulin, *Cuviosul Dionisie Exiguul (Smeritul)*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, coord. N. Vornicescu, Bucureşti, 1987, p. 234-247; idem, în *MO*, 38, 1986, 2, p. 76-110; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 232-233; I. Holubeanu, *Dionysius Exiguus şi monahismul dobrogean*, în *Studia historica et theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 229-230; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 159.

1. PREFAŢĂ LA TRADUCEREA LATINEASCĂ A «EPISTOLEI SINODALE» A SFÂNTULUI CYRILLUS, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, ÎMPOTRIVA LUI NESTORIUS, LUI PETRUS EPISCOPUL[1]

Dionisius Exiguus către preafericitul stăpân, părintele episcop Petrus[2]

(**1**.) Nu uit binefacerile voastre, preacinstite părinte şi strălucită podoabă a ierarhilor lui Hristos, şi, având întotdeauna în faţa ochilor minţii sfintele strădanii cheltuite cu mine pentru a mă îndruma când eram mic – care nu vor putea fi uitate nicăieri şi niciodată –, vreau, la rându-mi, să vă aduc mulţumirile mele, deşi ştiu că eu nu le pot arăta pe măsura trebuitoare.

---

[1] *Ep. syn. S. Cyrilli contra Nestorium*, în *PL* 67, col. 11-17.

[2] Petrus, episcop de *Tomis* pe la 496 – N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 387 (nota 25); vezi şi *Studiul introductiv*.

Sed quia plerumque perficitur uoto quod deesse uidetur officio, desiderium quod erga uestram paternitatem iugiter gero, quo possum studio pandere non desisto.

Atque ideo uobis epistulam synodicam sancti Cyrilli Alexandrini pontificis, Nestorio quondam Constantinopolitanae urbis episcopo destinatam – cui duodecim sunt annexa capitula, blasphemia eiusdem Nestorii sub anathematis obsecratione damnantia –, quam nuper de graeco in latinum eloquiu<m> transtuli, per ueneratorem uestrum fratrem Sanctulum destinaui, oportunum prorsus hoc tempore existimans, quo tanti doctoris apostolica fide<s> – Graecis iam dudum bene comperta, sed ignorata Latinis hactenus – innotescat, ut Nestoriana labes euidenter agnoscatur ab hominibus et pro sua malignitate merito respuatur, quae, sub praetextu fidei, perfidiam insinuare non desinit, et, furore iudaico pariter et errore, tranquillitatem catholicae ecclesiae toto terrarum orbe diffusae trubare contendit.

Et, licet optime nouerim quod praecepta salubria nequissimi homines hostiliter audiant, suaque defendere consilia praua persistant, tamen omittenda non est quantalibet instructio, propter eos qui non contentionis amore sed quadam simplicitate falluntur – quia saepe contigit ut aspirante deo ueritati commodent studium, cum mendacio praebuere consensum.

(**2.**) Memorati ergo beati Cyrilli scripta praesentia, eundem Nestorium commonent: ut unigenitum dei filium de patre natum ante omnia saecula eiusdemque cuius est pater essentiae, qui propter nostram salutem descendit et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria uirgine, non audeat in duos diuidere, nec solita calliditate coniunctionem quandam et societatem dei et hominis asseuerare nitatur, quae uocabula nulla<m> utriusque naturae inseparabilem unitatem nec singularitatem personae uel certe subsistentiae filii dei ab eo prolata<m> significant, sed duo quaedam uel plura potius, sub hac istorum nominum occasione, demonstrant sceleratamque diuisionem, quam nefarii dogmatis conditor, quam eius impiissisimi sectatores, dignitate quadam et auctoritate necnon et relatione, sicut ipsi desipiunt, conectere moliuntur.

(**3.**) Sed iam melius ista, saepe dicti patris assertione panda<n>tur beatitudini uestrae catholicae.

Pacem redintegrare propitius, nosque in membris eius uestris precibus custodire dignetur <dominus>.

Ediţia folosită: *Scriptores 'Illyrici' minores. Asterius. Dionisius Exiguus. «Exempla sanctorum patrum». Trifolius. «Confessio» sive «Formula libelli fidei»*, Turnholti, 1972 (*CCSL* LXXXV), p. 59-60.

Dar, fiindcă adesea se săvârşeşte cu dorinţa ceea ce pare că lipseşte faptei, nu încetez să arăt, cu râvna cu care pot, dorul pe care-l port în suflet întotdeauna pentru Sfinţia Voastră.

De aceea, *Epistola sinodală* a sfântului părinte Cyrillus din Alexandria adresată mai întâi lui Nestorius, episcop al oraşului Constantinopolis, căruia îi sunt anexate douăsprezece capitole condamnând blasfemiile aceluiaşi Nestorius sub pedeapsa anatemei, pe care am tradus-o de curând din greceşte în latineşte, v-am trimis-o prin fratele Sanctulus, administrator al vostru[3], socotind potrivit, în acest timp în care se studiază credinţa apostolică a unui învăţat atât de mare – destul de bine cunoscut de greci, dar nu şi de latini –, să se recunoască bine de către oameni alunecarea nestoriană şi să se respingă după cuviinţă pentru răutatea ei. Aceasta, sub pretextul credinţei, nu încetează să răspândească necredinţa şi, la fel ca rătăcirea şi furia iudaică, se luptă să tulbure liniştea Bisericii drept-credincioşilor răspândită pe toată faţa pământului.

Deşi ştiu foarte bine că oamenii răi n-ascultă cu plăcere învăţăturile cele bune şi persistă să apere îndemnurile greşite, totuşi nu trebuie lăsată laoparte orice învăţătură, din pricina acelor care, nu din dragostea de comparaţie, ci din oarecare naivitate, se înşală, fiindcă adesea se întâmplă ca, sub insuflare dumnezeiască, să înţeleagă mai bine adevărul după ce au cunoscut minciuna.

(**2**.) Aşadar, scrierile de faţă ale fericitului Cyrillus mai înainte pomenit îl amintesc pe acelaşi Nestorius; pentru ca Unul-născut Fiul lui Dumnezeu, din Tatăl născut mai înainte de toţi vecii şi deofiinţă cu Tatăl, Care pentru a noastră mântuire S-a pogorât şi prin Duhul Sfânt S-a întrupat din Fecioara Maria, să nu-ndrăznească să-L despartă în două, nici să caute prin obişnuita viclenie să afirme vreo unire şi tovărăşie între Dumnezeu şi om, cuvintele care nu arată unitatea inseparabilă a ambelor naturi, nici singularitatea persoanei sau esenţei Fiului lui Dumnezeu deofiinţă cu Acesta, ci două sau chiar mai multe, sub aceste nume arătând o rătăcită despărţire, pe care, după întemeietorul nelegiuitei erezii, părtaşii ei netrebnici, prin oarecare vrednicie, autoritate şi legături, caută s-o răspândească precum înţeleg ei.

(**3**.) Dar acestea pot fi mai bine prezentate Fericirii Voastre drept-credincioase prin cele scrise de sfântul Părinte mai sus pomenit.

Să dea Domnul pace şi, prin rugăciunile voastre, pe noi să ne păzească între slujitorii Săi.

Ediţia folosită: *Prefaţă la traducerea latinească a «Epistolei sinodale» a episcopului Cyrillus*, traducere de David Popescu, în *MO*, 38, 1986, 2, p. 117-118.

[3] Este singura informaţie despre acest slujitor bisericesc – N. Zugravu, *op. cit*, p. 367.

2. PREFATIO DIONISII EXIGVI INTERPRETIS IN SANCTI CYRILLI ALEXANDRINI EPISCOPI DVARVM EPISTVLARVM AD SUCCESSVM EPISCOPVM TRANSLATIONE LATINA AD IOANNEM ET LEONTIVM

Dominis venerabilibus et carissimis fratribus Ioanni atque Leontio, Dionisius Exiguus.

(**1.**) Nouum forsitan uideatur ignaris, si Scythia, <quae> frigoribus simul et barbaris probatur esse terribilis, uiros semper eduxerit calore feruentes et morum placiditate mirabiles; nobis hoc ita esse non solum natiua quadam notitia uerum etiam experientia magistra compertum est, quos ibidem per dei gratiam constat exposita terrena congregatione sacramento renatos esse baptismatis, qui beatissimorum quoque patrum, quibus illa regio spiritali quodammodo fertilitate gloriatur, caelestem conuersationem in carne fragili meruimus intueri.

(**2.**) Quorum fides, operis conexatione resplendens, credebat omnibus uitae pariter et credulitatis exempla: hi, nullius prorsus mundanae sollicitudinis nexibus inuoluti, cum apostolo dicere poterant: *Nostra autem conuersatio in caelis est* – penes quos etiam catholicae fidei dogmata semper intemerata uiguere: nam etsi sermone fuerunt simplices, sed imperiti scientia non fuerunt.

Horum studia uestra sanctitas aemulata pro integritate fidei summis uiribus elaborat, inertiam quorumdam uarietatemque despiciens, qui utilitatem praesentium rebus caelestibus anteponunt – quorum nos flexa fides et erga diuinum cultum foeda mobilitas ualde maestificat –, qui pro uoluptatibus principum suas sententias plerumque commutant – quasi diuina religio humanis umquam possit altercationibus immutari, cum dominicae promissionis ex apostolica traditione fixa maneat et inconcussa soliditas.

(**3.**) Quapropter de universali ecclesiae firmitate securus paruique pendens audaciam aut furorem Nestorianae perfidiae, quae non solum conatibus manifestis uerum etiam clandestinis semper insidiis stabilitatem catholicae ueritatis oppugnare

2. PREFAŢĂ LA TRADUCEREA ÎN LATINEŞTE A CELOR DOUĂ EPISTOLE ALE SFÂNTULUI CYRILLUS, EPISCOP DE ALEXANDRIA, ADRESATE EPISCOPULUI SUCCESSUS[4], LUI IOANNES ŞI LEONTIUS

Dionisius Exiguus către preacinstiţii stăpâni[5] şi preaiubiţii fraţi Ioannes şi Leontius[6]

(**1**.) Pentru necunoscători poate părea ceva nou că Scythia, care se dovedeşte a fi înspăimântătoare deopotrivă prin geruri ca şi prin barbari, a crescut întotdeauna bărbaţi plini de ardoare şi minunaţi prin bunătatea moravurilor. Noi ştim că este aşa nu numai din cunoaşterea locurilor unde ne-am născut, ci chiar din experienţa vieţii trăite pe acele meleaguri. Este limpede că în adunarea cea pământească acolo, cu harul lui Dumnezeu, ne-am născut prin Taina Botezului şi ne-am învrednicit să vedem din fragedă tinereţe felul de viaţă cerească al preafericiţilor Părinţi cu care se mândreşte oarecum acea regiune prin rodnicia ei duhovnicească.

(**2**.) Credinţa lor, strălucind prin legătura cu faptele, oferea tuturor pilde de viaţă şi de credinţă totodată. Aceştia, slobozi de orice grijă omenească, puteau spune cu apostolul: *Cetatea noastră este în ceruri*[7]. La ei, dogmele dreptei-credinţe au avut întotdeauna putere neştirbită; căci, deşi au fost simpli prin cuvinte, n-au fost fără putere prin ştiinţă[8].

În întrecere cu râvna acestora, Sfinţiile Voastre vă străduiţi din toate puterile pentru integritatea credinţei, dispreţuind lenea şi uşurătatea unora care pun folosul celor prezente mai presus de bunurile cereşti – a căror credinţă decăzută şi josnică nestatornicie faţă de învăţătura divină tare ne mâhneşte –, care pentru plăcerile celor mari îşi schimbă adesea părerile lor, ca şi cum religia cea dumnezeaiscă s-ar putea schimba prin certuri omeneşti, când de fapt tăria făgăduinţei Domnului rămâne statornică şi de neclintit încă din Tradiţia apostolică.

(**3**.) De aceea, încredinţat de tăria Bisericii universale şi punând puţin preţ pe îndrăzneala şi furia rătăcirii nestoriene, care unelteşte întotdeauna nu numai prin încercări pe faţă, ci chiar prin capcane meşteşugite să atace credinţa cea adevărată

---

[4] Succesus, episcop de *Diocaesarea* (Ouzoundja-Bourdj), în *Isauria* († cca 440), căruia Cyrillus i-a adresat două scrisori prin care explica cele douăsprezece anatematisme – A. Labate, *Succesus*, în *DECA*, II, p. 2333; idem, *Successo*, în *NDPAC*, III, col. 5160-5161; *DELC*, p. 789 (*Succensus de Diocezareea*).

[5] Termenul *dominis* e netradus în ediţia menţionată mai jos.

[6] Destinatarii sunt doi dintre călugării sciţi aflaţi în delegaţie la *Roma* în 519-520 în legătură cu formula *Unus de trinitate passus est* – *PCBE*, 2/1, p. 567 (*Dionysius Exiguus 4*); vezi şi cap. *Călugării sciţi* (***FHDRCh***, **LXXVII**) şi *Studiul introductiv*.

[7] *Fil* 3,20.

[8] Despre viaţa monahală în *Scythia Minor* vezi, în ultimă instanţă, E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 217-234; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 244, 267-268 (notele 163-167), 368; I. Holubeanu, *Dionysius Exiguus şi monahismul dobrogean*, în *Studia historica et theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 229-254; idem, *The Byzantine Monachism in Scythia Minor-Dobruja in the IVth-XVth Centuries*, în *Études Byzantines et Post-Byzantine*, V, recueilles et publiées par E. Popescu et T. Teoteoi, Bucureşti, 2006, p. 243-267.

molitur, pro facultate, quam diuina gratia suggerit, armis eius feralibus salutare nitor munimem opponere.

Et ideo beatissimi Cyrilli Alexandrinae urbis episcopi duas epistulas ad Successum directas Isauriae Diocaesariensis antistitem, uobis potissimum commonentibus, de graeca nuper locutione transfudi.

Et quoniam singulari studio praefati doctoris nosse desideratis opuscula, tribuente Christo deo nostro, quaecumque ex his potuero, trasferre curabo, hanc a uobis specialiter uicissitudinem poscens: ut mihi precum uestrarum subisidia, sedulae mentis intentione, praestetis.

Ediţia folosită: *Scriptores 'Illyrici' minores. Asterius. Dionisius Exiguus. «Exempla sanctorum patrum». Trifolius. «Confessio» sive «Formula libelli fidei»*, Turnholti, 1972 (*CCSL* LXXXV), p. 55-56.

în stabilitatea ei, după puterile mele şi cu ajutorul dumnezeiesc mă străduiesc să opun stavilă mântuitoare împotriva armelor nimicitoare ale ereziei.

În acest scop, am tradus de curând din greceşte, mai ales la îndemnul vostru, cele două scrisori ale preafericitului Cyrillus, episcopul Alexandriei, adresate lui Successus, arhipăstorul Diocaesareei din Isauria.

Şi fiindcă doriţi cu râvnă deosebită să cunoaşteţi micile lucrări ale învăţatului amintit, cu ajutorul lui Hristos, Dumnezeul nostru, mă voi îngriji să traduc din acestea ce voi mai putea, cerându-vă în chip deosebit şi eu să-mi acordaţi, prin rugăciunile voastre, ajutor pentru înfăptuirea celor începute.

Ediţia folosită: *Prefaţă la traducerea în latineşte a celor două epistole ale Sfântului Cyrillus, episcop de Alexandria, adresate episcopului Successus,* traducere de David Popescu, în *MO*, 38, 1986, 2, p. 116-117.

LXXIII. CASSIODORI

1. HISTORIA ECCLESIATICA TRIPARTITA

IV, 24 ... Sancta synodus Dei gratia Sardicae congregata ex urbe Roma, Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Pannonia, Mysia, Dacia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiris, Thracia,

LXXIII. CASSIODORUS
(cca 485 – cca 580)

Autorul. Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus s-a născut pe la cca 485 la *Scyllatium*, în *Calabria*. A fost unul dintre personajele politice importante din Italia ostrogotă a primelor trei decenii ale secolului al VI-lea. A parcurs treptele onorurilor vremii, devenind un apropiat al regelui Theodoricus Magnus (474-526). A militat constant pentru sinteza romano-germanică. După căderea regatului ostrogot în 537, s-a retras din viaţa publică, dedicându-se celei spirituale, încununată cu înfiinţarea în 553, la 70 de ani, a mânăstirii *Vivarium* din *Calabria*.

Opera. Partea cea mai originală a operei lui Cassiodorus o reprezintă culegerea de documente ale activităţii sale publice – *Variae*, realizată între 537 şi 538. Este, de asemenea, autorul unei *Cronici* (519) şi al unei istorii a goţilor (*De origine actibusque Gothorum*) – astăzi, pierdută –, compusă între 526 şi 533 la comanda regelui Theodoricus, rezumată în 551 de Iordanes. După recluziunea din spaţiul public, a scris, printre altele, *De anima*, *Institutiones divinarum litterarum* (între 554-563), *De orthographia* şi a făcut mai multe traduceri, printre care colajul din istoricii bisericeşti Socrates Scholasticos, Sozomenos şi Theodoretos de *Cyros*, cunoscută sub titlul *Historia ecclesiastica tripartita*. De fapt, aceasta a fost realizată de unul dintre secretarii (*scholasticus*) lui Cassiodorus de la *Vivarium* pe nume Epiphanius.

Bibliografie: *PLRE*, II, p. 265-268 (*Fl. Magnus Aurelius Cassiodorus Senator* 4); P. Siniscalco, *Épiphane le Scolastique. Moine*, în *DECA*, I, p. 843; M. L. Angrisani Sanfilippo, *Cassiodore (Flavius Magnus Aurelius)*, în *DECA*, II, p. 431-433; idem, *Cassiodoro*, în *NDPAC*, I, col. 896-899; *PCBE*, 2/1, p. 403-409 (*Fl. Magnus Aurelius Cassiodorus Senator 2*), 654 (*Epiphanius 24*); *DELC*, p. 124-126 (*Cassiodor*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 338-340; M. von Albrecht, *Geschichte der römische Literatur von Andronicus bis Boethius. Mit Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die Neuzeit*, II, München-New Providence-London-Paris, 1994[2], p. 1186-1190; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 472-476; P. Franco Beatrice, *De Rufin à Cassiodore. La réception des Histoires ecclésiastiques grecques dans l'Occident latin*, în *L'Historiographie de l'Église des premiers siècles*, sous la direction de B. Pouderon et Y.-M. Duval, préface de M. Quesnel, Paris, 2001, p. 247-251; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 152-157; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 100-107, 274-275.

1. ISTORIA BISERICEASCĂ TRIPARTITĂ

IV, 24 ... Sfântul sinod din Sardica[1], prin graţia lui Dumnezeu întrunind pe cei din oraşul Roma, din Hispania, din Gallia, din Italia, din Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Pannonia, Mysia, Dacia, Dardania, cealaltă Dacia, Macedonia,

---

[1] Sinod ţinut în 343 – vezi ***FHDRCh*, IX** şi **CIX**.

Rhodope, Asia, Caria, Bithynia, Hellesponto, Phrygia, Pisidia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, altera Phrygia, Pamphylia, Lydia, Cycladae, Aegyptus, Thebais, Libya, Galatia, Palaestina et Arabia, universos episcopis et comministris sanctae et apostolicae ecclesiae, dilectissimis fratribus ib Domino salutem.

Multa quidem ac saepius ministri Arianae vesaniae praesumpserunt adversus Dei servos et rectam idem custodientes... Dudum itaque Eusebius, et Maris, et Theodorus, atque Theogonius, Ursacius, et Valens, et Minophantus, et Stephanus, scripserunt Iulio comministro nostro Ecclesiae Romanae pontifici contra praedictos consacerdotes nostros, id est, Athanasium episcopum Alexandriae, et Marcellum episcopum Ancyrae Galatiae, et Asclepam Gazae.

Thessalia, Achaia, Epirus, Thracia, Rhodope, Asia, Caria, Bithynia, Hellespontus, Phrygia, Pisidia, Cappadocia, Pontus, Cilicia, cealaltă Phrygie, Pamphylia, Lydia, insulele Cyclade, Egipt, Thebais, Libya, Galatia, Palaestina şi Arabia, trimite sănătate tuturor episcopilor şi coslujitorilor sfintei şi apostolicei Biserici, iubiţii fraţi întru Domnul.

În adevăr, adeseori şi multe rele au săvârşit adepţii nebuniei lui Arius împotriva celor care-l slujesc pe Dumnezeu şi păzesc dreapta credinţă. Căci cei care propuneau o doctrină falsă au încercat să-i îndepărteze pe cei cu dreapta credinţă... Şi aşa, de curând, Eusebius[2] şi Maris[3], şi Theodorus[4], ca şi Theogonius[5], Ursacius[6], şi Valens[7], şi Minophantes[8], şi Stephanus[9] au scris lui Iulius, slujiitor întru credinţa

[2] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

[3] În ediţia românească e tradus „Marin" (această formă apare la Philostorgios); e vorba de Maris, episcop de *Chalcedon* – vezi ***FHDRCh*, IX**.

[4] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

[5] Corect, Theognis sau Theognios, episcop de *Nicaea* – vezi ***FHDRCh*, IX**.

[6] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

[7] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

[8] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

[9] Vezi ***FHDRCh*, IX**.

VI, 16. In Dorostolo vero, insigni Thraciae civitate, Aemilianus invictissimus decertator, a Capitolino universae Thraciae iudice igni traditus est.

Ediţia folosită: *PL* 69/1, col. 968-969, 1040.

2. DE INSTITUTIONE DIVINARUM LITTERARUM
I, 23. DE ABBA EUGIPPO ET ABBA DIONISIO

2. Generat etiam hodieque catholica ecclesia viros illustres probabilium dogmatum decore fulgentes. fuit enim nostris temporibus et Dionisius monachus, Scytha natione sed moribus omnino Romanus, in utraque lingua valde doctissimus, reddens actionibus suis quam in libris Domini legerat aequitatem. Scripturas divinas tanta curiositate discusserat atque intellexerat, ut, undecumque interrogatus fuisset, paratum haberet competens sine aliqua dilatione responsum. qui mecum dialecticam legit, et in exemplo gloriosi magisterii plurimos annos vitam suam

noastră, episcop al Bisericii Romei[10], împotriva preoţilor de aceeaşi credinţă cu noi numiţi mai înainte, adică Athanasius, episcopul Alexandriei[11], şi Marcellus, episcopul Ancyrei din Galatia[12], şi Asclepa din Gaza[13].

VI, 16. În Durostorum, oraş însemnat în Thracia, Aemilianus, luptătorul niciodată învins, a fost dat focului de judecătorul Capitolinus al întregii Thracii[14].

Ediţia folosită: Casiodor, *Scrieri. Istoria bisericească tripartită*, traducere de Liana şi Anca Manolache, introducere şi note de Ştefan Alexe, Bucureşti, 1998 (*PSB* 75), p. 143, 144, 147, 234-235.

2. DESPRE ÎNVĂŢĂTURA SCRIERILOR DIVINE I, 23. DESPRE ABATELE EUGIPIUS ŞI DESPRE ABATELE DIONISIUS[15]

2. Chiar şi azi Biserica catolică naşte bărbaţi iluştri, strălucitori în străfulgerarea podoabei principiilor dovedite. Căci, chiar în vremurile noastre, a trăit şi călugărul Dionisius, de neam scit[16], dar cu totul roman prin obiceiuri şi întru totul învăţat în ambele limbi: a dat făptuirilor sale întreaga moderaţie pe care o aflase citind din cărţile Domnului. Scripturile divine le-a comentat şi le-a înţeles cu o atât de mare dorinţă de cunoaştere, încât despre orice fragment ar fi fost întrebat, ar fi avut pregătit răspunsul, cunoscător şi fără vreo amânare. A citit dialectica împreună cu mine şi şi-a petrecut cei mai mulţi ani ai vieţii sale în pilduitoarea-i conducere

---

[10] Vezi ***FHDRCh,* IX**.

[11] Despre el, vezi ***FHDRCh,* XV**.

[12] Vezi ***FHDRCh,* IX**.

[13] Asclepas (Asclepios), episcop de *Gaza* (*Palaestina*) († după 343), nicean, exilat în 326/7 şi 328 de partizanii lui Eusebius de *Nicomedia*. După moartea lui Constantinus I, a fost reabilitat de papa Iulius I (337-352) şi conciliul roman din 340/1, confirmat de sinodul occidentalilor de la *Sardica* – Athan., *Apol. contra Arianos*, 44; Socr., *HE*, I, 13, 12; II, 15; 23, 39-42; Sozom., *HE*, III, 8, 1; 11, 7; 12, 2; 24, 3; Theod., *HE*, II, 8; M. Simonetti, *Asclepa di Gaza*, în *NDPAC*, I, col. 574-575; *HEO*, II, p. 1022.

[14] Aemilianus a fost martirizat la 18 iulie 362 – *PSB*, 11, p. 304-307; Hier., *Chron.*, a. 363; Theod., *HE*, III, 7, 5; *Chron. Pasch.*, a. 363; E. Popescu, *Sfântul mucenic Emilian de Durostorum*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, coord. N. Vornicescu, Bucureşti, 1987, p. 178-182; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 46, 77; G. Atanasov, *The Christian Durostorum-Drastar*, Varna, 2007, p. 31-41, 395-396 (în bulgară şi engleză). Despre Capitolinus, *vicarius Thraciarum* în 361/3, cf. *PLRE*, I, p. 180 (*Capitolinus 2*). Vezi şi ***FHDRCh,* LXI** (*Prosper Tiro*), **CXX** (*Martyrologium Romanum*).

[15] Dionisius Exiguus, pentru care vezi ***FHDRCh*, LXVIII** şi **LXXII**.

[16] Genn., *Vir. ill.*, LXI: *natione Scytha* (***FHDRCh,* LXVIII**). Această afirmaţie l-a determinat pe Petro B. T. Bilaniuk să considere că Dionisius provenea din *Scythia* nord-pontică – *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluß auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, în R. Pillinger, A. Pültz, H. Vetters (Hrsg.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter. Referate des dritten, vom 16. Bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions*, Wien, 1992, p. 130-134.

Domino praestante transegit. pudet me de consorte dicere, quod in me nequeo reperire. fuit enim in illo cum sapientia magna simplicitas, cum doctrina humilitas, cum facundia loquendi parcitas, ut in nullo se vel extremis famulis anteferret, cum dignus esset regum sine dubitatione colloquiis. interveniat pro nobis qui nobiscum orare consueverat, ut cuius hic sumus oratione suffulti, eius possimus nunc meritis adiuvari. qui petitus ab Stephano, episcopo Salonitano, ex Graecis exemplaribus Canones ecclesiasticos moribus suis pares, ut erat planus atque disertus, magna eloquentiae luce composuit, quos hodie usu celeberrimo ecclesia Romana complectitur. hos etiam oportet vos assidue legere, ne videamini tam salutares ecclesiasticas regulas culpabiliter ignorare. alia quoque multa ex Graeco transtulit in Latinum, quae utilitati possunt ecclesiasticae convenire; qui tanta latinitatis et graecitatis peritia fungebatur, ut quoscumque libros Graecos in manibus acciperet, Latine sine offensione transcurreret, iterumque Latinos Attico sermone relegeret, ut crederes hoc esse conscriptum, quod os eius inoffensa velocitate fundebat.

3. Longum est de illo viro cuncta retexere. qui inter reliqua virtutes hoc habuisse probatur eximium, ut, cum se totum Deo tradidisset, non aspernaretur saecularium conservationibus interesse, castus nimium cum alienas cotidie videret uxores, mitis cum furentium vaesano turbine pulsaretur. fundebat lacrimas motus compuctione cum audiret garrula verba laetitiae, ieiunabat sine exprobatione prandentium, et adeo conviviis gratanter intererat ut inter epulas corporales inquisitus spiritales semper copias exhiberet. quod si tamen aliquando comederet, parvo quidem cibo sed tamen escis communibus utebatur. unde summum genus aestimo patientiae inter humanas esse delicias et abstinentiae custodire mensuram. sed ut bona mentis eius infucata laude referamus, erat totus catholicus, totus paternis regulis perseveranter adiunctus, et quicquid possunt legentes per diversos quaerere, in

(Dumnezeu fiind călăuzitor) a glorioasei învăţături. Mi-e ruşine că spun despre părtaş ceea ce în mine nu reuşesc să găsesc. Căci era în el, alături de o mare înţelepciune, şi nefăţărnicie, alături de învăţătură, şi modestie, alături de bogăţia vorbirii, şi măsură; încât nu se punea mai presus de nimeni, nici de cei mai umili servitori, dar era plin de demnitate fără echivoc în convorbirile purtate cu conducătorii. Să vină din nou printre noi cel ce obişnuieşte să se roage cu noi, încât, după ce am fost sprijiniţi de rugăciunea lui atunci, să putem acum să ne ajutăm cu meritele lui. El a fost chemat de Stephanus, episcopul din Salona[17], pentru ca, din versiunile greceşti, să transpună, după regulile proprii, canoanele bisericeşti, astfel încât, limpede şi priceput fiind, le-a rânduit prin marea strălucire a elocinţei sale pe cele ce astăzi le îmbrăţişează Biserica romană, cu o folosinţă prea demnă de ştirea tuturor[18]. Aceasta se cade să le citiţi voi cu strădanie, să nu părem cumva că ignorăm cu vinovăţie rânduieli bisericeşti atât de folositoare. A tradus de asemenea din greacă în latină multe altele ce-i pot servi folosinţei bisericeşti[19]. El era dăruit cu o atât de mare pricepere a spiritului latinei şi a limbii greceşti, încât orice cărţi greceşti îi cădeau în mână le traducea în latină fără vreo poticnire, pentru ca apoi, din nou, pe cele latine deja să le recitească în greacă; încât credeai că sunt scrise la un loc versiunile pe care gura sa, cu o neştirbită iuţeală, le lăsa să curgă.

3. Îndelung ar trebui să reţes toate despre acel bărbat care, printre celelalte virtuţi, e dovedit că a avut-o cu deosebire pe aceea de a se fi încredinţat întreg lui Dumnezeu, fără să respingă însă a fi părtaş la convorbirile despre cele lumeşti. Cast peste măsură, ori de câte ori le vedea pe soţiile altora, era blând când se simţea izbit de vârtejul nebun al celor furioşi. Vărsa lacrimi mişcat de căinţă când auzea cuvintele flecare ale veseliei; postea fără a le aduce reproşuri celor ce-şi luau prânzul. De altfel, le era spre plăcere comesenilor, căci, printre bucatele hărăzite trupului, dădea mereu la iveală bogăţii ale spiritului, când era întrebat. Dacă totuşi mânca puţin în acele ocazii, se atingea doar de bucatele obişnuite. De aceea, consider şi eu că supremul fel al puterii de a îndura se află printre plăcerile omeneşti, precum şi în a păstra măsura cumpătării. Dar, ca să arătăm bunurile gândirii sale, printr-o laudă firească, să spunem şi că era cu totul nesmintit în credinţă, legat neîncetat de regulile Părinţilor; iar acei ce îl citesc pot întreba orice, căci se ştia că prin ştiinţa

[17] Stephanus, episcop de *Salona* (Solin, Croaţia) între 510 şi 527 – J. Lučić, *Illyricum*, în *DHGE*, XXIV, col. 864.

[18] Această culegere, realizată la cererea unui anume Laurentius *frater* şi dedicată episcopului Stephanus de *Salona*, cuprindea canoanele apostolilor, ale conciliilor de la *Nicaea* (325), *Ancyra* (314), *Neocaesarea* (315), *Gangra* (340), *Antiochia* (341), *Laodicaea* (343), *Constantinopolis* (381), ale primei şedinţe a conciliului de la *Carthago* (419) şi decretele conciliului de la *Chalcedon* (451) – cf. *PCBE*, 2/1, p. 567 (*Dionysius Exiguus 4*).

[19] Este vorba despre: două scrisori ale lui Cyrillus de *Alexandria* adresate lui Succesus de *Diocaesarea* (***FHDRCh*, LXXII.2**), cea de-a treia epistolă a aceluiaşi adresată lui Nestorius împreună cu cele douăsprezece anatematisme (***FHDRCh*, LXXII.1**), tratatul *De conditione hominis* a lui Gregorius de *Nyssa, Tomos ad Armenios* al lui Proclus de *Constantinopolis*, *Relatio de inuentione capitis beati Iohannis Baptiste, Penitentiae sanctae Thaisis, Vita s. Pachomi abbatis* – cf. *ibidem*.

illius scientia cognoscebatur posse fulgere. cuius nomini glorioso aliqua pravi homines calumniose nituntur ingerere, unde sua videantur errata aliaquatenus excusare. sed ille iam saeculi perversitate derelicta, praestante Domino in ecclesiae pace susceptus, inter Dei famulos credendus est habere consortium.

4. Dicerem adhuc fortasse reliqua de sancto viro, quae nobis totius probationis veritate comperta sunt. sed necesse est ut propositum nostrum potius exsequamur, ne, cum simus debitores alterius promissionis, aliud diu referre importuna loquacitate videamur. || et ut vobis in regulis fidei nulla possit nocere subreptio, legite quas habetis in promptu synodum Ephesenam et Calchedonensem necnon et *Encyclia*, id est epistulas confirmationis supradicti concilii; quae si diligenter excurritis, versutiae improborum nulla vobis occasione praevalebunt. ||

Ediţia folosită: Cassiodori senatoris *Institutiones*, edited from the manuscripts by R. A. B. Mynors, Oxford, 1937, p. 62-64.

Ediţia consultată: *PL* 70, col. 1137-1138.

lui dobândeşti puterea de a străluci. Gloriosului său nume se străduiesc oameni de nimic să-i impună în mod ruşinos unele lucruri, care să pară că ar trebui să-i fie scuzate, până la un punct, ca greşeli[20]. Dar el, îndepărtată fiind făţărnicia veacului (Dumnezeu stând martor), înălţat în pacea Bisericii, trebuie socotit ca având însoţire printre slujitorii lui Dumnezeu.

4. Aş spune, desigur, despre sfântul bărbat şi altele ce mi-au fost dezvăluite prin adevărul dovedirii întregi; se cuvine însă ca planul nostru să-l urmăm mai tenace, ca nu cumva să rămânem datori cu o altă promisiune şi să nu părem a ne îndrepta spre altceva printr-o nemăsurată vorbărie. || Şi, pentru ca nici o înşelătorie în regulile credinţei să nu vă poată vătăma, citiţi-le pe cele pe care le aveţi la dispoziţie în legătură cu sinodul din Ephesus şi cu cel din Calchedon şi, de asemenea, circularele, adică scrisorile de întărire ale sus-numitului conciliu; în ceea ce le priveşte pe acestea, dacă le veţi parcurge cu atenţie, vicleniile celor necinstiţi nu vor avea putere asupra voastră cu nici un prilej. ||[21]

Ediţia folosită: Cassiodor, *Despre învăţătura scrierilor divine,* introducere şi traducere de Dan Negrescu, în *Altarul Banatului*, S.N., 7(46), 1996, 1-3, p. 74-76.

[20] Dionisius a fost acuzat de erezie.
[21] Textul dintre bare a fost tradus de Claudia Tărnăuceanu.

LXXIV. PRISCIANI CAESARIENSIS

LXXIV. PRISCIANUS DIN CAESAREA
(secolele V-VI)

Autorul. Locul de obârşie al lui Priscianus este disputat între specialişti: unii consideră că provenea din *Africa* vandală, pe când alţii apreciază că se origina într-unul din oraşele cu numele *Caesarea* din Orient (poate *Caesarea Palaestinae*) (Joseph Geiger); Patricia Coyne pledează pentru *Caesarea Mauretaniae*. A funcţionat la *Constantinopolis* ca *grammaticus* şi, poate, profesor de latină la Universitatea imperială.

Opera. Priscianus a scris sub trei împăraţi – Anastasius (491-518), Iustinus I (518-527) şi Iustinianus I (527-565). Este autorul mai multor lucrări[1], cea mai importantă fiind *Institutio de arte grammatica*, redactată în 526. *De laude Anastasii* a fost compus, aşa cum apreciază Patricia Coyne, foarte probabil în 513, în contextul rebeliunii lui Vitalianus în *Moesia II* şi *Scythia*[2] şi al crizei religioase din epocă, şi are ca scop exaltarea imaginii suveranului, comparat cu „bunii împăraţi” ai Romei – Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Traianus.

Bibliografie: *PLRE*, II, p. 905 (*Priscianus 2*); L. Dattrino, *Priscien*, în *DECA*, II, p. 2106-2107; *DELC*, p. 717-718 (*Priscianus*); M. Passalaequa, *Introduzione*, în Prisciani Caesarienisi *Opuscula*, edizione critica a cura di M. Passalaequa, I, *De figuris numerorum, De metris Terentii*, *Praeecercitamina*, Roma, 1987, p. XIII-XLVII; P. Coyne, *Introduction*, în Priscian of Caesarea’s *De laude Anastasii imperatoris*, Translated with Commentary and Introduction by Patricia Coyne, Lewiston-Queenston-Lampeter, 1991, p. 1-38; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 55, 87-88, 355; J. Geiger, *Some Latin authors from the Greek East*, în *CQ*, 49, 1999, 2, p. 606-610; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 480; A. Luhtala, *Grammar and philosophy in Late Antiquity: a study in Priscian’s sources*, Amsterdam, 2005.

[1] Un fragment din parafrazarea după *Periegesis* a lui Dionysius din *Alexandria* se găseşte reprodus şi tradus în G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, ediţie îngrijită şi prefaţă de I. Oprişan, Bucureşti, 2007, p. 168-170.

[2] Vezi ***FHDRCh*, LXXVI.3** şi *Studiul introductiv*.

DE LAUDE ANASTASII IMPERATORIS

298 Hypatii vestri referam fortissima facta,
Qui Scythicas gentes ripis depellit ab Histri,
300 Quem vidit validum Parthus sensitque timendum?

Ediţia folosită: Priscian of Caesarea's *De laude Anastasii imperatoris*, Translated with Commentary and Introduction by Patricia Coyne, Lewiston-Queenston-Lampeter, 1991, p. 50.

DESPRE ELOGIUL ÎMPĂRATULUI ANASTASIUS

298 Voi consemna cele mai curajoase fapte ale lui Hypatius al vostru
Care alungă neamurile scitice de la malurile Istrului[3],
300 Pe care partul l-a văzut puternic şi l-a socotit de temut[4].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[3] Avel Cameron consideră că Priscianus se referă aici la *fortissima facta* săvârşite de Hypatius, nepotul împăratului, împotriva protobulgarilor, care au devastat Peninsula Balcanică între anii 498-502. Dar alţi cercetători, printre care şi Patricia Coyne, pornind de la faptul că nici o sursă nu menţionează vreo campanie a lui Hypatius împotriva neamului amintit, apreciază că poetul are în vedere succesele obţinute iniţial, în toamna lui 513, de către nepotul împăratului în calitate, poate, de *magister militum praesentalis*, asupra generalului Vitalianus, aflat în fruntea trupelor de federaţi (*Scythicas gentes*) – cf. Ioann. Antioch., *Chron.*, 214e, 1; Iord., *Rom.*, 358; *PLRE*, II, p. 579 (*Fl. Hypatius 6*); T. E. Gregory, *Hypatios*, în *ODB*, 2, p. 962-963; P. Coyne, în Priscian of Caesarea's *De laude Anastasii imperatoris*, Translated with Commentary and Introduction by Patricia Coyne, Lewiston-Queenston-Lampeter, 1991, p. 11-13 (*Introduction*), 192-193 (*Commentary*), cu izvoare.

[4] După acelaşi editor citat în nota anterioară, Priscianus evocă aici un succes al lui Hypatius din campania orientală din anul 503 (Marc. Comes, *Chron.*, a. 503, în *PL* 51, col. 936) – *ibidem*, p. 13-14 (*Introduction*), 193 (*Commentary*). Vezi şi *PLRE*, II, p. 578 (*Fl. Hypatius 6*); T. E. Gregory, *op. cit.*, p. 962; G. Greatrex, *Flavius Hypatius,* Quem vidit validum Parthus sensitque timendum. *An Ivestigation of his Career*, în *Byzantion*, 66, 1996, 1, p. 120-142.

LXXV. GESTA LIBERII PAPAE

6. Veniens autem eodem tempore bellum super Danubium ingestissima pars barbarorum quasi intra octavarum Paschae. Et audiens hoc Constans [lege: Constantius] dixit: «Videte hunc sacrilegium, quia quod numquam factum est, fecit superstitionem vanitatis. Ideo haec plaga multitudinis barbarorum ingens venit super Romania»; et ambulavit ad bellum, et profectus est cum grandi amaritudine, et di-

LXXV. FAPTELE PAPEI LIBERIUS
(începutul secolului al VI-lea)

Autorul şi opera. *Gesta Liberii* face parte dintre aşa-numitele „falsuri” sau „apocrife simahiene”, respectiv un grup de mai multe scrieri redactat sub pontificatul papei Symmachus (498-514), care, deşi slujea, iniţial, contracarării schismei provocate de alegerea antipapei Laurentius (498-506), a generat un principiu de drept cu implicaţii deosebite în veacurile următoare, anume *Prima Sedes a nemine iudicatur* („Primul Scaun nu e îngăduit a fi judecat de nimeni”). Una dintre figurile principale ale acestor *Fapte* este împăratul Constantinus I (306-337), care, lepros fiind, ar fi fost vindecat datorită bozetului ortodox săvârşit de papa Silvestrus I (314-335). Scrierea e plină de confuzii şi elemente neautentice.

Bibliografie: *LP*, LIII; A. Kazhdan, *Symmacus*, în *ODB*, 3, p. 1988; B. Studer, *Simmaco papa*, în *NDPAC*, III, col. 4953-4954; *DELC*, p. 792 (*Symmachus de Roma*); E. Wirbelauer, *Zwei Päpste in Rom: der Konflikt zwischen Laurentius und Symmachus (498-514). Studien und Texte*, München, 1993, p. 248-260; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor*. *Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 77.

6. Abătându-se, dară, în acea vreme, război asupra Dunării, o trupă de barbari a năvălit cam pe la ora a opta a zilei de Paşti[1]. Şi auzind aceasta, Constans[2] [corect, Constantius[3] – n.n.] a spus: „Priviţi-l pe acest profanator[4], fiindcă ceea ce nu a fost înfăptuit vreodată a dus la o veneraţie a deşertăciunii. Din această pricină, s-a abătut asupra Romaniei imensa năpastă a mulţimii barbarilor” şi <Constans>

[1] Autorul are în vedere, foarte probabil, izbucnirea conflictelor cu cvazii şi sarmaţii *Limigantes* din zona Dunării Mijlocii, desfăşurate în anii 358 şi 359 – Aur. Vict., *Caes.*, 42, 21; Amm., XVII, 12-13; XIX, 11; P. Barceló, *Constantius II. Und die Limigantes: Einige Präzisierungen zu Amm. XIX 11*, în *Klio*, 74, 1992, p. 422-430; D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timişoara, 1996, p. 61-69; R. Seager, *Roman policy on the Rhine and the Danube in Ammianus*, în *CQ*, 49, 1999, 2, p. 582-587; N. Zugravu, *Note şi comentarii*, în Aur. Vict., *Caes.*, p. 488, nota 891.

[2] Constans, cel de-al treilea fiu al lui Constantinus I şi al Faustei, împărat între 9 septembrie 337 şi 350 – *PLRE*, I, p. 220 (*Fl. Iul. Constans 3*). Vezi şi ***FHDRCh***, **CXI** (*Synodicon vetus*).

[3] Constantius II, cel de-al doilea fiu al lui Constantinus I şi al Faustei, împărat între 9 septembrie 337 şi 3 noiembrie 361 – *PLRE*, I, p. 224 (*Fl. Iul. Constantius 8*). Vezi şi ***FHDRCh***, **CXI** (*Synodicon vetus*).

[4] Vezi *infra*.

cebat, dum exiret portam civitatis: «Sacrilegium Liberium, qui dixit patruum meum fuisse leprosum, et baptizatum a Silvestro episcopo, et mundatum, dum abiero super quadrupedes Danubii, et concidero barbaros, rediens ad urbem Romam, volucribus caeli et bestiis terrae carnes eius immolabo; ipsum solum Liberium, non enim alios: ne dicant et affirment me esse persecutorem». Dum esset autem in pugna Danubii, Constans [lege: Constantius] fortiter urgebatur.

Ediţia folosită: *PL* 8, col. 1391.
Ediţia consultată: Mansi, 2, col. 1264.

[Constantius – n.n.] a mers la război şi a plecat cu mare amărăciune şi, pe când ieşea pe poarta cetăţii, spunea: „Pe profanatorul Liberius[5], care a spus că unchiul meu[6] a fost lepros şi că a fost botezat de episcopul Silvestrus[7] şi că a fost curăţit[8] <îl voi pedepsi>; după ce mă voi fi năpustit asupra patrupezilor de la Dunăre şi îi voi fi nimicit pe barbari, întorcându-mă în oraşul Roma, voi aduce jertfă păsărilor cerului şi fiarelor pământului cărnurile lui; numai pe el, pe Liberius, <îl voi pedepsi>, nu şi pe alţii: ca să nu spună ei şi să susţină că eu sunt un persecutor”[9]. Însă, pe când se afla în lupta de la Dunăre, Constans [citeşte, Constantius – n.n.] era straşnic muncit.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[5] Papa Liberius (352-366).

[6] Aceeaşi idee în *Gesta Liberii*, 2 (*PL* 8, col. 1389).

[7] Silvestrus I, papă între 314-355; de numele lui este legată legenda „donaţiei lui Constantinus” (*Donatio Constantini* sau *Constitutum Constantini*), conform căreia, în schimbul botezului care l-ar fi vindecat de lepră, împăratul ar fi acordat episcopului Romei primatul în Biserica universală şi stăpânirea asupra teritoriilor occidentale ale Imperiului – *LP*, XXXIV; Iacobus de Voragine, *Legenda de aur*, I, traducere, îngrijire şi prefaţă de L. Titieni, Cluj-Napoca, 1998, p. 84-93; A. Kazhdan, *Silester I*, în *ODB*, 3, p. 1900; B. Studer, *Silvestro I papa*, în *NDPAC*, III, col. 4938-4939; *DELC*, p. 194 (*Donatio Constantini*); A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 46-48, 77.

[8] Despre legenda leprei lui Constantinus I, vindecarea prin botezul lui Silvestrus I şi adevăratul botez arian săvârşit de Eusebius de *Nicomedia* vezi, în ultimă instanţă, M. Amerise, *Il battesimo di Costantino il Grande. Storia di una scomoda eredità*, Stuttgart, 2005.

[9] Sâmburele de adevăr al acestei anecdote este că împăratul Constantius II (337-361), pro-arian, l-a exilat în 355 pe Liberius, susţinător al doctrinei niceene şi al lui Athanasius; exilul a durat până în 358 – *LP*, XXXVII; Ruf., *HE*, I, 22; B. Studer, *Libère. Pape*, în *DECA*, II, p. 1441-1442; idem, *Liberio papa*, în *NDPAC*, II, col. 2822-2823; *DELC*, p. 505-506 (*Liberius*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 50-51; T. D. Barnes, *The capitulation of Liberius and Hilary of Poitiers*, în idem, *From Eusebius to Augustine. Selected Papers 1982-1993*, Variorum, 1994; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 264-265.

LXXVI. HORMISDAE PAPAE

1. EPISTULA CXXXV

Domino sancto meritis praecellentissimo in Christo gloriosissimo et apostolica sede dignissimo papae Hormisdae Auitus

1… in quibus nos sicut per conuersionem prouinciarum, id est Dardaniae Hillyrici uel Scythiae, ad communionem gaudiorum prouocatis, sic admonitione cautissima, ne quid per ignorantiam praeuenire possit, instruitis.

LXXVI. PAPA HORMISDAS
(514 – 523)

Autorul. Hormisdas provenea dintr-o bogată familie originară din *Campania*. S-a născut în ultima parte a secolului al V-lea. *Diaconus* al Bisericii romane şi apropiat al papei Symmachus (22 noiembrie 498 – 20 iulie 514), îi urmează acestuia în scaun între 20 iulie 514 şi 6 aprilie 523[1]. Printre meritele acestui papă se numără restabilirea comuniunii cu Biserica răsăriteană după ce, o dată cu domnia lui Iustinus I (518-527), a luat sfârşit aşa-numita „schismă a lui Acacius" (484-519), şi afirmarea primatului scaunului roman.

Bibliografie: *LP*, LIV; A. Di Berardino, *Hormisdas. Pape (514-523)*, în *DECA*, I, p. 1195-1196; A. Kazhdan, *Hormisdas*, în *ODB*, 2, p. 946; C. Sotinel, *Hormisdas*, în *DHP*, p. 825-827; *PCBE*, 2/1, p. 1015-1016 (*Hormisda*); *DELC*, p. 363-364 (*Hormisda*); Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (V^e-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 41-48; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 79-80; Ch. Fraisse-Coué, *L'incompréhension croissante entre l'Orient et l'Occident*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 185-191.

1. SCRISOAREA A CXXXV-A[2]

Sfântului stăpân, preadistinsului prin merite, preagloriosului întru Hristos şi preademnului de scaunul apostolic papă Hormisdas, Avitus[3]

1 ... în privinţa acestora, aşa cum ne chemaţi la comuniunea bucuriilor prin convertirea provinciilor, anume Dardania, Illyricum sau Scythia[4], tot aşa, printr-o foarte prudentă îndemnare, ne pregătiţi, ca să nu se poată întâmpla ceva din pricina neştiinţei.

---

[1] După Claire Sotinel şi Alexander Kazhdan, a fost episcop până la 6 august 523 – C. Sotinel, *Hormisdas*, în *DHP*, p. 825; A. Kahdan, *Hormisdas*, în *ODB*, 2, p. 946.

[2] Data: sfârşitul lui 516 sau 30 ianuarie 517.

[3] Episcopul Alcimus Ecdicius Avitus, episcop de *Vienna* între cca 494 – cca 518 – cf. *PLRE*, II, p. 195-196 (*Alcimus Ecdicius Avitus 4*); M. Simonetti, *Avite de Vienne*, în *DECA*, I, p. 322; *DELC*, p. 100-101 (*Avitus, Alcimus Aecdicius*).

[4] Hormisdas se referă la păstrarea comuniunii cu *Roma* a Bisericilor din eparhiile amintite la conciliul de la *Heraclea* din 515 – Theoph. Con., *Chron.*, anul 6006 (514) (*FHDR*, II, p. 598-599); Papa Hormisdas, *Ep. 107*, 3 (*FHDR*, II, p. 322-323), *109*, 3 (*FHDR*, II, p. 324-325); Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (V^e-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 43, 45.

2. EPISTULA CXXXVII

Hormisdas Auito episcopo uel uniuersis episcopis prouinciae Uiennensis sub tua dioecesi constitentibus

… 10. Dardania et Hillyricus uicina Pannoniae a nobis, quod iam fecimus ubi necessarium fuit, ut sibi episcopi ordinarentur, expetiit, in tantum se a consortio perditorum separare gaudentes, ut remedia quaererent, dummodo commune cum transgressoribus nihil haberent.

3. EPISTULA CCXXIIII

… 6. postea sine nobis magnificus uir Uitalianus magister militum inter se et episcopum Constantinopolitanum uocauerunt praedictum Uictorem; locuti sunt eo: quid definierunt inter se, nescimus.

4. EPISTULA CCXXXIII

(*Exemplum relationis synodi Constantinopolitanae de ordinatione Epiphanii episcopi*)

Domino nostro sancto ac beatissimo patri patrum archiepiscopo et patriarchae Hormisdae Theophilus Basiliscus Esaias Anastasius Paternus Marcianus et cetera sancta synodus quae in Constantinopolitana est ciuitate congregata …

ET SUBSCRIPTIONES:

2. SCRISOAREA A CXXXVII-A[5]

Hormisdas, episcopului Avitus şi tuturor episcopilor provinciei Vienna aflaţi în dioceza ta.

… 10. Dardania şi Illyricum, vecin cu Pannonia, ne-au cerut să le orânduim episcopi, ceea ce noi am făcut atunci când a fost necesar, bucurându-se ele într-atât să se separe de tovărăşia celor pierduţi, încât să caute mijloace de apărare, numai să nu mai aibă nimic în comun cu cei ce încalcă legea.

3. SCRISOAREA A CCXXIV-A[6]

6. mai apoi, fără de noi, măritul bărbat Vitalianus, *magister militum*[7], şi episcopul din Constantinopolis[8], <înţelegându-se> între ei, l-au chemat pe numitul mai sus Victor; au discutat cu el, dar ce au stabilit între ei, nu ştim[9].

4. SCRISOAREA A CCXXXIV-A[10]

(copia raportului sinodului constantinopolitan cu privire la numirea episcopului Epiphanius[11])

Stăpânului nostru sfânt şi preafericitului părinte între părinţi arhiepiscopului şi patriarhului Hormisdas, Theophilus, Basiliscus, Esaias, Anastasius, Paternus[12], Marcianus şi restul sfântului sinod care s-a întrunit în cetatea constantinopolitană…

Şi semnăturile:

---

[5] Data: 15 octombrie 515.

[6] Este o scrisoare din 15 octombrie 519 a diaconului Dioscorus (?-530), unul dintre legaţii papali la *Constantinopolis*, primită de Hormisdas la 17 noiembrie 519 – cf. *PIB*, I, p. 363-366 (*Dioscorus*); *PCBE*, 2/1, p. 571-579 (*Dioscorus*), în special p. 574.

[7] Flavius Vitalianus, *magister utriusque militiae per Thracias* în 514-515, *magister utriusque militiae praesentalis* între 518-520, consul în 520, conducătorul răscoalei *foederati*-lor declanşate în 513 împotriva lui Anastasius – *PLRE*, II, p. 1171-1176 (*Fl. Vitalianus 2*); T. E. Gregory, *Vitalian*, în *ODB*, 3, p. 2182; vezi și *Studiul introductiv*.

[8] Ioannes II, patriarh între 17 aprilie 518 şi februarie 520 – A. De Nicola, *Giovanni II di Costantinopoli il Cappadoce*, în *NDPAC*, II, col. 2214; *HEO*, I, p. 4.

[9] Completare la *FHDR*, II, p. 332.

[10] Scrisă la 9 septembrie 520, primită la 30 noiembrie 520.

[11] Epiphanius, episcop între februarie 520 şi 5 iunie 535 – F. Cocchini, *Epifanio di Costantinopoli*, în *NDPAC*, I, col. 1669; *DELC*, p. 219-220 (*Epifanie de Constantinopol*); *HEO*, I, p. 4.

[12] Episcopul de *Tomis*, mitropolitul *Scythiei Minor* (498-520) – cf. J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, p. 173, 384, 600; *HEO*, I, p. 340; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 212 (nota 60); N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 365, 387 (nota 26, cu bibliografie); idem, Itineraria ecclesiastica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Th. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 15. Vezi şi *Studiul introductiv*.

… 13. Paternus misericordia Dei episcopus <Tomitanae ciuitatis>[13] prouinciae Scythiae metropolitus ut supra.

Ediţia folosită: *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab A. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae Avellana quae dicitur collectio*, II, *Epistulae CV-CCXXXXIIII. Appendices. Indices*, recensuit commentario critico instruxit indices adiecit Otto Guenther, Praga-Viena-Leipzig, 1898 (*CSEL* XXXV), p. 559, 563, 686, 714.

Ediţia consultată: Mansi, 8, col. 491, 492.

[13] Text adăugat de editor.

13. Paternus, prin mila lui Dumnezeu, episcop <al oraşului Tomis>, mitropolit al provinciei Scythia, cum <s-a arătat> mai sus[14].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[14] Mitropolitul tomitan semnează al VII-lea, după *Iohannes, episcopus Claudiopolitanae ciuitatis prouinciae Isauriae*, şi înaintea lui *Marcianus, episcopus Chalcedonensis ciuitatis metropolitus*.

LXXVII. SCYTHARUM MONACHORUM

LXXVII. CĂLUGĂRII SCIŢI
(prima jumătate a secolului al VI-lea)

Monahi din provincia *Scythia Minor*[1] care au propus formula theopaschită *unus de Trinitate passus est* (*unus de Trinitate crucifixus*; *unus de Trinitate passus est carne pro nobis*), pe care o integrau efortului de a impune ortodoxia unei alte sintagme – „Cristos este unul din Treime (*unus ex Trinitate*)". Intenţia lor, sprijinită de o producţie teologică semnificativă, datorată mai ales abatelui Ioannes Maxentius, a dat naştere unei vii dispute între aceştia, autoritatea imperială şi ierarhia ecleziastică de la *Constantinopolis* şi *Roma*.

Bibliografie: Maxentii aliorumque Scytarum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholti, 1978 (*CCSL* LXXXX A); *Scrieri ale «călugărilor sciţi» daco-romani din secolul al VI-lea*, introducere de D. Stăniloae, traducere de N. Petrescu şi D. Popescu, Craiova, 2006; Anast. Bibl., *Hist.VRP*, LIV; M. Simonetti, *Néochalcédonisme*, în *DECA*, II, p. 1717; idem, *Neocalcedonismo*, în *NDPAC*, II, col. 3441; B. Studer, *Unus ex Trinitate passus est*, în *DECA*, II, p. 2502; idem, *Unus ex Trinitate passus est*, în *NDPAC*, III, col. 5511; idem, *Teopaschiti*, în *NDPAC*, III, col. 5291-5292; idem, *Theopaschite Formula*, în *EEC*, p. 1121-1122; J. Meyendorff, *Cristos în gândirea creştină răsăriteană*, traducere din limba engleză de N. Buga, Bucureşti, 1997, p. 75, 77-78; P. Maraval, *La réception de Chalcédoine dans l'empire d'Orient*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 136-137; Ch. Fraisse-Coué, *L'incompréhension croissante entre l'Orient et l'Occident*, în *ibidem*, p. 191-196; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos*, Iaşi, 1999, p. 109-110; K.-H. Uthemann, *Kaiser Justinian als Kirchenpolitiker und Theologe*, în *Augustinianum*, 39, 1999, 1, p. 16-24; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Weimar-Wien, 2001, p. 37-38; I. Holubeanu, *Dionysius Exiguus şi monahismul dobrogean*, în *Studia historica et theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 237-245; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 234.

[1] Petro B. T. Bilaniuk consideră că proveneau din *Scythia* nord-pontică – *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluß auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, în R. Pillinger, A. Pültz, H. Vetters (Hrsg.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter. Referate des dritten, vom 16. Bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions*, Wien, 1992, p. 132.

1. RESPONSIO MAXENTI<I> IOANNIS SERVI DEI ADVERSVS EPISTVLAM QVAM AD POSSESSOREM A ROMANO EPISCOPO DICVNT HAERETICI DESTINATAM

(PROLOGVS)

…

(IV.) Quapropter, quoniam quaedam fertur ab inimicis ubique epistula quasi a Romano episcopo destinata, in qua multa inaniter contra Scytharum monachos digesta reperiuntur, necessari<o> consideraui ipsius epistulae dictis respondere, eosdemque monachos omni huiusmodi culpa liberos approbare. Nec me quilibet rite arguat ad scribendum pro eis leuiter prosiluisse, cum sciat nos debitores esse *pro fratribus* etiam *animas ponere*.

…

(RESPONSIO ADVERSVS EPISTVLAM)

I. (**1**.) … (VI) … Cum ergo non aliis, sed istis ipsis, aduersus quos haec scripta sunt, monachis responsum quaerentibus Romanus episcopus dare omnino distulerit, eosdemque, post multa maris pericula longique itineris uexationem necnon etiam afflictionem prolixi temporis quo eos apud se detinuit, uacuos et sine ullo effectu ad has partes uenire compulerit – quod omnibus paene catholicis notum est, nec ipsi queunt haeretici denegare –: quomodo non sibi ipsi reperitur in hac epistula scripsisse contraria? …

(XVII.) … (**6**.) Adiungit namque et dicit: „Vbi non uariae tentationis aculei? Quales super hunc fere iugem annum quorundam Scytharum, qui monachos praeferebant specie non ueritate, professione non opere, subtili tectas calliditate uersutias

1. RĂSPUNSUL LUI IOANNES MAXENTIUS[2], ROBUL LUI DUMNEZEU, LA EPISTOLA CARE, ZIC ERETICII, A FOST ADRESATĂ DE CĂTRE EPISCOPUL ROMEI CĂTRE POSSESSOR[3]

(PROLOG)

…

(IV.) De aceea, pentru că se răspândeşte o oarecare epistolă peste tot de la duşmani, ca şi cum ar fi fost adresată de către episcopul Romei, epistolă în care se află multe expuneri fără temei împotriva monahilor sciţi, am socotit necesar să răspund spuselor epistolei însăşi şi să dovedesc că aceeaşi monahi sunt liberi de orice culpă de acest fel. Să nu mă învinuiască cineva, după obicei, că eu m-am repezit cu uşurinţă să scriu pentru ei, deşi acel cineva ştie că *noi suntem datori să ne punem sufletele pentru fraţi*[4].

…

(CONTRARĂSPUNS LA EPISTOLĂ)

I. (**1**.) … (VI) … Aşadar, de vreme ce episcopul Romei a amânat, în general, să dea un răspuns, nu altora, ci acestor monahi înşişi, care căutau acest răspuns şi împotriva cărora au fost scrise acestea, şi de vreme ce pe aceiaşi monahi i-a silit să vină în aceste părţi goi şi fără nici un rezultat, după multe pericole ale mării şi după chinul unui drum lung[5], chiar şi după marea întristare, pentru un timp îndelungat în care episcopul i-a ţinut la el – fapt care este cunoscut aproape de către toţi credincioşii Bisericii universale şi pe care nici ereticii înşişi nu pot să-l tăgăduiască – cum să nu se descopere că în această epistolă el a scris cele contrarii lui însuşi?…

(XVII.) … (**6**.) În continuare, adaugă şi zice: „Unde nu există prilej pentru un imbold la felurite ispite? Aşa s-a întâmplat cam cu puţin înainte de anul în curs[6], din partea unor sciţi care se arătau monahi după înfăţişare, iar nu după adevăr, după mărturisire publică, iar nu după lucrare; noi am suportat otrăvurile lor sufleteşti, care slujesc simţămintelor de ură, şi şireteniile lor ascunse cu o viclenie subtilă sub pretextul

[2] Despre Ioannes Maxentius şi opera sa vezi M. Simonetti, *Jean Maxence*, în *DECA*, I, p. 1314; idem, *Giovanni Massenzio*, în *NDPAC*, II, col. 2245-2246; M. P. McHugh, *John Maxentius (sixth century)*, în *EEC*, p. 624; *DELC*, p. 415-418 (*Ioan Maxenţiu*); J. Meyendorff, *Cristos în gândirea creştină răsăriteană*, traducere din limba engleză de N. Buga, Bucureşti, 1997, p. 75, 77-78; D. Stăniloae, *Introducere*, în *Scrieri ale «călugărilor sciţi» daco-romani din secolul al VI-lea*, introducere de D. Stăniloae, traducere de N. Petrescu şi D. Popescu, Craiova, 2006, p. 32-79.

[3] Este vorba despre o scrisoare adresată de papa Hormisdas (20 iulie 514 – 6 aprilie 523) la 13 august 520 episcopului Possessor de *Zabensis* (*Byzacaena*) (484-520), în care pontiful roman vorbea în termeni negativi despre monahii sciţi şi teologia lor – Horm., *Ep. 231* (13.VIII.520); P. Marone, *Possessore*, în *NDPAC*, III, col. 4238; *DELC*, p. 416-417 (*Ioan Maxenţiu*), 713 (*Possessor*); Fr. Glorie, *Prolegomena*, în Maxentii aliorumque Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholti, 1978 (*CCSL* LXXXX A), p. XXXVI; D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 16.

[4] *1In* 3,16.

[5] Monahii s-au întors la *Constantinopolis* prin august sau septembrie 520.

[6] Anul 520.

et sub religionis obtentu famulantia odiis suis uenena pertulimus, studentes eos ab interno uulnere medicabilis patientiae moderatione sanare, beati Pauli monita non tacentes: *Noli uerbis contendere: ad nihil utile est, nisi ad subuersione<m> audientium*. (XVIII.) Principalis professio omnium in commune Christianorum est, uiam ueritatis et caritatis, duce Christo, uigilanter ingredi. Quapropter, si professione saltem aut specie esset iste catholicus, qui, specie et professione tantum, non opere et ueritate religiosos eos (contra quos agit) audet dicere monachos, credi forsitan poterat recto de eis haec et uero exaggerare iudicio. Ab uero, ubi inimicum eum catholicae ueritatis sua ipsius dicta redarguunt: quis ambigat haeretico eum spiritu exagitatum inique haec omnia aduersus eosdem monachos euomuisse? ... (XIX.) An forte non est catholicum, *Christum filium dei uiui* unum confiteri ex sancta et indiuidua trinitate? – pro hac etenim sola sententia Scytharum monachos constat ad Romanum fuisse profectos episcopum, sicut omnibus paene, non solum in hac regia urbe, uerum etiam in uniuersa Italia, catholicis notum est; nam et ipsi haeretici, ut superius dictum <est>, ad hoc ubique hanc ipsam (cui respondimus) epistulam proferunt: quatenus et saepe dictis monachis inuidiam concitent, et omnes quasi ex auctoritate eiusdem Romani episcopi prohibeantur Christum filium dei unum confiteri ex trinitate. Sed quis, hanc sententiam catholicam non esse, ausus est profiteri: quam uniuersa ueneratur et amplectitur dei ecclesia? – confidenter etenim dicere audeo, non quia <si> per epistulam, sed si uiua uoce, hic in praesente positus, idem Romanus prohiberet episcopus, Christum filium dei unum confiteri ex sancta et indiuidua trinitate, numquam eidem dei ecclesia acquiesceret, numquam ut episcopum catholicum ueneraretur, sed omnino ut haereticum penitus exsecraretur, quia quisquis hoc non confitetur, non est dubium [esse] quod, Nestorianae perfidiae tenebris excaecatus, quartum, et extraneum a sancta et ineffabili trinitate, eum, qui pro nobis crucem sustinuit, praedicare contendat. (XX.) Sed absit ut ex qualibet parte catholicae professioni Romanus episcopus contradicat – numquam etenim Scytharum monachos, quos non simplici sermone, sed etiam scriptis, Christum filium dei unum ex trinitate nouerat confiteri, per quattuordecim paene menses, quamdiu eos ibi detinuit, <sibi> communicare permisisset, si – ut haeretici uolunt – hanc praedicationem catholicae fidei contrariam iudicare<t>; qui etiam, ut se a prauitate proprii legati purificaret, multis idoneis uiris praesentibus,

religiei şi ne străduim să-i vindecăm de rana internă prin măsura cumpănită a răbdării vindecătoare, neocolind sfaturile Fericitului Paul, care spune: *Să nu vă certaţi pe cuvinte, căci la nimic nu foloseşte, decât la pierzania ascultătorilor*[7]. (XVIII.) Mărturisirea originală a tuturor creştinilor este în comun, pornind cu grijă pe drumul adevărului şi al iubirii, conducător fiind Hristos. De aceea, dacă acesta [autorul epistolei căruia i se răspunde – n.n.] ar fi un dreptcredincios, măcar prin mărturisire publică ori prin înfăţişare, n-ar mai îndrăzni să spună că aceşti monahi (contra cărora vorbeşte) sunt religioşi numai prin înfăţişare şi prin mărturisire publică şi ar putea, probabil, să creadă, cu o dreaptă şi adevărată judecată, că cele spuse despre ei îi înalţă. Dar când cele spuse de el însuşi combat pe acest duşman al adevărului Bisericii universale? ... (XIX.) Dar, oare, nu este un adevăr al dreptei învăţături a mărturisi că *Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel viu*[8], este Unul din Sfânta şi nedespărţita Treime? Căci se constată că numai pentru această singură învăţătură s-ar fi dus monahii sciţilor la episcopul Romei, precum le este cunoscut aproape tuturor dreptcredincioşilor nu numai în acest oraş împărătesc, dar chiar în întreaga Italie, căci şi ereticii înşişi, cum s-a spus, răspândesc peste tot această epistolă (căreia îi răspundem noi). Ei merg până acolo că, adesea, aţâţă ura împotriva celor spuse de monahi şi toţi sunt opriţi, ca şi cum aceasta ar fi din autoritatea episcopului Romei, să mărturisească că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, este Unul din Treime. Dar cine a îndrăznit să mărturisească că această învăţătură nu este a Bisericii universale, pe care întreaga Biserică a lui Dumnezeu o venerează şi îmbrăţişează? Eu îndrăznesc să spun cu curaj că, dacă nu prin epistolă, dar, dacă cu voce tare, fiind aici de faţă, acelaşi episcop al Romei ar interzice să se mărturisească că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, este Unul din Sfânta şi nedespărţita Treime, niciodată nu şi-ar mai găsi liniştea în aceeaşi Biserică a lui Dumnezeu, niciodată n-ar mai fi venerat ca episcop dreptcredincios, ci ar fi întru totul blestemat ca eretic, fiindcă oricine nu mărturiseşte aceasta nu mai încape îndoială că, fiind orbit de întunericul perfidiei nestoriene, se luptă să predice că Domnul Hristos este al patrulea şi în afara Sfintei şi nespusei Treimi, El, care a purtat crucea pentru noi. (XX.) Dar să ferească Dumnezeu ca episcopul Romei să contrazică, în vreun punct oarecare, mărturisirea Bisericii universale – căci, într-adevăr, el nu ştia că monahii sciţilor, care nu printr-un simplu cuvânt, ci chiar prin cele scrise, mărturisesc că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, este Unul din Treime; pe aceşti monahi episcopul i-a oprit acolo pe o durată de aproape paisprezece luni[9], ca să le dea putinţa să stea de vorbă împreună, dacă – aşa cum voiesc ere-

[7] *2Tim* 2,14. Vezi Horm., *Ep. 231*, 6 (*FHDR*, II, p. 332-335).
[8] *Mt* 16,16; *In* 11,27.
[9] Aşadar, monahii au ajuns la *Roma* prin iunie 519.

Romanum, uirum gloriosissimum magistrum militum, deprecatus est, quatenus sua uerba piissimo imperatori insinuaret, quae fuere huiusmodi: „Nisi Christum filium dei, qui pro nobis passus est carne, unum esse ex sancta et indiuidua trinitate fuerit confessus Dioscorus, pelago demergatur”… (XXIII.) Quocirca non est mirum, si catholica sanitas, uulnus ab haereticis aestimetur; sicut et ab hoc, qui studium medicabilis patientiae, moderatione adhibuisse se iactat, quo Scytharum monachos a proprio sanaret uulnere.

(**7**.) … (XXIV.) … Hinc denique beatus apostolus: *quibusdam odorem* se dicit esse *uitae in uitam, quibusdam uero odorem mortis in mortem*, ex quibus unus iste esse omnino conuincitur, qui sanctam et ueritati conuenientem Scytharum, immo uniuersae ecclesiae, professionem, uirus noxium arbitratur…

(**8**.) Adhuc odii sui ueneno turbatus, sequitur, et: (XXV.) „Numquam caritatem nouo praecepto commendatam, numquam pacem dominico discessu relictam” apud Scytharum monachos esse conqueritur, quia eos prospicit pro zelo catholicae fidei non fidelium, sed infidelium uigilanter per dei gratia<m> declinare consortia; eosdemque : <in> „una pertinacis propositi cura” deditos, „rationi uelle imperare, non cedere” impudenter accusat, cum eos ueritas suis penitus approbat rationibus subiectos. An forte illos rationi cedere, non imperare, iudicat: qui Christum, unam personam quidem ex trinitate, non autem unum ex trinitate, esse fatentur? ... (XXVII.) Qui autem, non dei uerbi personam Christum habere, fatentur, sed ipsum deum uerbum Christum credunt et confitentur: sicut unam personam ex trinitate, ita et unum ex trinitate praedicant Christum – quia, si deus uerbum est Christus, et Christus deus uerbum, sicut catholica sanitas credit: quomodo non est

ticii – el ar decide că această predică este contrarie credinţei Bisericii universale; chiar el [episcopul Romei – n.n.], ca să se spele de greşeala propriului său delegat[10], fiind de faţă mulţi bărbaţi de seamă, a cerut stăruitor ca Romanus, bărbat foarte glorios, *magister militum*[11], întrucât el ar putea să-i strecoare preaevlaviosului împărat[12] vorbele sale, să i le spună aşa cum au fost: „Dacă Dioscorus n-a mărturisit că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care a pătimit pentru noi în Trup, este Unul din Sfânta şi nedespărţita Treime, să fie scufundat în mare”… (XXIII.) De aceea, nu este de mirare, sănătatea dreptei-credinţe este socotită rană de către eretici, precum şi de către acesta [autorul scrisorii – n.n.], care se laudă că el şi-a însuşit deprinderea răbdării vindecătoare cu măsură, pentru ca să-i însănătoşească pe călugării sciţilor, alungându-le propria lor rană.

(**7**.) … (XXIV.) … pentru aceasta, Fericitul Apostol spune că *el este mireasmă a vieţii, spre viaţă, pentru unii, iar pentru alţii, mireasmă a morţii, spre moarte*[13]. Dintre aceştia, unul este arătat că este vinovat, cel care este socotit otravă vătămătoare, şi anume cel care face sfântă mărturisire de credinţă, care se potriveşte adevărului de credinţă al sciţilor, mai bine zis al întregii Biserici …

(**8**.) Încă tulburat de veninul urii sale, el continuă (XXV.) şi se plânge că la monahii sciţilor „niciodată nu există iubirea lăsată de Domnul ca poruncă nouă, niciodată nu există pacea lăsată de Domnul la despărţire”[14], fiindcă el observă că ei, din zel faţă de credinţa Bisericii universale, se îndepărtează, nu de tovărăşia credincioşilor, ci, cu grijă, prin harul lui Dumnezeu, se îndepărtează de tovărăşia necredincioşilor; el îi mai acuză, cu neruşinare, „că aceiaşi călugări sunt copleşţi de o singură grijă, a unui plan încăpăţânat, că voiesc să poruncească raţiunii, iar nu să i se supună ei”[15], atunci când adevărul dovedeşte că ei sunt supuşi întru totul raţiunilor lor proprii. Sau, poate, că el crede că ei cedează raţiunii, iar nu-i poruncesc, atunci când mărturisesc că Hristos este, într-adevăr, o Persoană din Treime, nu însă Unul din Treime? … (XXVII.) Aceştia, însă [monahii sciţi – n.n.], nu mărturisesc că Hristos posedă Persoana lui Dumnezeu-Cuvântul, dar cred şi mărturisesc că Hristos este Însuşi Dumnezeu-Cuvântul; ei precum predică [că] Hristos este o Persoană din Treime, tot aşa predică [că] Hristos este Unul din Treime, fiindcă, dacă Dumnezeu-Cuvântul este Hristos şi Hristos este Dumnezeu-Cuvântul, precum crede dreapta învăţătură a Bisericii universale, cum nu este Hristos Unul din Treime, dacă o Persoană naturală este

---

[10] Este vorba despre diaconul Dioscorus (?-530), unul dintre legaţii papali la *Constantinopolis* (vezi imediat *infra*) – Horm., *Ep. 216*, *217*, *224* (*FHDR*, II, p. 328-333); *PIB*, I, p. 363-366 (*Dioscorus*); *PCBE*, 2/1, p. 571-579 (*Dioscorus*), în special p. 574.

[11] *Magister utriusque militiae* în 520, prezent la *Constantinopolis*, menţionat şi într-o altă epistolă a papei Hormisdas din 15 iulie 520, unde i se reamintea promisiunea făcută de a ajuta întoarcerea delegaţilor papali din Capitală – *PLRE*, II, p. 948 (*Romanus 8*), 1293.

[12] Iustinus I (518-527).

[13] *2Co* 2,16.

[14] *In* 13,34; 14,27.

[15] Cf. Horm., *Ep. 231*, 8 (*FHDR*, II, p. 334-335).

Christus unus ex trinitate, si una persona est deus uerbum ex trinitate? … (XXVIII.) … Sed iam quod sequitur, uideamus: „Contemptores” inquit auctoritatum ueterum, nouarum cupidi quaestionum; solam putantes <scientiae> rectam uiam, qualibet susceptam facilitate sententiam”. (XXIX.) O impudens et stulta haereticorum temeritas, quae, sub specie pietatis, impietatem conatur astruere! non enim putant – ut ais, o infelix perfidia –, sed omnino rectam credunt esse scientiae uiam, qui Christum deum uerbum et ob hoc unum fatentur ex trinitate; nec contemptores, sed potius ueneratores auctoritatum ueterum comprobantur, qui hanc sanctam et totius ecclesiae sententiam non – sicut tu temere insultas – qualibet facilitate susceptam, sed iuxta diuinorum eloquiorum et sanctorum patrum traditionem fideliter confitentur … (XXX.) … Exaggeras sane adhuc, et dicis: eosdem monachos „eo usque tumoris elatos, ut ad arbitrium suum utr<i>usque orbis putent inclinandum iudicium, nec in numero fidelium deputent sequacem traditionis paternae, quem suae uiderint c[r]edere nolle sententiae” – cum hoc uere de eis assereres, si eorum sententiam contrariam catholicis posses dogmatibus approbare. (XXXI.) At uero, cum hoc nulla ualeas ratione edocere, inique omnino tantopere contra eos inueheris, qui, iuxta sanctorum patrum traditionem, *Christum*, quem *super omnia deum* testatur apostolus, unum confitentur ex sancta et unius essentiae trinitate – quorum sententiis non sequaces paternae traditionis, sed illi a numero fidelium excluduntur, qui eorum, immo totius ecclesiae, confessioni exsistunt contrarii.

(XXXII.) Iam uero, in consequentibus, quis non uideat quanta eos repletus dementia laceres? „Docto” inquis „crimina serere, obtrectationum uenena componere, integrum ecclesiae corpus odisse, seditiones [in]struere, inuidiam concitare, et, pro oboedientia, quae in coenobiis principatum regularis obtinet disciplinae, obstinationem pertinacis amare superbiae” – cum haec omnia nonnisi de illis uero et certo asseuerentur iudicio, qui, tenebris nefandi erroris caecati, catholicae ueritati resistunt. (XXXIII.) … quod te et omnes qui tibi consentiunt, implere uelle non dubium est, qui, callida tergiuersatione, Christum filium dei unum non esse ex trinitate, praedicare contenditis. Monachi autem, quos inique laceras, in tantum ab hoc

acelaşi Hristos din Treime? … (XXVIII.) … Dar să vedem ce mai urmează: „Ei sunt dispreţuitori – zice el – ai autorităţilor vechi, pofticioşi de teme noi; ei socotesc că numai calea ştiinţei este dreaptă, ca părere acceptată cu oricâtă uşurinţă”[16]. (XXIX.) O, nesocotinţă neruşinată şi nemintoasă a ereticilor, care, sub înfăţişarea pietăţii, încearcă şi se străduieşte să adauge impietate! Căci ei nu socotesc – cum afirmi tu, o, nefericită perfidie –, dar cred întru totul că drumul cunoştinţei este drept, fiindcă ei mărturisesc că Hristos este Dumnezeu-Cuvântul şi pentru aceasta El este Unul din Treime; ei sunt dovediţi nu dispreţuitori, ci mai degrabă veneratori ai autorităţilor vechi, pentru că ei mărturisesc cu fidelitate că această sfântă învăţătură a întregii Biserici este acceptată nu cu oarecare uşurinţă – cum îi insulţi tu cu nesocotinţă –, ci este acceptată potrivit cu tradiţia învăţăturilor divine şi a sfinţilor Părinţi … (XXX.) … Tu încă exagerezi şi zici „că aceiaşi monahi sunt umflaţi de mândrie până într-adevăr, încât socotesc că judecata fiecărui ciclu de teme trebuie să fie înclinată spre hotărârea de arbitru a lor şi nici nu-l socotesc în rândurile credincioşilor pe cel ce urmează tradiţia Părinţilor, dacă ar vedea că acesta nu voieşte să creadă părerii lor”[17]; (XXXI.) acest lucru l-ai putea spune, pe drept, despre ei, dacă ai putea să dovedeşti că părerea lor este contrarie învăţăturilor Bisericii universale. Dar, de îndată ce nu poţi să arăţi acest lucru sub nici un motiv, tu te năpusteşti împotriva lor atât de mult, absolut pe nedrept, fiindcă ei mărturisesc, conform tradiţiei sfinţilor Părinţi, că *Hristos, Care este Dumnezeu peste toate,* cum spune Apostolul[18], este Unul din Sfânta şi nedespărţita Treime; nu sunt excluşi dintre ei cei care sunt următori ai învăţăturilor tradiţiei sfinţilor Părinţi, ci aceia sunt excluşi din numărul credincioşilor care sunt potrivnici mărturisirii lor sau, mai bine zis, sunt potrivnici mărturisirii întregii Biserici.

(XXXII.) Dar, în cele ce urmează, cine nu vede că tu, plin de atât de mare sminteală, vrei să-i prăpădeşti pe aceşti călugări când zici? „Ei sunt învăţaţi să urzească acuzaţii, să alcătuiască vorbe veninoase de ponegriri, să urască întregul trup al Bisericii, să făurească răzvrătiri, să aţâţe invidie şi, în loc de supunere, care în chinovie are întâietatea disciplinei canonice, sunt învăţaţi să iubească încăpăţânarea mândriei înverşunate”[19], când toate acestea n-ar trebui să fie afirmate de un om cu judecată dreaptă şi nepărtinitoare decât despre cei care, fiind orbiţi de întunericul erorii de nespus, se opun adevărului Bisericii universale. (XXXIII.) … Nu încape nici o îndoială că tu şi toţi cei care sunt de aceeaşi părere cu tine vreţi să vă împliniţi gândul, voi care, printr-o şireată tergiversare, vă luptaţi să predicaţi că Hristos, Fiul lui Dumneuzeu, nu este Unul din Treime, însă monahii pe care tu îi izbeşti

[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Rom* 9,5.
[19] Cf. Horm., *Ep. 231*, 8 (*FHDR*, II, p. 334-335).

crimine alieni sunt, ut numquam per dei gratiam catholica communione discesserint, licet ad tempus, ob nonnulla scandala in Orientis partibus orta, Occidentalibus ecclesiis communicauerint…

(**9**.) … (XXXV) … Nunc iam sequentia consideranda sunt, ubi peruerso ordine ea, quae Romae contra ipsis acta sunt monachis, digerens, cuncta mentitus es. „In publicum” inquis „usque prodiere conuentum, [et] ad concussionem quietis circa regum etiam statuas inclamantes, et, nisi fidelis populi constantia restitisset, per diabolicae semina nefanda zizaniae apud eos dissipationem et discordiam commouissent, per quos adiutorio dei de regionibus eorum est pulsa dissensio”. (XXXV.) O mira furiosorum caecitas, et a ueritate alienatarum mentium criminosa fallacia! – neque enim fas est, tam aperte posse mentiri Romanum episcopum. Bene certum est omnibus Romae degentibus, quod ipsi monachi de his, quae circa se acta sunt, tam memorato episcopo quam etiam senatoribus necnon uniuersae ecclesiae, scriptis contestati sunt. Humana namque tentatione praeuentus, idem Romanus episcopus, utpote mortalitatis adhuc sarcina praegrauatus, postquam comperit reuerti Dioscorum, uolens ei praestare hoc beneficium, ne in publico ab eisdem monachis argueretur haereticus, missis defensioribus cum ingenti uiolentia eos ab urbe Roma subito exire compulit, quamquam saepius, publice et priuatim: <tam> in conuentu ecclesiastico quam etiam omnium senatorum, eis, ueniente Dioscoro, audientiam dare esset pollicitus. Qui, cum ab istis defensoribus egredi urgerentur, compulsi sunt, in locis publicis, populo contestari, ne, post suum discessum clam eos recessisse, fautores Dioscuri apud ecclesiam diffamarent; unde factum est, ut saltem eis parua dilatio praestaretur, quamdiu se exinde egredi praepararent: sub quo tempore, scriptis omnia, quae in se gesta sunt, facultas data est contestandi – quod tamen numquam facere potuissent, nisi hoc eis Romanus populus praestitisset, qui, licet pro eis aperte minime proclamaret, ipsa tamen sua tacita murmuratione, defensores, qui eos exinde egredi compellebant, deterrens, fecit, ut eorum uiolentia expulsio uniuersae ecclesiae innotesceret. (XXXVI.) Non ergo – ut iste mentitur – populus, sed defensores ecclesiae, eos exinde egredi compulerunt. Neque enim sponte sua in publico prodierunt – ur merito, ad concussionem quietis siue ad dissipationem et discordiam commouendam hoc eos fecisse, quilibet recte diiudicaret –, sed uiolenter ad hoc sunt uenire compulsi. Nam ita haec se habere etiam ex ipsius istius uerbis facile edocemur, quibus eos circa regum statuas asserit

crud, pe nedrept, cu ajutorul harului divin, ei nu s-ar despărţi de obştea drept-credincioasă, deşi, la timp, cu privire la unele sminteli într-ale credinţei în părţile orientale, ei au trimis înştiinţări Bisericilor apusene[20].

(**9**.) … (XXXIV.) … Acum trebuie să fie luate în considerare şi cele ce urmează, în care, expunând într-o ordine sucită cele ce au fost săvârşite de monahii înşişi în Roma, ai minţit cu privire la toate. Tu spui că „ei au ieşit înainte până în adunarea publică şi strigând în gura mare, pentru tulburarea liniştii publice, chiar în jurul statuilor regilor, şi dacă statornicia poporului credincios n-ar fi rezistat, ei, prin seminţele ticăloase ale zâzaniei diabolice, ar fi provocat discordie şi dezmembrare la cei la care, cu ajutorul lui Dumnezeu, a fost înlăturată dezbinarea"[21]. (XXXV.) O, ciudată orbire a celor furioşi şi falsitate a minţilor înstrăinate de adevăr! Căci nu este permis ca un episcop al Romei să poată minţi atât de vizibil. Este binecunoscut tuturor celor care trăiesc în Roma că înşişi monahii au mărturisit despre cele scrise, în legătură cu cele ce s-au săvârşit faţă de ei, atât amintitului episcop, cât şi senatorilor, cât şi Bisericii universale. Căci, fiind prevenit, prin ispita omenească, acelaşi episcop al Romei, întrucât era copleşit încă de povara soartei de muritor, după ce a aflat că Dioscorus s-a înapoiat, voind ca să-i facă această binefacere, ca nu cumva, în public, să fie dovedit ca eretic, fiind trimişi *defensores*[22], i-a împins [pe monahi – n.n.] cu foarte mare violenţă să iasă, pe neaşteptate, din oraşul Roma, deşi, de multe ori, şi în public, şi în particular, le-a făgăduit că le va acorda audienţă la venirea lui Dioscorus atât în adunarea bisericească, cât şi în adunarea tuturor senatorilor. Aceştia, fiindcă erau presaţi de aceşti *defensores* să iasă din oraş, au fost împinşi în locurile publice, ca să mărturisească poporului, ca nu cumva partizanii lui Dioscorus să-i defăimeze la biserică, spunând că ei s-au retras în ascuns; din această pricină, s-a întâmplat ca, cel puţin lor, să li se dea o scurtă amânare, în care timp ei să se pregătească să iasă de aici; în acest timp, li s-a dat putinţa să mărturisească prin acte scrise toate câte s-au săvârşit împotriva lor – lucru pe care niciodată ei n-ar fi putut să-l facă dacă poporul Romei nu le-ar fi oferit această posibilitate; deşi poporul acesta prea puţin, pe faţă, striga pentru ei, totuşi, prin murmurul său tacit, îndepărtând pe *defensores*, care se înfricoşară, care îi sileau să iasă de acolo, a făcut în aşa fel, încât expulzarea violentă a lor să fie cunoscută întregii Biserici. (XXXVI.) Aşadar, nu poporul – cum minte acest autor –, ci *defensores* i-au silit pe ei să iasă din oraş. Căci nici de voia lor ei n-au ieşit în public, ci au fost împinşi în mod violent să vină aici; oricine ar judeca drept ar spune, cu bună dreptate, că ei au făcut acest lucru pentru zguduirea liniştii sau spre discordie şi dezmembrare. Că aşa stau lucrurile, suntem informaţi cu uşurinţă chiar din cuvintele autorului însuşi, prin care el afirmă că ei au strigat chiar în jurul statuilor regilor, lucru pe care nimeni nu este constrâns să-l facă, decât cel care este chinuit foarte violent; deşi, uneori, monahii amintiţi au strigat în jurul statuilor regilor,

[20] Vezi *infra*.

[21] Cf. Horm., *Ep. 231*, 9 (*FHDR*, II, p. 334-335).

[22] *Defensores* – apărători ai legii.

inclamasse, quod nullus, nisi qui uiolentissime molestatur, facere compellitur: quamuis non quasi regiae potestatis auxilium flagitantes – sicut haeretici iactitant – saepe dicti monachi circa regum statuas inclamauerint, sed, postquam a loco, quod ad manendum acceperant, pro mandato eiusdem Romani episcopi fuerant expulsi, in publico consistentes, ubi casu regum imagines fuerant, cum petitioni suae audientia deneg<ar>etur, populo contestati sunt. Cur ergo eis fidelis populi constantia – ut iste dicit – resisteret, quos uidebat pro sibi ingesta uiolentia progressos ad publicum? Sed neque eis aliqua fuit in publico disceptatio, ut merito exasperatus populus eos a suis expelleret regionibus. (XXXVII.) Verum, si diligentius haec istius uerba consideres, inuenies eum etiam, Romanum populum, quem fidelem asserit, non solum uiolentum, uerum etiam haereticum accusare. Nam si de illa sententia, quam uniuersa dei tenet et defendit ecclesia, monachis in publico disputantibus – hoc est: quia Christus filius dei unus esse creditur ex sancta et ineffabili trinitate –, Romanus populus restitit: iam non tantum iste, qui, erroris sui tenebris excaecatus, diabolicae semina nefanda zizaniae, hanc sanctam sententiam, asserit, uerum etiam omnis antedictus populus haereticus (quod absit) esse conuincitur; si autem usque ad aemuli sui praesentiam eisdem monachis ibidem remorari uolentibus, quo, ipso praesente, causa eorum aeque ordin<ar>e<tur>, populus restitit: stultus et iniquus idem populus, qui audientiam regionibus. Huc attendant et confundantur hi, qui exinde eos fu<g>isse iactitant … (XXXVIII.) …

(**10**.) Post haec tandem satiatus, nec habens, credo, quod aduersus eosdem monachos sua sibi fallacia suggerat, adiungit et dicit: „Haec ideo dilectioni uestrae indicanda sub occasione credi<di>mus, ne, si illuc fuerit forte delati, ignorantes quemadmodum se <in> Romana urbe tractauerint, sub aliqua uerborum simulatione aliquos possint decipere”. (XXXIX.) Qualifer ipsi monachi se <in> Romana urbe tractauerint, qui uere scire desiderat: ex eorum contestationibus, quas in eadem urbe locis publicis defixerunt, magis agnoscet quam ex istius scriptis, qui non eorum tantum, sed et totius ecclesiae inimicus agnoscitur. Nam et ipsius Romanae ecclesiae, cuius se quasi defensorem simulat, in tantum aduersarius denotatur, ut, si memorati monachi, quos quasi eiusdem ecclesiae contrarios aestimat, inique aduersus eam in his partibus aliqua fingere uoluissent, numquam, credo, ita

nu ca şi cum ar cere stăruitor ajutorul puterii regale, precum pălăvrăgesc mereu ereticii, dar, după ce fuseseră expulzaţi din locul pe care-l primiseră, ca să rămână acolo, din dispoziţia aceluiaşi episcop al Romei, stând în public, unde, din întâmplare, fuseseră chipurile regilor, fiindcă li s-ar fi refuzat audienţa pentru cererea lor, ei au dat mărturii poporului. Aşadar, pentru ce le-ar rezista statornicia poporului – precum spune acesta – acelora, pe care-i vedea că au ieşit în public, din cauza violenţei desfăşurate împotriva lor? Dar nici ei n-au avut vreo dezbatere în public, aşa încât poporul să fie iritat şi să-i expulzeze din regiunile sale. (XXXVII.) Dar, dacă iei seamă mai cu atenţie la vorbele acestuia, vei afla că el acuză poporul Romei, pe care-l numeşte credincios, că este nu numai violent, dar că este chiar eretic. Căci, dacă poporul Romei nu se îndepărtează de învăţătura aceea pe care o ţine şi o apără Biserica universală a lui Dumnezeu, fiindcă înşişi monahii sciţi o dispută în public, şi anume că se crede că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, este Unul din Sfânta şi nespusa Treime, atunci nu numai acesta care, orbit de întunericul rătăcirii sale, afirmă că sfânta învăţătură constituie seminţele ticăloase ale zâzaniei diabolice, dar chiar întreg poporul mai sus amintit este dovedit (ferească Dumnezeu!) eretic; dacă, însă, poporul rămâne acolo, în aceeaşi dreaptă-credinţă, până la înfăţişarea rivalului său, fiindcă aceiaşi monahi voiesc să mai întârzie acolo, pentru ca, chiar în prezenţa rivalului însuşi, cauza lor să fie tratată în mod echitabil, atunci acelaşi popor, care a refuzat să-i asculte pe cei care încercau o astfel de audienţă pe drept şi pe care i-a expulzat cu violenţă din locurile lor, este nemintos şi nedrept. La această concluzie îşi îndreaptă atenţia şi pentru aceasta se luptă aceştia, care aruncă vorbe, încoace şi încolo, că ei au fugit de acolo, din Roma … (XXXVIII.) …

(**10**.) În fine, după acestea, nemaiavând, cred, pe ce să-şi sprijine minciunile sale contra aceloraşi monahi, zice: „Cu acest prilej, am crezut că aceste lucruri trebuie să fie arătate iubirii voastre, ca nu cumva, dacă ei vor fi aduşi acolo, necunoscând cum s-au purtat ei în oraşul Romei, să poată să amăgească pe alţii, printr-o prefăcătorie în vorbire”[23]. (XXXIX.) Cine doreşte să ştie cu adevărat cum s-au purtat monahii înşişi în oraşul Roma, să cunoască mai mult din mărturiile lor, pe care le-au fixat în acelaşi oraş în locurile publice, decât din cele scrise ale acestuia, care este recunoscut nu numai ca duşman al lor, dar şi al întregii Biserici. Căci el este cunoscut în aşa măsură ca adversar al Bisericii romane însăşi, el, care simulează că este apărător al ei, încât, dacă amintiţii monahi, pe care îi socoteşte ca pe nişte potrivnici ai aceleiaşi Biserici, ar fi voit să plăsmuiască unele învăţături împotriva ei în aceste părţi, eu cred că ar fi avut putinţa să abată, alături, credinţa aceleiaşi Biserici, aşa precum acesta, care, tocmai de aceea îi ponegreşte şi-i izbeşte pe nedrept

[23] Cf. Horm., *Ep. 231*, 10 (*FHDR*, II, p. 334-335).

eiusdem ecclesiae fidem derogare praeualuissent, quemadmodum iste, qui, ex persona ipsius ecclesiae, ideo inique eos obtrectat et lacerat, quia, iuxta diuinorum eloquiorum et sanctorum patrum traditionem, <unum ex trinitate> Christum filium dei, quem in duabus naturis essentialiter siue iuxta compositionem unitis et inconfusis docet fides catholica, confitentur.

Ediţia folosită: Maxentii aliorumque Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholt, 1978 (*CCSL* LXXXV A), p. 123-125, 130-141.

2. <**EPISTVLA SCYTHARVM MONACHORVM AD EPISCOPOS**>

Dominis sanctissimis, et cum omni veneratione nomibandis, Datiano, Fortunato, Ianuario, Albano, Orontio, Boetho, Fulgentio et ceteris episcopis et in Christi

pe ei că ar avea acest rol, din partea Bisericii însăşi, fiindcă, după tradiţia spuselor divine şi a sfinţilor Părinţi, ei mărturisesc că Hristos, Fiul lui Dumnezeu, este Unul din Treime, despre care Biserica universală învaţă că este în două naturi, în mod esenţial, sau unite şi neamestecate, după alcătuire.

Ediţia folosită: *Scrieri ale «călugărilor sciţi» daco-romani din secolul al VI-lea*, introducere de Dumitru Stăniloae, traducere de Nic. Petrescu şi David Popescu, Craiova, 2006, p. 197-223.

2. <EPISTOLA MONAHILOR SCIŢI CĂTRE EPISCOPI>

Preasfinţilor episcopi[24] şi celor care trebuie să fie pomeniţi cu toată veneraţia Datianus[25], Fortunatus[26], Ianuarius[27], Albanus[28], Orontius[29], Boethus[30], Fulgentius[31] şi celorlalţi episcopi şi celor distinşi în mărturisirea lui Hristos smeriţii Petrus

[24] Episcopii menţionaţi mai jos se găseau în *Sardinia*, exilaţi de regele vandal arian Thrasamundus I (496-523) – O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kulur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Weimar-Wien, 2001, p. 445-447.

[25] Episcop catolic al unui scaun necunoscut, probabil din *Byzacaena* (--- 508/9? – 519/20 – 541 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 266-267 (*Datianus 4*).

[26] Episcop catolic al unui *thronos* necunoscut, poate Fortunatus, *episcopus plebis Puppitanae* (*Pupput*, în *Africa Proconsularis*, astăzi, Souk el Abiod, Tunisia), semnatar al actelor conciliului de la *Carthago* din 525 – cf. *PCBE*, 1, p. 499 (*Fortunatus 15*).

[27] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 596 (*Ianuarius 38*).

[28] Episcop catolic al unui scaun necunoscut, probabil din *Byzacaena* – cf. *PCBE*, 1, p. 100 (*Albanus*).

[29] *Infra*, Horontius, episcop catolic al unui scaun nemenţionat (--- 508/9? – 519/20 – 523) – *PCBE*, 1, p. 575 (*Horontius*).

[30] Episcop catolic al unui scaun necunoscut, probabil din *Byzacaena* (--- 508/9? – 519/20 – 541 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 146 (*Boethos*).

[31] Episcop de *Ruspae*, în *Byzacaena* (astăzi, Rosfa, în Tunisia), între 468-533, autor, printre altele, al unor lucrări privitoare la erezia pelagiană, printre care şi *Contra Faustum Reiensem libri VII*, pierdută – Isid., *Vir. ill.*, XIV; *PLRE*, II, p. 487-488 (*Fulgentius 2*); *PCBE*, 1, p. 507-513 (*Fulgentius 1*); M. Simonetti, *Fulgenzio di Ruspe*, în *NDPAC*, II, col. 2021-2023; *DELC*, p. 286-287 (*Fulgentius de Ruspe*); C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 123-128.

confessione decoratis, exigui Petrus diaconus, Ioannes, Leontius, alius Ioannes, et ceteri fratres in causa fidei Romam directi.

(I.) **1**. Vtile et pernecessarium, sanctisque dei ecclesiis specialiter credimus profuturum, ea quae de incarnatione et dispensatione diuina nobiscum uniuersae sanctae Orientalium ecclesiae contra haereticos defendunt (qui prauis et inquis argumentis antiquam ecclesiae fidem inquietare non cessant), sanctitati uestrae suggerere atque de his consensum uestrae beatitudinis suppliciter promereri. Quia in nullo sanctam gloriosamque confessionem uestram credimus dissentire, praesertim cum uno ubique spiritu sanctam dei ecclesiam uegetari minime dubitemus. Non enim parua, immi potius magna laetitia uniuersi replebuntur Orientales, si sanctitatem uestram suis, immo magis catholicis nouerint in omnibus consentire dogmatibus.

2. Vnde suppliciter petimus et obsecramus beatitudinem uestram, quatenus diligenti examinatione ea quae inferius continentur discutientes (ut decet uerissimos et intrepidos Christi praedicatores), scriptis sententiam uestram nobis pateufacere iubeatis; ut si, deo praestante, catholicae fidei conueniens et apostolicis traditionibus, nostra apud uos (sicut non diffidimus) fuerit expositio comprobata, perfacile tantorum uirorum probatissimorumque sacerdotum auctoritate muniti, iniqua loquentium ora obstruere ualeamus et in fide sanctorum patrum perseuerantes, deo, qui uos sanctimonii sui confessione glorificauit, gratias referamus, domini sanctissimi et deo dignissimi.

…

diaconul, Ioannes[32], Leontius[33], alt Ioannes şi ceilalţi fraţi trimişi la Roma pentru cele ale credinţei.

(I) **1**. Noi credem că va fi folositor şi foarte necesar pentru sfintele lui Dumnezeu Biserici ca aceste teme, despre Întrupare şi despre iconomia divină, pe care, împreună cu noi, le apără sfintele Biserici ale orientalilor împotriva ereticilor (care nu încetează să tulbure credinţa veche a Bisericii cu argumente strâmbe şi nedrepte), să le supunem Sanctităţii Voastre în mod rugător şi să dobândim părerea Fericirii Voastre despre aceste teme. Aceasta, pentru că noi credem că sfânta şi slăvita mărturisire a voastră nu se deosebeşte în nici un fel, mai ales că, întru nimic, nu ne îndoim că sfânta Biserică este însufleţită de unul şi acelaşi Duh universal. Căci toţi orientalii se vor umple, nu de puţină, dar, mai bine zis, de o mare bucurie, dacă vor afla că Sanctitatea Voastră are aceeaşi părere în toate învăţăturile, ba, ceva mai mult, în toate învăţăturile Bisericii universale.

2. De aceea, în mod rugător, noi cerem şi stăruim ca Fericirea Voastră, cercetând cu de-amănuntul, printr-o examinare cât se poate de atentă, cele ce se cuprind mai jos (că se cade să fie cei mai de seamă şi mai calmi predicatori ai lui Hristos), să porunciţi să ne arătaţi părerea voastră pentru cele scrise de noi; aşa încât, dacă, Dumnezeu fiind de faţă, expunerea noastră va fi fost dovedită, la voi, că este potrivită cu credinţa universală şi cu tradiţia apostolică (precum nu ne îndoim), noi, întăriţi cu autoritatea atâtor bărbaţi şi preoţi foarte încercaţi, foarte uşor am putea să astupăm gurile celor ce vorbesc nedreptăţi şi, stăruind în credinţa sfinţilor Părinţi, să aducem mulţumiri lui Dumnezeu Care V-a făcut să vă mândriţi cu mărturisirea Sfinţeniei Lui, preasfinţilor episcopi şi preavrednicilor lui Dumnezeu.

…

[32] Lui sau celuilalt Ioannes (identificat de unii cercetători cu Ioannes Maxentius) menţionat după Leontius i-a dedicat Dionisius Exiguus, aflat atunci la *Roma*, traducerea celor două scrisori ale lui Cyrillus de *Alexandria* adresate episcopului Succesus de *Diocaesarea* – cf. Dion. Ex., *Praefatio in sancti Cyrilli Alexandrini episcopi duarum epistularum translatione*, în *CCSL*, LXXXV, p. 55-56 = ***FHDRCh*, LXXII.2**; *PCBE*, 2/1, p. 567 (*Dionysisus Exiguus 4*). Vezi şi *Studiul introductiv*.

[33] Identificat de unii istorici români cu teologul origenist Leontius de Bizanţ († către 543), deşi cel care a avut o contribuţie hotărâtoare la acceptarea formulei theopaschite ca ortodoxă a fost teologul chalcedonian Leontius de *Hierosolyma* (*DELC*, p. 498-499 (*Leonţiu de Bizanţ*), 500 (*Leonţiu de Ierusalim*); N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Iaşi, 1999, p. 113, nota 503; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 235, 278-285). In orice caz, şi el este unul dintre cei căruia Dionisius Exiguus, aflat atunci la *Roma*, i-a dedicat traducerea celor două scrisori ale lui Cyrillus de *Alexandria* adresate episcopului Succesus de *Diocaesarea* – ***FHDRCh*, LXXII.2**; *PCBE*, 2/1, p. 567 (*Dionysius Exiguus 4*). Vezi şi *Studiul introductiv*.

(DE INCARNATIONE DOMINICA)

…

(IV.) **8**. Hac de causa trinitas etiam post incarnationis mysterium trinitas mansit, quia idem deus uerbum, etiam cum propria carne unus est ex trinitate; non quod caro eius sit de substantia trinitatis, seq quia caro dei uerbi est, qui est unus ex trinitate. *Ipse* enim omnio, et non alius *ascendit in caelum, qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo*. Quapropter et deum uerbum passum carne et crucifixum carne et sepultum carne, secundum beatum Cyrillum profitemur dicentem: *Si quis non confitetur deum uerbum passum carne, crucifixum carne, et mortem carne gustasse, factumque primogenitum ex mortuis, secundum quod est uita et uiuificator tamquam deus, anathema sit.*

…

(V.) **11** … Qui enim naturalis est filius uirginis, idem naturalis est filius dei. Propterea et duas natiuitates dei uerbi credimus et confitemur, id est, unam *ante saecula a patre secundum diuinitatem*, alteram *in nouissimis diebus a uirgine sancta secundum carnem*; exsecrantes eos, qui negant secundum carnem uerbi dei natiuitatem, qui etiam refugiunt unius eiusdemque filii dei fateri mirabilia et passiones, quod omnis dei ecclesia confitetur.

12. Accipimus autem et quattuor concilia secundum hunc expositionis nostrae sensum, id est trecentorum decem et octo et centum quinquaginta, qui damnauerunt impios pneumatomachos; necnon etiam Ephesenum primum, cui praefuerunt beatissimi

(DESPRE ÎNTRUPAREA DOMNULUI)[34]

…

(IV) **8**. Din această cauză, Treimea, chiar după Întrupare, a rămas Treime-mister, fiindcă Acelaşi Dumnezeu-Cuvântul, chiar cu propriul Său Trup, este Unul din Treime, nu pentru că Trupul Său este din substanţa Treimii, ci pentru că este Trupul lui Dumnezeu-Cuvântul, Care este Unul din Treime. Căci *El însuşi*, întru totul, nu altul, *S-a suit la cer Cel ce S-a coborât din cer, Fiul Omului, Care este în Cer*[35]. De aceea, şi noi mărturisim că Dumnezeu-Cuvântul a pătimit în Trup, S-a răstignit în trup, s-a îngropat cu Trupul, după fericitul Cyrillus, care zice: *Dacă cineva nu mărturiseşte că Dumnezeu-Cuvântul a pătimit cu Trupul, S-a răstignit cu Trupul şi a purtat moartea cu Trupul şi că S-a făcut Primul născut din morţi, potrivit adevărului, că El este Viaţă şi Dătător de viaţă, ca un Dumnezeu, anatema să fie!*[36]

…

(V) **11** … Căci Cel Care este fiu natural al Fecioarei, Acelaşi este şi Fiu natural al lui Dumnezeu. De aceea, noi credem şi mărturisim că sunt două naşteri ale lui Dumnezeu-Cuvântul, adică una *mai înainte de veci, din Tatăl, după Dumnezeire, alta, în zilele cele din urmă, din Sfânta Fecioară, după Trup*[37], blestemând pe cei care tăgăduiesc naşterea lui Dumnezeu-Cuvântul după Trup, care chiar refuză să mărturisească minunile şi Patimile Unuia şi Aceluiaşi Fiu al lui Dumnezeu, ceea ce mărturiseşte Biserica lui Dumnezeu.

12. Noi primim însă şi cele patru sinoade, potrivit cu acest înţeles al expunerii noastre, adică al celor 318 şi al celor 150 care au condamnat impioşii pneumatomahi[38], precum şi pe primul sinod de la Ephesus[39] în fruntea căruia au fost Fe-

[34] Concepţie expusă în II, 3 – IV, 13.

[35] *In* 3,13.

[36] Cyrill. Alex., *Epist.* XVII (*ad Nestorium*) (*PG* 77, col. 121 D).

[37] *Concil. Chalced.*, *Actio V*, *Definitio fidei*, 34 (*COD*).

[38] La al II-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 381; pentru numărul de 150 de participanţi, cf. Mansi, 3, col. 567; Evagr., *HE*, II, 18.

[39] Din anul 431, care a combătut erezia nestoriană; vezi ***FHDRCh,*** **XLV**.

Caelestinus Romanus et Cyrillus Alexandrinus antistites; et sanctum ac uenerabile quod apud Chalcedonem celebratum est.

13. Epistulas quoque beati Leonis amplectimus anathematizantes uniuersos contraria dogmatibus ecclesiae sentientes, simul et omnia scripta Theodori Mopsuesteni et Nestorii discipuli eius, omnesque qui illis similia sapiunt cum eodem

riciţii întâistătători Caelestinus romanul[40] şi Cyrillus alexandrinul[41]; primim şi sfântul şi venerabilul sinod care s-a ţinut la Chalcedon[42].

13. Noi îmbrăţişăm şi epistolele Fericitului Leon[43], care anatemizează pe toţi cei care cred cele contrarii învăţăturilor Bisericii împreună cu toate scrierile lui Theodorus de Mopsuestia[44] şi ale lui Nestorius şi ale discipolilor lui şi pe toţi cei

---

[40] Papă între 10 septembrie 422 şi 27 iulie 432, dar care n-a participat la conciliul de la *Ephesus*, ci a fost reprezentat de trei legaţi. În schimb, la un sinod roman din 30 august 430, a acceptat tezele lui Cyrillus de *Alexandria* – *LP*, XLV; Socr., *HE*, VII, 11; Evagr., *HE*, I, 4; II, 18; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 428; Theod., *HE*, V, 38, 1; 40, 4; Genn., *Vir. ill.*, LIV; Anast. Bibl., *Hist.VPR*, XLV; B. Studer, *Célestin Ier (422-432)*, în *DECA*, I, p. 443; idem, *Celestino I*, în *NDPAC*, I, col. 973-974; *PCBE*, 2/1, p. 355 (*Caelestinus 2*); *DELC*, p. 128-129 (*Celestin*); A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 61-62.

[41] Episcop al Alexandriei între 15 octombrie 412 şi 27 iunie 444, principalul combatant al monofizitismului şi artizan al conciliului de la *Ephesus* din 431 – Socr., *HE*, VII, 7; Prosper Tiro, *Chron.*, a. 428; Genn., *Vir. ill.*, LVII; M. Simonetti, *Cyrille d'Alexandrie*, în *DECA*, I, p. 609-612; idem, *Cirillo di Alessandria*, în *NDPAC*, I, col. 1044-1049; *DELC*, p. 131-135 (*Chiril al Alexandriei*); *HEO*, II, p. 582.

[42] În 451, care a combătut monofizitismul (eutihianismul) – ***FHDRCh*, LIII**.

[43] Papa Leon I cel Mare (29 septembrie 440 – 10 noiembrie 461), care prin *Epistola ad Flavianum ep. Constantinopolitanum de Eutyche* din 13 iunie 449 a condamnat monofizitismul şi a expus învăţătura celor două naturi – divină şi umană – ale lui Hristos, „neamestecate şi nedespărţite", într-o singură Persoană a Fiului lui Dumnezeu – *COD*, p. 77-82; *LP*, XLVII; Evagr., *HE*, I, 10; II, 2; 4; 18; Genn., *Vir. ill.*, LXX; *VRP*, XLVII; Anast. Bibl., *Hist.VPR*, XLVII; B. Studer, *Léon Ier. Pape (440-461)*, în *DECA*, II, p. 1423-1424; idem, *Leone I papa*, în *NDPAC*, II, col. 2768-2772; *PCBE*, 2/2, p. 1271 (*Leo 7*); A. Kazhdan, *Leo I the Great*, în *ODB*, 2, p. 1207; *DELC*, p. 493-495 (*Leon cel Mare*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 67-68; P. Maraval, *La réception de Chalcédoine dans l'empire d'Orient*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 49-50; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 229-230.

[44] Theodorus, episcop de *Mopsuestia* (*Cilicia II*) (392-428), reprezentant al şcolii teologice antiohiene, care evidenţia unirea – începută în sânul Mariei – a celor două naturi – divină şi umană – ale lui Hristos, insistând pe realitatea umană a acestuia, apropiindu-se de nestorianism; reabilitat de conciliul de la *Chalcedon* din 451, a fost condamnat de conciliul universal din 553 – Theod., *HE*, V, 27, 3; 40, 1-3; M. Simonetti, *Théodore de Mopsueste*, în *DECA*, II, p. 2407-2410; idem, *Teodoro di Mopsuestia*, în *NDPAC*, III, col. 5252-5257; *DELC*, p. 809-812 (*Teodor de Mopsuestia*); *HEO*, II, p. 771; Ch. Fraise-Coué, *D'Éphèse à Chalcédoine: «la paix trompeuse» (433-451)*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, III, p. 29-34; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 156-161; *ibidem*, II/2, p. 53, 197, 209, 230, 231, 236, 274-275. Vezi şi cap. *Facundus de Hermiane* (***FHDRCh*, LXXXI**).

Nestorio, necnon etiam cuncta scripta duodecim capitulis aduersantia beati Cyrilli, quae contra eundem Nestorium edidit; his adicientes Eutychem et Dioscorum cum sociis eorum, omnesque quos iuste ac regulariter sedes apostolica condamnauit.

(DE GRATIA CHRISTI)

(VI.) **14**. Post haec consequens est etiam qualiter de Christi gratia sentiamus, qua nos eruit de potestate satanae, secundum quod nobis est traditum, uestrae beatitudini declarare; quia etiam in hac parte auctoritas uestra nobis ualde est necessaria.

…

(*EPILOGVS*)

(VIII.) **28**. Quorum omnium sanctorum patrum imbuti doctrinis, anathematizamus Pelagium et Caelestium, simul etiam Iulianum Aeclanensem et qui illis similia sapiunt; praecipue libros Fausti Galliarum episcopi, qui de monasterio Lerinensi prouectus est, quos contra praedestinationis sententiam scriptos esse non dubium est…

care cred cele asemenea lor, împreună cu Nestorius, precum şi toate cele scrise împotriva celor doisprezece capitole ale fericitului Cyrillus, capitole pe care le-a scris împotriva aceluiaşi Nestorius; la aceştia adăugăm şi pe Eutyches şi pe Dioscorus[45], împreună cu tovarăşii lor, şi pe toţi pe care, pe drept şi în mod legal, i-a osândit scaunul apostolic.

(DESPRE HARUL LUI HRISTOS)[46]

(VI) **14**. După aceasta, conform cu raţiunea, este că declarăm Fericirii Voastre ce credem noi despre Harul lui Hristos, potrivit cu ceea ce ni s-a transmis nouă despre Harul prin care Hristos ne-a smuls de sub puterea satanei, fiindcă, chiar în această parte, autoritatea voastră ne este foarte necesară.

…

(EPILOG)

28. Noi, îmbibaţi de învăţăturile sfinţilor Părinţi, anatemizăm pe Pelagius[47] şi pe Caelestius[48] împreună şi pe Iulianus de Aeclanum[49] şi pe cei care gândesc împreună cu ei, mai ales cărţile lui Faustus, episcop al galilor, care a fost înlăturat din mânăstirea Lerini, cărţi care, nu încape nici o îndoială, au fost scrise contra învăţăturii despre predestinaţie[50]…

---

[45] Episcopul de *Alexandria* (444-454), violentul preşedinte al „conciliului tâlhăresc” de la *Ephesus* din august 449, care l-a reabilitat pe Eutyches, depus la conciliul de la *Chalcedon* şi exilat la *Gangra*, în *Paphlagonia*, unde a şi murit la 4 septembrie 454 – Evagr., *HE*, I, 10; II, 4-5; 18; D. Stiernon, *Dioscore d’Alexandrie*, în *DECA*, I, p. 697; idem, *Dioscoro di Alessandria*, în *NDPAC*, I, col. 1446-1447; *DELC*, p. 190 (*Dioscor de Alexandria*); *HEO*, II, p. 582; Ch. Fraise-Coué, *op. cit.*, p. 51-65; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 229-230; vezi şi ***FHDRCh*, LI** (*Conciliul tâlhăresc de la Ephesus*).

[46] Concepţie expusă între VI, 14 – VIII, 27.

[47] Pelagius (cca 354-434), autorul vestitei erezii care-i poartă numele (pelagianism), conform căreia mântuirea este posibilă fără ajutorul harului divin; teologia sa a fost combătută mai ales de către Aurelius Augustinus (354-430) şi condamnată la conciliul de la *Ephesus* din 431 – Vinc. Ler., *Comm.*, II; IX; XXIV; Genn., *Vir. ill.*, XLII; V. Grossi, *Pélage-Pélagiens-Pélagianisme*, în *DECA*, II, p. 1976-1980; idem, *Pelagio-Pelagiani-Pelagianesimo*, în *NDPAC*, III, col. 3996-4005; *DELC*, p. 675-677 (*Pelagianism*), 677-680 (*Pelagiu*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 48-55.

[48] Ucenic radical al lui Pelagius (sec. V), ale cărui idei despre lipsa de legătură a omenirii cu păcatul lui Adam au fost difuzate la *Roma*, în *Italia*, *Africa* şi Orient, condamnat de mai multe concilii din prima jumătate a secolului al V-lea – Vinc. Ler., *Comm.*, II; XXIV; V. Grossi, *Celestio*, în *NDPAC*, I, col. 974-976; *DELC*, p. 120 (*Caelestius*), 675-677 (*Pelagianism*), 678-679 (*Pelagiu*); *PCBE*, 2/1, p. 357-375 (*Caelestius*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 48-50.

[49] Iulianus (386-454), episcop de *Aeclanum* (astăzi, Mirabella-Eclano, Italia) între aprox. 416-454, adept al pelagianismului propovăduit de Caelestius, combătut în mai multe lucrări de Augustinus (354-430) şi de Marius Mercator (sec. V) – *PCBE*, 2/1, p. 1175-1186 (*Iulianus 9*); V. Grossi, *Giuliano d’Eclano*, în *NDPAC*, II, col. 2309-2311; *DELC*, p. 472-473 (*Julian de Eclanum*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 52-54, 67-68.

[50] Faustus (cca 400 – cca 490/5), episcop de *Rhegium* (Riez) între 457-490/5, autor, printre altele, al unui tratat intitulat *De gratia Dei et humanae mentis libero arbitrio*, în care adoptă o poziţie mediană între pelagianism şi predestinaţionism – Genn., *Vir. ill.*, LXXXVI; M. Simonetti, *Fauste de Riez*, în *DECA*, I, p. 963-964; idem, *Fausto di Riez*, în *NDPAC*, II, col. 1914-1916; *DELC*, p. 263-264 (*Faustus de Riez*); C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, p. 97-100.

Petru misericordia dei diaconus subscripsit.
Ioannes misericordia dei monachus subscripsit.
Leontius misericordia dei monachus subscripsit.
Ioannes lector misericordia dei subscripsit.

Ediţia folosită: Maxentii aliorumque Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholt, 1978 (*CCSL* LXXXV A), p. 157-158, 164-165, 172.

Ediţia consultată: Sancti Fulgentii episcopi Ruspensis *Opera*, cura et studio J. Fraipont, Turnholt, 1968 (*CCSL* XCI A), p. 551-562.

3. <RESCRIPTVM EPISCOPORVM AD SCYTHAS MONACHOS>

Dilectissimis et in Christi fide atque gratia plurimum amplectendis sanctis fratribus Petro diacono, Ioanni, Leontio et alii Ioanni, ceterisque fratribus, quos una vobiscum in causa fidei Romam directos litteris intimastis, Datianus, Fortunatus, Boethos, Victor, Scholasticus, Horontius, Vindicianus, Victor, Ianuarius, Victorianus, Fontius, Quodvultdeus, Fulgentius, Felix et Ianuarius, in Domino salutem.

Petrus, din mila lui Dumnezeu, diacon, a iscălit.
Ioannes, din mila lui Dumnezeu, monah, a iscălit.
Leontius, din mila lui Dumnezeu, monah, a iscălit.
Ioannes, lector, din mila lui Dumnezeu, a iscălit.

Ediţia folosită: *Scrieri ale «călugărilor sciţi» daco-romani din secolul al VI-lea*, introducere de Dumitru Stăniloae, traducere de Nic. Petrescu şi David Popescu, Craiova, 2006, p. 224-239.

3. <RĂSPUNSUL EPISCOPILOR CĂTRE CĂLUGĂRII SCIŢI>[51]

Preaiubiţilor şi sfinţilor fraţi, preavrednici de cuprindere în credinţa şi mila lui Hristos Petrus diaconul, Ioannes, Leontius, alt Ioannes şi celorlalţi fraţi pe care ne-aţi informat în scrisoare că au fost trimişi la Roma împreună cu voi în problema credinţei, Dacianus[52], Fortunatus, Boethus, Victor[53], Scholasticus[54], Horontius[55], Vindicianus[56], Victor[57], Ianuarius[58], Victorianus[59], Fontius[60], Quodvultdeus[61], Fulgentius[62], Felix[63] şi Ianuarius[64], sănătate întru Domnul.

---

[51] Răspunsul a fost primit între 523-526.

[52] Vezi *supra*, Datianus.

[53] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 1182 (*Victor 88*).

[54] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 1044 (*Scholasticus*).

[55] Vezi *supra*.

[56] Episcop catolic al unui scaun necunoscut, poate totuna cu episcopul Vindicianus *Marazenenzis*, care în 484 ocupă poziţia 49 în ierarhia episcopilor din *Byzacaena* – cf. *PCBE*, 1, p. 1217 (*Vindicianus 1*).

[57] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 1182 (*Victor 89*).

[58] Vezi *supra*.

[59] Nu este exclusă identificarea lui cu Victorianus *Quaestorianensis* (scaun neidentificat), care la 484 ocupa locul 87 în ierarhia episcopală din *Byzacaena* – cf. *PCBE*, 1, p. 1192 (*Victorianus 12*).

[60] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 480 (*Fontius*).

[61] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---), poate acelaşi cu episcopul mort la 68 de ani, al cărui epitaf în mozaic a fost găsit la *Iunci*, *Macomades Minores* – cf. *PCBE*, 1, p. 955 (*Quoduultdeus 23*).

[62] Vezi *supra*.

[63] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 442 (*Felix 93*).

[64] Episcop catolic al unui scaun necunoscut (--- 508/9? – 519/20 – 523 ---) – cf. *PCBE*, 1, p. 596 (*Ianuarius 39*).

(PROLOGVS)

(I) 1. Beatus frater noster Ioannes diaconus a uestra societate directus, litteras nobis quas misistis exhibuit, quibus recensitis, uestram simul alacres et fidem cognouimus et salutem; immo in agnitione fidei uestra nobis salus innotuit.

…

(EPILOGVS)

67. Habetis, dilectissimi fratres, tam de incarnatione dominis nostri Iesu Christi quam de gratia paucis expressam fidei nostrae confessionisque sententiam...

Ediţia folosită: Maxentii aliorumque Scytharum monachorum necnon Ioannis Tomitanae urbis episcopi *Opuscula*, cura et studio Fr. Glorie, Turnholt, 1978 (*CCSL* LXXXV A), p. 173, 177.

Ediţia consultată: Sancti Fulgentii episcopi Ruspensis *Opera*, cura et studio J. Fraipont, Turnholt, 1968 (*CCSL* XCI A), p. 563, 567.

(PROLOG)

(I) 1. Fericitul frate al nostru, diaconul Ioannes, trimis de comunitatea voastră, ne-a prezentat scrisoarea pe care ne-aţi trimis-o, din a cărei examinare am aflat cu bucurie, deopotrivă, credinţa şi urarea voastră; mai mult, urarea voastră de bine ne-a lămurit în privinţa recunoaşterii credinţei.

…

(EPILOG)

67. Voi, preaiubiţilor fraţi, aţi exprimat în câteva <cuvinte> ideea credinţei şi a mărturisirii noastre atât cu privire la Întruparea Domnului nostru Iisus Hristos, cât şi cu privire la mila sa.

Traducere: Mihaela Paraschiv

LXXVIII. TRIFOLII

EPISTVLA TRIFOLII PRESBYTERI AD BEATVM FAVSTVM SENATOREM CONTRA IOANNEM SCYTHAM MONACHVM

(**1.**) Mandare mihi dignatus es, monachos Scythas a Constantinopolim aduenisse, qui ‘unum de trinitate’ praedicant ‘crucifixum’; sperans a paruitate mea, si tale aliquid in doctrina patrum reppererim.

Ista doctrina de fonte Arrii prodiuit, et est conueniens omnibus heredibus [bona].

(**2.**) Quidquid quattuor synodi in definitione fidei non posuerunt – id est Nicaenus, Constantinopolitanus, Ephesenus primus, et Chalcedonensis –, et quod in epistolis sanctorum patrum quas quattuor sancti synodi in auctoritate fidei esse uoluerunt – id est Athanasii episcopi Alexandrini ad Epictetum episcopum, et Cyrilli ad Nestorium una et ad Ioannem Antiochenum altera, <et> epistola papae Leonis – : si quis addere aut minuere aut aliter interpretari uoluerit, quam patres in supra scriptis, aut in definitione sua non posuerunt synodi, quiuis ille sit, qui superponit, haereticus est.

LXXVIII. TRIFOLIUS
(prima jumătate a secolului al VI-lea)

Autorul şi opera. Despre acest autor se ştie doar că a făcut parte din clerul roman în prima jumătate a secolului al VI-lea. De la el s-a păstrat o scrisoare adresată senatorului Faustus, care conţine răspunsul la întrebarea acestuia privitor la formula theopaschită *unus de Trinitate crucifixus* propusă de un călugăr scit pe nume Ioannes aflat la *Roma* în 520 (***FHDRCh,*** **LXXVII**). El respinge sintagma respectivă, considerând-o ca descinzând din arianism şi contrară hotărârilor celor patru concilii ecumenice.

Bibliografie: P. Marone, *Trifolio presbitero,* în *NDPAC,* III, col. 5467; *PCBE,* 2/2, p. 2213-2214 (*Trifolius*); *DELC,* p. 858 (*Tripholius*).

SCRISOAREA PREOTULUI TRIFOLIUS CĂTRE FERICITUL SENATOR FAUSTUS[1] ÎMPOTRIVA CĂLUGĂRULUI SCIT IOANNES

(**1.**) Ai binevoit să mă încunoştiinţezi că au venit de la Constantinopolis călugări sciţi care predică că *„unul din Treime a fost răstignit*”, sperând de la micimea mea să găsesc ceva de acest fel în învăţătura Părinţilor <Bisericii>.

Această învăţătură a purces din sursa lui Arrius şi este acceptată de toţi urmaşii lui.

(**2.**) Orice nu au prevăzut în definiţia credinţei cele patru sinoade, anume cel de la Nicaea, cel de la Constantinopolis, cel dintâi de la Ephesus şi cel de la Chalcedon, şi ceea ce <nu e prevăzut> în scrisorile sfinţilor Părinţi pe care cele patru sfinte sinoade i-au desemnat să hotărască în privinţa credinţei, anume scrisoarea episcopului Athanasius din Alexandria către episcopul Epictetus[2], o scrisoare a lui Cyrillus către Nestorius şi o alta către Ioannes din Antiochia, <şi> scrisoarea papei Leon[3]: dacă cineva ar voi să adauge sau să suprime <ceva> sau să interpreteze altfel decât <au făcut> Părinţii în scrierile de mai sus, sau nu au prevăzut sinoadele în definiţia lor, oricine ar fi cel care preferă altceva, este eretic.

---

[1] Este vorba despre Flavius Anicius Probus Faustus iunior Niger, consul în 490, *praefectus praetorio Italiae* în 509-512 – *PLRE,* II, p. 454-456 (*Flavius Anicius Probus Faustus iunior Niger 9*); *PCBE,* 2/1, p. 756-759 (*Fl. Anicius Probus Faustus Iunior Niger 4*).

[2] Epictetus, episcop de *Corinthus* după 370, contemporan cu Athanasius de *Alexandria* şi apărător al doctrinei ortodoxe împotriva arianismului – Ch. Kannengiesser, *Epitteto di Corinto,* în *NDPAC,* I, col. 1709.

[3] Referire la scrisoarea dogmatică trimisă la 13 iunie 449 de papa Leon I (440-461) lui Flavianus, arhiepiscop de *Constantinopolis* (446-449), cunoscută ca *Tomus ad Flavianum*, care a devenit documentul de bază al hristologiei chalcedoniene – *LP*, XLVII, 5; M. Simonetti, *Flaviano di Costantinopoli*, în *NDPAC,* II, col. 1981; B. Studer, *Leone I papa*, în *NDPAC*, II, col. 2769; ***FHDRCh,*** **LXXVII.2**.

(**3.**) Nam pater et filius et spiritus sanctus, tres personae, unus deus: uox et uerbum et flatus; uox pater est, uerbum filius, flatus e<s>t spiritus sanctus. Persona patris, et persona sancti spiritus, sine carne; persona uero filii, quae semper cum patre et spiritu sancto fuit, in trinitate est, id est uerbum dei.

Deus, ingressus in utero uirginis Mariae, assumpsit de ea natura<m> carnis, non persona<m>; ideoque dominus noster Iesus Christus duae naturae, una persona. Verbum, id est filius dei, deus immortalis, inuisibilis, impassibilis; ca<ro> uero ipsius uerbi, mortalis, uisibilis, passibilis.

Pater non est pater trinitatis, sed filii; et filius <filius> non est trinitatis, sed patris; et spiritus sanctus non procedit de trinitate, sed de patre et filio.

Non sunt tres dii, neque tres patres neque tres filii neque tres [et] spiritus sancti.

(**4.**) Qui ‘unum de trinitate’ dicunt ‘passum’, si Arriani non sunt, dicant de quibus tribus unus passus est: de tres patres aut de tres filios aut de tres spiritus sanctos, aut certe de tres deos.

Sicut dicit Arrius ‘unus deus creator, impassibilis, immortalis; alter uero deus creatus, passibilis, et mortalis’. Aut sicut Sabellius [dicit], quia tres personas esse negat sed tantum dici putat, ideo ‘unum de trinitate patrem’ dixit ‘incarnatum et passum’. Apollinaris uero negat Christum animam et intellectum habuisse, et ‘pro animam et intellectum’ inquit ‘deus ei fuit’, ideo dicit ‘unum de trinitate passum in carne’.

Si unus de trinitate passus est in carne, caro mansit impassibilis.

(**5.**) Qui ‘unum de trinitate filium’ dicunt ‘passum’, duo aut tres filios colunt, ex quibus unus passus est, duo manent impassibiles. Si uero de trinitate est filius, non est de patre secundum deitatem neque de matre secundum carnem sed de trinitate: trinitas, et unus de trinitate, quattuor fiunt.

Sicut dicit Nestorius ‘filius Mariae associatus est filio dei, et factus est communis trinitati, et passus est unus de trinitate’. Iam et Arrius unum deum diuidit in duos deos; Nestorius, addendo alterum filium secundum carnem trinitati, facit quattuor personas. Eutyches duas naturas unici filii dei commiscet; sicut pistor farinam et aquam, iam nec farinam nec aquam, sed tertium id est panem: sic[ut] et Eutyches commiscet naturas dei et hominis, et iam nec deus nec homo, nec pater nec filius nec spiritus sanctus est, sed est ille ‘unus de trinitate’.

(**3.**) Căci Tatăl şi Fiul şi Sfântul Duh <sunt> trei persoane şi un singur Dumnezeu: vocea, şi cuvântul şi suflarea; vocea este Tatăl, cuvântul este Fiul, suflarea este Sfântul Duh. Persoana Tatălui şi persoana Sfântului Duh sunt fără de trup, însă persoana Fiului, care a fost mereu împreună cu Tatăl şi Sfântul Duh, fiinţează în Treime, adică este cuvântul lui Dumnezeu.

Dumnezeu, intrând în pântecele Mariei, a luat de la ea natură trupească, nu persoană; de aceea Domnul nostru Iisus Hristos <este de> două naturi,<fiind> o singură persoană. Cuvântul, adică fiul lui Dumnezeu, este un Dumnezeu fără de moarte, nevăzut şi fără de pătimire.

Tatăl nu este părintele Treimii, ci al Fiului; şi Fiul nu este <fiul> Treimii, ci al Tatălui; şi Sfântul Duh nu purcede din Treime, ci din Tatăl şi Fiul.

Nu sunt trei Dumnezei, nici trei Taţi, nici trei Fii şi nici Trei Duhuri Sfinte.

(**4.**) Cei care spun că *„unul din Treime a pătimit*”, dacă nu sunt arieni, să spună din care trei unul a pătimit: din trei Taţi, ori din trei Fii, ori din trei Duhuri Sfinte, ori desigur din trei Dumnezei.

Aşa cum spune Arrius, *„singur, Dumnezeul creator este fără de pătimire şi fără de moarte; celălalt însă, Dumnezeul creat, este supus pătimirii şi muritor*”. Sau, după cum spune Sabellius[4], fiindcă el nu recunoaşte că există trei persoane, ci doar crede că se spune <că sunt>, de aceea a afirmat că *„singur Tatăl din Treime s-a întrupat şi a pătimit*”. Apollinaris[5] însă nu admite că Hristos a avut suflet şi raţiune şi spune că *„Dumnezeu i-a fost acestuia drept suflet şi raţiune*” şi de aceea afirmă că *„unul din Treime a pătimit în trup*”.

Dacă unul din Treime a pătimit în trup, trupul a rămas fără de pătimire.

(**5.**) Cei care afirmă că *„din Treime singur Fiul a pătimit*” venerează doi sau trei fii, dintre care unul a pătimit, iar doi rămân fără de pătimire. Dacă însă Fiul face parte din Treime, nu este din Tată după dumnezeire, nici din mamă după trup, ci din Treime. Treimea şi unul din Treime devin patru.

Aşa cum spune Nestorius *„fiul Mariei s-a unit cu Fiul lui Dumnezeu şi a devenit parte din Treime şi a pătimit ca unul din Treime*”. Şi Arrius îl împarte pe unul Dumnezeu în doi Dumnezei; Nestorius, adăugându-l Treimii pe cel de-al doilea Fiu după trup, face <să fie> patru persoane. Eutyches contopeşte două naturi în unul Fiul lui Dumnezeu; precum brutarul <amestecă> făina şi apa şi <ceea ce rezultă> nu mai este nici făină, nici apă, ci un al treilea lucru, adică pâinea, tot aşa şi Eutyches amestecă naturile Dumnezeului şi omului şi nu mai este nici Dumnezeu, nici om, nici Tată, nici Fiu, nici Duh Sfânt, ci acela *„este unul din Treime*”.

---

[4] M. Simonetti, *Sabellio-Sabelliani*, în *NDPAC*, III, col. 4631-4632.

[5] Vezi ***FHDRCh*, XLIX**.

(**6.**) Quomodo isti ‘synodum Chalcedonensem se’ dicunt ‘sequi’, et praedicant quae illi non receperunt?

Nam in quarto secretario synodi Chalcedonensis ad finem requisiti sunt a iudicibus Carosus et Dorotheus archimandritae taliter: *Eutyches ‘corpus domini nostri Iesu Christi’ dixit ‘non esse nostrae substantiae’; uos de hoc quomodo confitemini? Dorotheus archimandrites dixit: ‘In nomine patris <et filii> et spiritus sancti baptizati sumus, confitentes saluatorem nostrum Iesum Christum, qui descendit et incarnatus est a sancta uirgine Maria et hominem indutus est et crucifixus, unum de trinitate esse passum’*. Talia dicentes supra scripti archimandritae acceperunt damnationem cum Eutychete, et omnes haeretici.

(**7.**) ‘In epistola’ inquiunt ‘Procli scriptum est: unus de trinitate passus est’.

Si epistolas patrum Athanasii, Cyrilli et Leonis, quae per uniuersales sanctas synodos relectae et confirmatae sunt, haeretici fraudauerunt: quanto magis epistolam Procli, quae nec in unius synodi definitione posita est!

Semper haeretici, male interpretando dicta patrum, in haereses suas confirmari conantur. Sicut dicit sanctus Cyrillus episcopus Alexandrinus ad Ioannem Antiochenum inter alia: *Quando autem quidam eorum, qui recta peruertere solent, meas uoces in sibimet placitum mutant, non admiretur hoc tua sanctitas, sciens quoniam omnes haeretici de scriptura diuinitus inspirata sui colligunt erroris occasiones*; et post pauca: *Quoniam uero a<d>di<dis>cimus quod <et> epistola<m> opinabilis patris nostri Athanasii ad beatissimum Epictetum destinatam recte habentem corrumpentes quidam ediderunt, ut per hoc plurimi nocerentur*; iter papa Leo ad Marcianum imperatorem inter alia: *Quia uero quorundam haereticorum uersuta nequitia, ad conturbandam nostrorum simplicitatem, epistolam meam, quam ad beatae memoriae Flauianum dedi, falsas<s>e perhibentur, <ut,> commutatis quibusdam uerbis uel syllabis, receptorem me Nestorii erroris asser<er>ent.*

(**8.**) Si quid tale, in dictis sanctorum patrum, inuenitur, quod non conuenit sanctis epistolis aut definitioni synodi Chalcedonensis, appareret illud ab haereticis fraudatum esse. Iniquitas semper deicitur, et numquam cedit.

(**6.**) Cum spun ăştia că *„ei urmează sinodul din Chalcedon”* şi predică ceea ce nu au primit <de la sinod>?

Căci în al patrulea tribunal al sinodului de la Chalcedon, la sfârşit, arhimandriţii Carosus[6] şi Dorotheus au fost întrebaţi aşa de către judecători: Eutyches a afirmat că *„trupul Domnului nostru Iisus Hristos nu este din materia noastră”*; voi cum mărturisiţi despre aceasta? Arhimandritul Dorotheus a spus: *„Am fost botezaţi în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, mărturisind că Mântuitorul nostru Iisus Hristos, care a purces şi s-a întrupat din Sfânta Fecioară Maria şi a devenit om şi a fost răstignit, singur din Treime a pătimit”*. Spunând acestea mai sus numiţii arhimandriţi, au primit condamnarea împreună cu Eutyches şi toţi ereticii.

(**7.**) *„În scrisoarea lui Proclus,* spun ei, *stă scris: unul din Treime a pătimit”*. Dacă ereticii au denaturat scrisorile Părinţilor Athanasius, Cyrillus şi Leon, care au fost recitite şi aprobate în toate sfintele sinoade, cu cât mai mult <au făcut-o cu> scrisoarea lui Proclus[7], care nu a contat în definiţia vreunui sinod!

Ereticii încearcă mereu să fie demni de crezare în ereziile lor, interpretând greşit spusele Părinţilor. Aşa spune, între altele, Sfântul Cyrillus, episcop de Alexandria, către Ioannes de Antiochia: *„Iar când unii dintre aceştia, care obişnuiesc să strâmbe cele drepte, îmi preschimbă vorbele după bunul lor plac, să nu se mire Sfinţia Ta, ştiind că toţi ereticii îşi adună din Scriptura inspirată de dumnezeire pretextele rătăcirii lor”*; şi puţin mai apoi: *„Fiindcă aflăm că unii au editat, corupând-o, şi scrisoarea drept întocmită a ilustrului nostru Părinte Athanasius către Preafericitul Epictetus, pentru ca prin aceasta foarte mulţi să fie vătămaţi”*; la fel, papa Leon <îi scrie>, între altele, împăratului Marcianus: *„Dată fiind ticăloşia abilă a unor eretici întru tulburarea curăţeniei alor noştri, scrisoarea pe care am trimis-o lui Flavianus, cel de fericită aducere aminte, se spune că au falsificat-o, <pentru ca>, schimbând câteva cuvinte sau silabe, să mă declare tăinuitor al rătăcirii lui Nestorius.”*[8]

(**8.**) Dacă ceva de acest fel se află în spusele sfinţilor Părinţi, care nu se potriveşte sfintelor scrisori sau definiţiei sinodului de la Chalcedon, s-ar putea vedea că acel lucru a fost ticluit de eretici. Nedreptatea se arată totdeauna şi niciodată nu dispare.

---

[6] Menţionat şi de papa Leon Magnus (440-461) în *Ep.* CXXXVI, 4 (*PL* 54, col. 1100); vezi şi ***FHDRCh*, LIII.2** (*Conciliul ecumenic de la Chalcedon (451)*).

[7] Este vorba despre scrisoarea trimisă în 435 de Proclus, arhiepiscop de *Constantinopolis* (434-446), episcopilor din *Armenia* cunoscută ca *Tomus ad Armenios*, în care făcea referire la hristologia lui Theodorus de *Mopsuestia*, afirmând, printre altele, pe urmele lui Cyrillus de *Alexandria*, că „Dumnezeu Cuvântul, unul din Treime, s-a întrupat”; această formulă s-a dezvoltat în *Unus de Trinitate passus est* – M. Simonetti, *Proclo di Costantinopoli*, în *NDPAC*, III, col. 4341-4342.

[8] Referire la scrisoarea din 10 martie 454 adresată de papa Leon I (440-461) lui Marcianus (450-457), în care laudă credinţa lui Proterius de *Alexandria* – *Ep.* CXXX (*PL* 54, col. 1078-1080; fragmentul citat se află la col. 1080).

Quid est, dicere ‘unum de trinitate passum’? nisi ostender<e> et alterum de trinitate impassibilem, sicut Arrius. Aut quid est, dicere ‘unum filium de trinitate passum <in> carne’? nisi oste<nde>r<e> et alterum impassibilem, sicut Nestorius.

(**9.**) Sedes uero apostolica Romana, super fidem synodi Chalcedonensis numquam permisit unam syllabam aut unum apicem addi aut minui.

Videte ne quis uos decipiat per philosophiam et inanem falaciam!

Supra scriptae fides synodi, ipsa est quae conuenit euangelio et apostolis – dicente saluatore: *Sic oportebat Christum pati, et resurgere, secundum scripturas*; ait Petrus apostolus: *Christo igitur passo carne, et uos [igitur] eadem cogitatione armamini*; Paulus apostolus dicit: *Nos Christum praedicamus et hunc crucifixum*; et iterum dicit: *Quicumque uobis aliud praedicauerit praeter quod a nobis praedicatum est, anathema sit*.

Ediţia folosită: *Scriptores 'Illyrici' minores. Asterius. Dionisius Exiguus. «Exempla sanctorum patrum». Trifolius. «Confessio» sive «Formula libelli fidei»*, Turnholti, 1972 (*CCSL* LXXXV), p. 137-141.

Ce înseamnă să spui că „*unul din Treime a pătimit*” decât să arăţi că şi al doilea din Treime este fără de pătimire, după Arrius. Sau ce înseamnă să spui că „*singur Fiul din Treime a pătimit în trup*” decât să arăţi că şi celălalt este fără de pătimire, după Nestorius.

(**9.**) Însă Scaunul Apostolic de la Roma nu a îngăduit niciodată ca în <definiţia> credinţei din sinodul de la Chalcedon să se adauge sau să se suprime vreo silabă sau vreun semn.

Luaţi seama să nu vă înşele cineva cu ajutorul filosofiei şi al unei deşarte prefăcătorii![9]

Credinţa sinodului mai sus menţionat este aceea care se potriveşte Evangheliei şi Apostolilor – cum spune Mântuitorul: *Aşa se cuvenea ca Hristos să pătimească şi să învie, după scripturi*[10]; Apostolul Petru spune: *Prin urmare, pătimind Hristos în trup, şi voi să vă înarmaţi cu această cugetare*[11]; Apostolul Paul spune: *Noi îl predicăm pe Hristos şi că El a fost răstignit*[12]; şi mai spune iară: *Oricine v-ar predica altceva decât ceea ce v-am predicat noi, să fie anatema*[13].

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

9 *Col* 2,8.
10 *Lc* 24,46.
11 *1Pt* 4,1.
12 *1Cor* 1,23.
13 *Gal* 1,9.

LXXIX. FLAVII CRESCONII CORIPPI

IN LAUDEM IUSTINI

<Praef.>

<…> Deus omnia regna
sub pedibus dedit esse tuis regesque superbos
subdidit hostilesque manus descrescere fecit.
Illa colubrimodis Auarum gens dura capillis,
horribilis uisu crudisque asperrima bellis,
imperio subiecta tuo, seruire parata,
in media supplex diffusis crinibus aula
exorat pacem nec fidere milibus audet
tot numerosa suis Romana lacessere signa.
Quis totiens uictos numeret per proelia Francos
edomitosque Getas, captos stratosque tyrannos,
Langobardorum populos Gepidumque feroces
mutua per latos inter se uulnera campos

LXXIX. FLAVIUS CRESCONIUS CORIPPUS
(prima jumătate a secolului al VI-lea)

Autorul. Flavius Cresconius Corippus s-a născut în Africa în ultima decadă a secolului al V-lea sau în primul deceniu al celui următor. A funcţionat ca *grammaticus* într-o localitate din apropiere de *Carthago*. Către 549-550, a compus şi a citit la *Carthago* o epopee în cinstea lui Ioannes Troglita, *magister militum* care între 546-548 dusese o campanie victorioasă împotriva maurilor revoltaţi. În 565, se găsea la *Constantinopolis,* unde ocupa o funcţie subalternă în Palatul imperial, foarte probabil în serviciul cvestorului palatului sacru. A murit înainte de aprilie 568.

Opera. Corippus este autorul unei epopei intitulate *Iohannis seu De bellis Lybicis*. Între 21 noiembrie 565 (funeraliile lui Iustinianus I) şi anterior lunii aprilie 568, a compus poemul *In laudem Iustini*. Cum aprecia Serge Antès, aceasta este o operă de propagandă, menită să exalte imaginea împăratului Iustinus II (565-578). Ea se înscrie în tradiţia panegiristă imperială, dovedind o dependenţă exagerată a autorului faţă de elementele clasice ale literaturii encomiastice. Cu toate acestea, editorul amintit apreciază că poemul nu e lipsit de o anume valoare istorică.

Bibliografie: S. Antès, *Introduction*, în Corippe (Flavius Cresconius Corippus), *Éloge de l'empereur Justin II*, texte établi et traduit par S. Antès, Paris, 1981, p. XI-LXXXIV; *PLRE*, III A, p. 354-355 (*Fl. Cresconius Corippus*); S. Costanza, *Corippo, Flavio Cresconio*, în *NDPAC,* I, col. 1187-1189; *DELC,* p. 153-154 (*Corippus, Flavius Cresconius*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 354-355.

ÎNTRU LAUDA LUI IUSTINUS

<Praef.> Dumnezeu toate regatele
la picioarele tale a dat ca să fie şi pe trufaşii regi
i-a supus şi forţele militare ostile a făcut să descrească.
Acel neam al avarilor crud, cu pletele ca şerpii,
îngrozitor la vedere[1] şi foarte aspru în crunte războaie,
puterii tale supus, gata să trăiască în sclavie,
în mijlocul palatului prosternându-se cu părul desfăcut,
imploră pacea[2] şi nici să creadă nu îndrăzneşte că, cu cele o mie
ale sale, a hărţuit atât de numeroase stindarde romane.
Cine de atâtea ori ar număra pe francii învinşi în lupte
şi pe îmblânziţii geţi[3], prinşi şi doborâţi la pământ tirani,
ale longobarzilor popoare sălbatice şi ale gepizilor,
care pe câmpiile întinse se rănesc reciproc

[1] Despre înfăţişarea avarilor vezi şi Theoph. Conf., *Chron.*, a. 6050 (558).
[2] Pentru solicitările de pace făcute de avari lui Iustinus II vezi Theoph. Byz., *Frg.*; Men. Prot., frg. 14, frg. 24.
[3] De fapt, goţi.

miscentes feritate sua, cum milite tuto
alternas gentes domini fortuna necaret?
…
I 254 «En Auares Francique truces Gepidesque Getaeque
totque aliae gentes commotis undique signis
bella mouent»
…
II 123 gemmae quas Getici felix uictoria belli
praebuit atque fauens dominis Rauenna reuexit
quasque a Vandalica Belisarius attulit aula.
…
III 258 Tergazis suspexit Auar, ter poplite flexo
pronus adorauit terraeque affixus inhaesit.
Hunc Auares alii simili terrore secuti
in facies cecidere suas stratosque tapetas
fronte terunt longisque implent spatiosa capillis
atria et augustam membris immanibus aulam.
…
crudus et asper Auar dictis sic coepit acerbis:
«Rex Auarum Cagan, debellans intima mundi,
famosos strauit magna uirtute tyrannos,
innumeros populos et fortia regna subegit.

înfruntându-se cu aceeaşi sălbăticie[4], pe când, cu ostaşi teferi,
pe rând popoarele a stăpânului bună soartă le duce la pieire.
…
I[5] 254[6] „Iată avarii şi francii fioroşi şi gepizii şi geţii
şi atâtea alte neamuri, cu trupe puse în mişcare de peste tot,
războaie pornesc.”
…
II[7] 123[8] Podoabe pe care fericita victorie a războiului getic
le-a oferit şi binevoitor stăpânilor de la Ravenna le-a adus înapoi
şi cele pe care de la curtea vandalică Belisarius le-a adus[9].
…
III[10] 258[11] Tergazis avarul a privit în sus, îndoindu-şi genunchii de trei ori
prosternat l-a adorat şi la pământ ţintuit a rămas.
Pe acesta alţi avari cu aceeaşi spaimă l-au urmat,
în faţa lui s-au prăbuşit şi aşternutele covoare
cu fruntea le şterg şi umplu cu lungile plete spaţioasele
încăperi şi curtea imperială cu trupurile lor uriaşe.
…
Crud şi aspru, avarul cu dure cuvinte astfel a început:
„Regele avarilor, Cagan[12], biruind cele dinăuntrul lumii,
Faimoşi tirani a doborât cu mare curaj,
nenumărate popoare şi puternice regate a supus[13].

[4] Pentru conflictele dintre longobarzi şi gepizi, cf. Men. Prot., frg. 24; vezi şi ***FHDRCh,* LXXXIV** (*Iohannes de Biclaro*).

[5] Cartea I are ca subiect evenimentele petrecute în noaptea de 14 spre 15 noiembrie 565, când a murit împăratul Iustinianus I (527-565) – Evagr., *HE*, IV, 41.

[6] Versurile 248-271 descriu durerea şi neliniştile politice ale lui Iustinus II, desemnat succesor.

[7] Subiectul acestei cărţi îl constituie evenimentele din dimineaţa zilei de 15 noiembrie 565.

[8] Versurile 84-129 descriu costumaţia imperială de la ceremonia încoronării.

[9] Versurile 123-124 se referă la tezaurul ostrogot capturat de Belisarius în 540 la *Ravenna*, pe care l-a trimis la *Constantinopolis*, unde a fost expus în Marele Palat; v. 125 face aluzie la tezaurul vandal capturat în 534 la *Hippona*, trimis, de asemenea, în Capitala Imperiului – cf. Proc., *BV*, II, 9, 1; *BG*, III, 1, 1-3; Vict. Tonn., *Chron.*, a. 534; Evagr., *HE*, IV, 17; 21; Iord., *Get.*, XXXIII, 171-172; LX, 313; *PLRE*, III A, p. 192, 207 (*Fl. Belisarius 1*); *PIB*, I, p. 212, 218 (*Belisarius*); S. Antès, *Notes complémentaires*, în Corippe (Flavius Cresconius Corippus), *Éloge de l'empereur Justin II*, texte établi et traduit par S. Antès, Paris, 1981, p. 108.

[10] Cartea a III-a descrie evenimentele din după-amiaza zilei de 15 noiembrie 565 (funeraliile lui Iustinianus I) şi din dimineaţa zilei de 21 noiembrie (primirea ambasadorilor avari).

[11] Versurile 231-307 se referă la delegaţia avară şi la solicitările sale făcute pe un ton arogant.

[12] Pentru semnificaţia termenului, vezi S. Antès, *op. cit.*, p. 122; S. Vryonis, *Khagan*, în *ODB*, 2, p. 1126.

[13] Aluzie la înfrângerea şi supunerea utrigurilor, zalilor şi sabirilor în 558 – Men. Prot., frg. 5; S. Antès, *op. cit.*

Cuius Threicium potis est exercitus Hebrum
exhausto siccare lacu fluuiumque bibendo
nudare et nondum plene satiatus abire.
…
Nunc ripas Scythici uictor rex contigit Istri…»
…
«… Quid noster senior potuit pater, inscie, disce,
sub qua Vandalici ceciderunt strage tyranni
Edomitique Getae, pubes Alamannica, Franci
totque alias gentes, famosaque regna per orbem
ardua sub nostris flectantia colla triumphis
suscepere iugum, mentes animosque dedere
seruitio nobisque manent ex hoste fideles… »

Ediţia folosită: Corippe (Flavius Cresconius Corippus), *Éloge de l’empereur Justin II*, texte établi et traduit par Serge Antès, Paris, 1981, p. 13, 27, 38, 54, 63-64, 66, 70.

Armata acestuia este în stare Hebrul tracic
să-l sece sorbind din hârdău şi, bând, un fluviu
să secătuiască şi încă nesăturată pe deplin să plece.
…
Acum regele victorios a atins malurile Istrului scitic.”
…
[14] „Ce al nostru bătrân tată a reuşit, neştiutorule, învaţă,
Sub care nimicire căzut-au tiranii vandali[15]
şi îmblânziţii geţi[16], tineretu-alamanic, francii[17]
şi atâtea alte neamuri şi faimoase regate în lume,
mândrele grumazuri sub ale noastre triumfuri încovoindu-le,
au primit jugul, spiritele şi sufletele şi le-au dat
în robie şi nouă ne rămân din duşmani credincioşi.”

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[14] Versurile 308-401 cuprind răspunsul dat de noul împărat soliei barbare.

[15] Trimitere la cucerirea regatului vandal condus de Gelimer (530-534) de către Belisarius în urma războiului din 533-534 – Proc., *BV*; Iord., *Get.*, XXXIII, 171; Evagr., *HE*, IV, 16; Marc. Comes, *Chron.*, a. 534 (*PL* 51, col. 942); *PLRE*, III A, p. 187-192 (*Fl. Belisarius 1*), 506-508 (*Gelimer*); *PIB*, I, p. 212-213 (*Belisarius*); W. E. Kaegi, *Gelimer*, în *ODB*, 2, p. 827-828; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 128-143; W. Treadgold, *O istorie a statului şi societăţii bizantine*, I (*285-1025*), traducere de M.-E. Avădanei, ediţie îngrijită de V. Spinei şi B.-P. Maleon, prefaţă de V. Spinei, Iaşi, 2004, p. 191-192; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 397-399.

[16] Aluzie la războiul cu goţii, respectiv ostrogoţii din Italia (535-554) şi vizigoţii din *Hispania* (552-555) – Proc., *BG*; Evagr., *HE*, IV, 19; 21; Iord., *Get.*, XIV, 81; LX, 307-313; Marc. Comes, *Chron.*, a. 535-555(*PL* 51, col. 942-947); *PLRE*, III A, p. 194-208, 211-216 (*Fl. Belisarius 1*); III B, p. 914-922 (*Narses 1*); *PIB*, I, p. 213-222 (*Belisarius*); O. Mazal, *op. cit.*, p. 144-181; W. Treadgold, *op. cit.*, p. 194-199, 206-207, 208-218; A. Husar, *op. cit.*, p. 357, 413-422.

[17] În 553/4, o coaliţie franco-alamană a invadat Italia; în 562, Narses a luptat în nordul peninsulei împotriva unui *dux* franc pe nume Amingus, aliat cu un grup de ostrogoţi care rezista încă bizantinilor – *PLRE*, III A, p. 55 (*Amingus*); III B, p. 924 (*Narses 1*); A. Husar, *op. cit.*, p. 422.

LXXX. VERECUNDI IUCENSIS

COMMENTARII SUPER CANTICA ECCLESIATICA

II <*Canticum*> *Deuteronomii*, 22 *Et ego zelabo eos in non gente*. Non gentem posuit christianos, qui non sicut ceterae gentium nationes uno in loco habitant congregati, sicut gens uidelicet Iudaeorum (ibi sexcenta milia fuerunt adunata) uel sicut quaelibet, Gothica uel Parthica uel Herula. Sed nos dispersi per totum diffusae latitudinis orbem, pauci sumus in diuersis locis distributi, in medio schismatum, haeresum, Iudaeorum, infidelium commorantes, et merito non gens appellamur.

Ediţia folosită: Verecundi Iucensis *Opera*, cura et studio R. Demeulenaere, Brepols, 1976 (*CCSL* XCIII).

LXXX. VERECUNDUS DE IUNCA
(? – 552)

Autorul. Nu sunt cunoscute locul şi data naşterii sau alte aspecte mai detaliate din viaţa lui Verecundus. Se ştie că în anii 551-552 era deja *episcopus ecclesiae Iuncensis* (*Iunca*, *Iunci*, *Macomades Minores*, în *Byzacaena* – astăzi, Bordj Younga, Tunisia). Opunându-se condamnării „Celor Trei Capitole" de către Iustinianus (527-565)[1], în 551, a fost convocat la *Constantinopolis* împreună cu alţi episcopi nord-africani, pentru a se justifica. Ca să evite condamnarea, s-a refugiat împreună cu papa Vigilius (537-555) la *Chalcedon*, unde a şi murit un an mai târziu.

Opera. A scris *Carmina*, *Orationes in Psalmos*, *Excerptiones de gestis Chalcedonensis Concilii* ş.a. *Commentarii super cantica ecclesiastica* (*Comentarii ale cântărilor bisericeşti*) este o operă exegetică, în care sunt analizate într-o manieră alegorică, ce aminteşte de Origene, nouă „cântări" din *Vechiul Testament*.

Bibliografie: R. Demeulenaere, în Verecundi Iucensis *Opera*, cura et studio R. Demeulenaere, Brepols, 1976 (*CCSL* XCIII), p. V-XVI; S. Costanza, *Verecundus de Junca*, în *DECA*, II, p. 2520; *PCBE*, 1, p. 1145 (*Verecundus*); *DELC*, p. 877-878 (*Verecundus de Junca*); O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 448-449; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 131-132.

COMENTARII ALE CÂNTURILOR BISERICEŞTI

II <Cântul> *Deuteronomului*, 22 *Şi eu îi voi întărâta printr-un popor care nu e popor*[2]. Popor care nu e popor i-a socotit pe creştini, care nu locuiesc adunaţi într-un singur loc, precum celelalte neamuri de păgâni, ca neamul iudeilor adică (acolo au fost adunate şase sute de mii <de seminţii>) sau precum oricare <norod>, al goţilor, al parţilor sau al herulilor. Dar noi, răspândiţi pe întregul pământ de o largă întindere, suntem puţini, împărţiţi în diverse locuri, rămânând în mijlocul schismelor, al ereziilor, al evreilor, al necredincioşilor, şi pe bună dreptate suntem numiţi „cei care nu sunt popor".

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Vezi ***FHDRCh*, LXXXI** şi *Studiul introductiv*.
[2] *Ps* 36.

LXXXI. FACUNDI HERMIANENSIS

PRO DEFENSIONE TRIUM CAPITULARUM LIBRI XII

VII, 3, 11. Nouem quippe prouinciarum eis adiuncti erant episcopi, id est Bithyniae, Pisidiae, Cappadociae secundae, Pelagoniae, Europae, Mysie secundae, Rhodopae, Daciae atque Thessaliae. Quid autem attinebat ad synodum Chalcedonensem, quo duci arroganter, uel iniuriarum dolore, uel ex alia quacumque causa,

LXXXI. FACUNDUS DE HERMIANE
(? – puţin după 571)

Autorul. Data naşterii sale nu se cunoaşte. A fost episcop de *Hermiane*, în provincia *Byzacaena*. S-a remarcat ca unul dintre apărătorii „Celor Trei Capitole”[1], intrând în contradicţie cu împăratul Iustinianus I (527-565) şi papa Vigilius (537-555), care prin edictul din 544-545, respectiv prin *Judicatum*-ul din 11 aprilie 548 le condamnaseră. Faptul i-a atras antipatia suveranului, care l-a exilat împreună cu mai mulţi episcopi din nordul Africii. A murit puţin după 571.

Opera. În apărarea „celor Trei Capitole”, el a scris înainte de publicarea *Judicatum*-ului papal, respectiv între 29 iunie 547 şi 11 aprilie 548 (după alţii, în 550), o lucrare de mare întindere adresată *Ad Justinianum*, cunoscută sub titlul *Pro defensione trium capitularum*, iar mai târziu, în 568-569, o *Epistula fidei catholicae in defensione trium capitularum*.

Bibliografie: Isid., *Vir. ill.*, XIX; M. Simonetti, *Facondo di Ermiane*, în *NDPAC*, II, col. 1901-1902; T. E. Gregory, *Facundus*, în *ODB*, 2, p. 775; *DELC*, p. 259-260 (*Facundus*); J.-M. Clément et R. Vander Plaetse, în Facundi episcopi ecclesiae Hermianensis *Opera Omnia* ediderunt Iohanes-Marin Clément et Rolandus Vander Plaetse, Turnholt, 1974 (*CCSL* XC A), p. VII-XIII; M. Simonetti, *Facundus d'Hermiane*, în *DECA*, I, p. 958-959; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 447-448; A. Fraïsse-Bétoulières, *Introduction*, în Facundus d'Hermiane, *Défence des Trois Chapitrs (À Justinien)*, I (*Livres I-II*), texte critique (*CCL*) par J.-M. Clément et R. Vander Plaetse, introduction, traduction et notes par A. Fraïsse-Bétoulières, Paris, 2002 (*SC* 471), p. 9-138; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 129-131.

DOUĂSPREZECE CĂRŢI ÎNTRU APĂRAREA CELOR TREI CAPITOLE

VII, 3, 11. Într-adevăr, au fost reuniţi pentru acestea episcopi a nouă provincii, adică ai Bithyniei, Pisidiei, Cappadociei Secunda, Pelagoniei, Europei, Mysiei Secunda, Rhodopei, Daciei şi Thessaliei. Însă ce privea sinodul din Chalcedon,

[1] Despre această controversă vezi F. W. Norris, *Three Chapters*, în *EEC*, p. 1129-1130; G. Chediath, *La controverse des Trois Chapitres. Histoire de la controverse*, în *Istina*, 43, 1998, p. 75-89; V. Poggi, *La controverse des Trois Chapitres*, în *Istina*, 43, 1998, p. 99-110; O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 217-229; G. Fedalto, *Lo scisma tricapitolina e la politica giustinianea*, în *Cristianità d'Occidente e cristianità d'Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 623-629. Vezi şi *Studiul introductiv*.

uenerabilis Ibas dixerat, cum de Christiana fide pro qua conuenerant, nihil profanum fuerit in epistula sua locutus?

VIII, 7, 7. Nectarius quoque et Iohannes et Atticus Constantinopolitani, Amphilochius etiam Iconiensis, Epiphanius Cyprius, Basilius Caesariensis Cappadociae et eius frater Gregorius Nyssenus, Gregorius Nazianzenus, Gelasius Caesa-

la care venerabilul Ibas[2] spusese că este adus în mod insultător, fie de durerea insultelor, fie din oricare altă cauză, din moment ce, în ce priveşte credinţa creştină, pentru care se întâlniseră, nu fusese spus nimic profan în scrisoarea sa?

VIII, 7, 7. Şi Nectarius[3], şi Iohannes[4], şi Atticus[5] din Constantinopolis, şi Amphilochius din Iconium[6], Epiphanius din Cypros[7], Vasile din Caesarea Cappadociei[8] şi fratele acestuia, Gregorius de Nyssa[9], Gregorius de Nazianzus[10], Gela-

[2] Ibas, episcop de *Edessa* între 435-457 (cu întrerupere între 449-451). Scrisoarea adresată de el în 433 episcopului Maris de *Hardaschir*, în *Persia*, a fost considerată favorabilă ereticului Nestorius. Depus de „conciliul tâlhăresc" de la *Ephesus* din 449, a fost repus în scaun de conciliul de la *Chalcedon* din 451; aici a condamnat monofizitismul. *Scrisoarea* sa, împreună cu scrierile suspecte de nestorianism ale lui Theodoretos de *Cyros* şi Theodoros de *Mopsuestia*, au fost anatemizate de împăratul Iustinianus I (527-565) printr-un edict din 544-545 şi altul din 551 şi apoi de al V-lea conciliu ecumenic de la *Constantinopolis* din 553 – J.-M. Sauget, *Ibas. Evêque d'Edesse*, în *DECA*, I, p. 1205; idem, *Ibas di Edessa*, în *NDPAC*, II, col. 2501-2502; T. E. Gregory, *Ibas*, în *ODB*, 2, p. 970-971; *DELC*, p. 374-376 (*Ibas de Edessa*); *HEO*, II, p. 803; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 230-231, 274-275. Vezi şi nota anterioară.

[3] Vezi ***FHDRCh*, XLVI**.

[4] Io(h)annes Chrysostomos – vezi ***FHDRCh*, XXX**.

[5] Arhiepiscop de *Constantinopolis* între martie 406 şi 10 octombrie 425; autor al mai multor scrieri teologice, în care a combătut diferitele erezii ale timpului (pelagianismul, nestorianismul ş.a.) – Socr., *HE*, VI, 20; VII, 2; 4; 25; Sozom., *HE*, VIII, 27; Cassiod., *HE*, X, 22; XI, 2; 19; XII, 2; D. Stiernon, *Atticus*, în *DECA*, I, p. 295; idem, *Attico*, în *NDPAC*, I, col. 648; A. Kazhdan, *Attikos*, în *ODB*, 1, p. 230; *DELC*, p. 90 (*Atticus (Atic)*); *HEO*, I, p. 3.

[6] Vezi ***FHDRCh*, XLVI**.

[7] Vezi ***FHDRCh*, XXIX**.

[8] Vezi ***FHDRCh*, XX**.

[9] Vezi ***FHDRCh*, XLVI**.

[10] Vezi ***FHDRCh*, XXI**.

riensis Palaestinae, Theotimus Tomitianus Scythiae, quorum nemo Diodorum uel Theodorum aliquando haereticum iudicasse monstratur; quin potius una cum eis ab

sius din Caesarea Palaestinei[11], Theotimus din Tomisul Scythiei[12], dintre aceştia nimeni nu se arată că i-a socotit vreodată pe Diodorus[13] sau Theodorus[14] eretici; ba,

[11] Gelasius – episcop de *Caesarea Palaestinae Primae* între cca 367-395, opozant al împăratului arian Valens (364-378) şi autor, printre altele, al unor tratate dogmatice; participant la cel de-al II-lea conciliu universal de la *Constantinopolis* din 381 – Hier, *Vir. ill.*, CXXX; Theod., *HE*, V, 8, 5; C. Curti, *Gélase de Césarée*, în *DECA*, I, p. 1022-1023; idem, *Gelasio di Cesarea*, în *NDPAC*, II, col. 2062-2064; *DELC*, p. 301 (*Ghelasie de Cezareea*); *HEO*, II, p. 1014.

[12] Theotimus I de *Tomis* (cca 390 – cca 407) – prelat vestit pentru credinţa sa şi pentru scrierile sale; apropiat al lui patriarhului Ioannes Chrysostomos – Hier., *Vir ill.*, CXXXI; Sozom., *HE*, VII, 26, 6-9; VIII, 14, 8; *ASS*, *Apr.*, 2, 753; G. Ladocsi, *Théotime*, în *DECA*, II, p. 2431; G. Ladocsi, S. Samulowitz, *Teotimo di Tomi*, în *NDPAC*, III, col. 5296; *DELC*, p. 832-833 (*Teotim sau Theotim de Tomis*); *HEO*, I, p. 340; *PSB*, 11, p. 342-351; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 2004, p. 118-123, 203, 214, 228; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 241-243. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, XL, XLVII, XLVIII, LIII.2, CXX** şi *Studiul introductiv*.

[13] Diodorus, preot în *Antiochia*, apoi episcop de *Tarsus* (*Cilicia I*) între cca 378 – cca 394. Autor al numeroase scrieri proortodoxe, luat de împăratul Theodosius I (379-395) drept garant al adevăratei credinţe în Orient (*CTh*, XVI, 1, 3) (***FHDRCh*, XLVI**). Cu toate acestea, unele opinii privitoare la problema Întrupării l-au determinat pe Cyrillus de *Alexandria* să-l califice un precursor al nestorianismului – Hier., *Vir. ill.*, CXIX; Phot., *Bibl.*, cod. 223; M. Simonetti, *Diodore de Tars*, în *DECA*, I, p. 694-695; idem, *Diodoro di Tarso*, în *NDPAC*, I, col. 1426-1427; *DELC*, p. 178-181 (*Diodor de Tars*); *HEO*, II, p. 754; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004,, p. 154-156; *ibidem*, II/2, p. 197, 209.

[14] Theodorus, episcop de *Mopsuestia* (*Cilicia II*) între 392-428, reprezentant de frunte al şcolii teologice antiohiene, ucenic al lui Diodorus de *Tarsus*. Deşi în scrierile sale a combătut numeroase erezii (apolinarismul, arianismul, macedonismul), concepţia sa cristologică a fost considerată ca precedând pe cea a lui Nestorius şi, de aceea, a fost condamnat la conciliul universal de la *Ephesus* din 451, de edictele din 544 şi 551 ale lui Iustinianus I (527-565) şi de sinodul universal de la *Constantinopolis* din 553 – Theod., *HE*, V, 40, 1-2; Cassiod., *HE*, X, 34; M. Simonetti, *Théodore de Mopsueste*, în *DECA*, II, p. 2407-2410; idem, *Teodoro di Mopsuestia*, în *NDPAC*, III, col. 5252-5257; *DELC*, p. 809-812 (*Teodor de Mopsuestia*); *HEO*, II, p. 771; L. Abramowski, *Formula and Context: Studies in Early Christian Thought*, Variorum, 1992, nr. II (*The Theology of Theodore of Mopsuestia*); Ch. Fraise-Coué, *D'Éphèse à Chalcédoine: «la paix trompeuse» (433-451)*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 29-34; C. Moreschini, E. Norelli, *op. cit.*, II/1, p. 156-161; *ibidem*, II/2, p. 53, 197, 209, 230, 231, 236, 274-275.

haereticis Apollinaristis sustinerunt inuidiam, tamquam duos praedicarent filios, duas Christi perfectas asserendo naturas.

Ediţia folosită: Facundi episcopi ecclesiae Hermianensis *Opera Omnia* ediderunt Iohanes-Marin Clément et Rolandus Vander Plaetse, Turnholt, 1974 (*CCSL* XC A), p. 200, 255.

mai degrabă, au îndurat laolaltă cu ei ura din partea ereticilor apolinarişti[15], ca şi cum ar predica doi fii, susţinând două naturi desăvârşite ale lui Hristos.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[15] Numele acestor eretici vine de la fondatorul ereziei – Apollinarius din *Laodicaea* (*Syria I*) (cca 310 – cca 390), pentru care vezi ***FHDRCh*, XLIX**.

LXXXII. MARTINI BRACARENSIS

IN BASILICA

Immanes variasque pio sub foedere Christi
Adsciscis gentes. Alamannus, Saxo, Toringus,
Pannonius, Rugus, Sclavus, Nara, Sarmata, Datus,
Ostrogothus, Francus, Burgundio, Dacus, Alanus,
Te duce, nosse Deum gaudent.

Ediţia folosită: http://www.thelatinlibrary.com/martinbraga/poems.shtml

LXXXII. MARTINUS DE BRACARA
(cca 515/20 – 580)

Autorul. Martinus s-a născut în *Pannonia* cândva în primele două decenii ale secolului al VI-lea. A călătorit în Ţara Sfântă, unde a aprofundat teologia greacă, după care, prin 550, din motive necunoscute, s-a stabilit în provincia hispanică *Gallaecia*. A fondat o mânăstire la *Dumnio*, în apropiere de *Bracara* (astăzi, Braga, Portugalia), reşedinţa regilor suebi. A fost ales episcop de *Dumnio*, apoi de *Bracara*, calitate în care s-a străduit să convertească pe suebi de la arianism la catolicism. A fost apreciat pentru marea sa cultură de către Gregorius Turonensis, Venantius Fortunatus şi Isidorus de *Hispalis*. A murit la 20 martie 580.

Opera. Opera lui Martinus reflectă un interes special al acestuia pentru problemele morale, pe care le-a tratat în lucrări de inspiraţie senecană – *De ira* (*Despre mânie*), *De superbia* (*Despre trufie*), *Formula vitae honestae* (*Regula vieţii cinstite*), *Exhortatio humilitatis* (*Îndemn la smerenie*) ş.a. Un loc aparte îl ocupă opusculul *De correctione rusticorum* (*Despre îndreptarea celor de la ţară*), foarte citit în Evul Mediu, redactat după conciliul din 572 de la *Bracara*, prezidat de Martinus, care hotărâse combatarea idolatriei persistente încă în mediul rural. Printre lucrările lui Martinus se numără şi poezia hexametrică *In basilica* (*Pentru biserică*), dedicată lui Martinus Turonensis şi care fusese expusă în biserica acestui sfânt din *Bracara*.

Bibliografie: Greg. Tur., *HF*, V, 37; Isid., *Vir. ill.*, XXII; M. Díaz y Díaz, P. Marone, *Martino di Braga*, în *NDPAC*, II, col. 3072-3074; *DELC*, p. 551-552 (*Martin de Braga*); M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 352-353; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 181-182; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 193-196, 287.

PENTRU BISERICĂ

Chemi neamurile barbare şi diferite sub pioasa lege a lui Hristos. Alamanul, saxonul, toringul, panonul, rugul, sclavul[1], narul, sarmatul, datul[2], ostrogotul, francul, burgundul, dacul, alanul se bucură că l-au cunoscut pe Dumnezeu sub conducerea ta.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Formă întâlnită adesea în izvoarele vremii pentru *slav*.
[2] Formă eronată de la *Dahus* – vezi Prud., *Contra Symm.*, II, 808 (***FHDRCh,* XXVII**).

LXXXIII. VENANTII FORTUNATI

LXXXIII. VENANTIUS FORTUNATUS
(530 – puţin după 600)

Autorul. Venantius Honorius Clementianus Fortunatus s-a născut în 530 la *Duplavilis* (Valdobiaddene, Italia) într-o familie de condiţie socială înaltă, care i-a asigurat însuşirea unei solide educaţii clasice, biblice şi creştine în *Ravenna* bizantină. Vindecat de o suferinţă de ochi după ce s-a uns cu uleiul din candela ce ardea în faţa imaginii sfântului Martinus Turonensis din biserica „Sf. Paul şi Ioan" din *Ravenna*, în 565 a plecat într-un pelerinaj la mormântul sfântului, unde a ajuns după lungi peregrinări prin *Noricum*, *Germania* şi *Gallia*. În 566, se afla la *Mogontiacum* (Mainz), la curtea regelui Sigebert I al Austrasiei (561-575), un an mai târziu stabilindu-se la *Pictavium* (Poitiers), în anturajul lui Radegundis (530/5-587), fostă regină şi soţie a regelui Chlothar I (511-561), acum călugăriță. Un timp, a rămas la curtea lui Chilperic al Neustriei (561-593), aflându-se în bune raporturi cu mai marii regatului, printre care episcopul Gregorius Turonensis. Prezenţa sa în regatele france i-a făcut pe unii istorici să se întrebe dacă nu a fost agent bizantin. A intrat în viaţa religioasă, în 597 fiind consacrat episcop de *Pictavium* (Poitiers). A murit puţin după anul 600.

Opera. Venantius Fortunatus este poet, cele mai multe dintre creaţiile sale – aproximativ 300 de compoziţii cu subiect sacru sau profan – fiind reunite în unsprezece cărţi purtând titlul *Miscellanea* (*Opere diverse*). Tot în versuri a cântat *Distrugerea Thuringiei* (*De excidio Thuringiae*) şi vieţile unor sfinţi, printre care cea a lui Martinus, compusă în hexametri în iarna anului 575. În proză, a scris în genul panegiricului, cu accente pe dimensiunea taumaturgică, biografia unor sfinţi locali (Hilarius, Germanus, Albinus, Paternus, Radegundis, Marcellus, Amantius ş.a.), ca şi trei *Explicaţii* – una a rugăciunii domneşti (*Expositio orationis dominicae*), alta a Crezului (*Expositio Symboli*) şi alta a credinţei catolice (*Expositio fidei catholicae*).

Bibliografie: *PLRE*, IIIA, p. 491-492 (*Venantius Honorius Clementianus Fortunatus 2*); L. Navvara, *Venance Fortunat*, în *DECA*, II, p. 2518-2519; *DELC*, p. 280-281 (*Fortunatus, Venantius Honorius Clementianus*); J. W. George, *Venantius Fortunatus: a Latin poet in Merovingian Gaul*, Oxford, 1992; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 346-347; B. Brennan, *Venantius Fortunatus: Byzantine Agent?*, în *Byzantion*, 65, 1995, 1, p. 7-16; S. Quesnel, *Introduction*, în Venance Fortunat, *Oeuvres*, IV, *Vie de Saint Martin*, texte établi et traduit par S. Quesnel, Paris, 1996, p. VII-LXXXVIII; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 173-176; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 166-170, 281-282.

VITA S. MARTINI

I 45 Ergone dignus ero Martini gesta beati,
Pannoniae geniti qua clara Sabaria uernat,
adtrectare manu trepida uel pangere lingua?

108 Dogmaque sacrilego quod fuderat Arrius ore
tempestate graui totum populauerat orbem.
Per magis Illyricum male naufraga lingua natabat
…
II 72 Augusti obsequiis fremit undique concitus orbis,
diuitias pariter producens deliciasque
Quas habet Indus, Arabs, Geta, Thrax, Persa, Afer, Hiberus
…
78 Rhenus, Atax, Rhodanus, Tibris, Padus, Hister, Orontes

Ediţia folosită: Venance Fortunat, *Oeuvres*, IV, *Vie de Saint Martin*, texte établi et traduit par Solange Quesnel, Paris, 1996, p. 8, 11, 32.

VIAŢA SFÂNTULUI MARTINUS[1]

I, 45-47: Aşadar, voi fi oare demn să tratez cu mâna tremurândă sau să fixez în cuvinte cele săvârşite de fericitul Martinus, născut în Pannonia, pe unde înfloreşte vestita Sabaria?

108-110: Şi dogma pe care Arrius o răspândise cu nelegiuita-i gură cu o furtună violentă pustiise întreaga lume. Prin Illyricum mai curând înota fără şanse naufragiata limbă[2].

II, 72-74: Lumea freamătă, stârnită de peste tot de semnele favorabile ale împăratului, scoţând în faţă totodată bogăţiile şi plăcerile pe care le au inzii, arabii, geţii, tracii, perşii, africanii, iberii…

78: Rinul, Ataxul[3], Ronul, Tibrul, Padul, Istrul, Orontul.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Martinus, născut în *Pannonia*, la *Sabaria*, în 316/7, ajuns episcop de *Turonum* (Tours) la 4 iulie 370/1 şi mort în noiembrie 397. Cultul său a cunoscut o largă răspândire în secolele IV-VI, la fel ca şi literatura şi iconografia ce i-au fost dedicate – vezi J. Fontaine, *Martino di Tours*, în *NDPAC*, II, col. 3074-3075; S. Quesnel, *Introduction*, în Venance Fortunat, *Oeuvres*, IV, *Vie de Saint Martin*, texte établi et traduit par S. Quesnel, Paris, 1996, p. XIX-XXXI.

[2] Erezia ariană a avut, într-adevăr, o mare aderenţă în eparhiile panonice, moesice şi dacice din prefectura *Illyricum*, unde, de altfel, Arius şi adepţii săi au fost exilaţi între 325-335 – vezi, cu izvoare şi bibliografie, R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur les concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 101-172; Y.-M. Duval, *Aquilée et Sirmium durant la crise arienne (325-400)*, în *Aquileia, la Dalmazia e l'Illirico*, II, Udine, 1985, p. 331-379; N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Iaşi, 1999, p. 54-60. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[3] Râu în *Gallia Narbonensis* – astăzi, Aude.

LXXXIV. IOHANNIS BICLARENSIS

CHRONICON

11. ANNO IV IUSTINI IMPERATORIS, QUI EST LEOVIGILDI REGIS SECUNDUS ANNUS

…

13. Iustinus imperator per Tiberium scubitorum (sic!) comitem in Tracias

LXXXIV. IOHANNES DIN BICLARA
(cca 550/6 – înainte de 631)

Autorul. S-a născut cândva între 550 şi 556 la *Scallabis* (azi, Santarem), în *Lusitania*, într-o familie gotică de confesiune catolică. Timp de şapte ani, a învăţat greaca şi latina la *Constantinopolis*. Revenit în *Hispania* pe la cca 567, a fost exilat de regele vizigot arian Leovigildus (568-586) la *Barcinona* (azi, Barcelona) pentru o perioadă de 10 ani (până pe la 587 sau 588). A intrat în mânăstirea de la *Biclaro* (*Biclara, Biclarum*) (astăzi, Vallclara, în Catalania), fiind apoi ales în 592 episcop de *Gerona*, calitate în care a participat la mai multe concilii locale. A murit înainte de 631.

Opera. Isidorus din *Hispalis* ne informează că a scris un *Chronicon*, ce înfăţişa istoria *ab anno primo Iustini iunioris principatus usque in annum octavum Mauricii principis Romanorum, et quartum Recharedi regis annum*, aşadar evenimentele dintre 567 şi 590, dar şi *multa alia*. *Cronica* a fost redactată în anul 602, fiind o continuare a celei a lui Victor de *Tunnuna* (cca. 500–după 575); conţine numeroase greşeli de datare.

Bibliografie: Isid., *Vir. ill.*, XXXI; M. Simonetti, *Jean de Biclar*, în *DECA*, II, p. 1294-1925; B. Baldwin, *John of Biclar*, în *ODB*, 2, p. 1062; *DELC*, p. 394 (*Ioan de Biclar*); O. Mazal, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln-Wiemar-Wien, 2001, p. 453; Victoris Tunnunensis *Chronico cum reliquiis ex Consularibus Caesaraugustanis* et Iohannis Biclarensis *Chronicon* edidit Carmen Cardelle de Hartmann, Commentaria historica ad *Consularia Caesaraugustana* et ad Iohannis Biclarensis *Chronicon* edidit Roger Collins, Turnhout, 2001 (*CCSL* CLXXIII A), p. 124-143; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 183.

CRONICĂ

11. ÎN AL IV-LEA AN DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI IUSTINUS[1], CARE ESTE AL II-LEA AN DE DOMNIE A REGELUI LEOVIGILDUS[2] [569]

…

13. Împăratul Iustinus poartă război în Tracia împotriva neamului abarilor prin

[1] Iustinus II, împărat între 565-578 (efectiv până în 574) – *PLRE*, III A, p. 754-756 (*Iustinus 5*); S. B. Daşkov, *Dicţionar de împăraţi bizantini*, traducere de V. Onofrei, D. Onofrei, Bucureşti, 1999, p. 99-103.

[2] Leovigildus (Leovegildus), rege al vizigoţilor din *Hispania* între 568-586; a reuşit să restaureze regatul sfâşiat de rebeliuni, a stabilit capitala la *Toletum* (Toledo) şi a revizuit legislaţia (*Codex revisus*) – *PLRE*, III B, p. 782-785 (*Leovigildus*); M. Todd, *I Germani. Dalla tarda Repubblica romana all'epoca carolingia*, traduzione di E. Siccardi e C. Ghibellini, Genova, 2004, p. 162-164; M. Guidetti, *Vivere tra i barbari. Vivere con i romani. Germani e arabi nella società tardoantica IV-VI secolo d.C.*, Milano, 2007, p. 270-271.

bellum in genti Abarorum ingerit et uictor Tiberius Constantinopolim redit.

…

19. ANNO VI IUSTINI IMPERATORIS, QUI EST LEOVEGILDI REGIS IV ANNUS, Gepidarum regnum finem accepit, qui a Longobardis prelio superati. Cuniemundus rex campo occubuit et thesauri eius per Trasaricum Arriane secte episcopum et Reptilanem Cuniemundi nepotem Iustino imperatori Constantinopolim ad integrum perducti sunt.

…

37. ANNO X IUSTINI IMPERATORIS, QUI EST LEOVEGILDI REGIS VIII ANNUS

…

40. Sclauini in Trathias multas urbes Romanorum peruadunt, quas depopulatas uacuas reliquere.

41. Abares littora maris captiose obsident et nauibus littora Thraciae nauigantibus satis infesti sunt.

…

45. ANNO ERGO I IMPERII TIBERII, QUI EST LEOVEGILDI IX REGIS ANNUS, Abares Thratias uastant et regiam urbem a muro longe obsident.

Tiberius, comitele scubiţilor (sic!)[3], şi Tiberius se întoarce victorios la Constantinopolis.[4]

…

19. ÎN AL VI-LEA AN DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI IUSTINUS, CARE ESTE AL IV-LEA AN DE DOMNIE A REGELUI LEOVEGILDUS [571 – n.n.], s-a pus capăt regatului gepizilor, care au fost învinşi în luptă de longobarzi. Regele Cuniemundus a căzut pe câmpul de luptă şi bunurile lui au fost duse în întregime la Constantinopolis împăratului Iustinus de către Trasaricus, episcopul sectei ariene, şi Reptila, nepotul lui Cuniemundus.[5]

…

37. ÎN AL X-LEA AN DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI IUSTINUS, CARE ESTE AL VIII-LEA AN DE DOMNIE A REGELUI LEOVEGILDUS [575]

…

40. Sclavinii străbat în Tracia numeroase oraşe ale romanilor, pe care le-au lăsat pustii, după ce le-au devastat.[6]

41. Abarii impresoară cu viclenie ţărmurile mării şi devin un pericol pentru navele care navighează pe lângă ţărmurile Thraciei.[7]

…

45. ÎN PRIMUL AN DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI TIBERIUS, CARE ESTE AL IX-LEA AN DE DOMNIE A REGELUI LEOVEGILDUS [576 – n.n], abarii pustiesc Thracia şi poartă un îndelungat asediu la zidul cetăţii regale.[8]

---

[3] ἐξκούβιτοι, ἐξκουβίτωρες – garda palatului; comitele excubiţilor – comandantul gărzii palatului. Tiberius a fost *comes excubitorum* între 565-574 – *PLRE,* III B, p. 1324 (*Tiberius Constantinus I*).

[4] Războiul cu avarii (abarii, la autorul nostru) condus de Tiberius a avut loc în 569-570, după tratative eşuate purtate anterior – Men. Prot., frg. 28, 33; Evagr., *HE,* V, 11; Theoph. Conf., *Chron.,* a. 6066 (574); Leo Gramm., *Chron.; PLRE,* III B, p. 1324-1325 (*Tiberius Constantinus I*); S. B. Daşkov, *op. cit.*, p. 105; W. Treadgold, *O istorie a statului şi societăţii bizantine*, I (*285-1025*), traducere de M.-E. Avădanei, ediţie îngrijită de V. Spinei şi B.-P. Maleon, prefaţă de V. Spinei, Iaşi, 2004, p. 227.

[5] Conflictele dintre gepizii conduşi de regele Cunimundus (Cuniemundus, la Iohannes) al gepizilor (560-567) şi longobarzii lui Alboin au izbucnit în 566, sfârşind un an mai târziu, în urma înfrângerii celor dintâi de o coaliţie avaro-longobardă. Sprijinit iniţial de romani, Cunimundus a rămas singur în confruntarea finală, deşi promisese că va ceda cetatea *Sirmium*, găsindu-şi sfârşitul pe câmpul de luptă. Tezaurul regatului a fost dus la *Constantinopolis* de episcopul arian Trasaricus şi de Reptila, nepotul regelui defunct – Theoph. Sim., VI, 10, 8-12; Men. Prot., frg. 24-25; Paul. Diac., *HL*, I, 27; *PLRE*, III A, p. 364 (*Cunimundus*); III B, p. 1083 (*Reptila*); W. E. Kaegi, *Alboin*, în *ODB*, 1, p. 54; W. Treadgold, *op. cit.*; M. Todd, *op. cit.*, p. 224; M. Guidetti, *op. cit.*, p. 278.

[6] Cronologia lui Iohannes nu este exactă; probabil că el se referă la raidurile din 578 ale sclavinilor (vezi *infra*); F. Curta, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie*, traducere: E. S. Teodor, Târgovişte, 2006, p. 79-80.

[7] Cum a remarcat Florin Curta, Iohannes trebuie să fi făcut o confuzie între avari şi sclavini, cei dintâi neavând abilităţi de navigatori – *ibidem*, p. 80.

[8] Un atac al avarilor în Thracia, până la zidurile lungi ale Capitalei, este datat de Theophanes Confessor în 584 – Theph. Conf., *Chron.*, a. 6076 (584).

…

52. ANNO III THIBERII IMPERATORIS, QUI EST LEOVEGILDI REGIS XI ANNUS, Abares a finibus Thraties pelluntur et partes Grecie atque Pannonie occupant.

…

58. ANNO V TIBERII, QUI EST LEOVEGILDI XIII ANNUS

59. Sclauinorum gens Illiricum et Thracias uastat.

Ediţia folosită: Victoris Tunnunensis *Chronico cum reliquiis ex Consularibus Caesaraugustanis* et Iohannis Biclarensis *Chronicon* edidit Carmen Cardelle de Hartmann, Commentaria historica ad *Consularia Caesaraugustana* et ad Iohannis Biclarensis *Chronicon* edidit Roger Collins, Turnhout, 2001 (*CCSL* CLXXIII A), p. 62, 63, 67, 68, 69, 70, 72.

…

52. ÎN AN III-LEA AN DE DOMNIE A ÎMPĂRATULUI THIBERIUS, CARE ESTE AL XI-LEA AN DE DOMNIE A REGELUI LEOVEGILDUS [578 – n.n.], abarii sunt izgoniţi din hotarele tracilor şi ocupă părţi ale Greciei şi Panno-niei.[9]

…

58. ÎN AL V-LEA AN DE DOMNIE A LUI TIBERIUS, CARE ESTE AL XIII-LEA AN DE DOMNIE A LUI LEOVEGILDUS [580]

59. Neamul sclavinilor pustieşte Illyricum şi Thracia.[10]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[9] Iohannes trebuie să fi făcut iarăşi o confuzie, fiind vorba, de fapt, de sclavini, căci în 578 avarii au fost aliaţi cu romanii; transportaţi de corăbiile imperiale din *Pannonia* în *Scythia Minor*, au incendiat așezările sclavine din stânga Dunării – Men. Prot., frg. 48; F. Curta, *op. cit.*, p. 80, 103.

[10] Vezi şi *supra*; alte surse plasează expediţia devastatoare a sclavinilor în al IV-lea an al domniei lui Tiberius, respectiv 578-579 – Men. Prot., frg. 47-48; F. Curta, *op. cit.*, p. 79-80, 103.

LXXXV. ISIDORI HISPALENSIS

ETYLOMOGIARUM SIVE ORIGINUM LIBRI XX

XIV, 4, 6 Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae nationes inco-

LXXXV. ISIDORUS DE HISPALIS
(cca 560/70 – 636)

Autorul. Isidorus s-a născut pe la aprox. 560/70 într-o familie hispano-romanică exilată de regii vizigoţi la *Carthago* din cauza opoziţiei faţă de arianism. Până la sfârşitul veacului al VI-lea a trăit într-o Hispanie măcinată de luptele dintre vizigoţi şi bizantini şi de conflictele interne din regat. În 599, succede fratelui său Leandrus în scaunul episcopal de *Hispalis* (Sevilla), devenind cea mai influentă personalitate religioasă şi politică a regatului, contribuind în plan ecleziastic, misionar şi cultural la transformarea definitivă a locuitorilor peninsulei într-un *populus* conştient că aparţine unui regat unit; din acest punct de vedere, el a folosit primul expresia *Mater Spania*. A murit în 636

Opera. Isidorus de *Hispalis* a fost un erudit, nu un scriitor original, întreaga sa operă – scrieri de gramatică, exegetice, polemice, istorice, morale, „ştiinţifice" ş.a. – fiind pusă în slujba „educării" poporului. Menţionăm aici galeria de microbiografii de scriitori bisericeşti *De viris illustribus* (*Despre bărbaţii iluştri*), redactată între 615-618, o *Cronică* de la originea lumii până la 615, istoriile unor popoare (*Historia Gothorum Vandalorum Sueborum – Istoria goţilor, vandalilor şi suebilor*) şi vasta enciclopedie *Etymologiae* (*Etimologii*), intitulată şi *Origines* (*Originile*), finalizată cu puţin timp înainte de a muri.

Bibliografie: Ildef., *Vir. ill.*, VIII; J. Fontaine, *Isidore de Séville*, în *DECA*, I, p. 1253-1256; *DELC*, p. 459-461 (*Isidor 'Hispalensis' sau Isidor de Sevilla*); C. Codoñer Merino, *El „De viris illustribus" de Isidoro de Sevilla*, estudio y edicion crítica, Salamanca, 1964; M. Reydellet, *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Séville*, Roma, 1981, p. 505-597; J. Fontaine, *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout, 2000; P. Cazier, *Isidore de Séville et la naissance de l'Espagne catholique*, Paris, 1994; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 117, 353-354; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/2, *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, traducere de H. Stănciulescu, Iaşi, 2004, p. 183-190; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 197-206, 287-288.

1. DOUĂZECI DE CĂRŢI DE ETIMOLOGII SAU ORIGINI

XIV, 4, 6 Thraciei se spune că i-a dat numele, când a venit, Thiras, fiul lui Iaphet[1]; alţii zic că a fost numită Thracia de la asprimea locuitorilor. Acesteia i se opun la est Propontida şi oraşul Constantinopolis, iar la nord i se întinde în faţă Istrul; la miazăzi, se învecinează însă cu marea Egee, la apus, sub ea se află Macedonia[2]. Poporul besilor, masageţii, sarmaţii, sciţii şi multe alte populaţii locuiau ţinutul

[1] Vezi, de asemenea, *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); de asemenea, Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh*, II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh*, VIII**); *Origo humani generis* (***FHDRCh*, XLI**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh*, LXXXVIII**); *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583); Anonymus, *Or. contra Ioud.*, XI (***FHDRCh*, CXII**).

[2] Informaţia îmbunătăţită după Sol., 10, 23.

luerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

Ediţia folosită: Isidori Hispalensis episcopi *Etymologiarum sive originum libri XX*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay, II, *Libros XI-XX continens*, Oxford, 1911, p. 9.

acesteia, căci era mare şi de aceea cuprindea foarte multe neamuri. Prin Thracia curge râul Hebrus, care trece şi pe la foarte multe neamuri de barbari.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

LXXXVI. GREGORII MAGNI PAPAE

LXXXVI. PAPA GREGORIUS MAGNUS
(590 – 604)

Autorul. Născut pe la cca 540 într-o bogată familie senatorială din branşa *Anicii*-ilor, Gregorius a primit o educaţie aleasă, excelând în studiul dreptului, gramaticii, retoricii. În 572-3, a îndeplinit *urbana praetura* sau *urbana praefectura*, puţin mai târziu abandonând viaţa publică şi convertindu-se la viaţa monastică. Ordonat *diaconus*, a fost trimis de papa Pelagius II (579-590) ca apocrisiar la *Constantinopolis*, post pe care l-a îndeplinit până în 584. A fost ales episcop de *Roma* la 3 septembrie 590, rămânând pe scaunul lui Petru până la moartea sa din 12 martie 604. Ca pontif, a întărit dimensiunea politică a autorităţii papale prin controlul oraşelor din peninsulă şi tratarea cu longobarzii invadatori, a reafirmat supremaţia papală în spaţiul ecleziastic occidental, intervenind în afacerile Bisericilor din *Hispania*, *Gallia*, *Italia* şi implicându-se direct în evanghelizarea i-lei britanice, dar şi în întreaga arie creştină, refuzând recunoaşterea titlului de „patriarh ecumenic" însuşit în 595 de arhiepiscopul Ioannes Ieiunator de *Constantinopolis* (582-595). În context, şi-a manifestat preocuparea pentru comunităţile din *Illyricum*, întreţinând o vie corespondenţă cu prelaţii din cele două vicariate papale din Balcani – cel de *Thessalonica* şi cel de *Prima Iustiniana*[1].

Opera. Opera sa cuprinde lucrări liturgice, exegetice, morale, pastorale, epistolare.

Bibliografie: Isid., *Vir. ill.*, XXVII; V. Recchia, *Grégoire le Grand*, în *DECA*, I, p. 1101-1107; C. Ricci, *Gregorio Magno*, în *NDPAC*, II, col. 2439-2453; *PLRE*, III A, p. 549-551; *PCBE*, 2/1, p. 945-949 (*Gregorius 9*); A. Kazhdan, *Gregory I the Great*, în *ODB*, 2, p. 875-876; *DELC*, p. 314-317 (*Grigorie cel Mare*); Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (V^e-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 48-59; Ch. Frazee, *The Papes and the Balkan Churches from Justinian to Gregory the Great, 525-604*, în *ByzF*, 20, 1994, p. 49-54; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 85-92; R. A. Markus, *Gregory the Great and his World*, Cambridge, 1997; L. Pietri, *Grégoire et l'Occident latin*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 863-865; M. Cojoc, *Papa Grigorie cel Mare şi Illyricul Oriental*, în *Studia historica et theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 255-271.

---

[1] În afară de scrisorile selecţionate mai jos, vezi *Ep.* III, 7 (oct. 592; adresată lui Iohannes de *Larissa*), 8 (oct. 592; adresată lui Natalis de *Salona*); V, 8 (oct. 594; adresată lui Felix de *Sardica*), 10 (oct. 594; adresată *universis episcopis per Illyricum*); VIII, 10 (nov. 597; adresată lui Eusebius de *Thessalonica*, Vurbicus de *Dyrrachium*, Iohannes de *Corinthos*, Iohannes de *Prima Iustiniana*, <Iohannes> de *Scodra*, Iohannes de *Larissa*), 11 (dec. 597; adresată lui Sabinianus de *Iader*); IX, 157 (mai 599; adresată lui Eusebius de *Thessalonica*, Vurbicus de *Dyrrachium*, Andrei de *Nicopolis*, Iohannes de *Corinthos*, Iohannes de *Prima Iustiniana*, Iohannes de *Creta*, Iohannes de *Larissa*, Iohannes de *Scodra*); XI, 55 (iulie 601; adresată lui Eusebius de *Thessalonica*); XII, 11 (mart. 602; adresată lui Constantinus de *Scodra*) – S. Gregorii Magni *Registrum epistularum libri I-VII* edidit Dag Norberg, Brepols, 1982 (*CCSL* CXL), p. 153-155, 156, 274-275; *Registrum epistularum libri VIII-XIV. Appendix*, edidit Dag Norberg, Brepols, 1982 (*CCSL* CXL A), p. 527-528, 528-529, 714-716, 959-960, 984-985.

EPISTULAE

1. II, 20 (Gregorius Iobino (sic!), praefecto praetorio Illyrici)

Gaudemus itaque, quod eminentiae uestrae regimine afflictae Dominus uoluit prouinciae consulere, ut, quam ex una parte flagello barbaricae uastationis ulcerat, hanc ex alia per erminetiam uestram quasi per superductam salutem curet.

2. V, 16 (Gregorius Iohanni episcopo Primae Iustinianae Illyrici)

Pallium uero ex more transmisimus et uices uos apostolicae sedis agere

SCRISORI

1. II, 20 (Gregorius, lui Iobinus, prefectul pretoriului Illyricumului[2])[3]

Ne bucurăm, prin urmare, că Domnul a binevoit să se îngrijească de provincia năpăstuită în timpul guvernării Eminenţei Voastre, pentru ca pe această <provincie> pe care, pe de o parte o răneşte cu biciul pustiirii barbare, pe de altă <altă> parte să o vindece prin Eminenţa Voastră, ca printr-un mijloc de salvare în plus.[4]

2. V, 16 (Gregorius, episcopului Iohannes al Primei Iustiniana din Illyricum[5])[6]

Desigur, după obicei, <vă> încredinţăm *pallium*-ul[7] şi hotărâm ca voi, la

---

[2] *PLRE*, III/A, p. 716 (*Iovinus 2*).

[3] Din martie 592.

[4] Scrisoarea papei se referă la situaţia dramatică a populaţiei din *Illyricum*, cauzată de invaziile avaro-slave; îl îndeamnă să apeleze la *rector*-ul său în *Illyricum* – subdiaconul Antoninus, care administra patrimoniul papal în *Dalmatia*, iar nu la episcopul *Natalis* de *Salona* (*Ep.* II, 20, 16-17; III, 8, 21).

[5] Arhiepiscopia autocefală *Prima Iustiniana* a fost înfiinţată printr-un decret din 14 aprilie 535 al împăratului Iustinianus (527-565) şi avea sub jurisdicţie eparhiile *Praevalis, Macedonia II*, *Dardania*, *Dacia Mediterranea*, *Dacia Ripensis*, *Moesia I* şi „partea din *Pannonia Secunda* care se află în *civitas Bacensis*" (*Novella XI*, în *FHDR*, II, p. 376-377). Puterile înaltului prelat au fost sporite prin *Novella CXXXI* din 545 (*FHDR*, II, p. 368-379), dar, fiind subordonată scaunului roman, arhiepiscopia a devenit un al doilea vicar papal în *Illyricum* – vezi Ch. Pietri, *La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Église de Rome (Ve-VIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du Colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1983)*, Roma, 1984, p. 48-59; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 421-422, 442 (bibliografia); idem, *op. cit.*, în *SAI*, 67, 2002, p. 90 (cu bibliografie); B. Flusin, *Évêque et patriarches. Les structures de l'Église impériale*, în *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de J.-M. Mayeur, Ch. et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard, III, *Les Églises d'Orient et d'Occident (432-610)*, sous la responsabilité de L. Pietri, Deschée, 1998, p. 539.

Prima Iustiniana a fost identificată de către arheologi cu actuala localitate Caričin Grad – V. Kondić, V. Popović, *Caričin Grad. Site fortifié dans l'Illyricum byzantin*, Beograd, 1977 (în sârbă şi franceză); B. Bavant, *La ville dans le Nord de l'Illyricum (Pannonie, Mésie I, Dacie et Dardanie)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin…*, p. 272-285; N. Duval, *L'architecture religieuse de Tsaritchin Grad dans le cadre de l'Illyricum oriental au VIe siècle*, în *ibidem*, p. 399-480; I. Nikolajević, *Recherches nouvelles sur les monuments chrétiens de Serbie et du Monténegre*, în *Actes du XIe Congrès d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste (21-28 septembre 1986)*, III, Roma, 1989, p. 2443-2446; M. Sâmpetru, *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1994, p. 94-95; B. Aleksova, *Early christian and Slav religious centres in Macedonia*, în *Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Cristianae. Split-Poreč (25.9. – 1.10.1994)*, III, editorem curaverunt N. Cambi et E. Marin, Città del Vaticano-Split, 1998, p. 22-23; F. Curta, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, traducere: E. S. Teodor, Târgovişte, 2006, p. 106, 113-116.

[6] Din noiembrie 594.

[7] Mantia papală trimisă de episcopii Romei în semn de recunoaştere a alegerii în scaunul episcopal. Astfel, Iohannes, care fusese ales fără acordul pontifului, primea *pallium* şi devenea în mod oficial primat şi vicar al părţii orientale a *Illyricum*-ului: *Proinde iuxta postulationis uestrae desiderium praedictum fratrem et coepiscopum nostrum in eo quo est sacerdotii ordine constitutus nostri*

iterata innouatione decernimus, admonentes ut ita uos circa subiectos debeatis exhibere placabiles, ut rectitudinem uestram diligere prouocentur potius quam timere.

Ediţia folosită: S. Gregorii Magni *Registrum epistularum libri I-VII* edidit Dag Norberg, Brepols, 1982 (*CCSL* CXL), p. 107, 276.

assensus auctoritate firmamus ratamque nos eius consecrationem habere, dirigentes pallium, indicamus (*Ep.* V, 10, 10-13); vezi şi *Ep.* XII, 11, 9-12.

rându-vă, să acţionaţi printr-o nouă renovare a scaunului apostolic[8], atrăgându-vă atenţia că trebuie să vă dovediţi îngăduitori faţă de supuşi, astfel încât să fie îndemnaţi mai degrabă să preţuiască dreptatea voastră decât să se teamă.[9]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[8] Scrisoarea dă glas intenţiilor papei de a reface sistemul ecleziastic din *Illyricum*, bulversat de invazii, şi de a reanima vicariatul ca semn al reinstaurării autorităţii scaunului apostolic în regiune. Oportunitatea i-a fost oferită chiar de arhiepiscopul Iohannes, care, depăşindu-şi aria jurisdicţională, a intervenit în disputele dintre doi clerici din *Thessalia*, Hadrianus de *Theba* şi Iohannes de *Larisa* (*Ep*. III, 6, 1-58).

[9] Iohannes mai este amintit şi în alte scrisori ale lui Gregorius, care l-a confirmat în funcţie şi l-a apărat împotriva împăratului Mauricius (582-602), care dorea să-l depună, ca fiind prea bătrân (*Ep*. III, 6; V, 8; V, 10; VIII, 10; IX, 157; XI, 29; XII, 11) – Ch. Pietri, *op. cit.*, p. 57; M. Cojoc, *Papa Grigorie cel Mare şi Illyricul Oriental*, în *Studia historica et theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 256, 257-258.

LXXXVII. PSEUDO-ABDIAE

DE HISTORIA CERTAMINIS APOSTOLICI LIBRI DECEM
X. De rebus a beato Philippo Apostolo feliciter gestis[1]

Philippus Petri et Andreae conterraneus, ex vico Galileae Bethsaida originem duxit: vocatusque mox post Petrum, demum ad Apostolatus honorem pervenit… Post ascensionem vero Salvatoris, beatus Philippus per annos viginti, instanter praedicavit gentibus per Scythiam Evangelium. Ubi cum tentus esset a gentibus, et ductus ad statuam Martis, et compelleretur ad sacrificandum, exiit desubtus basim, in qua statua Martis stabat, draco ingens, et percussit filium sacerdotis qui ministrabat ignem sacrificii. Percussit etiam duos tribunos, qui praeerant

[1] *Codex Vindobonensis Latinus 534* (*BHL* 6814) (sec. IX).

LXXXVII. PSEUDO-ABDIAS
(după sfârşitul secolului al VI-lea)

Autorul şi opera. În ediţia din anul 1552 (prima apăruse în 1531) a unei culegeri de texte relatând vieţile celor doisprezece apostoli, editorul acesteia, Wolfgang Lazius, pe lângă alte intervenţii editoriale (prefaţă, ordonarea textelor – I. *Petrus*; II. *Paulus*; III. *Andreas*; IV. *Iacobus Magnus*; V. *Iohannes*; VI. *Iacobus frater Domini, Simon, Iudas*; VII. *Mathaeus*; VIII. *Bartholomeus*; IX. *Thomas*; X. *Philippus*), pornind de la elemente autentice din text, a pus-o sub numele lui Abdias, considerat primul episcop de *Babylon – Abdiae Babyloniae episcopi et apostolorum discipuli de historia certaminis apostolici libri decem* (Bâle, 1552). Astăzi, este cunoscută drept „colecţia Pseudo-Abdias". Reunirea primară a celor douăsprezece *vitae apostolorum* a fost făcută, după aprecierile specialiştilor, în mediul creştin irlandez sau franc după anul 592, dar cele mai vechi manuscrise datează din veacurile IX-X. De altfel, întreaga compilaţie conţine numeroase elemente specifice societăţii şi culturii medievale din perioada amintită.

Bibliografie: P. Bruns, G. Röwekamp, *Ps.-Abdias (von Babylon)*, în *LACL*, p. 1; S. J. Voicu, *Abdia di Babilonia*, în *NDPAC*, I, col. 7; *DELC*, p. 3 (*Abdias de Babilon*); N. Dănilă, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S. N., 3, 1997, 1, p. 33-34; G. Besson, *La collection dite du Pseudo-Abdias. Un essai de définition à partir de l'étude des manuscrits*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 181-194; M. Brossard-Dandré, *La collection du Pseudo-Abdias. Approche narrative et cohérence interne*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 195-205; D. Alibert, *Vision du monde et imaginaire dans quelques textes de la collection dite du Pseudo-Abdias*, în *Apocrypha*, 11, 2000, p. 207-226; E. Popescu, *Sfântul Apostol Filip – misionar pe pământul românesc*, în *Logos. Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Cluj-Napoca, 2001, p. 390-394; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 243, 244, 245.

DESPRE ISTORIA NEVOINŢEI APOSTOLICE ÎN ZECE CĂRŢI
X. Despre faptele fericitului apostol Filip

Filip, consătean al lui Petru şi Andrei, era orginiar din satul Bethsaida Galileii: chemat (la apostolat) imediat după Petru, a ajuns la onoarea apostolatului, în cele din urmă… Într-adevăr, după Înălţarea Domnului, fericitul Filip a predicat cu ardoare, timp de douăzeci de ani, Evanghelia păgânilor[2] din Scythia. Pe când era dus de către păgâni[3] la statuia lui Marte şi forţat să sacrifice, de sub baza pe care stătea statuia lui Marte a ieşit un demon[4] şi l-a ucis pe fiul preotului care servea la focul sacrificiului. A ucis, de asemenea, şi pe doi tribuni care se aflau în fruntea

[2] Am înlocuit expresia „neamurilor (păgâne)" cu „păgânilor", mai adecvat semnificaţiei termenului latin în acest context.

[3] Vezi nota anterioară.

[4] *Dracus* – „dragon", „şarpe", „drac".

Provinciae, cuius officiales tenebant in vinculo Apostolum. Porro de statu draconis omnes morbidi redditi, vehementer aegrotare coeperunt. Quod videns Apostolus, dixit illis: Audite consilium meum, et recuperabitis sanitatem: sed et hi qui exinde erant mortui, resuscitabuntur omnes: draco quoque qui noxius vobis erat, in Dei nomine fugabitur. Dicunt ei aegroti: Quid facimus? Quibus respondit Apostolus: Deiicite hunc Martem, et confringite, et in loco in quo fixus videtur stare, crucem Domini mei Iesu Christi affigite, et hanc adorate. Tunc illi qui cruciabantur, coeperunt clamare: Recuperetur in nobis virtus, et deiicimus Martem. Facto itaque silentio, Apostolus dixit: Praecipio tibi draco in nomine Domini Iesu Christi, exi de loco isto, et vade et morare in loco deserto, ubi non est accessus hominim, et nulla utilitas humanis commodis ministratur, ita ut vadens nemini noceas. Tum draco ille saevissimus exiens coepit abire festinanter, et ultra nusquam comparuit. Philippus autem Pontificis filium, qui ignem ministrabat, et duos tribunos qui mortui fuerant, suscitavit, omnesque turbam quae mortis erat affecta de draconis flatu, sanitati restituit. Unde factum est, et universi Philippum Apostolum qui persequebantur, poenitentiam agerent, Deumque hunc aestimantes adorarent: ipse autem per unum annum iugiter doceret eos, quamodo mundo periclitanti adventus Domini subvenisset, quamodo natus ex virgine, quamodo passus, quamodo sepultus die tertia resurrexit: quamodo post resurrectionem, eadem quae ante passionem suam, docuerat: quamodo videntibus Apostolis ascendisset in coelos quamodo denique misisset Spiritum sanctum, quem promiserat: qui veniens quasi ignis, sedisset super Apostolos duodecim, et omnium linguas ac sermocinationes mentibus Apostolorum suorum inseruisset. Ex quorum ipse numero hunc missus, scire vos facio, idola vana esse, et cultoribus suis inimica. Haec et his similia dicente Apostolo, crediderunt universi populi. Et eliso Martis simulachro, multa milia hominum baptizata sunt. Ipse vero Apostolus ordinatis presbyteris et diaconibus, ordinato etiam episcopo, et ecclesiis multis constructis[5], per revelationem in Asiam reversus est, et in civitate Hierapoli exinde commorabatur…

[5] În *Codex einsidelnensis* 247 (379) (*BHL* 6817), informaţia e uşor diferită: *Ordinatis autem clericis, episcopis, presbyteris et diaconibus. atque ecclesiis multis instructis* – „Hirotonind chiar clerici, adică episcopi, preoţi şi diaconi, și întemeind multe Biserici…” – cf. N. Dănilă, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 43, 44.

provinciei şi ai căror ofiţeri îl ţineau pe apostol în lanţ(uri). Apoi, din cauza suflării (otrăvite) a demonului, toţi lâncezeau şi au început să bolească cumplit. Văzând aceasta, apostolul le-a zis: «Ascultaţi sfatul meu şi vă veţi recăpăta sănătatea şi chiar aceştia, care sunt morţi, vor învia, căci demonul care vă vatămă va fi alungat în numele lui Dumnezeu». Toţi i-au zis lui: «Ce să facem?». Apostolul le-a răspuns: «Răsturnaţi-l pe acest Marte şi distrugeţi-l, iar în locul pe care stătea fixat aşezaţi crucea Domnului meu Isus Cristos şi s-o adoraţi». Atunci, aceia care se chinuiau au început să strige: «Să ne redobândim puterea şi să-l răsturnăm pe Marte». Făcându-se linişte, apostolul a zis: «Îţi poruncesc ţie, demone, în numele Domnului Isus Cristos, să ieşi din acest loc şi să te duci în loc deşert, unde nu umblă oameni şi unde să nu te mai poţi folosi de ei, astfel încât, plecând, să nu mai faci rău nimănui». Atunci demonul cel rău, ieşind, a început s-o ia repede la fugă şi n-a mai apărut niciodată. Atunci Filip a înviat pe fiul preotului care servea la foc şi pe cei doi tribuni care fuseseră morţi; şi toată mulţimea care era bolnavă din cauza suflării demonului s-a însănătoşit. S-a întâmplat că toţi aceia care-l persecutaseră pe apostolul Filip să facă penitenţă şi să-l adore, considerându-l un Dumnezeu. Iar acesta, timp de un an, i-a învăţat cum venirea Domnului a salvat lumea care urma să piară, cum s-a născut din fecioară, cum a pătimit, cum a fost înmormântat şi a înviat a treia zi, cum, după Înviere, ceea ce a învăţat înainte de patimă s-a împlinit, cum, în văzul apostolilor, s-a înălţat la ceruri, cum a trimis pe Spiritul Sfânt pe care l-a promis şi care, venind ca un foc, a şezut deasupra celor doisprezece apostoli şi a inserat în mintea tuturor limbi şi vorbiri. Dintre care eu însumi, trimis din acel număr, v-am făcut să ştiţi că aceşti idoli sunt deşerţi şi sunt duşmanii celor ce se închină lui Dumnezeu. Acestea şi altele asemenea zicându-le apostolul, au crezut cu toţii. Şi distrugând statuia lui Marte, s-au botezat multe mii de oameni. Iar apostolul, după ce a hirotonit preoţi şi diaconi şi le-a consacrat chiar un episcop, întemeindu-le multe Biserici, prin revelaţie, s-a reîntors în Asia şi s-a stabilit în cetatea Hierapolis…

Ediţia folosită: Nicolae Dănilă, *Addenda et corrigenda la predica Apostolului Filip în Scythia,* în „Unirea”, Publicaţie editată de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, cu sediul la Blaj, S. N., anul VII, nr. 10 (63), octombrie 1996, p. 5.

LXXXVIII. EXCERPTA LATINA BARBARI

et Tiras, a quo Thraci…

καὶ Θιράς, ἀφ᾽ οὗ Θρᾷκες...

Haec sunt autem gentes Iafet tertio filio Noe a Media usque ad Speriam a parte oceani adtendens ad aquilonem sic: … Sarmati, Saurobati, Moeti, Scythi, Taurinii, Thraci, Bastarni… Istrii, Hunni, Dauni…

Ταῦτα δέ ἐστι τὰ ἔθνη Ἰάφεθ τοῦ τρίτου υἱοῦ Νῶε ἀπὸ Μηδίας μέχρι τῆς Ἑσπερίας ἀπὸ μέρους Ὠκεανοῦ παρεκτείνοντα πρὸς βορρᾶν οὕτως·... Σαρμάται, Σαυρομάται, Μαιῶται, Σκύθαι, Ταῦροι, Θρᾷκες, Βασταρνοί... Ἴστριοι, Οὐεννοί, Δαυνεῖς...

Prouintiae autem eorum sunt haec:… Sarmatia, Tauriannia, Bastarnia, Scythia, Thracia, Machedonia…

Αἱ δὲ χῶραι αὐτῶν εἰσιν αὗται·... Σαρματία, Ταυριαννίς, Βασταρνίς, Σκυθία, Θρᾴκη, Μακεδονία...

Gentes autem, quas dispersit dominus deus super faciem omnis terrae secundum linguas eorum in diebus Falec et Ectam fratrem eius in turris aedificatione quando confusas sunt linguae eorum, sunt autem haec: … XLVIIII. Traces; L. Mysi; LI. Bessi; LII. Dardani; LIII. Sarmati; LIIII. Germani; LV. Pannonii…

Τὰ δὲ ἔθνη, ἃ διέσπειρε κύριος ὁ θεὸς ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς κατὰ τὰς γλωσσας αὐτῶν, ἐν ταῖς ἡμέραις Φαλὲκ καὶ Ἰεκτὰν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ πυργοποιΐᾳ ἡνίκα συνεχύθησαν αἱ γλῶσσαι αὐτῶν, ἐστὶν ταῦτα·... μθ΄. Θρᾷκες; ν΄. Μυσοί; να΄. Βέσσοι; νβ΄. Δάρδανοι; νγ΄. Σαρμάται; νδ΄. Γερμανοί; νε΄. Παννώνιοι...

LXXXVIII. EXCERPTA LATINA BARBARI
(secolele VI-VII)

Autorul şi opera. Această *culegere* de texte datează din secolele VI-VII şi reprezintă o traducere anonimă a *Cronicei* lui Hippolytus.

Bibliografie: *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hyppolyti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. LXXXIII; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, I, *De la Apostolul Pavel până la epoca lui Constantin cel Mare*, traducere de H. Stănciulescu şi G. Sauciuc, ediţie îngrijită de I.-F. Florescu, Iaşi, 2001, p. 268.

Şi Thiras, din care <se trag> tracii.[1]

Iar acestea sunt neamurile lui Iapheth, cel de-al treilea fiu al lui Noe, <neamuri> care se întind din Media până în Hesperia către nord, astfel: ... sarmaţii, sauromaţii, maiotii, sciţii, taurii, tracii, bastarnii ... istrii, hunii, daunii...[2]

Ţinuturile lor sunt acestea: ... Sarmatia, Tauriannia, Bastarnia, Scythia, Thracia, Macedonia...[3]

Iar acestea sunt neamurile pe care Domnul Dumnezeu le-a răspândit pe faţa întregului pământ după limbile lor, în zilele lui Phalec şi ale lui Iectan, fratele său, în timpul construirii turnului, când au fost amestecate limbile acestora, sunt acestea: ... 49 tracii; 50 misii; 51 besii; 52 dardanii; 53 sarmaţii; 54 germanii; 55 panonii...[4]

---

[1] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh,* II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh,* VIII**); *Filastrius de Brixia* (***FHDRCh,* XXXIII**); *Origo humani generis* (***FHDRCh,* XLI**); Isid., *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); XIV, 4, 6 (***FHDRCh,* LXXXV**); Anonymus, *Or. contra Ioud.*, XI (***FHDRCh,* CXII**).

[2] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 79 (***FHDRCh,* II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh,* VIII**); Epiph., *Ank.*, 113 (***FHDRCh,* XXIX**); *Chron. Pasch.*, I, 47, 13-18 (*FHDR*, II, p. 582-583).

[3] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 84 (***FHDRCh,* II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh,* VIII**); *Chron. Pasch.*, I, 48, 1-8 (*FHDR*, II, p. 582-583).

[4] Vezi şi Hipp., *Chron.*, 131 (***FHDRCh,* II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh,* VIII**); *Chron. Pasch.*, I, 56, 12-27 – 57, 1-9 (*FHDR*, II, p. 582-583).

Fluuii autem sunt nominati quadraginta: Indus qui uocatus Fison, et Nilus qui uocatur Geon… Danubius… Istrus

Ποταμοὶ δὲ εἰσιν ὀνομαστὰ τεσσαράκοντα· Ἰνδὸς ὁ καλούμενος Φισών καὶ Νεῖλος ὁ καλούμενος Γεών... Δανούβιος... Ἴστρος

Ediţia folosită: *Chronica minora* collegit et emendavit Carolus Frick, I, Accedunt Hypoliti Romani praeter canonem paschalem Fragmenta chronologica (*Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig, 1893, p. 194-199, 208-211, 218-219.

Însă sunt amintite 40 de fluvii: Indus, cel numit <şi> Fison, şi Nil, cel numit <şi> Geon... Danubius <cel numit şi> Istros...[5]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[5] Dezvoltare a paragrafului despre fluviile Paradisului din *Gen* 2,11-14; vezi şi Hipp., *Chron.*, 237 (***FHDRCh*, II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh*, VIII**); *Chron. Pasch.*, I, 61, 16-21 – 62, 1-4 (*FHDR*, II, p. 582-583).

LXXXIX. MIRACULA SANCTI DEMETRII

II 2

’Εκ των τοῦ πανενδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου Περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Χαγάνου

[197] ... καὶ αὐτὴν ὑποδέχεσθαι πάντας τοὺς ἀποφύγους τῶν ἐκ τοῦ Δανουβίου μερῶν, Παννονίας τε καὶ Δακίας καὶ Δαρδανίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλεων ...

LXXXIX. MIRACOLELE SFÂNTULUI DIMITRIE
(secolul al VII-lea)

Autorul şi opera. Cele două *miracula* din care am reprodus fragmentele de mai jos fac parte dintr-o culegere de fapte miraculoase ale sfântului Dimitrie întocmită de un autor anonim la cca şaptezeci de ani după cea realizată de arhiepiscopul Ioannes de *Thessalonica* († cca 630 sau cca 649) în primii ani ai domniei împăratului Heraclius (610-641), prin 615-620 – aşadar, pe la cca 685-690. Cele mai multe miracole s-au produs în timpul atacurilor săvârşite asupra Thessalonicei de către sclavini şi avari începând de la jumătatea penultimului deceniu al secolului al VI-lea şi continuate pe parcursul veacului următor de către sclavini şi bulgari. Aşa cum a demonstrat Paul Lemerle, ale cărui observaţii le urmăm în această notiţă, cele selecţionate de noi datează astfel: *II 2* – din timpul asediului avaro-sclaven de treizeci şi trei de zile desfăşurat în 618, când oraşul a primit între zidurile sale numeroşi refugiaţi capturaţi anterior de avari şi instalaţi în regiunea dunăreană; *II 5* – cu prilejul revenirii deportaţilor luaţi de avari în *Pannonia* între 614 şi 619 (Σερμησιάνοι) şi a evenimentelor conexe petrecute cu acest prilej – secesiunea bulgarului Kouber de sub autoritatea avarilor, trecerea sa în Imperiu şi aşezarea în Câmpia *Keramisios*, intenţia sa, sprijinită de un anume Mauros, de a cuceri oraşul, instalarea celui din urmă cu ajutorul flotei de *karabisianoi* în *Thracia* ca arhonte al sermesianilor şi bulgarilor – toate petrecute în jurul anului 680, foarte probabil prin 682-684.

Bibliografie: P. Lemerle, *Commentaire*, în *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, II, *Commentaire*, Paris, 1981, p. 43-85, 94-103, 137-162, 171-193; A. Kazhdan, *John I*, în *ODB*, 2, p. 1044; F. Curta, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, traducere: E. S. Teodor, Târgovişte, 2006, p. 45-47, 53-54, 93-94, 97-98.

II 2

Dintre <minunile> întru tot slăvitului mare martir Dimitrie[1]. Despre războiul Haganului[2]

[197] … aceasta /cetatea Thessalonicei – n.n./ îi primea pe toţi cei fugiţi din părţile <fluviului> Dunăre, din Pannonia, Dacia şi Dardania şi din celelalte provincii şi cetăţi …

[1] Sfântul Dimitrie provenea de la *Sirmium*, dar în al treilea sfert al secolului al V-lea cultul său a fost transferat la *Thessalonica*, unde s-a ridicat o biserică, devenită imediat un important loc de pelerinaj; martirul este numit *myroblitos* („dătătorul de mir"); moaştele sale nu s-au aflat niciodată – T. E. Gregory, N. Patterson Ševčenko, *Demetrios, Church of*, în *ODB*, 1, p. 604-606.

[2] *Hagan* (χαγάνος) – titlu folosit de populaţiile din Asia Centrală pentru a desemna conducătorul suprem; în cazul de faţă, este vorba despre cel al avarilor; vezi S. Vryonis, *Khagan*, în *ODB*, 2, p. 1126.

II 5

Περὶ τοῦ μελετηθέντος κρυπτῶς ἐμφυλίου πολέμου κατὰ τῆς πόλεως παρὰ τοῦ Μαύρου καὶ Κούβερ τῶν Βουλγάρων

[284] Ὡς ἴστε, φιλόχριστοι, ἐν τοῖς προτέροις τὴν τῶν Σκλαβίνων, ἤγουν τοῦ κληθέντος Χάτζονος, καὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ἐν μέρει ἔκθεσιν ἐποιησάμεθα, καὶ ὅτιπερ τὸ Ἰλλυρικὸν σχεδὸν ἅπαν, ἤγουν τὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, λέγω δὴ Παννονίας δύο, Δακίας ὡσαύτως δύο, Δαρδανίας, Μυσίας, Πρεβάλεως, Ῥοδόπης τῶν πασῶν ἐπαρχιῶν, ἔτι μὴν καὶ Θρᾴκης καὶ τοῦ πρὸς Βυζαντίου μακροῦ τείχους, καὶ λοιπὰς πόλεις τε καὶ πολιτείας ἐκπορθήσαντες, ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαὸν εἰς τὸ ἐκεῖθεν πρὸς Παννονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἧστινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχε τὸ λεχθὲν Σερμεῖον, ἐκεῖσε οὖν, ὡς εἴρηται, τὸν ἅπαντα λαὸν τῆς αἰχμαλωσίας κατέστησεν ὁ λεχθεὶς χαγάνος, ὡς αὐτῷ λοιπὸν ὑποκειμένους. [285] Ἐξ ἐκείνου οὖν ἐπιμιγέντες μετὰ Βουλγάρων καὶ Ἀβάρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν, καὶ παιδοποιησάντων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ λαοῦ ἀπείρου καὶ παμπόλλου γεγονότος, παῖς δὲ παρὰ πατρὸς ἕκαστος τὰς ἐνεγκαμένας παρειληφότων καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ γένους κατὰ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων · καὶ καθάπερ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ ηὐξάνετο τὸ τῶν Ἑβραίων γένος, οὕτω καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον, δὶα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ βαπτίσματος, ηὔξετο τὸ τῶν χριστιανῶν φῦλον · καὶ θάτερος θατέρῳ περὶ τῶν πατρίων τοποθεσιῶν ἀφηγούμενος, ἀλλήλοις πῦρ ἐν ταῖς καρδίαις τῆς ἀποδράσεως ὑφῆπτον.

Ediţia folosită: *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I, *Le texte*, par Paul Lemerle, Paris, 1979, p. 185, 227-228.

II 5

Despre războiul civil pus la cale în secret împotriva cetăţii de Mauros şi de Kouber al bulgarilor[3]

[284] După cum ştiţi, iubitori ai lui Hristos, în cele de mai înainte am făcut rând pe rând o prezentare a sclavinilor, adică pe amintitul Chatzon[4], şi a avarilor; <am înfăţişat> şi cum au distrus aproape întregul Illyricum, adică toate provinciile acestuia, vorbesc, desigur, de cele două Pannonii, la fel, de cele două Dacii, Dardania, Mysia, Prevalis, Rhodope, în plus şi Thracia şi zona Marelui Zid de lângă Byzantion şi, întregind numărul provinciilor, restul oraşelor şi comunităţilor; <haganul a mutat> întreaga populaţie din acel loc peste fluviul Dunăre, într-o regiune din apropierea Pannoniei – provincie a cărei metropolă era odinioară numitul Sermeion[5]; acolo, aşadar, după cum s-a spus, numitul hagan a dus în captivitate toată populaţia, pentru a deveni de atunci înainte supusă lui. [285] De atunci, aşadar, s-au amestecat cu bulgarii şi cu avarii şi cu neamurile rămase şi, deoarece au făcut copii unii cu ceilalţi, iar populaţia a devenit foarte numeroasă, fiecare copil a primit de la tată <datinile> aduse <cu el> şi înclinaţia neamului <său> înspre obiceiurile romanilor[6]. Şi, cum a crescut neamul evreilor în Egipt, în timpul faraonului, tot aşa şi la aceştia, într-un mod asemănător, prin credinţa ortodoxă şi prin sfântul botez dătător de viaţă, s-a mărit neamul creştinilor. Şi, de asemenea, fiecare vorbind celuilalt despre locurile părinteşti, şi-au aprins în inimi unul celuilalt dorinţa arzătoare de a fugi de acolo.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu, Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, ediţie îngrijită şi prefaţă de I. Oprişan, Bucureşti, 2007, p. 309-310.

---

[3] Pentru problema identificării acestui personaj (după unii, acelaşi cu şeful bulgar Kubrat, tatăl lui Asparuch; după alţii, fratele acestuia din urmă), vezi P. Lemerle, *Commentaire*, în *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans,* II, *Commentaire*, Paris, 1981, p. 143-145.

[4] Chatzon este amintit în *II 1,* unde autorul descrie asaltul maritim al sclavinilor asupra insulelor şi coastelor continentale greceşti din cca 614 şi asaltul asupra Thessalonicei din cca 615 – cf. *ibidem*, p. 85-94.

[5] *Sirmium* (Sremska Mitrovica, Serbia), fostă capitală a provinciei *Pannonia Secunda* şi a diocezei *Pannonia*.

[6] Despre acest *ethnos* nou (*Sermesianoi*) aflat sub dominaţie avară, cf. P. Lemerle, *op. cit.*, p. 141-143.

XC. NOTITIAE EPISCOPATUUM ECCLESIAE CONSTANTINOPOLITANAE

1. NOTITIA 1

’Επιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἔκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν

Κλῆσις μητροπολιτῶν

37	λβ´	ἐπαρχία τῆς αὐτῆς	ὁ Μαρκιανουπόλεως

Περὶ τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων

39	α´	ἐπαρχία Μυσίας	ὁ ’Οδησσοῦ
40	β´	ἐπαρχία Σκυθίας	ὁ Τόμης

Περὶ τῶν ἐπεχομένων

32. ἐπαρχία <τῆς αὐτῆς>

444 μητρόπολις Μαρκιανου (πόλεως) ἔχει ὑπ’ αὐτὴν πόλεις ἤτοι ἐπισκοπὰς ε´, οἷον·
445 τὸν Ῥοδοστόλου
446 τὸν Τραμαρίσκων
447 τὸν Νόβων

XC. LISTELE EPISCOPATELOR BISERICII DIN CONSTANTINOPOLIS

Bibliografie: A. Di Berardino, *Listes épiscopales*, în *DECA*, II, p. 1448-1450; Hierocles *Synecdemus et Notitiae graecae episcopatuum.* Accedunt Nili Doxapatrii *Notitia patriarchatum et locorum nomina immutata*, ex recognitione Gustavi Parthey, Amsterdam, 1967; J. Darrouzès, în *Notitiae episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae*, texte critique, introduction et notes par J. Darrouzès, Paris, 1981; idem, *Sur les variations numériques des évêchés byzantins*, în *REByz*, 44, 1986, p. 5-44; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 139-156 = în *Izvoarele creştinismului românesc*, Constanţa, 2003, p. 171-200 (în limba română).

1. LISTA 1

După Jean Darrouzès, această *notitia* derivă din cea „primitivă”, datată în secolul al VII-lea, dar cu elemente mai vechi, lista scaunelor redând o ordine cronologică şi ierarhică ce se plasează între domnia lui Heraclius (614-641) şi conciliul din 787[1].

Ierarhia patriarhilor şi a mitropoliţilor întâistătători <făcută> de arhiepiscopul Epiphanios de Cypros[2]

Denumirea mitropoliţilor

37	32	aceeaşi eparhie	<cel de> Marcianopolis

Cu privire la arhiepiscopii autocefali

39	1	eparhia Mysia	<cel de> Odessos
40	2	eparhia Scythia	<cel de> Tomis

Cu privire la ocupanţi

32. aceeaşi eparhie

444 mitropolia Marcianopolis are sub ea cinci oraşe sau episcopate, cum ar fi:

445 cel de Rodostolos
446 cel de Tramariscoi
447 cel de Novoi

[1] J. Darrouzès, în *Notitiae…*, p. 3-9, în special p. 7-9.
[2] Titlul nu este autentic – *ibidem*, p. 5.

448 τὸν Ζεκεδέπων
448 τὸν Σκαρίας

2. NOTITIA 2

Τάξις προκαθέδρας[3] μητροπολιτῶν

Καὶ οἱ λοιποί

36	λβ΄	ἐπαρχία τῆς αὐτῆς	ὁ Μαρκιανουπόλεως

Τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων

42	α΄	ἐπαρχία Μυσίας	ὁ ᾿Οδησσοῦ ἥτις λέγεται καὶ Βάρνα
43	β΄	ἐπαρχία Σκυθίας	ὁ Τόμης
…			
74	λγ΄	ἐπαρχία Αἱμιμόντου	ὁ Μεσημβρίας

Καὶ ὅσοι ἐπισκόπων ὑπὸ μητροπολίτας

32

512 ΛΒ΄ ἐπαρχία Αἱμιμόντου
ὁ Μαρκιανουπόλεως
513 ὀ Ῥοδοστόλου
514 ὀ Τραμαρίσκων
515 ὀ Νόβων
516 ὀ Ζεκεδέπων
517 ὀ Σκαρίας

[3] *Hapax* sau neologism introdus de redactor – J. Darrouzès, în *op. cit.*, p. 13.

448 cel de Zekedepoi[4]
448 cel de Scaria[5]

2. LISTA A 2-A

Redactată în primul sfert al secolului al IX-lea, dar înregistrează o evoluţie databilă în secolul al VIII-lea; nu este un document oficial, ci o compilaţie livrescă[6].

Rânduiala scaunelor mitropoliţilor

Şi ceilalţi

36	32	aceeaşi eparhie	<cel de> Marcianopolis

<Rânduiala> arhiepiscopilor autocefali

42	1	eparhia Mysia	<cel de> Odessos, care se numeşte şi Varna
43	2	eparhia Scythia	<cel de> Tomis
…			
74	33	eparhia Haemimontos	<cel de> Mesembria

Şi câţi dintre episcopi <sunt> sub mitropoliţi

32

512 32 eparhia Haemimontos
cel de Marcianopolis
513 cel de Rodostolos
514 cel de Trasmariscoi
515 cel de Novoi
516 cel de Zekedepoi
517 cel de Scaria

[4] *Zekedepa*: identificată de cei mai mulţi istorici cu *Sucidava* (Pârjoaia-Izvoarele, jud. Constanţa) (N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 366, 389 (nota 49, bibliografia)), dar, de curând, s-a propus localizarea ei mai spre sud de malul Dunării, în apropiere de *Nicopolis ad Istrum* (Nikjup, Bulgaria) şi *Iatrus* (Krivina, Bulgaria), în preajma oraşului bulgar modern Popovo, poate la Kovačevec – S. Olteanu, *Toponime procopiene*, în *SCIVA*, 58, 2007, 1-2, p. 67-89.

[5] Unii istorici au presupus că este o coruptelă de la *Appiaria*, darrecent, s-a opinat că toponimul desemnează o localitate veche, necunoscută până la acest izvor – *ibidem*, p. 78-79.

[6] J. Darrouzès, în *op. cit.*, p. 11-19, în special p. 19.

3. NOTITIA 3

Τάξις προκαθεδρίας τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν καὶ αὐτοκεφάλων

Μητροπολιτῶν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως

47	μβ΄	ἐπαρχία τῆς αὐτῆς	ὁ Μαρκιανουπόλεως
…			
50	με	ἐπαρχία Αἱμιμόντου	ὁ Μαρκιανουπόλεως

Οἱ ὑπὸ μητροπολίτας

36

603	ΛΖ΄	ἐπαρχία Μυσίας α΄
	α΄	’Οδησσὸς μητρόπολις
604	β΄	ὁ Νόβων
605	γ΄	ὁ ’Αππιαρίας
606	δ΄	ὁ Δοροστόλου
607	ε΄	ὁ Μαρκιανουπόλεως
608	ϛ΄	ὁ ’Αβρίτου
609	ζ΄	ὁ Νικοπόλεως
610	η΄	ὁ [Παλαιστήνης]

3. LISTA A 3-A

Notitia neoficială, redactată în secolul al IX-lea prin reunirea unor informaţii din surse disparate – ecleziastice (de exemplu, listele de participanţi la conciliul din 787) şi civile (de exemplu, *Ghidul de călătorie* al lui Hierocles redactat în 528-529) – care au un anumit grad de originalitate şi noutate, dar dezordinea, numeroasele dublete, adăugirile anacronice nu permit, după Jean Darrouzès, ca această *notitia* să fie considerată un „act autentic de secol VIII" şi o „sursă istorică de primă mână pentru această perioadă"[7].

Rânduiala scaunelor preasfinţilor patriarhi, ale mitropoliţilor şi autocefalilor

Ale mitropoliţilor de sub <jurisdicţia> Constantinopolisului

47	42	aceeaşi eparhie	cel de Marcianopolis
…			
50	45	eparhia Haeminontos	cel de Marcianopolis

Cei aflaţi sub mitropoliţi

36

603	307	eparhia Moesia prima
	1	mitropolia Odessos
604	2	cel de Novoi
605	3	cel de Appiaria
606	4	cel de Dorostolos
607	5	cel de Marcianopolis
608	6	cel de Abritos
609	7	cel de Nicopolis
610	8	cel de [Palaestina]

[7] *Ibidem,* p. 32.

40

642	ΜΑ΄	ἐπαρχία Σκυθίας παραθαλασσία τοῦ Πόντου
	α΄	Τόμη μητρόπολις
643	β΄	ὁ ᾿Αναξιουπόλεως
644	γ΄	ὁ Καπηδάου
645	δ΄	ὁ Βιπαίνου
646	ε΄	ὁ Κούπρου
647	ς΄	ὁ Νικομηδέου
648	ζ΄	ὁ Δέσου
649	η΄	ὁ Σαλσοβίας
650	θ΄	ὁ ῾Αλμυρίου
651	ι΄	ὁ Τροπαίου
652	ια΄	ὁ Ζελδίπας
653	ιβ΄	ὁ Διονυσουπόλεως
654	ιγ΄	ὁ Καλάτου
655	ιδ΄	ὁ ᾿Ιστρίου
656	ιε΄	ὁ Κωνσταντιάνων

40[8]

642	41	eparhia Scythia de pe ţărmul Mării Negre
	1	Mitropolia Tomis
643	2	cel de Anaxioupolis
644	3	cel de Capidaos
645	4	cel de Bipainos[9]
646	5	cel de Coupros[10]
647	6	cel de Nicomedeos[11]
648	7	cel de Desos[12]
649	8	cel de Salsobia
650	9	cel de Almyrios
651	10	cel de Tropaios
652	11	cel de Zeldipa
653	12	cel de Dionysoupolis
654	13	cel de Calatos
655	14	cel de Istrios
656	15	cel de Constantianoi[13]

[8] După J. Darrouzès, prezenţa în *notitia* a acestei eparhii, ca şi a altora „exterioare” (*Hellada*, *Macedonia*, *Thessalia II* ş.a.), este rezultatul utilizării de către compilator a unor liste civile, în principal *Synekdemos* al lui Hierocles (527-528), iar nu ecleziastice, pe care nu a avut posibilitatea să le verifice – *ibidem*, p. 28-29. Despre contextul istoric şi importanţa acestei *notitia* pentru reorganizarea ecleziastică a *Scythiei Minor*, vezi N. Zugravu, *op. cit.*, p. 366-367; V. Dintchev, *Sur les limites de la forme de vie urbaine dans les diocèses de Thracia et de Dacia au Basse Antiquité: les centres surestimés*, АРХЕОЛОГИЯ, 40, 1999, 1-2, 13-31 (în bulgară, cu rezumat francez).

[9] Localitate necunoscută din alte surse; s-a propus identificarea cu *Beroe* (Piatra Frecăţei, jud. Tulcea), *(L)Ibida* (Slava Rusă, jud. Tulcea) sau *Troesmis* (Igliţa, jud. Tulcea) – N. Zugravu, *op. cit.*, p. 366, 388 (nota 37, bibliografia).

[10] Pentru unii istorici este vechiul *Carsium* (Hârşova, jud. Constanţa), pentru alţii – *Troesmis* – *ibidem*, p. 366, 388 (nota 38, bibliografia).

[11] Nici această localitate nu apare în alte surse; s-a propus identitatea cu *Noviodunum* (Isaccea, jud. Tulcea) – *ibidem*, p. 366, 388 (nota 39, bibliografia).

[12] Probabil vechil *Aegyssos* (Tulcea) – *ibidem*, p. 366, 388 (nota 40, bibliografia).

[13] *Constantiana*: s-au propus mai multe variante pentru identificarea acestei localităţi, care apare şi într-un „ghid de călătorie” al lui Hierocles întocmit prin 527-528 (*Synek.*, 637, 6); după unii, este vechiul *Tomis* cu un nou nume, după alţii – o aşezare din apropiere de Enisala – E. Popescu, *Christianitas…*, p. 264-284; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 366, 389 (nota 48, bibliografia).

44

727 ΜΕ´ ἐπαρχία Αἱμιμόντου β´
α´ Μαρκιανούπολις μητρόπολις
728 β´ ὁ Τραμαρίσκων
729 γ´ ὁ Νόβων
730 δ´ ὁ <Ζεκεδέπων>
731 ε´ ὁ Σκαρί<α>ς

4. NOTITIA 4

Τάξις προκαθεδρίας μητροπολιτῶν καὶ αὐτοκεφάλων καὶ ἐπισκόπων τελούντων ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ταύτης τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως

37 ἐπαρχία τῆς αὐτῆς λβ´ ὁ Μαρκιανουπόλεως

Μέχρι τούτων οἱ μητροπολῖται καὶ λοιπὸν ἐντεῦθεν ἄρχονται οἱ αὐτοκέφαλοι

40 ἐπαρχία Μυσίας α´ ὁ ’Οδησσοῦ
41 ἐπαρχία Σκυθίας β´ ὁ Τόμης

31

462 <Λ´> ἐπαρχία τῆς αὐτῆς
ὁ Μαρκιανουπόλεως
463 ὁ Ῥοδοστόλου
464 ὁ Τραμαρίσκων
465 ὁ Νόβων
466 ὁ Ζεκεδέπων
467 ὁ Σκαρίας

44

727	45	eparhia Haemimontos secunda
	1	mitropolia Marcianopolis[14]
728	2	cel de Tramariscoi
729	3	cel de Novoi
730	4	cel de <Zekedepoi>
731	5	cel de Scari<a>

4. LISTA A 4-A

Notitia „înrudită” cu nr. 2, alături de care apare în manuscrise. S-a păstrat în două variante – una scurtă şi alta dezvoltată, „arhetipul” fiind compus cândva foarte aproape de conciliul de la *Constantinopolis* din 869. Ea conţine puţine erori, reflectând modificările suferite în structura patriarhatului constantinopolitan în secolul al IX-lea[15].

Ordinea scaunelor mitropoliţilor şi ale autocefalilor şi ale episcopilor care sunt rânduiţi sub scaunul apostolic al acestui oraş ocrotit de Dumnezeu şi împărătesc

37	aceeaşi eparhie	32	cel de Marcianopolis

Până la aceştia, mitropoliţii, şi în rest, de aici încolo, întâistătătorii autocefali

40	eparhia Mysia	1	cel de Odessos
41	eparhia Scythia	2	cel de Tomis

31

462	<30> aceeaşi eparhie
	cel de Marcianopolis
463	cel de Rodostolos
464	cel de Tramariscoi
465	cel de Novoi
466	cel de Zekedepoi
467	cel de Scaria

[14] Dubletul cu **36, 607** se explică prin faptul că, aici, *Haemimontus* este provincie ecleziastică, pe când *Mysia* din **36** este preluată din Hier., *Synek.*, 636, 2 – J. Darrouzès, în *op. cit.*, p. 31.

[15] *Ibidem*, p. 34-45, în special p. 38, 44-45.

5. NOTITIA 5

Τάξις τῶν ὑποκειμένων μητροπόλεων τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως

32	ἐπαρχία τῆς αὐτῆς	λβ΄	ὁ Μαρκιανουπόλεως

Περὶ τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων

44	ἐπαρχία Μυσίας	α΄	ὁ ’Οδησσοῦ
45	ἐπαρχία Σκυθίας	β΄	ὁ Τόμης

6. NOTITIA 6

Τάξις ὀνομάτων τῶν ὁσίων μητροπολιτῶν
< Τάξις προκαθε>δρίας ... μητροπολιτῶν

32	λβ΄	ἐπαρχία τῆς αὐτῆς˙	ὁ Μαρκιανουπόλεως

7. NOTITIA 11

Αἱ μητροπόλεις

73	οα΄	ἡ Δρίστρα	(71)	ὁ Δρίστρας
74			(72)	ὁ Μαυροκάστρου ἤτοι νέας Ῥωσίας

5. LISTA A 5-A

Notitia abreviată (redă doar lista scaunelor metropolitane şi arhiepiscopale), derivată din nr. 4, datând, deci, din secolul al IX-lea[16].

Rânduiala mitropoliilor aflate sub scaunul patriarhal al oraşului ocrotit de Dumnezeu

32	aceeaşi eparhie	32	cel de Marcianopolis

Cu privire la arhiepiscopii autocefali

44	eparhia Mysia	1	cel de Odessos
45	eparhia Scythia	2	cel de Tomis

6. LISTA A 6-A

Notitia care conţine numai lista mitropoliilor; datează foarte aproape de conciliul din 879[17].

Rânduiala numelor sfinţilor mitropoliţi
<Rânduiala scaunului> … mitropoliţilor

32	32	aceeaşi eparhie	cel de Marcianopolis

7. LISTA A 11-A

Datează din secolele XI-XII[18].

Mitropolii

73	71	Dristra	(71)	cel de Dristra
74			(72)	cel de Maurocastros, anume din Noua Rusie

[16] *Ibidem*, p. 46-48.
[17] *Ibidem*, p. 48-51.
[18] *Ibidem*, p. 118-127.

8. NOTITIA 12

Αἱ ἁγιώταται μητροπόλεις εἰσὶν αὗται

71	οα´	ἡ Δρίστρα	ὁ Δρίστρας

Ediţia folosită: *Notitiae episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae*, texte critique, introduction et notes par Jean Darrouzès, Paris, 1981 (*Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin* 1), p. 205, 213, 217, 227, 231, 241, 242, 245, 249, 250, 260, 265, 268, 344, 350.

Ediţia consultată: *Hierocles Synecdemus et Notitia graecae episcopatuum*. Accedunt Nili Doxapatrii *Notitia patriarchatum et locorum nomina immutata*, ex recognitione Gustavi Partey, Amsterdam, 1967.

8. LISTA A 12-A

Datează din a doua jumătate a secolului al XII-lea[19].

Cele mai binecuvântate mitropolii sunt acestea

71	71	Drista	cel de Dristra

Traducere: Mihaela Paraschiv

[19] *Ibidem*, p. 128-134.

XCI. BEDAE VENERABILIS

1. NOMINA REGIONUM ATQUE LOCORUM DE ACTIBUS APOSTOLORUM

II, 9. Pontus: regio multarum gentium iuxta mare Ponticum quod Asia et Europam disterminat et propter plurimam ostiorum Danubii infusionem dulcius ceteris esse cognoscitur…

XVI, 7. Mysia: provincia Asiae, nunc Aeolis dicta; est et altera eiusdem nomini iuxta flumen Danubium, suntque auctores transisse ex Europa Moesos et Brygos et Thynos, a quibus appellantur in Asia Mysi, Fruges, et Bithyni.

Ediţia folosită: Bedae Venerabilis *Opera*, II/4, Brepols, 1983 (*CCSL* CXXI), p. 174.

XCI. BEDA VENERABILIS
(672/3 – 735)

Autorul. Născut în 672/3 lângă Wearmouth, în Northumbria, intră la 7 ani în mânăstirea benedictină din Wearmouth, apoi se transferă la cea din Jarrow, unde a primit o educaţie clasică şi religioasă deosebită; aici şi-a petrecut 55 de ani de viaţă. S-a dedicat preocupărilor intelectuale, fiind recunoscut de către contemporani ca un mare erudit. A murit la 25/6 mai 735. În 836, conciliul de la Aix-la-Chapelle l-a proclamat *doctor admirabilis*, iar în 1899, papa Leon XIII l-a declarat „Doctor al Bisericii".

Opera. Beda a scris lucrări diverse (didactice, ştiinţifice, teologice, hagiografice etc.), cea mai cunoscută fiind *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, încheiată în 731. A compus şi un *Martyrologium*, compilat după *Martyrologium hieronymianum*. Este considerat, împreună cu Alcuin, „unul dintre pedagogii civilizaţiei medievale".

Bibliografie: I. Cecchetti, *Beda*, în *BS*, 2, *Ans-Bern*, 1962, col. 1006-1072; R. Grègoire, *Bède le Vénerable*, în *DECA*, I, p. 362-364; idem, *Beda il Venerabile*, în *NDPAC*, I, col. 756-759; V. Saxer, S. Heid, *Martirologio*, în *NDPAC*, II, col. 3100; C. Brown Tkacz, M. McCormick, *Bede*, în *ODB*, 1, p. 276; *DELC*, p. 110-111 (*Beda Venerabilul*); G. Spitzbart, *Einleitung*, în Venerabilis Bedae *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, Beda der Erhwürdige, *Kirchengeschichte des englischen Volkes*, I, übersetzt von G. Spitzbart, Darmstadt, 1982, p. 1-8; M. Fuhrmann, *Rom in der Spätantike. Porträt einer Epoche*, München-Zürich, 1994, p. 364-365; M. Simonetti, *Romani e barbari. Le lettere latine alle origini dell'Europa (secoli V-VIII)*, a cura di G. Maria Vian, Roma, 2007, p. 255-264, 292-293.

1. NUMELE ŢINUTURILOR ŞI LOCURILOR DIN *FAPTELE APOSTOLILOR*

II, 9. Pontus: ţinut al multor neamuri de lângă Marea Neagră, <mare> care separă Europa de Asia[1] şi, datorită vărsării masive a Gurilor Dunării în ea, se ştie că este mai dulce decât celelalte <mări> …

XVI, 7. Mysia: provincie a Asiei, acum numită Aeolis; există şi o alta, cu acelaşi nume, lângă fluviul Dunărea, şi sunt autori <care spun> că moesii, brigii şi tinii, de la care sunt numiţi misii, frigii şi bitinii în Asia, au trecut din Europa[2].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Cf. Plin., VI, 1.

[2] Cf. Str., VII, 3, 2; Plin., V, 145; vezi şi A. M. Kempiński, *Etnos frygijski*, în *BP*, 5, 1990, p. 53-56.

2. MARTYROLOGIUM[3]

IANUARIUS

IV Nonas Ianuarii [2 ian.]

Editio Coloniensis: et in Ponto civitate Thomis trium fratrum: Argei, Narcissi, et Marcellini pueri, qui sub Licinio inter tyranos comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortem, et diu in carcere maceratus, in mare mersus martyrium consummavit. Corpus eius ad litus delatum, et a religiosis viris depositum, magnis coruscat virtutibus.

Editio Bollandiana: Et in Ponto civitate Tomis trium fratrum, Argei, Narcissi, et Marcellini pueri: qui sub Licinio principe inter tirones comprehensus, mersione maris martyrizatus est.

II Nonas Ianuarii [4 ian.]

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] In Oriente Bononia civitate, Hermetis, Aggæi, Gagii. [*C. V.*] In Bononia civitate Hermetis, Aggaei.

VI Idus Ianuarii [8 ian.]

Editio Bollandiana: In Graecia … Anastasiæ.

FEBRUARIUS

VIII Kal. Martii [22 febr.]

Editio Bollandiana: In Sirmio natale S. Serenæ: quæ tempore Maximini plexione capitis suscepit martyrium.

VII Kal. Martii [23 febr.]

Editio Coloniensis: In Pannoniis natale sanctorum Seroneti, Antigoni, Rutuli, Libi... Apud Sirmium natale sancti Syreni monachi, qui tempore Maximiani imperatoris, cum unus ex domesticis eius uxorem, hora incongrua in horto, quem ipse sibi excolebat, deambulantem, acrius increpando repulisset, iubente Maximiano tentus, et Christianum se esse confessus, capite caesus est. Item aliorum 62, qui ibidem passi sunt.

Editio Bollandiana: Apud Sirmium Sinerii monachi, et sexaginta duorum martyrum.

---

[3] Siglele se referă la diferite colecţii menţionate în *PL*: *A – Atrebatense, B – Barbarinianum, C – Sancti Cyrici, D – Divionense, L – Laetiense, R – Reginae Sueciae, T – Tornacense, V – Vaticanum.*

2. MARTIROLOGIU

IANUARIE

Cu patru zile înainte de none [2 ianuarie]

Editio Coloniensis: Şi la Marea Neagră, în oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi Argeus, Narcissus şi tânărul Marcellinus, care, sub Licinius, fiind prins între recruţi, fiindcă nu voia să slujească la oaste, a fost lovit până la moarte şi, putrezind multă vreme în temniţă, şi-a încheiat martiriul scufundat în mare. Trupul lui, adus la ţărm şi îngropat de oameni credincioşi, scapără de mari virtuţi.

Editio Bollandiana: Şi în oraşul Tomis de la Marea Neagră, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi Argeus, Narcissus şi tânărul Marcellinus, care, sub domnia împăratului Licinius, fiind prins între recruţi, a fost martirizat prin înecarea în mare.

Cu două zile înainte de nonele lui ianuarie [4 ianuarie]

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] În Orient, în oraşul Bononia[4], <ziua de prăznuire> a <sfinţilor> Hermes, Aggaeus, Gagius. [*C. V.*] În oraşul Bononia, <ziua de prăznuire> a lui Hermes şi Aggeus.

Cu şase zile înainte de idele lui ianuarie [8 ianuarie]

Editio Bollandiana: În Grecia, <ziua de prăznuire> a Anastasiei.[5]

FEBRUARIE

Cu opt zile înainte de calendele lui martie [22 februarie]

Editio Bollandiana: În Sirmium, ziua de prăznuire a sfintei Serena, care, în vremea lui Maximinus, a îndurat martiriul prin tăierea capului.

Cu şapte zile înainte de calendele lui martie [23 februarie]

Editio Coloniensis: În Pannonii, ziua de prăznuire a sfinţilor Seronetus, Antigonus, Rutulus, Libus… La Sirmium, ziua de prăznuire a sfântului călugăr Syrenus, care, în vremea împăratului Maximianus, după ce unul dintre slujitori a alungat-o, ocărând-o aprig, pe soţia acestuia care se plimba la o oră nepotrivită în grădina pe care el însuşi şi-o îngrijea, prins din porunca lui Maximianus şi mărturisind că este creştin, a fost decapitat. De asemenea, <ziua de prăznuire> a altor 62, care au pătimit tot acolo.

Editio Bollandiana: La Sirmium, <ziua de prăznuire> a călugărului Sinerius şi a celor şaizecişidoi de martiri.

---

4 Vidin, Bulgaria.

5 Anastasia de la *Sirmium*.

APRILIS

VIII Idus April. [6 apr.]
Editio Coloniensis: In Sirmio natale Irenaei episcopi eiusdem loci.

Editio Bollandiana: vacat Baeda. [Florus in *A. T.*] In Sirmiensium civitate passio S. Irenei episcopi: qui gladio est percussus tempore Diocletiani imperatoris [*V.*] ... Irenaei episcopi … [*T. L. B.*] In Sirmia Rufinæ, Moderatæ, Romanæ, Secundi, cum aliis septem.

V Idus April. [9 apr.]
Editio Coloniensis: Apud Sirmium natale septem virginum quae in unum meruerunt coronari.
Editio Bollandiana: In Sirmio natale septem virginum, quae in unum meruerunt coronari.

IV Idus April. [10 apr.]
Editio Bollandiana: In Thracia natale Gaiani.

MAIUS

Kalendis [1 mai]
Editio Coloniensis: Et natale sanctorum apostolorum Philipi et Jacobi, filii Mariae, quae fuit soror Matris Domini. Ex quibus Philippus, cum pene Scythiam ad fidem Christi convertisset, diaconibus, presbyteris et episcopis ibi constitutis, reversus est ad Asiam, et apud Hierapolim dormivit in pace.

Idibus [15 mai]
Editio Bollandiana: In Sirmio Timothei, et alibi septem virginum.

XVI Kal. Iunii [17 mai]
Editio Bollandiana: [*B. A. T L.*] Nividuno natale Eracli et Paulini [*B.*, Pauli], [*B.*] Minerii, Aquilini, Arthemii.

X Kal. Iunii [23 mai]
Editio Bollandiana: In Hispaniis nat. SS. Epictiti, Aptoni ...

APRILIE

Cu opt zile înainte de idele lui aprilie [6 aprilie]

Editio Coloniensis: La Sirmium, ziua de prăznuire a lui Irenaeus, episcopul aceluiaşi loc.

Editio Bollandiana: *vacat Beda*. [Florus în *A. T.*] În oraşul sirmienilor, <se prăznuieşte> pătimirea sfântului episcop Ireneus, care a fost străpuns cu sabia în vremea împăratului Diocletianus. [*V.*] … <Ziua de prăznuire> a episcopului Irenaeus… [*T. L. B.*] În Sirmia, <ziua de prăznuire> a <sfinţilor> Rufina, Moderata, Romana, Secundus, împreună cu alţi şapte.

Cu cinci zile înainte de idele lui aprilie [9 aprilie]

Editio Coloniensis: La Sirmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare care au binemeritat să fie încununate împreună.

Editio Bollandiana: La Sirmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare care au binemeritat să fie încununate împreună.

Cu patru zile înainte de idele lui aprilie [10 aprilie]

Editio Bollandiana: În Thracia, ziua de prăznuire a lui Gaianus.

MAI

La calende [1 mai]

Editio Coloniensis: Şi ziua de prăznuire a sfinţilor apostoli Filip şi Iacob, fiul Mariei, care a fost sora Maicii Domnului. Dintre ei, Filip, după ce aproape convertise Scythia la credinţa în Hristos prin diaconii, preoţii şi episcopii orânduiţi acolo, s-a întors în Asia şi a adormit în pace la Hierapolis.

La ide [15 mai]

Editio Bollandiana: În Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Timotheus şi, altundeva, a celor şapte fecioare.

Cu şaisprezece zile înainte de calendele lui iunie [17 mai]

Editio Bollandiana: [*B. A. T L.*] La Nividunum, <ziua de prăznuire> a lui Eraclius şi Paulinus [*B.* Paulus], Minerius, Aquilinus, Arthemius.

Cu zece zile înainte de calendele lui iunie [23 mai]

Editio Bollandiana: În Hispanii, ziua de prăznuire a sfinţilor Epictitus, Aptonus…[6]

[6] De fapt, Epictetus şi Astion de la *Halmyris*, în *Scythia Minor* – vezi ***FHDRCh*, LII, CXXI**.

VI Kal. Iunii [27 mai]

Editio Coloniensis: Apud Mesiam civitatem Dorostorensem natale sancti Iulii, qui tempore persecutionis cum esset veteranus emeritae militiae comprehensus ab officialibus, et Maximo praesidi oblatus, nolens sacrificare idolis, capitali sententia punitus est. Cumque duceretur ad locum caedis implendae, Esicius quidam miles cum et ipse ob fidem Christi comprehensus detineretur, rogabat eum, dicens: „Memor esto mei, nam et ego subsequar te, primum etiam saluta Passicratem et Valentionem, qui nos iam per bonam confessionem praecesserunt ad Dominum”. Iulius vero osculans Esicium dixit: „Frater, festina venire; mandata enim tua iam audierunt quos salutasti”. Sic accepto orario ligans sibi oculos, martyrii palmam gladio caedente percepit.

Editio Bollandiana: In Tomis Heliæ, Luciani, Eutrici episcopi. Mœsia civitate Dorosterensi Iulii martyris.

IUNIUS

II Nonas [4 iun.]

Editio Bollandiana: Nividuno natale S. Saturninæ, Zotici et Euticii.

VIII Idus [6 iun.]

Editio Bollandiana: Nividuno natale SS. Amantii, Lucii, Gratianopoli [*A. T. L. om.* Gratianopoli], Alexandri.

XV Kal. Iulii [17 iun.]

Editio Bollandiana: SS. Nicandri et Alexandri, Dorostoli, Alexandri, Dioscori et Marini Martyrum.

XII Kal. Iulii [20 iun.]

Editio Bollandiana: [*B.*] In civitate Tomis natale SS. Pauli, Cyriaci, Felicianæ, Felicis, Emilii … [*V. C.*] In Tomis civitate Pauli, Cyriaci, Paulæ, Feliciæ, Vitalis, Crispini. … [*A. T.*] In civitate Tomis passio S. Crispini martyris Emili et S. Felicis. [*L.*] In civitate Tomis passio Cyriaci, Feliciani, Emili, et Felicis.

Cu şase zile înainte de calendele lui iunie [27 mai]

Editio Coloniensis: În Mesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului Iulius, care, în timpul persecuţiei, când era veteran, prins de funcţionari şi adus în faţa guvernatorului Maximus[7], fiindcă nu voia să aducă sacrificii idolilor, a fost condamnat la moarte. Pe când era dus la locul împlinirii osândei, un soldat, Esicius, fiindcă era şi el ţinut în captivitate din pricina credinţei în Hristos, se ruga de el spunând: „Aminteşte-ţi de mine, căci şi eu te voi urma; de asemenea, salută-i în primul rând pe Passicrates şi pe Valentio, care au ajuns deja înaintea noastră la Domnul pentru bună mărturisire”. Iar Iulius, sărutându-l pe Esicius, i-a zis: „Frate, grăbeşte-te să vii, căci cei pe care i-ai salutat ţi-au auzit recomandările”. Aşa că, legându-şi ochii cu basmaua primită, a dobândit victoria martiriului străpuns de sabie.

Editio Bollandiana: La Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Helia, Lucianus şi a episcopului Eutricus. În Moesia, în oraşul Dorostorum, <ziua de prăznuire> a martirului Iulius.

IUNIE

Cu două zile înainte de none [4 iunie]

Editio Bollandiana: La Nividunum, ziua de prăznuire a sfintei Saturnina, a lui Zoticus şi Euticius.

Cu opt zile înainte de ide [6 iunie]

Editio Bollandiana: La Nividunum, ziua de prăznuire a sfinţilor Amantius, Lucius, Gratianopolus [*A. T. L.* omis Gratianopolus][8], Alexander.

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui iulie [17 iunie]

Editio Bollandiana: <Ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Nicandrus şi Alexander, Dorostolus[9], Alexander, Dioscorus şi Marinus.

Cu douăsprezece zile înainte de calendele lui iulie [20 iunie]

Editio Bollandiana: [*B.*] În oraşul Tomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Paulus, Cyriacus, Feliciana, Felix, Emilius… [*V. C.*] În oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Paulus, Cyriacus, Paula, Felicia, Vitalis, Crispinus… [*A. T.*] În oraşul Tomis, <se prăznuieşte> pătimirea sfântului Crispinus, a martirului Emilius şi a sfântului Felix. [*L.*] În oraşul Tomis, pătimirea lui Cyriacus, Felicianus, Emilus şi Felix.

---

[7] Este singura informaţie despre acest *praeses* – *PLRE*, I, p. 580 (**!Maximus!* 4*).

[8] Pe *limes*-ul scitic se afla o cetate *Gratiana* (*Not. Dign. Or.*, XXXIX, 27; Proc., *De aed.*, IV, 11), care poartă numele împăratului Gratianus I (367-383), dar ale cărei începuturi datează din perioada Principatului – A. Barnea, *Gratiana*, în *EAIVR*, II, p. 202.

[9] Aici este vorba, evident, de aşezarea cu acelaşi nume, nu de un martir.

IULIUS

IV Nonas Iulii [4 iul.]
Editio Bollandiana: In Sirmia Sabbatiæ Innocens cum aliis triginta.

III Nonas Iulii [5 iul.]
Editio Coloniensis: Et in Thomis, Marini, Theodoti et Sodophae.

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] In Tomis civitate natale SS. Theodoti et Secundini … [*B.*] In Tomis Stratoris, Theodori, Rodofiæ, Secundini.

Idus Iulii [15 iulie]
Editio Coloniensis: et in Sirmio Agrippini, Secundini, Maximini Martialis et Iacobi episcopi.

X Kal. August. [23 iul.]
Editio Coloniensis: Apud Ravennam sancti Apollinaris episcopi. Hic Romae ordinatus a beato Petro apostolo, Ravennam directus est. Qui etiam in Aemilia praedicavit, et partibus Corinthiorum, et in Mysia, et in ripa Danubii, et in partibus Thraciae, in quibus locis exsilio relegatus est...

Editio Bollandiana: Natale S. Apollinaris episcopi in Ravenna: qui Romæ ordinatus est ab apostolo Petro et illuc missus est: qui etiam in Æmilia prædicavit, et in partibus Corinthiorum [*D.*, Thoritiorum], et in Mysia et in ripa Danubii et in partibus Tarachiæ [*T. L.*, Thraciae]: in quibus locis exilio relegatus est. Et ubicunque potuit innumeras virtutes fecit, et passiones sustinuit: nam nimia cum cæde mactatus est, et rursum diutius fustibus cæsus, ac nudis pedibus super prunas impositus, et eculeo appensus tensus est, et saxo os ejus contusum est, et cum gravissimo ferri pondere inclusus carcere horribili atque in ligno extensus est, ubi hominibus quidem neglectus sed ab angelo publice pastus est. Deinde catenatus et in exilium directus est, in quo rursum diutius fustibus cæsus, et rursum in Ravenna ligatus a paganis cæsus et vulneratus, et rursum in carcere missus et cæsus, sic martyrium consummavit, sub Vespasiano Cæsare, Demosthene patricio. Rexit ecclesiam annis viginti dies octo.

IULIE

Cu patru zile înainte de nonele lui iulie [4 iulie]

Editio Bollandiana: În Sirmia, <ziua de prăznuire> a Sabbatiei, a lui Innocens, împreună cu alţi treizeci.

Cu trei zile înainte de nonele lui iulie [5 iulie]

Editio Coloniensis: Şi la Thomis, <ziua de prăznuire> a lui Marinus, Theodotus şi Sodopha.

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] În oraşul Tomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Theodotus şi Secundinus… [*B.*] La Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Strator, Theodorus, Rodofia, Secundinus.

La idele lui iulie [15 iulie]

Editio Coloniensis: şi la Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Agrippinus, Secundinus, Maximinus, Martialis şi a episcopului Iacobus.

Cu zece zile înainte de calendele lui august [23 iulie]

Editio Coloniensis: La Ravenna, <ziua de prăznuire> a sfântului episcop Apollinaris. Acesta, după ce a fost hirotonit la Roma de fericitul apostol Petru, a fost trimis la Ravenna. El a predicat şi în Aemilia şi în părţile corintienilor şi în Mysia şi pe malul Dunării şi în părţile Thraciei, locuri în care a fost trimis în exil…

Editio Bollandiana: Ziua de prăznuire a sfântului Apollinaris, episcop de Ravenna, care a fost hirotonit la Roma de apostolul Petru şi a fost trimis într-acolo; el a predicat şi în Aemilia, şi în părţile corintienilor, şi în Mysia, şi pe malul Dunării, şi în părţile Tarachiei [*T. L.*, Thraciei], locuri în care a fost trimis în exil. Şi, oriunde a putut, a făcut nenumărate fapte bune şi a îndurat pătimiri; căci a fost pedepsit cu lovire peste măsură, şi apoi din nou a fost lovit şi mai multă vreme cu beţe, şi a fost pus cu picioarele goale pe cărbuni aprinşi şi, atârnat pe un instrument de tortură, a fost întins; şi faţa i-a fost zdrobită cu o piatră şi a fost vârât într-o temniţă cumplită cu o foarte mare greutate de fier <la picioare> şi a fost întins pe lemn, unde a fost neluat în seamă de oameni, dar a fost hrănit, în văzul tuturor, de un înger. Mai apoi, a fost legat în lanţuri şi trimis în exil, unde din nou a fost lovit vreme îndelungată cu beţe, şi, din nou, la Ravenna, legat de păgâni, a fost lovit şi rănit, şi din nou a fost trimis în temniţă şi lovit şi astfel şi-a ispăşit martiriul sub împăratul Vespasianus, în timpul patriciului Demosthenes. A condus Biserica vreme de 20 de ani şi 8 zile.

AUGUSTUS

Nonis [5 aug.]
Editio Bollandiana: In civitate Anxiopoli natale S. Eraclii et Erentii.

VI Kal. Septemb. [27 aug.]
Editio Coloniensis: Thomis santorum martyrum Marcellini tribuni, et uxoris eius Manneae, et filii ipsius Ioannis et Serapionis clerici, et Petri militis.

V Kal. Septemb. [28 aug.]
Editio Coloniensis: Natale beati Hermeti martyris.
Editio Bollandiana: Natale S. Hermetis martyris.

IV Kal. Septemb. [29 aug.]
Editio Bollandiana: In Sirmia natale S. Basillæ virginis.

OCTOBER

Kalendis [1 oct.]
Editio Coloniensis: Thomis civitate natale sanctorum Prisci, Crescentii et Evagri.
Editio Bollandiana: In civitate Tumis natale SS. Prisci, Crescenti, Evagri.

IV Nonas [4 oct.]
Editio Bollandiana: In Anxiopoli natale S. Clasii[10].

XV Kal. Novemb. [18 oct.]
Editio Bollandiana: In Anxiopoli natale SS. Hermetis et Taxii[11].

NOVEMBER

VI Idus Novemb. [8 nov.]
Editio Coloniensis: Romae natale sanctorum martyrum, Claudii, Nicostrati, Symphorini, Castorii et Simplicii, qui tempore Diocletiani Augusti pro Christi

---

[10] Eroare de la *Dasii*.
[11] Eroare de la *Dasii*.

AUGUST

La none [5 august]

Editio Bollandiana: În oraşul Anxiopolis, ziua de prăznuire a sfântului Eraclius şi a lui Erentius.

Cu şase zile înainte de calendele lui septembrie [27 august]

Editio Coloniensis: La Thomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi a soţiei lui Mannea, şi a fiului lui Ioannes, şi a preotului Serapio şi a soldatului Petrus.

Cu cinci zile înainte de calendele lui septembrie [28 august]

Editio Coloniensis: Ziua de prăznuire a fericitului martir Hermetus.

Editio Bollandiana: Ziua de prăznuire a sfântului martir Hermes.

Cu patru zile înainte de calendele lui septembrie [29 august]

Editio Bollandiana: În Sirmia, ziua de prăznuire a sfintei fecioare Basilla.

OCTOMBRIE

La calende [1 octombrie]

Editio Coloniensis: În oraşul Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Priscus, Crescentius şi Evagrus.

Editio Bollandiana: În oraşul Tumis, ziua de prăznuire a sfinţilor Priscus, Crescentus, Evagrus.

Cu patru zile înainte de none [4 octombrie]

Editio Bollandiana: La Anxiopolis, ziua de prăznuire a sfântului Clasius[12].

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui noiembrie [18 octombrie]

Editio Bollandiana: La Anxiopolis, ziua de prăznuire a sfinţilor Hermes şi Taxius[13].

NOIEMBRIE

Cu şase zile înainte de idele lui noiembrie [8 noiembrie]

Editio Coloniensis: La Roma, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Claudius, Nicostratus, Symphorinus, Castorius şi Simplicius, care, în vremea lui Diocletianus

---

[12] Dasius.

[13] Dasius.

nomine passi sunt, eo quod nollet deos paganorum colere. Nam cum essent insignis artifices, et in lapidibus marmoreis imagines sculpere super omnes artifices regios nossent, et artis eorum peritia multum imperatori placuisset, tamen accusantibus eos philosophis, eo quod falsos deos adorare renuerant, iussit eos Diocletianus loculis plumbeis inclusos omnes praecipitare in fluvium. Passus est autem cum eis et Simplicius, quem a gentilitatis ritu converterunt ad fidem Christi. Post dies autem quadraginta duos, venit quidam Nicodemus Christianus, et levavit cum ipsis loculis corpora martyrum, et in domo sua honorifice posuit. Passi sunt autem sexta Idus Novembris. Ipso die natale sanctorum Quatuor Coronatorum, id est, Severi, Severiani, Carpophori et Victorini. Hi cum impellerentur ad sacrificandum, reluctantes, nec omnino consensum impiis praebentes, perstiterunt in fide. Nuntiatum est hoc imperatori Diocletiano: quos illico iussit ut ante simulacrum Asclepii ictibus plumbatarum caesi deficerent; quorum corpora iussit in platea canibus jactari, quae iacuerunt ibi diebus quinque illaesa. Tunc Christiani venerunt, et collecta corpora sepelierunt. Via Lavicana, milliario ab urbe tertio, in arenario iuxta corpora sanctorum martyrum Claudii, Nicostrati, Simphoriani, Castorii et Simplicii. Post duos tamen annos passionis horum quinque martyrum, cum nomina eorum minime reperirentur, statuit beatus Melchiades episcopus ut anniversarius Quatuor Coronatorum dies sub nomine sanctorum quinque martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis, ciudam sancto viro etiam nomina eorum revelata sunt. Festivitas vero, ut fuerat statuta, celebris in aliorum martyrum festivitate permansit, ac locus Quatuor Coronaroeum nomine insignis.

Editio Bollandiana: Romæ sanctorum quatuor coronatorum: Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii, et Simplicii.

II Kal. Decem. [29 nov.]
Editio Bollandiana: Natale S. Andreae apostoli.

Prid. Kal. Decemb. [30 nov.]
Editio Coloniensis: In civitate Patras provinciae Achaiae, natale beati Andreae Apostoli, qui interpretatur *virilis*, vel *decorus*, frater Petri. Hic praedicavit in Scythia, qui ab Egeo proconsule comprehens, cum perseveranter in fide Christi et Evangelio duraret, carcere clausus primum, inde coram proconsule gravissime caesus, ad ultimum cruce ligatis manibus et pedibus, funibusque toto corpore tenus, ut longius cruciaretur, biduo inibi supervixit, non cessans ea quae Dei sunt, populum docere.

Augustus, au pătimit în numele lui Hristos pentru aceea că nu voiau să-i cinstească pe zeii păgânilor. Căci, măcar că erau meşteri vestiţi şi se pricepeau să sculpteze în marmură mai bine decât toţi meşterii imperiali şi iscusinţa artei lor îi plăcuse nespus împăratului, totuşi, fiind acuzaţi de filosofi pe motiv că refuzaseră să se închine la zei falşi, Diocletianus a poruncit ca toţi să fie aruncaţi în fluviu închişi în lădiţe de plumb. A pătimit însă împreună cu ei Simplicius, pe care l-au convertit de la cultul păgânimii la credinţa în Hristos. Iar după patruzeci şi două de zile a venit un creştin, Nicodemus, şi a ridicat trupurile martirilor dimpreună cu lădiţele şi le-a aşezat cu cinste în casa sa. Ei au pătimit în a şasea zi dinaintea idelor lui noiembrie. În acea zi este prăznuirea celor patru sfinţi încoronaţi, anume Severus, Severianus, Carpophorus şi Victorinus. Aceştia, în timp ce erau îndemnaţi să aducă sacrificii <zeilor>, împotrivindu-se şi nedându-şi nicidecum învoirea pentru lucruri nelegiuite, au rămas neclintiţi în credinţă. I s-a vestit aceasta împăratului Diocletianus: el a poruncit ca ei să moară în faţa statuii lui Asclepius, ucişi cu lovituri de bile de plumb; a mai poruncit să fie aruncate la câini, în piaţă, trupurile lor, care au zăcut acolo nevătămate timp de cinci zile. Doar atunci au venit creştinii şi, adunând trupurile, le-au îngropat pe Via Lavicana, la al treilea miliar de Roma, în arenă, lângă trupurile sfinţilor martiri Claudius, Nicostratus, Simphorianus, Castorius şi Simplicius. Totuşi, după doi ani de la pătimirea acestor cinci martiri, întrucât numele lor nu erau de găsit, fericitul episcop Melchiades[14] a hotărât ca ziua de prăznuire a celor patru încoronaţi să fie sărbătorită şi în numele celor cinci sfinţi martiri. Totuşi, scurgându-se anii, i s-au revelat unui om cucernic tocmai numele acestora. Însă sărbătoarea, aşa cum fusese ea hotărâtă, a rămas vestită pentru prăznuirea altor martiri şi locul e cunoscut ca al celor patru încoronaţi.

Editio Bollandiana: La Roma, <ziua de prăznuire> a celor patru sfinţi încoronaţi, Claudius, Nicostratus, Symphorianus, Castorius, şi a lui Simplicius.

Cu două zile înainte de calendele lui decembrie [29 noiembrie]
Editio Bollandiana: Ziua de prăznuire a sfântului apostol Andrei.

În ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie]
Editio Coloniensis: În oraşul Patras din provincia Achaia, ziua de prăznuire a fericitului apostol Andrei, al cărui nume înseamnă *bărbătescul* sau *arătosul*, fratele lui Petru. Acesta a predicat în Scythia; prins de proconsulul Egeus, fiindcă persista cu încăpăţânare în credinţa în Hristos şi în Evanghelie, mai întâi a fost închis în temniţă, apoi a fost lovit cu cruzime de faţă cu proconsulul, în cele din urmă, pe cruce, cu mâinile şi picioarele legate, fiind cetluit cu funii pe tot corpul, ca să se chinuie mai îndelung, a supravieţuit acolo vreme de două zile, necontenind să-i înveţe pe oameni cele dumnezeieşti.

---

[14] Melchiades (Miltiades), episcop al Romei între 310/1-314 – B. Studer, *Milziade papa*, în *NDPAC*, II, col. 3282-3283; *DELC*, p. 573 (*Miltiade*).

DECEMBER

VIII Kal. Ian. [25 dec.]

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] In Sirmio [*B.*, Constantinopolim] S. Anastasii.

Ediţia folosită: *PL* 94, col. 801, 803, 807, 847-848, 873, 874, 876, 895-896, 916, 918, 924, 927, 928, 935, 938, 949, 951-952, 966, 967, 976, 998, 1020-1021,1022, 1023, 1060, 1063, 1076, 1097-1098, 1109, 1119-1120, 1142.

Ediţia consultată: Dom Jacques Dubois et Geneviève Renaud, *Edition pratique des martyrologes de Bede, de l'Anonyme lyonnais et de Florus*, Paris, 1976

DECEMBRIE

Cu opt zile înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]

Editio Bollandiana: [*A. T. L.*] La Sirmium [*B.*, Constantinopolis], <ziua de prăznuire> a sfântului Anastasius.[15]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[15] De fapt, e vorba de sfânta Anastasia de la *Sirmium*.

XCII. DESCRIPTIO TERRARVM

(*EVROPAE FINES*)

19. … [53] Ab oriente Alania est, in medio Datia ubi et Gothya, deinde Germania est… [54] Nunc quid Danubius a Barbarico ad mare Nostrum secludit expediam.

(*Moesia*)

20. [55] Moesia ab oriente abet hostia fluminis Danubii, ab euro Traciam, ab africo Dalmatiam, a meridie Macedoniam, ab occasu Hystria, a cercio Pannoniam, a septentrione Danubium.

Ediţia folosită: *Itineraria et alia geographica*, Turnholt, 1965 (*CCSL* CLXXV), p. 479.

XCII. DESCRIEREA PĂMÂNTURILOR
(secolul al VIII-lea)

Autorul şi opera. *Descriptio* realizată de un anonim din *Gallia* meridională sau *Hispania* şi aflată în *Codex Albigensis 29* din secolul al VIII-lea.

(*HOTARELE EUROPEI*)

19. … [(53)] La Răsărit se află Alania, la mijloc Datia, unde <este> şi Gothya, apoi se află Germania...[1] [(54)] Acum voi arăta ce desparte Dunărea de la Marea Barbarică la Marea Mediterană.[2]

(*Moesia*)

20. [(55)] Moesia are <ca hotare> la răsărit Gurile fluviului Dunăre, dinspre <unde suflă vântul> Eurus[3], Tracia, dinspre <unde suflă vântul> Africus[4], Dalmatia, la miazăzi, Macedonia, la apus, Hystria, dinspre <unde suflă vântul> Cercius[5], Pannonia, la miazănoapte, Dunărea.[6]

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Cf. Isid., *Orig.*, XIV, 4, 3: *Huius par prima Alania est… post hanc Dacia, ubi et Gothia: deinde Germania.* („Prima parte a ei /*Scythia* – n.n./ este Alania… După aceasta, Dacia, unde (este) şi Gothia, apoi Germania.") (*FHDR*, II, p. 576-577).

[2] Cf. Isid., *Orig.*, XIV, 4, 5: *Provincias autem quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare secludit…* („Dintre provinciile pe care le-a despărţit Dunărea de la Marea Barbarică la Marea Mediterană…) (*FHDR*, II, p. 576-577).

[3] Sud-est.

[4] Sud-vest.

[5] Nord-vest.

[6] Cf. Isid., *Orig.*, XIV, 5: *prima est Moesia… ab Euro vero Thraciae, a meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est.* („prima este Moesia… în partea de unde suflă vântul Eurus este vecină cu Thracia, la miazăzi cu Macedonia, la apus cu Histria. După Moesia, este Pannonia.") (*FHDR*, II, p. 576-577).

XCIII. LIBER SACRAMENTORUM GELLONENSIS

1. BREVIARIUM APOSTOLORUM

[f°263^{r}]

3027: Andreas, qui interpretatur uirilis uel decorus, frater petri; hic predicauit scythiam et achaiam ibique in ciuitatem patras cruce suspensus obcubuit prid. kl. decbr. celebratur.

3031: Philippus , qui interpretur os lampadis, a bethsaida ciuitate ortus, unde et petrus, gallis predicauit chiristum, deinde in hierapuli frigiae prouinciae crucifixus et lapidus obiit, ibique cum filiabus suis quiescit, cuius natalicium kl. mai. celebratur.

Ediţia folosită: *Liber Sacramentorum Gellonensis. Textus* cura A. Dumas editus, Brepols, 1981 (*CCSL* CLIX), p. 489.

2. MARTYROLOGIUM

[f°264^{r}]

3038 F: *VII k. ian.* … *Roma* … helie, dorostoli, iuliani, neandri

Ediţia folosită: *Liber Sacramentorum Gellonensis. Textus*, cura A. Dumas editus, Brepols, 1981 (*CCSL* CLIX), p. 490.

XCIII. LIBER SACRAMENTORUM GELLONENSIS
(secolul al VIII-lea)

Opera. Acest sacramentariu se găseşte într-un manuscris latin cu nr. 12048 din Biblioteca Naţională din Paris, care datează din ultimul deceniu al secolului al VIII-lea, fiind scris, foarte probabil, în Franţa nordică.

Bibliografie: J. Deshusses, *Introductio*, în *Liber Sacramentorum Gellonensis. Introductio, tabulae et indices* cura J. Deshusses, Brepols, 1981 (*CCSL* CLIX A); C. Vogel, *Liturgie*, IX. *Livres liturgiques occidentaux*, în *DECA*, II, p. 1474-1475.

1. BREVIARUL APOSTOLILOR

[f°263ʳ]

3027: Andrei, care se traduce „bărbătescul” sau „arătosul”, fratele lui Petru; acesta a predicat în Scythia şi Achaia şi acolo a murit în oraşul Patras atârnat pe cruce; este sărbătorit în ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie].

3031: Filip, care se traduce „gura luminii”, născut la Bethsaida, de unde era şi Petru, a propovăduit pe Hristos la gali[1]. Apoi a murit crucificat şi lovit cu pietre în Hierapolis din provincia Frigia şi acolo odihneşte împreună cu fiicele sale; ziua de prăznuire a acestuia se celebrează la calendele lui mai [1 mai].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

2. MARTIROLOGIU

[f°264ʳ]

3038 F: Cu şapte zile înainte de calendele lui ianuarie [23 decembrie] ... Roma … Helie, Dorostolus, Iulianus, Neandrus

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Citeşte „galati”.

XCIV. MARTYRIUM ANDREAE PRIUS

2 … μετὰ τοὺς πάντας ἔλαχεν καὶ τὸν Ἀνδρέαν ἡ Βιθυνία καὶ ἡ Λακεδαιμονία καὶ ἡ Ἀχαΐα.

Ediţia folosită: *Acta apostolorum apocrypha*, II/2, edidit Maximilianus Bonnet, Hildesheim, 1972, p. 47.

Ediţia consultată: *Acta Andreae. Textus*, cura Jean-Marc Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 6), p. 685.

XCIV. MARTYRIUM ANDREAE PRIUS
(secolul al VIII-lea)

Autorul şi opera. Scriere apocrifă cu titlu dat de editor datând din secolul al VIII-lea; cel mai vechi manuscris care o conţine (*V Vaticanus gr 807*) datează din secolul al IX-lea sau al X-lea.

Bibliografie: *BHG* 96; J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 57-62; *Acta apostolorum apocrypha*, II/2 edidit Maximilianus Bonnet, Hildesheim, 1972, p. 46-57; J.-M. Prieur, *Les Actes apocryphes de l'apôtre André. Présentation des diverse traditions apocryphes et état de la question*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4399; idem, *Acta Andreae. Praefatio – Commentarius*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 5), p. 14-17; II, *Acta Andreae. Textus*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 6), p. 675-685; *The Apocryphal New Testament. A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation based on M. R. James*, edited by J. K. Elliot, Oxford University Press, 1993, p. 233.

2 … după toţi aceştia[1], şi pe Andrei l-au primit Bithynia, Lacedaemonia şi Achaia.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Este vorba despre ceilalţi apostoli, care au primit alte teritorii – *MAp*, 2 (*Acta apostolorum apocrypha*, II/2, edidit Maximilianus Bonnet, Hildesheim, 1972, p. 46-47).

XCV. MAPPA MVNDI

(*EVROPA*)	
Gotia	*B/C.6*
Renus	*B/C.9*
Barbari	*C.4*
Italia	*C/D.7/8*
Tracia	*D.6*

Ediţia folosită: *Itineraria et alia geographica*, Turnholt, 1965 (*CCSL* CLXXV), p. 469.

XCV. HARTA LUMII
(secolul al VIII-lea)

Autorul şi opera. Hartă a lumii desenată în *Codex Albigensis 29* din secolul al VIII-lea; ea a fost realizată de un anonim în *Gallia* meridională sau în *Hispania*.

Bibliografie: *Itineraria et alia geographica* (*CCSL* CLXXV), Turnholt, 1965, p. 468.

(*EVROPA*)	
Gotia	*B/C.6*
Rinul	*B/C.9*
Barbarii	*C.4*
Italia	*C/D.7/8*
Tracia	*D.6*

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

XCVI. RABANI MAURI

MARTYROLOGIUM

III Non. Ian. <3 Ian.>

In Tomis ciuitate natale Fili[1] episcopi, qui sub Licinio inter tyrones comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortem carcere mancipatus, missus in cyppo est, donec relatione esset responsum; dimersoque in mare, dilato corpore eius in litore, a religiosissimis uiris depositum est in uilla Amantii religiosi uiri, ubi fiunt orationes magnae.

VII Kal. Mar. <23 Feb.>

In Pannoniis natale sanctorum Seneroti, Antigonii, Rotuli, Libi.

VII Kal. April. <26 Mart.>

In Syrmio Montani presbyteri, Maximae uxoris eius.

VIII Idus Apr. <6 Apr.>

In Sirmio natale Hyrenei episcopi eiusdem loci.

---

[1] În unele variante, *Phili* (*Filii*, *Titi*) *episcopi*.

XCVI. RABANUS MAURUS
(cca 780 – 856)

Autorul. Rabanus (Hrabanus) s-a născut pe la 780 la Mainz, într-o familie de origine francă. A fost educat în mânăstirea Fulda, dar în 790 a studiat la şcoala palaţială de la Aachen, unde Alcuin i-a dat numele Maurus. S-a călugărit la Fulda, unde în 819 a devenit conducătorul şcolii abaţiale, iar în 822 – abate, funcţie pe care o va deţine până în 842. La 24 iunie 847 a fost ales episcop de Mainz, din acel moment fiind un sfetnic apropiat al regelui Ludovic Germanicul (843-876) şi un participant activ la conciliile organizate în epocă. A murit la 4 februarie 856.

Opera. Rabanus a compus mai multe lucrări (*De laudibus sanctae crucis*, *De rerum naturis*, *De sacris ordinibus, sacramentis divinis et vestimentis sacerdotalibus* ş.a.), printre care şi un *Martyrologium*. Cum arăta John McCulloh, ale cărui opinii le urmăm în această notiţă biobliografică, martirologiul a fost realizat între cca 840/3 şi 854, fiind inspirat din cel al lui Beda şi alte texte martirologice, din diferite variante ale *Martyrologium*-ului hieronimian, din variate *Passiones* şi *Vitae*, *Liber pontificalis*, *Dialogurile* papei Gregorius Magnus, *Historia Francorum*, *In gloria martyrum* şi *Liber vitae patrum* ale lui Gregorius Turonensis ş.a.

Bibliografie: J. McCulloh, *Introduction*, în Rabani Mauri *Martyrologium* edidit John McCulloh, Brepols, 1978 (*CCCM* XLIV), p. XI-XXXIX; vezi şi G. Mollat, *Rabano*, în *EC*, X, col. 439; *DELC*, p. 736 (*Rabanus Maurus*).

MARTIROLOGIU

Cu trei zile înainte de nonele lui ianuarie <3 Ianuarie>

În oraşul Tomis, ziua de prăznuire a episcopului Filus[2], care, luat între recruţi sub Licinius, deoarece nu voia să servească în armată, bătut de moarte, chinuit în temniţă, a fost pus în lanţuri până să se răspundă la raport; după ce a fost aruncat în mare <şi> trupul acestuia, adus la mal, a fost înmormântat de oameni foarte evlavioşi în proprietatea de la ţară a lui Amantus, bărbat cucernic, unde s-au ţinut mari cuvântări.

Cu şapte zile înainte de calendele lui martie <23 Februarie>

În Pannonii, ziua de prăznuire a sfinţilor Senerotus, Antigonus, Rotulus, Libus.

Cu şapte zile înainte de calendele lui aprilie <26 Martie>

În Syrmium, <ziua de prăznuire> a preotului Montanus <şi> a soţiei lui, Maxima.

Cu opt zile înainte de idele lui aprilie <6 Aprilie>

În Sirmium, ziua de prăznuire a lui Hyreneus, episcopul acelui loc.

---

[2] *Fili episcopi*; corect, ar fi trebuit *filii episcopi* – „fiul episcopului”, fiind vorba despre tânărul Marcellinus – vezi ***FHDRCh*, LII** (*Martyrologium Hieronymianum*). Vezi şi *Studiul introductiv*.

V Idus Apr. <9 Apr.>
In Syrmio natale VII virginum, quae in unum meruerunt coronari.

VII Idus Mai <9 Mai>
In Axiopoli natale Quirilli, Gindei et Genosis[3].

Idus Mai <15 Mai>
In Sirmio natale Timothei et VI uirginum.

III Non. Iul. <5 Iul.>
Et in Thomis Marini, Theodoti[4] et Sodephae.

Idus Iul. <15 Iul.>
Et in Sirmio Agrippini[5], Secundi, Maximini[6], Marcialis et Iacobi episcopi.

X Kal. Aug. <23 Iul.>
Depositio sancti Apollinaris episcopi in Rauenna, qui Romae ordinatus ab apostolo Petro et illuc missus est. Qui etiam in Aemilia praedicauit et in partibus Corinthiorum et in Missia et in ripa Danubii et in partibus Thraciae, in quibus locis exilio relegatus est …

XVII Kal. Oct. <15 Sept.>
Et in Tomis Stratonis et Macrobi[7].

VI Idus Nov. <8 Nov.>
Rome iiii coronatorum, id est Claudii, Castorii, Simphroniani et Nicostrati, qui tempore Diocletiani ugusti pro nomine Christi passi sunt ...

II Kal. Dec. <30 Nov.>
Natale sancti Andreae apostoli, qui interpretatur „uirilis” uel „decorus”, frater Petri. Hic praedicauit Scithiam et Achaiam, ibique in ciuitate Patras cruci suspensus occubuit.

Ediţia folosită: Rabani Mauri *Martyrologium* edidit John McCulloh, Brepols, 1978 (*CCCM* XLIV), p. 6, 7, 24, 34, 35, 43, 47, 64, 68,72, 93, 113, 122-123.

---

[3] Coruptelă de la *Zenonis* – vezi ***FHDRCh*, LII** (*Martirologium Hieronymianum*).
[4] Se întâlneşte şi varianta *Theoti*.
[5] Apare şi varianta *Agripini*.
[6] Şi varianta *Maximiani*.
[7] Cu varianta *Macrobii*.

Cu cinci zile înainte de idele lui aprilie <9 Aprilie>
În Syrmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare, care au meritat să fie încununate laolaltă.

Cu şapte zile înainte de idele lui mai <9 Mai>
În Axiopolis, ziua de prăznuire a lui Quirillus, Gindeus şi Genos[8].

La idele lui mai <15 Mai>
În Sirmium, ziua de prăznuire a lui Timotheus şi a celor şase fecioare.

Cu trei zile înainte de nonele lui iulie <5 Iulie>
Şi în Thomis, <ziua de prăznuire> lui Marinus, Theodotus şi Sodopha.

La idele lui iulie <15 Iulie>
Şi în Sirmium, <ziua de prăznuire> lui Agrippinus, Secundus, Maximinus, Marcialis şi Iacobus episcopul.

Cu zece zile înainte de calendele lui august <23 Iulie>
În Ravenna, prăznuirea sfântului Apollinaris episcopul, care, la Roma, a fost numit episcop de către apostolul Petru şi trimis în acel loc; acesta a predicat chiar şi în Aemilia, şi prin părţile corintienilor, şi în Missia, şi pe malul Dunării şi prin părţile Thraciei, în locurile în care a fost trimis în exil ...

Cu şaptesprezece zile înainte de calendele lui octombrie <15 Septembrie>
Şi în Tomis, <ziua de prăznuire> lui Stratonis şi a lui Macrobius.

Cu şase zile înainte de idele lui noiembrie <8 Noiembrie>
La Roma, <ziua de prăznuire> a celor patru <sfinţi încoronaţi>, anume Claudius, Castorius, Simphronianus şi Nicostratus, care în timpul lui Diocletianus Augustus au pătimit pentru numele lui Hristos...

Cu două zile înainte de calendele lui decembrie <30 Noiembrie>
Ziua de prăznuire a sfântului apostol Andrei, care se traduce „bărbătosul” sau „arătosul”[9], fratele lui Petru. Acesta a predicat în Scythia şi Achaia şi acolo, în oraşul Patras, a murit ridicat pe cruce.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[8] Corect, Zenon.
[9] Vezi ***FHDRCh*, LII** (*Martirologium Hieronymianum*).

XCVII. NARRATIO

᾿Ανδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν παραλίαν της Βιθυνίας τε καὶ Πόντου, Θρᾴκης τε καὶ Σκύθας διῆλθεν εὐαγγελιζόμενος τὸν κύριον. Μετέπειτα δὲ ἐπορεύθη ἐν Σεβαστοπόλει τῇ μεγάλῃ, ὅπου ἡ παρεμβολὴ ῞Αψαρος καὶ ὁ Φᾶσις ποταμός, ἔνθα οἱ ἐσώτεροι Αἰθίωπες κατοικοῦσιν. ᾿Ετάφη ἐν Πάτραις τῆς ᾿Αχαίας σταυρωθεὶς ὑπὸ Αἰγεάτου.

Ediţia folosită: J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 63-64.

XCVII. NARRATIO
(către mijlocul secolului al VIII-lea sau începutul secolului al IX-lea)

Autorul şi opera. Compilaţie anonimă, inspirată dintr-o versiune trunchiată (partea finală) a apocrifei *Acta Andreae* (a doua jumătate a secolului al II-lea) şi, foarte probabil, din catalogul de apostoli alcătuit de Pseudo-Dorotheos.

Bibliografie: *BHG* 99; J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 62-69; F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge (Massachusetts), 1958, cap. IV (*The Birth of the Andrew Tradition Concerning Byzantium*); J.-M. Prieur, *Les Actes apocryphes de l'apôtre André. Présentation des diverse traditions apocryphes et état de la question*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4399-4401; idem, *Acta Andreae. Praefatio – Commentarius*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 5), p. 17-18, 121; *The Apocryphal New Testament. A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation based on M. R. James*, edited by J. K. Elliot, Oxford University Press, 1993, p. 233.

Andrei, fratele acestuia /al lui Petru – n.n./, străbătu ţărmul Bithyniei şi al Pontului, al Thraciei şi al Scythiei, propovăduindu-l pe Domnul. Mai apoi însă, plecă în marele <oraş> Sebastopolis[1], în care se află fortăreaţa Apsaros[2] şi fluviul Phasis[3], acolo unde, mai în interior, locuiesc etiopii. A fost îngropat în <oraşul> Patras din Achaia, după ce a fost crucificat de către Aegeates.

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[1] Vechiul *Dioskurias*, devenit în epoca romană târzie *Sebastopolis*, pe coasta de est a Mării Negre (Str., I, 3, 2; II, 5, 22; XI, 2, 14; 2, 16; 2, 19; 5, 6); Iustinianus I a refăcut-o (Proc., *De aed.*, III, 7, 8); astăzi, Soχumi/Suhumi, în Georgia; N. G. Garsaïan, *Abasgia*, în *ODB*, 1, p. 3; R. W. Thomson, *Sebastopolis*, în *ODB*, 3, p. 1862.

[2] Plinius o numeşte *Absarrus*, fortăreaţă de la gura râului cu acelaşi nume – Plin., VI, 12.

[3] Râu care trecea prin „ţara colchilor" (Str., XI, 2, 17; 3, 4; 14, 7; XII, 3, 17; Plin., VI, 12-13; Amm., XXII, 8, 24); astăzi, Rioni, în sud-vestul Caucazului; R. W. Thomson, *Iberians*, în *ODB*, 3, p. 1647.

XCVIII. PSEUDO-SOPHRONII

DE VITIS APOSTOLORUM

I. Andreas frater huius /Simonis Petri – n.n./, ut maiores nostri prodiderent, Scythis, et Sogdianis, et Saccis praedicavit Evangelium Domini nostri Jesu Christi, et in Sebastopoli praedicavit, quae cognominatur magna, ubi est irruptio Apsari, et Phasis fluvius, illic incolunt Aethiopes interiores. Sepultus est autem Patris civitate Achaiae, cruci suffixus sub Aegaea Praefecto Edessenorum.

A. ’Ανδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασιν, Σκύθαις καὶ Σογδιανοῖς καὶ Σάκκαις ἐπήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν ’Ιησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν Σεβαστοπόλει ἐπήρυξε τῇ μεγάλῃ, ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμβολὴ ’Αψάρου, καὶ Φᾶσις ὁ ποταμὰς, ἔνθα οἰκοῦσιν Αἰθίοπες οἱ ἐσώτεροι. Θάπτεται δὲ ἐν Πάτραις τῆς ’Αχαΐας, σταυρῷ παραδοθεὶς ὑπὸ Αἰγέα τοῦ βασιλέως ’Εδεσσηνῶν.

XCVIII. PSEUDO-SOPHRONIUS
(secolul al IX-lea)

Autorul şi opera. Unii exegeţi au pus acest catalog de apostoli pe seama lui Hieronymus (cca 347-419/20) sau a unui apropiat şi traducător al operei acestuia – Sophronius (*Vir. ill.*, CXXXIV)[1], dar, aşa cum a arătat, printre alţii, Francisc Dvornik, scrierea respectivă este posterioară listei de apostoli cunoscute sub titlul *Narratio* (către mijlocul secolului al VIII-lea sau începutul celui următor) (***FHDRCh*, XCVII**) şi celei redactate de Pseudo-Epiphanios (prima jumătate a secolului al IX-lea) (***FHDRCh*, CIV**).

Bibliografie: *DELC*, p. 785 (*Sofronie*); F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge (Massachusetts), 1958, p. 171-173; J.-M. Prieur, *Les Actes apocryphes de l'apôtre André. Présentation des diverse traditions apocryphes et état de la question*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4400-4401; D. Negrescu, în Sfântul Ieronim, *Despre bărbaţii iluştri. Despre vieţile Apostolilor. Despre cei doisprezece învăţători*, introduceri, traduceri şi note de D. Negrescu, Bucureşti, 1997, p. 125, nota 318.

DESPRE VIEŢILE APOSTOLILOR

I. Andrei, fratele acestuia /al lui Simon Petru – n.n./, cum ne-au transmis înaintaşii noştri, a predicat Evanghelia Domnului nostru Iisus Hristos la sciţi, sogdiani[2] şi saci[3]; a propovăduit şi în <cetatea> Sebastopolis, supranumită „cea mare"[4], unde dă năvală fluviul Apsaros[5] şi fluviul Phasis[6]; acolo locuiesc etiopii cei dinăuntru.

A fost înmormântat însă în oraşul Patras din Achaia, după ce fusese răstignit pe cruce de Aegaea, regele edesenilor[7].

[1] Acest fapt explică punerea în paralel a textului latin şi a celui grecesc.

[2] *Sogdianoi* – populaţie din provincia persană *Sogdiana* situată între râurile *Oxus* şi *Iaxartes* – Str., XI, 8, 2; 8, 8; 11, 2-6; Plin., VI, 49; Amm., XXIII, 6, 59.

[3] Populaţie de origine scitică situată în extremitatea sud-estică a Persiei, apropiată de seri (chinezi) – Str., XI, 6, 2; 8, 2; 8, 4-5; Plin., VI, 50; Amm., XXIII, 6, 60.

[4] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[5] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[6] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[7] *Edessa*, vechea *Aigai*, capitala Macedoniei.

III. Philippus apostolus in Phrygia praedicavit Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli, cum filiabus, honorifice.

Γ. Φίλιππος ὁ ἀπόστολος ἐν Φρυγίᾳ κυρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, θάπτεται ἐν Ἱεραπόλει μετά τῶν θυγατέρων ἐνδόξως.

Ediţia folosită: S. Eusebii Hieronymi *De vitis apostolorum* quam versioni Graecae Libri *de viris illustribus* sub Sophronii nomine in ms. Codice suo intextam… Erasmus reperit, în *PL* 23/2, col. 719-722.

III. Filip apostolul a predicat Evanghelia Domnului Iisus în Phrygia. Este înmormântat cu cinste la Hierapolis împreună cu fiicele.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

Ediţia consultată: Sfântul Ieronim, *Despre bărbaţii iluştri. Despre vieţilor Apostolilor. Despre cei doisprezece învăţători*, introduceri, traduceri şi note de Dan Negrescu, Bucureşti, 1997, p. 84.

XCIX. MAPPA MVNDI

(*terrae et gentes*)	(a)[1]	(b)[2]	(c)[3]	(d)[4]
Scithia inferior. hucusque Scithia	P/Q.8/10	XIV, 4, 3	-	- -
Alania	P.9	XIV, 4, 3	53	- -
Dacia	P.9	XIV, 4, 3	53	- -
Gothia	P.8	XIV, 4, 3	53	- -

Ediţia folosită: *Itineraria et alia geographica*, Turnholt, 1965 (*CCSL* CLXXV), p. 460.

[1] *Litterae et numeri marginalis Mappae Vat. Lat. 6018*.
[2] Isid., *Orig.*
[3] Oros., I, 2
[4] Cod. Albig. 29 (sec. VIII).

XCIX. HARTA LUMII
(secolul al VIII-lea)

Autorul şi opera. Hartă realizată de un anonim în 776 prin fructificarea mai ales a informaţiilor din *Origines* ale lui Isidorus de *Hispalis* (590-636), dar şi din *Historiae* ale lui Orosius (sec. V) şi *Mappa mundi* din *Codex Albigensis 29* (sec. VIII) (***FHDRCh,*** **XCV**). Ea se găseşte în *Codex Varicanus Latinus 6018*.

Bibliografie: *Itineraria et alia geographica* (*CCSL* CLXXV), Turnholt, 1965, p. 456.

(*ţinuturi şi neamuri*)	(a)	(b)	(c)	(d)
Scithia inferior. Până aici este Scithia	P/Q.8/10	XIV, 4, 3	-	- -
Alania	P.9	XIV, 4, 3	53	- -
Dacia	P.9	XIV, 4, 3	53	- -
Gothia	P.8	XIV, 4, 3	53	- -

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

C. VERSVS DE ASIA ET DE VNIVERSI MVNDI ROTA

16. Scitia uocata prima Euruppe prouincia, (**16.**)
Moetidis paludes iuncta sistitque Alania;
Vertitur exinde locus, nuncupatur Dacia.

17. Vnde Gotia emanat aduersus Dalmatia, (**17.**)
Pannonia,a Penninis nomen que conglomerat,
Cispitem uberem ferens *iumentis ad pabula

Ediţia folosită: *Itineraria et alia geographica*, Turnholt, 1965 (*CCSL* CLXXV), p. 446.

C. VERSURI DESPRE ASIA ŞI DESPRE ROATA ÎNTREGII LUMI
(secolele VIII-IX)

Autorul şi opera: Cosmografie în versuri, datorată unui anonim, compilată în special după *Origines* [*Etymologiarum siue Originum libri XX*] ale lui Isidorus de *Hispalis* (590-636). Cel mai vechi manuscris în care se găseşte acest text este anterior anului 800.

Bibliografie: *Itineraria et alia geographica* (*CCSL* CLXXV), Turnholt, 1965, p. 435-440.

16. Prima provincie a Europei s-a numit Scitia, (**16.**)
Şi Alania învecinată pune capăt mlaştinilor Meotice
După aceea se întinde un ţinut, Dacia este numit.[1]

17. De unde începe Gotia, către Dalmatia,[2] este (**17.**)
Pannonia, care îşi trage numele de la <Alpii> Penini,[3]
care produce iarbă bogată pentru vite la păşunat.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Cf. Isid., *Orig.*, XIV, 4, 3: *Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur … Huius par prima Alania est, quae ad Maeotidis paludes pertingit; post hanc Dacia …* („Prima regiune a Europei este Scythia inferioară, care începe de la mlaştina Meotică şi se întinde între Dunăre şi Oceanul nordic până în Germania … Prima parte a ei este Alania, care ajunge până la lacurile Meotice. După aceasta, Dacia …) (*FHDR*, II, p. 576-577).

[2] Cf. Isid., *Orig,*, XIV, 4, 3-8: *(… Dacia) ubi et Gothia … Dalmatia* ((„Dacia), unde (este) şi Gothia … Dalmatia") (*FHDR*, II, p. 576-577).

[3] Cf. Isid., *Orig.*, XIV, 4, 16: *Pannonia ab Alpibus Poeninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur* (***FHDRCh,* LXXXIV**).

CI. LIBER SACRAMENTORUM AUGUSTODUNENSIS

BREVIARIUM APOSTOLORUM

Incipit breuiarium Apostolorum ex nomine uel locis ubi predicauerunt orti uel obiti sunt…

2031 e: Andreas qui interpraetatur uirilis uel decorus frater Petri hic predicauit Scythiam et Achaiam ibique in ciuitatem Patras cruci suspensus occubuit. Pridie Kalendas Decembris

2031 i: Philippus qui interpretatur hos lampadas a Bethsaida ciuitate [h]ortus unde et Petrus Gallis praedicauit Christum. Deinde in Iherapoli Frigie prouincitie crucifixus et lapidus obiit. Ibique cum filiabus suis quiescit cuius natalitium. Kalendas Madii celebrantur.

Ediţia folosită: *Liber Sacramentorum Augustodunensis*, cura O. Heiming editus, Brepols, 1984 (*CCSL* CLIX B), p. 260, 261.

CI. LIBER SACRAMENTORUM AUGUSTODUNENSIS[1]
(cca 800)

Opera. După editorul său, acest *sacramentarium* datează din jurul anului 800.

Bibliografie: O. Heiming, în *Liber Sacramentorum Augustodunensis*, cura O. Heiming editus, Brepols, 1984 (*CCSL* CLIX B); C. Vogel, *Liturgie*, IX. *Livres liturgiques occidentaux*, în *DECA*, II, p. 1474-1475.

BREVIARUL APOSTOLILOR

Începe breviarul apostolilor, după nume sau după locurile unde au predicat, s-au născut sau au murit…

2031 e: Andrei, care se traduce „bărbătosul” sau „arătosul”, fratele lui Petru; acesta a predicat în Scythia şi Achaia şi acolo, ridicat pe cruce în oraşul Patras, a murit în ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie].

2031 i: Filip, care se traduce „gura luminii”, născut la Bethsaida, de unde era şi Petru, a propovăduit pe Hristos la gali[2]. Apoi a murit crucificat şi lovit cu pietre în Iheropolis din provincia Frigia şi acolo se odihneşte împreună cu fiicele sale; ziua de prăznuire a acestuia se celebrează la calendele lui mai [1 mai].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Astăzi, Autum, Franţa.
[2] Citeşte „galati”

CII. PSEUDO-HIPPOLYTI

1. DE DUODECIM APOSTOLIS

Ἀνδρέας, Σκύθαις, Θρᾴκαις κηρύξας, ἐσταυρώθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας ἐπὶ ἐλαίας ὄρθιος, καὶ θάπτεται ἐκει...

Φίλιππος ἐν Φρυγίᾳ κηρύξας, ἐν Ἰεραπόλει ἐσταυρώθη κατὰ κεφαλῆς.

Ediţia folosită: *PG* 10, col. 952[1].

Ediţia consultată: *Propheten- und Apostollegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwander Texte*, berabeitet von Theohor Schermann, Leipzig, 1907 (*TU* 31/3), p. 247.

2. DE LXX APOSTOLIS

20. Ἀνρόνικος ἐπίσκοπος Παννονίας
21. Ἀμπλίας ἐπισκοπος Ὀδύσσου

…

23. Στάχυς

Ediţia folosită: *PG* 10, col. 956[2].

[1] Text latin: *PG* 10, col. 951: *Andreas, cum Scythis ac Thracis praedicasset, cruci affixus est Patris in Achaia, rectus in olea arbore, ibique sepelitur… Philippus praedicans in Phrygia, Hierapoli crucifixus est capite deorsum verso, sub Domitiano principe, eodemque loco sepelitur.*

[2] Text latin: *PG* 10, col. 955: 20. *Andronicus, episcopus Pannoniae*. 21. *Amplias, episcopus Odyssi*… 23. *Stachys, episcopus Byzantii*.

CII. PSEUDO-HIPPOLYTUS
(cca 800)

Autorul şi opera. Catalog de apostoli şi discipoli ai acestora întocmit pe la cca 800 de un anonim bizantin, atribuit în mod forţat de unii istorici români ai Bisericii lui Hippolytus de *Roma* (cca 170–236).

Bibliografie: E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 201; idem, *Sources concernat la mission du Saint Apôtre sur le territoire de la Roumanie*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, Bucarest, 1997, p. 15-16; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 146, cu bibliografie.

1. DESPRE CEI DOISPREZECE APOSTOLI

Andrei, după ce a predicat la sciţi şi la traci, a fost crucificat în <oraşul> Patras din Achaia, <fiind> ridicat pe un măslin şi este îngropat acolo…

Filip, după ce a predicat în Phrygia, a fost crucificat la Hierapolis cu capul în jos.

Traducere: Mihaela Paraschiv
Ediţia consultată: *FHDR*, I, p. 713.

2. DESPRE CEI ŞAPTEZECI DE APOSTOLI

20. Andronicos, episcop de Pannonia
21. Amplias, episcop de Odyssos
…
23. Stachys

Traducere: Mihaela Paraschiv

CIII. PSEUDO-PROCOPII

EIUSDEM DOROTHEI DE XII APOSTOLIS BREVIS MEMORIA

<II.> Andreas autem frater eius omnem <oram> Bithynie et Ponti Thracieque et Scythie perambulauit Christum euuangelizans; postea autem processit in Sauastopolim magna, ubi fluunt Apsarus et Fasis fluuii; ubi interiores Ethiopes inhabitant; post hoc in Patris Achaie, ubi cruci sub Egea traditus sepultus fuit.

<V.> Filippus autem apostolus in Frigia predicans euangelium, in Gerapolim cum septem filiabus suis sepultus est, quem Lucas euangelista in actibus apostolorum meminit.

Ediţia folosită: François Dolbeau, *Une liste latine de disciples et d'apôtres traduite sur la recension grecque du Pseudo-Dorothée*, în *AB*, 108, 1990, p. 68, 69.

CIII. PSEUDO-PROCOPIUS
(cca 800)

Autorul şi opera. În *BHG*, 151-152b se găseşte un index de apostoli şi discipoli ai lui Hristos, care, către sfârşitul secolului al VIII-lea sau la începutul celui de-al IX-lea, a fost tradus în latină. Traducătorul este indicat ca fiind un preot pe nume Procopius, care ar fi efectuat tălmăcirea sub consulatul lui Philoxenos şi Probus, aşadar în 525, atunci când papa Ioannes I (523-526) ar fi vizitat *Constantinopolis*, pentru a demonstra că scaunul de pe malurile Bosforului este mai vechi decât cel al Romei. Dar, aşa cum a arătat François Dolbeau, compilatorul (traducătorul) este un Pseudo-Procopius, care a mixat în lista sa date din „Dorotheus" (sec. IV), „Procopius" (sec. VI) şi alte scrieri din secolele VIII-IX, având „un capacité d'invention étonnante". Scopul urmărit era acela de a convinge pe cititorii săi de apostolicitatea Bizanţului[1]. Titlul complet al acestei liste este *Dorothei episcopi Tyri et antiqui uiri spiritualis et martyris in temporibus Licinii et Constantini imperatorum de septuaginta duobus*[2] *et duodecim Christi discipulis breuis memoria*. Manuscrisul latin editat de cercetătorul amintit datează din secolele XI-XII.

Bibliografie: F. Dolbeau, *Une liste latine de disciples et d'apôtres traduite sur la recension grecque du Pseudo-Dorothée*, în *AB*, 108, 1990, p. 51-60.

SCURTĂ RELATARE A ACELUIAŞI DOROTHEUS DESPRE CEI DOISPREZECE APOSTOLI

<II.> Însă Andrei, fratele acestuia /Petru – n.n./, a străbătut toată <coasta> Bithyniei, Pontului şi Thraciei, propovăduindu-l pe Hristos, apoi a mers mai departe în Sevastopolis cea Mare[3], unde curg fluviile Apsarus[4] şi Fasis[5], unde locuiesc, în interior, etiopii; după aceea, <a mers> în Patras a Achaiei, unde, pus pe cruce sub guvernarea lui Egea, a fost îngropat.

<V.> Apostolul Filip, care a predicat Evanghelia în Frigia şi pe care evanghelistul Luca l-a amintit în *Faptele apostolilor*[6], a fost îngropat în Gerapolis cu cele şapte fiice ale sale.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[1] Cf. XXII. *Stachy, quem idem ad Romanos meminit* [*Rom* 16,9 – n.n.] *et quem apostolus Andreas per pontificum more Argyropolim Tracie nauigauit, Bisantii statutus est episcopus* – cf. F. Dolbeau, *Une liste latine de disciples et d'apôtres traduite sur la recension grecque du Pseudo-Dorothée*, în *AB*, 108, 1990, p. 64.

[2] Cum a observat editorul, cifra 72 aparţine copistului sau traducătorului, întrucât Pseudo-Dorotheus grec indică doar 70 de discipoli – cf. *ibidem*, p. 61, nota 29.

[3] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[4] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[5] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[6] *Fap* 21,9.

CIV. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΥ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΥ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ

(3-4) ... κατῆλθον εἰς Σινώπην, πόλιν τοῦ Πόντου ἐν τοῖς λεγομένοις Σκύθαις, ὡς καὶ αὐτὸς Πέτρος ἐν τῇ καθολικῇ ’Επιστολῇ λέγει Πόντον καὶ Γαλατίαν. ῏Ην δὲ ’Ιουδαίων πλῆθος πολὺ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἔχοντες καθ’ ἑαυτοὺς αἱρέσεις πολλὰς, ἄνδρες τὰ ἤθη βάρβαροι καὶ ἀνήμεροι, οἳ ἕνεκεν τούτου λέγονται ἀνθρωποφάγοι...

(7) ... Τοῦ δὲ ἁγίου ’Επιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου λέγοντος ὡς ἐκ παραδόσεως ἔχειν, τὸν μακάριον ἀποστολον ’Ανδρέαν διδάξαι Σκύθας, Κοσογδιανοὺς καὶ Γορσινοὺς (8), ἐν Σεβαστοπόλει τῇ μεγάλῃ, ἅπου ἐστὶν ἡ

CIV. EPIPHANIOS MONACHOS
(prima jumătate a secolului al IX-lea)

Autorul şi opera. Epiphanios a fost călugăr şi preot la mânăstirea Callistratos din *Constantinopolis* după anul 815. În redactarea biografiei apostolului Andrei s-a inspirat, după propria-i mărturie, din scrierile lui Clement de *Roma* (sfârşitul secolului I), Evagrios din *Sicilia* şi Epiphanios din *Cypros* (315-403).

Bibliografie: *BHG* 102; M. Starowieyski, *Epifanio monaco*, în *NDPAC*, I, col. 1673; J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 70-78; F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge (Massachusetts), 1958, p. cap. IV (*The Birth of the Andrew Tradition Concerning Byzantium*); J.-M. Prieur, *Les Actes apocryphes de l'apôtre André. Présentation des diverse traditions apocryphes et état de la question*, în *ANRW*, II/25.6, 1988, p. 4401-4402; idem, *Acta Andreae. Praefatio – Commentarius*, cura J.-M. Prieur, Brepols-Turnhout, 1989 (*CCSA* 5), p. 18-20, 121-122; idem, *Introduction*, în *Actes de l'apôtre André*, introduction, traduction et notes par J.-M. Prieur, Brepols, 1995, p. 24-25; I. Holubeanu, *Despre aria misionară a Sfântului Episcop Mucenic Ephraim*, în *Pontica*, 40, 2007, p. 420-421.

DESPRE VIAŢA ŞI FAPTELE ŞI MOARTEA SFÂNTULUI ŞI PREASLĂVITULUI ŞI PRIMULUI CHEMAT ÎNTRE APOSTOLI ANDREI

(3) … veniră /Petru şi Andrei – n.n./ în oraşul Sinope din Pontus la aşa-numiţii sciţi[1], după cum însuşi Petru în scrisoarea ecumenică menţionează Pontus şi Galatia[2]. (4) Iar în acel oraş se afla o mare mulţime de iudei, care aveau între ei înşişi numeroase neînţelegeri, oameni cu obiceiuri barbare şi sălbatici, din care pricină sunt numiţi antropofagi…

(7) … Sfântul Epiphanios, episcop de Cypros[3], spunând că deţine din tradiţie faptul că fericitul apostol Andrei i-a creştinat pe sciţi, pe cosogdiani[4] şi pe gorsini[5] (8), în marele <oraş> Sebastopolis[6], în care se află fortăreaţa Apsaros[7]

[1] Astăzi, Sinup (Sinop Ili), Turcia; oraşul se găsea pe ţărmul sudic al Mării Negre, în provincia *Pontus et Bithynia* (apoi în *Galatia*), nu în spaţiul scitic (Str., XI, 2, 14; 2, 17; XII, 1, 3; 3, 10-11; 3, 14; 3, 26; 3, 40; XIV, 3, 1; 5, 22; 5, 24); aşadar, localizarea lui Epiphanios este greşită.

[2] *1Pt*, 1,1.

[3] Despre el, vezi în volum (***FHDRCh*, XXIX**).

[4] *Sogdianoi* – populaţie din provincia persană *Sogdiana* situată între râurile *Oxus* şi *Iaxartes* – Str., XI, 8, 2; 8, 8; 11, 2-6; Plin., VI, 49; Amm., XXIII, 6, 59. Dar localizarea lui Epiphanios e greşită, întrucât o plasează în ţara alanilor, pe coasta estică a Mării de Azov – O. Pritsak, *Sougdaia*, în *ODB*, 3, p. 1931.

[5] Forma corectă este *gordiani*, adică locuitori ai regiunii *Gordyaia* sau *Gordyene*, situată la graniţa dintre *Armenia*, *Assyria* şi *Mesopotamia* – Str., XI, 14, 2; 14, 8; 14, 14; XVI, 1, 1; 1, 8; 1, 21; 1, 24-25; 2, 5; Plin., VI, 118.

[6] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

[7] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

παρεμβολὴ ’Αψάρου καὶ Ὕσσου λιμὴν καὶ Φάσις ποταμός· ἔνθα οἰκοῦσιν Ἴβηρες καὶ Σοῦσοι καὶ Φοῦστοι καὶ ’Αλανοί· [8]

Ediţia folosită: *PG* 120, col. 217-218, 221.

Ediţii consultate: *Propheten- und Apostollegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwander Texte*, berabeitet von Theohor Schermann, Leipzig, 1907 (*TU* 31/3), p. 247; J. Flamion, *Les Actes Apocryphes de l'Apôtre André. Les Actes d'André et de Mathias, de Pierre et d'André et les texte apparentés*, Namur, 1911, p. 70-78.

---

[8] Lat. ... *venerunt Sinopem civitatem Ponti inter vocatos Scythas, sicut ait et ipse Petrus in Epistola catholica Pontum et Galatiam. Erat autem Judaeorum multitudo magna in civitate illa, habentes inter se dissensiones multas, viri moribus barbari et efferi, qui propter hoc vocantur anthropophagi... Dicente autem sancto Epiphanio Cypri episcopo quasi ex traditione tenere, quod beatus apostolus Andreas docuerit Scythas et Sogdianos et Gorsinos, in Sebastopoli magna, in qua est Apsari castrum, et Hyssi portus, et Phasis fluvius, ubi commorantur Iberi et Susi et Phusti, et Alani.* – cf. *PG* 120, col. 218-219, 222.

şi portul Hyssos[9] şi fluviul Phasis[10]; acolo locuiesc iberii[11] şi susii[12], fustii şi alanii[13].

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[9] E posibil să fie o deformare de la *Hippos*, care era un afluent al *Phasis*-ului – Str., XI, 2, 17; 3, 4; Plin., VI, 13.

[10] Vezi ***FHDRCh,* XCVII**.

[11] Locuitori ai Iberiei, regiune caucaziană, astăzi în Georgia – Str., XI, 2, 18; 3, 3; 3, 6; 4, 1-8; 14, 5; Plin., VI, 29-39; R. W. Thomson, *Iberians*, în *ODB*, 2, p. 971.

[12] Locuitorii din *Susa* (τὰ Σοῦσα) (astăzi, Šuš), oraş în Podişul iranian din provincia *Susiana* – Str., XI, 13, 5; 13, 9; XV, 3, 2-4; 3, 12; XVI, 1, 8; 1, 18; 3, 2; Plin., VI, 133-135; Amm., XXIII, 6, 26. Ar putea fi o eroare a autorului, fiind vorba de *suani*, locuitori ai Suaniei (Σουανία), ţinut de pe coastă estică extremă a Mării Negre (Str., XI, 2, 19), mai apropiată de *Sebastopolis* – R. W. Thomson, *Souania*, în *ODB*, 3, p. 1972.

[13] Populaţie de stepă de origine iraniană situată în nordul Caucazului – Plin., IV, 80; Amm., XXII, 8, 31; 8, 38; XXIII, 6, 61; XXXI, 2, 12; 2, 15-24; O. Pritsak, *Alans*, în *ODB*, 1, p. 51-52.

CV. ADONIS VIENNENSIS

1. LIBELLUS DE FESTIVITATIBUS SANCTORUM APOSTOLORUM ET RELIQUORUM QUI DISCIPULI AUT VICINI SUCCESSORESQUE IPSORUM APOSTOLORUM FUERUNT

Kal. Maii (1 Maii)

Natalis beatorum apostolorum Philippi et Iacobi, ex quibus Philippus cum paene Scythiam ad fidem Christi convertisset, diaconibus, presbyteris et episcopis ibi constitutis, reversus est ad Asiam, ubi continua praedicatione per aliquot annos insistens, multitudinem populorum Christo laboris piis semper inserviens lucratus est. Quique apud Hieropolim Asiae civitatem dormivit, cum patribus suis beato fine sepultus.

II Kal. Decembrii (30 Nov.)

In civitate Patras provinciae Achaiae, natalis beati Andreae apostoli, qui etiam apud Scythiam praedicavit.

Ediţia folosită: *PL* 123, col. 183, 184.

CV. ADON DE VIENNE
(799 – 875)

Autorul. Adon s-a născut în dioceza de Sens, intrând de mic în abaţia Ferrières-en-Gâtinais. Către 840 sau 842, a intrat în mânăstirea Prüm din Lorena, unde a rămas mai puţin de un deceniu, conducând şcoala monastică de aici. După 853, a ajuns la Lyon. La 6 iulie 859, la propunerea contelui Gérard de Vienne, a fost consacrat episcop de Vienne, iar un an mai târziu, arhiepiscop de Vienne. A fost un prelat cu deosebită influenţă în viaţa politică şi ecleziastică a Franţei. A murit la 16 decembrie 875.

Opera. Opera cea mai cunoscută a lui Adon este un *Martyrologium* compus către 855, inspirat după un vechi martirologiu roman, care a stat la baza martirologiilor medievale ulterioare, ca şi din cel realizat de către Florus (790-860), diacon la Lyon, la care a adăugat extrase din *Biblie*, Eusebius de *Caesarea*, Hieronymus, Gregorius Turonensis, Beda. Cu unele adăugiri, l-a republicat în 859. De asemenea, a redactat o cronică a evenimentelor ce au urmat domniei împăratului occidental Carol cel Mare până în 869 şi lucrări hagiografice (*Vita sancti Theudarii, Passio sancti Desiderii* etc.).

Bibliografie: I. Cecchetti, *Adone*, în *Bibliotheca Sanctorum*, 1, *A-Ans*, 1962, col. 258-265; C. Leonardi, *Adone di Vienne*, în *GLS*, I, p. 22; V. Saxer, S. Heid, *Martirologio*, în *NDPAC*, II, col. 3100; *DELC*, p. 13 (*Ado*).

1. OPUSCUL DESPRE SĂRBĂTORILE SFINŢILOR APOSTOLI ŞI ALE CELORLALŢI CARE AU FOST DISCIPOLI SAU APROPIAŢI ŞI URMAŞI AI APOSTOLILOR ÎNŞIŞI

La calendele lui mai (1 mai)

Ziua de prăznuire a fericiţilor apostoli Filip şi Iacob, dintre care Filip, după ce aproape a convertit Scythia la credinţa lui Hristos, orânduind acolo diaconi, preoţi şi episcopi, s-a întors în Asia, unde, deoarece a perseverat într-o neîntreruptă predicare <a Evangheliei> pe parcursul câtorva ani, dedicându-se unor munci pioase, a câştigat pentru Hristos o mulţime de popoare. Şi acesta a murit în cetatea Hieropolis din Asia, la fericitul sfârşit fiind înmormântat laolaltă cu părinţii săi.

Cu două zile înainte de calendele lui decembrie (30 noiembrie)

În oraşul Patras din provincia Achaia, ziua de prăznuire a apostolului Andrei care a predicat chiar şi în Scythia.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

Ediţii consultate: Nicolae Dănilă, *Izvoarele apostolice ale creştinismului la români: Sfântul Apostol Filip şi Scythia Minor (II)*, în „Credinţa străbună”, Foaie religioasă editată de Episcopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, anul VII, nr. 11 (128), noiembrie 1996, p. 5; idem, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, anul III, nr. 1, 1997, p. 36 (text românesc), 47-48 (text latinesc).

2. MARTYROLOGIUM

IV Nonas Ianuarii (2 ian.)

Et in Ponto civitate Tomis, trium fratrum, Argaei, Narcissi, et Marcellini pueri, qui sub Licinio inter tyrones comprehensus, cum nollet militare caesus ad mortem et diu in carcere maceratus, in mare mersus, martyrium consummavit. Corpus eius ad litus delatum, et a religiosis viris depositum, magnis coruscat virtutibus

VII Kal. Martii (23 febr.)

Apud Syrmium, B. Syreni [al. Syneri] monachi, qui cum tempore Maximiani imperatoris, unius ex domesticis eius uxorem, hora incongrua in horto, quem ipse sibi excolebat, deambulantem, acrius increpando repulisset, iubente Maximiano tentus, et Christianum se esse confessus, capite caesus est.

VIII Kal. Aprilis (25 mart.)

Et apud Syrmium, natale sancti Irenaei episcopi, qui tempore Maximiani imperatoris, sub praeside Probo, primo tormentis acerrimis vexatus, deinde diebus plurimis in carcere cruciatus, novissime abscisso capite consummatus est.

VII Kal. Aprilis (26 mart.)

Et apud Syrmium, natale sancti Montani presbyteri, qui cum Maxima uxore sua tentus, et in fluvium praecipitatus est; corpora eorum nono ab urbe lapide inventa et sepulta sunt.

III Nonas Aprilis (3 apr.)

Apud Sirmium, natalis septem virginum, quae in unum meruerunt coronari quinto Idus Aprilis.

VIII Kal. Iunii (25 mai)

Eodem die apud Moesiam, civitate Dorostoro, natalis sanctorum martyrum Passicratis, Valentionis, et aliorum duorum coronatorum.

VI Kal. Iunii (27 mai)

Apud Moesiam, civitate Dorostorensi, natale sancti Iulii qui tempore persecutionis cum esset veteranus et emeritae militiae, comprehensus ab officialibus, et

2. MARTIROLOGIU

Cu patru zile înainte de nonele lui ianuarie (2 ianuarie)

Şi în oraşul Tomis de la Marea Neagră, s-a săvârşit martiriul celor trei fraţi, Argeus, Narcissus şi tânărul Marcellinus, care, luat printre recruţi sub Licinius, cum nu voia să slujescă la oaste, bătut de moarte şi schingiuit mult timp în închisoare, a fost înecat în mare. Trupul acestuia, adus la ţărm şi îngropat de oameni credincioşi, devine renumit prin calităţi deosebite.

Cu şapte zile înainte de calendele lui martie (23 februarie)

La Syrmium, <ziua de prăznuire> a fericitului monah Syrenus [Synerus], care, deoarece, în timpul împăratului Maximianus, a alungat-o, ocărând-o mai aspru, pe soţia unuia dintre oamenii de casă ai acestuia, care se plimba la o oră nepotrivită în grădina pe care el însuşi şi-o cultiva cu grijă, arestat din porunca lui Maximianus şi mărturisind că este creştin, a fost decapitat.

Cu opt zile înainte de calendele lui aprilie (25 martie)

Şi la Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului Ireneus episcopul, care, pe timpul împăratului Maximianus, sub guvernatorul Probus[1], schingiuit mai întâi cu cele mai crunte cazne, apoi chinuit mai multe zile în închisoare, a fost ucis în cele din urmă, tăindu-i-se capul.

Cu şapte zile înainte de calendele lui aprilie (26 martie)

Şi la Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului Montanus preotul, care a fost arestat împreună cu soţia sa, Maxima, şi aruncat în fluviu; corpurile acestora au fost găsite la a noua milă de cetate şi înmormântate.

Cu nouă zile înainte de nonele lui aprilie (3 aprilie)

La Sirmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare care au meritat să fie încununate laolaltă în a cincea zi înainte de idele lui aprilie.

Cu opt zile înainte de calendele lui iunie (25 mai)

În aceeaşi zi, în Moesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Passicrates, Valentio şi a altor doi încununaţi.

Cu şase zile înainte de calendele lui iunie (27 mai)

În Moesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului Iulius care, pe vremea persecuţiei, deşi era veteran, arestat de autorităţi şi înfăţişat guvernatorului

---

[1] Nu există alte informaţii despre acest *praeses* – *PLRE*, I, p. 736 (**!Probus!* 2*).

Maximo praesidi oblatus, nolens sacrificare idolis, et nomen Domini Jesu Christi constantissime confessus, capitali sententia punitus est. Cumque duceretur ad locum caedis implendae, Esychius quidam miles, cum et ipse ob fidem Christi comprehensus detineretur, rogabat eum dicens: Memor esto mei, nam et ego subsequor te. Plurimum etiam saluta Passicratem et Valentionem famulos Dei, qui nos iam per bonam confessionem praecesserunt ad Dominum. Iulius vero osculatus Esychium dixit: Frater, festina venire; mandata enim tua iam audierunt quos salutasti. Sic accepto orario, ligans sibi oculos, martyrii palmam gladio caedente percepit.

XVII Kalend. Iulii (15 iun.)

Eodem die apud Moesiam civitate Dorostoro, sancti Esychii militaris, qui cum beato Iulio comprehensus, sub praeside Maximiano, postea martyrio coronatus est.

IV Nonas Iulii (4 iul.)

Apud Syrmium, SS. Martyrum Innocentii et Sabbatiae, cum aliis triginta.

VI Kal. Septembris (27 aug.)

Tomis, natalis sanctorum martyrum, Marcellini tribuni, et uxoris eius Manneae, et filii ipsius Joannis, et Serapionis clerici, et Petri militis

XV Kal. Octobris (17 sept.)

Nividuno, natalis sanctorum martyrum Valeriani, Macrini, et Gordiani

Kal. Octobris (1 oct.)

Tomis civitate, sanctorum Prisci, Crescentii et Evagrii

VI Idus Novembris (8 nov.)

Eodem die, natale sanctorum quatuor Coronatorum, id est Severi, Severiani, Carpophori et Victorini. Hi cum impellerentur ad sacrificandum, reluctantes, nec consensum impiis praebentes, perstiterunt in fide. Nuntiatum est autem Diocletiano imperatori, qui illico iussit ut ante simulacrum Aesculapii ictibus

Maximus[2], nevrând să aducă sacrificii idolilor şi mărturisind cu mare statornicie numele Domnului Iisus Hristos, a fost pedepsit cu condamnarea la moarte. Pe când era dus la locul de săvârşire a execuţiei, un oarecare oştean, Esychius, cum era şi el reţinut, arestat din cauza credinţei în Hristos, îl ruga zicând: „Aminteşte-ţi de mine, căci te urmez şi eu. Mai mult chiar, salută-i pe Passicrates şi Valentio, servitorii lui Dumnezeu, care au mers deja înaintea noastră la Dumnezeu prin dreaptă mărturisire". Iulius însă, sărutându-l pe Esychius, i-a zis: „Frate, grăbeşte-te să vii; căci cei pe care i-ai salutat au auzit deja mesajele tale". Astfel, după ce a primit ştergarul, legându-se la ochi, a căpătat răsplata martiriului când sabia l-a ucis.

Cu şaptesprezece zile înainte de calendele lui iulie (15 iunie)

În aceeaşi zi, în Moesia, în oraşul Dorostorum, <prăznuirea> sfântului Esychius soldatul care, arestat împreună cu fericitul Iulius sub guvernatorul Maximus[3], a fost încununat apoi printr-o moarte de martir.

Cu şase zile înainte de nonele lui iulie (4 iulie)

La Syrmium, <ziua de prăznuire a> sfinţilor Innocentius şi Sabbatia împreună cu alţi treizeci.

Cu şase zile înainte de calendele lui septembrie (27 august)

La Tomis, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi soţia lui, a fiului acestuia, Ioannes, a clericului Serapio şi ostaşului Petrus.

Cu cincisprezece zile înainte de calendele lui octombrie (17 septembrie)

La Nividunum, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Valerianus, Macrinus şi Gordianus.

La calendele lui octombrie (1 octombrie)

În oraşul Tomis, <în ziua> sfinţilor Priscus, Crescentius şi Evagrius.

Cu şase zile înainte de idele lui noiembrie (8 noiembrie)

În aceeaşi zi, prăznuirea celor patru sfinţi încununaţi, adică Severus, Severianus, Carpophorus şi Victorinus. Aceştia, deşi erau forţaţi să aducă sacrificii, împotrivindu-se şi nearătând înţelegere celor nepioşi, au rămas în credinţă. S-a dat de veste însă împăratului Diocletianus care pe loc a poruncit ca, în faţa statuii lui Aesculapius, să sfârşească ucişi cu lovituri de bice cu plumb. A ordonat să fie arun-

[2] Vezi ***FHDRCh*, XCI**.

[3] Vezi nota anterioară.

plumbatarum caesi deficerent. Quorum corpora iussit in platea canibus iactari, et iacuerunt ibi diebus quinque. Tunc pii Christiani venerunt, et collecta corpora se pellierunt in via Lavicana, milliario ab urbe tertio, in arenario, iuxta corpora sanctorum martyrum Claudii, Nicostrati, Symphroniani, Castorii et Simplicii. Passi sunt autem sexto Idus Novembris, post duos tamen annos passionis horum quinque martyrum. Cum autem nomina eorum minime reperirentur, statuit beatus Melchiades episcopus ut anniversaria quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quinque martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis, cuidam sancto viro etiam nomina eorum revelata sunt. Festivitas vero ut fuerat statuta, celebris in aliorum martyrum festivitate permansit, ac locus quatuor Coronatorum nomine insignis.

Ediţia folosită: *PL* 123, col. 209-210, 231-232, 242, 245, 246, 270-271, 287, 297, 338, 359, 373, 391-391.

caţi câinilor în piaţă şi au zăcut acolo cinci zile. Atunci creştinii pioşi au venit şi, adunând corpurile, le-au îngropat pe Via Lavicana, la trei mile de oraş, în cariera de nisip, lângă trupurile sfinţilor martiri Claudius, Nicostratus, Symphronianus, Castorius şi Simplicius. Au pătimit însă în a şasea zi înainte de idele lui noiembrie, la doi ani totuşi după supliciul acestor cinci martiri. Deoarece numele lor nu se aflaseră nicidecum, fericitul Melchiades episcopul a stabilit ca ziua de prăznuire a celor patru încununaţi să fie celebrată sub numele celor cinci sfinţi martiri. Totuşi, trecând <câţiva> ani, chiar şi numele acestora i-au fost dezvăluite unui om credincios. Sărbătoarea, în realitate, a rămas celebrată în timpul festivităţii altor martiri, după cum fusese stabilită, şi locul însemnat cu numele celor patru încununaţi.[4]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[4] Despre ei vezi ***FHDRCh,*** **LII** şi **XCI**.

3. VETUS ROMANUM MARTYROLOGIUM

Mensis Ianuarius
IV Non. Et Tomis, martyrum Argei, Narcissi et Marcellini.

Mensis Februarius
VII Kal. Apud Sirmium, Sinerii monachi

Mensis Martius
VIII Kal. Apud Sirmium, Irenaei episcopi et martyris.

Mensis Aprilis
III Non. Tomis, Evagrii et Benigni.

V Id. Apud Sirmium, VII virginum, quae in unum coronatae sunt.

Mensis Maius
Kal. Mai. Et Apostolorum Philippi, et Jacobi fratris Domini.

VI Kal. In Moesia civitate Dorostorensi, Iulii martyris.

Mensis Iunius
XVII Kal. Dorostori, Esychii militaris.

Mensis Iulius
IV Non. Apud Sirmium, Innocentii, Sabbatii, cum aliis XXX.

3. VECHIUL MARTIROLOGIU ROMAN[5]

Luna ianuarie
Cu şase zile înainte de none [4 ianuarie]
Şi la Tomis, <ziua de prăznuire> a martirilor Argeus, Narcissus şi Marcellinus.

Luna februarie
Cu şapte zile înainte de calende [23 februarie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a monahului Sinerius

Luna martie
Cu opt zile înainte de calende [25 martie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Irenaeus, episcop şi martir.

Luna aprilie
Cu trei zile înainte de none [3 aprilie]
La Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Evagrius şi Benignus.

Cu cinci zile înainte de ide [9 aprilie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a celor şapte fecioare care au fost încununate împreună.

Luna mai
La calendele lui mai [1 mai]
Şi <ziua de prăznuire> a apostolilor Filip şi Iacob, fratele Domnului.

Cu şase zile înainte de calende [10 aprilie]
În Moesia, în oraşul Dorostorum, <ziua de prăznuire> a lui Iulius martirul.

Luna iunie
Cu şaptesprezece zile înainte de calende [15 iunie]
În Dorostorum, <ziua de prăznuire> a lui Esychius ostaşul.

Luna iulie
Cu patru zile înainte de none [4 iulie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Innocentius, Sabbatius împreună cu alţi treizeci.

---

[5] Includerea aici a *Vechiului calendar roman* (cca 850-860) se datorează atribuirii lui Adon de Vienne – V. Saxer, S. Heid, *Martirologio,* în *NDPAC,* II, col. 3100.

Nonae. Romae, martyris Nicostrati primiscrinii, Claudii, Castorii, Victorini, Symphroniani.

Mensis Augustus

VI Kal. Tomis, Marcellini et Manneae.

Mensis October

Kal. Octob. Tomis civitate, Prisci, Crescentii et Evagrii.

Mensis November

VI Id. Romae, martyrum Claudii, Nicostrati, Symphroniani, Castorii, Simplicii, artificum insignissimorum. Et ipso die, IV Coronatorum Severi, Severiani, Carpophori, Victorini, quorum festivitatem statuit Melchiades papa sub nominibus quinque martyrum celebrari, quia nomina eorum non reperiebantur; sed intercurrentibus annis cuidam sancto viro revelata sunt.

III Id. In Scythia, Mennae martyris, Constantinopolim translati.

II Kal. Andreae apostoli.

Mensis December

VIII Kal. Romae, Anastasiae.

Ediţia folosită: *PL* 123, col. 145-146, 149, 153-154, 157-158, 161-163, 167-168, 169-170, 173-175, 177.

Ediţia consultată: http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0850-0874_Ado_Viennensis_Archiepiscopus,_Vetus_Romanum_Martyrologium,_MLT.pdf

La none [7 iulie].

În Roma, <ziua de prăznuire> a martirilor Nicostratus *primiscrinius*[6], Claudius, Castorius, Victorinus, Symphronianus.

Luna august

Cu şase zile înainte de calende [27 august]

La Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Marcellinus şi a Manneei.

Luna octombrie

La calendele lui octombrie [1 octombrie]

În cetatea Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Priscus, Crescentius şi Evagrius.

Luna noiembrie

Cu şase zile înainte de ide [8 noiembrie]

La Roma, <ziua de prăznuire> a martirilor Claudius, Nicostratus, Symphronianus, Castorius, Simplicius, meşteri foarte însemnaţi. Şi în aceeaşi zi, cea a celor patru încununaţi, Severus, Severianus, Carpophorus, Victorinus, a căror sărbătoare a stabilit papa Melchiades să fie celebrată sub numele celor cinci martiri, deoarece numele acestora nu erau aflate; dar, trecând <câţiva> ani, au fost dezvăluite unui bărbat sfânt.

Cu trei zile înainte de ide [11 noiembrie]

În Scythia, <ziua de prăznuire> a lui Mennas martirul, transferat la Constantinopolis.

Cu două zile înainte de calendele lui decembrie [30 noiembrie]

<Ziua de prăznuire> a apostolului Andrei.

Luna decembrie

Cu opt zile înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]

În Roma, <ziua de prăznuire> a Anastasiei.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[6] *Primiscrinius* – şef de birou, de secretariat.

CVI. USUARDI

MARTYROLOGIUM

IIII Non. Ian. [2 ian.]

F(lorus) 2
A(don)

Et in Ponto, civitate Tomis, trium fratrum Argei, Narcissi et Marcellini[1] pueri, qui sub Licinio *principe* inter tyrones comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortum et diu in carcere maceratus atque in mare mersus, martyrium consummavit.

VIII Kl. Aprl. [25 martie]

F(lorus) 2
A(don)

In Syrmio, passio beati Hirenei episcopi, tempore Maximiani imperatoris, qui primo tormentis acerrimis vexatus, deinde diebus plurimis in carcere cruciatus, novissime absciso capite consummatus est.

[1] Cum arată Jacques Dubois, în unele manuscrise apare *Marcelli*, dar aceasta este o greşeală de copist.

CVI. USUARDUS
(cca 800 – cca 877)

Autorul. Usuardus s-a născut pe la începutul secolului al IX-lea, petrecându-şi toată viaţa la abaţia Saint-Germain-des-Prés din Paris. În 857-858, a călătorit în Spania, cu scopul de a aduna relicve sfinte. A murit probabil la 13 ianuarie 877.

Opera. Usuardus a fost gramatician, compunând *Ysagoge* sau *Artis grammaticae introductiones*, şi autorul unui martirologiu, dedicat lui Carol cel Pleşuv (840-877), încoronat ca împărat la 25 decembrie 875. *Martyrologium*-ul a fost început către 850 şi finalizat către 865, dar în anii următori a făcut numeroase retuşuri; către 865-870, el a compus prefaţa. După cum a arătat Jacques Dubois, Usuardus s-a inspirat din mai multe martirologii anterioare – cele ale lui Beda (672/3-735), Florus (790-860), Adon (799-875), cel în versuri al lui Wandelbert de Prüm scris în 848, cel al lui Henric d'Auxerre (841-876), cel hieronimian (sec. V), din adăugiri galice ale acestuia din urmă şi din diferite surse literare şi hagiografice. Usuardus a făcut numeroase omisiuni, abrevieri, erori, apropieri forţate, a inventat nume ş.a. Prin urmare, din punct de vedere al valorii istorice, aşa cum arăta acelaşi istoric amintit mai sus, compilaţia lui Usuardus nu poate fi superioară surselor sale – ea poate fi chiar inferioară.

Bibliografie: V. Saxer, S. Heid, *Martirologio*, în *NDPAC*, II, col. 3100; *DELC*, p. 861-862 (*Usuard*); J. Dubois, *Le martyrologie métrique de Wandelbert. Ses sourses. Son originalité. Son influence sur le martyrologie d'Usuard*, în *AB*, 79, 1961, 2, p. 257-293; idem, *Le martyrologe d'Usuard*, texte et commentaire, Bruxelles, 1965 (*Subsidia hagiographica* 40), p. 10-141.

MARTIROLOGIU

În ziua a patra înainte de nonele lui ianuarie [2 ianuarie]

F(lorus) A(don)	2	Şi în oraşul Tomis de la Marea Neagră, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi, Argeus, Narcissus şi tânărul Marcellinus, care, luat printre recruţi pe vremea împăratului Licinius, bătut de moarte şi chinuit mult timp în închisoare deoarece nu voia să slujescă la oaste, aruncat în mare, şi-a încheiat martiriul.

În a opta zi înainte de calendele lui aprilie [25 martie]

F(lorus) A(don)	2	În Syrmium, pătimirea fericitului Hireneus episcopul, care, pe vremea împăratului Maximianus, schingiuit mai întâi cu cele mai crunte cazne, apoi chinuit mai multe zile în închisoare, a fost ucis în cele din urmă, tăindu-i-se capul.

VII Kl. Aprl. [26 martie]
F(lorus) A(don) 3 In Syrmio, sanctorum Montani presbiteri et Maxime *in mare* mersorum[2].

III Non. Aprl. [3 aprilie]
F(lorus) A(don) 1 In Scithia, civitate Thomis, natalis sanctorum Evagrii et Benigni.

IV Id. Aprl. [6 aprilie]
F(lorus) A(don) 2 In Syrmio, passio sanctarum septem virginum, [*quae dato simul pretio sanguinis, vitam mercatae sunt aeternam*][3].

Kl. Mai [1 mai]
F(lorus) A(don) 2 Item, natalis beatorum apostolorum Philipi et Iacobi, ex quibus Philippus, postquam paene Scythiam ad fidem Christi convertisset, apud Ierapolim, Asiae civitatem, gloriosso fine quievit.

XVI Kl. Iun. [17 mai]
M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 Civitate Niveduno, sanctorum Eraclii, Pauli, Aquilini cum aliis duobus.

VIII Kl. Iun. [25 mai]
F(lorus) A(don) 3 Apud Moesiam, civitate Dorostoro, sanctorum martyrum Passecratis, Valentionis, et aliorum duum simul coronatorum.

VI Kl. Iun. [27 mai]
1 Apud Moesiam, civitate Dorostorensi, natalis beati Iulii, qui tempore persecutionis, cum esset veteranus et emeritae militiae, comprehensus ab officialibus, iudici est oblatus, quo praesente cum idola execraretur et nomem Christi constantissime confiteretur, capitali sententia punitus est.

II Non. Iun. [4 iunie]
M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 Civitate Niveduno, sanctorum Zotici, Attali et Eutici.

VIII Id. Iun. [6 iunie]
M(artyrologium) H(ieronymianum) 4 Civitate Niveduno, sanctorum Amanti et Alexandri[4].

[2] După acelaşi editor, contrar altor martirologii, *in fluvio* este înlocuit cu *in mare*.
[3] După Jacques Dubois, formula dintre paranteze este introdusă de Usuardus.
[4] Cum remarca Jacques Dubois, Usuardus omite *Luci* între *Amanti* şi *Alexandri*.

În a şaptea zi înainte de calendele lui aprilie [26 martie]

F(lorus) A(don) 3 În Syrmium, <ziua de prăznuire> a sfinţilor celor aruncaţi în mare, Montanus preotul şi Maxima.

În a treia zi înainte de nonele lui aprilie [3 aprilie]

F(lorus) A(don) 1 În Scithia, în oraşul Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Evagrius şi Benignus.

În a patra zi înainte de idele lui aprilie [6 aprilie]

F(lorus) A(don) 2 În Syrmium, pătimirea celor şapte sfinte fecioare [care şi-au dobândit viaţa veşnică plătind împreună preţul sângelui].

La calendele lui mai [1 mai]

F(lorus) A(don) 2 De asemenea, ziua de prăznuire a apostolilor Filip şi Iacob, dintre care Filip, după ce aproape a convertit Scythia la credinţa lui Hristos, şi-a găsit gloriosul sfârşit la Ierapolis, oraş din Asia.

În a şaisprezecea zi înainte de calendele lui iunie [17 mai]

M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 În oraşul Nivedunum, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Eraclius, Paulus, Aquilinus împreună cu alţi doi.

În ziua a opta înainte de calendele lui iunie [25 mai]

F(lorus) A(don) 3 În Moesia, în oraşul Dorostorum, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Passecrates, Valentio şi a altor doi încununaţi în acelşi timp.

În a şasea zi înainte de calendele lui iunie [27 mai]

1 În Moesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a fericitului Iulius care, pe vremea persecuţiei, când era veteran, arestat de autorităţi, a fost adus în faţa judecătorului <şi>, deoarece în prezenţa acestuia blestema idolii şi mărturisea cu statornicie numele lui Hristos, a fost pedepsit cu condamnarea la moarte.

În a doua zi înainte de nonele lui iunie [4 iunie]

M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 În oraşul Nivedunum, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Zoticus, Attalus şi Euticus.

În a opta zi înainte de idele lui iunie [6 iunie]

M(artyrologium) H(ieronymianum) 4 În oraşul Nivedunum, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Amantus şi Alexander.

XII Kl. Iul. [20 iunie]
M(artyrologium) 2 Civitate Thomis, sanctorum Pauli et Cyriaci[5].
H(ieronymianum)

IIII Non. Iul. [4 iulie]
F(lorus) 4 Apud Sirmium, sanctorum martyrum Innocentii et Sabastiae cum
A(don) aliis triginta.

XV Kl. Aug. [18 iulie]
M(artyrologium) 2 Civitate Dorostoro, sancti Emiliani.
H(ieronymianum)

VI Kl. Sept. [27 august]
F(lorus) 2 Thomis civitate, sanctorum martyrum Marcellini tribuni et uxoris
A(don) eius Manneae, Iohannis, Serapionis et Petri.

XV Kl. Oct. [17 sept.]
F(lorus) 5 Niveduno, sanctorum martyrum Valeriani, Macrini et Gordiani.
A(don)

VI Id. Nov. [8 nov.]
F(lorus) 1 Romae, via Lavicana, passio santorum Claudii, Nicostrati, Simproniani, Castorii et Simplicii, qui primo in carcerem trusi, deinde scorpionibus gravissime sunt caesi, sed cum a fide Christi mutari non possent, iussi sunt a Diocletiano in medio mari praecipites dari.

F(lorus) 2 Item, via Lavicana, natalis quattuor coronatorum Severi, Severiani, Carpofori et Victorini, qui iubente Diocletiano ictibus plumbatarum usque ad mortem caesi sunt. Horum nomina cum minime potuissent repperiri, quae Domino revelante interiectis annis postea ostensa sunt, statutum est ut anniversaria dies ipsorum sub nominibus supradictorum quinque martyrum recoleretur.

[5] Conform observaţiilor aceluiaşi editor, informaţia respectivă apare pe o foaie recopiată în sec. al XI-lea.

În a douăsprezecea zi înainte de calendele lui iulie [20 iunie]

M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Paulus şi Cyriacus.

În a patra zi înainte de nonele lui iulie [4 iulie]

F(lorus) A(don) 4 La Sirmium, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Innocentius şi Sabastiae împreună cu alţi treizeci.

În a cincisprezecea zi înainte de calendele lui august [18 iulie]

M(artyrologium) H(ieronymianum) 2 În oraşul Dorostorum, <ziua de prăznuire> a Sfântului Emilianus.

În a şasea zi înainte de calendele lui septembrie [27 august]

F(lorus) A(don) 2 În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi soţia lui, Mannea, Ioannes, Serapio şi Petrus.

În a cincisprezecea zi a calendelor lui octombrie [17 septembrie]

F(lorus) A(don) 5 La Nivedunum, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Valerianus, Macrinus şi Gordianus.

În a şasea zi înainte de idele lui noiembrie [8 noiembrie]

F(lorus) 1 La Roma, pe Via Lavicana, martiriul sfinţilor Claudius, Nicostratus, Simpronianus, Castorius şi Simplicius, care mai întâi au fost aruncaţi în închisoare, apoi au fost loviţi cumplit cu bicele cu ţepi, dar, cum nu puteau fi schimbaţi de la credinţa lui Hristos, Diocletianus a poruncit să fie aruncaţi în mijlocul mării.

F(lorus) 2 De asemenea, pe Via Lavicana, <ziua de prăznuire> a celor patru încununaţi Severus, Severianus, Carpoforus şi Victorinus, care, la porunca lui Diocletianus, au fost bătuţi până la moarte cu lovituri de bici cu plumb. Din moment ce nu au putut fi nicidecum aflate numele lor, care au fost cunoscute <câţiva> ani după aceea, dezvăluindu-le Dumnezeu, s-a stabilit ca şi ziua lor de sărbătoare să fie celebrată sub numele celor cinci martiri mai sus menţionaţi.[6]

[6] Despre ei vezi ***FHDRCh,*** **LII**.

II Kl. Dec. [30 nov.]

F(lorus) A(don) 1 In civitate Patras, provintiae Achaiae, natalis sancti Andreae apostoli, qui etiam Scythiam praedicavit. Hic beatissimus ab Egea proconsule comprehensus, primo in carcere est clausus, ac deinde gravissime caesus, ad ultimum vero in cruce appensus, biduo inibi supervixit.

Ediţia folosită: Jacques Dubois, *Le martyrologe d'Usuard*, texte et commentaire, Bruxelles, 1965 (*Subsidia hagiographica* 40), p. 153, 160, 200, 201, 206, 209, 221, 231, 234, 235, 241, 242, 250, 262, 269, 291, 304, 337, 338, 351.

În a doua zi înainte de calendele lui decembrie [30 noiembrie]

F(lorus) 1 În oraşul Patras, din provincia Achaia, ziua de prăznuire a sfântului
A(don) Andrei apostolul, care a evanghelizat chiar şi Scythia. Acest preafericit, arestat de proconsulul Egea, mai întâi a fost închis în temniţă şi apoi bătut groaznic, atârnat în cele din urmă pe cruce, a supravieţuit tot acolo timp de două zile.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

CVII. WALAFRIDI STRABI

POEMATA

Item de Philippo Apostolo Christi

Hic quoque commemorat metrorum comma Philippum,
Quem pius aethrali ditavit gratia Christus,
Barbara qui docuit dotrinis agmina sacris,
Credere per Scythiam salvantem saecula Christum,
Qui dudum tetra torpebant mortis in umbra,
Auctorem lucis tenebroso corde negantes
Atque creaturae famulantes ordine verso,
Donec Apostolicam hauserunt ore loquelam,
Limpida perpetui cernentes lumina Phoebi,
Omnes certatim merguntur gurgite sacro,
Flagitium sceleris purgantes fonte lavacri,
Inde Asiam properat…

CVII. WALAFRIDUS STRABUS
(808 – 849)

Autorul. Walafridus Strabus s-a născut în anul 808 în Suebia, fiind educat la mânăstirea benedictină de la Reichenau, după care la cea de la Fulda împreună cu Rabanus Maurus. Din 829, s-a aflat la curtea regelui Ludovic cel Pios (814-840) ca profesor al fiului acestuia, viitorul rege şi împărat Carol cel Pleşuv (823-877). Cu sprijinul regelui, în 838, a devenit abate al mânăstirii Reichenau. La moartea suveranului, în 840, l-a sprijinit pe fiul acestuia, Lothar, fapt care, în 841, după înfrângerea acestuia de către ceilalţi doi fraţi, i-a atras exilul, fiind rechemat de către Ludovic Germanicul în 842. A murit la 18 august 849, fiind înmormântat la Reichenau; epitaful a fost scris de fostul său profesor, Rabanus Maurus.

Opera. Walafridus este autorul unor lucrări teologice, istorice şi poetice.

Bibliografie: Nicolae Dănilă, *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc: Sfântul Apostol Filip în Scythia (II)*, în „Credinţa străbună”, Foaie religioasă editată de Episcopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, anul VII, nr. 10 (127), octombrie 1996, p. 3; *DELC*, p. 892 (*Walafrid Strabo*) K.-G. Wesseling, *Walafrid Strabo*, în *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, XIII, 1998, col. 169-187 (http://www.bautz.de/bbkl/w/walafrid.shtml).

POEZII

La fel despre Filip, apostolul lui Hristos

Chiar şi aici îl comemorează versurile pe Filip,
Pe care bunul Hristos l-a îmbogăţit prin har curat,
Acesta a învăţat mulţimile barbare din Scythia dogmele sfinte,
Ca să creadă în Hristos, Mântuitorul lumii,
(Mulţimi) care până nu demult lâncezeau în umbra morţii,
Negând cu inima întunecată pe Făcătorul luminii
Şi slujind creaturii, inversând astfel ordinea (firească),
Până când au sorbit cuvântarea apostolică rostită oral,
Desluşind luminile clare ale Soarelui veşnic,
Curăţindu-li-se nelegiuirea prin apa botezului.
De acolo se grăbeşte spre Asia…

Ediţia folosită: Nicolae Dănilă, *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc: Sfântul Apostol Filip în Scythia (II)*, în „Credinţa străbună”, Foaie religioasă editată de Episcopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, anul VII, nr. 10 (127), octombrie 1996, p. 3.

Ediţia consultată: Nicolae Dănilă, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 35 (text românesc), 47 (nota 32) (text latin).

CVIII. NICOLAI PAPAE

1. EPISTOLA II AD MICHAELEM IMPERATOREM

Nicolaus episcopus servus servorum Dei dilecto filio Michaeli glorioso imperatori Graecorum

… Haec brevi stylo transcurrentes, cum multa dicere quivissemus, vestrae serenitati transcripsimus; quia Hadrianus sanctissimus praesul antecessor noster multa de his epistolis, quae hactenus apud Constantinopolitanam habentur ecclesiam, scribens contradidit, in quibus quidquid huius rei necessitas coegerit, invenire poteritis. Oportet enim vestrum imperiale decus, quod in omnibus ecclesiasticis utilitatibus vigere audivimus, ut antiquum morem, quem nostra ecclesia habuit, vestris temporibus restaurare dignemini, quatenus vicem, quam nostra sedes per episcopos vestris in partibus constitutos habuit, videlicet Thessalonicensem, qui Romanae sedis vicem per Epirum veterem, Epirumque novam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, Achaiam, Daciam ripensem, Daciamque mediterraneam, Moesiam, Dardaniam, Praevalim, B. Petro apostolorum principi contra dicere nullus praesumat;

CVIII. PAPA NICOLAE I
(858 – 867)

Autorul. Nicolae I este considerat „cel mai de seamă papă al Evului Mediu timpuriu” datorită afirmării prin orice mijloace a supremaţiei papale în Biserică universală. În context, n-a ezitat să intervină în afacerile patriarhiei constantinopolitane, detronând, reîntronând şi excomunicând pe patriarhii Ignatius (prima oară, 847-858) şi Photius (prima oară, 858-867), corespondând în termeni duri cu împăratul Mihail al III-lea (842-867) şi urmărind convertirea bulgarilor. A fost excomunicat de sinodul constantinopolitan din 867 convocat de suveran.

Bibliografie: A. Kazhdan, *Nicolas I*, în *ODB*, 2, p. 1466; idem, *Responsa Nicolai Papae*, în *ODB*, 3, p. 1785; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 132-135; J. Herrin, *The Pentarchy: Theory and Reality in the Ninth Century*, în *Cristianità d'Occidente e cristianità d'Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 616-618.

1. SCRISOAREA A II-A ADRESATĂ ÎMPĂRATULUI MIHAIL[1]

Episcopul Nicolae, slujitor al slujitorilor Domnului, iubitului fiu Mihail, gloriosul împărat al grecilor

… Trecând pe scurt în revistă acestea, cu toate că am fi voit a spune multe, le-am transpus în scris Luminăţiei Voastre, întrucât Hadrianus, preasfântul episcop dinaintea noastră[2], a relatat în scris multe despre acestea, în scrisorile care se află până acum la Biserica din Constantinopolis, <scrisori> în care veţi putea găsi ceea ce nevoia acestei situaţii a impus. Căci se cuvine ca Demnitatea Voastră imperială, despre care am aflat că are putere în privinţa tuturor intereselor bisericeşti, să binevoiţi a reînnoi, în vremea voastră, vechea tradiţie pe care Biserica noastră a avut-o, pentru ca nimeni să nu cuteze a-l contrazice pe Preafericitul Petru, cel dintâi dintre apostoli, în privinţa ordinii alternative pe care Scaunul nostru a avut-o prin episcopii rânduiţi în părţile voastre, anume cel din Thessalonica, care a reprezentat alternativ scaunul de la Roma în cuprinsul Epirului vechi, al Epirului nou, al Illyricumului, Macedoniei, Thessaliei, Achaiei, Daciei ripensis, Daciei mediterranea, Moesiei, Dardaniei, Praevalisului;

[1] Scrisoarea datează din 860, fiind citită în cea de-a IV-a şedinţă a conciliului de la *Constantinopolis* din 869-870. Destinatarul este împăratul Mihail III Beţivul (842-867).

[2] Papa Hadrianus I (772-795).

quae antecessorum nostrorum temporibus, scilicet Damasi, Siricii, Innocentii, Bonifacii, Caelestini, Sixti, Leonis, Hilari, Simplicii, Felicis atque Hormisdae

această ordine era stabilită strict, prin sacre orânduieli, în vremurile predecesorilor noştri, anume ale sfinţilor pontifi Damasus[3], Siricius[4], Bonifacius[5], Caelestinus[6], Sixtus[7], Leon[8],

[3] Damasus a fost episcop al Romei între 1 octomrbie 366 şi 11 decembrie 384. A fost unul dintre campionii impunerii supremaţiei scaunului petrin în Biserica universală. Astfel, a protestat împotriva canonului 3 II *Constantinopolis* din 381, prin care se acorda întâietatea de onoare, după cel roman, *thronos*-ului de pe malurile Bosforului invocând primatul papal pe temei apostolic, afirmat şi la sinodul local de la *Roma* din 382 pe baza lui *Mt* 16,17. Totodată, prin scrisorile sale către episcopul Acholius de *Thessalonica* († 383) (*Ep.* V şi VI din 381) (*PL* 13, col. 365-370 = C. Silva-Tarouca, *Epistularum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos. Collectio Thessalonicensis ad fidem codicis Vat. Lat. 5751*, Roma, 1937, nr. II, p. 18-19), deşi insuficient de explicite, se pun bazele juridice ale vicariatului papal în *Illyricum* – Hier., *Vir. ill.*, CIII; Ruf., *HE*, II, 10; *LP*, XXXIX; Ch. Pietri, M. Ghilardi, *Damaso*, în *NDPAC*, I, col. 1325-1329; F. Monfrin, *Damase Ier*, în *DHP*, p. 535-539; *PBCE*, 2/1, p. 530 (*Damasus*); *DELC*, p. 161-162 (*Damasus*); J. Gaudemet, *Vicariat apostolique. Le vicariat de Thessalonique*, în *DHP*, p. 1718; A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 51-53. Vezi şi ***FHDRCh*, XLV, I.3.c** şi **CIX**.

[4] Papa Siricius (384-399) i-a încredinţat, cu titlu „strict personal”, episcopului Anysius de *Thessalonica* († către 430), privilegiul de a-şi da asentimentul pentru consacrarea episcopilor ilirici şi pentru problemele disciplinare din *Illyricum* (*Ep.* IV, în *PL* 13, col. 1148-1149 = C. Silva-Tarouca, *Epistularum Eomanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos. Collectio Thessalonicensis ad fidem codicis Vat. Lat. 5751*, Roma, 1937, nr. III, p. 19) – cf. *LP*, XL; B. Studer, *Sirice. Pape (384-399)*, în *DECA*, II, p. 2299; *PCBE*, 2/2, p. 2086 (*Siricius 1*); *DELC*, p. 783 (*Siricius*); J. Gaudemet, *op. cit.*, p. 1719; A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 57.

[5] Vezi ***FHDRCh*, XLIII**.

[6] Papă între 10 septembrie 422 şi 27 iulie 432. A reconfirmat vicarului de *Thessalonica* drepturile sale ecleziastice în *Illyricum* (*Ep.* III, în *PL* 50, col. 427-429) şi şi-a afirmat autoritatea în Orient la conciliul de la *Ephesus* din 431 prin intermediul lui Cyrillus de *Alexandria*, a lui Flavianus de *Philippi* şi Rufus de *Thessalonica* – B. Studer, *Célestin Ier (422-432)*, în *DECA*, I, p. 443; idem, *Celestino I*, în *NDPAC*, I, col. 973-974; *PCBE*, 2/1, p. 355 (*Caelestinus 2*); *DELC*, p. 128-129 (*Celestin*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 61-62. Vezi şi ***FHDRCh*, XLIX** şi **LXXVII.2**.

[7] Sixtus III, episcop de *Roma* între 432-440, îşi reafirmă drepturile în *Illyricum*, acordând demnitatea de vicar apostolic episcopului Anastasius de *Thessalonica* (*Ep.* VII din 435?; *Ep.* VIII din 8.07.435; *Ep.* X din 18.12.437) (*PL* 50, col. 610-611, 611-612, 617-618 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. XI-XII, XIV, p. 36-38, 41-43) sau adresându-se *Constantinopolisului*, care încerca să-şi extindă jurisdicţia (*Ep.* IX din 18.12.437) (*PL* 50, col. 612-613 = C. Silva-Tarouca, *op. cit.*, nr. XIII, p. 39-40) – A. di Berardino, *Sixtus III Pape (432-440)*, în *DECA*, II, p. 2303-2304; *PCBE*, 2/2, p. 2090 (*Sixtus 1*); J. Gaudemet, *op. cit.*; A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 63.

[8] Leon I cel Mare, episcop de *Roma* între 29 septembrie 440 şi 10 noiembrie 461, a afirmat cu tărie primatul scaunului pontifical în întreaga Biserică în virtutea pasajului din *Mt* 16,18. Beneficiind şi de sprijinul împăratului Valentinianus III (425-455), a statornicit jurisdicţia papală în Apus. De asemenea, a consolidat vicariatul de *Thessalonica*, aşa cum o arată mai multe scrisori (*Ep.* V, VI, XIII, XIV, în *PL* 54, col. 614-620, 663-677) – Genn., *Vir. ill.*, LXX; *LP*, XLVII; A. Kazhdan, *Leo I the Great*, în *ODB*, 2, p. 1207; B. Studer, *Leone I papa*, în *NDPAC*, II, col. 2768-2772; *DELC*, p. 493-495 (*Leon cel Mare*); J. Gaudemet, *op. cit.*; A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 64-70; *PCBE*, 2/2, p. 1271 (*Leo 7*); M. Cojoc, *Teritoriile illyro-danubiene după Sinodul IV ecumenic până la reformele lui Justinian*, în *MO*, 54, 2002, 9-12, p. 65-72. Vezi şi ***FHDRCh*, LVII.2** şi **LXXVII.2**.

sanctorum pontificum, sacris dispositionibus angebatur. Quorum denique institutiones ab eis illis in partibus destinatas per nostros missos, ut rei veritatem cognoscere queatis, vestrae Augustali potentiae dirigere curavimus.

Ediţia folosită: Mansi, 15, col. 162, 167.

2. EPISTOLA VIII AD MICHAELEM IMPERATOREM

In tantam vero furoris abundantiam prorupistis, ut linguae Latinae iniuriam irrogaretis, hanc in epistola vestra barbaram, Scythicam appellantes ad iniuriam eius qui fecit eam: omnis enim operis derogatio ad opificis redundat iniuriam... Ne corrumpas tituli inscriptionem, vel quia Christiani sunt, quorum linguam barbaram, vel Scythicam appellatis, gloriam vestram, quare non pudeat, obstupescimus. Cum enim barbari omnes et Scythae, ut insensata animalia vivant, Deum verum nesciant, ligna autem et lapides adorent, in eo ipso quo verum Deum colit lingua Latina, quantum barbaram, vel Scythicam linguam antecedat, agnoscitur. Iam vero si ideo linguam barbaram dicitis, quoniam illam non intellegitis, vos considerate quia ridiculum est vos appellari Romanorum imperatores, et tamen linguam non noste Romanam... Ecce enim in principio epistolae vestrae imperatorem vos nuncupastis Romanorum, et tamen Romanam linguam barbaram appellare non vereamini. Ecce quotidie, immo vero in praecipuis festivitatibus inter Graecam linguam veluti quiddam pretiosum hanc, quam barbaram et Scythicam linguam appellatis, miscentes, quasi minus decori vestro facitis, si hac etiam non bene, ac ex toto intellectu in vestris obsequiis, ac officiis non utamini...

Romani quipe hac lingua, quam barbaram vos et Scythicam vocatis utuntur.

Ediţia folosită: Mansi, 15, col. 191.

Hilarus[9], Simplicius[10], Felix[11] şi Hormisdas[12]**.** Mai apoi, noi am purtat de grijă să îndreptăm către Puterea Voastră augustă orânduielile lor, stabilite de ei pentru acele părţi, prin intermediul trimişilor noştri, ca să puteţi cunoaşte realitatea situaţiei.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. SCRISOAREA A VIII-A CĂTRE ÎMPĂRATUL MIHAIL[13]

V-aţi dezlănţuit într-o atât de mare revărsare de furie, încât să aduceţi o ofensă limbii latine, numind-o barbară şi scitică, în scrisoarea voastră, spre înjosirea celui care a comis această <ofensă>: căci orice prejudiciu al unei făptuiri se răsfrânge asupra înjosirii făptuitorului… Să nu denaturezi scrierea inscripţiei, tocmai pentru că sunt creştini, a căror limbă o numiţi barbară sau scitică; suntem încremeniţi de uimire că Slava Voastră nu se ruşinează. Căci deşi toţi barbarii şi sciţii nu-l cunosc pe adevăratul Dumnezeu, astfel că trăiesc ca nişte fiinţe nesimţitoare, însă adoră lemnele şi pietrele, prin însuşi faptul că în limba latină <barbarul> îl cinsteşte pe adevăratul Dumnezeu, se recunoaşte cât este ea mai presus de limba barbară sau scitică. Dacă însă de aceea numiţi o limbă barbară, fiindcă nu o înţelegeţi, gândiţi-vă că e ridicol să vă numiţi împăraţi ai romanilor şi totuşi să nu ştiţi limba romană… Căci iată că la începutul scrisorii voastre vă intitulaţi împărat al romanilor şi totuşi nu vă ruşinaţi să numiţi barbară limba romană. Iată că zi de zi, chiar la ceremonii de seamă, amestecând-o în limba greacă, ca pe ceva de preţ, pe cea pe care o numiţi barbară şi scitică, e ca şi cum v-ar scădea din prestigiu dacă nu vă folosiţi de ea bine şi în deplină cunoaştere, în îndatoririle şi treburile voastre.

Negreşit, romanii se folosesc de această limbă pe care voi o numiţi barbară şi scitică.

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[9] Episcop de *Roma* între 461-468; a intervenit pe lângă episcopul Euxitheus de *Thessalonica*, exprimându-şi nemulţumirea pentru alegerea nu tocmai corectă a unui episcop din *Epirus Vetus* – *LP*, XLVIII; A. Di Berardino, *Ilaro papa*, în *NDPAC*, II, col. 2528-2529; *PCBE*, 2/1, p. 989-992 (*Hilarius 2*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 71; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 72-74.

[10] Papă între 468-483, care a respins edictele promonofizite ale împăraţilor Basiliscus (475-476) şi Zenon (a doua oară, 476-491) – Evagr., *HE*, II, 15; *LP*, XLIX; A. Di Berardino, *Simplicio papa*, în *NDPAC*, III, col. 4967-4968; *PCBE*, 2/2, p. 2081 (*Simplicius 4*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 71-72; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 74-75.

[11] Episcop al Romei între 483-492, ale cărui pretenţii de supremaţie, exprimate în termeni lipsiţi de eleganţă, au încordat relaţiile cu Orientul, ducând în cele din urmă la ruperea uniunii dintre cele două Biserici prin aşa-numita „schismă a lui Acacius” (484-519) – Evagr., *HE*, II, 18-21; *LP*, L; M. Spinelli, *Felice III (II) papa*, în *NDPAC*, II, col. 1928; *PCBE*, 1, p. 426 (*Felix 46*); *PCBE*, 2/1, p. 777 (*Felix 28*); A. Franzen, R. Bäumer, *op. cit.*, p. 71; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 75-76.

[12] Papă între 20 iulie 514 şi 6 aprilie 523 – vezi ***FHDRCh*, LXXVI** (*Papa Hormisdas*).

[13] Anul 862.

CIX. HADRIANI PAPAE

<EPISTOLA>

Domino sancto et coangelico patri patrum Hadriano summo pontifici et universali papae, ego famulus Anastasius peccator abbas, et summae vestrae apostolicae sedis bibliotecarius.

… Nam tota Dardania, Thessalia, Dacia, et utraque Epirus, atque ceterae regiones iuxta Istrum fluvium sitae, apostolicae sedis vestrae moderamine antiquitus praecipue regebantur et disponebantur. Sed postquam imperatores Romanorum, qui nunc Graecorum appellantur, variorum fautores vel incentores effecti errorum, sanctam Christi ecclesiam diversis haeresibus scindere minime formidaverunt.

… excepta quod datum est missis Vulgarorum quoddam scriptum Graecis verbis et literis exaratum, continens quasi loci servatores orientis inter loci servatores Romanos et patriarcham Ignatium arbitros existentes, iudicaverint, Vulgarorum

CIX. PAPA HADRIANUS II
(867 – 872)

Autorul: Pontificatul lui Hadrianus II a fost dominat de problemele cu Orientul. El a aprobat misiunea fraţilor tesalonicani Cyrillus şi Methodius printre moravi şi folosirea limbii slavone în Biserică (868-869). Totodată, l-a sfinţit pe Methodius ca arhiepiscop de *Pannonia* (869), cu centrul la *Sirmium*, dependent de *Roma*. În sfârşit, în ciuda detronării patriarhului Photius (prima dată, noiembrie/decembrie 858–25 septembrie 867), duşman declarat al misiunilor latine printre bulgari, a pierdut definitiv posibilitatea de a controla tânara Biserică bulgară, aceasta intrând sub jurisdicţia patriarhiei de *Constantinopolis* în urma conciliului de la *Constantinopolis* dintre 5 octombrie 869 şi 28 februarie 870.

Bibliografia: N. Noyon, *Adrien II (867-872)*, în *DHGE*, I, col. 619-624; P. Riché, *Adrien II*, în *DHP*, p. 52-53; A. Kazhdan, *Hadrian II*, în *ODB*, 2, p. 892; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 135; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 490, 515; *Thessaloniki. Magna Moravia. Proceedings of the International Conference, Thessaloniki, 16-19 october 1997*, Thessaloniki, 1999; J. Herrin, *The Pentarchy: Theory and Reality in the Ninth Century*, în *Cristianità d'Occidente e cristianità d'Oriente (secoli VI-XI), 24-30 aprile 2003*, I, Spoleto, 2004, p. 618-622.

<SCRISOARE>

Sfântului stăpân şi împreunăîngerescului părinte între părinţi, preamăritului pontif şi papă universal Hadrianus, eu, slujitorul vostru Anastasius, abate păcătos şi bibliotecar al preamăritului vostru scaun apostolic[1].

… Căci toată Dardania, Thessalia, Dacia şi cele două Epirus, precum şi celelalte ţinuturi aflate lângă fluviul Istru erau din vechime conduse şi administrate mai cu seamă prin cârmuirea scaunului vostru apostolic. Dar, după ce împăraţii romanilor, care acum sunt numiţi ai grecilor, au devenit proteguitorii sau instigatorii unor felurite greşeli, nu s-au temut câtuşi de puţin să dezbine sfânta Biserică a lui Hristos prin diverse erezii[2].

… Reţine că a fost dat trimişilor vulgarilor /bulgarilor – n.n./ un înscris întocmit cu cuvinte şi litere greceşti, conţinând <dispoziţia> că patria vulgarilor,

[1] Scrisoare trimisă în 869, după deschiderea conciliului universal de la *Constantinopolis*, desfăşurat între 5 octombrie 869 şi 28 februarie 870, care va hotărî, în cele din urmă, ataşarea Bisericii bulgare scaunului constantinopolitan (A. Papadakis, *Constantinople, Concils of*, în *ODB*, 1, p. 513; N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 449, 451-452, nota 28). Expeditorul era Anastasius (cca 817 – cca 879), cleric cu o carieră sinuoasă, ajuns în cele din urmă secretarul privat al papei Nicolae (858-867) şi bibliotecar al curiei papale; a fost „expertul" (M. McCormick) Bisericii romane în problemele Bizanţului – A. Noyon, *Anastase le bibliothécaire (vers 817 – vers 879)*, în *DHGE*, II, *Alcaini – Aneurin*, Paris, 1914; M. McCormick, *Anastasius bibliothecarius*, în *ODB*, 1, p. 88-89.

[2] Aluzie la iconoclasmul sprijinit de împăraţii din dinastia isauriană.

patriam quae in Illyrico constituta est, dioecesi Constantinopolitanae subiiciendam, cum ab olim in utraque Epiro, Dardania, Dacia, Thessalia, et ceteris in Illyrico sitis provinciis semper sedis apostolicae dispositio facta clareat, sicut diversae pontificum Romanorum a Damaso papa per easdem provincias missae testantur epistolae, et has Graecorum principes sola vi, faventibus sibi Constantinopolitanis praesulibus, caussa dumtaxat, quam superius annotavimus, exhortans, ab apostolica sede subegerunt…

Ediţia folosită: Mansi, 16, col. 1, 10, 12.

care a fost stabilită în Illyricum, trebuie afiliată diocezei constantinopolitane, ca şi cum păzitorii ţinutului oriental s-ar considera arbitri între Romanii păzitori ai locului şi patriarhul Ignatius[3], deşi, de demult, în cele două Epirus, în Dardania, Dacia, Thessalia şi în celelalte provincii aflate în Illyricum hotărârea scaunului apostolic luminează mereu înfăptuirile, aşa cum stau mărturie feluritele scrisori ale pontifilor romani trimise de papa Damasus în cuprinsul acestor provincii[4], şi pe aceste <provincii>, împăraţii grecilor, doar prin forţă, fiind sprijiniţi de capii din Constantinopolis, pricina pe care am menţionat-o mai sus încurajându-i, le-au înturnat de la scaunul apostolic.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[3] Patriarh în două rânduri: 4 iulie 847 – 23 octombrie 858 şi 23 noiembrie 867 – 23 octombrie 877 – A. Kazhdan, *Ignatios*, în *ODB*, 2, p. 983-984; *HEO*, I, p. 6.

[4] Vezi ***FHDRCh*, XLV, I.3.c** (*Conciliul ecumenic de la Ephesus (431)*) şi **CVIII** (*Papa Nicolae I*).

CX. NOTKERI BALBULI

MATRYROLOGIUM

IANUARIUS

IV Non. Ian.

Et in Ponto civitate Tomis, trium fratrum, Argei, Narcissi et Marcellini pueri. Item Tomis Phili episcopi. Qui sub Licinio Caesare inter tirones comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortem, et diu in carcere maceratus, et in cippo missus, deinde in mare demersus, martyrium consumavit. Cuius corpus ad littus delatum, et a religiosis viris depositum, magnis coruscat virtutibus.

FEBRUARIUS

Non. Febr.

In civitate Patris ordinatio episcopatus S. Andreae apostoli.

VII Kal. Martii

Apud Smyrnam sancti Synerii monachi, qui tempore Maximiani imperatoris, cum unus ex domesticis eius uxorem hora incongrua in horto quem ipse sibi excolebat deambulantem acrius increpando repulisset, iubente Maximiano tentus, et Christianum se esse confessus, capite caesus est. Item aliorum septuaginta duorum,

CX. NOTKERIUS BALBULUS
(840 – 912)

Autorul: Notkerius s-a născut într-o familie elveţiană, fiind crescut de copil în mânăstirea St. Gallen. Cognomenul *Balbulus* („Bâlbâitul”) i-a fost dat din cauza unei deficienţe de vorbire. Întreaga viaţă şi-a petrecut-o în mânăstirea amintită, remarcându-se prin contribuţia adusă în domeniul prozei secvenţiale liturgice, al epistolografiei şi al istoriografiei. A murit în 912.

Opera: Dintre scrierile lui Notkerius amintim *Gesta Caroli* (840) şi *Breviarium regnum Francorum* (cca 881). *Martyrologium*-ul, păstrat incomplet, a fost realizat preluând informaţii din *Martirologium hieronymianum,* din cel al lui Rabanus Maurus (cca 780-856) şi din cel al lui Adon de Vienne (795-875).

Bibliografie: *PL* 131, col. 983-994; *DELC,* p. 610 (*Notker Balbulus*); N. Dănilă, *Apostolul Filip şi Scythia Minor,* în *Cultura creştină,* S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 36.

MARTIROLOGIU

IANUARIE

În a patra zi înainte de nonele lui ianuarie [2 ianuarie]

Şi la Marea Neagră, în oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi, Argeus, Narcissus şi tânărul Marcellinus. Tot la Tomis, <ziua de prăznuire> a episcopului Philus. Acesta[1], sub împăratul Licinius, fiind prins între recruţi, fiindcă nu voia să slujească la oaste, a fost bătut până aproape de moarte şi, putrezind multă vreme în temniţă, pus într-un par ascuţit, apoi scufundat în mare, şi-a încheiat martiriul. Trupul lui, dus la ţărm şi îngropat de oameni credincioşi, scapără de mari virtuţi.

FEBRUARIE

La nonele lui februarie [5 februarie]

În oraşul Patras, <se prăznuieşte> rânduirea în episcopat a sfântului apostol Andrei.

În a şaptea zi înainte de calendele lui martie [23 februarie]

La Smyrna[2], <ziua de prăznuire> a sfântului călugăr Synerius, care, în vremea împăratului Maximianus, fiindcă unul dintre slujitori a alungat-o, ocărând-o mai aprig, pe soţia acestuia, care se plimba la o oră nepotrivită în grădina pe care şi-o îngrijise el însuşi, la porunca lui Maximianus, fiind prins şi mărturisind că este creştin, a fost decapitat. La fel, <ziua de prăznuire> a altor şaptezecişidoi care au

[1] Se referă la Marcellinus.
[2] De fapt, *Sirmium*.

qui ibidem passi sunt … In Pannoniis, sanctorum Seneroti, Antigoni, Rutuli, Libii.

MARTIUS

VIII Kal. April.

Apud Smyrnum nativitatis S. Irenaei episcopi: qui tempore Maximiani imperatoris sub praeside Probo primo tormentis accerimis vexatus, deinde diebus plurimis in carcere maceratus; novissime abscisso capite consummatus est.

VII Kal. April.

Item apud Smyrnium nativitatis S. Montani presbyteri, qui cum Maxima uxore tentus et in fluvium praecipitatus est. Quorum corpora nono ab urbe lapide inventa sunt.

APRILIS

III Non. April.

In Scythia, civitate Tomis, nativitas sanctorum Evagrii et Benigni.

VIII Id. April.

In Syrmio, S. Irenaei episcopi eiusdem loci.

V Id. April.

Apud Syrmium nativitatis septem virginum, quae in unum coronari meruerunt.

MAIUS

Kal. Maii

Natale apostolorum Philippi et Iacobi. Ex quibus Philippus cum totam pene Scythiam ad fidem Christi convertisset, diaconibus, presbyteris et episcopis ibi constitutis, reversus est ad Asiam. Ubi continuae praedicationi per aliquot annos insistens, multitudinem populorum Christo, laboribus piis semper inserviens, lucratus est. Quique apud Hierapolim Asiae civitatem dormivit cum patribus suis, exstincta

pătimit tot acolo … În Pannonii, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Senerotus, Antigonus, Rutulus, Libius.

MARTIE

În a opta zi înainte de calendele lui aprilie [25 martie]

La Smyrnum[3], ziua de prăznuire a sfântului episcop Irenaeus care, în vremea împăratului Maximianus, sub guvernatorul Probus[4], a fost chinuit cu cele mai cumplite torturi, apoi putrezind mai multe zile în temniţă, în cele din urmă a sfârşit prin tăierea capului.

În a şaptea zi înainte de calendele lui aprilie [26 martie]

La fel, la Smyrnium[5], ziua de prăznuire a sfântului preot Montanus, care a fost prins împreună cu soţia Maxima şi a fost aruncat în fluviu. Trupurile lor au fost găsite la a noua piatră <miliară> distanţă de oraş.

APRILIE

În a treia zi înainte de nonele lui aprilie [3 aprilie]

În Scythia, în oraşul Tomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Evagrius şi Benignus.

În a opta zi înainte de idele lui aprilie [6 aprilie]

La Syrmium, <ziua de prăznuire> a sfântului Irenaeus, episcop al aceluiaşi oraş.

În a cincea zi înainte de idele lui aprilie [9 aprilie]

La Syrmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare care au binemeritat să fie încununate împreună.

MAI

La calendele lui mai [1 mai]

Ziua de prăznuire a apostolilor Filip şi Iacob. Dintre aceştia, Filip, după ce convertise aproape toată Scythia la credinţa în Hristos prin diaconii, preoţii şi episcopii rânduiţi acolo, s-a întors în Asia. Acolo, stăruind vreme de câţiva ani în neostoită predică, i-a câştigat lui Hristos o mulţime de noroade, dedicându-se fără întrerupere unor devotate slujiri. El a adormit la Hierapolis, oraş din Asia, alături de

[3] Corect, *Sirmium*.
[4] Vezi ***FHDRCh,* CV** (*Adon de Vienne*).
[5] Corect, *Sirmium*.

haeresi Ebionitarum, qui Christum Iesum ante incarnationis tempus fuisse negabant, et sepultus est in pace.

XVI Kal. Iun.
Leviduno[6], Heraclii, Pauli et aliorum.

X Kal. Iun.
Eodem die, in Hispaniis, Epictii …

VIII Kal. Iun.
Eodem die apud Moesiam, civitate Doroscoro[7], nativitas sanctorum martyrum Pasicratis, Valentionis et aliorum duorum simul coronatorum.

VI Kal. Iun.
In Tomis, Heliae, Luciani, Zotici, Martialis, Victoris et Maurini…

In Moesia, civitate Dorostorensi, nativitas sancti Iulii. Qui tempore persecutionis cum esset veteranus emeritae militiae, comprehensus ab officialibus, ex Maximo praesidi oblatus, nolens sacrificare idolis, et nomen Domini Iesu Christi constantissime confessus, capitali sententia punitus est. Cumque duceretur ad locum caedis implendae, Hesychius quidam miles cum et ipse ob fidem Christi comprehensus detineretur, rogabat eum dicens: „Memor esto mei, nam et ego subsequor te. Plurimum etiam saluta Pasicratem et Valentionem famulos Dei, qui nos per confessionem bonam iam praecesserunt ad Dominum.” Iulius vero osculans Hesychium dixit: „Frater, festina venire: mandata tua iam audierunt quos salutasti.” Sic accepto orario, ligans sibi oculos, martyrii palmam gladio caedente percepit.

IUNIUS

II Non. Iun.
Noviduno civitate, Zotici, Attali, Eutychii, cum aliis multis…

In Pannonia, civitate Sabaria, Rutuli cum aliis duobus.

VIII Id. Iun.
Noviduno Amantii, Lucii et beati Alexandri.

[6] Corect, *Neviduno* (*Novioduno*).
[7] Corect, *Dorostoro* (*Durostoro*).

strămoşii săi, după ce a fost curmată erezia ebioniţilor, care nu recunoşteau că Iisus Hristos a existat înainte de momentul Întrupării, şi a fost înmormântat în pace.

În a şaisprezecea zi înainte de calendele lui iunie [17 mai]
În Levidunum[8], <ziua de prăznuire> a lui Heraclius, Paulus şi a altora.

În a zecea zi înainte de calendele lui iunie [23 mai]
În aceeaşi zi, în Hispanii, <ziua de prăznuire> a lui Epictius …

În a opta zi înainte de calendele lui iunie [25 mai]
În aceeaşi zi, în Moesia, în oraşul Doroscorum[9], ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Pasicrates, Valentio şi a altor doi încununaţi în acelaşi timp.

În a şasea zi înainte de calendele lui iunie [27 mai]
La Tomis, <ziua de prăznuire> a Heliei, a lui Lucianus, Zoticus, Martialis, Victor şi Maurinus …
În Moesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului Iulius. Acesta, în vremea persecuţiei, când era veteran, fiind prins de funcţionari şi adus în faţa guvernatorului Maximus, fiindcă nu voia să aducă sacrificii idolilor şi mărturisea fără întrerupere numele Domnului Iisus Hristos, a fost condamnat la pedeapsa capitală. Pe când era dus la locul împlinirii osândei, un soldat, Hesychius, fiindcă şi el era ţinut în captivitate din pricina credinţei în Hristos, se ruga de el spunând: „Aminteşte-ţi de mine, căci şi eu te urmez. Salută-i de asemenea mai cu seamă pe Pasicrates şi pe Valentio, slujitorii lui Dumnezeu, care au ajuns deja înaintea noastră la Domnul prin bună-mărturisire”. Iar Iulius, sărutându-l pe Hesychius, i-a spus: „Frate, grăbeşte-te să vii: cei pe care i-ai salutat ţi-au auzit recomandările”. Aşa că, legându-şi ochii cu basmaua primită, a dobândit cununa martiriului străpuns de sabie.

IUNIE

În a doua zi înainte de nonele lui iunie [4 iunie]
În oraşul Novidunum, <ziua de prăznuire> a lui Zoticus, Attalus, Eutychius, împreună cu mulţi alţii.
În Pannonia, în oraşul Sabaria, <ziua de prăznuire> a lui Rutulus împreună cu alţi doi.

În a opta zi înainte de idele lui iunie [6 iunie]
La Novidunum, <ziua de prăznuire> a lui Amantius, Lucius şi a fericitului Alexandrus.

---

[8] Corect, *Noviodunum*.
[9] Corect, *Durostorum*.

VI Id. Iun.
In civitate Doroscoro[10] nativitas sancti Marci.

XII Kal. Iul.
In Tomis civitate Pauli, Cyriaci, Paulae, Felicianae, Felicis, Aemilii, Vitalis, Crispinae, Martyriae.

IULIUS

Non. Iul.
Romae passio beatorum martyrum Nicostrati primi scrinii, Claudii commentariensis, Castorii sive Castuli, Victorini, Symphoriani, vel, sicut in libro Sacramentorum continetur, Semproniani…

Id. Iul.
In Sirmio Agrippini, Secundi, Maximi, Fortunati, Martialis.

AUGUSTUS

XIV Kal. Septem.
Tomis sanctorum martyrum Marcellini tribuni, et uxoris eius Manneae, et filii ipsius Ioannis, et Serapionis clerici, et Petri militis.

SEPTEMBER

XV Kal. Octob.
Novioduno, Valeriani, Macrini et Gordiani.

OCTOBER

Kal. Octob.
Tomis civitate sanctorum Prisci, Crescentii, Evagrii.

Ediţia folosită: *PL* 131, col. 1031, 1043, 1048, 1058, 1059, 1061, 1062, 1063, 1073-1074, 1085, 1088, 1089, 1090, 1098, 1100, 1106, 1116, 1120, 1144, 1152, 1156.

[10] Corect, *Dorostoro*.

În a şasea zi înainte de idele lui iunie [8 iunie]
În oraşul Doroscorum[11], ziua de prăznuire a sfântului Marcus.

În a douăsprezecea zi înainte de calendele lui iulie [20 iunie]
În oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a lui Paulus, Cyriacus, Paula, Feliciana, Felix, Aemilius, Vitalis, Crispina, Martyria.

IULIE

La nonele lui iulie [7 iulie]
La Roma, pătimirea fericiţilor martiri Nicostratus *primiscrinius*, Claudius, secretar, Castorius sau Castulus, Victorinus, Symphorianus sau, cum apare în *Liber sacramentorum,* Sempronianus…

La iudele lui iulie [15 iulie]
La Sirmium, <ziua de prăznuire> a lui Agrippinus, Secundus, Maximus, Fortunatus, Martialis.

AUGUST

În a paisprezecea zi înainte de calendele lui septembrie [18 august]
La Tomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi a soţiei sale Mannea, şi a fiului lui Ioannes, şi a preotului Serapio şi a soldatului Petrus.

SEPTEMBRIE

În a cincisprezecea zi înainte de calendele lui octombrie [17 septembrie]
La Noviodunum, <ziua de prăznuire> a lui Valerianus, Macrinus şi Gordianus.

OCTOMBRIE

La calendele lui octombrie [1 octombrie]
În oraşul Tomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Priscus, Crescentius, Evagrius.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[11] Corect, *Durostorum*.

CXI. SYNODICON VETUS

45. Κώνστας δὲ ὁ θειότατος Κωνστάντιον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ θεασάμενος εὐριπόφρονα καὶ τοῖς ᾿Αρειανοῖς χαριζόμενον, δηλαποιεῖ σύνοδον

CXI. SYNODICON VETUS
(secolul al IX-lea)

Autorul şi opera. *Synodicon Vetus* (titlu convenţional) este opera unui anonim bizantin şi reprezintă o scurtă istorie a Bisericii privită din perspectiva sinoadelor – ortodoxe şi eretice – desfăşurate de la cel al apostolilor de la *Hierosolyma* până la al VIII-lea ecumenic din 869-870. Este împărţită în 166 de capitole: **1-32** descriu conciliile din primele trei secole, **33-82** – cele din secolul al IV-lea, **83-126** – cele din secolele V-VI, **127-146** – controversa provocată de erezia monothelită, **147-156** – disputele iconoclaste, **157-162** – sinoadele din timpul patriarhatelor lui Ignatius (847-858, 867-877) şi Photius (858-867, 877-886), **163-166** – cariera patriarhului Photius de la 870 la 886. A fost redactată puţin după 887. A fost editat pentru prima dată în 1601 de către Johannes Pappus la Strasburg sub titlul *Libellus Synodicus*.

Bibliografie: A. Kazhdan, *Synodicon Vetus*, în *ODB*, 3, p. 1994; J. Duffy and J. Parker, *Introduction*, în *The Synodicon Vetus*, text, translation, and notes by J. Duffy and J. Parker, Washington, D. C., 1979 (*CFHB* XV), p. XIII-XV.

45. Preadivinul Constans[1], observând că fratele lui, Constantius, era de o fire nestatornică şi le făcea pe plac arienilor[2], face cunoscut că sfântul sinod adunat

---

[1] Constans, cel de-al treilea fiu al lui Constantinus I şi al Faustei, împărat între 9 septembrie 337 şi 350, avea spre administrare, conform înţelegerii cu fraţii săi Constantinus II şi Constantius II din iunie 338 de la *Viminacium*, prefecturile *Italia et Africa* şi *Illyricum*, dar, după uciderea celui dintâi în martie-aprilie 340, a luat în stăpânire întregul Occident. Era adept al catolicismului, sprijinindu-l adesea pe Athanasius de *Alexandria* – Ruf., *HE*, I, 15; Sozom., *HE*, II, 34, 1; III, 2, 10; 10, 3-6; 11, 3; 18, 1; 20, 1; 21, 5; IV, 8, 4; Philostorg., *HE*, III, 1; Cassiod., *HE*, IV, 1; 4; 7; 14; 21; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5849 (357); *PLRE*, I, p. 220 (*Fl. Iul. Constans 3*); H. Leppin, *Von Constantin dem Großen zu Theodosius II. Das christliche Kaisertum bei den Kirchenhistorikern Socrates, Sozomenus und Theodoret*, Göttingen, 1996, p. 69.

[2] Constantius II, cel de-al doilea fiu al lui Constantinus I şi al Faustei, împărat între 9 septembrie 337 şi 3 noiembrie 361, avea spre administrare, conform înţelegerii cu fraţii săi din iunie 338 de la *Viminacium*, *praefectura Oriens*. A fost un sprijinitor al arianismului încă de la începutul domniei, deşi istoricii bisericeşti consideră că îmbrăţişarea ereziei s-a produs mai târziu. I-a exilat pe ortodocşii Athanasius de *Alexandria* în 346 şi 359, pe Paulus de *Constantinopolis* în 338/9 şi 349 şi pe Liberius de *Roma* în 355. A convocat mai multe sinoade, spirjinind partida ariană – *Antiochia* (341), *Sardica* (343), *Sirmium* (351, 357, 358/9), *Mediolanum* (355), *Bitterae* (Béziers) (356), *Ariminium* (359), *Seleucia* (359). Faustinus îl numeşte *patronus haereticorum* (*De confessione verae fidei*, 87). Pentru toate acestea, vezi Athan., *Apol. contra Arrianos*, 89; Hilar., *In Constantium*; Socr., *HE*, II-III, *passim*; Greg. Naz., *Or.* 21, 21-26; Ruf., *HE*, I, 15; 19; Sozom., *HE*, II-IV, *passim*; Theod., *HE*, II, *passim*; Oros., VII, 29, 2-4; Cassiod., *HE*, IV-V, *passim*; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 261; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5849 (357); *PLRE*, I, p. 224 (*Fl. Iul. Constantius 8*); M. Michaels-Mudd, *The Arian Policy of Constantius II and its Impact on Church-State Relations in the Fourth Century Roman Empire*, în *Byzantine Studies*, Pittsburg, 6, 1979, 1-2, p. 95-111; H. Leppin, *op. cit.*, p. 62-66; Ch. Pietri, *La politique de Constance II: un premier 'césaropapisme' ou l'*imitatio Constantini*?*, în idem, Christiana Respublica. *Éléments d'une enquête sur le christianisme antique*, I, Rome, 1997, p. 281-340; V. Saxer, *L'Église et l'empire chrétien au IV*[e] *siècle. La difficile séparation des compétences devant les problèmes doctrinaux et ecclésiologiques*, în *RSR*, 72, 2003, 1, p. 23-25.

ἁγίαν ἐν Σαρδικῇ τῇ μιτροπόλει τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Δακῶν ἀθροισθεῖσαν ἐξετάσαι τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον· ἐν ᾗ συνῆλθον ἀπό τε Ῥώμης καὶ τῶν Σπανιῶν, Γαλλίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Ἀφρικῆς, Σαρδανίας, Δαρδανίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Παννονίας, Μυσίας, Ἀχαΐας, Ἠπείρου, Θρᾴκης, Εὐρώπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἑλλησπόντου, Φρυγίας, Πισσιδίας, Καππαδοκίας, Εὐξείνου Πόντου, Κιλικίας, Φρυγίας ἄλλης, Παμφυλίας, Λυδίας, νήσων Κυκλάδων, Αἰγύπτου, Θηβαΐδος, Λιβύης, Γαλατίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τριακόσιοι ἑβδομήκοντα καὶ ἓξ λογάδες ἐπίσκοποι, ὧν ἐξῆρχον Ὅσιος ὁ Κουρδούβης ἐπίσκοπος Ἀβραμιαῖος καὶ Πρωτογένης ὁ ταύτης ἀρχιεπίσκοπος. Ἣ τὸ ὑγιὲς τρανώσασα μάθημα προσεδέξατο Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, εἰς παντελῆ καθαίρεσιν Γρηγόριον τὸν Ἀλεξανδρείας ἀποκη-

în Sardica[3], metropola ilirilor şi a dacilor, examinează cele cu privire la Paulus[4] şi Athanasius[5]. În această <mitropolie> s-au întâlnit din Roma şi din Hispanii, Gallia, Italia, Campania, Africa, Sardinia, Dardania, Macedonia, Thessalia, Pannonia, Moesia, Achaia, Epirus, Thracia, Europa, Asia, Caria, Bithynia, Hellespontos, Phrygia, Pissidia, Cappadocia, Pontos Euxeinos[6], Cilicia, cealaltă Phrygie, Pamphylia, Lydia, insulele Cyclade, Egipt, Thebais, Libya, Galatia, Palaestina, Arabia 376 de aleşi episcopi, pe care îi conduceau Hosios de Corduba[7], episcop asemenea lui Avraam, şi Protogenes, arhiepiscopul acesteia[8]. Acest <sinod>, lămurind înţeleapta învăţătură, i-a admis pe Paulus şi pe Athanasius, înlăturând cu totul pe Gregorius

---

[3] Conciliul de la *Sardica* din 343 (***FHDRCh,* IX**).

[4] Paulus, născut la *Thessalonica*, a devenit episcop de *Constantinopolis* în 337, fiind contracandidatul partidei niceene în faţa celei ariene. La sfârşitul anului 338 sau începutul celui următor, acuzat de arianul Macedonius, a fost destituit de Constantius II, înlocuit de Eusebius de *Nicomedia* şi trimis în exil la *Thessalonica*. În 339/40, se afla la curtea împăratului Constantinus II (337-340) de la *Treveri*. În 341, la moartea lui Eusebius, a revenit la *Constantinopolis*, unde rivalitatea cu episcopul arian Macedonius a degenerat în violenţe. A fost reabilitat de conciliul de la *Sardica* (343). În 349, a fost arestat şi trimis în exil la *Singara*, apoi la *Emesa*, pentru ca în 350 să fie încarcerat la *Kukusos*, în *Armenia Secunda*, unde a murit din cauza bolilor sau a violenţei – Athan., *Apol. de fuga*, 3, 6; Socr., *HE*, II, 6-7; 12-13; 15, 2; 16; 20, 2; 20, 7-8; 20, 12; 22, 3-4; 23, 39; 26, 6; 27, 1; Sozom., *HE*, III, 3, 1-5; IV, 2, 2; Theod., *HE*, II, 5; Cassiod., *HE*, IV, 8-9; 12-13; 15; 18; 21-22; 30; 39; Theoph. Conf., *Chron.*, a. 5849 (357); M. Simonetti, *Paul de Constantinople*, în *DECA*, II, p. 1954; A. Kazhdan, *Paul I*, în *ODB*, 3, p. 1605; G. Dagron, *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, préface par P. Lemerle, 2e édition, Paris, 1984, 425-442; *HEO*, I, p. 3.

[5] Athanasius de *Alexandria* – vezi în volum (***FHDRCh,* XV**).

[6] O unitate teritorială cu acest nume n-a existat; este vorba de *Pontos*.

[7] Hosios (Hosius, Osius) de *Corduba* (257-357), apropiat al împăratului Constantinus I (306-337), participant şi conducător al conciliului de la *Nicaea* (325) şi al conciliului de la *Sardica* (343). Exilat (?) de către Constantius II (337-361), a fost forţat să semneze cea de-a treia formulă, semiariană, propusă la *Sirmium*, în 357, de Ursacius de *Singidunum*, Valens de *Mursa* şi Germinius de *Sirmium* – Eus., *VC*, II, 63; III, 7, 1; Hilar., *In Constantium*, 23; Athan., *Apol. de fuga*, 5; Socr., *HE*, I, 7, 1; 8, 6; 13, 12; II, 20, 8; 29, 3; 31, 1-4; Sozom., *HE*, I, 10, 1; 16, 5; III, 11, 7; 12, 1; 12, 6; IV, 6, 4; 6, 13; 12, 6-7; 15, 3; Philostorg., *HE*, I, 7; IV, 3; Theod., *HE*, II, 8, 8; 15, 5; 15, 9; Sulp. Sev., *Chron.*, II, 40, 2; Cassiod., *HE*, I, 10; 20; II, 1; V, 6; 9; M. Simonetti, *Ossius*, în *DECA*, II, p. 1845-1846; *DELC*, p. 631-632 (*Osie* sau *Osiu de Cordova*); J. Ulrich, *Einige Bemerkungen zum angeblichen Exil des Ossius*, în *ZKG*, 105, 1994, p. 143-155; J. Fernández-Ubiña, *Osio de Córdoba, el Imperio e la Iglesia del Siglo IV*, în *Gerión*, 18, 2000, p. 439-473. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh,* V.3** (*Eusebius de Caesarea*) şi **XVI** (*Hilarius de Pictavium*).

[8] Protogenes, episcop nicean de *Sardica* (315-351); participant la conciliul de la *Nicaea*; depus de partida orientalilor retraşi de la *Sardica* la *Philippopolis*, în *Thracia* – Athan., *Apol. contra Arianos*; Socr., *HE*, II, 20, 8; Sozom., *HE*, III, 11, 8; 12, 6; A. Di Berardino, *Protogene di Serdica*, în *NDPAC*, III, col. 4378-4379; *HEO*, I, p. 554; S. Stoytcheva, *Bishop Protogenos de Serdica. His life and theological views (315-351)*, în *ByzSl*, 60, 1999, p. 308-314; vezi şi ***FHDCh,* VI** (*Conciliul ecumenic de la Nicaea (325)*).

ρύξασα, Κυντιανὸν Γάζης καὶ τὸν Ἀγκύρας Βασίλειον μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς καὶ ἐπισκόπους οὐκ ὀνομάζεσθαι παρὰ παντὸς πιστοῦ κατακρίνασα, ὡς τυραννικῶς τῶν θρόνων κρατήσαντας. Θεόδωρον δὲ τὸν Ἡρακλείας καὶ Παλαιστίνης Ἀκάκιον, Στέφανον Ἀντιοχείας καὶ τὸν Σιγδούνου Ἰσαάκιον, Μηνοφάντην Ἐφέσου καὶ τὸν Μυσίας Οὐάλεντα, ἀπεκήρυξε μόνον, καὶ τὸν Κιλικίας Γεώργιον· οὕστινας μετὰ θάνατον ἀπεβάλετο, παρὰ τοῦ Κωνσταντι-

de Alexandria prin decăderea din rândul clerului[9]; pe Quintianus de Gaza[10] şi pe Vasile de Ancyra[11], condamnându-i că nu s-au asociat cu ei şi că nu i-au numit episcopi cu toată credinţa când şi-au luat scaunele în stăpânire în mod tiranic. Pe Theodoros de Heracleea[12], pe Acacius de Palaestina[13], pe Stephanus de Antiochia[14] şi pe Isacius de Singidunum[15], pe Minophantes de Ephesus[16], pe Valens de Mysia[17] şi pe Georgius de Cilicia[18] i-a alungat doar. Pe unii i-a excomunicat după moarte,

[9] Gregorius, originar din *Cappadocia*, a fost numit ca episcop de *Alexandria* de către conciliul de la *Antiochia* din 338/9, care l-a depus pe Athanasius la 18 martie 339; şi-a preluat efectiv scaunul la 22 martie 339; a murit bolnav la 26 iunie 345 – Greg. Naz., *Or.* 21, 15-17; Socr., *HE*, II, 14; Sozom., *HE*, III, 4; Philostorg., *HE*, II, 11; Theod., *HE*, II, 4; Cassiod., *HE*, IV, 11; 14; M. Siminetti, *Gregorio il Cappadoce*, în *NDPAC*, II, col. 2458; *HEO*, II, p. 586.

[10] Acesta fusese impus pe scaunul din *Gaza* de către arieni prin 326, înlocuindu-l pe ortodoxul Asclepas; destituit de conciliul de la *Sardica*, care l-a repus pe *thronos* pe Asclepas – Socr., *HE*, II, 23, 39; 23, 42; Sozom., *HE*, III, 8, 1; 12, 2; Theod., *HE*, II, 8, 32; *HEO*, II, p. 1023.

[11] Vasile fusese medic şi s-a remarcat în lupta împotriva arianismului, propunând însă o formulă nu curat ortodoxă, numită homeusiană – Fiul este „asemănător cu Tatăl după substanţă". Prin hotărârea conciliului de la *Constantinopolis* din 336 a fost numit episcop de *Ancyra* (*Galatia I*) în locul niceanului Marcellus de *Ancyra*, depus. Înlăturat de conciliul de la *Sardica*, revine pe *thronos* în 350 – Athan., *Apol. de fuga*, 3; Hier., *Vir. ill.*, LXXXIX; Socr., *HE*, I, 36; II, 23, 42; 26, 6; Sozom., *HE*, II, 33, 1; III, 12, 2; 14, 42; 24, 4; IV, *passim*; Theod., *HE*, II, 8, 32; 25, 3; 27, 6 (9); 28 (27), 4-5; 30 (29), 1; Philostorg., *HE*, III, 16; 27; IV, 6; 8-12; V, 1; Cassiod., *HE*, III, 11; V, 6; M. Simonetti, *Basilio di Ancira*, în *NDPAC*, II, col. 723-724; B. Baldwin, *Basil of Ankyra*, în *ODB*, 1, p. 268; *DELC*, p. 535-536 (*Marcel de Ancyra*); *HEO*, I, p. 55; C. Moreschini, E. Norelli, *Istoria literaturii creştine vechi greceşti şi latine*, II/1, *De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu*, traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu şi D. Zămosteanu, Iaşi, 2004, p. 98-99.

[12] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*).

[13] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*)

[14] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*)

[15] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*)

[16] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*)

[17] Vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*)

[18] S-ar putea să fie o confuzie a autorului, fiind, de fapt, vorba despre Georgius, preot de *Alexandria*, devenit arian şi partizan al lui Eusebius de *Nicomedia*, excomunicat de episcopul Alexandru de *Alexandria*; propus de Constantinus I (306-337) drept candidat pentru scaunul de *Antiochia* în 328, dar, respins, ajunge în 335 episcop de *Laodicaea Syriae*. Iniţial, adversar violent al lui Athanasius, devine, cu timpul, mai moderat – Eus., *VC*, III, 62; Athan., *De synod.*, 17; Greg. Naz., *Or.* 21, 18-26; Ruf., *HE*, I, 23; Socr., *HE*, I, 24, 2; II, 9, 10; 26, 9; 39, 7; Sozom., *HE*, III, 5, 10; 6, 5-6, 12, 3; IV, 12, 4; 13, 1-2; 13, 4; 22, 7; 25, 1; Theod., *HE*, II, 8, 28; 8, 33; 32 (31), 7; Cassiod., *HE*, IV, 24; M. Simonetti, *Georges de Laodicée*, în *DECA*, I, p. 1034; *DELC*, p. 295 (*George de Laodiceea*); *HEO*, II, p. 704.

νουπόλεως Ἀλεξάνδρου καταδίκους τὸ πρὶν ἐξιχνεύσασα.

76. Γρατιανοῦ τοίνυν κατὰ Γότθων στρατοπεδεύσαντος καὶ Θεοδόσιον τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ στρατηγὸν ἀναδείξαντοξ, εἰρήνευον οἱ πολέμιοι καὶ τροπαιοφόρος πρὸς τὸν κρατοῦντα ὁ στρατηγέτης ἐπάνεισι. Διὸ Γρατιανὸς ὁ θειότατος ἀμοιβῇ πρεπούσῃ τιμήσας τὸν μέγιστον Θεοδόσιον τοῦ οἰκείου αὐτοῦ πατραδέλφου τὴν ἡγεμονίαν διέπειν ἐκέλευσεν (ἥνπερ Κωνστάντιος καὶ Οὐάλης Ἀρειανοῖς χαριζόμενοι ἐλυμήναντο) καὶ

descoperind că au fost condamnaţi odinioară de către Alexandru de Constantinopolis[19].

76. După ce Gratianus a pornit război împotriva goţilor şi l-a desemnat general pe Theodosius, cumnatul lui după soră, duşmanii au făcut pace şi comandantul s-a întors, aducând trofeele la cel care domnea. Prin urmare, divinul Gratianus, cinstindu-l pe preamarele Theodosius cu o recompensă care se cuvenea, l-a îndemnat să ia în mâini domnia propriului său unchi din partea tatălui (<domnie> pe care au corupt-o Constantius şi Valens, cei care le făceau pe plac arienilor[20]) şi l-a

[19] Autorul trebuie să fi făcut o confuzie între Alexandru de *Alexandria* şi Alexandru, episcop de *Constantinopolis* între 314 şi august 337. Acesta a fost primul căruia episcopul Alexandru de *Alexandria* i-a scris, informându-l despre erezia lui Arius. În consecinţă, pe când ereziarhul din urmă se afla în 335 la *Constantinopolis*, a refuzat să-l primească în comuniune, la rugăciunile sale găsindu-şi sfârşitul într-o latrină. N-a avut un rol major la conciliul de la *Nicaea* din 325. Nu există informaţii că ar fi excomunicat pe cineva – Greg. Naz., *Or.* 21, 13; Socr., *HE*, I, 37, 3-9; 38, 1; 38, 5; II, 6, 2; 6, 5; Sozom., *HE*, I, 18, 5-7; II, 29, 1-3; 30, 4; III, 3, 1-3; 4, 1; Theod., *HE*, I, 3, 3; 3, 4; 4, 1; 14, 5-10; 19, 1; Ruf., *HE*, X, 14; Cassiod., *HE*, I, 13-14; II, 4; 22; III, 10; IV, 8; Ch. Kannengieser, *Alessandro di Costantinopoli*, în *NDPAC*, I, col. 205-206; *HEO*, I, p. 3; G. Dagron, *op. cit.*, p. 420-421; G. Fedalto, *op. cit.*; A. Martin, *Le Fil d'Arius: 325-335*, în *RHE*, 84, 1989, p. 297-333; G. Marasco, *La preghiera di Alessandro di Costantinopoli e la morte di Ario*, în *Studi sull'Oriente Cristiano*, 3, 1999, 2, p. 201-209. Pentru Alexandru de *Alexandria*, vezi ***FHDRCh*, IX** (*Conciliul de la Sardica (343)*).

[20] Ca şi Constantius II (337-361), Valens (364-378) era arian, persecutând sub diverse forme prelaţii, monahii şi comunităţile ortodoxe – Vasile cel Mare, *Ep. 59*, 3; *70*; *90*, 2; *242*, 2; Geg. Naz., *Or.* 42, 9; Socr., *HE*, III-IV, *passim*; Sozom., *HE*, VI, 6, 10 - 40; Theod., *HE*, IV, *passim*; Oros., VII, 33, 1-4; 9; Cassiod., *HE*, VII-VIII, *passim*; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 274, 278; M. G. Mara, *Valens. Empereur*, în *DECA*, II, p. 2506; H. Leppin, *op. cit.*, p. 95-102; R. Malcoln Errington, *Valens*, în *Împăraţi romani*. 55 de portrete de la Caesar la Iustinian editate de M. Clauss, traducere din limba germană şi note de A. Armbruster, Bucureşti, 2001, p. 405; N. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A. D.*, Berkeley-Los Angeles-London, 2002, p. 211-263; A. Husar, Gesta Deorum per Romanos. *O istorie a Romei imperiale*, III, *De la Valentinieni la regatele barbare din Occident*, Cluj-Napoca, 2007, p. 117-124.

βασιλέα τῶν ἑῴων Ῥωμαίων προεχειρίσατο, Δαμάσῳ προστάξας τῷ πάπᾳ ἐν ᾿Ακυλίᾳ συστήσασθαι σύνοδον· ἧς ἐξῆρχον ὁ Μεδιολάνου ᾿Αμβρόσιος καὶ ὁ Θεσσαλονίκης ᾿Αχόλιος. Ἥτις ἁγία σύνοδος ἐκθεμένη τόμον παραινέσεως γέμοντα ὡς ἂν οἰκουμενικὴ γένοιτο σύνοδος, πρὸς Θεοδόσιον τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα σὺν ἀξιοπίστοις ἀνδράσιν ἀπέστειλε· Ῥωμαῖοι γὰρ καὶ οἱ τῆς Σπανικῆς Γαλλίας τῆς αἱρετικῆς λύμης ὑπῆρχον ἀλώβητοι, (Σπανογαλλίας, ᾿Ιταλίας, Καμπανίας, Δαλματίας, Καλαβρίας, Σαρδανίας, ᾿Αφρικῆς, ἄλλης Σαρδανίας, Μακεδονίας, Ἑλλάδος, Θεσσαλίας, Εὐρώπης, ᾿Ηπείρου, Σκυθίας, Πανονίας, Μυσίας, Βρεττανίας, Δακίας, Δαρδανίας, ᾿Αχαΐας, καὶ ὅσοι τῶν ἑσπερίων τῇ Γρατιανοῦ βασιλείᾳ ὑπέκειντο.)

Ediţia folosită: *The Synodicon Vetus*, text, translation, and notes by John Duffy and John Parker, Washington, D. C., 1979 (*CFHB* XV), p. 41, 69.

desemnat împărat al <ţinuturilor> romane de la răsărit[21], impunându-i papei Damasus[22] să întrunească un sinod în Aquileia. Pe acesta îl conduceau Ambrosius de Mediolanum şi Acholius de Thessalonica[23]. Acest sfânt sinod, făcând cunoscut un înscris plin de îndemnuri ca să existe un sinod ecumenic, l-a trimis, împreună cu bărbaţi demni de încredere, la Theodosius, preapiosul împărat. Căci romanii şi cei din Gallia Hispanică erau neatinşi de stricăciunea eretică (<cei> din Hispanogallia, Italia, Campania, Dalmatia, Calabria, Sardinia, Africa, cealaltă Sardinie, Macedonia, Grecia, Thessalia, Europa, Epirus, Scythia, Pannonia, Moesia, Britannia, Dacia, Dardania, Achaia şi cei destul de numeroşi din Apus erau supuşi autorităţii lui Gratianus[24]).

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

---

[21] Theodosius a fost desemnat împărat de către Gratianus la 19 ianuarie 379, după succesele obţinute de acesta împotriva goţilor în calitate de *magister equitum*. În momentul ridicării la tron, Theodosius nu era cumnatul după soră al lui Gratianus, căci era căsătorit cu Aelia Flavia Flaccilla din *Hispania*, care a murit în 386. Abia în 387 s-a căsătorit cu Galla, fiica lui Valentinianus I şi a Iustinei, deci sora vitregă a lui Gratianus (Philostorg., *HE*, X, 7; Ioann. Antioch., *Hist. chron.*, frg. 280). *Chronicon Paschale* (1, 561, 1-4, a. 378) menţionează, de asemenea în mod greşit, că, în momentul desemnării ca *Augustus*, Gratianus era „fratele soţiei sale" (*FHDR*, II, p. 585) – *PLRE*, II, p. 341-342 (*Aelia Flavia Flaccilla*), 382 (*Galla 2*), 904 (*Flavius Theodosius 4*), 1131 (*Stemmata 5. Family of Theodosius I*); M. Clauss, *Die Frauen der Theodosianischen Familie*, în *Die Kaiserinnen Roms. Von Livia bis Theodora*, Herausgegeben von H. Temporini-Gräfin Vitzthum, München, 2002, p. 370-374. Vezi, de asemenea, ***FHDRCh*, LXI** (*Prosper Tiro*) şi **LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

[22] Damasus a fost episcop al Romei între 1 octombrie 366 şi 11 decembrie 384 – Hier., *Vir. ill.*, CIII; *LP*, XXXIV; Ch. Pietri, M. Ghilardi, *Damaso*, în *NDPAC*, I, col. 1325-1329; F. Monfrin, *Damase Ier*, în *DHP*, p. 535-539; *PBCE*, 2/1, p. 530 (*Damasus*); *DELC*, p. 161-162 (*Damasus*); A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 51-53.

[23] Conciliul de la *Aquileia*, convocat la sfârşitul verii anului 381, la care au participat doar episcopi din Vest şi cei din *Illyricum* occidental, cei orientali fiind convocaţi în acelaşi timp de către Theodosius I la *Constantinopolis*. Conciliul s-a reunit în septembrie 381, condamnând definitiv arianismul în *Illyricum*. Rolul decisiv în conducerea dezbaterilor l-a avut Ambrosius de *Mediolanum*. Printr-o scrisoare adresată lui Gratianus episcopii au solicitat punerea în execuţie a deciziilor conciliului – Ambr., *Ep.* VIII-XII; Theod., *HE*, V, 8; 9, 9; Mansi, 4, col. 599-618; G. Cuscito, *Aquileia*, II. *Concilio*, în *NDPAC*, I, col. 455-457; R. Gryson, *Introduction*, în *Scolies ariennes sur le concile d'Aquilée*, introduction, texte latin, traduction et notes par R. Gryson, Paris, 1980 (*SC* 267), p. 121-143; Y.-M. Duval, *Aquilée et Sirmium durant la crise arienne (325-400)*, în *Aquileia, la Dalmazia e l'Illirico*, II, Udine, 1985, p. 372-377; V. Saxer, *op. cit.*, p. 26-27. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[24] *Scythia* şi *Europa* nu erau supuse autorităţii lui Gratianus, ci făceau parte din Imperiul oriental.

CXII. ANONYMI

Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων

II … καὶ Σαυρομάται καὶ Γέται, καὶ Σκύθαι καὶ Ἴβηρες καὶ Λαζοί, καὶ πάντα τ'ἄλλα βάρβαρα ἔθνη

IX. καὶ νῦν ἐπὶ τῶν Οὔννων καὶ τῶν νομάδων Σκυθῶν...

XI. Διεγνώκαμεν οὖν κανταῦθα πάλιν ἐξ ὧν ἡ θεία γραφὴ φησὶν ὡς υἱοὶ τοῦ Ἰάφεθ πεφύκασι Γομαρεῖς οἱ Κελτογαλάται ἔχοντες πατέρα Γομὲρ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Μαγωγεῖς οἱ καὶ Σκύθαι ἔχοντες πατέρα Μαγὼγ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ... Θρᾶκες ἔχοντες πατέρα Θήραν τον υἱὸυ τοῦ Ἰάφεθ...

Ediţia folosită: Anonyni Auctoris Theognosiae (saec. IX/X), *Dissertatio contra Iudaeos*, cuius editionem principem curavit Michiel Hostens, Turnhout-Leuven, 1986 (*CCSG* 14), p. 37, 198, 246-247.

CXII. ANONYMUS
(începutul secolului al X-lea)

Autorul este un anonim de la începutul secolului al X-lea.

Opera. Scrierea (lat. *Dissertatio contra Iudaeos*) are ca scop, asemenea altor lucrări de acest gen, convingerea iudeilor să se convertească la creştinism.

Bibliografie: M. Hostens, în Anonyni Auctoris Theognosiae (saec. IX/X), *Dissertatio contra Iudaeos,* cuius editionem principem curavit Michiel Hostens, Turnhout-Leuven, 1986 (*CCSG* 14), p. XXII-XXXII.

DISCURS ÎMPOTRIVA IUDEILOR

II.... şi sauromaţii, şi geţii, şi sciţii, şi iberii, şi lazii şi toate celelalte neamuri barbare.

IX. şi acum despre huni şi despre nomazii sciţi...

XI. Aşadar, străbătând din nou pe acolo, i-am cunoscut <pe cei> despre care Sfânta Scriptură zicea că s-au născut urmaşii lui Iaphet: gomareii, cei <numiţi> celtogali, care au ca părinte pe Gomer, fiul lui Iaphet, magogii, cei <numiţi> şi sciţi, care au ca părinte pe Magog, fiul lui Iapheth ..., tracii, care au ca părinte pe Theras, fiul lui Iapheth ...[1]

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Extindere a informaţiilor din *Gen* 10,2-3; vezi şi Hipp., *Chron.*, 63 (7) (***FHDRCh,* II**); *Liber Generationis* (***FHDRCh,* VIII**); *Filastrius de Brixia* (***FHDRCh,* XXXIII**); *Origo humani generis* (***FHDRCh,* XLI**); *Excerpta Latina Barbari* (***FHDRCh,* LXXXVIII**); Isid., *Orig.*, IX, 2, 31; 2, 82 (*FHDR*, II, p. 572-573); XIV, 4, 6 (***FHDRCh,* LXXXV**).

CXIII. CALENDAR PALESTINIANO-GEORGIAN

Ianuarie
14 … et Hermyli [*ermolos*] (et) Stratonici [*stratonika*] martyris.

August
Martyrium sanctorum Quintiliani [*gunantiane*] et Adari [*adare*][1].

Septembrie
10 In Sancto Stephano [*step'ane*], memoria Eudociae [*eudukia*] puellae, et Andreae [*andria*] apostoli, et Zotici [*zotiko*].
15 Chrysostomi [*ok'ropiri*] decessus, et Nicetae [*anikita*] et Mariani [*marianos*] martyrum.

[1] După editor, *adarēsi* este o coruptelă de la *dadēsi* (Δάδα).

CXIII. CALENDAR PALESTINIANO-GEORGIAN
(secolul al X-lea)

Autorul şi opera. După cum a arătat Gérard Garitte, ale cărui concluzii le urmăm aici, acest calendar, păstrat într-un manuscris din mânăstirea Sf. Caterina din Sinai, a fost scris de Ioan Zosimos, scrib georgian care a lucrat în aşezământul amintit între anii 973-986. Acesta l-a transcris, foarte probabil, în al treilea sfert al secolului al X-lea la mânăstirea Sf. Sava de lângă Ierusalim. Preluând informaţii din surse orientale şi occidentale, calendarul înregistrează sărbători de sfinţi şi alte sărbători fixe celebrate în fiecare an între 1 ianuarie şi 31 decembrie.

Bibliografie: G. Garitte, în *Le calendrier palestino-géorgien du Sinaiticus 34 (X*^{e} *siècle)*, édité, traduit et commenté par Gérard Garitte, Bruxelles, 1958 (*Subsidia hagiographica* 30), p. 13-36.

Ianuarie
14 <Ziua de prăznuire a> lui Hermylus şi a martirului Stratonicus[2].

August
Martiriul sfinţilor Quintilianus şi Adarus[3].

Septembrie
10 La sfântul Stephanus, pomenirea copilei Eudokia, a lui Andrei apostolul şi a lui Zoticus[4].
15 Moartea lui [Ioannes] Chrysostomos şi a martirilor Nicetas[5] şi Marianus.

---

[2] După editor, Hermylus şi Stratonicus sunt martiri din *Singidunum*, în *Moesia Prima*, căzuţi, după unii istorici, în 303, iar, după alţii, sub Licinius (308-324), în 319-323. În alte martirologii, ei sunt aniversaţi la 13 ianuarie – cf. T. Bodogae, *Sfinţii mucenici Ermil diaconul şi Stratonic temnicerul*, în *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, coord. N. Vornicescu, Bucureşti, 1987, p. 201-204; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 16, 79.

[3] Martirii Quintilianus şi Dadas de la *Durostorum*, martirizaţi la 28 aprilie 307, erau aniversaţi în mai multe momente ale anului, inclusiv la 2 august – cf. *ibidem*, p. 47-48, 77; G. Atanasov, *The Christian Durostorum-Drastar*, Varna, 2007, p. 23-27, 394 (în bulgară şi engleză).

[4] După editor, Zoticus este, „probabil”, martirul de la *Tomis*, în *Scythia*, căzut împreună cu Macrobius, Gordianus ş.a. El era pomenit la 27 mai şi 13 septembrie – cf. N. Dănilă, *op. cit.*, p. 35, 52, 65.

[5] După Gérard Garitte, este vorba de Niceta Gotul, aniversat în sinaxarele greceşti la 15 septembrie. Vezi şi *FHDR*, II, p. 720-721, 722-725; I. Ionescu, *Sfântul Mare Mucenic Nichita. Pătimirea Sfântului Mare Mucenic Nichita*, în *ST*, 41, 1989, 5-6, p. 87-98; N. Dănilă, *op. cit.*, p. 53, 74-75.

Octombrie
22 … Anastasiae [*stasia*] martyris et sociorum…
23… et Anastasiai [*anast(a)sia*] martyris eiusdem.

Ediţia folosită: *Le calendrier palestino-géorgien du Sinaiticus 34 (Xe siècle)*, édité, traduit et commenté par Gérard Garitte, Bruxelles, 1958 (*Subsidia hagiographica* 30), p. 14, 82, 88, 89, 90, 99, 131, 292, 326, 331, 364, 365-366.

Octombrie
22 <Ziua de pomenire a > Anastasiei martira şi a altora…
23 Tot <ziua de pomenire> şi a Anastasiei martira[6].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[6] Editorul consideră că este vorba despre martira de la *Sirmium*, trecută în sinaxar la 25 decembrie şi amintită şi de alte surse georgiene. Vezi şi *ibidem*, p. 62, 79.

CXIV. SYNAXARIUM ECCLESIAE CONSTANTINOPOLITANAE

1. ΜΗΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

ΜΗΝΙ ΤΩ ΑΥΤΩ Λ΄

1. Ἄθλησις τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ἀνδρέου ἀδελφοῦ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων. Οὗτος ἐκήρυξεν εἰς πᾶσαν τὴν παραλίαν Βιθυνίας τε καὶ Πόντου, Θρᾴκης καὶ Σκυθίας, ἔπειτα ἐπορεύθη ἐν Σεβαστουπόλει τῇ μεγάλῃ, ὅπου παρεμβάλλει Ψάρος καὶ Φασὶς ὁ ποταμός, οὗ ἐσώτερον οἱ Αἰθίοπες οἰκοῦσιν. Ἐσταυρώθη δὲ ὑπὸ Αἰγεάτου ἀνθυπάτου καὶ ἐνετέθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαίας. Μετετέθη δὲ ὕστερον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατετέθη μετὰ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ Τιμοθέου ἐν τοῖς ἁγίοις Ἀποστὸλοις, ἔνθα καὶ τελεῖται ἡ αὐτοῦ σύναξις.

2. ΜΗΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

ΜΗΝΙ ΤΩ ΑΥΤΩ Κ΄

4. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλησις τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰνᾶ, Πιννᾶ καὶ Ῥιμᾶ. Οὗτοι χώρας τινὸς τῆς κατὰ ἄρκτον ὑπάρχοντες καὶ χριστιανοί ὄντες, παρὰ τῶν εἰδωλομανούντων βαρβάρων συσχεθέντες, τῷ τῆς χώρας παρέστησαν ἄρχοντι˙ οὓς ὁμολογήσαντας τὸν Χριστὸν κατεδίκασε διὰ κρύους τελειωθῆναι. Δεσμοῦνται οὖν ξύλοις ὀρθίοις μεσον παγεῖσι τοῦ ποταμοῦ, ὥρᾳ χειμῶνος, ὅτε τῷ ψύχει οὐδέν τι διαφέρον ἦν τῶν ἀκινήτων σωμάτων καὶ πεπηγότων τὸ ὀλισθηρὸν τοῦ ὕδατος καὶ εὐκίνητον˙ καὶ τούτῳ τὸ τοῦ βίου δέχονται πέρας.

CXIV. SINAXARUL BISERICII DIN CONSTANTINOPOLIS
(secolul al X-lea?)

În Bisericile răsăritene, sinaxarul este echivalentul martirologiilor din Biserica occidentală, înfăţişându-se ca o culegere de vieţi de sfinţi repartizaţi pe lunile anului. Data realizării celui constantinopolitan este controversată; după unii, nu poate fi mai timpuriu de secolul al X-lea.

Bibliografie: R. F. Taft, N. Patterson Ševčenko, *Sinaxarion*, în *ODB*, 3, p. 1991; *DELC*, p. 552 (*Martirologiu*).

1. LUNA NOIEMBRIE

ÎN ACEEAŞI LUNĂ, PE 30

1. Pătimirea sfântului şi preatotvrednicului de laudă apostol Andrei, fratele lui Petru, conducătorul apostolilor. Acesta a predicat pe toată costa Bithyniei şi a Pontului, a Thraciei şi a Scythiei, apoi a mers în cetatea Sebastopolis cea Mare[1], unde curg Psarosul[2] şi fluviul Phasis[3], unde, în interior, locuiesc etiopii. A fost martirizat sub proconsulul Aigeatos şi îngropat în Patrasul Achaiei. A fost mutat mai apoi în Constantinopolis şi aşezat cu evanghelistul Luca şi cu Timotei în <Biserica> Sfinţii Apostoli, săvârşindu-se acolo aducerea împreună <a acestora>[4].

2. LUNA IANUARIE

ÎN ACEEAŞI LUNĂ, PE 20

4. În aceeaşi zi, pătimirea sfinţilor martiri Ina, Pinna şi Rima. Aceştia, care proveneau dintr-o regiune din nord şi erau creştini, fiind prinşi de barbarii idolatri, au fost aduşi în faţa guvernatorului ţinutului. <Guvernatorul> a hotărât ca aceia, care îl mărturiseau pe Hristos, să fie ucişi prin îngheţ. Sunt legaţi aşadar de stâlpi drepţi, înfipţi în mijlocul fluviului, pe timp de iarnă, când, din cauza gerului, curgerea şi mobilitatea apei nu erau întru nimic deosebite de corpurile imobile şi îngheţate. Şi prin aceasta îşi găsesc sfârşitul vieţii.

---

[1] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.
[2] Fluviu în sud-estul peninsulei microasiatice (Str., XII, 2, 3) – astăzi, Seyhan Nehri.
[3] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.
[4] Vezi trimiterile la ***FHDRCh*, LXVI** (*Consularia Constantinopolitana*).

3. ΜΗΝ ΜΑΡΤΙΟΣ

ΜΗΝΙ ΤΩ ΑΥΤΩ Ζ΄

Ἄθλησις τῶν ἐν Χερσῶνι ἐπισκοπησάντων ἁγίων πατέρων Βασιλέως, Εὐγενίου Ἀγαθοδώρου, Καπίτωνος, Ἐλπιδίου, Αἰθερίου καί Ἐφραῖμ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Διοκλητιανοῦ[5], Ἕρμων, ὁ Ἱεροσολύμων ἐπισκοπος, ἀπέστειλεν ἐπισκόπους, εἰς μέν Σκυθίαν Ἐφραῖμ, εἴς δὲ Χερσῶνα Βασιλέα ...

Ediţia folosită: *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano*, opera et studio Hippolyti Delahaye, Bruxelles, 1902, col. 265-266, 407, 517.

Ediţia consultată: *Propheten- und Apostollegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwander Texte*, berabeitet von Theohor Schermann, Leipzig, 1907 (*TU* 31/3), p. 248.

4. APPENDIX

Ἄθλησις ἐν ἐπιτόμῳ τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰννᾶ, Ῥημᾶ, Πινᾶ, παθόντων ἐν Γοτθίᾳ

Οὗτοι οἱ ἅγιοι ἐκ τῆς ἀρκτών γῆς τῶν βαρβάρων ὑπάρχοντες βάρων ἐπέστρεψαν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης. Παραστάντες τοιγαροῦν τῷ ἄπχοντι τῶν βαρβάπων καὶ πολλαῖς θωπείαις και ἀπειλαῖς βουληθέντος <τούτου> δελεάσαι αὐτούς, οὐκ εἶξαν τῇ ἀσεβείᾳ αὐτοῦ˙ ὅθεν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ τύπτονται ἀφειδῶς˙ καὶ χειμῶνος ὄντος βαρυτάτου καὶ τῶν ποταμῶν κρυσταλλωθέντων καὶ ἱππηλάτων πεδίων γεγονότων, στάντες εἰς ἕνα τούτων ὄρθια ξύλα ὡς αὐτόριζα, ἐκεῖ τοὺς ἁγίους ἐδέσμευσαν˙ τοῦ δὲ ὕδατος ἕως τοῦ αὐχένος αὐτῶν φθάσαντος, οὕτως ἀπέδωκαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τῷ κυρίῳ˙ ὧν τὰ λεῖψανα τότε μέν τινες πιστοὶ ἐκήδευσαν. Ὕστερον δὲ Γοδδᾶς ὁ ἐπίσκοπος ἀναλεξάμενος καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον ὦμον βαστάξας κατέθετο ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ μετὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν. Καὶ μετά ταῦτα δι’ ἀποκαλύψεως οἱ ἅγιοι ἔπεισαν τὸν αὐτον Γοδδᾶν τὸν ἐπίσκοπον μετενέγκαι αὐτοὺς εἰς χωρίον λεγόμενον Ἅλισκον, λιμένα ὄντα˙ τὸν οὖν καιρὸν τῆς τελειώσεως ἀγνοήσαντες τὴν τῆς καταθέσεως τῶν λειψάνων ἑορτάζομεν ἑορτὴν εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τιμὴν τῶν ἁγίων μαρτύρων αὐτοῦ, ὅτι ηὐλόγηται τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ediţia folosită: J. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *AB*, 31, 1912, p. 215-216.

---

[5] Într-un *Codex* păstrat la Biblioteca Naţională din Paris este indicat cel de-al şaisprezecelea an al domniei – cf. ediţia citată *infra*, col. 513.

3. LUNA MARTIE

ÎN ACEEAŞI LUNĂ, PE 7

În Chersones, pătimirea sfinţilor Părinţi cei care au fost episcopi, Basileus, Eugenios, Agathodoros, Capiton, Elpidios, Aitherios şi Ephraim. În timpul domniei lui Diocletianus, Hermon, episcop de Hierosolyma, i-a trimis ca episcopi în Scythia pe Ephraim, iar în Chersones pe Basileus...

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

4. APPENDIX[6]

PĂTIMIREA, PE SCURT, A SFINŢILOR MARTIRI INNA, RIMA, PINA, CARE AU SUFERIT ÎN GOTHIA

Aceşti sfinţi, care erau dintr-o regiune din nord a barbarilor şi au devenit discipolii apostolului Andrei, au convertit mulţi barbari de la rătăcirea idolilor la credinţa lui Hristos. Aşadar, când au fost aduşi în faţa căpeteniei barbarilor şi acesta a vrut să-i ispitească cu linguşiri şi ameninţări, nu au cedat impietăţii lui. De aceea, din cauza credinţei în Hristos, au fost loviţi fără milă. Cum era o iarnă foarte grea şi râurile îngheţaseră şi deveniseră suprafeţe uşor accesibile, i-au înlănţuit pe sfinţi acolo, fixându-i pe fiecare din ei de pari drepţi, ca şi cum <ar avea> rădăcini. Deoarece apa le-a ajuns până la gât, şi-au încredinţat în acest fel sufletele Domnului. De rămăşiţele lor au avut atunci grijă nişte credincioşi. Mai apoi, episcopul Goddas, adunându-le şi ridicându-le pe propriul umăr, le-a depus în acest ţinut, la şapte ani de la pătimirea lor. Şi, după acestea, printr-o revelaţie, sfinţii l-au convins pe acelaşi episcop Goddas să îi tranfere într-o regiune numită Haliskon, care era un port. Aşadar, cei care nu cunosc momentul martiriului celebrează sărbătoarea depunerii moaştelor în acel loc, întru slava lui Dumnezeu şi cinstirea sfinţilor martiri, căci binecuvântat e numele preasfânt al Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, în vecii vecilor. Amin!

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[6] Am considerat util să inserăm aici o variantă a actului de martiraj al credincioşilor goţi Inna, Rima şi Pina.

CXV. KALENDARIA MARTYROLOGIAQUE ANTIQUA

1. KALENDARIUM FLORIACENSE

APRILIS

V Idus.
Septem Virginum quae in unum meruerunt coronas.

NOVEMBER

VI Idus.
Natale sanctorum IV Coronatorum.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1187, 1188.

2. MARTYROLOGIUM ECCLESIAE ANTISSIODORENSIS

IANUARIUS

IV Nonas Ianuarii
Et in Ponto civitate Thomis trium fratrum Argei, Narcissi, et Marcellini pueri et mart.

FEBRUARIUS

VII Kal. Martii
Apud Smyrnam natale S. Sineri monachi et martiris, et septuaginta duorum martyrum.

CXV. CALENDARE ŞI MARTIROLOGII STRĂVECHI
(901-1000)

Calendare şi martirologii întocmite la diferite mânăstiri şi biserici medievale; multe dintre ele nu sunt complete.

Bibliografie: J. Frank Henderson, *„Historical" Dates in Medieval Liturgical Calendars* (http://www.jfrankhenderson.com/pdf/HistoricalDatesMedievalLiturgical.pdf), 2004.

1. CALENDARUL FLORIACENS[1]

APRILIE

În a cincea zi înainte de ide [9 aprilie]
<Ziua de prăznuire> a celor şapte fecioare care au binemeritat împreună cununile.[2]

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
Ziua de prăznuire a celor patru sfinţi încoronaţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. MARTIROLOGIUL BISERICII ANTISSIODORENSE[3]

IANUARIE

În a patra zi înainte de nonele lui ianuarie [2 ianuarie]
Şi în oraşul Thomis de la Marea Neagră, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi Argeus, Narcissus şi Marcellinus, tânăr şi martir.

FEBRUARIE

În a şaptea zi înainte de calendele lui martie [23 februarie]
La Smyrna[4], ziua de prăznuire a sfântului călugăr şi martir Sinerus şi a celor 72 de martiri.

---

[1] Calendar realizat la mânăstirea Saint-Benoît-sur-Loire, Fluery, Franţa.
[2] Martire de la *Sirmium*.
[3] Martirologiu realizat la Biserica din Auxere, Franţa.
[4] Corect, *Sirmium*.

MARTIUS

VIII Kalend. April.
Apud Syrmium natale sancti Herenei episcopi et martyris.

VII Kalend. April.
Apud Syrmium natale sancti Montani presbyteri et Maximae uxoris eius in mare mersorum.

APRILIS

III Nonas April.
In Scithia civitate Thomis, natale sanctorum Evagrii et Benigni.

V Idus Aprilis
Apud Syrmium natale VII virginum, quae in unum meruerunt coronari, quarum nomina Deus novit.

MAIUS

Kalendas Maii
Natale SS. apostolorum Philippi et Iacobi.

V Kalendas Iunii
Mesia civitate Dorostrensi natale S. Iulii martyris.

IUNIUS

VI Idus Iunii
In Dorostoro civitate sancti Marci episcopi.

XVII Kal. Iul.
Eodem die apud civitatem Dorostro natale s. Esitii militaris et martyris.

XII Kal. Iul.
In Thomis civitate sanctorum Pauli, Cyriani, Paulae, Feliciae, Thomae, Felicis.

MARTIE

În a opta zi înainte de calendele lui aprilie [25 martie]
La Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului episcop şi martir Hereneus.

În a şaptea zi înainte de calendele lui aprilie [26 martie]
La Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului preot Montanus şi a soţiei acestuia Maxima, care au fost aruncaţi în mare.

APRILIE

În a treia zi înainte de nonele lui aprilie [3 aprilie]
În Scithia, în oraşul Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Evagrius şi Benignus.

În a cincea zi înainte de idele lui aprilie [9 aprilie]
La Syrmium, ziua de prăznuire a celor şapte fecioare care au binemeritat să fie încununate împreună, ale căror nume le ştie Dumnezeu.

MAI

La calendele lui mai [1 mai]
Ziua de prăznuire a sfinţilor apostoli Filip şi Iacob.

În a cincea zi înainte de calendele lui iunie [28 mai]
În Moesia, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului martir Iulius.

IUNIE

În a şasea zi înainte de idele lui iunie [8 iunie]
În oraşul Durostorum, <ziua de prăznuire> a sfântului episcop Marcus.

În a şaptesprezecea zi înainte de calendele lui iulie [15 iunie]
În aceeaşi zi, în oraşul Dorostorum, ziua de prăznuire a sfântului soldat şi martir Esitius.

În a douăsprezecea zi înainte de calendele lui iulie [20 iunie]
În oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a sfinţilor Paulus, Cyrianus, Paula, Felicia, Thoma, Felix.

IULIUS

IV Nonas Iulii
In Sirmia natale SS. Innocentii, Sabbatiae cum aliis XXX.

Nonas Iulii
Romae SS. martyrum Nicostrati, Claudii, Castorii, Victorini, Symphoriani, quos beatus Sebastianus credere Christum docuit, et S. Polycarpus presbyter baptizavit.

AUGUSTUS

VI Kalendas Septembris
Thomis natale SS. martyrum Marcellini tribuni, et uxoris eius Manneae, et filii eius Iohannis, et Serapionis clerici, et Petri militis.

NOVEMBER

VI Idus Novembris
Romae natale V martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii et Simplicii. Ipso die iuxta corpora eorum natale sanctorum quatuor coronatorum Severi, Severiani, Carpophori et Victorini.

Pridie Kalend. Decemb.
In civitate Patras provinciae Achaiae natale B. Andreae apostoli, qui etiam apud Scythiam predicavit.

DECEMBER

VIII Kal. Ianuarii [25 dec.]
Eodem die natale S. Anastasiae virginis et martyris, quae de Roma secuta est sanctos qui ad martyrium ducebantur.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1209, 1216, 1220, 1221, 1225, 1229, 1230, 1231, 1233, 1240, 1250, 1253, 1257.

IULIE

În a patra zi înainte de nonele lui iulie [4 iulie]

În Sirmia, ziua de prăznuire a sfinţilor Innocentius, Sabbatia, împreună cu alţi treizeci.

La nonele lui iulie [7 iulie]

La Roma, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Nicostratus, Claudius, Castorius, Victorinus, Symphorianus, pe care fericitul Sebastianus i-a învăţat să creadă în Hristos şi sfântul preot Polycarpus i-a botezat.

AUGUST

În a şasea zi înainte de calendele lui septembrie [27 august]

La Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi a soţiei sale Mannea, şi a fiului lui Iohannes, şi a preotului Serapio şi a soldatului Petrus.

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de idele lui noiembrie [8 noiembrie]

La Roma, ziua de prăznuire a celor cinci martiri, Claudius, Nicostratus, Symphorianus, Castorius şi Simplicius. Tot în acea zi, lângă trupurile lor, <se face> prăznuirea celor patru sfinţi încoronaţi, Severus, Severianus, Carpophorus şi Victorinus.

În ajunul calendelor lui decembrie [30 noiembrie]

În oraşul Patras din provincia Achaia, ziua de prăznuire a fericitului apostol Andrei, care a predicat şi în Scythia.

DECEMBRIE

În a opta zi înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]

Tot în acea zi <e> prăznuirea sfintei fecioare şi martire Anastasia, care i-a urmat de la Roma pe sfinţii care erau duşi la martiriu.

Traducere: Mihaela Paraschiv

3. KALENDARIUM MANTUANUM

NOVEMBER

VI Idus
IIII Coronatorum

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1264.

4. KALENDARIUM VALLUMBROSANUM

NOVEMBER

VI Idus
S. Quatuor Coronat. Mart.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1286.

5. FRAGMENTUM ALTERUM MULTO ANTIQUIORIS VALLUMBROSANI KALENDARII

OCTOBER

VI Idus
Quatuor Coronatorum.

NOVEMBER

VIII Chal.
et S. Anastasiae.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1290, 1292.

6. LUCENSIS KALENDARII FRAGMENTUM

NOVEMBER

VI Idus
Sanctorum martyrum quatuor Coronatorum.

3. CALENDARUL MANTUAN[5]

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
<Ziua de prăznuire> a celor patru încoronaţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

4. CALENDARUL VALUMBROSAN[6]

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
<Ziua de prăznuire> a celor patru sfinţi martiri încoronaţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

5. UN ALT FRAGMENT DINTR-UN CALENDAR VALUMBROSAN CU MULT MAI VECHI

OCTOMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [10 octombrie]
<Ziua de prăznuire> a celor patru încoronaţi.

NOIEMBRIE

În ziua a opta înainte de calendele lui decembrie [24 noiembrie]
Şi <ziua de prăznuire> a sfintei Anastasia.

Traducere: Mihaela Paraschiv

6. UN FRAGMENT DIN CALENDARUL LUCENS[7]

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
<Ziua de prăznuire> a celor patru sfinţi martiri încoronaţi.

---

[5] Calendar realizat la Mantua, în Italia.
[6] Vallumbrosa, Italia.
[7] Calendar realizat la Lucca, Italia.

DECEMBER

VIII Chal.
et S. Anastasie Martyris.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1291, 1294.

7. KALENDARIUM STABULENSE

APRILIS

V Idus
et in Sirmia VIII virginum.

NOVEMBER

VI Idus
Romae quatuor Coronatorum. Severi, Severiani, Victorini et Carpofori.

DECEMBER

VIII Kal. Ianuarii [25 decembrie]
et passio sanctarum virginum Anastasiae et Eugeniae.

Ediţia folosită: *PL* 138, col. 1196, 1202, 1204.

8. KALENDARIUM VERDINENSE

NOVEMBER

VI Idus
SS. quatuor Coronatorum.

Ediţia folosită: *PL* 139, col. 1208.

DECEMBRIE

În a opta zi înainte de calendele <lui ianuarie> [25 decembrie]
Şi <ziua de prăznuire> a sfintei martire Anastasia.

Traducere: Mihaela Paraschiv

7. CALENDARUL STABULENS[8]

APRILIE

În a cincea zi înainte de ide [9 aprilie]
Și în Sirmia, <ziua de prăznuire> a celor opt fecioare.

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
La Roma, <ziua de prăznuire> a celor patru încoronaţi, Severus, Severianus, Victorinus şi Carpoforus.

DECEMBRIE

În a opta zi înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]
Şi pătimirea sfintelor fecioare Anastasia şi Eugenia.

Traducere: Mihaela Paraschiv

8. CALENDARUL VERDINENS

NOIEMBRIE

În a şasea zi înainte de ide [8 noiembrie]
<Ziua de prăznuire> a celor patru sfinţi încoronaţi.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[8] Calendar realizat la Stavelot, în Ardenni, probabil în mânăstirea de aici.

CXVI. MOYSIS

EPIPHANII EPISCOPI CYPRI DE SANCTIS APOSTOLIS VBI QVISQVE EORVM PREDICAVIT ET QVOMODO ET VBI OBIERINT ET SANCTA EORVM CORPORA VBI IACENT ET IN QVIBVS LOCIS

<II.> Andreas frater eius, sicut priores nostri tradiderunt, predicauit Scithis et Zogdianis et Gorsinis et in Sebastopolim magna, ubi sunt castra Asparis et Issi portus et Phasis fluuius, ubi habitant Ethiopes. Sepelitur autem in partibus Achaie, crucifixus sub Egea rege Patrum.

<V.> Philippus autem apostolus; hic fuit a Bethsaida, ex uilla Petri et Andree; in superiore uero Phrigia predicauit euangelium; moritur autem in Ihera-polim et ibi sepelitur.

Ediţia folosită: François Dolbeau, *Une liste ancienne d'apôtres et de disciples, traduite du grec par Moïse de Bergame*, în *AB*, 104, 1986, p. 307, 308.

CXVI. MOISE DE BERGAM
(secolul al XII-lea)

Autorul şi opera. Moise de Brolo sau Moise de Bergam a trăit în al doilea sfert al secolului al XII-lea la *Constantinopolis*. El a tradus în latină o dublă listă de apostoli şi discipoli atribuită lui Epiphanios de *Cypros* (365-403). Manuscrisul editat de François Dolbeau datează de la sfârşitul secolului al XII-lea şi se găseşte în Biblioteca municipală din Nîmes.

Bibliografie: G. Gorni, *Il «Liber Pergaminus» di Mosè del Brolo*, în *SMed*, 11, 1970, p. 409-460; F. Dolbeau, *Une liste ancienne d'apôtres et de disciples, traduite du grec par Moïse de Bergame*, în *AB*, 104, 1986, p. 299-301.

<CARTEA> EPISCOPULUI EPIPHANIUS DE CYPRUS DESPRE SFINŢII APOSTOLI, UNDE A PREDICAT FIECARE DINTRE ACEŞTIA ŞI ÎN CE FEL ŞI UNDE AU MURIT ŞI UNDE ZAC TRUPURILE SFINTE ALE LOR ŞI ÎN CE LOCURI

<II.> Andrei, fratele acestuia /al lui Simon Petru – n.n./, după cum au povestit înaintaşii noştri, a predicat la sciţi şi zogdiani[1] şi gorsini[2] şi în Sebastopolis cea Mare[3], unde sunt fortăreaţa Apsaris[4] şi portul Issus[5] şi fluviul Phasis[6], unde locuiesc etiopii. Crucificat sub Egea, regele Patrasului, este îngropat însă în părţile Achaiei.

<V.> Apostolul Filip; acesta a fost din Bethsaida, din satul lui Petru şi al lui Andrei; însă a predicat Evanghelia în Phrigia Superior; moare însă la Iherapolis şi acolo este îngropat.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Vezi ***FHDRCh*, CIV**.
[2] Vezi ***FHDRCh*, CIV**.
[3] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.
[4] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.
[5] Vezi ***FHDRCh*, CIV**.
[6] Vezi ***FHDRCh*, XCVII**.

CXVII. PSEUDO-IERONIMI

EPISTULA SANCTI IERONIMI PRESBITERI AD CHROMATIUM ET HELIODORUM EPISCOPOS DE SANCTUM APOSTOLORUM ET DE LXX DISCIPULORUM ORDINATIONE VEL OBITU VEL IN QUACUMQUE REGIONE VEL CIVITATE REQUIESCUNT

3. Andreas qui interpretatur virilis uel decorus, frater Petri; hic predicauit Scithie uel Asie, ibique in ciuitate Patras cruce suspensus occubuit II. Kal. decembris.

7. Philippus qui interpretatur os lampadis, ortus unde et Petrus, Galilee predicauit Christum, deinde Gerapolis Frigie prouincie obiit, ibique cum filiabus suis quiescit, cuius natalis kal. madii celebratur.

Ediția folosită: François Dolbeau, *Une liste latine d'apôtres et de disciples compilée en Italie du Nord*, în *AB*, 116, 1998, p. 18.

CXVII. PSEUDO-IERONIMUS
(către mijlocul secolului al XII-lea)

Autorul şi opera. *Epistula* din care am selectat fragmentele de mai jos a fost editată de François Dolbeau. Ea se găseşte într-un manuscris databil către mijlocul secolului al XII-lea aflat în Biblioteca Universităţii din Barcelona. Textul respectiv avea menirea de a justifica originile apostolice ale Milanului prin Barnaba.

Bibliografie: F. Dolbeau, *Une liste latine d'apôtres et de disciples compilée en Italie du Nord*, în *AB*, 116, 1998, p. 5-16.

SCRISOAREA SFÂNTULUI PREOT IERONIMUS[1] CĂTRE EPISCOPII CHROMATIUS[2] ŞI HELIODORUS CU PRIVIRE LA NUMIREA SFINŢILOR APOSTOLI ŞI A CELOR 70 DE DISCIPOLI, ORI DESPRE SFÂRŞITUL <LOR>, ORI ÎN CE ŢINUT SAU CETATE SE ODIHNESC

3. Andrei, care se traduce „bărbătosul" sau „arătosul"[3], fratele lui Petru; acesta a predicat în Scythia sau Asia şi acolo, în oraşul Patras, a murit ridicat pe cruce, cu două zile înainte de calendele lui decembrie [30 noiembrie].

7. Filip, care se traduce „gură de lumină"[4], născut <în locul> de unde <era> şi Petru, l-a propovăduit pe Hristos în Galileea, a murit apoi în Gerapolis din provincia Frigia şi acolo se odihneşte împreună cu fiicele sale; ziua de prăznuire a acestuia se celebrează la calendele lui mai [1 mai].

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[1] Vezi ***FHDRCh***, **XXXII**.
[2] Vezi ***FHDRCh***, **XXVI**.
[3] Vezi ***FHDRCh***, **CXX** (*Martyrologium Romanum*).
[4] Vezi ***FHDRCh***, **XCI** (*Beda Venerabilis*).

CXVIII. IACOBI VORAGINENSIS

LEGENDA SANCTORUM

DE SANCTO ANDREA APOSTOLO

Post ascensionem Domini, divisis apostolis, Andreas apud Scythiam, Matthaeus vero apud Margundiam praedicavit… Andrea vero Margundia remanente irati illi de evasione Sancti Matthaei Andream apprehendunt et per plateas ligatis manibus pertrahunt; cumque eius sanguis efflueret, pro iis oravit et ad Christum eos sua oratione convertit. Inde in Achaiam proficiscitur.

Ediţia folosită: http://www.thelatinlibrary.com/voragine/andrea.shtml

CXVIII. IACOBUS DE VORAGINE
(1230 – 1298)

Autorul. Iacobus s-a născut în 1230 în localitatea Viraggio (lat. *Voragine*) – astăzi, Varazze, lângă Genova. În 1244, a intrat în ordinul dominicanilor, devenind apoi provincial al acestora în Lombardia (1267-1286). În 1288, deşi a refuzat, a fost ales arhiepiscop de Genova, preluându-şi scaunul abia în 1292, la insistenţele papei Nicolae IV (1288-1292). A murit în noaptea de 13 spre 14 iulie 1298.

Opera. Iacobus a compus între 1263-1270 un ciclu de *Legende ale sfinţilor* (*Legenda sanctorum*), numit şi *Legenda Aurea*, bazat pe vechile martirologii ale Evului Mediu, acte martirice, vieţi de sfinţi. A fost tipărit pentru prima dată la Basel, în 1470, având o largă circulaţie în ţările catolice.

Bibliografie: M. Sticco, *Giacomo da Varazze*, în *EC*, VI, col. 332-333

LEGENDELE SFINŢILOR

DESPRE SFÂNTUL APOSTOL ANDREI

După Înălţarea Domnului, apostolii despărţindu-se, Andrei a predicat în Scythia, iar Matei la Margundia… Însă, când Andrei rămâne o vreme la Margundia, aceia /păgânii – n.n./, mâniaţi că le scăpase plecarea sfântului Matei, îl prind pe Andrei şi îl târăsc prin pieţe cu mâinile legate; pe când sângele îi curgea şiroaie, el s-a rugat pentru ei şi, prin rugăciunea sa, i-a convertit întru Hristos. Mai apoi pleacă în Grecia[1].

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: Jacques de Voragine, *Legenda de aur*, I, traducere, îngrijire şi prefaţă de Livia Titieni, Cluj-Napoca, 1998, p. 26.

[1] Iacobus de Voragine reia aici tema unei scrieri apocrife intitulate, convenţional, *Acta Andreae et Matthaei apud antropophagos* (*Faptele lui Andrei şi Matei la antropofagi*) (cca 400), în care se vorbeşte despre prezenţa celor doi apostoli la o populaţie legendară situată undeva în nordul Mării Negre – vezi *Studiul introductiv*.

DE SANCTO PHILIPPO APOSTOLO

Philippus apostolus cum viginti annis per sithiam predicasset a paganis tenetur… sicque uniuersis credentibus per annum unum eis adhuc predicauit et in eis presbiteros et dyacones ordinans in asiam ciuitatem ierapolim uenit…

Ediţia folosită: Nicolae Dănilă, *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc. Sfântul Apostol Filip şi Scythia Minor (V)*, în „Credinţa străbună”, Foaie religioasă editată de Episcopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, anul VIII, nr. 1 (130), ianuarie 1997, p. 7; idem, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 49, notele 49-50 (text latin).

DESPRE SFÂNTUL APOSTOL FILIP

Apostolul Filip, după ce predicase[2] timp de douăzeci de ani în Sithia[3], este prins[4] de păgâni… Şi astfel, tuturor celor care credeau <în Hristos>, le-a predicat timp de un an şi, hirotonindu-le preoţi şi diaconi, a venit în Asia, în oraşul Hierapolis …[5]

Traducere: Mihaela Paraschiv

Ediţia consultată: Nicolae Dănilă, *Izvoarele apostolice ale creştinismului românesc. Sfântul Apostol Filip şi Scythia Minor (V)*, în „Credinţa străbună”, Feoie religioasă editată de Episcopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, anul VIII, nr. 1 (130), ianuarie 1997, p. 7; idem, *Apostolul Filip şi Scythia Minor*, în *Cultura creştină*, S.N., Blaj, 3, 1997, 1, p. 38.

[2] În traducerea lui Nicolae Dănilă, „pe când predica”.

[3] Desigur, „Scythia”.

[4] În traducerea lui Nicolae Dănilă, „deţinut”.

[5] Originea acestei legende este scrierea lui Pseudo-Abdias, pentru care vezi în volum. Vezi şi *Studiul introductiv*.

CXIX. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΗΣΤΟΥ ΧΑΝΤΗΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

II, 39. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ Ἀνδρέας ὁ τοῦ κορυφαίου Πέτρου κασίγνητος, πρῶτον μὲν παρὰ Ἰωάννου τὸν Κύριον ἐπιγνοὺς, καὶ τὸν σύγγονον πρῶτος εἰς αὐτὸν ἑλκύσας, καλῶς τε καὶ ὡς χρεών γε ἦν τῷ πρωτοκλὴτῳ, ἄχρι δὴ καὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου Χριστῷ κατ' ἴχνος πολιτευσάμενος, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰσδεξάμενος, κλήρῳ καὶ οὗτος τὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐστέλλετο. Καππαδοκία μὲν οὖν αὐτῷ καὶ Γαλατία καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν διελάγχανον. Ἐπῆλθέ γε μὴν καὶ τὴν, ἣ ὦνι Ἀνθρωποφάγων ὠνόμασται, ἥ τε Σκυθῶν ἐρημία, Εὔξεινός τε πόντος ἑκάτερος· τὰ τε πρὸς Βοῤῥᾶν καὶ Νότον αὐτοῦ κλίματα, τό τε Βύζαντος πέδον· ἐφ' ᾧ καὶ πρῶτον ἐπίσκοπον τὸν θεῖον Στάχυν καταστήσας ἐν Ἐκκλησίᾳ ἣν ἐκεῖστε πρῶτος οὗτος ἐπήξατο· εἶτα διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας, Θεσσαλίας τε καὶ Ἀχαΐας ἐλθών·

Ediţia folosită: *PG* 145, col. 860.

CXIX. NIKEPHOROS KALLISTOS XANTHOPOULOS
(înainte de 1256 – cca 1335)

Autorul. Se ştiu foarte puţine lucruri despre Nikephoros Kallistos Xanthopoulos: s-a născut, foarte probabil, la *Constantinopolis* înainte de 1256; a devenit preot la catedrala Sfânta Sofia; în timpul domniei împăratului Andronikos II Palaiologos (1282-1328), s-a implicat în afacerile bisericeşti, opunându-se unirii cu Roma; înainte de a muri, s-a călugărit sub numele Neilos.

Opera. Nikephoros Kallistos Xanthopoulos este autorul unor lucrări liturgice, exegetice şi hagiografice, dar şi al unor poeme didactice care s-au bucurat de mare popularitate. Totodată, el a scris o masivă *Istorie bisericească*, ce înfăţişa istoria lumii de la Naşterea lui Hristos la anul 912, dar din ea s-au păstrat doar optsprezece cărţi, care ajung cu nararea evenimentelor până la anul 610. Această lucrare este o compilaţie de informaţii preluate mai ales din istoricii veacurilor IV-VI – Eusebius de *Caesarea*, Sozomenos, Theodoretos de *Cyros*, Evagrios Scholastikos.

Bibliografie: H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur in Byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 705–706; A.-M. Taylor, *Xanthopoulos, Nikephoros Kallistos*, în *ODB*, 3, p. 2207.

ISTORIA BISERICEASCĂ

II, 39. După aceasta şi Andrei, fratele conducătorului Petru, cel care l-a cunoscut mai întâi pe Domnul alături de Ioan şi care l-a atras primul la El pe frate, era în mod cinstit şi cum se cuvine Celui dintâi chemat, până la Înălţarea la cer pentru Hristos, făcându-şi datoria pe urmele <acestuia> şi primind de sus harul <Sfântului> Duh la vederea limbilor de foc, prin tragere la sorţi acesta a fost trimis la neamuri. Aşadar, Cappadocia şi Galatia şi ţinutul bitinienilor i-au căzut la sorţi acestuia. Într-adevăr, a traversat acea <ţară> care se numea a antropofagilor sau pustiul sciţilor, fiecare din cele două <ţărmuri> al Mării Negre, regiunile dinspre nordul şi dinspre sudul acestuia, până pe pământul Bizanţului. Şi în acest <loc> a desemnat pe Stachys primul sfânt episcop în Biserica pe care el a întemeiat-o primul acolo. Apoi a mers prin Thracia, Macedonia, Thessalia şi Achaia.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

CXX. MARTYROLOGIUM ROMANUM

2 Ianuarii [Quarto Nonas Ianuarii]

Tomis, in Ponto, sanctorum fratrum Argei, Narcissi et Marcellini pueri. Hic, sub Licinio Principe, cum inter tirones esset comprehensus et nollet militare, hinc, caesus ad mortem ac diu maceratus in carcere, demum, in mare demersus, martyrinm consummavit; eius autem fratres gladio perempti sunt.

7 Ianuarii [Septimo Idus Ianuarii]

In Dacia sancti Nicetae Episcopi, qui feras et barbaras gentes, Evangelii praedicatione, mites reddidit ac mansuetas.

25 Ianuarii [Octavo Kalendas Februarii]

Tomis, in Scythia, sancti Bretannionis Episcopi, qui mira sanctitate et catholicae fidei zelo, sub Ariano Imperatore Valente, cui fortiter restitit, in Ecclesia floruit.

25 Martii [Octavo Kalendas Aprilis]

Sirmii passio sancti Irenaei, Episcopi et Martyris; qui, tempore Maximiani Imperatoris, sub Praeside Probo, primum tormentis acerrimis vexatus, deinde diebus plurimis cruciatus in carcere, novissime, abscisso capite, consummatus est.

26 Martii [Septimo Kalendas Aprilis]

Sirmii sanctorum Martyrum Montani Presbyteri, et Maximae, qui, ob Christi fidem, in flumen demersi sunt.

3 Aprilis [Tertio Nonas Aprilis]

Tomis, in Scythia, natalis sanctorum Martyrum Evagrii et Benigni.

CXX. MARTIROLOGIUL ROMAN
(secolul al XVI-lea)

Opera: Publicat iniţial în 1583, acest martirologiu a fost aprobat de papa Gregorius XIII (1572-1585) un an mai târziu, în contextul reformei calendarului iulian înfăptuite de el. A fost apoi confirmat de papii Urbanus VIII (1623-1644) şi Clement X (1670-1676) şi revizuit de Benedictus XIV în 1749.

Bibliografie: V. Saxer, S. Heid, *Martirologio*, în *NDPAC*, II, col. 3100; A. Franzen, R. Bäumer, *Istoria papilor. Misiunea lui Petru în ideea şi realizarea ei istorică în Biserică*, traducere de R. Pop, Bucureşti, 1996, p. 320.

2 ianuarie [în ziua a patra înainte de nonele lui ianuarie]

La Tomis, în Pontus, <ziua de prăznuire> a sfinţilor fraţi Argeus, Narcissus şi Marcellinus tânărul. Acesta, deoarece a fost luat printre recruţi, sub principele Licinius, şi cum nu voia să servească în armată, dintr-asta, bătut de moarte şi torturat mult timp în închisoare, în cele din urmă, scufundat în mare, şi-a încheiat martiriul; iar fraţii lui au fost omorâţi cu sabia.

7 ianurie [în ziua a şaptea înainte de idele lui ianuarie]

În Dacia, <ziua de prăznuire> a sfântului Niceta episcopul, care, prin predicarea Evangheliei, a făcut neamurile sălbatice şi barbare blânde şi liniştite.

25 ianuarie [în ziua a opta înainte de calendele lui februarie]

La Tomis, în Scythia, <ziua de prăznuire> a sfântului Bretannio episcopul, care, prin pietatea uimitoare şi zelul în credinţa catolică, sub arianul împărat Valens, căruia i-a opus rezistenţă cu curaj, a fost la mare cinste în Biserică.

25 martie [în ziua a opta înainte de calendele lui aprilie]

La Sirmium, pătimirea sfântului Irenaeus, episcop şi martir; care, pe vremea împăratului Maximianus, sub guvernatorul Probus[1], chinuit mai întâi cu cele mai violente torturi, apoi schingiuit în închisoare foarte multe zile, în cele din urmă s-a sfârşit, fiindu-i tăiat capul.

26 martie [în ziua a şaptea înainte de calendele lui aprilie]

La Sirmium, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Montanus preotul şi Maxima, care, din pricina credinţei în Hristos, au fost înecaţi într-un râu.

3 aprilie [în ziua a treia înainte de nonele lui aprilie]

La Tomis, în Scythia, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Evagrius şi Benignus.

---

[1] Vezi ***FHDRCh*, CV**.

9 Aprilis [Quinto Idus Aprilis]

Sirmii passio sanctarum septem Virginum et Martyrum, quae, dato simul pretio sanguinis, vitam mercatae sunt aeternam.

13 Aprilis [Idibus Aprilis]

Dorostori, in Mysia inferiore, passio sanctorum Maximi, Quinctiliani et Dadae, in persecutione Diocletiani.

20 Aprilis [Duodecimo Kalendas Maii]

Tomis, in Scythia, sancti Theotimi Episcopi, quem, ob insignem ipsius sanctitatem atque miracula, etiam infideles barbari venerati sunt.

11 Maii [Quinto Idus Maii]

Natalis beatorum Philippi et Iacobi Apostolorum. Ex his Philippus, cum omnem fere Scythiam ad Christi fidem convertisset, tandem apud Hierapolim, Asiae civitatem, cruci affixus et lapidibus obrutus, glorioso fine quievit.

25 Maii [Octavo Kalendas Iunii]

Dorostori, in Mysia inferiore, item natalis sanctorum Martyrum Pasicratis, Valentionis et aliorum duorum, simul coronatorum.

27 Maii [Sexto Kalendas Iunii]

Dorostori, in Mysia inferiore, passio beati Iulii, qui, tempore Alexandri Imperatoris, cum esset veteranus et emeritae militiae, comprehensus est ab officialibus, et Maximo Praesidi oblatus; quo praesente, cum exsecraretur idola, et Christi nomen constantissime confiteretur, capitali sententia punitus est.

15 Iunii [Decimo septima Kalendas Iunii]

Dorostori, in Mysia inferiore, sancti Hesychii militis, qui, cum beato Iulio comprehensus, post eum, sub Maximo Prseside, martyrio coronatus est.

20 Iunii [Duodecimo Kalendas Iunii]

Tomis, in Ponto, sanctorum Martyrum Pauli et Cyriaci.

9 aprilie [în ziua a cincea înainte de idele lui aprilie]
La Sirmium, pătimirea celor şapte fecioare şi martire, care, plătind laolaltă preţul sângelui, au dobândit viaţa eternă.

13 aprilie [la idele lui aprilie]
În Dorostorum, în Mysia Inferior, pătimirea sfinţilor Maximus, Quinctilianus şi Dada, în timpul persecuţiei lui Diocletianus.

20 aprilie [în ziua a douăsprezecea înainte de calendele lui mai]
La Tomis, în Scythia, <ziua de prăznuire> a sfântului Theotimus episcopul, pe care, datorită pietăţii lui fără seamăn şi miracolelor acestuia, l-au venerat chiar şi necredincioşii barbari.

11 mai [în ziua a cincea înainte de idele lui Mai]
Ziua de prăznuire a fericiţilor apostoli Filip şi Iacob. Dintre ei, Filip, după ce a convertit aproape toată Scythia la credinţa lui Hristos, în cele din urmă, ţintuit pe cruce şi strivit cu pietre la Hierapolis, cetate din Asia, a murit cu un sfârşit glorios.

25 mai [în a opta zi înainte de calendele lui iunie]
În Dorostorum, în Mysia Inferior, de asemenea, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Pasicrates, Valentio şi a altor doi, încununaţi în acelaşi timp.

27 mai [în ziua a şasea înainte de calendele lui iunie]
În Dorostorum, în Mysia Inferior, pătimirea fericitului Iulius, care, în timpul împăratului Alexander, când era veteran şi disponibilizat din armată, a fost prins de autorităţi şi înfăţişat guvernatorului Maximus; în prezenţa acestuia, deoarece a blestemat idolii şi a mărturisit cu cea mai mare statornicie numele lui Hristos, a fost pedepsit prin condamnarea la moarte.

15 iunie [în ziua a şaptesprezecea înainte de clendele lui iunie]
În Dorostorum, în Mysia Inferior, <ziua de prăznuire> a sfântului Hesychius ostaşul, care, prins împreună cu fericitul Iulius, a fost încununat cu martiriul după acesta, sub guvernatorul Maximus.[2]

20 iunie [în ziua a douăsprezecea înainte de calendele lui iunie]
La Tomis, în Pontus, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Paulus şi Cyriacus.

[2] Vezi ***FHDRCh,* XCI**.

22 Iunii [Decimo Kalendas Iulii]

Eodem die sancti Nicetae, Romatianae civitatis Episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

4 Iulii [Quarto Nonas Iulii]

Sirmii sanctorum Martyrum Innocentii et Sebastiae, cum aliis triginta.

5 Iulii [Tertio Nonas Iulii]

Tomis, in Scythia, sanctorum Martyrum Marini, Theodoti et Sedophae.

7 Iulii [Nonis Iulii]

Romae sanctorum Martyrum Claudii Commentariensis, Nicostrati primiscrinii, qui fuit vir beatae Martyris Zoae, Castorii, Victorini et Symphoriani; quos omnes sanctus Sebastianus ad fidem Christi perduxit, et beatus Polycarpus Presbyter baptizavit. Eosdem, in perquirendis sanctorum Martyrum corporibus occupatos, Fabianus Iudex comprehendi iussit, et, cum eos, per decem dies minis et blanditiis exagitans, in nullo penitus posset commovere, iussit tertio torqueri, ac postea in mare praecipites dari.

18 Iulii [Quintodecimo Kalendas Augusti]

Dorostori, in Mysia inferiore, sancti Aemiliani Martyris, qui, tempore Iuliani Apostatae, sub Capitolino Praeside, in fornacem iniectus, martyrii palmam accepit.

27 Augusti [Sexto Kalendas Septembris]

Tomis, in Ponto, sanctorum Martyrum Marcellini Tribuni, et uxoris Manneae, ac filiorum Ioannis, Serapionis et Petri.

29 Augusti [Quarto Kalendas Septembris]

Apud Sirmium natalis sanctae Basillae Virginis.

22 iunie [în ziua a zecea înainte de calendele lui iulie]

În aceeaşi zi, <prăznuirea> sfântului Niceta, episcopul oraşului Romatiana[3], cel vestist prin învăţătura şi obiceiurile sfinte.

4 iulie [în ziua a patra înainte de nonele lui iulie]

În Sirmium, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Innocentius şi Sebastia, cu alţi treizeci.

5 iulie [în ziua a treia înainte de nonele lui iulie]

La Tomis, în Scythia, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Marinus, Theodotus şi Sedopha.

7 iulie (la nonele lui iulie)

La Roma, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Claudius notarul, Nicostratus, *primiscrinius*[4], care a fost soţul fericitei martire Zoa; <ziua de prăznuire> a lui Castorius, Victorinus şi Symphorianus; pe aceştia toţi sfântul Sebastianus i-a adus la credinţa lui Hristos şi fericitul Polycarpus preotul i-a botezat. Judecătorul Fabianus a poruncit să fie prinşi aceştia, care erau ocupaţi cu căutarea corpurilor sfinţilor martiri, şi, deoarece nu a putut să-i tulbure cu totul în nici un <chip>, hărţuindu-i timp de zece zile cu ameninţări şi cu momeli, a poruncit în al treilea rând să fie torturaţi şi apoi aruncaţi în mare.[5]

18 iulie [în ziua a cincisprezecea înainte de calendele lui august]

La Dorostorum, în Mysia Inferior, <ziua de prăznuire> a sfântului martir Aemilianus, care, aruncat în cuptor pe timpul lui Iulianus Apostatul, sub guvernatorul Capitolinus, a primit ramura de palmier a martiriului.

27 august [în ziua a şasea înainte de calendele lui septembrie]

La Tomis, în Pontus, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Marcellinus tribunul şi a soţiei Mannea şi a fiilor Ioannes, Serapio şi Petrus.

29 august [în ziua a patra înainte de calendele lui septembrie]

La Sirmium, ziua de prăznuire a sfintei Basilla Fecioara.

---

[3] *Remesiana* – Bela Palanka, Serbia.

[4] *Primiscrinius* – şef de birou, de secretariat.

[5] Vezi *infra* şi ***FHDRCh*, LII** şi **XCI**.

13 Septembris [Idibus Septembris]

Item sanctorum Martyrum Macrobii et Iuliani, qui sub Licinio passi sunt.

15 Septembris [Decimo septimo Kalendas Octobris]

Eodem die sancti Nicetae Gothi, qui ab Athanarico Rege, ob catholicam fidem, iussus est igne comburi.

Marcianopoli, in Thracia, sanctae Melitinae Martyris, quae, sub Antonino Imperatore et Antiocho Preside, cum ad gentilium fana semel et iterum ducta esset, atque idola semper corruerent, ideo suspensa et laniata est, ac demum capite plexa est.

17 Septembris [Quintodecimo Kalendas Octobris]

Novioduni, in Galliis, sanctorum Martyrum Valeriani, Macrini et Gordiani.

21 Octobris [Duodecimo Kalendas Novembris]

Nicomediae natalis sanctorum Dasii, Zotici, Caii et aliorum duodecim militum; qui, post diversa tormenta, in mare demersi sunt.

8 Novembris [Sexto Idus Novembris]

Romae, via Lavicana, tertio ab Urbe milliario, passio sanctorum Martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii et Simplicii, qui, primo in carcerem missi, deinde scorpionibus gravissime caesi, tandem, cum ex fide Christi dimoveri non possent, a Diocletiano iussi sunt in fluvium praecipites dari.

Ibidem, via Lavicana, natalis sanctorum Quatuor Coronatorum fratrum, id est Severi, Severiani, Carpophori et Victorini; qui, sub eodem Imperatore, ictibus plumbatarum usque ad mortem caesi sunt. Horum autem nomina, quae postea, interiectis annis, Domino revelante, ostensa sunt, cum minime reperiri tunc potuissent, statutum fuit ut anniversaria dies ipsorum, una cum illis quinque, sub nomine sanctorum Quatuor Coronatorum recoleretur; qui mos, etiam postquam revelata sunt, in Ecclesia perseveravit.

13 septembrie [la idele lui septembrie]
De asemenea, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Macrobius şi Iulianus, care au pătimit sub Licinius.

15 septembrie [în ziua a zecea înainte de calendele lui octombrie]
În aceeaşi zi <este prăznuirea> sfântului Niceta Gotul, care, din porunca regelui Athanaricus, a fost ars în foc din cauza credinţei catolice.[6]
La Marcianopolis, în Thracia, <ziua de prăznuire> a martirei Melitina, care, sub împăratul Antoninus şi sub guvernatorul Antiochus, fiindcă a fost dusă la templele păgânilor de două ori şi idolii s-au prăbuşit mereu, de aceea a fost spânzurată şi sfâşiată şi, în cele din urmă, decapitată.[7]

17 septembrie [în ziua a optsprezecea înainte de calendele lui octombrie]
La Noviodunum, în Gallii, <ziua de prăznuire> a sfinţilor martiri Valerianus, Macrinus şi Gordianus[8].

21 octombrie [în ziua a douăsprezecea înainte de calendele lui noiembrie]
La Nicomedia, ziua de prăznuire a sfinţilor Dasius, Zoticus, Caius şi a altor doisprezece ostaşi, care, după diferite schingiuri, au fost aruncaţi în mare.[9]

8 noiembrie [în ziua a şasea înainte de idele lui noiembrie]
La Roma, pe Via Lavicana, la a treia piatră miliară depărtare de oraş, pătimirea sfinţilor martiri Claudius, Nicostratus, Symphorianus, Castorius şi Simplicius, care, aruncaţi mai întâi în închisoare, apoi loviţi foarte tare cu bicele cu ţepi de metal, în cele din urmă, cum nu au putut fi îndepărtaţi de credinţa lui Hristos, au fost aruncaţi în fluviu din porunca lui Diocletianus.
În acelaşi loc, pe Via Lavicana, ziua de prăznuire a celor patru sfinţi fraţi încununaţi, adică Severus, Severianus, Carpophorus şi Victorinus, care, sub acelaşi împărat, au fost bătuţi până la moarte cu lovituri de bici cu plumbi. Însă, în legătură cu numele acestora, care, cu trecerea anilor, dezvăluindu-le Domnul, au fost cunoscute, deşi atunci n-au putut fi nicidecum descoperite, s-a hotărât ca ziua de sărbătorire a acestora să fie celebrată din nou, împreună cu aceia cinci, sub numele celor patru sfinţi încununaţi; care obicei a rămas în Biserică chiar şi după ce au fost dezvăluite <numele>.

---

[6] Despre el, vezi trimiterile în ***FHDRCh*, CXIII** (*Calendar palestiniano-georgian*).
[7] Vezi şi *FHDR*, II, p. 719.
[8] Localizarea în *Gallia* se datorează faptului că şi aici existau mai multe aşezări cu numele *Noviodunum*, astăzi, Soissons, Nevers, Jublains, Noyon; martirii sunt însă din *Scythia Minor*, fiind atestaţi şi la *Tomis* – vezi *ASS*, Sept. IV, 55 (*FHDR*, II, p. 718-719); *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, *Prop. Nov.*, *ASS*, Sept. 13, p. *40*, 7-24 (*FHDR*, II, p. 720-721) şi în volum.
[9] Dasius era de la *Axiopolis*, iar Zoticus e etestat la *Noviodunum* şi *Tomis* – vezi în volum.

20 Novembris [Duodecimo Kalendas Decembris]

Dorostori, in Mysia inferiore, sancti Dasii Martyris, qui, cum in festo Saturni nollet impudicitiis eius consentire, sub Basso Praeside caesus est.

30 Novembris [Pridie Kalendas Decembris]

Apud Patras, in Achaia, natalis sancti Andreae Apostoli, qui in Thracia et Scythia sacrum Christi Evangelium praedicavit. Is, ab Aegea Proconsule comprehensus, primum in carcere clausus est, deinde gravissime caesus, ad ultimum suspensus in cruce, in ea populum docens biduo supervixit; et, rogato Domino ne eum sineret de cruce deponi, circumdatus est magno splendore de caelo, et, abscedente postmodum lumine, emisit spiritum.

Ediţia folosită: http://members.aol.com/liturgialatina/martyrologium/35.htm

20 noiembrie [în ziua a douăsprezecea înainte de calendele lui decembrie]

La Dorostorum, în Mysia Inferior, <ziua de prăznuire> a sfântului Dasius martirul, care, deoarece la sărbătoarea lui Saturnus nu a vrut să fie de acord cu neruşinările acesteia, a fost ucis sub guvernatorul Bassus[10].

30 noiembrie [în ajunul calendelor lui decembrie]

În Patras, în Achaia, ziua de prăznuire a sfântului Andrei apostolul, care a predicat Sfânta Evanghelie a lui Hristos în Thracia şi în Scythia. Acesta, prins de proconsulul Aegea, mai întâi a fost închis în temniţă, apoi bătut foarte rău <şi> până la urmă răstignit pe cruce; pe aceasta a supravieţuit două zile, învăţând mulţimea; şi, rugându-se Domnului să nu îngăduie să fie dat jos de pe cruce, a fost înconjurat de o mare strălucire din cer şi, când, după aceea, lumina a dispărut, şi-a dat sufletul.

Traducere: Claudia Tărnăuceanu

[10] Nu mai există alte date despre acest *legatus* – *PLRE*, I, p. 151 (**!Bassus!* 3*).

CXXI. PASSIO EPICTETI ET ASTIONIS

DE SS. EPISCTETO PRESB. ET ASTIONE MONACHO MARTYRIBUS ALMIRIDENSIBUS IN SCYTHIA

I, 1. Temporibus Diocletiani, profanissimi imperatoris, erat quidem presbyter in partibus Orientis, nomine Epictetus, religiosam vitam agens, et castus in omni sua conversatione existens ...

3 ... diabolus ad eum vociferari et dicere: ... Quam bene mihi semper in Phrygiae partibus erat!

5. Una itaque e diebus dum quidam adolescens nimium decorus vultu, et pulcher aspectu, Astion nomine, visitationis gratia ad eum devenisset, atque juxta se eum sedere Presbyter rogasset: ponens manum super caput ejus, coepit eum blandis sermonibus taliter ad fidem Domini cohortari, dicens: Quis, inquit, es tu, o dulissime fili, et unde venis, aut quo vadis? Aut cujus filius seu generis sis, indica

CXXI. PĂTIMIREA LUI EPICTETUS ŞI ASTION

Autorul şi opera: Autorul acestei *Pătimiri* nu se cunoaşte, deşi Nestor Vornicescu a încercat să acrediteze ideea că nucleul ei datează de la cumpăna secolelor III-IV, aşadar din timpul persecuţiilor declanşate de edictele diocleţiene, fiind redactat de unul dintre participanţii la ancheta celor doi credincioşi – judecătorul Vigilantius. Cert este că martirii Epictetus şi Astion apar în martirologii latine din Antichitatea târzie (***FHDRCh*, LII**) şi Evul Mediu (***FHDRCh*, XCI, CX**), prima ediţie a textului hagiografic fiind tipărită în 1615. Ca orice producţie de acest gen, *passio* este un amestec de elemente reale şi fictive, de aspecte contemporane evenimentului şi altele adăugate târziu. Descoperirea *martyricon*-ului de la *Halmyris* (Murighiol, jud. Tulcea), care adăpostea cripta inscripţionată cu osemintele celor doi martiri[1], ca şi anumite detalii topografice din *passio*[2] dau credibilitate unora dintre faptele expuse în text. Dintre acestea, pătimirea însăşi în oraşul menţionat din *Scythia Minor* a credincioşilor de origine orientală Epictetus şi Astion sub Diocletianus. Am selectat mai jos doar câteva fragmente mai semnificative pentru realităţile din provincie.

Bibliografie: H. Delehaye, *Les martyrs Épictète et Astion*, în idem, *Mélanges d'hagiographie grecque et latine*, Bruxelles, 1966, p. 326-330; N. Vornicescu, *Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi «Pătimirea sfinţilor Epictet şi Astion» (de la cumpăna secolelor III-IV)*, Craiova, 1990, p. 5-66; E. Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 92-99; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, Bucureşti, 2003, p. 34, 44, 71.

DESPRE SFINŢII EPICTETUS PREOTUL ŞI ASTION MONAHUL MARTIRI ALMIRIDENSI DIN SCYTHIA[3]

I, 1. Pe vremea lui Diocletianus, împărat păgân foarte rău, era un preot din părţile Răsăritului, pe nume Epictetus, care ducea o viaţă evlavioasă şi trăia neprihănit ...

3 ... Dar diavolul, timp de trei zile astfel ţipa şi striga: «... Ce bine mă simţeam în părţile Phrygiei!... »

5. Într-una din zile, un tânăr foarte bine îmbrăcat şi preafrumos la chip, pe nume Astion, venind la fericitul preot să-l vadă, acesta l-a rugat să şadă lângă el şi, punând mâna pe capul lui, a început să-l îndemne, prin cuvinte blânde, să vină la credinţa Domnului, vorbindu-i astfel: «Cine eşti tu, o, preadulce fiu, de unde vii şi unde te duci? Spune-mi al cui eşti şi de ce neam?». Iar el, răspunzând, a zis către

[1] M. Zahariade, O. Bounegru, *The Basilica Episcopalis and the Martyrs'Tombs from Halmyris*, în *Studia historica et theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 157-162; idem, *Despre începuturile creştinismului la Dunărea de Jos:* Martyrium*-ul de la Halmyris*, în *Izvoarele creştinismului românesc*, Constanţa, 2003, p. 115-126; V. H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanţa, 2004, p. 48-49, 55-58.

[2] A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *Halmyris. Monografie arheologică*, I, Cluj-Napoca, 2003, p. 81, 108.

[3] Titlul nu este autentic. Statutul de „monah" al lui Astion trebuie să fie o adăugire târzie – vezi şi N. Vornicescu, *op. cit.*, p. 51-52.

mihi. At ille respondens, dixit ad eum: ... Pater meus primarius urbis hujus et nimium ditissimus habetur: mater vero de illustrium genere et Juliani senatoris extitit filia...

9. Cumque in prudentissimo juvene, quae disposuerat ipse, consummata fuissent, post dies paucos, oratione ad Christum praemissa, ambo ab urbe egrediuntur: et descendentes navim, in Scytharum fines ingressi sunt, atque in Almiridensium civitatem devenerunt, ubi nullus erat, qui eos vel eorum patriam posset agnoscere...

II, 12. Igitur cum in memorata urbe, sancti Dei homines, mansiones sibi aptas invenissent, in ea gratiarum actiones soli Deo exhibebant. Et quia scriptum est, non potest civitas abscondi super montem posita, neque divina gratia latere sub modio: coepit iterum caelestis virtus per sanctum Epictetum plura signa et prodigia in regione Scytharum, quam ea, quae in Orientis partibus feceret, operari...

15. Non solum igitur sanctus Epictetus, sed et beatissimus Astion plurima miracula in nomine Domini operabatur. Denique collata est eis plurima gratia adversus omnes infirmitates: sed et contra daemones maxima illis potestas tributa est. Una igitur e diebus, dum ad hauriendum aquam pergeret ad Danubium...

17. Alio quoque tempore, dum ad hauriendam aquam ex flumine ipse beatissimus Astion...

18. Ideoque egressus hinc, intrabo in cor Latroniani ducis, et excitabo eum adversum vos celeriter, et per varia suppliciorum genera vos expendent, eo quod ingressi estis, ut quidam latrones, sive malefici in provinciam ipsius, et multos homines a cultura deorum ipsius per veneficia vestra avertentes, Deo vestro sociatis.

III, 19 ... subito advenit Latronianus dux in Almiridensium civitatem. Et cum per triduum opera publica, et imperialia ministeria, quae ibidem erant, pervidisset: quarta die nuntiaverunt ei quidam de officio de beatissimis Viris, dicentes

preot: «... Tatăl meu este foarte bogat şi mai-marele acestui oraş, iar mama este de neam vestit, fiică a senatorului Iulianus ...»

9. Apoi, după ce s-au petrecut cu preaînţeleptul tânăr cele ce hotărâse el însuşi[4], la câteva zile după aceea, înălţând rugăciuni către Hristos, amândoi au ieşit din oraş şi, urcându-se într-o corabie, au mers în ţinuturile sciţilor[5] şi au ajuns în oraşul almiridensilor[6], unde nu exista nimeni care să-i poată recunoaşte pe ei sau patria lor ...

II, 12. Aşadar, după ce sfinţii oameni ai lui Dumnezeu şi-au găsit locuinţa potrivită în oraşul amintit, aduceau acolo mulţumire lui Dumnezeu prin faptele lor. Şi fiindcă scris este că o cetate aşezată pe munte nu se poate ascunde[7], nici harul dumnezeiesc nu stă ascuns sub obroc[8], puterea cerească a început să săvârşească, prin sfântul Epictetus, mai multe semne şi minuni în ţinutul sciţilor decât le făcuse în părţile Răsăritului ...

15. Dar nu numai sfântul Epictetus, ci şi preafericitul Astion săvârşea foarte multe minuni în numele Domnului. Şi li s-au adus cea mai mare mulţumire pentru vindecarea tuturor bolilor. Dar li s-a dăruit mare putere şi împotriva duhurilor necurate. Astfel, într-una din zile, pe când se ducea la Dunăre să ia apă[9] ...

17. Altă dată, pe când însuşi preafericitul Astion se ducea să ia apă din fluviu ...

18 ... «... De aceea, ieşind de aici, voi intra în inima comandantului militar al provinciei, Latronianus[10], şi-l voi întărâta degrabă împotriva voastră, iar el prin felurite chinuri vă va ucide, pentru că aţi intrat ca nişte tâlhari şi ca nişte răufăcători în provincia lui şi prin binefacerile voastre, îndepărtând pe mulţi oameni de la credinţa în zei, i-aţi adus la Dumnezeul vostru».

III, 19 ... pe neaşteptate a sosit în oraşul almiridensilor comandantul militar al provinciei, Latronianus. Şi, după ce a inspectat timp de trei zile lucrările publice[11] şi instituţiile împărăteşti care existau acolo, în a patra zi au venit la el nişte lo-

---

[4] Catehumenatul, postul şi botezul.

[5] *in Scytharum fines* – expresie care indică o unitate administrativă romană, neîndoielnic provincia *Scythia (Minor)*.

[6] Este vorba despre *Halmyris*, cunoscută în izvoare şi sub forma *Salmorus-Salmorude*, dar şi *Thalamonio-Talamonio-Thalamonium* – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 79-82.

[7] *Mt* 5,14.

[8] *Mt* 5,15.

[9] În Antichitate, apa Dunării era, foarte probabil, potabilă – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 17.

[10] Despre acest *dux* nu mai există alte informaţii.

[11] Arheologic, lucrări publice datate în anii martirajului celor doi creştini sunt atestate pe *nivelul 6* al aşezării (cca 297/8-341/8) – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 34-35, 112.

ei, et quod malefici sunt et magi, multos per sua veneficia averterent jam a sacrificiis deorum. Haec cum ille audisset, continuo imperat aliquos ex quaestionariis, ut post solis occasum pergerent ad habitaculum Sanctorum: et comprehensos eos, ferro vinctos, perducerent in custodiam carceris ...

20. Igitur alia die, primo diluculo jubet Latronianus dux tribunal praeparari in media civitate: et praeconibus imperat, ut cum nimio clamore ad tam nefandum et horridum spectaculum multitudinem populi invitarent. Et facta jam hora diei tertia, quasi furibunda bestia Latronianus procedit. Et populo undique exspectante, sedens pro tribunali, jubet adduci Sanctos in conspectu suo... Erat siquidem sanctus Epictetus annorum fere sexaginta, statura procerus, barba prolixa, et splendore canitiei decoratus. Similiter et beatissimus Astion monachus, statura et ipse procesus existebat: sed et nimium pulcher ac delicatus, et quasi triginta quinque annos aetatis agens ...

22. Unus autem ex quaestionariis, numine Vigilantius, audiens hunc versiculum sanctos Martyres in tormentis positos, frequenter et saepius iterare, id est, Christiani sumus, o tyranne Latroniane: fiat voluntas Dei nostri in nobis: existimans... coepit hunc ipsum versiculum incessabili meditatione ruminare... Et perveniens ad beatissimos Martyres in custodia carceris, signaculum vitae ab eis promeruit percipere: et cum omni domo sua credens in Deum Salvatorem, Beatorum sancta corpora ipse postmodum cum honore maximo sepelivit.

23. Igitur post quintam demum diem sedens iterum Latronianus dux pro tribunali, jussit sanctum Epictetum presbyterum, et Astionem monachum in conspectu suo perduci ...

25. Igitus cum in urbe Almiridensium sancti Martyres haec tormenta pro Christi nomine tolerarent, quidam peregrinus quodam die videns beatissimum Astionem ante tribunal judicis consistentem, et cognoscens, quis cujusque generis haberetur, festinanter navigans in partibus Orientis descendit: et veniens in civitatem, unde erat oriundus, nuntiavit patri ejus et matri haec universa, quae illi acciderant, dicens, eum cum sene quodam Christiano, Epicteto nomine, in martyrio consistere. Similiter nomen civitatis, in qua essent, diligentissime eos edocuit ...

26 ... universam substantiam suam ac divitias sub actoribus et procuratoribus reliquerunt. Et egressi cum tribus pueris de domo sua, navim protinus conscenderunt, et navigare coeperunt, ut in Scytharum terram, atque in Almiridensium civitatem devenirent. Cujus provinciae tunc pontifex et praepositus sanctarum Dei ecclesiarum, beatissimus Euangelicus habebatur.

calnici, care i-au spus despre preafericiţii bărbaţi că sunt nişte răufăcători primejdioşi şi vrăjitori, care prin învăţăturile lor otrăvite îndepărtează pe mulţi de la jertfele datorate zeilor. Când a auzit acestea, comandantul a poruncit îndată câtorva dintre iscoadele lui ca, după apusul soarelui, să se ducă la locuinţa sfinţilor, să-i lege, să-i pună în fiare şi să-i ducă, sub pază, la închisoare ...

20. În ziua următoare, chiar din zori, comandantul Latronianus porunceşte ca locul de judecată să se pregătească în centrul cetăţii[12] şi dă ordin crainicilor să cheme cu mare strigăt mulţimea poporului la o privelişte atât de blestemată şi de înspăimântătoare. Iar când s-a făcut al treilea ceas din zi şi poporul aştepta adunat în faţa tribunei de judecată, ca o fiară turbată a apărut Latronianus şi s-a aşezat pe scaunul de judecată, dând poruncă să fie aduşi sfinţii în faţa lui... Sfântul Epictetus, în vârstă de aproape şaizeci de ani, era înalt de statură, cu barbă bogată şi admirabilă în splendoarea ei căruntă. La fel şi preafericitul monah Astion, era şi el înalt de statură, dar era foarte frumos şi plăpând, având şi el aproape treizeci şi cinci de ani ...

22. Iar unul dintre anchetatori, pe nume Vigilantius, auzindu-i pe aceşti sfinţi martiri cum, puşi la chin, repetă mereu aceleaşi cuvinte: «Suntem creştini, o, tirane Latronianus, facă-se voia Dumnezeului nostru cu noi» ... a început şi el să le rostească mereu în gând ... Şi, venind Vigilantius la preafericiţii martiri în închisoare, a meritat să primească de la ei semnul crucii. Cu toată casa lui, crezând în Dumnezeu Mântuitorul, a îngropat el însuşi, când a venit vremea, cu cea mai mare cinste, trupurile sfinte ale fericiţilor.

23 După a cincea zi, venind iarăşi comandantul Latronianus şi stând pe scaunul de judecată, a poruncit ca preotul Epictetus şi monahul Astion să fie aduşi în faţa sa ...

25. Dar pe când în oraşul almiridensilor[13] sfinţii martiri răbdau în numele lui Hristos aceste chinuri, un călător, văzând într-o zi pe preafericitul Astion în faţa scaunului de judecată şi cunoscând cine este şi din ce neam se trage, a plecat în grabă pe mare şi a coborât în părţile Răsăritului. Ajungând în oraşul de obârşie a lui Astion[14], a spus mamei şi tatălui acestuia toate cele ce se întâmplaseră cu fiul lor, istorisind cum el şi cu un bătrân creştin, pe nume Epictetus, sunt chinuiţi şi martirizaţi ...

26 ... ei[15] au lăsat sub mandat şi tutelă toată averea şi toate bogăţiile. Ieşind din casa lor doar cu trei tineri slujitori, s-au urcat îndată pe o corabie şi au început călătoria, ca să ajungă în ţara sciţilor şi în oraşul almiridensilor. În acea provincie era pe atunci episcop, păzitor al sfintelor lui Dumnezeu Biserici, preafericitul Evangelicus.

---

[12] Cercetările arheologice au depistat în centrul cetăţii de la *Halmyris* un mare edificiu („edificiul nr. 1”), considerat, cu probabilitate, un *praetorium* – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 17, 65-77, 113.

[13] Expresie inexistentă în traducerea din ediţie.

[14] Nu există nici un indiciu care să permită eventuala identificare a acestui „oraş” cu *Nicomedia* bitiniană, cum propunea Nestor Vornicescu – *op. cit.*, p. 37, 51.

[15] Părinţii lui Astion.

27. Igitur expleto numero triginta dierum, jussit tyrannus, ut sancti Martyres coram se exhiberentur... videns minister ille diaboli... jussit ministris scelerum duci eos foris civitatem, et capita eorum gladio amputari ...

30 ... Hodie namque decem et septem annos per divinam gratiam munus castum immaculatumque te servavi, et modo vis, ut in puncto unius horae tantorum annorum laborem perdam?

IV, 32 ... Circa solis vero occasum veniens Vigilantius cum omni domo sua et cum aliis Christianis, occulte tulit corpora sanctorum Martyrum: et perfundens ea myrrha et aromatibus pretiosissimis, in loco congruo et aptissimo cum hymnis et psalmis, et cum magna devotione sepelivit. In quo loco multa signa et prodigia ad laudem nominis Christi usque in praesentem diem celebrantur. Latronianus vero superveniente nocte invaditur a pessimo daemone, et surgens primo diluculo, venit in praetorium, atque ibi positus, coepit plurima amentiae inaniaque verba proferre... Qui post biduum suffocatus a daemone, violenter spiritum exhalavit ...

33. Igitur cum dies tertia passionis sanctorum Martyrum illuxisset: et Vigilantius ad sepulcrum eorum orationis gratia devenisset, subito apparuit ei beatus Astion, et dicit ad eum: Genitores mei ad quaerendum me, de patria nostra hodie huc sunt venturi. Rogo igitur te, frater charissime, festina descendere ad portum, et suscipe eos in domum tuam, atque per omnia consolare eos, eo quod propter me valida sunt tristitia macerati ... Haec et plura horum audiens Vigilantius, dedit gloriam Deo: et statim cum festinatione ad fluvium descendit. Et ecce, circa horam tertiam cernit naviculam parvam subito applicuisse ad portum. Cumque egressi de navi epibatae fuissent, coeperunt a circumstantibus ibidem viris solicite inquirere, si aliquis eorum aliquando audisset ibidem, aut vidisset juvenem, Astion nomen habentem ...

37 ... Tunc Vigilantius assumens eos, in cellam sanctorum Martyrum introduxit: et ostendens eis dominicam Crucem et sacrosanctum Euangelium Christi, ait ad eos: Haec sunt, quae Astion filius vester mihi dereliquit ...

41 ... Nam ante hos paucissimos dies, dux provinciae istius Latronianus, dum compelleret eum, ut abnegaret Jesum Christum... cum alio quodam venerabili sene Christiano, Epicteto nomine, perstitit usque in finem immobilis in sua sancta confessione ...

27. După treizeci de zile[16], tiranul[17] a poruncit ca sfinţii martiri să fie aduşi iarăşi în faţa lui ... acel slujitor al diavolului[18]... a poruncit slugilor nelegiuirii să-i scoată afară din oraş şi să le taie capetele cu sabia ...

30 «... Te-am ţinut până acum timp de şaptesprezece ani, prin harul dumnezeiesc, ca pe un dar curat şi neprihănit şi acuma vrei să pierd strădania atâtor ani?»[19]

IV, 32 ... Iar către apusul soarelui, venind Vigilantius cu toată casa sa şi cu alţi creştini, a ridicat pe ascuns trupurile sfinţilor martiri; stropindu-le cu mirodenii foarte scumpe şi cu smirnă, le-a îngropat într-un loc deosebit şi de cinste, cu cântări de psalmi şi cu mare evlavie. În acel loc se petrec până în ziua de azi multe semne şi minuni, spre lauda numelui lui Hristos. Latronianus însă, în timpul nopţii, a fost cuprins de un duh necurat din cele mai rele, care l-a făcut ca dimineaţa devreme să vie la pretoriu... unde a fost două zile chinuit de demon, până ce, zvârcolindu-se, şi-a dat duhul.

33. A treia zi în zori, după înmormântarea sfinţilor martiri, când Vigilantius s-a dus să se roage la mormântul lor, deodată i-a apărut înainte fericitul Astion şi i-a spus: «Părinţii mei au să vie astăzi aici, din patria noastră, să mă caute. Te rog, preaiubite frate, coboară repede în port[20], primeşte-i, ia-i la tine acasă şi mângâie-i în tot felul, fiindcă din pricina mea sunt stăpâniţi de o mare tristeţe...». Acestea şi multe altele auzind Vigilantius, a dat slavă lui Dumnezeu şi îndată s-a coborât la fluviu. Iată că, pe la ceasul al treilea, vede o corabie mică acostând în port[21]. Şi după ce au coborât din corabia armatorului, au început să întrebe insistent pe cei ce se găseau în jur dacă au auzit vreunul dintre ei ori au văzut pe un tânăr cu numele de Astion ...

37. Atunci Vigilantius luându-i, i-a dus în chilia sfinţilor martiri şi, arătându-le Crucea Domnului şi sfânta Evanghelie a lui Hristos, a zis către ei: «Acestea sunt cele ce mi le-a lăsat fiul vostru Astion...» ...

41 ... Căci, cu câteva zile înainte, comandantul acestei provincii, Latronianus, pe când îl silea /pe Astion – n.n./ să se lepede de Iisus Hristos... Cu un alt venerabil creştin, un bătrân cu numele de Epictetus, a rămas până la sfârşit neclintit în sfânta sa mărturisire ...

---

[16] Atât stătuseră în închisoare cei doi martiri de la ultima judecată – cf. III, 24.

[17] Latronianus.

[18] Latronianus.

[19] Din cuvântul lui Epictetus către Astion înainte de martiraj.

[20] Existenţa portului oraşului *Halmyris* este dovedită şi de faptul că aici se găsea o staţie a flotei flaviene a Moesiei (*classis Flavia Moesica*) şi de atestarea unui *vicus classicorum* – „satul corăbierilor” – A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 15, 91, 95, 98, 108, 111.

[21] Despre tipurile de ambarcaţiuni care circulau în zonă, cf. – O. Bounegru, *Comerţ şi navigatori la Pontul Stîng şi Dunărea de Jos (sec. I-III p. Chr.)*, Iaşi, 2002, p. 131-163; A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 93.

43. Igitur cum per unam septimanam inter se disputarent, et Christi mirabilia dicerent ad invicem, et libenter audirent: Dominica die adveniente, ambo pariter crediderunt in Christum. Quos assumes Vigilantius, perduxit ad quemdam presbyterum sanctum, nomine Bonosum, qui persecutionis atrocitatem devitans, in quodam secreto loco occulte degebat. Qui orans pro eis sufficienter, et catechizans eos, eadem hora catechumenos fecit... Et cum sol declinasset, assumens eos Vigilantius, foras civitatem cum illis egreditur.

44. Et pervenienstes ad sepulchrum Sanctorum, admonet eos, secum totam noctem in orationibus vigilare ... Tunc sanctus Astion, irruens in amplexibus matris suae, coepit osculari eam, dicens: Bene advenisti ex Orientis partibus, o discipula Christi, et mea mater Marcellina. Similiter et beatissimus Epictetus, apprehenso capite viri ejus, exosculabatur eum, dicens: Laetare in Domino, o dulcissime frater Alexander, eo quod dignus habitus es in numero fidelium deputari ...

47. Igitur cum quadragesima dormitionis eorum dies illuxisset, et Christi pontifex Euangelicus in urbem Almiridensium devenisset: assumenos eos Vigilantius una cum sancto presbytero Bonoso, ad eum perduxerunt, exponentesque illi per ordinem cuncta, quae acta fuissent, rogabant, ut in numero fidelium eos Christo consecraret. At ille nimium gavisus in Domino, assumens eos et orans pro eis sufficienter, sacramentum Baptismi tradidit. Et exultans cum eis per dies octo, in aliam civitatem, quae in proximo habetur, remeavit. Cumque sacerdos Domini inde remeasset, taliter ad Vigilantium Alexander et Marcellina dicere coeperunt ...

48 ... Et haec dicentes, tam eum quam sanctum ac venerabilem presbyterum Bonosum ducentes secum ad propiam civitatem, hilares animo, et perfecti in Domino remearun ...

49. Pertulerunt autem martyrium Sancti atque athletae Christi, Epictetus presbyter et Astion monachus in Almiridensium civitate, octava die mensis Julii, temporibus Diocletiani tyranni, sub duce Latroniano.

43. Astfel, după ce timp de o săptămână au discutat între ei, unul vorbind despre minunile lui Hristos iar ceilalţi doi ascultându-l cu plăcere, când a sosit ziua de duminică, ambii părinţi se găseau credincioşi în Hristos. Vigilantius i-a luat şi i-a dus la un sfinţit preot pe nume Bonosus care, ferindu-se de cruzimea persecuţiilor, îşi ducea viaţa ascuns într-un loc retras. Acesta, rugându-se mult pentru ei, în acelaşi ceas i-a făcut catehumeni, catehizându-i ... Soarele era către apus când Vigilantius i-a luat şi a ieşit cu ei afară din oraş.

44. Ajungând la mormântul sfinţilor, i-a rugat pe cei doi să vegheze cu el toată noaptea în rugăciuni ... Atunci sfântul Astion, aruncându-se în braţele mamei sale, a început s-o sărute, zicându-i: «Bine ai venit din părţile Răsăritului, o, ucenică a lui Hristos şi mama mea Marcellina!». La fel, preafericitul Epictetus, îmbrăţişându-l pe tatăl lui Astion, îl săruta zicând: «Bucură-te întru Domnul, o, preaiubite frate Alexander, pentru că eşti vrednic să fii socotit în numărul binecredincioşilor...» ...

47. După ce au trecut patruzeci de zile de şedere a lor[22] în acel ţinut şi Evangelicus, episcopul lui Hristos, a venit în oraşul almiridensilor, Vigilantius, luându-i împreună cu sfinţitul preot Bonosus, i-a condus la Evangelicus. Expunându-i acestuia în ordine toate câte se petrecuseră, l-a rugat să-i sfinţească în rândul credincioşilor lui Hristos. Iar el, foarte bucuros întru Domnul, luându-i şi rugându-se mult pentru ei, i-a botezat. Şi, tresăltând de bucurie cu ei timp de opt zile, după aceea s-a dus în alt oraş, care era în apropiere[23]. După ce episcopul Domnului a plecat, Alexander şi Marcellina astfel au început să-i vorbească lui Vigilantius ...

48 ... Acestea zicând, atât pe el[24], cât şi pe preacinstitul preot Bonosus i-au luat cu ei în propriul lor oraş şi s-au întors bucuroşi sufleteşte şi desăvârşiţi în Domnul ...

49. Au primit cununa de martiri sfinţii şi atleţii lui Hristos în oraşul almiridensilor, preotul Epictetus şi monahul Astion, în a opta zi a lunii iulie, în timpul tiranului Diocletianus, sub comandantul militar al provinciei Latronianus ...

Ediţia folosită: Nestor Vornicescu, *Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi «Pătimirea sfinţilor Epictet şi Astion» (De la cumpăna secolelor III-IV)*, traducere din latină de David Popescu, ediţie româno-francezo-engleză, Craiova, 1990, p. 67, 69, 71, 76, 78, 80, 82, 83-84, 85, 87, 89, 90, 91, 93, 95-96, 99, 103, 105, 106, 108, 109.

---

[22] Este vorba despre părinţii lui Astion.

[23] Vezi N. Zugravu, Itineraria ecclesiatica *în Scythia Minor*, în *SUBB. Theol. Cath.*, 52, 2007, 3, p. 11-12. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[24] Pe Vigilantius.

CXXII. ACTA SANCTORUM

1. IANUARII

XX Ianuarii: De sanctis martyribus Inna, Pinna, Rimma. Fomentum suscipiat athletas frigoris, Innan, Pinnan, Rimmam crystallinos. Fuerunt hi in Septentrionali quadam provincia, a barbaris idolorum cultoribus comprehensi, et ad Praesidem adducti: qui Christum confessos jussit frigore interire. Rectis igitur ac rigidis lignis, amnis medio defixis, alligati, cum is brumali tempore frigidissimus esset, atque aquae lubricum gelu duratum constitisset, nec quidquam ab immobilibus differet, isthic vitae terminum assecuti sunt, beatis suis in Dei manus traditis animabus.

Ediţia folosită: *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur quae ex latinis et graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis*, collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus, Theologus, editio novissima, curante Joanne Cormandet, Paris, *Januarii*, vol. II, p. 661.

2. MARTII

1. VII Martii: De sanctis Episcopis martyribus Ephraem, Basileo, Eugenio, Agathodoro, Elpidio, Aetherio, Capitone, Chersone in Taurica Chersoneso.

Acta ex menaeis et Maximo episc. Cytheraeo: Anno a sexto decimo Imperii Diocletiani, cum Hermon sanctissimus Hierosolymorum Pontifex, ad varias gentes Episcopos ablegasset, qui Apostololico more verbum Dei praedicarent, et Christum

CXXII. ACTA SANCTORUM

Opera: *Acta Sanctorum* este cunoscuta colecţie de vieţi de sfinţi editată începând din secolul al XVII-lea de către Ioannes Bollandus şi continuată apoi de călugării ezuiţi.

Bibliografie: *FHDR*, II, p. 704-721; *DELC*, p. 9 (*Acta Sanctorum*); N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, *passim*.

1. IANUARIE

20 ianuarie: Despre sfinţii martiri Inna, Pinna, Rimma.[1] Căldura să-i cuprindă pe campionii frigului, Inna, Pinna, Rimma, cei de cristal. Ei au vieţuit într-o provincie nordică; au fost prinşi de către barbari închinători la idoli şi au fost aduşi în faţa guvernatorului: acesta a poruncit ca cei ce-l mărturisesc pe Hristos să piară de frig. Drept urmare, după ce au fost legaţi de nişte pari de lemn drepţi şi tari, înfipţi în mijlocul râului, cum acesta era foarte rece la vreme de iarnă şi curgerea apei se oprise din cauza gerului şi nu se deosebea cu nimic de lucrurile nemişcate, ei şi-au găsit sfârşitul vieţii, încredinţându-şi sufletele în mâinile lui Dumnezeu.[2]

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. MARTIE

1. 7 martie: Despre sfinţii episcopi martiri Ephraem, Basileus, Eugenius, Agathodorus, Elpidius, Aetherius, Capito, Cherso din Chersonesul Tauric.

Faptele după minee şi după Maximus, episcopul Cytherei: În al şaisprezecelea an al domniei lui Diocletianus, întrucât Hermon, preasfinţitul episcop al Hierosolymei, trimisese episcopi la felurite neamuri, care să predice, după obiceiul apostolic, cuvântul lui Dumnezeu şi să-l vestească pe Hristos, au fost trimişi de

---

[1] În afară de 20 ianuarie (vezi şi ***FHDRCh*, CXIV.2**; N. Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, ediţia a 2-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003, p. 16), ei mai erau prăznuiţi şi la 20 iunie (*ibidem*, p. 41).

[2] Se poate observa similitudinea dintre pătimirea celor trei martiri şi cea a lui Sava Gotul, anume omorârea prin înecare (*Martiriul Sfântului Sava Gotul*, VII, 6, în *PSB* 11, p. 327 = *FHDR*, II, p. 710-711); era un sacrificiu dedicat râului – ritual specific germanic (A. Schwarcz, *Cult and Religion among the Tervingi and the Visigoths and their Conversion to Christianity*, în *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century. An Ethnographic Perspective*, Edited by P. Heather, San Marino, 1999, p. 450). Aceasta constituie o dovadă în plus a martirizării celor trei în spaţiul germanic, nu în cel roman, cum ar lăsa să se înţeleagă terminologia (*provincia, praeses*).

annuntiarent; misi quoque ab eo sunt Deiferi hi Patres nostri in Tauroscythicam regionem; Ephraem quidem in Scythiam, Basileus vero Chersonem.

Ediţia folosită: *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur quae ex latinis et graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis*, collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus, Theologus, editio novissima, curante Joanne Cormandet, Paris, *Martii*, vol. I, p. 638-641.

2. XXVI Martii: De ss. martyribus Gotthis Bathusi et Verca presb. cum duob. filiis et filiab. Arpyla, Abera, Costante, Hagna, Rhya, Egathrace, Hescoo, Syla, Sigetza, Suerila, Suimbla, Therma, Philga, Anna, Allade, Baride, Moico, Mamyca, Virgo, Animaide. Hi fuerunt sub Jungericho Gothorum Rege et Valentiniano, Valente ac Gratiano Romanis Imperatoribus a Jungericho autem propter Chrisi confessionem martyrii coronam per ignem susceperunt, cum in Christianam ecclesiam incendisset: simul enim in ea combusti sunt sancti Martyres. Quando etiam contigit hominem quemdam, qui ad eamdem ecclesiam suam ferebat oblationem, comprehendi, et Christi nomen confitentem ipsum quoque per ignem holocautoma effici...

Ediţia folosită: *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur quae ex latinis et graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis*, collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus, Theologus, editio novissima, curante Joanne Cormandet, Paris, *Martii*, vol. III, p. 617.

către el în regiunea tauroscitică aceşti părinţi ai noştri ca purtători ai <cuvântului> lui Dumnezeu: Ephraem în Scythia, iar Basileus în Chersones.[3]

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. 26 martie: Despre sfinţii martiri ai goţilor preoţii Bathusis şi Verca împreună cu cei doi fii şi fiice, Arpyla, Abera, Constans, Hagna, Rhya, Egathrax, Hescous, Syla, Sigetza, Suerila, Suimbla, Therma, Philga, Anna, Allades, Baris, Moicus, Mamyca, Virgo, Animais.[4] Ei au vieţuit în timpul lui Ingerichus, regele goţilor[5], şi al lui Valentinianus, Valens şi Gratianus, împăraţii romanilor[6], însă au primit de la Ingerichus cununa martiriului prin foc, din pricina mărturisirii lui Hristos, după ce acesta a incendiat biserica creştină: căci în ea au fost arşi totodată şi sfinţii martiri. Atunci s-a întâmplat ca şi un om, care-şi ducea la aceeaşi biserică prinosul, să fie prins şi, întrucât mărturisea numele lui Hristos, să ardă şi el în incendiu.[7]

Traducere: Mihaela Paraschiv

---

[3] Vezi şi ***FHDRCh,* CXIV.3**. Despre Ephraem, vezi şi *Studiul introductiv*.

[4] A se observa interesanta mixtură de nume de origini diferite, printre care şi unele sigur latine (Constans, Therma, Anna, Virgo), dovadă a caracterului polietnic al societăţii creştine nord-dunubiene aflate sub controlul gotic – N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 336. Vezi şi *Studiul introductiv*.

[5] Regatul (*reiks*) lui Ingerichus (Wingurichus) a fost localizat de H. Wolfram undeva în proximitatea ţărmului Dunării de Jos (H. Wolfram, *Histoire des Goths*, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990, p. 110), pe când I. G. Coman, pornind de la apropierile fonetice dintre numele martirului *Verca* şi toponimul românesc *Berca*, a propus zona Buzăului (I. G. Coman, *Elemente de continuitate spirituală geto-daco-romană şi creştină în regiunea râului Mousaios-Buzău după mărturii patristice şi arheologice*, în *Spiritualitate şi istorie la Întorsura Carpaţilor*, sub îngrijirea lui A. Plămădeală, 1, Buzău, 1983, p. 241-242; de asemenea, E. Norocel, *Creştinismul străvechi în eparhia Buzăului*, în idem, *Pagini din istoria veche a creştinismului la români. Mărturii ale continuităţii poporului român*, Editura Episcopiei Buzăului, 1986, p. 209).

[6] Domnia comună a celor trei suverani – Valentinianus I, Valens şi Gratianus I – a avut loc între anii 367-375, martirajul credincioşilor fiind datat prin anii 370-372 – N. Dănilă, *op. cit.*, p. 74.

[7] Martirii respectivi erau comemoraţi şi la 29 octombrie (***FHDRCh,* XXXIX**). Vezi şi *FHDR*, II, p. 726-727, unde se poate citi continuarea naraţiunii; în textul de faţă, numele martirilor este uşor diferit. Vezi, de asemenea, N. Dănilă, *op. cit.*, p. 24, 57, 72-74.

CXXIII. TRATATUL DESPRE TRANSFERURI

Περὶ μεταθέσεων

53. AXIOUPOLIS

Τῷ ᾿Αξιουπόλεως σχολάζοντι ἐδόθη πρότερον ἡ Ἄβυδος, ὕστερον δὲ καὶ ὁ Ἄπρος.

Ediţia folosită: J. Darrouzès, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, în *REByz*, 42, 1984, p. 182.

CXXIII. TRATATUL DESPRE TRANSFERURI
(secolele XII-XV)

Autorul şi opera. După cum a arătat Jean Darrouzès, ale cărui opinii le urmăm aici, acest opuscul despre transferurile – în variate situații şi din motive diverse – ale titularilor unor scaune episcopale, păstrat în mai multe manuscrise, este o „operă de circumstanţă”, realizată de compilatori care au compulsat informaţii din surse ce coboară în secolul al V-lea. Forma de bază a prins contur „către a doua decadă a secolului al XII-lea”, fiind îmbogăţită apoi cu date care ajung până în veacul al XV-lea. Scopul tratatului a fost de a oferi exemple care să legitimeze transferurile „împotriva canoniştilor riguroşi”; printre ele, cel al episcopului de *Axioupolis* din *Scythia Minor*.

Bibliografie: J. Darrouzès, *Le traité des transferts. Édition critique et commentaire*, în *REByz*, 42, 1984, p. 147-214; idem, *Remarques sur des créations d'évêchés byzantines*, în *REByz*, 47, 1989, p. 233; E. Popescu, *Ştiri noi despre istoria Dobrogei în secolul al XI-lea: episcopia de Axiopolis*, în *Monumente istorice şi izvoare creştine. Mărturii de străveche existenţă şi de continuitate a românilor pe teritoriul Dunării de Jos şi al Dobrogei*, Galaţi, 1987, p. 125-147 = în *Byzantina*, Thessaloniki, 15, 1989, p. 237-262 = *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, Bucureşti, 1984, p. 421-438 (în limba engleză).

DESPRE TRANSFERURI

53. AXIOUPOLIS

Celui rezident la Axioupolis i-a fost dat mai întâi <scaunul de> Abydos[1], iar mai apoi <cel de> Apros[2].

Traducere: Mihaela Paraschiv

[1] Oraş din Asia Mică, situat la 5 km nord de localitatea actuală Çanakkale (Turcia).

[2] Veche aşezare tracică situată pe *via Egnatia*.

INDICE[1]

[1] Indicele conţine doar date din traducerea românească. Sub aceeaşi voce am indicat toate formele sub care apare un toponim, antroponim, hidronim sau etnonim, prima menţiune corespunzând celei dintâi atestări în *corpus*. Între paranteze rotunde se găsesc elemente ajutătoare introduse de noi, care să faciliteze identificarea mai rapidă. Indicaţia de tipul *de Caesarea, de Constantinopolis* etc. arată că personajul respectiv a fost episcop *de Caesarea*, episcop *de Constantinopolis* etc.

Nelu Zugravu

ADDENDA[1]

1. ANONYMUS LYGDUNENSIS, *Martirologium*; FLORUS (790-860), *Martirologium*[2]

VIII Kalendas Januarii [25 dec.]

F ... Passa est autem sancta Anastasia VIII Kal. Januarii, et in conditis habita. Deposita autem est posteaquam basilica fabricata est in domo Apolloniae, VII Iduum Septembrium, in eadem basilica.

IV Nonas Januarii [2 ian.]

F 2. In Ponto, civitate Thomis, trium fratrum Argaei, Narcisi et Marcellini pueri, qui sub Licinio inter tyrones comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortem et diu in carcere maceratus, in mare mersus, martyrium consummavit. Corpus ejus ad litus delatum et a religiosis viris depositum, magnis coruscat virtutibus.

VII Kalendas Martii [23 febr.]

L 2. Apud Syrmium, natale sancti Syreni monachi: qui tempore Maximiani imperatoris, cum unius ex domesticis ejus uxorem, hora incongrua in horto quem ipse sibi excolebat deambulantem acrius increpando repulisset, jubente Maximiano tentus, et christianum se esse confessus, capite caesus est.

VIII Kalendas Aprilis [25 mart.]

L 4. Apud Syrmium, natale sancti Hirenei episcopi: qui tempore Maximiani imperatoris, sub praeside Probo, primo tormentis acerrimis vexatus, deinde, diebus plurimis in carcere cruciatus, novissime abscisso capite consummatus est.

[1] Într-o documentare de ultim moment realizată în Biblioteca de la Pontificia Università Gregoriana din Roma (octombrie 2008) am găsit o parte dintre textele pe care nu reuşisem le exceptăm anterior. Le adăugăm aici, fără a le prelucra conform criteriilor care au ghidat ediţia de faţă, urmând să revenim asupra lor într-un *Supplementum* la *FHDRCh*.

[2] Abrevieri: **L** = *Martirologiul* Anonimului din Lyon, realizat anterior anului 806; **F** = *Martirologiul* lui Florus, prima recenzie, anterioară lui 837; **F**^{2} = *Martirologiul* lui Florus, a doua recenzie, posterioară lui 837 – cf. J. Dubois, în Dom J. Dubois et G. Renaud, *Edition pratique des martyrologes de Bede, de l'Anonyme lyonnais et de Florus*, Paris, 1976, p. VI.

1. ANONYMUS LYGDUNENSIS, *Martirologiu*; FLORUS (790-860), *Martirologiu*

În ziua a opta înainte de calendele lui ianuarie [25 decembrie]

F … A suferit <martiriul> sfânta Anastasia în a opta zi înainte de calendele lui noiembrie şi a fost ţinută în coşciug. Până ce biserica a fost construită, a fost depusă în casa Apolloniei, iar în a şaptea zi înainte de idele lui septembrie a fost îngropată în acea biserică.

În a patra zi înainte de nonele lui ianuarie [2 ianuarie]

F 2. La Pontul <Euxin>, în oraşul Thomis, <ziua de prăznuire> a celor trei fraţi, Argaeus, Narcisus şi tânărul Marcellinus, care, fiind prins sub domnia lui Licinius între recruţi, întrucât nu voia să slujească la oaste, după ce a fost lovit de moarte şi a putrezit multă vreme în temniţă, şi-a încheiat martiriul înnecat în mare. Corpul său, adus la ţărm şi îngropat de nişte oameni credincioşi, scapără de mari virtuţi.

În a şaptea zi înainte de calendele lui martie [23 februarie]

L 2. La Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului călugăr Syrenus, care, în vremea împăratului Maximianus, după ce pe soţia unuia dintre cei din anturajul acestuia, care se plimba la o oră neportrivită în grădina pe care o îngrijea el însuşi, o alungase, ocărând-o mai aspru, la porunca lui Maximianus a fost prins şi, mărturisind că este creştin, i s-a tăiat capul.

În a şaptea zi înainte de calendele lui aprilie [25 martie]

L 4. La Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului episcop Hireneus, care, în vremea împăratului Maximianus, sub guvernatorul Probus, mai întâi a fost chinuit cu torturi dintre cele mai cumplite, apoi a fost torturat multe zile în temniţă, în cele din urmă a sfârşit prin retezarea capului.

VII Kalendas Aprilis [26 mart.]

L 3 bis. Apud Sirmium, natale sancti Montani presbyteri qui cum Maxima uxore tentus et in fluvio praecipitatus est: corpora eorum nono ab urbe lapide inventa.

III Nonas Aprilis [3 apr.]

F 2. Apud Scythiam, civitate Thomis, natale sanctorum Evagri et Benigni.

Kalendas Maii [1 mai]

F^{2} 3 bis. Natale sanctorum Philippi et Jacobi, ex quibus Philippus apud Hierapolim Asiae civitatem quievit ...

VIII Kalendas Junii [25 mai]

F 3. Apud Moesiam, civitate Dorosthoro, natale sanctorum martyrum Passicratis, Valentionis et aliorum duorum simul coronatorum.

VI Kalendas Junii [27 mai]

F 1. Apud Moesiam, civitate Dorosthorensi, natale sancti Julii: qui tempore persecutionis, cum esset veteranus et eremitae militiae, comprehensus ab officialibus et Maximo praesidi oblatus, nolens sacrificare idolis et nomen Domini Jesu Christi constantissime confessus capitali sententia punitus est. Cumque duceretur ad locum caedis implendae, Esycius quidam miles, cum et ipse ob fidem Christi comprehensus detineretur, rogabat eum dicens: Memor esto mei, nam et ergo subsequor te. Plurimum etiam saluta Passicratem et Valentionem famulos Dei qui nos jam per bonam confessionem praecesserunt ad Dominum. Julius vero osculans Esycium dixit: Frater festina venire, mandata enim tua jam audierunt quos salutasti. Sic accepto orario ligans sibi oculos, martyrii palmam gladio caedente percepit.

XVII Kalendas Julii [15 iunie]

F 2. Apud Moesiam, civitate Dorosthoro, natale sancti Esycii militaris: qui cum beato Julio comprehensus, sub praeside Maximo, postea martyrio coronatus est.

X Kalendas Julii [22 iunie]

F 4. Depositio beati Niceae, Romatianae civitatis episcopi.

În a şaptea zi înainte de calendele lui aprilie [26 martie]

L 3 bis. La Syrmium, ziua de prăznuire a sfântului preot Montanus, care a fost prins împreună cu soţia Maxima şi a fost aruncat în fluviu: trupurile lor au fost găsite la a noua piatră distanţă de oraş.

În a treia zi înainte de nonele lui aprilie [3 aprilie]

F 2. În Scythia, în oraşul Thomis, ziua de pomenire a sfinţilor Evagrus şi Benignus.

La calendele lui mai [1 mai]

F[2] 3 bis. Ziua de prăznuire a sfinţilor Filip şi Iacob, dintre care Filip a adormit în pace în Asia, în oraşul Hierapolis …

În a opta zi înainte de calendele lui iunie [25 mai]

F 3. În Moesia, în oraşul Dorosthorum, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri Passicrates, Valentio şi a altor doi dimpreună încununaţi.

În a şasea zi înainte de calendele lui iunie [27 mai]

F 1. În Moesia, în oraşul Dorosthorum, ziua de prăznuire a sfântului Iulius, care, în vremea persecuţiei, când fusese lăsat la vatră, a fost prins de funcţionari şi adus în faţa guvernatorului Maximus; nevrând să aducă sacrificii idolilor şi mărturisind fără de încetare numele Domnului Iisus Hristos, a fost condamnat la pedeapsa capitală. Pe când era dus la locul împlinirii osândei, un anume oştean Esycius, fiindcă şi el, fiind prins, era întemniţat pentru credinţa în Hristos, se ruga de el, spunând: „Să-ţi aminteşti de mine, căci şi eu te urmez. Mai mult încă, salută-i pe slujitorii Domnului, Passicrates şi Valentio, care ne-au luat-o înainte la Dumnezeu pentru bună-mărturisire”. Iar Iulius, sărutându-l pe Esycius, i-a zis: „Frate, grăbeşte-te să vii, căci recomandările tale le-au şi auzit cei pe care i-ai salutat”. Şi aşa, legându-şi ochii cu batista primită, a primit cununa martiriului străpuns de sabie.

În a şaptesprezecea zi înainte de calendele lui iulie [15 iunie]

F 2. În Moesia, în oraşul Dorosthorum, ziua de prăznuire a sfântului soldat Esycius, care, fiind prins dimpreună cu fericitul Iulius, sub guvernatorul Maximus, a fost mai apoi încununat cu martiriul.

În a zecea zi înainte de calendele lui iulie [22 iunie]

F 4. Punerea în mormânt a fericitului Niceas, episcopul oraşului Romatiana.

IV Nonas Julii [4 iulie]

F 4. Apud Syrmium, natale sanctorum Innocentii et Sabbatiae, cum aliis triginta.

VI Kalendas Septembris [27 aug.]

L 3. Thomis, natale sanctorum martyrum Marcellini tribuni et uxoris ejus Manneae et filii ipsius Johannis et Serapionis clerici et Petri militaris.

XV Kalendas Octobris [17 sept.]

F 3. Nividuno, natale sanctorum Valeriani, Macrini et Gordiani.

Kalendas Octobris [1 oct.]

F 2. Thomis civitate, natale sanctorum Pisci, Cresentii, et Evragri.

II Kalendas Decembris [30 nov.]

F^{2} 1 bis. In civitate Patras, provinciae Achaiae, natale beati Andreae apostoli, qui etiam apud Scythiam praedicavit. Cujus sacra ossa, vigesimo Constantii imperatoris anno, Constantinopolim translata sunt.

Edițţia folosită: Dom Jacques Dubois et Geneviève Renaud, *Edition pratique des martyrologes de Bede, de l'Anonyme lyonnais et de Florus*, Paris, 1976, p. 2, 7, 38, 54, 55, 58, 74, 77, 93, 95, 108, 112, 119, 158, 171, 180, 217.

2. TEXTE SIRIENE DESPRE APOSTOLATUL LUI ANDREI ÎN SCYTHIA

a. Mihail Sirianul, *Chronica*, V, 10: Andrée prêcha à Nicée, à Nicomedie, en Scythie et en Achaïe, le premier il siégea à Constantinople et il y mourut.

b. Salomon din Basrah, *Cartea albinei*, 48: Andreas frater eius, Scythis et Nicomediae et in Achaia praedicavit. Byzantii ecclesiam aedificavit ibique mortuus et sepultus est.

c. Bar-Ebrâjâ, *Chronicon ecclesiasticum*, I: Andreas praedicavit Nicaeae, Nicomediae, in Scythia et in Achaia, ac primus sedem fixit Constantinopoli ibique mortem obiit.

Ediţia folosită: *Propheten- und Apostollegenden nebst Jüngerkatalogen des Dorotheus und verwander Texte*, berabeitet von Theohor Schermann, Leipzig, 1907 (*TU* 31/3), p. 249.

În a patra zi înainte de nonele lui iulie [4 iulie]

F 4. La Syrmium, ziua de prăznuire a sfinţilor Innocentius şi Sabbatia, împreună cu alţi treizeci.

În a şasea zi înainte de calendele lui septembrie [27 august]

L 3. La Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor martiri tribunul Marcellinus şi soţia sa Mannea, şi fiul lor Iohannes, preotul Serapio şi ostaşul Petrus.

În a cincisprezecea zi înainte de calendele lui octombrie [17 septembrie]

F 3. La Nividunum, ziua de prăznuire a sfinţilor Valerianus, Macrinus şi Gordianus.

La calendele lui octombrie [1 octombrie]

F 2. În oraşul Thomis, ziua de prăznuire a sfinţilor Piscus, Crescentius şi Evagrus.

Cu două zile înainte înainte de calendele lui decembrie [30 noiembrie]

F[2] 1 bis. În oraşul Patras, în provincia Achaia, ziua de prăznuire a fericitului apostol Andrei, care a predicat şi în Scythia. Sfintele lui oseminte au fost mutate la Constantinopolis în al douăzecelea an <al domniei> împăratului Constantius.

Traducere: Mihaela Paraschiv

2. TEXTE SIRIENE DESPRE APOSTOLATUL LUI ANDREI ÎN SCYTHIA[3]

a. Mihail Sirianul, *Cronica,* V, 10: Andrei a predicat la Nicaea, la Nicomedia, în Scythia şi în Achaia, a avut cel dintâi reşedinţa la Constantinopolis şi acolo a şi murit.

b. Salomon din Basrah, *Cartea albinei,* 48: Andrei, fratele lui /al lui Petru – n.n./, a predicat la sciţi, în Nicomedia şi în Achaia. A ridicat o biserică la Byzantium şi acolo a murit şi a fost îngropat.

c. Bar-Ebrâjâ, *Cronica eclesiastică,* I: Andrei a predicat la Nicaea, în Nicomedia, în Scythia şi Achaia şi cel dintâi şi-a stabilit reşedinţa la Constantinopolis şi acolo şi-a găsit sfârşitul.

Traducere: Mihaela Paraschiv

[3] Traduse în franceză sau latină.

3. LIBER DE ORTV ET OBITV PATRARCHARVM[4]

46.2. Andreas enim ʽuirilis sed decorus interpretatur'; uere uirilis et uiriliter fecit, quia Christum crucifixum barbaris populis praedicauit et crucem eius mirabiliter laudauit et mirabilius credidit et rogauit. Hic itaque euangelizauit iuxta mare Caspium, Scythiam, Mermedoniam et Achaiam, in quibus populos multos Christo adquesiuit.

50.2. ... Deinde Philippus ʽGallis praedicauit Christum', postea ʽin Hierapoli Frigiae prouinciae', ubi ʽcrucifixus et lapidatus obiit ibique cum filiabus suis quiescit; cuius natalicium Kal. Mai. celebratur'.

57.2. ʽQui dum omnes unum sint, singuli tamen eorum propriis certisque locis in mundo ad praedicandum sortes proprias acciperunt: ...', ʽAndreas Achaiam' ... ʽPhilippus Gallias ...'

Ediţia folosită: *Liber de ortu et obitu patriarcharum* quem edidit J. Carracedo Fraga, Turnholt, 1996 (*CCSL* CVIII E), p. 62, 69, 76.

4. REGINUS PRUMIENSIS (cca 840/2-915), *Chronicon*

Anno Dominicae incarnationis 242 Diocletianus cum Maximiano et Constantio, et post mortem Diocletiani, Maximianus cum Severo, Galerio et Maximiano annos annos 20. Horum temporibus martyrio coronantur … Apud Sirmium Sirenus

Anno Dominicae incarnationis 327 Valens cum Gratiano et Valentiniano Valentiniani fratris suis filiis regnat annos 4. Gothos propriis sedibus pellunt. Gothi Thraciam depopulantur.

Anno Dominicae incarnationis 459 Iustinianus, Iustini ex sorore nepos, regnavit annos 38 … Romae Dionisus abba paschales scribit circulos.

Ediţia folosită: *PL* 132, col. 21-22, 23-24, 26.

[4] Scriere a unui autor anonim irlandez din a doua jumătate a secolului al VIII-lea; în *PL* 83 este atribuită lui Isidorus de *Hispalis*.

3. CARTE DESPRE NAŞTEREA ŞI MOARTEA PATRIARHILOR

46.2. Căci <numele> Andrei înseamnă 'bărbătosul, dar şi arătosul'; cu adevărat a fost bărbătos şi a făcut fapte bărbăteşti, întrucât l-a propovăduit pe Hristos cel răstignit la popoare barbare şi a preamărit în chip minunat crucea acestuia şi, lucru mai minunat, a crezut şi s-a rugat. Aşa că el a propovăduit Evanghelia la Marea Caspică, în Scythia, Mermedonia şi Achaia, <locuri> în care i-a câştigat lui Hristos numeroşi adepţi.

50.2. … Mai apoi, Filip 'l-a predicat pe Hristos la gali', pe urmă 'la Hierapolis, în provincia Frigia', unde 'a murit răstignit şi lovit cu pietre şi acolo se odihneşte dimpreună cu fiicele sale. Naşterea lui întru Domnul se prănuieşte la calendele lui mai'.

57.2. 'Aceştia /apostolii – n.n./, cu toate că toţi erau unul, au avut totuşi fiecare parte de destinul său propriu, de a predica în lume fiecare într-un anume loc al său …', 'Andrei în Achaia' … 'Filip în Gallia …'

Traducere: Mihaela Paraschiv

4. REGINUS DE PRÜM (cca 840/2-915), *Cronică*

Din anul 242 al Întrupării Domnului, Diocletianus <domneşte> împreună cu Maximianus şi Constantius şi, după moartea lui Diocletianus, Maximianus <domneşte> timp de 20 de ani împreună cu Severus, Galerius şi Maximianus. În vremea lor, sunt încununaţi cu martiriul … la Sirmium, Sirenus.

Din anul 327 al Întrupării Domnului, domneşte Valens împreună cu Gratianus şi Valentinianus şi cu fiii de la fratele său Valentinianus timp de patru ani. Îi alungă pe goţi din ţinuturile lor. Goţii pustiesc Thracia.

Din anul 459 al Întrupării Domnului, Iustinianus, nepot de soră al lui Iustinus, a domnit 38 de ani … La Roma, abatele Dionisus scrie enciclicele pascale.

Traducere: Mihaela Paraschiv